Ole Togeby

PRAXT

Pragmatisk tekstteori 2

IV Meddelelsesfunktionen - V Kontaktfunktionen
VI Udtryksfunktionen -VII Helhed - Litteraturliste - Summary in English
Emne og navneregister

AARHUS UNIVERSITETSFORLAG

Copyright: Aarhus University Press, 1993
Tekstbehandling ved forfatteren
Omslagsillustration: gouache af Tytte Andersson, 1991
Tryk: The Alden Press, Oxford
ISBN 87 7288 115 1 (2 bd.)

Udgivet med støtte fra Statens Humanistiske Forskningsråd

AARHUS UNIVERSITETSFORLAG
Bygning 170
Aarhus Universitet
8000 Århus C
Telefon 86 19 70 33 (mandag-fredag 9-15)

Denne afhandling er af det humanistiske fakultet ved Københavns Universitet antaget til forsvar for den filosofiske doktorgrad.

København, 5. september 1992

Jan Riis Flor
h.a. decanus

IV
MEDDELELSES-FUNKTIONEN

Nu kom den anden broder. "Her er en forfærdelig Hede!" - sagde han. "Ja, vi stege Hanekyllinger i Dag!" sagde Kongedatteren. "Hvad be - hvad?" sagde han, og alle Skriverne skreve Hvad be - hvad? "Duer ikke!" sagde Kongedatteren. "Væk!"

H.C Andersen: *Klodshans*

A. Relevans

§ 65 Mening og relevans, § 66 Emne, fokus og relevans, § 67 Abstraktion, identitetsfokus og modsætningsfokus, § 68 Nægtelser og spørgsmål, § 69 Præsupposition, § 70 Forudsætningsfletninger.

§ 65 Mening og relevans

Det er en forudsætning for at et tekstudtryk kan have funktion i en kommunikationssituation at det er relevant som information for modtageren. Relevans er i § 2 efter Grice blevet defineret som det at en tekst dels er forståelig, dvs. tager udgangspunkt i noget som modtageren kender og genkender, dels er informativ, dvs. udsiger noget for modtageren nyt, og dels står i forhold til modtagerens interesser.

Dette kapitel handler ikke blot om at relevans er en forudsætning for at en tekst kan fungere i en kommunikationssituation, men også om at relevans er en forudsætning for at den overhovedet kan have mening. I § 26 har jeg argumenteret for at indholdssiden af en tekst, en 'teksttolkning', ikke er indholdet i udtrykket, som væsken i en kop, men at den kun eksisterer som de processer der foregår i afsendere og modtagere når de tolker tekstens udtryk, altså snarere som vandet i en flod man går ud i. I § 26 og andre steder har jeg dog været forholdsvis vag om forskelle og ligheder i afsenderes og modtageres tolkningsprocesser. Her skal jeg prøve mere systematisk at vise hvilke forskelle der er på afsenderes og modtageres tolkningsprocesser.

I kap. II B-C og III har jeg endvidere argumenteret for at tolkning ikke alene kan være et spørgsmål om afkodning af et sprogligt udtryk i overensstemmelse med en kodenøgle og kompositionalitetsprincippet; sproglige udtryk er nemlig på alle niveauer semantisk underbestemte, dvs. flertydige og vage. Tolkning består således dels af afkodning og kombination af delafkodningerne efter deduktive logiske principper, dels af entydiggørelse ved det jeg har kaldt 'valg' eller 'selektion i en kontekst'. Her skal jeg prøve at vise at dette 'valg' ikke sker i blinde eller tilfældigt, men som relevanssøgning og samarbejde mellem kommunikationspartnerne efter abduktive ræsonnementsprincipper. I § 10 har jeg citeret Grice's definition [1]af det jeg har kaldt *relevans*. Han kalder det dels RELATIONS-kategorien, dels KVANTITETS-kategorien under kooperationsprincippet. Den sidste falder i to maksimer: *Gør dit indlæg så informativt som krævet (for det givne formål med samtalen). Gør ikke dit indlæg mere*

1. Grice, H. P., 1975 (1967): *Logic and conversation* i Cole, Peter & Jerry Morgan, 1975: *Syntax and Semantics, VOL 3, Speech Acts*, Academic press. Oversættels: OT.

informativt ind det kræves. Den første hedder ganske simpelt: *Vær relevant!* Hvad det så end skal betyde. Grice taler her om pragmatiske principper, som, hvis de brydes, kan får ytringen til at få en anden ikke-bogstavelig mening.

I en anden artikel[2] har Grice formuleret hvad man egentlig kan forstå ved begrebet 'mening':

(65.1)

'S mente noget med x' er nogenlunde ækvivalent med 'S havde den intention at ytringen af x skulle skabe en vis effekt hos tilhørerne gennem deres erkendelse af denne intention.

I deres bog om 'Relevans'[3] gør Sperber og Wilson opmærksom på at denne formulering kan fortolkes som (og af Searle er blevet fortolket som) en variant af hypotesen om at 'mening' er det der ind- og afkodes, og at forståelse nødvendigvis består i afkodning af et kodet budskab: afsenderen har den intention at modtageren skal forstå meddelelsen gennem sit kendskab til sproget, dvs. ved afkodning. De gør videre opmærksom på at denne hypotese om forståelse som afkodning ikke kan være holdbar, dels fordi rent kompositionel afkodning på grund af den semantiske underbestemthed af udtrykssiden er umulig, og dels fordi forståelse som alene hviler på afkodning kun kan komme i stand hvis modtagere og afsendere har fælles forudsætninger, dvs. total fælles viden dels om sproget, dels om verden, *og* viden om at de har denne fælles viden, dvs. total gensidig fællesviden. Da dette ikke under nogen omstændigheder kan antages, og slet ikke garanteres i enhver kommunikationssituation, synes kode-hypotesen at være uacceptabel som forklaring på hvad 'mening' egentlig er.

Sperber and Wilson opstiller heroverfor en anden hypotese om hvad 'mening', indholdssiden af en tekst, det jeg har kaldt 'teksttolkningen', er. De går ud fra at mennesker som regel begriber menneskelig adfærd ikke i fysiske kategorier, men som **intentioner**. Således vil modtagere også slutte sig til afsenderes intention med kommunikativ adfærd - også uden brug af en kode. Folk der peger har en intention om at henlede modtagerens opmærksomhed på et eller andet, og har den hensigt at det skal ske gennem det at modtageren erkender denne intention.

Et barn går rundt og græder fordi hun ikke kan finde sin far. En dame peger på en mand. Barnet bliver opmærksom på at damen peger og ser i den retning som damen peger. Her ser hun sin far. Damen har kommunikeret til barnet hvor hendes far er, dels ved at pege i den retning hvor faderen var, dels ved at pege så demonstrativt at barnet kunne forstå at det skete med den hensigt at vise barnet noget. Her har der ikke været brugt nogen kode. Barnet har ved at have tillid til at damen havde hensigter der var i hendes interesse, og ved at ræsonnere over hendes adfærd, fået den

2. Grice, H. P., (1957) 1971: *Meaning* i Steinberg, D. and L. Jakobovits (eds): Semantics. *An interdisciplinary reader*, CUP, Cambridge. Oversættelse: OT.

3. Sperber, Dan and Deirdre Wilson, 1986: *Relevance*, Blackwell Oxford.

meddelelse som damen ville give hende.

Afsenderen har altså to intentioner: dels den informative intention at informere modtageren om et eller andet, dels den kommunikative intention, at informere modtageren om denne informative intention. Og modtageren tolker ved at ræsonnere: dels *at* afsenderen har den intention at kommunikere, dels *hvad* afsenderen har intention om at informere om, ud fra den forudantagelse at afsenderens adfærd er relevant for modtageren. På den måde er kommunikation hos modtageren en blanding af afkodning ved hjælp af sprog og ræsonnement, hvor ræsonnementet er det primære, mens afkodningen er supplement. For at forklare denne ræsonnerende forståelse definerer Sperber and Wilson begrebet **manifestation**:

(65.2)

Afsenderen gør noget *manifest* ved at gøre noget som ikke før har været det, tilgængeligt for modtageren for sansning og ræsonnement.

Afsenderen skal således i kommunikation gøre både sin informative intention og sin kommunikative intention manifest for modtageren, som på sin side på grundlag af denne manifestation skal ræsonnere sig til begge disse intentioner med baggrund i forudantagelsen om relevans. Sker det, vil der være tale om **fælles kognitive omgivelser**, hvilket er tilstrækkeligt til at man, forudsat relevansprincippet gælder, kan antage en vis fælles forståelse i kommunikationen.

Begrebet 'fælles kognitive omgivelser' er ikke nær så strikt som begrebet 'gensidig fællesviden', og kan i modsætning til dette antages at eksistere i de fleste kommunikationssituationer. 'Kommunikation' er dette at afsenderen skaber nye fælles kognitive omgivelser for afsender og modtager og manifesterer at det er intentionen. Til gengæld bliver 'kommunikation' og 'mening' ikke absolutte begreber, men relative begreber, hvor afsenderes og modtageres tolkning ikke behøver at være identiske og sjældent er det, men ofte vil overlappe hinanden i en sådan grad at man kan kalde det kommunikation.

Mens man efter kodehypotesen må betragte processerne hos afsender og modtager som bestående af de samme dele, men i spejlvendt orden, må man efter relevanshypotesen betragte kommunikation som en asymmetrisk proces: afsenderen har ansvaret for, dels at meddelelsen er forståelig, informativ og i modtagerens interesser, dels at modtageren bliver klar over *det*. Afsenderen gør sine intentioner manifeste, dvs. ændrer de fælles kognitive omgivelser på en sådan måde at modtageren i tillid til relevansprincippet kan ræsonnere sig til 'tolkningen' eller 'meningen', mens det er modtagerens opgave ved at være opmærksom på ændringerne i de fælles kognitive omgivelser, og ved at erkende afsenderens altruistiske kommunikative intention, i tillid til relevansprincippet, at ræsonnere sig til 'tolkningen' eller 'meningen'. Modtagerens ræsonnement består så i entydiggørelse af det altid flertydige udtryk, identifikation af sætningens (altid åbne) henvisninger, og specificering af det

altid underbestemte tekstudtryks vagheder. Sperber and Wilson giver selv følgende eksempel: manden og konen kommer hjem fra arbejdet, konen har lavet mad, mens manden skriver et brev. Konen siger *Værsgo*, men manden er midt i brevet, og så siger hun:

(65.3)
- Den bliver kold.

Selve afkodningen er langt fra tilstrækkelig til at manden kan forstå hvad det er konens intention at meddele ham. Men ved at ræsonnere kan han nå frem til 1) identifikation af henvisningen *den;* fra sine sanser, sin hukommelsen og sine øjeblikkelige ønsker og behov (situationsbilledet), henter han oplysningen om at *den* henviser til 'den færdige middag'; 2) entydiggørelse på baggrund af isotopien om 'middagsmaden' af ordet kold; det betyder 'med lav temperatur'; det betyder ikke 'upåvirket', 'rolig' eller 'frigid'; 3) præcisering af de vage udtryk *bliver* og *kold*, som betyder hhv. 'i løbet af få minutter' og 'med lavere temperatur end normen for middage'. Først efter disse ræsonnementer, som jo ikke kan foretages ved afkodning, men kun ved ræsonnement på baggrund af de oplysninger som manden ellers har, dels om situationen, dels om sprogsystemet og verdensbilledet, kan han begribe indholdet af den helt simple ytring.

Som man ser defineres begrebet 'tolkning' på grundlag af begreberne 'ræsonnement' og 'relevans'. Modtageren antages at lave et automatisk og ubevidst ræsonnement (efter relevansprincippet) for, inden for de rammer som den sproglige afkodning efterlader, at rekonstruere det som afsenderen ville informere om. I afsnit IIIA om *Motiv* har jeg beskrevet hvilke logiske regler modtagere i dette ræsonnement følger når de på grundlag af det semantisk underbestemte input konstruerer en **mental model**, som de så lagrer i hukommelsen som 'indholdet' af teksten.

Reglerne 2, 3a og 5 i §§ 49 og 50 er eksempler på ræsonnementsregler som antages at virke automatisk og ubevidst:

(65.4)

R. 2: Eksisterer en motivgenstand eller et motivforhold i den mentale model, eksisterer potientielt også alle de genstande og forhold den muliggør; de rekonstrueres dog kun når der senere i teksten er brug for det.

R. 3a: Eksisterer der i den mentale model en motivgenstand som er identificeret som element i en klasse, er denne genstand også element i klassen som den første klasse inkluderes i.

R. 5: Prædikater fra to ytringer kan motivforbinde motivgenstande i samme mentale model hvis forholdet mellem ytringerne er autonomi, implikation, baglæns implikation, alternation, muliggørelse, præsupposition, ækvivalens eller logisk produkt.

Ræsonnementsreglerne er dels deduktive regler, som fx R. 3a, dels abduktive regler (om forskellen på deduktion og abduktion se § 54) som fx R.2. Alle abduktive regler er **suppleringsregler** i den forstand at de i konklusionen supplerer de i præmisserne eksisterende informationer med i sammenhængen nye informationer. Introduktionen af 'indgangsdøren' i en sammenhæng hvor man kun har informationen: 'Niels Bohrs sommerhus' er brug af en sådan abduktiv suppleringsregel, nemlig R.2.

Sperber and Wilson gør opmærksom på at en række deduktive regler, regler som ofte beskrives i den formelle logik, aldrig bruges i modtagernes ræsonnerende tolkningsproces, nemlig de regler der introducerer nye logiske operatorer, og derved genererer nye men **trivielle informationer** (teoremer) på grundlag af de allerede anerkendte informationer (beviste teoremer). Det er **deduktive suppleringsregler**, fx: ny information. *P*, baggrundsinformation: *Q*, konklusion: *P og Q*. Eller: Ny information: *P*, konklusion: *P eller Q*. Sådanne logiske slutninger er ganske trivielle og gør kun informationen mindre tilgængelig i hukommelsen hvis de bruges. Sperber and Wilson antager at menneskets verdensbillede, den encyklopædiske viden, langtidshukommelsen, ikke lagrer molekylære informationer (dvs. informationer der indeholder logiske operatorer som *og, eller, ikke*), hvis de kan analyseres ned i atomare informationer (dvs. informationer uden logiske operatorer). Og det er i overensstemmelse med denne antagelse om det sproglige lagers atomistiske informationer, at reglerne om konstruktion af en 'mental model' er opbygget. I den mentale model er der fx heller ikke nogen negerede omsagn.

Antog man at modtagere i deres ræsonnerende tolkning anvendte sådanne deduktive suppleringsregler, ville det automatiske og ubevidste ræsonnement være uendeligt og kunne ikke tjene som en model for de processer som definerer 'relevant mening'.

Af de deduktive regler er det kun **elimineringsregler** der anvendes i tolkningsprocessen. Eksempler på deduktive elimineringsregler er: modus ponens (se § 54), som ved eliminering af logiske operatorer genererer informationer (konklusioner eller teoremer) der er **ikke-trivielle**, fx: ny information: *P*, baggrundsinformation: *hvis P så Q* , ikke-triviel implikation: *Q*, og regler om meningspostulater, som fx ny præmis: *mor*, implikation: *'kvindelig forælder'*. R. 5 er et eksempel på en ikke triviel deduktiv regel, og R. 3a på en meningspostulatregel. Læg mærke til at der blandt motivtolkningsreglerne i §§ 49-50 ikke er nogen deduktive suppleringsregler.

Begrebet 'relevans' kan nu indkredses som den information der ikke er irrelevant. Og irrelevant kan information være 1) fordi den ikke kan relateres til situationsbilledet, dvs. de interesser og informationer som modtageren har i situationen, fx: *5. maj 1881 skinnede solen i Kabul*, 2) fordi den allerede, måske i en anden form, er tilgængelig for modtageren, fx: *Du er lige nu ved at læse en bog*, eller 3) fordi den er uforenelig med de informationer som modtageren allerede råder over, fx: *du sover dybt.*

Omvendt er information altså relevant hvis den kan forbindes med modtagerens eksisterende interesser og informationer i situationen, og hvis den, således forbundet med den allerede eksisterende information, medfører ønskelige ændringer i modtagerens

situationsbillede, dvs. hvis den kan bruges som præmis i et automatisk og ubevidst ræsonnement (et ræsonnement der anvender abduktive eller ikke-trivielle deduktive regler) der fører til 'ikke-trivielle' og for modtageren ønskelige ændringer i situationsbilledet.

(65.5)

Ændringer i modtagerens situationsbillede på grundlag af ikke-trivielle implikationer af forbindelsen mellem den nye information og information fra de kognitive omgivelser, dvs. fra kontekst, situation eller verdensbillede, kan kaldes den *kontekstuelle effekt*. Det er denne kontekstuelle effekt afsenderen ønsker at **meddele** modtageren. Man kan nu beskrive en manifest sætning som relevant i givne kognitive omgivelser hvis den i disse kognitive omgivelser har kontekstuel effekt der er i modtagerens interesse.

Samme sætning kan således, hvad der intuitivt forekommer rimeligt, have forskellig kontekstuel effekt, og dermed forskellig mening, ytret i forskellige kontekster og situationer. På den anden side er de informationer som modtageren bruger som baggrund i sit ræsonnement, ikke noget givet, men noget som modtageren vælger og henter, dels fra konteksten, dvs. de rent tekstlige omgivelser, dels fra sine sansninger i kommunikationssituationen, og dels fra sit verdensbillede og sprog. I denne ræsonnementsproces er det ikke baggrunden der er det givne og relevans det variable, men omvendt: den maksimale relevans er det givne, og baggrunden vælges og hentes frem for at skabe den størst mulige kontekstuelle effekt af informationerne. Det er dette valg af baggrund for ræsonnementet som beskrives i eftersætningerne i R. 2 og R. 5. Informationer fra den sproglige (leksikalske) viden og fra verdensbilledet (den encyklopædiske viden) hentes kun ind som baggrund i ræsonnementet hvis der er brug for det, nemlig til at maksimere relevansen af den eventuelt senere tilkomne ny information.

Modtagerens sprog og verdensbillede må man forestille sig som et meget stort lager af oplysninger, der ikke umiddelbart er tilgængelige, men som enkeltvis kan udvælges, hentes frem og indgå som baggrund, dvs. som PRINCIP i et ræsonnement. I hvert enkelt ræsonnement skal der som baggrund bruges en eller et par informationer fra lageret, så en væsentlig del af ræsonnementet består i fra lageret at udvælge og hente de informationer som vil kunne bruges som PRINCIP, dvs. som 'baggrund' for OPLYSNINGEN (eller evt. for RESULTATET), dvs. den information som er manifest som 'figur' i ytringen, således at der kan skabes en kontekstuel effekt der er i modtagerens interesser.

Imidlertid er der også omkostninger forbundet med det at være modtager af en tekst. Dels skal modtageren læse eller høre det der af afsenderen er gjort manifest, og oversætte (afkode) alle de konventionelle sproglige udtryk til sin egen interne repræsentation af indholdet, som her kaldes den mentale model; dels skal modtageren

have ublandet tillid til afsenderens altruistiske hensigt for at kunne vælge og hente oplysninger fra langtidshukommelsen ind som baggrund og foretage de logiske (deduktive eller abduktive) ræsonnementer der giver den ønskelige kontekstuelle effekt. Jo længere teksten er, og jo større valg hvert stykke information er resultatet af, des større er omkostningerne for modtageren; og jo mere og jo fjernere information der skal hentes frem og jo flere logiske ræsonnementer der skal foretages, des større er omkostningerne.

Blandt disse omkostninger synes afkodningen af de manifeste konventionelle tegn at have en langt større vægt, end det at hente kontekstinformation frem og foretage logiske ræsonnementer. Dette betyder at afsenderen, for at være relevant, skal lave den manifeste tekst, som skal forstås ved den uøkonomiske afkodning, så kort som muligt, således at så meget som muligt overlades til det mere økonomiske ræsonnement. Det er således forbundet med færre omkostninger, og derfor mere relevant, at læse (6) end (7).

(65.6)
Anarki eller kaos

(65.7)
Anarki er en samfundsordning uden regeringsmagt; det er den højeste form for orden og er dermed det modsatte af kaos, som er en samfundsordning uden orden.

Hvis man som modtager kender betydningen af ordene *anarki* og *kaos* og tolker *eller* efter princippet om den optimale relevans (se ??.??), får man ca. den samme tolkning af (6) som af (7), men med betydelig færre omkostninger. På den anden side er netop (6) et eksempel på en tekst der stiller så store krav til modtagerens evne til at lave ræsonnementer, at teksten ofte misforstås. Jeg antager at mange modtagere af denne meddelelse (som står i spray på mange mure i byen) ikke erkender afsenderens kommunikationshensigt, og derfor ikke kan foretage det tolkningsræsonnement som afsenderen har tilsigtet. Jeg antager at mange modtagere tolker det at slagordet er malet (ulovligt) på byens mure, som i sig selv et tegn på uorden eller kaos. Sådanne modtagere vil ikke tolke *eller* som et eksklusivt 'eller', underforstået: 'ikke både anarki og kaos'; men tolke *eller* som et inklusivt 'eller', og derfor opfatte forskellen på 'anarki' og 'kaos' som et spørgsmål om valg mellem to ord der henviser til det samme: 'Pest eller kolera'.

Det optimale ræsonnement er det hvor afsenderen har gjort tilstrækkelige informationer manifeste til at sikre at modtageren på baggrund af tillid til afsenderens hensigt, ved ræsonnementer kan foretage den intenderede tolkning; og hvor modtageren vælger og henter den baggrund og kun den, og foretager de ræsonnementer og kun dem, der giver så stor kontekstuel mereffekt at det opvejer meromkostningerne. Relevans kan så endeligt - hvad angår den kvantitative side - defineres således:

(65.8)

Information er **relevant** proportionalt til den for modtageren ønskelige kontekstuelle effekt ved optimale ræsonnementer, og omvendt proportionalt til de omkostninger der er gået med afkodning og ræsonnement; jo mere ønskelig kontekstuel effekt, des mere relevans; og jo større omkostningerne des mindre relevans.

På grundlag af denne relative bestemmelse af relevans, kan man definere den nødvendige og tilstrækkelige relevans for kommunikation således:

(65.9)

Afsenderen har valgt **den optimale relevans**, hvis det som afsenderen med intention gør manifest for modtageren, 1) er tilstrækkeligt til at sikre korrekt tolkning af intentionen hos modtageren, 2) er relevant nok til at det er omkostningerne værd for modtageren at foretage en ræsonnerende tolkning, og 3) er den korteste måde at kommunikere informationerne på.

Det er denne 'optimale relevans' som forudsættes af modtageren der tolker teksten, og det er den der er grundlaget for hvad afsenderen gør manifest. Det er den jeg har beskrevet således at informationerne skal være dels **forståelige**, dvs. til at forbinde med konteksten, dels **nye og informative**, dvs. af en sådan art at de skaber kontekstuelle effekter, der er umagen værd at tolke, og **uden overflødighed**, dvs. det kortest mulige i situationen til formålet. Det er den kvantitative side af sagen.

Kvalitativt skal information for at være optimalt relevant, være i modtagerens **interesse**. Det vil sige at den kontekstuelle effekt udover enten at udfylde et hul i modtagerens situationsbillede eller at ændre dele af dette, skal gøre dette på områder der er forbundet med modtagerens tilbøjeligheder, interesser og ønsker.

Man kan så skelne mellem to former for 'interesse': ved **metonymisk interesse** er den omtalte verden en del af modtagerens 'virkelige' verden, og den ikke-fiktive tekst giver informationer om det som modtageren allerede har sine ønsker og tilbøjeligheder forbundet med. Ved **metaforisk interesse** er den omtalte verden ikke en del af modtagerens virkelige verden; den fiktive tekst er da relevant som model for vilkårene for hvordan et menneske, i en anden situation end modtagerens, tolker sin omverden. Modtageren må identificere sig med tekstens adressat for at få oplevelse af hvorledes forholdet mellem verden og tolkning af den, etableres.

Det må netop være denne gensidige erkendelse af parternes kommunikationsinteresse som er forudsætningen for vellykket kommunikation. Det meste af det man kalder kommunikationsfejl eller misforståelser, skyldes at enten afsender eller modtager er gået galt af modpartens interesser, og derfor ikke beregner den optimale relevans.

På den anden side er modtagerens tilbøjeligheder og interesser også selv et socialt produkt, og altså bl. a. et produkt af kommunikationssituationer. Relevans er således bestemt af modtagerens tilbøjeligheder og interesser; men tilbøjeligheder og interesser

er på deres side, via princippet om den optimale relevans, bestemt af kommunikation.

Læg mærke til at dette gensidigt forudsatte krav om optimal relevans er et mindre strikt krav end Grice's krav om informativitet. Afsenderen kan godt opfylde kravet om optimal relevans uden at sige 'så meget som kræves', dvs. hele sandheden om et givent emne. Selv uden den endelige og yderste sandhed kan teksten jo nemlig både være umagen værd at tolke for modtageren og den kortest mulige formulering af informationerne.

Hermed betones det at kravet om relevans er en konstituerende del af hvad 'tolkning' eller 'mening' i det hele taget er, det er ikke et moralsk krav som de færreste overholder, det er en nødvendig betingelse for at der overhovedet kan kommunikeres 'tolkning' og 'mening', at begge parter gensidigt forudsætter og har tillid til den optimale relevans, og med undtagelse af deciderede fortalelser og misforståelser, er den til stede i alle kommunikationssituationer.

Kravet om relevans er ikke et kontrafaktisk ideal, som Habermas beskriver sine krav, eller en moralsk maksime som Grice beskriver sine, men en mindre strikt og derfor mere realistisk, men så også konstituerende betingelse for kommunikation. Grice anfører selv følgende eksempel:

(65.10)
A står ved en bil der øjensynlig er gået i stå, og B kommer gående:
A: - *Jeg er løbet tør for benzin*
B: - *Der er et værksted om hjørnet*

A må nu for at tolke Bs replik gennemføre et længere ræsonnement; det er ikke til for A umiddelbart at relatere informationen om at 'der ligge et værksted om hjørnet' til hans situationsbillede med dets interesser og informationer, der - som det fremgår indirekte af hans foregående replik - kan beskrives således: 'A ytrer sin replik fordi han gerne vil have B til at hjælpe sig med at få fat på noget benzin'. (Læg mærke til at B kun kan opfatte dette ved at inddrage oplysninger fra konteksten; A's replik er i sig selv ikke nok, og ville have en helt anden hensigt hvis den fx ledsagede As fremvisning af et fotografi af ham selv foran bilen.) A må så fra sit sprog og verdensbillede inddrage kontekstoplysninger for rekonstruere Bs hensigt med sin replik, som kan beskrives således: 'B vil med sin replik hjælpe A med at få fat i noget benzin'. Kun hvis A som modtager danner sig en rigtig opfattelse af Bs hensigt, kan han håbe på eventuelt at få kontekstuel effekt af Bs ytring. Ved at inddrage sin encyklopædiske viden om værksteder og bruge R. 2, kan A i sin mentale model over Bs ytring konstruere den relevante oplysning: 'der sælges muligvis benzin på værkstedet', og denne information kan A forbinde med sine ønsker og interesser. Man kan formulere dette som relevant interpolation:

(65.11)

Modtageren supplerer de manifeste informationer som ikke umiddelbart forekommer relevante, med de logiske (kategorielle eller metonymiske) principper og meningspostulater som gennem et (deduktivt eller abduktivt) ræsonnement, sammen med den oprindelige information, fører til konklusioner som er relevante.

Nu kan der jo efter R. 2 faktisk uddrages uendeligt mange yderligere oplysninger, fx b) 'man kan muligvis købe chokolade på værkstedet', c) 'der er en ejer af værkstedet'. Man kan i ræsonnementet tage de fleste af de metonymiske relationer i brug; i a) bruges relationen GENSTAND-FUNKTION, i b) den samme, og i c) : RELATUM-RELATOR. Blandt disse konstruerer A kun den første fordi den sammen med den øvrige baggrundsinformation fører til den kontekstuelle effekt: 'A kan muligvis købe benzin om hjørnet'. Og den er i As interesse.

Først med dette ræsonnement bliver Bs replik umagen værd at tolke for A. Og A når kun til den konklusion at 'han muligvis kan købe benzin om hjørnet' fordi han går ud fra og har tillid til at B er relevant. Man kunne jo sagtens tænke sig at det var et værksted der ikke solgte benzin, men hvis B havde vidst at man ikke kunne købe benzin, ville hun ikke have sagt at det lå der.

På den anden side kunne man også tænke sig at B vidste at de solgte benzin på værkstedet. Men i så fald ville det ikke være relevant nok at sige: (8.B) - *Der ligger et værksted om hjørnet*, så burde hun have sagt: - *Man kan købe benzin på værkstedet om hjørnet*. Således kan tolkningen af Bs replik ikke blive andet end 'A kan *muligvis* købe benzin om hjørnet'.

Man kunne også tænke sig at der faktisk var en benzintank der var nærmere end værkstedet, men det ville også være et brud på relevansprincippet i dette tilfælde at ytre (8.B); det ville nemlig ikke være den mest relevante informationen at give. Så ville det have været mere relevant for B at sige - *Der ligger en benzintank lige dér*. På den måde kan de fleste af de informationer der logisk set er mulige tolkninger af Bs replik, udelukkes på grund af modtageren As tillid til relevansprincippet, og afsenderen Bs viden om denne tillid. Interpolationen bliver altså noget i denne retning:

(65.12)

OPLYSNING: Der er et værksted om hjørnet
<u>PRINCIP: Benzin købes fra værksteder og benzintanke</u>
KONKLUSION: Man kan muligvis købe benzin om hjørnet

Man kan lægge mærke til at princippet om optimal relevans fungerer på alle niveauer af teksttolkningen: Monosemieringsprocessen af ordbetydninger på grundlag af isotopi, begriben af sætningsmeningen på grundlag af informationsstrukturel relevans, og teksttolkningen på grundlag af isomorfi; hver af disse processer er beskrevet som

inddragelse af konteksten i tolkningen af en sproglig enhed, så alle tre processer kan beskrives som valg på hver sit niveau af den kontekst der for den givne modtager giver optimal relevans. Disse modtagerens valg af kontekst, og tekstens deraf følgende kontekstuelle effekt, er bestemt af modtagerens forståelse af afsenderens hensigt med teksten, og af modtagerens tillid til at afsenderen har forstået hans interesser i situationen.

Monosemieringsprocessen kan beskrives som et ræsonnement hvor der interpoleres de principper der ved et (deduktivt eller abduktivt) ræsonnement fører til en konklusion som er relevant:

(65.13)

Situationen er en havefest. To gæster står på en lille bakke i haven, hver med et tomt glas i hånden. Værtinden kommer med en bakke og siger OPLYSNINGEN. Modtagerne foretager så et ræsonnement hvor de interpolerer PRINCIPPET og drager konklusionen om hvordan ordet *bakke* skal forstås:

OPLYSNING: *Stil bare glassene på bakken!*

PRINCIP: 'Ved fester hjælper en værtinde gæster af med tomme glas ved at komme med en bakke til at stille dem på'.

KONKLUSION: 'Afs. mener at modtagerne skal stille glassene på den bakke hun bærer rundt på'.

Man kunne også have forestillet sig et ræsonnement som ville have givet tolkningen: *bakke* = 'forhøjning'. Det kunne have lydt således:

(65.14)

Situationen er en havefest. To gæster står på en lille bakke i haven, hver med et tomt glas i hånden. Værtinden kommer med en bakke og siger OPLYSNINGEN. Modtagerne foretager så et ræsonnement hvor de interpolerer PRINCIPPET og drager konklusionen om hvordan ordet *bakke* skal forstås:

OPLYSNING: *Stil bare glassene på bakken!*

PRINCIP: 'Ved havefester vil en værtinden have at gæsterne skal skyde til måls efter glassene, og det sker bedst hvis de står på forhøjningen.

KONKLUSION: 'Afsenderen mener modtagerne skal stille glassene på den bakke (= forhøjning) de står på, og skyde til måls efter dem bagefter'.

Læg mærke til at PRINCIPPET bliver meget mere specielt i (14) end i (13); specielt fordi der skal en særlig begrundelse til at værtinden ikke blot siger *Stil bare glassene på jorden!*; modtageren må altså for at forstå *bakke* som 'forhøjning', interpolere et PRINCIP der gør det relevant at sætte glassene på 'bakken' og ikke i 'dalen', for hvis der ikke havde været sådan en begrundelse ville afsenderen ikke have sagt *bakken* i stedet for det mere generelle *jorden*.

Grundlaget for dette kapitel er altså følgende antagelser om mening og information. En tekst er ikke blot et udtryk der har et indhold for en person i en erkendelssituation, men også et middel for afsenderen til at overføre information til modtageren i en kommunikationssituation. Med tekstens **indhold** foreligger der for en sprogbruger en **mental model** over en situation fra virkeligheden eller forestillingen.

Tekstens indhold bæres hovedsageligt af de semantiske kombinationer af ordstammer af substantiver, verber, adjektiver og præpositioner.

Med tekstens **information ændrer** afsenderen modtagerens **mentale model**, dvs. modtagerens billede af den omtalte situation. Det kan ske ved at afsenderen tilføjer informationer til modtagerens mentale model på områder hvor der ikke er nogen informationer, sammenføjer eksisterende informationer, eller sletter og omorganiserer informationer på områder hvor der allerede er nogen. Tekstens information bæres af alt det som afsenderen gør manifest, og den struktureres hovedsagelig af de syntaktiske relationer, dvs. relationer af rækkefølge og afhængighed, mellem bøjningsendelserne, og af de grammatiske småord: konjunktioner, nogle præpositioner, pronominer og artikler. Organiseringen af denne information kaldes tekstens **informationsstruktur**.

For at ændre modtagerens mentale model må afsenderen 1) **henvise til** og få modtageren til i sit verdensbillede at identificere og genkende den mentale model som skal ændres, og 2) **meddele** ændringen, dvs. **tilføje, sammenføje eller omorganisere** information i denne model.

Afsenderen henviser til en mental model ved at **nævne emnet** for meddelelsen, dvs. tid og sted, og de personer og omstændigheder som hun **forudsætter** allerede **kendt** og erkendt af modtageren. Afsenderen ændrer dele af modtagerens mentale model ved at **meddele** hvad hun anser for **relevante** ændringer for modtageren; afsenderen tilføjer oplysninger til modtagerens situationsbillede ved **nyfokus** på informationer, sammenføjer informationer ved **identitets-fokus**, og omorganiserer information fra to forskellige omtalte situationer ved **modsætnings-fokus** og **nægtet fokus**. De grammatiske tegn og ordenes rækkefølge i sætningen angiver så hvilke informationer der i den givne kommunikationssituation er det nævnte emne, nyfokus, identitetsfokus, m,odsætningsfokus eller benægtet. **Kommunikationssituationen** består (ud fra et informationsteoretisk synspunkt) af 1) modtagerens mentale model, M(m), dvs. hvad modtageren allerede ved og kender til emnet, 2) afsenderens mentale model, A(m), og 3) afsenderens opfattelse af modtagerens mentale model, A(M(m)); afsenderen kan jo nemlig kun på grundlag af 3) A(M(m)) nævne hvad hun mener allerede findes i 1) M(m), og meddele det som er i 2) A(m), men ikke i 1) M(m). Og man kan kun beskrive **kommunikation** ved **modellen om informationernes gensidige tilgængelighed** på følgende måde: Hvis afsenderen ved en vellykket kommunikationshandling overfører mening til modtagerne, må nødvendigvis følgende være tilfældet:

(65.15)

1) Meningen med det nævnte emne (i bestemt form) er tilgængelig for begge parter (dvs. A er opmærksom på den, M bliver opmærksom på den, A ved at M er opmærksom på den, M ved at A er opmærksom på den ... osv. så længe som nødvendigt).

2) A kender den information som hun meddeler og fokuserer på.

3) A er klar over at M ikke kender den meddelte information.
4) A antager at M foretrækker at kende den nye information frem for ikke at kende den.

Hvis (16) kommunikeres vellykket, må (17) også gælde:

(65.16)
- *Der står et lys på bordet*

(65.17)
1) 'bordet' er tilgængelig information for begge parter (dvs. A er opmærksom på 'bordet', M bliver opmærksom på det, A ved at M er opmærksom på det, M ved at A er opmærksom på det ... osv. så længe som nødvendigt),
2) A antager at 'der er et lys på bordet',
3) A er klar over at M ikke ved at 'der er et lys på bordet', og
4) A antager at M foretrækker at kende til 'lyset' frem for ikke at kende til det.

Hvis nogen af de 4 betingelser ikke er opfyldt, hverken kan eller vil afsenderen vellykket overføre meningen med sætningen til modtageren. Hvad disse 4 påstande indebærer kan vises ved en illustration:

(65.18)

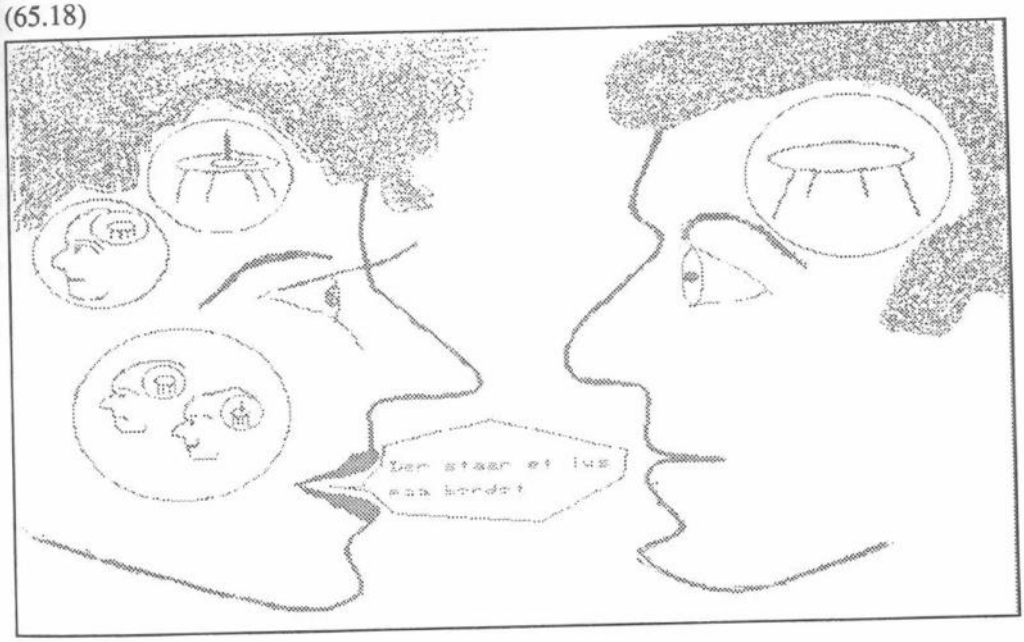

§ 66 Emne, fokus og relevans

Med de begreber der er introduceret i § 65 er det muligt at lave en **funktionel** eller informationsstrukturel **beskrivelse af sætningen** og se hvad funktionen er af ledenes grammatiske rækkefølge som i kap IIA er beskrevet ved deres plads i sætningsskemaet:

```
                    sætning
_____________________|_____________________________________________________
^emne                                                s                 ^sit
 |                                  _______________|_______________     |
 |                                  indhold1                ^nyfokus1  |
 |                        _________________|_________________    ^ma   |
 |                        indhold2                  ^nyfokus2   |     |
 |                 ____________|_________________       ^obj    |     |
 |                 nex         ^sa        ^nyfokus3            |     |  aa;
 |  ________________|___       |            ^iv"                |     |  ra;
 |  ^vf  ^k  subj    ^fv       |              |                |     |  s;§
 |   |  § | __|___  __|_____¤___|___  at_____|_________ ___|___ |  vai¤
 e  vf1 / k ^at n1 ^a1 vf2 /^1s ^a2 / ^if" ^vob ^ma1 vp" ^n2 n3 ma2   o
```

Den informationsstrukturelle beskrivelse sker ved 15 principper som formuleres i det følgende:

(66.1)

1) Princippet om nævnt og meddelt information

Alle nominaler i bestemt form er **nævnt information**, dvs. information som afsenderen blot henviser til fordi hun **forudsætter** at det er kendt og anerkendt af modtagerne allerede. Nævnt information er som forudsat information uden for en eventuel nægtelses virkeområde.

Alle nominaler i ubestemt form og nøgen form, alle verber, alle adverbier og de fleste adjektiver er **meddelt information**, dvs. information som afsenderen anser for ny for modtagerne, og som de skal indbygge i deres mentale model over den nævnte situation.

Ledsætninger og infinitiver kan enten være nævnt eller meddelt information, afhængigt af hvilket ord de er underordnet, og hvor de er placeret.

2) Princippet om ytringens emne

Den, som regel nævnte, information som frontstilles, er markeret som ytringens **emne**, dvs. det som ytringen tager udgangspunkt i og som meddelelsen handler om. Ved først at nævne et stykke information som meddelelsens **emne**, **henviser** afsenderen modtageren til tid, sted, personer og omstændigheder for en situation som er den baggrund på hvilken meddelelsen er forståelig, fordi det forudsættes

kendt og anerkendt af modtageren. Med henvisning til emnet får afsenderen modtageren til at identificere den mentale model som med meddelelsens informationer skal ændres. [Emnet] noteres med kantede parenteser. Som hovedregel er følgende informationer ytringens emne:

- a) sætningens grammatiske subjekt (som med undtagelse af subjektet i generiske sætninger og avisoverskrifter er i bestemt form)og ord som *der* og *det* der henviser bredt til en kendt situation, placeret på den grammatiske **subj**-plads i grammatikken, eller:
- b) det led der står på **emne**-pladsen, dvs. enten omstændighedsangivelser (relationelle adverbier eller ledsætninger der udtrykker tid, sted, omstændighed eller betingelse), eller rolleled (andre end subjektet) der står som kontrastemne (se princip 9!).
- c) Information som, fordi den er kendt, blot nævnes, frontstilles ikke men sættes til højre for **subj**-pladsen ved spørgsmål og
- d) på **n3**-pladsen ved *det*-konstruktioner og
- e) ved *det*-kløvning, hvor den nævnte information udgør størsteparten af sætningens information (og fokus kan være bestemt form).

Emnet er normalt kun det som afsenderen ved at modtageren kender eller anerkender på forhånd, enten fra sin almene viden, fx *solen*, fra sin specielle viden om emnet for teksten, fx *bordet* i en tekst der beskriver en stue, eller fra de foregående sætninger. Emnet skal derfor blot nævnes.

Denne formulering om det nævnte emne svarer til definitionen på *præsupposition* hos Harder og Kock [4]. Forskellen i terminologi skyldes at jeg ønsker at skelne mellem meddelt information som er manifest: *fokuseret information*, meddelt information som ikke er manifest: *underforstået information*, nævnt information som er manifest: *emne*, og kendt information som ikke er nævnt, men som interpoleres i det logiske ræsonnement: *præsupponeret information*.

Frie led er de led i sætningen der (med visse undtagelser) er svar på spørgsmålene: *hvor, hvornår, hvor længe, hvorfor, hvorfra, hvortil.*

(66.2)

[Der] var engang en mand. [Han] boede i en spand. Og [spanden] var af ler.

HVORDAN [BILEN KØRER]

[En afgørende betingelse for at komme nogen vegne med bilen] er selvfølgelig at få hjulene i gang eller drevet rundt.

[Det] sker ved hjælp af motoren.

4. Harder, Peder & Christian Kock, 1976: *The Theory of Presupposition Failure*, Akademisk Forlag. København.

[Inde i motoren] bevæges nogle stempler op og ned, når en passende blanding af luft og benzin (eller andet brændstof) antændes af gnister fra tændrørene.
[Stemplernes bevægelse op og ned] ændres ved hjælp af en krumtapaksel til en roterende bevægelse, og [denne roterende bevægelse] føres videre gennem kobling og gear til bilens ene hjulpar.
Køreskolens teoribog 1989

[For længe siden] levede der en skrædder,
[som] havde tre sønner, men kun en eneste ged.
[De] skulle alle sammen leve af gedens mælk.
og [derfor] måtte den fodres godt.
[Hver dag] trak en af sønnerne den ud på marken for at græsse.
Grimms eventyr: *Bord dæk dig, guldæsel og knippel af sækken*, Kbh MCXLVIII (!?)

(66.3)
3) Princippet om nyfokus
Afsenderen garanterer at det blandt den meddelte (ubestemte) information som står længst til højre på **nyfokus**-pladserne 1-3 er **ny og relevant information** i forhold til modtagerens mentale model over emnet; det er omsagnets yderste ubestemte led, dvs. det som forudsætter de andre led i omsagnet og som ikke forudsættes af andre. Nyfokus noteres med dobbelt understregning. I nyfokus står således:
- a) mådesadverbialer på **ma2**-pladsen,
- b) bundne (valente), umiddelbare og middelbare, rolleled (som ikke er bestemt form) på **n3**-pladsen: genstandsled, hensynsled, omsagnsled til grundled, og omsagnsled til genstandsled, rolle-1 ledet (det egentlige logiske subjekt) i passivkonstruktioner efter *af*, og i *der*-konstruktioner og *der*-kløvning (sætninger der reelt er emneløse og derfor kaldes **tetiske**),
- c) verbet (funktionsverbum + hovedverbum eller - hvis der ikke er andre ubestemte led længere til højre, hovedverbet alene) på **vp**, **vf2** eller **vf1**,
- d) det yderste ubestemte led i en ledsætning der er bundet rolleled, men altså ikke i relativsætninger.

Et led som afsenderen meddeler som relevant for modtageren fordi det tilføjer, sammenføjer, sletter eller omorganiserer information i modtagerens mentale model, er sætningens **fokus**. Der skelnes mellem nyheds-fokus, hvormed afsenderen tilføjer information, identitetsfokus, hvormed afsenderen sammenføjer informationer, kontrast-fokus, hvormed afsenderen omorganiserer informationer i modtagerens mentale model, og nægtet fokus, hvormed afsenderen sletter informationer i modtagerens mentale model (om de andre fokusformer, se de følgende paragraffer).

Normalt falder fokus efter (66.3.a) på det ubestemte bundne led som står længst til højre. Genstandsledet kan fx ikke undværes af verbalet og er således bundet, og yderligere information end det; mådesadverbialet er også bundet til verbet og er således den yderste information. Bundne led i sætningen er svar på spørgsmålene: *hvem, hvad, hvordan, hvormed.*

Bemærk dog at den yderste information i omsagnet kun er fokuseret hvis den er ubestemt; bestemt information kan ikke nyheds-fokuseres (men godt kontrastfokuseres). Nyheds-fokusering er så at sige et løfte fra afsenderen til modtageren om at den meddelte information direkte, eller indirekte ved at lede frem til (og muliggøre forbindelsen til) det følgende, vil være relevant for modtageren; med nyfokus angiver afsenderen hvilket spørgsmål der besvares i de følgende sætninger.

(66.4)

4) Princippet om underforståelser ved nyfokus

Afsenderen garanterer og underforstår at den nyfokuserede informationen, og ikke yderligere information blandt det som afsenderen kender til, er relevant for det efterfølgende, og angiver dermed hvilken retning de efterfølgende ytringer vil tage; dette noteres (i petit og 'enkelt citationstegn') med: 'og kun fokus' og ved underforståede spørgsmål, svarende til forskellige typer af fokus:

a) - ved fokus på verber der betegner **processer eller begivenheder**, og på verber + *at*-infinitiv er spørgsmålet: 'og hvad så? - (nr.)';

b) - ved fokus på **bundne rolleled** er spørgsmålet: 'og hvad med det? - (nr.)' (*det* henviser til det fokuserede eller evt. til hele omsagnet);

c) - ved fokus på tilstande dvs. tilstands-verber, verber i perfektum, modalverber + 0-infinitiv, adjektiver, mådesadverbialer og substantiver som omsagnsled (klassifikationssætninger) er spørgsmålene: 'hvorfor det? - (nr.)', 'hvordan det? -(nr)' eller 'og følgelig? - (nr.)' afhængigt af om det er præmis eller konklusion.

(66.5)

1. *[Der] var engang* <u>*en mand.*</u> 'og kun en mand, men hvad var der med ham?' (2)

2. *[Han] boede i* <u>*en spand*</u>. 'og kun en spand, men hvad med den?'(3)

3. *Og [spanden] var* <u>*af ler*</u>. 'og kun af ler, men følgelig?'(4??)

Næste sætning burde altså handle om følgerne af at den var af ler; det gør den som bekendt ikke, for den lyder: *Og konen vasked' bleer*, men det er fordi det er en børneremse, som gentager og rimer i stedet for at overføre information.

Hensynsled og genstandsled kan begge hver især være fokuseret afhængigt af deres bestemthed:

(66.6)

[Slangen] <u>*gav*</u> *Eva æblet* 'og gav det kun, men hvad så?'

[Slangen] gav Eva <u>*et æble*</u> 'og kun et æble, men hvad med det?'

[Slangen] gav æblet til en kvinde 'og kun en kvinde, men hvad med hende?'

Det er således usandsynligt at man skulle finde en sætning med det ubestemte led til venstre for det bestemte (selv om de er mulige):

(66.3)
**? [Jeg] gav en hund kødbenet*
**? [Jeg] gav et kødben til hunden*

Bundne rolleled, dvs. valente led, led som verbet ikke kan undvære, nyheds-fokuseres hvis de er ubestemte:

(66.8)
[Foredraget] varede (i) en time 'og kun en time, og hvad med den time?'

[Det] sker ved hjælp af motoren. 'og kun ved hjælp af, og hvordan det?'-(4)

Frie led, dvs. ubundne modifikatorer, ikke valente led, bliver normalt ikke nyheds-fokuseret:

(66.9)
[Han] sov en time 'og sov kun, men hvad så?'

[Hun] 'sov fordi hun var syg 'og sov kun, men hvad så?'

Fokus kan falde på et ubestemt subjekt som er flyttet til højre for verbet i ***der*-konstruktioner, *der*-kløvning** og **passiv-sætninger**. Ved ***der*-kløvninger** fokuseres et led i ledsætningen efter (66.3). *der*-konstruktioner bruges ved intransitive verber og *der*-kløvninger ved transitive verber.

(66.10)
Men der sker også noget andet 'og kun noget andet, men hvad med det? - (x)'

[Døgnet rundt] udkæmpes der drabelige slag 'og kun drabelige salg, men hvad med dem? - (y)' *i vores krop*

[H.C.Andersen] har skrevet mange eventyr 'og kun mange, og følgelig?'

[Dette eventyr] er skrevet af en virkelig digter 'og kun virkelig, men hvorfor det?'

[Postbudet] kom kl. 9.30 'og kun 9.30, men hvad med det tidspunkt?'

[Der] kom et postbud 'og kun et postbud, men hvad med ham?'

Når der i en sætning er et **bundet led som udgøres af en ledsætning** (som er til højre for verbet), falder fokus på et eller flere led i denne ledsætning, efter princip 4.

(66.11)
[Slaget] indledes når en af immunsystemets ædeceller støder på en fjende 'og og kun en fjende, men hvad er der med fjenden? - (x)'

Ved ***at*-infinitiver** fokuseres både det finitte verbal og *at*-infinitiven (som opfattes som ukendt bundet led til verbalet (eller adjektivet). Ved **0-infinitiver** fokuseres både det finitte verbal og infinitiven som er et ukendt bundet led.

(66.12)
[Når ædecellen møder en fjende som f. eks. en forkølelsesvirus], begynder den at spise den fremmede 'og begynder kun at spise, men hvad så? - (Y)'.

[Det] skal vi være glade for 'og skal kun være glade for, men hvorfor det? - (Y)'.

I en sætning er der nu information som hverken er nævnt som emnet eller meddelt som fokus. Denne information kaldes neutral information:

(66.13)
5) Princippet om neutral information
Den information som hverken er frontstillet som meddelelsens emne eller fokuseret som relevant, er **neutral information**:
- a) de bundne rolleled som er bestemt form,
- b) ubestemte rolleled som ikke står længst til højre eller
- c) de frie led i bestemt eller ubestemt form, som står på **o, a2** eller **a1**, dvs. adverbialer (præpositionsforbindelser) som udtrykker attitude, tid, sted eller omstændighed, eller parentetiske led eller ledsætninger (appositioner, parentetiske relativsætninger, som kan opfattes som selvstændige med-delelser med deres egen relevans uafhængigt af oversætningens relevans).

De neutrale informationer kan kendes på at de ikke er nævnt som meddelelsens udgangspunkt (og evt. ikke er kendt på forhånd af modtageren), men at de heller ikke er fokuseret fordi de ikke er relevante i forhold til det følgende og modtagerens interesser. Den neutrale information er nødvendig eller nyttig for forståelsen af fokus, men er ikke i sig selv relevant.

Forskellen på fokuseret information og neutral information er altså den at neutral information kan udskiftes med de alternative stykker information som kan stå på samme sted, uden virkning for sætningens sammenhæng med omgivelserne, mens

fokuseret information ikke kan udskiftes med alternativ information uden at sætningen bliver irrelevant i forhold til det efterfølgende eller modtagerens interesser.

(66.14)

[Inde i motoren] bevæges nogle stempler op og ned, når en passende blanding af luft og benzin (eller andet brændstof) antændes af gnister fra tændrørene. DET ÆNDRER IKKE MEDDELELSENS RELEVANS HVIS DER STÅR: 'når dampen skubbes ind i stemplerne'

[Stemplernes bevægelse op og ned] ændres ved hjælp af en krumtapaksel til en roterende bevægelse. DET ÆNDRER IKKE MEDDELELSENS RELEVANS HVIS DER STÅR: 'ved hjælp af et metalbælte'

og [den roterende bevægelse] føres videre gennem kobling og gear til bilens ene hjulpar. DET ÆNDRER IKKE MEDDELELSENS RELEVANS HVIS DER STÅR: 'gennem et system af remme'

[For længe siden] levede der en skrædder,
[som] havde tre sønner, men kun en eneste ged.
[De] skulle alle sammen leve af gedens mælk.
og [derfor] måtte den fodres godt.
[hver dag] trak en af sønnerne den ud på marken for at græsse.

Det er for historiens gang ligegyldigt om skrædderen levede eller boede, om det var sønner eller slægtninge eller måske døtre han havde. Det er ligegyldigt om det er gedens mælk eller kød eller uld.

Læg mærke til (14) *[Inde i motoren] bevæges nogle stempler op og ned, når en passende blanding af luft og benzin (eller andet brændstof) antændes af gnister fra tændrørene.* DET ÆNDRER IKKE MEDDELELSENS RELEVANS HVIS DER STÅR: 'når dampen skubbes ind i stemplerne'. Her er det ikke *nogle stempler* der er fokus, men *bevæges op og ned* der er fokus, selv om *nogle stempler* er ubestemt form. Det skyldes at *op og ned* står længere til højre; og det kan man se af at en eventuel nægtelse i sætningen ville ramme *bevæges op og ned*, og ikke *nogle stempler*. Hvis fokus skulle have ligget på nogle stempler ville sætningen have lydt: *[Inde i motoren] bevæges der ikke nogen stempler op og ned, når en passende blanding af luft og benzin (eller andet brændstof) antændes af gnister fra tændrørene. Nogen stempler* havde så stået på **n3**-pladsen.

Ved **appositioner** er det appositionens førsteled der opfattes som det led der har funktion i sætningen og som derfor kan være fokuseret. Andetledet kan være ubestemt eller bestemt form og kan således være en slags identitets-fokus i sit eget parentetiske omsagn. Spørgsmålet i dette parentetiske omsagn er: 'og hvad er der med den/det/ham/hende/dem? - (nr.)'

(66.15)

[Det] er antigenerne 'hvad med dem? - (y)', *en slags kemiske fingeraftryk, som fortæller* 'hvad så? - (y)' *immunforsvaret, at der er fjendtlige organismer i kroppen.*

Princippet om den optimale relevans (65.9) kan nu udmøntes i følgende informationsstrukturelle princip om emne og fokus:

(66.16)
6) Princippet om relevans
Al informationsoverførsel foregår efter princippet om **relevans**: Det betyder:
- a) at afsenderens **henvisning til emnet** sker så **økonomisk** som muligt (dvs. at der henvises med den svageste formulering som er **tilstrækkelig** for entydig henvisning og genkendelighed, og at afsenderen til emnet altid underforstår 'som jeg ved du genkender'),
- b) at afsenderens **meddelelse af det som relevant fokuserede** er så **effektiv** som muligt (dvs. at der fokuseres på den stærkeste formulering som er **sand,** og at modtageren ud fra dette til den fokuserede information altid kan **underforstå:** 'og kun det'. Det betyder
- c) at afsenderen **meddeler som sande** (ved deduktion) de mindre informative alternativer til fokus, og
- d) **underforstår** (ved abduktion) at de mere informative alternativer til den fokuserede information, **ikke er sande** eller relevante.

EMNE & NEUTRAL & FOKUS:
F>> EMNE & NEUTRAL & INTERPOLATIONER
IKKE>> EMNE & +ALTERNATIV
IMPL>> EMNE & *ALTERNATIV

('F>>' angiver: 'afsenderen forudsætter med ytringen:...', 'IKKE>>' angiver: 'afsenderen ønsker ikke at fremsætte den information at...' og grunden kan enten være at hun ikke kan stå inde for at det er sandt, eller at hun ikke kan stå inde for at det er relevant og i modtagerens interesser; og 'IMPL>>' angiver: 'afsenderen implicerer som sandt at ...'. At informationen X er 'stærkere' eller 'mere informativ' end Y, er den samme relation som at X 'implicerer' Y, dog kun hvis X og Y er informationer om det samme emne, dvs. alternativer som 'fokus' til samme nævnte emne. Manifeste ytringer består af EMNE & NEUTRAL & FOKUS. I kolonnen for FOKUS kunne der have stået en række alternative informationer af enten større eller mindre informationsværdi end den valgte (større informationsværdi vises med tegnet '+', mindre med tegnet '*'). Eksempel: - *Hun har 3 børn* har informationsstrukturen: '[Hun] har 3 børn' Det fokuserede har alternativerne '2','et par' som er mindre informative end '3', i forhold til de faktiske forhold, og '4', '5','mange' og 'for mange' som er mere informative end '3'. Modtageren antager nu at afsenderen med ytringen bl. a underforstår: IKKE>> '4' og implicerer: 'hun har 2 børn'

Lad os antage at hun faktisk har 4 børn; i så fald er det ikke usandt at sige at 'hun har 3 børn', det har hun jo. Men så er *hun har 3 børn* en svagere formulering end *hun har 4 børn* af det forhold at hun har 4 børn. Men hvis det er relevant for modtageren at vide at 'hun har 3 børn' - for fx at forstå hvor travlt hun har - er det mere relevant at vide at 'hun har 4 børn'; så modtageren forstår ved ytringen *Hun har 3 børn* at hun **kun** har 3 børn; hvis hun havde haft 4 børn, ville afsenderen have

sagt det, når det nu er det med antallet der er det relevante. Eftersom *3* ikke er den stærkest mulige formulering af det forhold at hun har 4 børn, kan modtageren efter (66.20) slutte at hun ikke har haft 4 børn.

Omvendt med emnet. Det ville være betydeligt mere informativt at sige *Ulla* eller *Ulla Hansen* eller *den Ulla Hansen som bor i nr. 27* i stedet for *hun*, men her gælder princippet om økonomi: ordet *hun* er valgt fordi det er den mindste information som er tilstrækkelig til at modtageren kan identificere hvem det er vi taler om. Formuleringen *hun* kan altså give modtageren anledning til at slutte sig til at der ikke er andre end Ulla Hansen i nr. 27 som der kan være tale om i denne sammenhæng.

Og sådan er det også med den neutrale information: i stedet for *børn* kunne man have sagt: *to piger og en dreng*, eller *to piger på 11 og 9 år og en dreng på 6*, eller *Susanne på 11 år, Lene på 9 år og Espen på 6 år*. Selv om alle disse oplysninger kan være interessante nok, er det ikke dem der er relevante i denne sammenhæng - man har lige travlt hvad børnene så end hedder - og derfor er de ikke meddelt ved fokusering, men blot neutralt meddelt, og derfor er de nærmere forhold omkring hvad børnene er for nogle ikke specificeret. Man kan altså ikke, som ved fokus, slutte sig til at det var børn hun havde og kun børn, dvs. hverken børn med navne eller aldre.

Princippet om relevans kan i praksis bestå i at alle ytrede sætninger opfattes som om de indeholder et *og kun* + det fokuserede - med mindre andet nævnes: - *Hun har 3 børn* opfattes som 'hun har 3 børn og kun 3'.

(66.17)

Eksempel:

a) - *Det var Peter der kørte hurtigt*

har informationsstrukturen

b) 'det var <u>Peter</u> der kørte hurtigt'.

Det fokuserede, 'Peter', har de mere informative alternativer c), d) og e) og det mindre informative alternativ f):

c) 'Peter og Søren'

d) 'Peter og Søren og Hans'

e) 'alle de unge mænd'

f) 'nogen'.

Modtageren antager nu at afsenderen med ytringen bl. a, underforstår:

g) IKKE>> ' Peter og Søren kørte hurtigt'

h) IKKE>> 'alle de unge mænd kørte hurtigt'

og implicerer:

i) 'nogen kørte hurtigt'.

Meddelelsen opfattes altså som: 'Peter og kun Peter kørte hurtigt'.

Man ser nu at en sætning som *Peter kørte hurtigt* kan have flere forskellige mængder af meddelelser, afhængigt af hvilken informationsstruktur sætningen opfattes at have:

(66.18)
a) 'Peter kørte hurtigt'
IKKE>> 'Peter kørte afsindig hurtigt',
IMPL> 'Peter kørte',
b) 'Peter "kørte hurtigt' (" angiver ekstra stærktryk)
IKKE>> 'Peter gennemførte det hele hurtigt',
IMPL> 'Peter gjorde noget hurtigt'.

Sætningen opfattes altså som enten: 'Peter kørte hurtigt, og kun hurtigt' eller 'Peter kørte hurtigt, og det var kun køre han gjorde hurtigt'.

Man kan sige at modtageren ved at slutte på disse måder ikke anvender deduktive, logisk holdbare slutninger - og det er nok derfor hverken logikere eller grammatikere har anerkendt dem. Modtageren anvender altid i sin forståelse af indebyrden af den fokuserede information **abduktive** slutningsformer (*A* betyder 'afsenderen', *M* 'modtageren'):

(66.19)
GENEREL PRÆMIS: Hvis noget information er sandt og relevant for M, meddeler A det som fokus
SPECIEL PRÆMIS: As sætning har et fokus
ergo sandsynligvis: As fokusinformation er sand og relevant for M

GENEREL PRÆMIS: Hvis noget information ikke er relevant eller sandt, meddeler A det ikke som fokus
SPECIEL PRÆMIS: A meddeler ikke yderligere information end fokus
ergo sandsynligvis: Yderligere information end fokus er ikke sand eller relevant

Det indgår som en væsentlig del af definitionen på 'meddelelse' at nogle informationer er mere 'informative' end andre. Princippet om relevans siger jo nemlig at taleren meddeler at det nævnte emne ikke gælder kombineret med *de mere informative* alternativer til det fokuserede, for gjorde de det, ville afsenderen - for at være optimal relevant - have sagt det.

Pladsen for den fokuserede information i en ytring etablerer altså en kolonne eller et paradigme for hvilke semantiske alternativer der kunne have stået på samme plads. En sådan kolonne udfyldes med alle de størrelser som indgår som semantiske modsætninger til det led der faktisk bliver fokuseret i ytringen, nemlig som de semantiske modsætninger der er defineret i § 15 (15.2), dvs. størrelser som er enten synonyme, over- eller underbegreber, artsmodsætninger, gradsmodsætninger, inverse modsætninger eller antonyme (men altså ikke forholdsmodsætninger) til det fokuserede.

Disse indholdsstørrelser som står i samme kolonne af en ytring, vil som regel blive udtrykt med ord af samme ordklasse, men det er ikke en nødvendig betingelse.

Disse alternativer, som står i samme kolonne som fokus, vil have forskellige grader af informationsværdi, hvad man lettest kan forklare med eksemplet:

(66.20)
a. - *Hun har 3 børn*
b. IKKE>> 'hun har 4 børn'
c. IMPL>>'hun har 2 børn'.

I kolonnen for fokuseret information i a), hvor der står *3*, kan der stå et hvilket som helst tal (fra 0 til 20), men det er også klart at et højere tal er mere informativt end et lavere tal således at princippet om meddelelser og implikationer medfører at (6.a) meddeler (6.b) og implicerer (6.c). Tallene kan således opstilles i en skala efter hvor informative de er (*X* < *Y* angiver at Y er mere informativt end at X):

(66.21)
1 < 2 < 3 < 4 < 5 ...< 20

Et andet umiddelbart forståeligt eksempel på modsætninger der indgår i en skala efter informationsværdi er ord der betegner mål:

(66.22)
sekund < minut < time < dag < uge < måned ...

Læg nu mærke til at skalaens retning med hensyn til informationsværdi ikke er fastlagt for ordet i sig selv, men for dets brug i den sammenhæng det indgår i, eller med andre ord: for alt det fokuserede i de tilfælde hvor ordet kun er en del af den fokuserede information; det er retningen på skalaen der er afhængig af sammenhængen, ikke elementernes indbyrdes informativitetsrækkefølge. Man kan godt tænke sig eksempler hvor *et sekund* er mere informativt end *et minut*, men så er ordet *minut* ikke hele den fokuserede information - der må også være en form for negation i fokuset - og *et minut* er så også mere informativt end *en time*:

(66.23)
a. - *Maskinen kan foretage udregningen på under et minut*
b. IKKE>> 'maskinen kan foretage udregningen på under et sekund',
c. IMPL>> 'maskinen kan foretage udregningen på under en time'.

Retningen er afhængig af hvilken viden og hvilke interesser (afsenderen antager at) modtageren har. Men når måleskalaen således er vendt om, er det et markeret tilfælde; normalt, dvs. i de fleste tilfælde, vil det gælde at 'stort er smukt', og 'meget', er mere informativt end 'lidt'.

Grunden til at skalaens orientering vender i (23) er selvfølgelig den at det er hele frasen *under et minut* som er fokuseret, og ikke kun ordet *minut*, og at 'X er mere informativ end Y' er den samme relation som at 'X implicerer Y' , dog kun hvis X

og Y er informationer om det samme emne, dvs. alternative 'fokuserede informationer' til samme nævnte emne.

Det betyder at der for enhver informationsværdiskala gælder at det mere informative implicerer det mindre informative, og omvendt at det implicerende, grunden, er mere informativt end det implicerede, følgen, altså:

(66.24)
a. 1 <-- 2 <-- 3 <-- ...<-- 20
b. sekund <-- minut <-- time ...
c. under en time <-- under et minut <-- under et sekund

Et mindre indlysende eksempel er de inverse modsætninger:

(66.25)
a. muligt < nødvendigt
b. være villig til <insistere på
c. tillade < tvinge til
d. nogen < alle

e. - *For Gud er alle ting mulige*
f IKKE>> 'for Gud er alle ting nødvendige'

g. - *Pengene gjorde det muligt for mig at rejse*
h. IKKE>> 'pengene gjorde det nødvendigt for mig at rejse'

i. - *Nogle børn elsker æbler*
j. IKKE>> alle børn elsker æbler'

k. - *De tillod ham at gå*
l. IKKE>> 'de tvang ham til at gå.'

Når rækken kun har to led er der naturligvis ikke nogen implikationer af det mindre informative led og ikke nogen forudsætninger for det mere informative led. I mange rækker kan der dog indgå flere led:

(66.26)
a. nogle < mange < de fleste < alle
b. ikke alle < ikke mange < ingen
c. somme tider < ofte < altid
d. ikke altid < ikke ofte < aldrig
e. køligt < koldt < hundekoldt
f. muligvis < sandsynligvis < nødvendigvis
g. må godt < bør < skal

h. ville < prøve på at < gennemføre eller gøre
i. ikke have noget i mod < kunne lide < elske
j. eller < og
k. hvis p < ikke p

De to sidste kræver nok lidt mere forklaring. I logikken kan det vises både at konjunktionen *og* implicerer disjunktionen *eller* og at *ikke p* implicerer *hvis p så*. Det ses af at der til alle s'erne i konjunktionens sandhedstavle svarer s'er i disjunktionens sandhedstavle, og til alle s'er i *ikke p*'s, negationens, sandhedstavle svarer s'er i implikationens sandhedstavle (--- markerer de s'er der svarer til hinanden):

(66.27)

p	q	v	&	-->	-p
s	s	s	s	s	f
s	f	s	f	f	f
f	s	s	f	s------s	
f	f	f	f	s------s	

Det kan også bevises ved at (p & q) --> (p v q) og -p --> (p --> q) begge er tautologier:

(66.28)

(p	&	q)	-->	(p	v	q)	og	-p	-->	(p	-->	q)
s	s	s	s	s	s	s		f	s	s	s	s
s	f	f	s	s	s	f		f	s	s	f	f
f	f	s	s	f	s	s		s	s	f	s	s
f	f	f	s	f	f	f		s	s	f	s	f

Det er altså logisk bevist at der er en implikationsskala mellem *og* og *eller*, og mellem *ikke p* og *q hvis p*, og derved kan det ses at *og* er mere informativt end *eller* og *ikke p* mere informativt end *hvis p*. Det giver så med anvendelsen af principperne om relevans og informativitet (66.20 og 22) det interessante resultat at ordene *og, eller, hvis* og *ikke* når de bruges i sproglige ytringer, overfører en anden og større information end det der ligger i sandhedstavlerne, hvad der har givet mange problemer for logikerne:

(66.29)

a. Anarki eller kaos
b. IKKE>> anarki og kaos

Det inklusive *eller*, dvs. det *eller* der har en sandhedstavle som *v* og som inkluderer de tre muligheder: 'p er sand', 'q er sand', eller 'p og q er sande', på grund af princippet om ytringens meddelelser (hvis det ikke strider mod den fælles gensidige kognitive omgivelser) opfattes som det eksklusive *eller*, det der i min notation skrives W, og som ekskluderer den tredje mulighed: 'p er sand' eller 'q er sand', men ikke begge to; de kan ikke begge være sande - for havde de begge været sande, skulle

afsenderen have sagt det for at være optimal relevant.

Præcis det samme gælder for implikationen (som dog ikke er fokus men modsætningsfokus, se (67.20) og specielt (67.31):

(66.30)
a. - *Du får 10 kr. hvis du slår græsset*
b. IKKE>> 'du får 10 kr. og slår ikke græsset'

De fleste vil nok indrømme at en snedig men ryggesløs mor der alligevel skyldte barnet 10 kroner, kunne få slået sit græs ved samme lejlighed ved at sige (30.a), men det ville være det rene børnesnyd og ville være et brud på princippet om optimal relevans: hvorfor skulle man nævne en betingelse hvis det er ligegyldigt om den er opfyldt eller ej: *Vand bliver til is ved temperaturer under 0° hvis Bakken har åben*, hvad der faktisk er et fuldgodt eksempel på det der af logikerne kaldes 'materiel implikation'.

Når afsenderen ytrer: 'q <-- p' er det det mere informative alternativ til '<-- p': '-p', og afsenderen meddeler altså ikke at kunne stå inde for: (q & -p) hvilket er logisk ækvivalent med: -q <-- -p og q --> p. Når man således bruger ordene *hvis...så* i virkeligt affyrede ytringer (og ikke blot i sætninger som logikerne bruger som eksempler) betyder *hvis..så* det samme som *hvis og kun hvis...så*, det som i logikken kaldes for 'biimplikation' eller 'ækvivalens', som noteres med et '<-->' eller et '=', og som har sandhedstavlen: sffs.[5] Det er denne meddelelse der giver de såkaldte materielle implikation dens absurditet i visse eksempler; det er jo nemlig noget sludder at meddele: *vand bliver til is ved 0° hvis og kun hvis bakken har åben.* (Det er snarere omvendt!)

Al information som er kvalificerende eller modificerende degraderet information (se § 33) kan også indgå i relationer af informativitet og implikation. - *Hun danser vidunderligt* er mere informativt end - *Hun danser*. Den modificerende degraderede information *vidunderligt* er mere informativ end ingen information. Kvalificerende eller modificerende degraderet information er, når den er fokuseret, mere informativ end ingen degraderet information; og et omsagn uden degraderet information er mindre informativ end omsagnet med en eller anden degraderet information, som kvalificerer eller modificerer omsagnet. Man har altså følgende implikationer og kan tænke sig følgende meddelelser:

(66.31)
a. - *Hun danser vidunderligt*
b. IMPL>> 'hun danser'
c. - *Hun danser.*

5. Relationen mellem *og* og *eller* er helt præcist beskrevet hos Levinson (kap 3.2) men han har slet ikke opdaget hvad meddelelsen ved implikationen er. Min analyse er hentet fra Ducrot (kap 6), men han har til gengæld ikke denne forklaring som forklaring på implikationen.

d. IKKE>> 'hun danser vidunderligt'
e. IKKE>> 'hun danser langsomt'
f. IKKE>> 'hun danser hurtigt'
g. IKKE>> 'hun danser rædselsfuldt'
..

Her bliver rækken af mulige meddelelser ikke blot lang, men uendelig, især når man tager i betragtning at der ikke blot er mulighed for modifikation der specificerer MÅDEN, men også ROLLER, DELE, MOTORISK AKTIVITET, SANSELIGE TRÆK, ÅRSAGER, FORUDSÆTNINGER, FORMER og PERSPEKTIVER (se § 38 og § 56). Meddelelserne fra (31.c-g) kan sammenfattes: 'afsenderen ønsker ikke at fremsætte oplysningen med nogen bestemt modifikation', og det er spørgsmålet om det er overvejelser over hvad der er sandt, der er grunden til at modtageren ikke ønsker at fremsætte nogen modifikation. Det er snarere at det ikke - efter afsenderens opfattelse - er i modtagerens interesse. Med andre ord: at det ikke ville være umagen værd for modtageren at tolke disse manifestationer. Det er jo derfor afsenderen ikke har lavet nogen modifikation af omsagnet. Man kan også sige det på den måde at det kun er fokuseret information som bringer meddelelserne i stand, og ingen information, den manglende modificerende degraderede information i (31.c), kan jo ikke siges at være fokuseret.

§ 67 Abstraktion, identitetsfokus og modsætningsfokus

Hidtil har jeg givet skalaer for informationsværdi der udgøres af rækkerne af tal, måleenheder, inverser og visse logiske konnektorer. Informationsværdiskalaer kan imidlertid dannes på alle ordforrådets områder, og på alle verdensbilledets områder hvis der på disse områder er klassifikationssystemer og mulighed for kvalificering og modificering.

Et stykke information svarer til et sem i dybdesemantikken. I et ord, hvis indholdsside består af både 'forudsatte' og 'informative' semer, af 'latente semer som evt. gøres manifeste ved en isotopi' (se § 31 og § 36) er det kun de informative semer som kan være 'fokus'; (1.a) har informationsstrukturen (1.b) og ordet *ungkarl* er i sig selv komponeret som (1.c):

(67.1)
a. - *Petersen er ungkarl*
b. 'Petersen er <u>ungkarl</u>'

c.

```
                    +HANKØN
                   /
E1 -GIFT          /
                  \
                   \ +VOKSEN
```

Semerne +HANKØN og +VOKSEN er 'konvergente' og 'latente'; 'konvergente' vil sige: 'i det danske ordforråd bundtet sammen så de ikke kan variere uafhængigt af hinanden i andre ord end *ungkarl*, og 'latente' vil sige at 'de i denne leksikalske størrelse, *ungkarl*, altid, selv om de kan 'gøres manifeste' i en isotopi, er så lidt informative at de ikke kan blive fokuseret information og ikke benægtes. Det vil sige at det kun er semet -GIFT som er fokuseret i (1.a). Man kan således have (2.a) men ikke (2.b) eller (2.c):

(67.2)

a. - *Petersen er ungkarl, så ham kan du godt gifte dig med*
b. - * - *Petersen er ungkarl, så han er myndig*
c. - * - *Petersen er ungkarl, så det er en mand.*

Som man kan se af eksemplerne er skellet mellem 'emne' og 'fokus' nogenlunde det samme som, men ikke helt sammenfaldende med skellet mellem 'gammel' og 'ny' information, og skellet mellem 'præsupposition' og 'fokus' som opstilles i andre behandlinger af emnet[6];

Principperne om relevans og metonymiske underforståelser gælder også valget af abstraktionstrin. Alle begreber indgår i begrebshierarkier med abstrakte begreber øverst og konkrete nederst:

(67.3)

```
     levende væsen - planter - ting ...
    _______|_____________________________
    pattedyr  - fugle - fisk - krybdyr...
  _____|_____________________
  aber - hunde - katte - hovdyr ...
  __|_____________________
  mennesker - gorilla - chimpanse...
  ___|_________
  mænd - kvinder ...
  _________|_____________________________
  moster - mor - kone - søster - datter - niece
                  _______|_________________
                  Ulla  Sofie  Karen  Kirsten
```

I sådanne hierarkier gælder det at hvis et enkelt individ hører til en lavere, konkret kategori, så hører det også til den højere, abstrakte kategori: enhver søster er en kvinde, og enhver kvinde er et menneske; og hvad der gælder alle medlemmer af den højere kategori, det gælder også medlemmerne af alle de lavere kategorier: hvad der gælder

6. Halliday, M.A.K., 1970: *Language Structure and Language Function*, i Lyons, John, (ed), 1970: *New Horizons in Linguistics*, Penguin, Harmondsworth, og Sgal, Petr, Eva Hajicová, Eva Benešová, 1973: *Topic, Focus and Generative Semantics*, Scriptor Kronberg. Chomsky, Noam, 1972: *Studies on Semantics in Generative grammar*, The Hague.

for alle pattedyr, gælder for alle aberarter og alle hundearter, for alle mænd og kvinder, for alle niecer. (Se § 52!)

Hvis afsenderen nu ved at det er sin kone Peter skal møde i aften, så er det ikke hele sandheden hvis hun siger: *Peter skal møde* ***et pattedyr*** eller *Peter skal møde* ***en kvinde***. For modtageren kan med god ret slutte sig til at det, eftersom det om den person Peter skal møde, er den mest informative oplysning at det er en kvinde, så ikke kan være hans kone eller søster eller niece; havde det det, ville afsenderen have sagt det. På den anden side ville det heller ikke være det rigtigt at sige: *Peter* ***skal møde*** *Ulla* hvis afsenderen ved at modtageren ikke ved at Ulla er Peters kone, og måske slet ikke ved hvem Ulla er.

(67.4)

7) Princippet om det relevante abstraktion

Modtageren går ud fra at **afsenderens valg af abstraktionstrin** sker efter princippet om **relevans**; det betyder

- a) at betegnelsen for det **nævnte emne** er valgt så økonomisk, dvs. **abstrakt** som muligt (dog ikke mere abstrakt end at ordet henviser entydigt), og
- b) at betegnelsen for **fokus** er valgt så informativt, dvs. **konkret** som muligt, (dog ikke mere konkret end at modtageren stadig kan forstå det i sammenhæng med emnet).

Dette er forklaringen på den almindelige næsten obligatoriske brug af pronominer hvis det er entydigt som benævnelse af emnet:

(67.5)

[Der] var engang <u>en mand</u>. [Han] boede <u>i en spand</u>. Og [spanden] var <u>af ler.</u>

han er den mest abstrakte betegnelse for 'manden', som stadig henviser entydigt. I almindelig konversation bør der også henvises til *spanden* med *den*, men i remsen skal der jo også være verseføddder og rim.

Det er også på grund af dette princip om det relevante abstraktionstrin at det såkaldte generiske *han* i fx ægteskabsloven virker så komisk; *han* er jo nemlig ikke den mest abstrakte formulering:

(67.6)

Ægteskabet omstødes endvidere ved dom efter påstand fra den ene ægtefælle:

1) hvis han ved ægteskabets indgåelse befandt sig i en tilstand som udelukker evnen til at handle fornuftigt,

hvis han blev tvunget til at indgå...

En ægtefælle har ret til skilsmisse når den anden har stræbt ham efter livet eller

gjort sig skyldig i mishandling af ham eller børnene...

Det er også dette princip der bestemmer hvornår man kan omtale en person alene ved fornavn. Afsenderen kan kun vælge en så konkret betegnelse, hvis modtageren ikke bruger dette fornavn om nogen anden, og også bruger det til den pågældende person:

(67.7)
Lærerforeningens formand Martin Rømer, i radioen efter lærerforeningens kongres 1989:

Men [så] sagde [jeg] det også til Bertel
u>>: 'modtageren kender ikke nogen anden Bertel bedre end han kender undervisningsministeren, og både afsender og modtager er på fornavn med ham'

Det er omvendt hvis nominalet er fokus; da skal afsenderen vælge den mest konkrete form som er relevant. Antag at det findes en skala som følgende (se § 52).

(67.8)
dyr < hvirveldyr < pattedyr < rovdyr < kattedyr < pantere < tigre < bengalske tigre

Den er lavet på grundlag af det klassifikationssystem som zoologerne bruger. Det giver så mulighed for følgende meddelelser og implikationer:

(67.9)
a. - *Der har været et rovdyr*
b. IKKE>> 'der har været en tiger'
c. IKKE>> 'der har været en kat'
d. IMPL>> 'der har været et dyr'.

Husk på at 'IKKE>>' ikke angiver at noget 'ikke er tilfældet', men at afsenderen 'ikke ønsker at fremsætte den information at... I (9.a) kan det altså godt være en tiger der har været der. Afsenderen ønsker blot ikke at fremsætte den information at det er en tiger eller et eller andet andet bestemt rovdyr. Læg mærke til at information altså ikke kun drejer sig om udsagn om motivgenstande og forhold, men også om den abstraktionsgrad der er valgt i henvisningen. Der er altså flere informationer end der er motiver.

Læg mærke til at den maksimale konkretisering ikke gælder nominaler i bestemt form, idet det sjældent er de bestemte nominaler der som den fokuserede information benægtes; i *Derovre ligger tigeren ikke* er det *Derovre* der er fokuseret og derfor benægtes, ikke *tigeren*. Hvis man endelig ved en kløvning får benægtet nominalet i bestemt form, fx i *Det er ikke rovdyret der ligger derovre*, er der ingen forskelle på hvor informativ sætningen er afhængigt af hvilken abstraktionsgrad der vælges:

Det er tigeren der ligger derovre. Det mere abstrakte ord *rovdyret* giver den indirekte kontekstuelle effekt at modtageren får at vide at der ikke er andre rovdyr i buret end det ene; det mere konkrete *tigeren* at der ikke er andre tigre end den ene.

Modtageren kan altså ud fra abstraktionsgraden af nævnt eller neutral information - hvis han ikke ved det i forvejen - uddrage den indirekte (underforståede) information at det nævnte individ er den eneste af slagsen som er tilgængelig i situationsbilledet, eftersom den bestemte form er tilstrækkelig angivelse til at han kan identificere individet. Og det er på sin vis mere informativt for modtageren indirekte at kunne slutte sig til at der fx ikke er andre rovdyr i buret, end at kunne slutte sig til at der ikke er andre tigre i buret. For nominaler i bestemt form som emne eller neutral information gælder der altså den omvendte indirekte informativitetsskala: mere abstrakte betegnelser er indirekte mere informative end mere konkrete. Det er således en regel at selve den information der ligger i bestemthedsendelsen ikke er mere informativ end den der ligger i den ubestemte form. De er af samme art af informativitet, nemlig informativitet om størrelsernes tilgængelighed for modtageren i situationsbilledet.

Princippet om det relevante abstraktionstrin kan forklare de ellers i høj grad misforståede eksempler som:

(67.10)
a) - *Peter skal møde en kvinde i aften*
b) - *Jeg brækkede en finger i går*

hvor a) ifølge Horn har underforståelsen: 'kvinden var ikke hans kone eller søster eller platoniske veninde', mens b) har underforståelsen 'fingeren var min'. [7]. I (12.b) er forklaringen den ganske jordbundne at ubestemt form ved legemsdele og klædningsstykker tolkes som talerens som den i situationsbilledet for modtageren lettest tilgængelige - og den ubestemte form er jo ikke mindre informativ eller konkret end den bestemte form.

Således vil det gælde for alle abstraktionsrækker for så vidt klassifikationssystemet er en del af de gensidige fælles kognitive omgivelser. Med andre ord: afsenderen meddeler kun noget i forhold til et klassifikationssystem som hun ved at modtageren også kender og bruger. Det ville fx være lidt ejendommeligt at antage at (11.b) forudsattes ved ytringen af (11.a):

7. Horn, Laurence R. 1984: *Towards a new taxonomy for pragmatic inference: Q-based and R-based implicature*, in Schiffrin, Deborah, 1984: *Meaning, Form, and Use in Context: Linguistic Applications*, Georgetown University Press. Horn må ligefrem for at forklare dette og lignende eksempler antage eksistensen af en anden type underforståelser end de quantity-based underforståelser der er beskrevet her i (67.5), nemlig relevance-based implikaturer der skulle gå efter princippet: 'hvad der kommunikeres er mere præcist end hvad der siges'. Som det kan vises på dette eksempel, og på alle hans andre eksempler, findes der ikke nogen særlige specielt relevansbaserede underforståelser.

(67.11)

a. - *Jeg fandt 3 eksemplarer af cryptogamer*
b. IKKE>> 'jeg fandt 3 eksemplarer af thallophyter'
c. IMPL>> 'jeg fandt 3 eksemplarer af planter'

For det andet gælder princippet om det relevante abstraktionstrin kun for klassifikationssystemer som afsenderen ved at det er i modtagerens interesse at bruge. Fx er det nok de færreste mennesker der - selv om de kender zoologernes klassifikationssystem (67.8) - anvender det når de i daglig tale vil henvise til 'katte'. I det øjeblik man ser spor der kunne tyde på at der havde været en kat, fx en masse fuglefjer, men ikke er sikker på at det er det, ville man næppe ytre: - *Der har været et rovdyr*, skønt det efter reglerne synes at være det rigtige. Det hænger sammen med at de fleste mennesker i daglig tale ikke opererer med det fuldt udbyggede zoologiske klassifikationssystem, men snarere med et simplere og mere brugbart system der kunne se således ud:

(67.12)

```
levende væsener
_________|_____________________________
dyr  mennesker  fugle fisk insekter
_|_____________________________
husdyr                vilde dyr
__|_________________     __|_________________
katte hunde kaniner      rovdyr   ikke rovdyr
                       _______|___
                        ulve tigre...
```

Den afsender der ikke kan se om det er en kat eller ej, kan med dette klassifikationssystem sige:

(67.13)

a. - *Der har været et dyr*
b. IKKE>> 'der har været et husdyr'
c. IKKE>> 'der har været et vildt dyr'
d. IKKE>> 'der har været et rovdyr'
e. IKKE>> ...
...

Hele rækken kan sammenfattes således: 'afsenderen ønsker ikke at fremsætte en påstand om hvilket slags dyr det er der har været'. Man kan her lægge mærke til at rækken af meddelte informationer ved brug af ord fra store klassifikationssystemer, kan blive meget lang. Det er i sådanne tilfælde at modtageren i praksis vælger at opfatte defaultværdien, det mest typiske eksemplar af kategorien, og det kunne jo faktisk være 'en kat' (se § 37).

Princippet om det relevante abstraktionstrin betyder at alle pronominer og pro-ord som fx: *nogen, en eller anden, person, han, hun, de, ting, måde, årsag, gøre, være,*

kommer til at optræde som det mindre informative alternativ der impliceres af ytringen:

(67.14)

a. 'Det var Peter der kørte hurtigt' IMPL>> 'nogen kørte hurtigt'
b. 'Hvem kørte hurtigt' IMPL>> 'nogen kørte hurtigt'
c. 'Peter kørte hurtigt' IMPL>> 'Peter gjorde noget hurtigt'.

(67.15)

8) Princippet om identitets-fokus

Når afsenderen ønsker at sammeføje to stykker information som allerede findes i modtagerens mentale model, angiver afsenderen at en (som regel) allerede kendt information er identisk med det nævnte emne, dvs. **identitetsfokus**; det sker ved kløvning, pseudokløvning, identitetsomsagn og spørgsmål. Ved kløvning og identitetsudsagn falder identitetsfokus på det (ofte bestemte) led der står på **n3.** Ved spørgsmål fokuseres der på *hv*-ledet på **e**-pladsen, eller (ved ja-nej-spørgsmål) på verbet på **v1**-pladsen.

a) Med ***det*-kløvning** fokuserer afsenderen en (som regel) allerede kendt og derfor blot nævnt motivgenstand på **n3** efter *det er* ... , og identificerer den herved med en rolle i resten af udsagnet der forudsættes på **o**-pladsen; ved denne identifikation udelukkes det at noget alternativ til fokus skulle kunne opfylde rollen. Ved kløvning underforstås der altså: 'kun',

b) Med ***hv*-kløvning** (pseudokløvning) identificerer afsenderen en rolle i det udsagn som forudsættes i *hv*-sætningen på **n1**-pladsen med den (som regel) kendte og derfor blot nævnte information der står på **n3** efter *...er....* Ved *hv*-kløvning underforstås der et 'faktisk', fordi afsenderen underforstår at modtageren forventer at identiteten netop ikke gjaldt. Efter en kløvning står der 'INGEN HENVISNING HERTIL' fordi der ikke underforstås noget spørgsmål som besvares i det næste. En kløvning har karakter af konklusion og afsnitsafslutning.

c) I **identitetsomsagn** identificerer afsenderen en kendt og derfor blot nævnt motiv genstand på **n1** med en anden kendt og derfor blot nævnt motivgenstand på **n3** ved hjælp af et kopula-verbum (som enten betyder 'er' eller er et funktionsverbum der fungerer som tidsbøjning for et verbalsubstantiv) som ikke i sig selv kan bære sætningens fokus. Fokus falder således på det bestemte omsagnsled på **n3**.

d) **Spørgsmål** er en opfordring fra afsenderen til modtageren om at identificere sandhedsværdien (i ja-nej-spørgsmål) eller en rolle eller omstændighed (i hv-spørgsmål) i et ellers forudsat kendt udsagn.

I ***det*-kløvninger** sættes fokus på ledet efter *det er*, og resten af sætningen er nævnt (forudsat). Der sker ikke senere nogen anaforisk henvisning til det identitetsfokuserede led; identificerende sætninger er i argumentationsforløbet konklusioner. Efter kløvninger står der 'INGEN HENVISNING HERTIL'; 'u>>' angiver hvad der er underforstået og 'F>>'

hvad der er forudsat:

(67.16)
F>> vi er som regel raske
Det er *derfor* 'INGEN HENVISNING HERTIL', *[at vi som regel er raske].*
U>>: 'det er kun derfor, dvs. der er ikke andre grunde'

Med både kløvning og pseudokløvning underforstår afsenderen at modtagerne tager fejl i deres forventninger om at noget andet end det fokuserede er tilfældet. Begge konstruktioner tegner således et billede af **adressaten**, den forudsatte modtager.[8]

(67.17)
F>> 'der var én der kom i går'
Det var *Peter* *[der kom i går]*
U>> 'ingen anden kom'

F>> 'han satte hegnet op med en bestemt hensigt'
Det var *for at genere naboen* *[han satte hegnet op]*
U>> 'der var ikke nogen anden grund'

F>> 'der kom nogen i går'
Hvem [der kom i går], var *Peter*
U>> 'han kom faktisk mod forventning'

F>> 'toget kører af en eller anden grund ikke til perron',
[Hvorfor toget ikke kører til perron], vides *ikke endnu*
U>> 'man kunne ellers forvente at jeg allerede vidste det'.

I **identitetsomsagn**, dvs. sætninger med både subjekt og omsagnsled til subjekt i bestemt form, er det omsagnsledet der er identitets-fokus.

(67.18)
[Det] er *nogle af immunsystemets hjælpeceller* 'INGEN HENVISNING HERTIL' *som hele tiden cirkulerer rundt i blodet*

[det] er *ham* 'INGEN HENVISNING HERTIL'

I **spørgsmål** falder fokus på *hv*-ordet i *hv*-spørgsmål, og på udsagnets sandhedsværdi

8. I Carl Vikner, 1973: *Quelques réflexions sur les phrases clivées en francais moderne*, Rids nr. 12 , Romansk Institut, er det formuleret mere absolut som den præsupposition at der ikke er andet end det fokuserede der er tilfældet. Jeg mener at dette er for stærk en formulering, det er kun underforstået. Man kan fx godt annullere underforståelsen efter en kløvet *hvis*-sætning, men ikke præsuppositionen: - *Hvis det er Peter der kommer, kommer Ulla også.* *- *Hvis det er Peter der kommer, kommer der ikke nogen.*

i *ja-nej*-spørgsmål; resten er emnet.

(67.19)
[Hvem] leder I efter?

[Hvem] har siddet på min stol?

[Er] posten kommet?

Når afsenderen ved meddelelsen ikke føjer ny informationer til modtagerens mentale model, men sletter og omorganiserer informationer som allerede findes i modtagerens mentale model, sker det ved **modsætnings-fokus**. Både fokus og et andet led i en sætning er markeret som modsætning til fokus og et tilsvarende andet led i en anden sætning. Modsætningsfokus forekommer ved **syntaktisk parallelisme**, hvor to led i mindst to sætninger er parallelle; ved **stærktryk**, og ved betonet genstandsled i frontstilling, ved **benægtede sætninger**, og (sideordnings)**konjunktioner**: *men, for*, og (sætnings)**adverbialer** som: *alligevel, fx, ikke, ikke... men, også.*

(67.20)
9) Princippet om modsætningsfokus
Ved også at fremhæve et andet led end fokus (omsagnets yderste ubestemte bundne information), markerer afsenderen at fokus kun gælder som **modsætningsfokus**, dvs. under de indskrænkninger som **kontrastledet** (det fremhævede led) angiver. Kontrastledet noteres med <STORE BOGSTAVER I SPIDSE PARENTESER>. Et andet led end fokus fremhæves af afsenderen ved kontrastemne (a-c) og modsætningstryk (d):
- a) **parallel frontstilling** på **emne**-pladsen af samme type omstændighedsangivelse i to sætninger,
- b) **frontstillet rolleled** (dog ikke subjekt) på **emne**-pladsen,
- c) **overspecifikation** (overkonkretisering i forhold til hvad der er nødvendig for henvisning) af kontrastledet, nemlig subjektet (på **subj**-pladsen), menings-ytrings-verber på en **vf**-plads, eller relationsadverbialer der angiver alternative semantiske rum, på **emne**-pladsen.
- d) **ekstra stærktryk** på kontrastledet, noteret ved accent ai´gu,

Ved modsætningsfokus vil underforståelsen af: 'og kun det' ikke gælde fokus, men det fremhævede kontrastled, mens nægtelsens kraft stadig rammer fokus. Det betyder at sætningen står i underforstået modsætning til en (udtrykt eller uudtrykt) sætning med kombinationen af modsætningerne til kontrastled og fokus; dette noteres med: MODSAT>> 'modsætningen til kontrastledet & modsætningen til fokus. Syntaktisk parallelisme, ekstra stærktryk og overspecifikation kan, men behøver ikke, at være sammenfaldende.

Modsætningsfokus forekommer a) ved syntaktisk parallelisme, hvor samme type led i mindst to syntaktisk parallelle sætninger er fremhævet:

(67.21)
1. [<I GAMLE DAGE>] fortalte kirken mennesker, hvilke principper de skulle leve efter. MODSAT>> 'i vore dage - fortæller den ikke - (2)'

2. [<I VORE DAGES DANMARK>] betyder kirken temmelig lidt MODSAT>> 'i gamle dage - fortalte den hvilke principper.. - (1)'

Kontrastfokus kan afsenderen udtrykke b) ved at frontstille et betonet bundet rolleled - dog ikke subjektet, men ofte et adjektiv i subjektets nominalsyntagme - som således er kontrastemne:

(67.22)
[<HAM>] 'MODSAT: de andre' *kender* 'MODSAT: kender ikke' *du da!*
MODSAT>> 'du ikke kender nogen anden'

Det er på grund af denne regel (67.20.c) om modsætningsinformation at følgende sætninger som er hentet fra en samling af børns sprogblomster, virker lettere komiske. Jeg citerer først hele afsnittet og piller så den interessante sætning ud til analyse:

(67.23)
Den første tand kommer i munden. Senere kommer der flere og flere, og til sidste falder de ud igen. De første tænder hedder mælketænder, fordi de er hvide; efterhånden bliver de gule og sorte. ...
Niels Vogel: *De to første mennesker på jorden var Hans og Grete* side 61

[Den <FØRSTE> tand] kommer i munden
MODSAT>> 'og den anden tand kommer på knæet'

Min bedste julegave i år lå under juletræet. Det var en rød pakke med huller i, og der stod fra farmor og farfar. Den sagde en masse lyde hele tiden, og de sagde alle sammen, at jeg skulle pakke den op med det samme, for det var noget, der ikke kunne holde sig. Da jeg havde bakset med kassen og båndet, væltede der pludselig en lille hundehvalp ud mellem alt papiret. ...
Niels Vogel: *Du er også min søn, Brutus,* side 96

[Den <BEDSTE> julegave] lå under juletræet
MODSAT>> 'den næstbedste lå over juletræet'

Man kan erkende at der er tale om kontrastinformation på grund af det forhold at emnet er specificeret mere end nødvendigt for sikker henvisning *første* og *bedste* er jo nemlig ikke subjektet, men som adjektiver yderligere information end subjektet. Emnet er ikke maksimalt abstrakt, men konkret eller specificeret. Emnet bruges altså ikke blot som henvisning til den situation hvis mentale model skal ændres, men skal også modstille to informationer som allerede er kendt (og bestemt form). Altså: der er kun grund til at sige *Den **første** tand* hvis der gælder noget andet for den anden tand; gjorde der ikke det ville det være tilstrækkeligt at sige: *en tand, tanden* eller *tænderne* som jo er mindre informativt og mere abstrakt.

Kontrastinformation kan d) i talt sprog markeres ved ekstra stærktryk på et andet led (frit eller bundet, bestemt eller ubestemt) end det ellers (i nægtelsens virkeområde) fokuserede; derved kan der underforstås kombinationen af modsætningerne til et hvilket som helst par af led i sætningen. (I skriftsprog kan modsætningen normalt ikke markeres inden for den enkelte sætning, men det kan gøres med store bogstaver eller fede typer. Stærktryk noteres med accent ai´gu før den trykstærke stavelse.)

(67.24)

og [denne roterende bevægelse] <u>føres videre</u> gennem kobling og gear <u>til</u> bilens ene hjulpar,

U>> 'og hvad så?'

og [´<u>DENNE</u> roterende bevægelse] <u>føres</u> videre gennem kobling og gear <u>til</u> bilens ene hjulpar,

MODSAT>> 'de andre roterende bevægelser føres ikke videre'

og [denne roterende bevægelse] <u>føres</u> videre gennem kobling og gear <u>til</u> bilens <u>´ENE</u> hjulpar,

MODSAT>> 'den føres ikke videre til det andet'

og [denne roterende bevægelse] <u>føres</u> videre gennem kobling og <u>´GEAR</u> <u>til</u> bilens ene hjulpar,

MODSAT>> 'den føres ikke uden om gearet'

Kontrastinformation forekommer c) ved frie led, der ikke er en del af omsagnet, men som indsætter omsagnets emne i et semantisk rum, som er et alternativ til det der ellers gælder for teksten, og som som regel er afsenderens virkelighed; de kan kaldes

'rumskabere' [9]. Rumskabere er led der ikke kan spørges til ved noget spørge ord.

Rumskabere kan være 1) verber der udtrykker bevidsthed, vurdering, ytring, fx *hun tror, de fortæller*, 2) relationelle adverbialer, dvs. ofte præpositionsforbindelser der betegner alternative semantiske rum fx: *på billedet, om sommeren, i filmen, hvis det går galt, hvis det skulle gå galt, i 1887, på den sydlige halvkugle*. Alle disse ord skaber inde i talens semantiske rum et andet semantisk rum, som ofte er en kopi af talens oprindelige semantiske rum, talens virkelighed. Med emnet henviser afsenderen til kopier i det alternative rum af personer og genstande fra talens virkelighed.

I sætningen: *På billedet har hun grønne øjne* er *På billedet* et rumskabende relationsadverbial der skaber et rum hvor *hun* optræder, og som står i modsætning til talerens virkelighed, hvor hun måske har blå øjne. Det giver ikke mening at spørge - *Hvor har hun grønne øjne?* Man kan lægge mærke til at *På billedet* ikke er fokuseret; det rammes ikke af nægtelsens kraft: *På billedet har hun ikke grønne øjne* kan kun betyde at hun på billedet har noget andet end grønne øjne, fx blå, og det kan ikke betyde: 'det sted hun har grønne øjne er ikke på billedet'. Med andre ord er det *grønne* som er fokuseret fordi det er den yderste information i omsagnet efter (66.3).

Sætninger der på denne måde indeholder både en rumskaber og et fokus, vil også have modsætningsfokus, og underforståelsen vil være: og i modsætningen til den alternative verden gælder modsætningen til fokus'. I eksemplet med billedet:

(67.25)
[<PÅ BILLEDET>] har hun grønne øjne
MODSAT>> 'men i virkeligheden har hun blå'.

Læg mærke til at denne effekt ikke fås ved relationsadverbialer som ikke er rumskabere:

(67.26)
[Fordi hun er rødhåret] har hun grønne øjne

Underforståelsen til denne sætning kan umuligt være noget i retning af: 'men fordi hun er inder, har hun brune'

Afsenderen sætter informationer fra to forskellige semantiske rum i forhold til hinanden ved at fokusere på og vælge den stærkeste formulering både af den information som skaber et semantisk rum og af omsagnets yderste ubestemte led i det skabte rum. Afsenderen skaber kun nye semantiske rum hvis de adskiller sig fra det oprindelige rum. Ved at fokusere på noget i et alternativt rum, underforstår afsenderen: 'i dette semantiske rum og kun i det, gælder det fokuserede'. Og som ved anden

9. Fauconnier, Gilles, 1985: *Mental Spaces: Aspects of Meaning Construction in Natural Language*, Cambridge Massachusetts, MIT Press.

kontrastinformation vil afsenderen dermed underforstå kombinationen af modsætningerne til det rumskabende led (og modsætningen til rumskaberen er det oprindelige semantiske rum) og modsætningen til den nyfokuserede information.

(67.27)

Jeg er overrasket og meget irriteret over det nye udrykningshorn der bruges af politiets patruljevogne. Som bilist er jeg indstillet på det almindelige BA-BU BA-BU og jeg holder mig til vigepligten, dvs. standsning eller anden manøvre der giver udrykningsbilen absolut fri passage. Og min reaktion er naturligvis hurtig og ganske uden anstrengelser.

Læserbrev af Frank Eriksen, Aagade 117, Politiken 5.1.1977

[<SOM BILIST>] er jeg indstillet på det almindelige BA-BU

MODSAT>> 'og som fodgænger på det nye'.

Rumskabere kan dog trækkes ud af de positioner hvor de kan være kontrastinformation. De underforståelser der skabes af modsætningsfokus annulleres således ved placering af rumskaberen på adverbialpladsen midt i sætningen (altså hverken til venstre eller til højre):

(67.28)

[Jeg] er som bilist indstillet på den gamle babu

MODSAT>> 'ikke på det nye'.

Når rumskaberen er et verbum som skaber et semantisk rum for sin *at*-sætning, opstår der en tvetydighed mht. informationsstruktur som kaldes 'neustisk glidning'[10]; enten falder fokus på ledsætningen og kontrastled på *tror*:

(67.29)

[Hun] <'TROR> at han kommer

MODSAT>> 'hun ved ikke at han ikke kommer'

Eller også glider fokus efter (66.3) fra menings-ytrings-verbet til højre til det yderste bundne ubestemte led i *at*-sætningen:

(67.30)

[Hun] $_{o}$tror at han 'kommer

U>> 'og hvad så?'

10. Hare, R.M. (1952) 1970: *The Language of Morals*, Oxford, Oxford University Press

en slags kemiske fingeraftryk, som fortæller immunforsvaret, at der er fjendtlige organismer 'B: og hvad med dem?'*i kroppen.*

13. en slags kemiske fingeraftryk, som <FORTÆLLER> immunforsvaret, at der er fjendtlige organismer i kroppen
MODSAT>>'og som fortier kroppens egne organismer i kroppen'.

Når der er flere rumskabere kan fokus og ekstra-fokus ligge på forskellige kombinationer af sætningens informationer:

(67.31)
[På den <SYDLIGE> halvkugle] er det jul om sommeren
MODSAT>> 'og på den nordlige om vinteren'

[På den sydlige halvkugle] er det jul om <SOMMEREN>
MODSAT>> 'og om sankt Hans om vinteren'

[På den <SYDLIGE> halvkugle] er det om sommeren jul
MODSAT>> 'og på den nordlige sankt Hans'

[Julen] falder på den sydlige halvkugle om <SOMMEREN>
U>> 'og på den nordlige om vinteren'.

Dette modsætningsfokus gør at *hvis*-sætninger kommer til at få en anden betydning end de logisk set skulle have. *Hvis man slår på glas, går det i stykker* betyder logisk set: man kan tænke sig følgende tre situationer: 1) man slår, og glasset går i stykker, 2) man slår ikke, og glasset går ikke i stykker, 3) man slår ikke, og glasset går i stykker (nemlig af en anden grund). Det eneste man med sætningen udelukker som mulighed er den situation 4) hvor man slår, og glasset ikke går i stykker. Men på grund af kontrastinformationen kommer *hvis*-sætninger til at betyde det samme som 'hvis og kun hvis'. Afsenderen udelukker altså med sin underforståelse på grund af princippet om relevans den mulighed 3) at glasset går i stykker af en anden grund, for hvis det var aktuelt ville man ikke sige *hvis*-sætningen.

Når konjunktionen *hvis* er fokuseret fordi det opfattes som sætningens overordnede omsagn, er underforståelsen: 'og kun hvis'

(67.32)
[Du] får 40 kr., <HVIS DU SLÅR GRÆSPLÆNEN>
U>> 'men kun hvis du slår den'
MODSAT>> 'hvis du ikke slår den, får du ikke 40 kr'

[<HVIS BRÆNDET ER VÅDT>], brænder det dårligt
U>> 'men kun hvis det er vådt'
MODSAT>> 'hvis det er tørt brænder det godt'

Det er på grund af denne underforståelse at nogle *hvis*-sætninger forekommer ulogiske:

(67.33)
[<HVIS DU ER SULTEN>], er der mad i køleskabet
MODSAT>> 'men hvis du ikke er sulten er der ikke noget mad'

[Vi var] lissom venner, <HVIS DU FORSTÅR HVAD JEG MENER>
MODSAT>> 'hvis du ikke forstår det, var vi ikke venner'

Og netop denne ulogiske underforståelse tvinger modtageren til at opfatte helsætningen som en anden sproghandling end dens pålydende:

(67.34)
[<HVIS DU ER SULTEN>] er der mad i køleskabet
= 'Hvis du er sulten, vil jeg tilbyde dig at tage noget mad i køleskabet'

[Vi var] lissom venner, <HVIS DU FORSTÅR HVAD JEG MENER>
= 'Hvis du (er villig til at) forstå det, fortæller jeg hvad jeg mener'

§ 68 Nægtelser og spørgsmål

For benægtede sætninger gælder de samme principper om nyfokus, identitetsfokus og modsætningsfokus, som gælder for ikke nægtede sætninger, men det får mere vidtgående konsekvenser.

(68.1)
10) Princippet om nægtelser
Afsenderen sletter information i modtagerens mentale model ved at benægte den. I benægtede sætninger er nægtelsen plus det der falder inden for nægtelsens virkeområde (scope) i fokus. Nægtelsens virkeområde rammer normalt (som fokus) ytringens yderste bundne trykstærke og ubestemte rolleled. Hvis trykket - fordi verbnet allerede er kendt - er flyttet fra verbet til et efterfølgende led på **vp**-pladsen, kan nægtelsens virkeområde, og dermed meddelelsens fokus, dog ramme et konjunktionen eller præpositionen i et frit (bestemt eller ubestemt) led på denne plads.

Underforståelsen af U>> og kun ikke FOKUS betyder det samme som at **underforstå** at det mindre informative alternativ til det fokus som benægtes, ellers er gældende (noteret: 'ELLERS>>...').

Afsenderen bruger kun nægtelser til at slette informationer i modtagerens mentale model når afsenderen forudsætter at modtageren tror det som benægtes (det er

modtagerens grundlag herfor der angives med: 'ELLERS>>...', og samtidig **underforstår** afsenderen at der er noget andet der så til gengæld er tilfældet, det noteres: 'MEN>>...'

a. - *Hvaler er fisk*
IMPL>> 'hvaler er havdyr'
a'. - *Hvaler er ikke fisk*
ELLERS>> 'hvaler er havdyr'
MEN>> 'hvaler er pattedyr'

Da afsenderen kun har grund til at benægte information der kan antages at være en del af modtagerens mentale model, vil alle **nægtelser** (i helsætninger) **angive adressaten** i teksten, dvs. være et indicium for hvad modtageren efter afsenderens mening tror: A(M(m)). En del af de oplysninger som afsenderen således går ud fra at modtageren har, er selvfølgelig det man kan forvente på grundlag af de foregående sætningers meddelelser. Efter nægtelses-fokus står der derfor: ELLERS>> - (NR.)' Det er dog ikke altid modsætningen er det nævnte emne i det foregående, den kan være A(M(m)) viden som er almen eller defineret af situationen; i så fald er (*nr.*) udfyldt med (*!*)'. Da en benægtet sætning, der sletter en urigtig oplysning i modtagerens mentale model, ikke er nær så informativ som den sætning der meddeler den tilsvarende positive oplysning: *Han var ikke svensker - han var dansker*, vil en benægtet sætning naturligt pege frem mod denne positive formulering: 'MEN>> - (nr),

(68.2)
(I regler for eftersynspersonale ved danske pelsauktioner:)
[Det] er ikke tilladt for eftersynspersonalet at ligge på bordene. ELLERS>> - 'de gør det' - MEN>> - 'forbudt', .'

(Togkontrolløren efter at toget har holdt i 5 minutter lige før en station:)
[Hvorfor toget ikke kører til perron], vides ikke endnu. ELLERS>> 'kontrolløren bør vide den slags' MEN>>: 'han (eller jeg) vil vide det snart'.

[Hvaler] er ikke fisk ELLERS>> - 'at de lever i vand' - MEN>> - 'pattedyr'

[Jeg] er ikke racist... men ELLERS>> - 'mine udtalelser lyder sådan - MEN>> - 'imod snyltere'

(Uden på en pakke ovnklare lasagneplader fra Pasta Italiana:)
[Lasagnepladerne] er "ovnklare", [hvilket] vil sige, at de kan bruges uden at de skal koges i letsaltet vand ELLERS>> andre lasagneplader skal koges i letsaltet vand, MEN>> 'de skal koges i fuldsaltet vand'

(En eksamenskandidat er kommet ind til det grønne bord, trækker et spørgsmål og siger så henvendt til eksaminator, mens censor hører på det:)
[DET SPØRGSMÅL] har vi ikke aftalt jeg skulle have ELLERS>> - 'vi har aftalt et spørgsmål' - MEN>> - et andet'

Ved **tids-, og årsags-ledsætninger** kan fokus enten efter (66.3) falde på omsagnets yderligste ubestemte led eller efter (66.18) på underordningskonjunktionen *da, fordi, mens* osv. plus ledsætningen (som er bundet ubestemt led i forhold til konjunktionen). Det afhænger af om verbet eller konjunktionen opfattes som meddelelsens logiske omsagn, og af om verbet er kendt på forhånd; det markeres i tale og oplæsning med stærktryk (noteret med: *´xxx*) eller tryktab (noteret med : $_{o}$*xxx*):

(68.3)
[Hun] $_{o}$sov ´ikke fordi hun var syg

Tryk fordelingen ved oplæsning vil fremgå af sammenhængen som viser om verbet er kendt eller ej.

(68.4)
Hun var syg og sov meget, men [hun] $_{o}$sov ´ikke fordi hun var syg

Her er *sov* jo information der allerede er kendt information og kan ikke være fokuseret, i modsætning til følgende:

(68.5)
Hun var meget syg, og [hun] ´sov ikke fordi hun var syg

Negationer er (i helsætninger) altid en modifikator af den fokuserede information og således en del af denne. Negationer, med kun de egenskaber som beskrives i sætningslogikken, bruges sjældent i ytrede udsagn, for det ville stride mod princippet om den optimale relevans. Et benægtet omsagn vil altid være mindre informativt end det positivt formulerede men synonyme alternativ til det benægtede omsagn: det er mindre informativt at sige: - *Han er ikke dansker*, end at sige: - *Han er svensker.*

Tager man informationsstrukturen med i betragtning, ser man at benægtede (hel)-sætninger kun bruges i én type af tilfælde: hvis afsenderen har grund til at antage at modtageren tror eller går ud fra det som benægtes. Dette forhold træder meget tydeligt frem i eksemplet: - *Det spørgsmål har vi ikke aftalt jeg skulle have*. Situationskomikken opstår af at eksaminanden derved forudsætter at eksaminator troede at 'det var det spørgsmål de havde aftalt'.

Det er efter denne lovmæssighed mere sandsynligt at man vil møde den benægtede sætning: - *Hvalen er ikke en fisk*, end sætningen: - *Katten er ikke en fisk* for afsenderen kunne antage at modtageren troede at 'hvalen var en fisk', men næppe at han troede

at 'katten var en fisk'.

Helsætningsnegationen kan således beskrives som en metasproglig operator der kun benægter det rimelige i at fremsætte den yderste, dvs. den fokuserede information (dens logiske virkeområde), men ikke benægter det den fokuserede information implicerer kombineret med emnet. Modtageren antager altså at afsenderen ikke benægter den kontekstuelle effekt, men kun benægter det rimelige i at fremsætte den fokuserede information. Selve den fokuserede informationen er i en benægtet ytring således på sin vis ikke fokuseret men forudsat, fordi modtageren selv tidligere har fokuseret den, eller fordi det er den almindelige sociokulturelle stereotypi om dette emne.

Negationer bruges altså snarere til beskrivelse af undtagelsen end til beskrivelse af reglen: 'Alle fisk er havdyr så havdyr er normalt fisk, men hvalen, som *er* et havdyr, er ikke en fisk'.

(68.6)

a. - *Hvaler er fisk*
IMPL>> 'hvaler er havdyr'

a'. - *Hvaler er ikke fisk*
ELLERS>> 'hvaler er havdyr'
MEN>> 'hvaler er pattedyr'

(68.7)

b. - *Det var Peter der kørte hurtigt*
IMPL>> 'nogen kørte hurtigt'

b'. - *Det var ikke Peter der kørte hurtigt*
ELLERS>> 'nogen kørte hurtigt'
MEN>> NN kørte hurtigt

c. - *Peter 'kørte hurtigt*
IMPL>> 'Peter var hurtig'

c'. - *Peter 'kørte ikke hurtigt*
ELLERS>> 'Peter var generelt hurtig'
MEN>> 'Peter kom hurtigt afsted'

d. - *Peter kørte hurtigt*
IMPL>> 'Peter kørte'

d'. - *Peter kørte ikke hurtigt*
ELLERS>> 'Peter kørte'
MEN>> 'med pæn fart'

Denne regel kan forklares ud fra det generelle princip om relevans (66.16) på følgende måde: 'Hvaler er ikke fisk' har den fokuserede information 'ikke fisk'. Det mere informative alternativ til denne information er 'ikke havdyr', idet det må gælde at 'ikke havdyr' IMPL> 'ikke fisk'. Efter princippet om relevans (66.16) gælder det nu at afsenderen antages *ikke* at kunne stå inde for 'emnet' kombineret med det mere informative alternativ til 'fokus'; det kan formuleres således: 'IKKE>> 'hvaler er ikke havdyr'', og denne dobbelte nægtelse kan omskrives til det positive udtryk: ELLERS>> 'hvaler er havdyr'. Man ser således at benægtede sætninger altid får en metasproglig karakter: enten kommenteres klassifikationssystemet (og dets undtagelser), eller også kommenteres modtagerens system af forventninger. Man kan også formulere det således at nægtelsen vender om på rækkefølgen af størrelser som er ordnet efter deres informativitet.

Man ser at nægtelsen ikke opfører sig som andre led i ytringen med hensyn til informationsstruktur. Nægtelsen er i sig selv og alene hverken emne eller fokus - efter definitionerne i (68.1). Man kan ikke bruge alene negationen som præmis i en senere konklusion:

(68.8)
- *Hun er ikke rask, derfor kan hun ikke blive ansat,*
* - *Hun har ikke AIDS, derfor må hun ikke blive ansat*

Som man ser er det ikke negationen i sig selv der er den fokuserede information, men negationen smeltet sammen med det omsagn der ligger i dens virkeområde. Nægtelsen er en operator af samme art som den operator der beskriver selve fremsættelsen af den fokuserede information.

Læg mærke til at negationen gør et sem til det komplementære sem. På det semantiske område med artsmodsætninger eller gradsmodsætninger er omfanget af komplementærsemet til et givet sem selvfølgelig meget større end semets omfang, og følgelig ikke nær så informativ: *en ikke-svensker* kan være en af hundredvis af andre nationaliteter.

På semantiske områder med antonyme modsætninger, som fx *sove* og *være vågen* er omfanget af komplementærsemet det samme som omfanget af selve semet, og de er derfor lige informative. Den negative formulering er dog som helhed mindre relevant fordi den kræver større afkodningsomkostninger. Det betyder så at afsenderen med benægtelsen af et antonymt sem meddeler at det antonyme sem er gyldigt:

(68.9)
a. - *Hun sov*

IMPL>> 'hun var ikke vågen'
a'. - *Hun sov ikke*
= 'det var ikke sådan at hun ikke var vågen'
MEN>> 'hun var vågen'

Denne slutningsform findes selvfølgelig også i den positive formulering: - Hun sov MEN>> 'hun var ikke vågen'. Men den er ikke brugbar som kontekstuel effekt fordi konklusionen er mindre informativ (har større omkostninger) end præmissen.

I sætninger med kontrastinformation kan man så udregne meddelelser og implikationer af nægtelsen ved en kombination af (68.1) om nægtelsen, og (67.20) om modsætningsfokus:

(68.10)
Det spørgsmål har vi ikke aftalt at jeg skulle have

Da det er objektet der står på fokuspladsen før det finitte verbal, er der her tale om kontrastinformation, og efter (67.20) underforstås modsætningen til kontrastledet kombineret med modsætningen til fokus. Modsætningen til *Det spørgsmål* er: 'et andet spørgsmål'; og modsætningen til *ikke aftalt* er: 'aftalt', idet nægtelsen jo sammen med den information som er i dens virkeområde (scope) udgør fokus. Med (10) underforstås således:

(68.11)
ELLERS>> 'vi har aftalt at jeg skulle have et spørgsmål'
MEN>> 'et andet spørgsmål'

Ved at ytre (10) forudsætter eksaminanden altså ikke blot at eksaminator tror at 'det er det spørgsmål vi har aftalt', men også: 'vi har aftalt at jeg skulle have et andet spørgsmål'. Og det er det der gør situationen dobbelt pinlig for eksaminator - skønt eksaminanden jo ikke meddeler noget usandt ved at ytre (10).

Læg mærke til at denne anden meddelelse alene udløses af at objektet ved at stå før det finitte verbum er fremhævet som kontrastinformation. Havde eksaminanden sagt: *Vi har ikke aftalt at jeg skulle have dette spørgsmål* har ytringen ikke (11) som meddelt underforståelse, og så forsvinder over halvdelen af virkningen i forhold til eksaminator.

Nægtelsens logiske kraft, det at den gør et omsagn til det logisk komplementære omsagn, rammer i ytringen kun de fokuserede informationer, ikke emnet; negationens virkeområde (scope) er altså afgrænset til fokus og kun den: (12) kan så enten betyde (12.a) eller (12.b):

(68.12)
- *Peter kørte ikke hurtigt*

a. 'det var ikke hurtigt Peter kørte'
b. 'det var ikke køre, Peter gjorde hurtigt'

I §§ 33-39 om overfladesemantik eller udsagnsstrukturer, blev dette forhold beskrevet ved en regel (39.8):

(68.13)
Når en sætning benægtes, vil nægtelsen altid og kun ramme det fokuserede, dvs. det mest informative, det i udsagnsstrukturen øverste omsagn længst til (dvs. *gør/er*).

Sætning (14) kan betyde (15.a) eller (15.b):

(68.14)
- *Hun vågnede ikke fordi hun var syg*

(68.15)
a. 'hun vågnede, men ikke fordi hun var syg'
b. 'fordi hun var syg, vågnede hun ikke'

Dette kan forklares på følgende måde: Den ubenægtede sætning kan i dybdesemantikken beskrives således:

(68.16)(semkonfiguration)
a)

```
 ____
|HUN|   VÅGN
  |      |
  |      |<-ÅRSAG
  |      |
   /SYG
```

Og i overfladesemantikken kan der efter princippet om ækvivalensen mellem underordning og degradering af semer (se (34.9)) komme to omsagnsstrukturer:

(68.17)(omsagn)(=39.7)

```
 a)                          b)
          U                          U
   _______|_____              _____|_______
   det    gør    det          den      gør
   at   <-ÅRSAG  at           HUN      VÅGNE
 ___|___       ___|___              _____|___________
den  gør       den  gør            hvad  <-ÅRSAG  det
HUN  VÅGNE     HUN /SYG                        ____|_____
                                               den     er
                                               HUN    /SYG
```

Hun vågnede fordi hun var syg = 'hendes opvågnen skyldtes hendes sygdom'

Hun vågnede fordi hun var syg = 'fordi hun var syg vågnede hun'

Nægtelsens virkeområde er det i ytringen fokuserede og kun det, og det kan variere med forskellige ytringer af den samme sætning. Alt det der ikke er benægtet, det som altså ikke er fokuseret, er emne og derved forudsat ikke at gælde kombineret med de mere informative alternativer til det fokuserede, og impliceret at gælde kombineret med de mindre informative alternativer til det fokuserede.

Ytringen af (14) - *Hun vågnede ikke fordi hun var syg*, med informationsstrukturen (17.a), har den fokuserede information 'ikke fordi', og et mere informativt alternativ til dette kan være: 'ikke både og', idet det må gælde at: 'ikke både p og q' --> 'ikke p fordi q'; hvis ikke både det ene og det andet er tilfældet, kan det ene ikke skyldes det andet. *ikke* fungerer ligesom *uden* på den måde at den vender den sædvanlige orientering på informationsværdiskalaen. Med (14) ytret som (17.a) meddeler afsenderen altså at det ikke er tilfældet at hun ikke både vågnede og var syg, hvilket er det samme som at det meddeltes at hun faktisk vågnede og faktisk var syg. Det er svært at finde et mindre informativt omsagn end 'ikke fordi', så ytringen synes ikke at implicere noget.

Og med (14) ytret med informationsstrukturen (17.b) fremsættes *gørej{VÅGN}*, eller: 'vågnede ikke'; det er svært at finde et mere informativt alternativ til dette, så derfor underforstås der ikke noget med denne ytring. Derimod implicerer afsenderen med ytringen af (17.b) at 'hun sov fordi hun var syg'; et lige så informativt alternativ til det fokuserede 'ikke vågne', er 'sove videre'; og et mindre informativt alternativ til 'ikke vågne' er 'ikke ligge vågen'. Når det impliceres at det mindre informative alternativ faktisk gælder kombineret med emnet, må det være impliceret at 'hun lå ikke vågen fordi hun var syg' = 'hun sov fordi hun var syg'.

Man kan nu lægge mærke til den forskel at hvis (17.a) i stedet for ved (14) realiseres med sætningen: - *Hendes opvågnen skyldtes ikke hendes sygdom*, er 'hun vågnede' og 'hun var syg' ikke blot forudsat, men også præsupponeret, mens de hvis (17.a) realiseres ved - *Hun vågnede fordi hun var syg*, kun er underforstået (implikateret). Det skyldes at - *Hendes opvågnen skyldtes ikke hendes sygdom* kun kan have relevansstrukturen (11.a) med de meddelelser der følger af det, mens - *Hun vågnede ikke fordi hun var syg* kan have to relevansstruktureringer med hver deres meddelelser, nemlig (17.a-b). Forudsætningerne er altså i første tilfælde bundet til sætningsformen, mens de i andet tilfælde er afhængige af de forskellige kontekster og situationer sætningen ytres i.

(68.18)

a. - *Peter spiste tre kager*
b. IMPL>> 'Peter spiste to kager'
d. - *Peter spiste ikke tre kager*
e. IKKE>> 'Peter spiste ikke to kager'
f. ELLERS>> 'Peter spiste to kager'

Det er efter (68.7) om forudsætninger ved nægtelser ikke på nogen måde mærkeligt at annulleringen

af det positive udsagns meddelelse nærmest er naturlig efter det negative udsagn [11]:

(68.19)
a. - *Peter spiste ikke tre kager, han spiste (nemlig) fire*

Dette eksempel viser tydeligt at negationer i ytrede udsagn er en negation af fremsættelsen af fokus og emne, altså en slags metasproglig negation, og ikke blot en benægtelse af sandhedsbetingelserne for udsagnet. Dette kan også ses hvis man regner meddelelserne af det benægtede udsagn ud efter (66.18):

(68.20)
a. - *Peter spiste ikke tre kager*
b. F>> 'ikke tre kager' < 'ikke to kager'
c. IKKE>> 'Peter spiste ikke to kager'

Den dobbelte nægtelse er så lidet informationsrig at der ikke er nogen tilbøjelighed til snarere at opfatte det som 2 end som 4. Ønsker afsenderen at angive hvilken retning tekstens informationer skal gå, sker det ved adverbialer som *mindst* eller *højst*, *godt og vel* eller *knap nok*, *i hvert fald* (se § 69!). Disse adverbialer optræder, som nægtelsen, hverken som den i sig selv fokuserede information, eller som emne, men som modifikator af selve fremsættelsen af den fokuserede information, fx: *næsten, knap nok, også, heller, lidt, kun lidt, alligevel, imidlertid, kun.* De har som indirekte meddelelse kommunikeret hvilke synonymirelationer og implikationsforhold afsenderen forudsætter at der er mellem de ord der indgår i ytringen: - *Kender du Hans og Ulla? Han stemmer på Kristeligt Folkeparti, og hun er heller ikke for klog.* Denne sætning fremsætter et udsagn om Hans og Ulla, men den har som forudsætning: 'man er ikke for klog hvis man stemmer på Kristeligt Folkeparti'.

(68.21)
11) Princippet om forudsætninger ved spørgsmål
Ved *ja-nej*-spørgsmål forudsætter spørgeren at både et positivt svar og af et negativt

11. Kempson, Ruth, 1986: *Ambiguity and the semantics-pragmatics destinction* i Travis, C. (ed.), 1986: *Meaning & Interpretation*, Oxford, Blackwell. I denne artikel undrer Ruth Kempson sig ellers højlydt over at disse formodede implikater let kan annulleres. Hendes undren røber kun at hun ikke har forstået at 'meddelelser' kun forekommer i ytrede sætninger, og ikke er indhold, defineret som sandhedsbetingelser for sætninger. Hun tvivler på at nægtelser altid er metasproglige, bl. a. i følgende eksempel: *Mark didn't eat some of the biscuits: he ate all of them.* På dansk er det helt entydigt at hvis denne sætning skal kunne siges, må den hedde: *Mark spiste ikke "nogle" af kagerne, han spiste dem alle.* Og her må *nogle* sættes i citationstegn som semicitat. Opfattes ordet nemlig ikke som citat, skulle sætningen hedde: * *Mark spiste ikke nogen af kagerne, han spiste dem alle* hvilket enhver kan se er en selvmodsigelse. Ruth Kempson tror i samme artikel også at ethvert talord, *n*, er tvetydigt idet det enten betyder 'mindst n', eller 'præcis n'. Tanken må være at det ikke er i uoverensstemmelse med sandhedsbetingelserne for 'Mark spiste 4 kager' at sige *Mark spiste 3 kager*. Hun har slet ikke forstået at den pragmatiske teori om forudsætninger (*presuppositions* og *implicatures*) forudsiger at afsenderen med *Mark spiste 3 kager* meddeler: IKKE>> 'Mark spiste 4 kager'.

svar er muligt; men ved negative spørgsmål forventer spørgeren et positivt svar og underforstår altså at et negativt svar vil være mest informativt.

(68.22)
- *Kommer Peter?*
IKKE>> 'Peter kommer og Peter kommer ikke' =
ENTEN>> 'Peter kommer' ELLER>> 'Peter kommer ikke'

- *Spiste Peter 3 kager?*
ENTEN: 'Peter spiste præcis 3 kager', ELLER: 'Peter spiste ikke 3 kager, dvs. 2 eller færre, eller 4 eller flere'

Ja-nej-spørgsmål om det samme forhold kan stilles på to forskellige måder: enten som - *Kommer Peter?* eller som - *Kommer Peter ikke?*, og de har ikke de samme underforståelser. Når man siger - *Kommer Peter?* forudsætter afsenderen ikke at det ene svar er mere forventelig end det andet; den anden part kan enten sige - *Ja!* eller - *Nej!*

Anderledes med - *Kommer Peter ikke?*; afsenderen forventer underforstået en bekræftelse af det med nægtelsen betvivlede: 'HVIS DU KAN BEKRÆFTE AT PETER FAKTISK KOMMER, SÅ GØR DET!'

(68.23)
- *Kommer Peter ikke?*
BEKRÆFT HVIS DU KAN: 'Peter kommer'!

Man kan se at nægtelsen i spørgsmål ikke er en logisk nægtelse, men en pragmatisk (informationsstrukturel) nægtelse ved det forhold at man til det direkte spørgsmål kan svare - *Ja* for at bekræfte og - *Nej* for at benægte, mens man til det benægtede spørgsmål - *Kommer Peter ikke?* skal svare - *Nej* for at benægte forholdet og - *Jo* for at bekræfte forholdet. På japansk er det omvendt [12] således at - *Ja* til det benægtede spørgsmål - *Kommer han ikke?* betyder 'han kommer ikke' mens - *Nej* betyder 'han kommer'. På Japansk er nægtelsen altså logisk og bliver ophævet ved et logisk 'nej'.

Når *ja-nej*-spørgsmål benægtes træder reglerne om underforståelser ved nægtelser i kraft samtidig med reglen om underforståelser ved spørgsmål:

I *hv*-spørgsmål er hv-ordet fokuseret, og resten af sætningen er som det nævnte emne forudsat.

(68.24)
- *Hvem har sovet i min seng?*
' Hvem har sovet i min seng'
F>> nogen har sovet i min seng

Det giver pudsige resultater at benægte *hv*-spørgsmål. Nægtelsen kan ikke være pragmatisk som i *ja-nej*-spørgsmål, for nægtelsen kan ikke ramme det fokuserede spørgeord idet den selv optræder i dets virkeområde. Når nægtelsen så optræder som

12. Jin, Koichi, 1975: En danskstuderendes møje og glæde, *Mål & Mæle 1.4* Viborg

logisk nægtelse må man antage at rækken af mulige svar på et benægtet *hv*-spørgsmål er uendeligt. Hvis der er en, nemlig Guldlok, der har sovet i den lille bjørns seng, er der uendeligt mange andre (alle undtagen Guldlok) som ikke har sovet i sengen. Et benægtet *hv*-spørgsmål har altså også fokus på *hv*-ordet og forudsætter resten.

(68.25)
- *Hvem har ikke sovet i min seng?*
'Hvem har ikke sovet i min seng'
F>> nogen har ikke sovet i min seng

Benægtede hv-spørgsmål kan derfor kun bruges i to forskellige situationer: enten hvis antallet af kandidater til svar på hv-ordet er begrænset af situationen; hvis der er 10 børn til en fødselsdag, kan man spørge: - *Hvem har ikke fået is?* og da antager afsenderen at antallet af børn der ikke har fået is er mindre end antallet af børn der har fået is; det er altså mere informativt at få at vide hvem der ikke har fået end hvem der har fået.

Den anden situation er retoriske spørgsmål, hvor denne mekanik om hvilket spørgsmål der er mest økonomisk udnyttes. Den der bliver spurgt om hun nogen sinde har stukket en hvid løgn kan svare: - *Ja, hvem har ikke det.* Det er ikke ment som et spørgsmål som skal besvares, men som en konstatering af at 'det har alle'; svaret på det benægtede *hv*-spørgsmål forudsættes at være: 'der er ikke nogen der ikke har stukket en hvid løgn' og det betyder det samme som 'alle har stukket en hvid løgn'.

§ 69 Præsuppositioner

Begrebet 'præsupposition' kan defineres som den implicitte (og annullérbare) information som forudsættes af sætningens brug uafhængigt af kontekst og situation - i modsætning til 'underforståelse' som er den implicitte og annullérbare information som meddeles af ytringen med dens specielle kontekst og situation. Efter denne definition kan præsuppositioner ikke rammes af nægtelsens logiske kraft fordi den kun rammer eksplicit fokuseret information; og derfor har mange defineret 'præsupposition' som de informationer i en sætning som ikke kan rammes af nægtelsens logiske kraft.

Heroverfor vil jeg først gerne fastholde at 'en sætning' ikke kan 'præsupponere' noget, det er afsenderen der ved 'ytringen' af 'sætningen' 'præsupponerer' noget, og det vil igen sige at afsenderen ved den bestemte formulering i enhver situation får modtageren til at opfatte dette noget. I denne paragraf vil jeg derfor vise hvorledes de eksempler der kendes på det som kaldes 'sætningens præsupposition', kan beskrives og forklares som 'hvorledes afsenderen ved ytringen af sætningen, men uafhængigt af kontekst og situation får modtageren til at opfatte noget'. Generelt vil disse forklaringer bestå i at vise at leksikaliseringerne i det danske ordforråd, og lineari-

seringen efter de danske syntaksregler, ikke tillader den præsupponerede information at blive så informativ at den kan være fokuseret information, og derfor ikke kan rammes af nægtelsen, men godt kan annulleres.

(69.1)

12) Princippet om uudtalte forudsætninger

Med anvendelsen af en række ord (konjunktioner, adverbier, modalverber og særlige verber og substantiver, som kan være emne, neutral eller fokuseret information), **forudsætter** afsenderen en række meningspostulater om semantiske forhold mellem sætningens informationer - uden at disse postulater har noget udtryk i sætningen og uafhængigt af den specielle situation. Disse **uudtalte forudsætninger** kaldes også sætningens *præsuppositioner* og bruges af modtagerne som interpolerede præmisser i forståelsesræsonnementet. De uudtalte forudsætninger noteres: F>>'...', og de konklusioner der kan drages af fokus plus de uudtalte forudsætninger noteres: U>>'..' Modtagerne kan kun forstå sætningen og dens eksplicitte og underforståede meddelelser hvis de accepterer det forudsatte.

Ordene *men, heller, næppe, knap nok, lidt, kun lidt, også, selv* har alle sådanne uudtalte forudsætninger. Fx angiver ordet *men* at der er en modsætning mellem de to informationer som sideordnes.

(69.2)

F>> 'negre er normalt ikke velsoignerede'
[Han] var <u>neger men velsoigneret</u>
U>> 'han er god nok'

F>> metonymet (årsag eller følge) til: 'han kyssede'
[Han] <u>kyssede</u> <u>næsten</u> Ulla
U>> 'Han elsker hende'

F>> metonymet til: 'han kyssede ikke'
[Han] <u>kyssede</u> <u>knap nok</u> Ulla
U>> 'han er meget genert'

F>> metonymet til: 'han var ikke bekymret',
[Peter] var <u>kun lidt</u> <u>bekymret</u> over sin dårlige ånde
U>> 'så han turde godt kysse hende'

F>> metonymet til: 'han var bekymret'
[Peter] var <u>lidt</u> <u>bekymret</u> over sin dårlige ånde
U>> 'så han turde ikke kysse hende'

Ved konjunktioner og adverbier som *alligevel, for, fx, ikke ...men, også* er fokus en anaforisk forklaring på fokus i en foregående sætning, som der henvises til med sætningsnummer:

(69.3)

1. [De økonomiske argumenter for en dybtgående integration i EF] er meget tynde 'og følgelig? (2)'
2. Alligevel U>> 'selv om de er tynde, virker de' er [det] en udbredt opfattelse, at der ikke er nogen vej uden om 'hvorfor det? (3)' tilslutning til integrationsplanerne, dvs. det indre marked og den økonomiske og monetære union.

3. Men 'F>> der er grunde mod tilslutmig' [nu, hvor vi i forvejen har udstrakt frihandel], er der kun små U>> 'store effektivitetsgevinster ved ikke-harmonisering', 'hvorfor det?' (4-5) effektivitetsgevinster ved harmonisering af skatter og afgifter eller ved en møntunion.

4. Det er muligt at deltage intensivt 'og følgelig?' (3) i den internationale arbejdsdeling som suveræn nationalstat, som bl. a. Sverige og Norge gør det.

5. [Fordelen ved Efs indre marked] er ikke, at der indføres frihandel ELLERS>> 'ingen vej uden om' (2) 'MEN>> 'at den bliver reel'

6. for U>> 'man kan ikke indføre noget man har' [<DET>] U>> 'og kun det, dvs. vi har ikke reel frihandel' har 'følgelig?'(5) vi i forvejen,

7. men F>>'eliminering af hindringer er mere informativt end frihandel' at mulighederne for omgåelse af frihandelsaftalerne gennem tekniske handelshindringer elimineres 'hvordan det?'(8) 'og følgelig' (3),

I det øjeblik den forudsatte information ikke på forhånd er kendt af modtageren, kan modtageren rekonstruere forudsætningerne på grundlag af tillid til den optimale relevans.

(69.4)

13) Princippet om den indirekte meddelelse af forudsætninger

Hvis informationer der forudsættes kendt (emnet eller interpolerede meningspostulater), faktisk ikke er kendt af modtageren, og hvis de ikke strider (voldsomt?) mod modtagerens verdensbillede, er disse informationer meddelt ved **indirekte meddelelse**, men uden at modtageren som ved normal fokusering og neutral information kan protestere. Hvis modtageren ved at afsenderen ikke anerkender det forudsatte, og at afsenderen ved at modtageren er klar over dette, tæller det som **fiktion;** ved modtageren omvendt at afsenderen ved at modtageren ikke anerkender

det forudsatte, men også at afsenderen antager at modtageren ved at afsenderen faktisk anerkender det, er det *pådutning* eller **møveri**.

(69.5)

F>> 'Modtageren ved hvad dag det er og hvilket hegn det er'

[<Sommer>] var det; midt paa [Dagen]; i et Hjørne af [Hegnet].

J.P.Jacobsen: *Mogens*

Her må man gå ud fra at læserne faktisk ikke har den viden om datoen og hegnets placering som det forudsættes at de har, og at de ved at afsenderen, J.P.Jacobsen, godt ved at læserne ikke har denne viden, og endelig at de ved at han ved at de ved at han ved at de ikke har den viden som forudsættes. Derfor opfatter alle læsere dette som fiktion.

(69.6)

F>> 'Modtageren ved hvilken landevej det er', 'afsenderen var til stede, kunne høre hans skridt, et, to, og kunne se hans tornyster.

[Der] kom en Soldat marcherende hen ad Landevejen: een, to! een, to! [han] havde sit Tornister paa Ryggen...

H.C. Andersen: *Fyrtøjet*

Anderledes med dette eksempel:

(69.7)

F>> 'Modtageren har en kone, han har tævet hende, han er holdt op med at tæve hende'

Hvornår er De holdt op med at tæve Deres kone?

I en situation hvor modtageren ikke anerkender det som forudsættes, fordi han aldrig har tævet sin kone, gælder der følgende: modtageren ved at afsenderen tror at han har tævet sin kone, og modtageren ved også at afsenderen ved at han, modtageren, ikke anerkender det, men alligevel forudsætter det fordi hun ved, at han ved, at hun tror på det. Afsenderen forudsætter altså sin definition af situationen selv om hun ved at han ikke anerkender den, og derved pådutter hun ham den.

(69.8)

F>> 'det er ikke klogt at stemme på Kristeligt Folkeparti'

[Peter] stemmer på Kristeligt Folkeparti, og [Ulla] er heller ikke for klog

(69.9)

I reklame for o.b.-tamponer:

F>> 'du skal bruge tampon, du kan ikke bruge noget andet, du vil komme til at bruge tamponer

mange gange siden, det er en naturlig biologisk proces at bruge en tampon'
[Når du for første gang skal bruge tampon]

F>> 'o.b. er helt sikker'
Hvorfor [er o.b. så sikker]?

Indirekte meddelelse er en effekt der består i at modtageren opbygger de kognitive omgivelser som afsenderen troede at han havde, eller i det mindste som modtageren antager at afsenderen troede han havde. Det er en effekt som afsenderen som regel ikke har intenderet. På den anden side gør modtagerens villighed til at slutte sig til de ikke allerede kendte forudsætninger, det muligt for afsenderen at lave sit udtryk endnu kortere end ellers.

Indirekte meddelelse opstår ved konjunktioner og adverbialer. Det der her underforstås er ikke nogle oplysninger om situationen som teksten henviser til, men nogle instruktioner om hvorledes de ord som bruges i sætningen normalt står i metonymisk forhold til hinanden.

Tag eksemplet med *men*. Det bruges når der er et modsætningsforhold (af en eller anden art) mellem to størrelser, således at det senere led opfattes som så meget mere informativt fordi det er gældende *på trods* af første led: den umiddelbart meddelte mening med *Hun er ikke køn men klog* er at 'hun er klog', og det er så meget mere informativt fordi man skulle vente noget andet eftersom hun ikke er køn, og 'køn' og 'klog' har de samme metonymer, som fx 'at være attraktiv', eller 'at kunne klare sig'.

Den indirekte meddelelse ved denne sætning er så at der er et modsætningsforhold mellem 'ikke at være køn' og 'at være klog'. Det er jo ikke noget semantisk modsætningsforhold, men et metonymisk forhold. Der er en metonymisk (se § 49.4-5) sammenhæng mellem det 'at være køn' og 'at være klog'. Dvs. de to egenskaber hører sammen i typiske situationer som beskrives med sproget, det kan være at de to egenskaber er 'virkninger' af det samme, eller 'årsager' til det samme, eller 'dele' af det samme, eller korrelerede 'egenskaber' ved personer; kort sagt: 'køn' og 'klog' har fælles metonymer, det er de samme størrelser der står i metonymisk forhold til de to egenskaber.

Dette forhold kan nu noteres således:

(69.10)

a. *Hun var ikke køn, men klog*
b. F>> 'ikke køn' <& 'klog', dvs. EJ-ikke-køn (='køn') 'klog' har fælles metonymer
c. U>> (fælles)metonymer til 'klog' (og 'køn') gælder
fx: 'hun kunne godt klare sig'

Generelt:
d. Ikke F men G
e. F>> EJ-F <& G, dvs. F og G har fælles metonymer.

f. U>> (fælles)metonymerne til G (og F).
(Om notationen: '<&' angiver at der er en kontrast-op-relation mellem første og andet led, med sandhedstavlen ffsf; (om mulige relationer mellem ytringer, se § 48!); 'F>>' angiver den forudsatte interpolerede generelle præmis, PRINCIPPET, i det automatiske ræsonnement, og handler altså om *typiske* metonymiske relationer. Denne forudsatte information er også ved den sekundære kontekstuelle effekt meddelt hvis modtageren ikke kender og anerkender den i forvejen.'U>>' angiver så konklusionen i det ubevidste automatiske ræsonnement, og er altså den primære kontekstuelle effekt som teksten altid meddeler, 'F' og 'G' er notationen for to stykker fokuseret information.)

Dette er måske ikke så revolutionerende forudsætninger og underforståelser, men det skyldes nok at det er umiddelbart acceptabelt for de fleste at 'køn' og 'klog' kan have samme metonymer, som fx samme 'virkning'. Helt anderledes påfaldende bliver det når det indirekte meddelte ikke er kendt og accepteret af alle mulige modtagere:

(69.11)
a. *Han var neger, men velsoigneret,...*
b. *så ham kunne vi godt bruge som tjener*
c. F>> 'neger' <& 'velsoigneret', dvs. F>> 'ikke-neger' og 'velsoigneret' har fælles metonymer
d. U>> det fælles metonym til 'ikke-negre' og 'velsoignerede folk' er gældende, fx: 'vi kan bruge ham som tjener'.

Den indirekte meddelelse, (6.c), kan parafraseres: 'negre er usoignerede'. Man kan kun forstå meddelelsen i teksten, nemlig (6.d) således at (6.a) er en begrundelse for (6.b), hvis man accepterer denne 'sandhed' som forudsat grundlag for tekstens artikulering af mening. Læg mærke til at det umiddelbart meddelte, (6.d), viser en positiv indstilling over for 'ham', mens det indirekte meddelte (6.c) viser en negativ holdning til den kategori 'han' hører til. Man kan altså kun opfange den positive holdning til 'ham' hvis man accepterer forudsætningen om den negative holdning til 'hans' kategori.

Den information som modtageren på denne måde ikke blot afkoder eller ræsonnerer sig til som konklusionen i ræsonnementet, men indirekte accepterer ved at bruge som den generelle præmis, PRINCIPPET, i ræsonnementet, adskiller sig fra sætningens bogstavelige og manifeste mening ved at være implicit, dvs. afhængig af ræsonnement på baggrund af informationer hentet fra kontekst og situation.

Den indirekte meddelelse ved konjunktioner og adverbialer er også altid en fastsættelse af informationsgraderne af de størrelser der forbindes eller modificeres af adverbialerne eller konjunktionerne. Ved *lidt F* forudsættes: 'lidt F' > 'ikke F', mens det ved *kun lidt F* forudsættes: 'kun lidt F' > 'F'. Eller med andre ord: Ved *lidt F* underforstår man 'Fs metonym', mens man ved *kun lidt F* underforstår 'metonymet til ikke F'.

(69.12)
a. - *Peter var lidt bekymret over sin dårlige ånde*

b. F>> 'Peter var lidt bekymret' > 'Peter var ikke bekymret'
c. U>> 'Peter gik til tandlægen'

(69.13)
d. - *Peter var kun lidt bekymret over sin dårlige ånde*
e. F>> 'Peter var kun lidt bekymret' > 'Peter var bekymret'
f. U>> 'Peter havde ingen betænkeligheder ved at kysse Ulla'

En vigtig egenskab ved denne information, som både er implicit og forudsat, er at den af afsenderen kan annulleres ved ændring af de kognitive omgivelser i øvrigt, dvs. med en udtrykkelig benægtelse i det følgende:

(69.14)
a) - *Far var ædru i går - som alle de andre dage*
b) - *Peter kørte hurtigt, og det gjorde alle de andre også*
c) - *Peter kørte hurtigt, ja han kørte faktisk afsindigt hurtigt*
d) - *Peter kørte hurtigt og gennemførte det hele hurtigt*
e) - *Han var neger, men velsoigneret - uden at sige noget om negre i øvrigt*

Annullérbarheden adskiller 'underforståelser' og 'indirekte meddelelser' fra 'implikationer'. Implikationer kan ikke annulleres med en benægtelse i det følgende uden at det bliver en uacceptabel eller modsigelsesfuld sætning:

(69.15)
a) - **Far var ædru i går, men han var ikke ædru i går formiddag*
b) - **Peter kørte hurtigt, men der var ingen der kørte*
c) - **Peter kørte hurtigt, men han kørte ikke*
d) - **Peter kørte hurtigt, men han gjorde ikke noget hurtigt*

Det er nemlig ikke sætningen der 'forudsætter', 'meddeler', 'implicerer' eller 'underforstår' noget, det er afsenderen der gør det. Og det at afsenderen ikke annullerer forudsætningerne når hun kan regne med at modtageren vil opfatte dem, er nok til at modtageren kan regne med at de er gode nok. Det er det der kaldes samarbejdsprincippet. Implikationerne er derimod bundet til sætningen og impliceres hver gang en afsender ytrer sætningen - ligegyldigt hvad konteksten og situationen så er.

Emnet, som er forudsat men ikke implicit information, kan som regel ikke annulleres i fremsættende sætninger, men godt i benægtede sætninger, dog her med en vis klang af skjult citat og metasproglig kommentar. Tag et andet eksempel på forudsætninger:

(69.16)

a. - *Hun ved at han kommer*
b. F>> 'han kommer'

(16a) kan - i modsætning til de fleste andre sætninger - kun have én informationsstruktur: 'hun VED at han kommer'. *at han kommer* er altså, hvilken kontekst eller situation sætningen end ytres i, emnet, idet det netop er betydningen af verbet *vide* (i modsætning til verbet *tro*) at dets genstand er en kendsgerning, som er et sagforhold der allerede er kendt, og som derfor kun nævnes, ikke fremsættes.

Man kan se at *ved* i (16.a) er og kun kan være den fokuserede information på følgende måde: man kan godt ytre (17.a) men ikke (17.b):

(69.17)
a) - *Hun ved at han kommer, så hun kommer ikke*
b) * - *Hun ved at han kommer, så vi må hellere dække til en person mere*

'at han kommer' kan altså ikke være en præmis der fører frem til konklusionen i (17.b).

Man kan også se at *ved* er den fokuserede information med følgende test: ordet *nok* modificerer det fokuserede, ikke emnet; (18.a) kan kun betyde det samme som (18.b), ikke det samme som (18.d), mens (18.c) også kan betyde det samme som (18.d). Og kun det fokuserede kan udgøre en præmis for en senere konklusion, det forudsatte eller præsupponerede kan ikke; (18.f) er derfor en ikke acceptabel sætning, mens (18.h) med *tro* udmærket kan ytres:

(69.18)
a) - *Hun ved nok han kommer*
b) = 'det er troligt at hun ved det'
c) - *Hun tror nok han kommer*
d) = 'det er troligt at han kommer'
e) - *Hun ved at han kommer, så hun kommer ikke*
f) - * - *Hun ved at han kommer, så vi må hellere dække til en person mere*
g) - *Hun tror han kommer, så hun kommer ikke*
h) - *Hun tror han kommer, så vi må hellere dække til en person mere*
i) - *Hun troede han kom* IKKE>> 'hun vidste om han kom'

Forskellen på *vide* og *tro* er i (38.14) beskrevet således at (19.a) kun har én udsagnsstruktur, nemlig (19.b), mens (20.a) har to mulige udsagnsstrukturer, nemlig (20.b1) og (20.b2):

(69.19)

Hun ved at han kommer

```
a)                                  b)        U
                                        ______|_________
            HAN                         den   gør      det
HUN___->VIDE__|                         HUN   ->VIDE   at
              | KOMME                                ____|_____
              |                                     den  gør
                                                    HAN  KOMME
```

(69.20)

Hun tror at han kommer

```
a)
                HAN       b1)      U                  b2)      U
                 |                ______|_____                ____|_______
HUN___->EJVIDE___|KOMME            den  gør      det           den      gør
                 |                 HUN ->TRO      U            HAN     KOMME
                                              ____|___                _______|_________
                                              den  gør               hvad  gør     den
                                              HAN  KOMME                  <-TRO    HUN
```

tro kan altså bruges i to forskellige situationer, dels en hvor afsenderen og modtageren ikke kender sandhedsværdien af *at*-sætningen (som derfor beskrives som en *om*-sætning), dels en hvor afsender (og modtager) ved at *at*-sætningen ikke er sand. Hvad der antages som forudsat, skifter således at enten *troede* eller *at han kom* rammes af nægtelsen i - *Hun troede ikke han kom*, men kun *vidste* kan rammes af nægtelsen i - *Hun vidste ikke han kom.*

Det er et argument for denne analyse at der er en række forskelle på hvorledes *tro* og *vide* fungerer syntaktisk:

(69.21)

a. *Han kom ikke, (men) det troede hun* IMPL>> 'hun troede at han kom'
b. *Han kom ikke, (og) det vidste hun* IMPL>> 'hun vidste at han ikke kom'
c. *Ulla tror at Peter også kommer, så vi må hellere dække til en til*
d. *Ulla ved at Peter også kommer, så hun kommer ikke*
e. **Peter kom, men det troede Ulla ikke*
f. *Peter kom, men det vidste Ulla ikke*
g. *Lille Erik troede at vinduet var åbent* U>> 'vinduet var ikke åbent'
h. *Lille Erik vidste at vinduet var åbent* F>> 'vinduet var åbent'

Man kan godt forstå hvorfor ordforrådet kun kan være bygget op på denne måde med et verbum der betyder 'vide' og som tager kendsgerninger som genstand, og et ikke faktivt og heller ikke implikativt verbum der betyder 'tro'. Det kan også ses af at de indoeuropæiske sprog alle har disse to typer af verber, og det har alle andre sprog åbenbart også siden der i den lingvistiske litteratur ikke findes artikler om et eller andet eksotisk sprogs struktur i vide-verberne.

I beskrivelsen af vide-tro-verbernes semantik må man skelne mellem to situationer, kommunikationssituationen med afsender og modtager, og den beskrevne situation med mindst en tredje person. Man kan nu tænke sig 4 logiske muligheder for fordeling af afsenderens tanker om X når 3. person tænker at at X:

(69.22)
a. afsender tænker at X, og 3. person tænker at X
b. afsender tænker ikke at X, men 3. person tænker at X
c. afsender tænker at ikke X, men 3. person tænker at X
d. afsender tænker ikke at ikke X, og 3 person tænker at X

I a) vælger afsenderen verbet *vide* og at X kan ikke være den fokuserede information da afsenderen - og modtageren - jo allerede tænker at X. I b) kan afsenderen ikke vælge *vide* skønt 3. person faktisk tænker at X, fordi afsenderen ikke kan vide om det er viden 3. person har; afsenderen må vælge *tro* med læsning (20.b2). I c) må afsenderen vælge *tro* i læsning (20.b1). Endelig i d) kan afsenderen kun vælge *tro* af samme grund som i b) og igen med læsning (20.b2).

I det øjeblik man antager at indholdet af verber som *tro*, *vide*, *se at* osv. skal beskrives som mentale modeller der selv indeholder mentale modeller, har man også beskrevet hvorledes usikkerhed (mangel på viden) forplanter sig fra den inkluderende til den inkluderede model, mens det omvendte ikke er tilfældet. Ikke-viden er altså en transitiv relation mellem mentale modeller. Som man kan se af eksemplet, kan *vide* kun bruges i det ene tilfælde hvor både afsender og modtager og 3. person har viden om X, mens *tro* både kan bruges når afsender ikke ved om X, og når afsender ved at ikke X. Hvilken en af disse to tolkninger modtageren så producerer af *tro* afhænger af om *tro* i konteksten og kommunikationssituationen er fokuseret information eller ej.

Vide er mere informativt end *tro*, og når afsenderen vælger *tro* som den fokuserede information i ytringen, vil hun ikke stå inde for det mere informative alternativ, nemlig *vide*. Når *tro* ikke er den fokuserede information i ytringen, når *at*-sætningen altså er det, er *tro* emne, og da har det betydningen 'regner for sandt' uden modifikation.

Afsenderen indfører med (19.a) - *Hun ved at han kommer* forudsætningen (19.b) 'han kommer'. Denne forudsætning er, i modsætning til de indirekte meddelelser afsenderen kommunikerer med (67.30) - *Far var ædru i går*, nemlig: IKKE>> 'far var ædru hele ugen', bundet til et bestemt udtrykselement, til ordet *vide*, således forstået at en afsender ikke kan lade være med at indføre bestemte forudsætninger når hun bruger ordet *vide*. De andre forudsætninger er ikke på samme måde bundet til udtrykselementer, de opstår ved ytringen af sætningen i konteksten og situationen, og defineres altså ikke alene ved sætningen, men også ved de fælles kognitive omgivelser, dvs. ved kontekst, situation og verdensbillede. Man kan på denne måde skelne mellem tre former for implicit information:

(69.23)

14) Præsuppositioner, underforståelser og implikationer

De informationer der forudsættes hver gang en sætning ytres - ligegyldigt i hvilken kontekst og situation, kalder man normalt: **præsuppositioner**. De forudsætninger som kun opstilles når sætningen ytres i visse kontekster og situationer, og ikke i andre, kaldes blot **forudsætninger**. De informationer man kan slutte sig til (evt. på grundlag af de interpolerede præsuppositioner) når sætningen ytres, kaldes **underforståelser** eller *implikaturer*. De implicitte informationer som ikke forudsættes, men meddeles fordi de impliceres af fokus, kaldes **implikationer**.

I denne paragraf har jeg på utraditionel måde introduceret forskellige former for information som resten af dette kapitel skal handle om: Ytringer er sat sammen af *informationer*, og hvert stykke information svarer både til et dybdesemantiske *sem* og til et logisk *omsagn*. Både henvisning og beskrivelse bærer information.

De informationer som umiddelbart udtrykkes ved sætningens ord, kaldes *manifeste informationer*; af dem findes der to typer: det *emne*, som afsenderen nævner for at gøre de kognitive omgivelser fælles, og *de fokuserede informationer*, som er de manifeste informationer som enten i sig selv er relevante, eller som kan indgå som en præmis for en senere konklusion der er relevant.

Implicit information er den information som indgår i kommunikationsprocessen mellem afsender og modtager uden at være udtrykt direkte ved tekstens ord. Den implicitte information som forudsættes men ikke meddeles, altså de informationer som *ikke* varierer med situationen, og som modtageren ræsonnerer sig til deduktivt og alene ud fra sætningens form, kaldes ytringens *præsuppositioner*; mens de implicitte informationer som både forudsættes og meddeles, og som modtageren ræsonnerer sig til abduktivt og på grundlag af kontekst udvalgt specielt i situationen, kaldes ytringens *underforståelser* eller *implikaturer*. Den implicitte information som ikke forudsættes men meddeles kaldes ytringens *implikationer*.

Jeg behandler som sagt fænomenerne lidt anderledes end i standard- litteraturen [13] om den slags sager. Normalt tages 'præsupposition' som det vigtigste begreb; det defineres ved negationsprøven (som omtales nærmere i § 68). 'Implikatur' omtales så som et særligt pragmatisk fænomen der ikke har noget med den semantiske eller logiske præsupposition at gøre. Der er dog (selvfølgelig) en række forfattere der opfatter fænomenerne på nogenlunde samme måde som jeg gør her: Ducrot, Harder

13. Se fx Kempson, Ruth M, 1977: *Semantic Theory*, Cambridge Textbooks in Linguistics, Cambridge. Kempson, Ruth M, 1975: *Presupposition and the Delimitation of Semantics*, Cambridge University Press, Cambridge. Lyons, John, 1977: *Semantics 1-2*, Cambridge University Press, Cambridge. Wunderlich, Dieter, 1974: *Grundlagen der Linguistik*, Rowohlt, Reinbek bei Hamburg.

& Kock, Sperber and Wilson og Levinson [14].

Man kan også inddele feltet på en anden led: informationer kan være *meddelt* eller *forudsat*; den kan pege fremad mod hensigten med hele teksten eller tilbage på de informationer som modtageren på et givet tidspunkt allerede kender (eller burde kende):

(69.24)

Information	forudsat		
		meddelt	
		indirekte meddelt	
manifest (=eksplicit)	emne	kontrastemne identitetsfokus	fokus
implicit uudtalt	præsup-poneret	implikationer medforstået	underforstået implikatur

(69.25)

15) Princippet om bedrag og bondefangeri

Hvis afsenderen ikke er vederhæftig og ikke kan stå inde for forudsætninger og underforståelser, men ved at modtageren ikke ved dette, er det ved **uvederhæftige forudsætninger bedrag,** og ved **uvederhæftige underforståelser bondefangeri.**

Den fattige smedelærling der for at spare kun har ost på alle sine 10 stykker mad i madpakken, laver godmodigt bedrag når han, da han kommer til den 10. ostemad, siger:

(69.26)

F>> 'der er kun en ostemad'

Nå, [så] kommer [vi] til [ostemaden]

Spørgsmålet er om det ikke blot er møveri, men snarere bedrag i annoncen for obtamponer:

(69.27)

F>> 'du skal bruge tampon, du kan ikke bruge noget andet, du vil komme til at bruge tamponer mange gange siden, det er en naturlig biologisk proces at bruge en tampon'.

[Når du for første gang skal bruge tampon]

En mor der har tænkt sig i alle tilfælde at give sin søn 40 kr. bedriver bondefangeri ved at sige:

14. Ducrot, Oswald, 1972: *Dire et ne pas dire. Principes de semantique linguistique*, Hermann, Paris. Harder, Peder & Christian Kock, 1976: *The Theory of Presupposition Failure*, Akademisk Forlag, København. Levinson, Stephen C., 1983: *Pragmatics*, Cambridge University Press, Cambridge. Sperber, Dan, and Deidre Wilson, 1986: *Relevance. Communication and Cognition*. Blackwell, Oxford.

(69.28)

[Du] får 40 kr., <HVIS DU SLÅR GRÆSPLÆNEN>

U>> 'hvis du ikke slår den, får du ingen penge'

I 1920'erne havde to millionærsønner i USA af lutter kedsomhed kidnappet en tredje millionærsøn; og efter at de havde slået ham ihjel, sendte de et brev til hans millionærforældre, som er et hårrejsende eksempel på bondefangeri:

(69.29)

<HVIS I IKKE SENDER 5 MIO DOLLARS>, skal I ikke regne med at få jeres søn at se i live

U>> 'hvis I sender pengene, kan I regne med at få ham at se igen i live'

Fjernsynsforhandleren laver både bedrag og bondefangeri når han om et halvdyrt fjernsyn siger:

(69.30)

F>> 'Det er beklageligt for mig'

[Jeg] må indrømme at det er det bedste fjernsyn på markedet.

U>> 'det er trods alt sandt'

Skoleeleven der ikke har været i skole hele ugen laver bondefangeri når han som undskyldning for at han ikke har afleveret stil om torsdagen, siger:

(69.31)

F>> 'jeg var syg en dag'

Det var i torsdags [jeg var syg]

U>> 'jeg var ikke syg andre dage'

Her følger en oversigt over hvad man normalt regner som præsupposition, hentet fra Levinson, Harder & Kock og Ducrot, i den rækkefølge det står hos Levinson:

TYPER AF PRÆSUPPOSITIONER:

==========

i) **Bestemte navne**:

a. - *Peter mødte/mødte ikke manden med to hoveder*

b. F>> 'der findes en mand med to hoveder'

ii) **Faktive verber**, som *fortryde, være klar over, forstå, det var mærkeligt, vide, være ked af, være ligeglad med*:

a. - *Ulla fortryder/fortryder ikke at hun har drukket Peters hjemmebryg*

b. F>> 'Ulla har drukket Peters hjemmebryg'

iii) **Implikative verber,** som *lykkes for, glemme, komme til at, undgå*:
a. - *Det lykkedes for Peter at åbne døren*
b. F>> 'Peter prøvede at åbne døren'
c. - *Ulla glemte at lukke døren*
d. F>> 'Ulla burde have (prøvet at få) lukket døren'

iv): **Overgangverber**, som *begynde på, vedblive, holde op, falde i søvn, sove videre, vågne, komme, forblive, gå*:
a. - *Peter holdt op med/holdt ikke op med at tæve sin kone*
b. F>> 'Peter havde tævet sin kone'

v): **Iterativer,** som *igen, blive ved, mere, for n't gang*:
a. - *Den flyvende tallerken kom/kom ikke igen*
b. F>> 'den flyvende tallerken var kommet tidligere'

vi) **Vurderende ytringsverber**, som *anklage, bebrejde*:
a. - *Ulla anklagede Peter for plagiat*
b. F>> 'plagiat er ikke pænt (mener Ulla)'

vii) **Tidsbisætninger**, indledt med *før, mens, efter at, under, hver gang, da*: a. - *Før Strawson overhovedet var født, havde Frege/havde Frege ikke opdaget præsuppositionerne*
b. F>> 'Strawson er født'

viii) **Kløvninger og pseudokløvninger**:
a. - *Det var/var ikke Peter der kyssede Ulla*
b. - *Hvem der kyssede Ulla, var/var ikke Peter*
c. F>> 'nogen kyssede Ulla'

ix) **Modsætningstryk**:
a. - *Ulla kaldte Peter lingvist, og så fornærmede HAN HENDE*
b. F>> 'det er en fornærmelse (for Peter) at blive kaldt en lingvist (af Ulla)'
c. - *Sprogvidenskab er/er ikke opfundet af Chomsky*
d. F>> 'nogen har opfundet sprogvidenskab'

x) **Sammenligning**:
a. - *Ulla er/er ikke en bedre lingvist end Hanne*
b. F>> 'Hanne er lingvist'

xi) **Parentetiske relativsætninger**:
a. - *Chomsky, som er lingvist, er/er ikke kendt for politiske bøger*

b. F>> 'Chomsky er lingvist'

xii) **Kontrafaktiske betingelsessætninger**:

a. - *Hvis Bush var født i Irak, ville han i dag være landsforræder*

b. F>> 'Bush er ikke født i Irak'

xiii) **Spørgsmål**:

a. - *Hvem er professor i lingvistik på MIT?*

b. F>> 'nogen er professor i lingvistik på MIT'

c. - *Kommer hun i morgen?*

d. F>> 'det er muligt hun kommer i morgen og det er muligt at hun ikke kommer i morgen'

xiv) **Emotive ord** (med positiv eller negativ ladning) der bruges med bestemthedseller tidsbøjning

a. - *Schlüters massakre på sine ministre*

b. F>> 'måden Schlüter afskedigede sine ministre på var meget brutal'

c. - *Han red bort på sin krikke*

d. F>> 'hesten var sølle'

xv) **Adverbialer og konjunktionaler**, som ikke kan benægtes, fx *næsten, alligevel, endog, imidlertid, knap nok(= næsten ikke), kun, kun lidt, lidt (= ikke kun lidt), men, også, selv*:

(69.32)

Generelt mønster:

a. - *Næsten F*

b. F>> 'næsten F' > 'ikke F' (dvs. 'næsten F' er for modtageren mere informativt end 'ikke F', fordi de underbygger konklusioner som:

F>> 'næsten F' og 'F' har samme metonymer

c. U>> 'Fs metonym'

d. *U>> 'metonymet til ikke F'

Eksempel:

e. - *Peter kyssede næsten Ulla*

f. F>> 'Peter kyssede næsten Ulla > Peter kyssede ikke Ulla'

g. F>> 'Peter kyssede næsten Ulla' og 'Peter kyssede Ulla' har samme metonymer

h. U>> 'han elsker hende åbenbart'

i. *U>> 'han er meget genert'

xvi) **modalverber**, der som operatorer forudsætter at den styrede infinitiv ikke er gældende, nemlig: *burde, kunne, måtte, skulle, ville*:

a. - *Hun skulle lave blækregning*

b. F>> Hun havde ikke lavet blækregning

c. - *Han ville ud i den vide verden*

d. F>> han var ikke ude i den vide verden

Jeg skal nu prøve at vise at alle disse præsuppositioner ikke blot kan defineres som sådanne ved negationstesten, men også kan forklares som informationer der kontekstuafhængigt, efter princippet om ytringens meddelelser, meddeles ved afsenderens ytring af en sætning med de beskrevne karakteristika i) -xix). Jeg vil dele disse forklaringer ind efter de typer af forklaringer som der er brug for og så inddele præsuppositionstyperne i) - xix) efter deres type.

A. Bøjningsendelser

Bøjningsendelsernes indholdsside er de informationer i en sætning som aldrig kan udelades og altid må nævnes, som ikke kan gøres til den fokuserede information, og som derfor ikke kan rammes af nægtelsen og altså altid forudsættes. Det følger af principperne om relevans (66.16). Det gælder nominalernes bøjning i køn, tal og bestemthed, og verbernes bøjning i tid og diatese. Hertil hører også de ord der optræder som grammatiske morfemer i sætningen, dvs. som bøjningsendelser i lukkede paradigmer, fx modalverber og implikative verber.

Som beskrevet i § 33, er den information der findes i de grammatiske morfemer (bøjningsendelser og modalord) af en anden karakter, end den der findes i de semantiske morfemer (med åbne paradigmer), og noteres i udsagnsstrukturen med små bogstaver i modsætning til semerne som noteres med store. De grammatiske morfemer fungerer som operatorer der ikke i sig selv *udsiger* noget om genstande eller forhold i den beskrevne verden, men som *henviser* modtageren fra kommunikationssituationen til disse genstande og forhold i den beskrevne verden. Uden disse henvisninger ville der slet ikke være noget udsagn der kunne have en sandhedsværdi, der ville ikke være nogen informationer der kunne fremsættes eller benægtes.

i) Bestemtheden i bestemte navne angiver, som beskrevet i § 15 den information der efter reglerne i § 33 ikke kan gøres til det fokuserede omsagn i udsagnet fordi de blot nævnes.

(69.33)

Peter mødte ikke manden med to hoveder

```
        U
 ______|__________
 den   gjordeej den
 PETER  MØDE    MAND
           _______|_____
           som  gør  det
              ->HAVE HOVED
                   ____|__
                   som  TO
```

Nægtelsen rammer det øverste omsagn, *MØDE*, men ikke den tidsoperator der gør det til et omsagn: *gør*. Nægtelsen er i sig selv en del af denne operator: *gørej*, og derfor er det præsupponeret at 'der er en mand (med to hoveder)'.

iii) Implikative verber er som beskrevet i (38.13) ikke i sig selv omsagn der kan være fokuseret information, men som hjælpeverber og tempusendelsen på verberne semantisk set operatorer der gør et sem til et omsagn. Da de ikke kan være sætningens øverste omsagn, kan de ikke benægtes og er således altid forudsat.

xii) Kontrafaktiske betingelsessætninger : - *Hvis Bush var født i Irak, ville han i dag være landsforræder* F>> 'Bush er ikke født i Irak'. Det er her datidsendelsen der markerer det irreale, og denne bøjningsform kan ikke rammes af nægtelsen.

B. Eneste mulige leksikalisering

En række ord i det leksikalske ordforråd er komponeret således at visse semer aldrig kan fremsættes, enten fordi de er inverse, eller konvergente og latente, eller fordi de tager kendsgerninger som argumenter. Alle disse informationer som således ikke kan fremsættes, forudsættes.

ii) Faktive verber er verber der som sin genstand tager kendsgerninger, hvilket så udelukker andre udsagnsstrukturer end dem hvor selve verbet er den fokuserede information. Derfor må sådanne verber efter princippet om relavans (66.16) forudsætte deres genstand i alle ytringer af sætningen dvs. præsupponere den. I (69.16-22) har jeg så argumenteret for at verber der beskriver mentale modeller i mentale modeller, nødvendigvis må eksistere i par som *tro* og *vide* med de egenskaber som er beskrevet.

iv) Overgangsverber er alle konstrueret med det inverse sem: →EJXXX<←SÅ(→XXX)> (= holde op med), som kun har en mulig fordeling af fokus og emne.

(69.34)

```
      ->HAVE
 _____________________
|     |               |
|PETER|   ->EJTÆVE    |KONE|
|     |               |    |
|     |<-FØR          |    |
|     |               |    |
|_____|_______________|____|
      ->TÆVE
```

```
                U
        ________|_________
 den      gør      den
PETER  ->EJTÆVE   KONE
        ________|_________
 hvad   <-FØR  det
                at
        ________|_________
 den      gør      den
PETER  ->TÆVE    KONE
        ________|_________
 som  <-HAVE  PETER
```

v) Iterative verber får samme forklaring, se § 38 iv!

vi) Vurderende ytringsverber forudsætter altid enten vurderingen (->FORDØMME), fx i *anklage* og *indrømme*, eller påstanden (->HÆVDE), fx i *bebrejde* og *beklage*, idet situationer er komplementære således at det forudsatte aldrig kan være fokuseret, for så ville man vælge det andet verbum, se § 38. xviii!

xiv) Emotiver er som fx ordet *ungkarl* bygget op af nogle fokuserede semer (-GIFT) og nogle forudsatte semer (VOKSEN, HANKØN): (+VOKSEN <=>+HANKØN) -GIFT, fx *krikke*: (SØLLE) HEST, *massakre*: (PÅ BRUTAL MÅDE) UDRYDDELSE.

C. Sætningskonstruktion

Information der i visse sætningskonstruktioner på grund af konstruktionen, ikke kan indgå som fokuseret information, men kun som emne, er i disse konstruktioner altid forudsat, dvs. præsupponeret.

vii) Tidsbisætninger er altid forudsatte fordi konstruktioner med tidsbisætninger som beskrevet i (68.11) kun kan have to variante læsemåder, og i ingen af disse er bisætningen den fokuserede information.

viii) I kløvning og pseudokløvning vil, som beskrevet i (66.14) de mindre informative alternativer til det fokuserede altid blive forudsat. Det er ganske simpelt definitionen på denne type konstruktioner.

ix) Sætninger med modsætningstryk er netop defineret som sætninger med kun én mulig informationsstruktur og kun et muligt fokuseret led, nemlig det med sætningstryk. Alle andre informationer er følgelig forudsat og præsupponeret.

xi) Parentetiske relativsætninger er netop relativsætninger der ikke kan gøres til fokuseret information.

xiii) *Hv*-spørgsmål er sætningskonstruktioner hvor *hv*-ordet altid er det der er fokuseret, hvorfor resten er præsupponeret.

D. Forudsætninger ved operatorer

Operatorer, dvs konjunktioner, tidsendelser, modalverber og adverbialer, forudsætter bestemte metonymiske sammenhænge mellem de to udsagn som de forbinder og opererer på. Disse metonymiske relationer er hverken fokuseret eller emne, og kan derfor ikke rammes af nægtelsen. De er på denne måde både meddelt og præsupponeret, men man kan ikke bruge nægtelsesprøven på dem, for man kan ikke benægte dem. De er som nægtelsen selv uden for nægtelsens virkeområde.

x) Ved sammenligning og kontrast forudsættes altid et metonymisk forhold mellem alternativerne til de to stykker fokuseret information: - *Ulla kaldte Peter lingvist, og så fornærmede HAN HENDE* F>> 'det er en fornærmelse (for Peter) at blive kaldt en lingvist (af Ulla)'. *så fornærmede HAN HENDE* kan kun stå i kontrast til *Ulla kaldte Peter lingvist* hvis der er en forudsat præmis der siger at 'det (for Peter) er en fornærmelse af blive kaldt lingvist (af Ulla)'. Den modtager der ikke måtte kende til denne forudsatte præmis, må som indirekte meddelt antage: 'det er en fornærmelse (for Peter) at blive kaldt en lingvist (af Ulla)', for overhovedet at kunne uddrage den primære, nemlig at 'han gjorde gengæld'.

xvi) Modalverber. Det er meget indviklet at beskrive hvad modalverber betyder i de forskellige sammenhænge, men i alle betydningerne forudsætter modalverber at det hovedverbum som det er operator i forhold til ikke allerede er fremsat; en person kan kun ville noget eller skulle noget under den forudsætning at hun eller han ikke gør det allerede. I tilfælde af epistemisk betydning af modalverberne og forskydning i tid, gælder det samme: - *Han skulle komme nu* F>> han er ikke kommet endnu.

xv) Adverbialer, som ikke kan benægtes, fx *næsten, knap nok (= næsten ikke), lidt (= ikke kun lidt), kun lidt, selv, endog, også kun*:

(69.35)

næsten generelt:

a. - *Næsten F*

b. F>> 'næsten F' > 'ikke F'

(dvs. 'næsten F' er for modtageren mere informativt end 'ikke F', fordi de underbygger konklusioner som:

c. U>> 'Fs metonym' (og ikke:)

d. *U>> 'metonymet til ikke F'

Eksempel:

e. - *Peter kyssede næsten Ulla*

f. F>> 'Peter kyssede næsten Ulla > Peter kyssede ikke Ulla',

g. U>> 'han elsker hende åbenbart', men ikke:

h. *U>> 'han er meget genert'

I dette eksempel kan man kun opfatte a) og e) som et argument for noget, hvis man accepterer at dette noget er c) og g). Hvis modtagerne ikke på forhånd ved eller accepterer at c) og g) er samtalens destination, kan de ved reglen om den sekundære kontekstuelle effekt regne ud at det må være det samtalen skal ende med. Læg mærke til at præsuppositionsprøven med indsættelse af en nægtelse, ikke kan bruges ved disse adverbialer fordi nogle af dem faktisk har indbygget en nægtelse, fx er *knap nok* = *næsten ikke*. I udsagnsstrukturen optræder disse adverbialer på samme måde som nægtelsen: som en del af tidsoperatoren.

Jeg vil nu opstille et katalog (til senere brug) over de vigtigste adverbialer og konjunktioner med deres generelle forudsætninger og ERGO-konklusioner, anført i alfabetisk rækkefølge:

(69.36)

alligevel generelt:

a. - *G alligevel F*

b. F>> 'G' og 'ikke F' har fælles metonymer

c. U>> metonymet til 'F'

d. - *Ulla var hæslig. Peter kyssede alligevel Ulla*

e. 'at være hæslig' og 'ikke at blive kysset' har fælles metonymer

f. U>> 'Peter var meget nærsynet'

heller generelt:

a. - *G og heller ikke F*

b. F>> 'G = ikke-H'

c. F>> 'ikke-H (G) og ikke-F har fælles metonymer'

d. U>> 'metonymet til ikke-H, G, og ikke-F'

e. - *Hans stemmer på Kristeligt Folkeparti, og Ulla er heller ikke for klog*

f. F>> 'Hans stemmer på Kristeligt Folkeparti = Hans stemmer ikke fornuftigt'

g. F>> 'ikke at stemme fornuftigt', 'at stemme på Kristeligt Folkeparti' og 'ikke at være for klog' har fælles metonymer

h. U>> 'Vi kan ikke bruge Ulla (ligesom vi ikke kan bruge Hans) til at sælge Land og Folk'

ikke:
a. *Ikke F*
b. FOKUS IMPL>> *ALTERNATIV TIL FOKUS
c. IKKE>> ikke *ALTERNATIV TIL FOKUS
d. ELLERS>> *ALTERNATIV TIL FOKUS
e. - *Hvaler er ikke fisk*
f. 'fisk' IMPL>> 'havdyr'
g. IKKE>> 'hvaler er ikke havdyr'
h. ELLERS 'hvaler er havdyr'

ikke + MODSÆTNINGSFOKUS:
a. *FOKUS-1-kt & NEUTRAL & ikke FOKUS-2*
b. MEN>> ' +ALTERNATIV TIL FOKUS-1' & NEUTRAL & FOKUS-2 eller
FOKUS-1 & NEUTRAL & +ALTERNATIV TIL FOKUS-2
c. U>> 'F1 ikke metonymet til F2'
d. - *PETER kørte ikke hurtigt*
e. MODSAT>> 'de andre kørte hurtigt'
f. U>> 'han blev ikke (som dem) taget af politiet'

imidlertid:
a. *G imidlertid F*
b. F>> 'G' og 'ikke F' har fælles metonymer
c. U>> IKKE>> metonymet til 'ikke-F'
d. - *Ulla var den grimmeste af pigerne. Peter kyssede imidlertid Ulla*
e. F>> 'Ulla var den grimmeste af pigerne' og 'Peter kyssede ikke Ulla' har samme metonymer.
d. U>> IKKE>> 'Ulla var frastødende'

knap nok:
a. *knap nok F*
b. F>> 'knap nok F' > 'F'
c. U>> 'metonymet til ikke F'
d. *U>> 'metonymet til F'
e. - *Peter kyssede knap nok Ulla*
f. F>> 'Peter kyssede knap nok Ulla > Peter kyssede Ulla'
g. U>> 'han er meget genert' men ikke:
h. *U>> 'han elsker hende'

kun:
a. *kun F*
b. 'F>>'ikke AF'
c. U>> metonymet til ikke-AF
d. - *Kun Peter kørte hurtigt*
e. F>> 'de andre kørte ikke hurtigt'
f. U>> 'De andre kom for sent'

kun lidt:
a. *kun lidt F*
b. F>> 'kun lidt F' > 'F'
c. U>> 'metonymet til ikke-F'
d. *U>> 'metonymet til F'
e. - *Peter var kun lidt bekymret over sin dårlige ånde*
f. F>> 'Peter var kun lidt bekymret' > 'Peter var bekymret'.
g. U>> 'Peter havde ingen betænkeligheder ved at kysse Ulla'

lidt:
a. *lidt F*
b. F>> 'lidt F' > 'ikke F'
c. U>> 'metonymet til F'
d. *U>> 'metonymet til ikke F'
e. - *Peter var lidt bekymret over sin dårlige ånde*
f. F>> 'Peter var lidt bekymret' > 'Peter var ikke bekymret'
g. U>> 'Peter gik til tandlægen'

men:
a. *G men F*
b. F>> 'ikke G' og 'F' har fælles metonymer
c. U>> metonymet til 'Ikke G' og 'F'
d. - *Han er neger men velsoigneret*
e. F>> 'ikke neger' og 'velsoigneret' har fælles metonymer
f. U>> 'der er ikke så stor grund til den holdning som ordet *neger* lægger op til, som der ellers ville være'.

også:
a. *G og også F*
b. 'F>> ' G og F har fælles metonymer'
c. U>> 'metonymet til G og F'
d. - *Også Peter kørte hurtigt*
d'. F>> 'andre kørte hurtigt'
e. 'andre kørte hurtigt' og 'Peter kørte hurtigt' har fælles metonymer
f. U>> 'Peter bør (som de andre) tages af politiet'

selv:
a. *selv F*
b. F>> 'selv F' > 'AF' (AF betegner alternativet til F)
c. ELLERS>> 'ikke F'
d. U>> 'metonymet til F'
e. - *Selv Peter kørte hurtigt*
f. F>> 'Peter kørte hurtigt' > 'andre kørte hurtigt'
g. ELLERS> 'Peter kører langsommere end alle andre'
h. U>> 'vejen må have været godt bygget'

§ 70 Forudsætningsfletninger

I en sammenhængende tekst vil enhver sætning have mange forskellige forudsætninger og underforståede informationer. Og alle forudgående sætninger vil bestandig være en vigtig del af de kognitive omgivelser for den fokuserede information i den efterfølgende sætning, og deres forudsætninger indgår i ræsonnementer således at der stadig opstår nye meddelelser der så igen indgår i de kognitive omgivelser for det følgende. Disse forudsætningsfletninger kan blive meget lange og infiltrerede.

Alle sprogbrugere har en rimelig sikker, men ikke perfekt, håndtering af disse fletninger og kan rede trådene af forudsætninger ud i en tekst, men jeg har ikke set mange eksempler på teoretisk eksplicitering af hvorledes det sker. Der kan sikkert findes et vist system i sammenfletningen af forudsætninger og fokuseret information i den følgende sætning, men her skal der blot vises nogle eksempler. Disse forudsætningsfletninger etableres af alle de principper som er gennemgået i det foregående, og som her for overblikket skyld gentages:

(70.1)

1) Princippet om nævnt og meddelt information (66.1)
Alle nominaler i bestemt form er **nævnt information**, dvs. information som afsenderen blot henviser til fordi hun **forudsætter** at det er kendt og anerkendt af modtagerne allerede. Nævnt information er som forudsat information uden for en eventuel nægtelses virkeområde.

Alle nominaler i ubestemt form og nøgen form, alle verber, alle adverbier og de fleste adjektiver er **meddelt information**, dvs. information som afsenderen anser for ny for modtagerne, og som de skal indbygge i deres mentale model over den nævnte situation.

Ledsætninger og infinitiver kan enten være nævnt eller meddelt information, afhængigt af hvilket ord de er underordnet, og hvor de er placeret.

2) Princippet om ytringens emne (66.1)
Den, som regel nævnte, information som frontstilles, er markeret som ytringens **emne**, dvs. det som ytringen tager udgangspunkt i og som meddelelsen handler om. Ved først at nævne et stykke information som meddelelsens **emne**, **henviser** afsenderen modtageren til tid, sted, personer og omstændigheder for en situation som er den baggrund på hvilken meddelelsen er forståelig, fordi det forudsættes kendt og anerkendt af modtageren. Med henvisning til emnet får afsenderen modtageren til at identificere den mentale model som med meddelelsens informationer skal ændres. [Emnet] noteres med kantede parenteser. Som hovedregel er følgende informationer ytringens emne:
- a) sætningens grammatiske subjekt (som med undtagelse af subjektet i generiske sætninger og avisoverskrifter er i bestemt form)og ord som *der* og *det* der henviser bredt til en kendt situation, placeret på den grammatiske **subj**-plads i grammatikken, eller:
- b) det led der står på **emne**-pladsen, dvs. enten omstændighedsangivelser (relationelle adverbier eller ledsætninger der udtrykker tid, sted, omstændighed eller betingelse), eller rolleled (andre end subjektet) der står som kontrastemne (se princip 9!).
- c) Information som, fordi den er kendt, blot nævnes, frontstilles ikke men sættes til højre for **subj**-pladsen ved spørgsmål og
- e) på **n3**-pladsen ved *det*-konstruktioner og

- e) på **n3**-pladsen ved *det*-konstruktioner og
- f) ved *det*-kløvning, hvor den nævnte information udgør størsteparten af sætningens information (og fokus kan være bestemt form).

3) Princippet om nyfokus (66.3)
Afsenderen garanterer at det blandt den meddelte (ubestemte) information som står længst til højre på **nyfokus**-pladserne 1-3 er **ny og relevant information** i forhold til modtagerens mentale model over emnet; det er omsagnets yderste ubestemte led, dvs. det som forudsætter de andre led i omsagnet og som ikke forudsættes af andre. Nyfokus noteres med dobbelt understregning. I nyfokus står således:
- a) mådesadverbialer på **ma2**-pladsen,
- b) bundne (valente), umiddelbare og middelbare, rolleled (som ikke er bestemt form) på **n3**-pladsen: genstandsled, hensynsled, omsagnsled til grundled, og omsagnsled til genstandsled, rolle-1 ledet (det egentlige logiske subjekt) i passivkonstruktioner efter *af*, og i *der*-konstruktioner og *der*-kløvning (sætninger der reelt er emneløse og derfor kaldes **tetiske**),
- c) verbet (funktionsverbum + hovedverbum eller - hvis der ikke er andre ubestemte led længere til højre, hovedverbet alene) på **vp**, **vf2** eller **vf1**,
- d) det yderste ubestemte led i en ledsætning der er bundet rolleled, men altså ikke i relativsætninger.

4) Princippet om underforståelser ved nyhedsfokus (66.4)
Afsenderen garanterer og underforstår at den nyfokuserede informationen, og ikke yderligere information blandt det som afsenderen kender til, er relevant for det efterfølgende, og angiver dermed hvilken retning de efterfølgende ytringer vil tage; dette noteres (i petit og 'enkelt citationstegn') med: *'og kun fokus'* og ved underforståede spørgsmål, svarende til forskellige typer af fokus:
a) - ved fokus på verber der betegner **processer** eller begivenheder, og på verber + *at*-infinitiv er spørgsmålet: *'og hvad så? - (nr.)'*;
b) - ved fokus på **bundne rolleled** er spørgsmålet: *'og hvad med det? - (nr.)'* (*det* henviser til det fokuserede eller evt. til hele omsagnet);
c) - ved fokus på **tilstande**, dvs. tilstands-verber, verber i perfektum, modalverber + 0-infinitiv, adjektiver, mådesadverbialer og substantiver som omsagnsled (klassifikationssætninger) er spørgsmålene: *'hvorfor det? - (nr.)'*, *'hvordan det? -(nr)'* eller *'og følgelig? - (nr.)'* afhængigt af om det er præmis eller konklusion.

5) Princippet om neutral information (66.13)
Den information som hverken er frontstillet som meddelelsens emne eller fokuseret som relevant, er **neutral information**:
- a) de bundne rolleled som er bestemt form,
- b) ubestemte rolleled som ikke står længst til højre eller
- c) de frie led i bestemt eller ubestemt form, som står på **o, a2** eller **a1**, dvs. adverbialer (præpositionsforbindelser) som udtrykker attitude, tid, sted eller omstændighed, eller parentetiske led eller ledsætninger (appositioner, parentetiske relativsætninger, som kan opfattes som selvstændige med-delelser med deres egen relevans uafhængigt af oversætningens relevans).

6) Princippet om relevans (66.16)
Al informationsoverførsel foregår efter princippet om **relevans**: Det betyder:
- a) at afsenderens **henvisning til emnet** sker så **økonomisk** som muligt (dvs. at der henvises med den svageste formulering som er **tilstrækkelig** for entydig henvisning og genkendelighed, og at afsenderen til emnet altid underforstår *'som jeg ved du genkender'*),

- b) at afsenderens **meddelelse af det som relevant fokuserede** er så **effektiv** som muligt (dvs. at der fokuseres på den stærkeste formulering som er **sand,** og at modtageren ud fra dette til den fokuserede information altid kan **underforstå:** '*og kun det*'. Det betyder
- c) at afsenderen **meddeler som sande** (ved deduktion) de mindre informative alternativer til fokus, og
- d) **underforstår** (ved abduktion) at de mere informative alternativer til den fokuserede information, **ikke er sande** eller relevante.

EMNE & NEUTRAL & FOKUS:
F>> EMNE & NEUTRAL & INTERPOLATIONER
IKKE>> EMNE & +ALTERNATIV
IMPL>> EMNE & *ALTERNATIV

('F>>' angiver: 'afsenderen forudsætter med ytringen:...', 'IKKE>>' angiver: 'afsenderen ønsker ikke at fremsætte den information at...' og grunden kan enten være at hun ikke kan stå inde for at det er sandt, eller at hun ikke kan stå inde for at det er relevant og i modtagerens interesser; og 'IMPL>>' angiver: 'afsenderen implicerer som sandt at ...'. At informationen X er 'stærkere' eller 'mere informativ' end Y, er den samme relation som at X 'implicerer' Y, dog kun hvis X og Y er informationer om det samme emne, dvs. alternativer som 'fokus' til samme nævnte emne. Manifeste ytringer består af EMNE & NEUTRAL & FOKUS. I kolonnen for FOKUS kunne der have stået en række alternative informationer af enten større eller mindre informationsværdi end den valgte (større informationsværdi vises med tegnet '+', mindre med tegnet '*'). Eksempel: - *Hun har 3 børn* har informationsstrukturen: '[Hun] har 3 børn' Det fokuserede har alternativerne '2','et par' som er mindre informative end '3', i forhold til de faktiske forhold, og '4', '5','mange' og 'for mange' som er mere informative end '3'. Modtageren antager nu at afsenderen med ytringen bl. a underforstår: IKKE>> '4' og implicerer: 'hun har 2 børn'

7) Princippet om det relevante abstraktion (67.4)
Modtageren går ud fra at **afsenderens valg af abstraktionstrin** sker efter princippet om **relevans**; det betyder
- a) at betegnelsen for det **nævnte emne** er valgt så økonomisk, dvs. **abstrakt** som muligt (dog ikke mere abstrakt end at ordet henviser entydigt), og
- b) at betegnelsen for **fokus** er valgt så informativt, dvs. **konkret** som muligt, (dog ikke mere konkret end at modtageren stadig kan forstå det i sammenhæng med emnet).

8) Princippet om identitets-fokus (67.15)
Når afsenderen ønsker at sammeføje to stykker information som allerede findes i modtagerens mentale model, angiver afsenderen at en (som regel) allerede kendt information er identisk med det nævnte emne, dvs. **identitetsfokus**; det sker ved kløvning, pseudokløvning, identitetsomsagn og spørgsmål. Ved kløvning og identitetsudsagn falder fokus på det (ofte bestemte) led på **n3**-pladsen. Ved spørgsmål fokuseres *hv*-ledet på **e**-pladsen, eller (ved *ja-nej*-spørgsmål) på verbet på **vf1**-pladsen.

a) Med ***det*-kløvning** fokuserer afsenderen en (som regel) allerede kendt og derfor blot nævnt motivgenstand på **n3** efter *det er* ... , og identificerer den herved med en rolle i resten af udsagnet der forudsættes på **o**-pladsen; ved denne identifikation udelukkes det at noget alternativ til fokus skulle kunne opfylde rollen. Ved kløvning underforstås der altså: '*kun*',

b) Med ***hv*-kløvning** (pseudokløvning) identificerer afsenderen en rolle i det udsagn som forudsættes i *hv*-sætningen på **n1**-pladsen med den (som regel) kendte og derfor blot nævnte information der står på **n3** efter ...*er*.... Ved *hv*-kløvning underforstås der et '*faktisk*', fordi afsenderen underforstår at modtageren forventer at identiteten netop ikke gjaldt. Efter en kløvning står der 'INGEN HENVISNING HERTIL' fordi

der ikke underforstås noget spørgsmål som besvares i det næste. En kløvning har karakter af konklusion og afsnitsafslutning.

c) I **identitetsomsagn** identificerer afsenderen en kendt og derfor blot nævnt motiv genstand på **n1** med en anden kendt og derfor blot nævnt motivgenstand på **n3** ved hjælp af et kopula-verbum (som enten betyder 'er' eller er et funktionsverbum der fungerer som tidsbøjning for et verbalsubstantiv) som ikke i sig selv kan bære sætningens fokus. Fokus falder således på det bestemte omsagnsled på **n3**.

d) **Spørgsmål** er en opfordring fra afsenderen til modtageren om at identificere sandhedsværdien (i ja-nej-spørgsmål) eller en rolle eller omstændighed (i hv-spørgsmål) i et ellers forudsat kendt udsagn.

Ved identitetsfokus er der ingen ny og relevant information, ingen argumentationsretning og derfor ikke noget nyfokus.

9) Princippet om modsætningsfokus (67.20)

Ved også at fremhæve et andet led end fokus (omsagnets yderste ubestemte bundne information), markerer afsenderen at fokus kun gælder som **modsætningsfokus**, dvs. under de indskrænkninger som **kontrastledet** (det fremhævede led) angiver. Kontrastledet noteres med <STORE BOGSTAVER I SPIDSE PARENTESER>. Et andet led end fokus fremhæves af afsenderen ved kontrastemne (a-c) og modsætningstryk (d):

- a) **parallel frontstilling** på **emne**-pladsen af samme type omstændighedsangivelse i to sætninger,
- b) **frontstillet rolleled** (dog ikke subjekt) på **emne**-pladsen,
- c) **overspecifikation** (overkonkretisering i forhold til hvad der er nødvendig for henvisning) af kontrastledet, nemlig subjektet (på **subj**-pladsen), menings-ytrings-verber på en **vf**-plads, eller relationsadverbialer der angiver alternative semantiske rum, på **emne**-pladsen.
- d) **ekstra stærktryk** på kontrastledet, noteret ved accent ai´gu,

Ved modsætningsfokus vil underforståelsen af: '*og kun det*' ikke gælde fokus, men det fremhævede kontrastled, mens nægtelsens kraft stadig rammer fokus. Det betyder at sætningen står i underforstået modsætning til en (udtrykt eller uudtrykt) sætning med kombinationen af modsætningerne til kontrastled og fokus; dette noteres med: *MODSAT>> 'modsætningen til kontrastledet & modsætningen til fokus'*. Syntaktisk parallelisme, ekstra stærktryk og overspecifikation kan, men behøver ikke, at være sammenfaldende.

10) Princippet om nægtelser (68.1)

Afsenderen sletter information i modtagerens mentale model ved at benægte den. I benægtede sætninger er nægtelsen plus det der falder inden for nægtelsens virkeområde (scope) i fokus. Nægtelsens virkeområde rammer normalt (som fokus) ytringens yderste bundne trykstærke og ubestemte rolleled. Hvis trykket - fordi verbnet allerede er kendt - er flyttet fra verbet til et efterfølgende led på **vp**-pladsen, kan nægtelsens virkeområde, og dermed meddelelsens fokus, dog ramme et konjunktionen eller præpositionen i et frit (bestemt eller ubestemt) led på denne plads.

Underforståelsen af *U>> og kun ikke FOKUS* betyder det samme som at **underforstå** at det mindre informative alternativ til det fokus som benægtes, ellers er gældende (noteret: '*ELLERS>>...*').

Afsenderen bruger kun nægtelser til at slette informationer i modtagerens mentale model når afsenderen forudsætter at modtageren tror det som benægtes (det er modtagerens grundlag herfor der angives med: '*ELLERS>>...*'), og samtidig **underforstår** afsenderen at der er noget andet der så til gengæld er tilfældet, det noteres: '*MEN>>...*'

a. - *Hvaler er <u>fisk</u>*
IMPL>> 'hvaler er havdyr'

a'. - *Hvaler er <u>ikke fisk</u>*
ELLERS>> 'hvaler er havdyr'

MEN>> 'hvaler er pattedyr'

11) Princippet om forudsætninger ved spørgsmål (68.21)
Ved *ja-nej*-spørgsmål forudsætter spørgeren at både et positivt svar og af et negativt svar er muligt; men ved negative spørgsmål forventer spørgeren et positivt svar og underforstår altså at et negativt svar vil være mest informativt.

12) Princippet om uudtalte forudsætninger (69.1)
Med anvendelsen af en række ord (konjunktioner, adverbier, modalverber og særlige verber og substantiver, som kan være emne, neutral eller fokuseret information), **forudsætter** afsenderen en række meningspostulater om semantiske forhold mellem sætningens informationer - uden at disse postulater har noget udtryk i sætningen og uafhængigt af den specielle situation. Disse **uudtalte forudsætninger** kaldes også sætningens *præsuppositioner* og bruges af modtagerne som interpolerede præmisser i forståelsesræsonnementet. De uudtalte forudsætninger noteres: F>>'...', og de konklusioner der kan drages af fokus plus de uudtalte forudsætninger noteres: U>>'..' Modtagerne kan kun forstå sætningen og dens eksplicitte og underforståede meddelelser hvis de accepterer det forudsatte.

13) Princippet om den indirekte meddelelse af forudsætninger (69.4)
Hvis informationer der forudsættes kendt (emnet eller interpolerede meningspostulater), faktisk ikke er kendt af modtageren, og hvis de ikke strider (voldsomt?) mod modtagerens verdensbillede, er disse informationer meddelt ved **indirekte meddelelse**, men uden at modtageren som ved normal fokusering og neutral information kan protestere. Hvis modtageren ved at afsenderen ikke anerkender det forudsatte, og at afsenderen ved at modtageren er klar over dette, tæller det som **fiktion;** ved modtageren omvendt at afsenderen ved at modtageren ikke anerkender det forudsatte, men også at afsenderen antager at modtageren ved at afsenderen faktisk anerkender det, er det *pådutning* eller **møveri**.

14) Præsuppositioner, underforståelser og implikationer (69.23)
De informationer der forudsættes hver gang en sætning ytres - ligegyldigt i hvilken kontekst og situation, kalder man normalt: **præsuppositioner**. De forudsætninger som kun opstilles når sætningen ytres i visse kontekster og situationer, og ikke i andre, kaldes blot **forudsætninger**. De informationer man kan slutte sig til (evt. på grundlag af de interpolerede præsuppositioner) når sætningen ytres, kaldes **underforståelser** eller *implikaturer*. De implicitte informationer som ikke forudsættes, men meddeles fordi de impliceres af fokus, kaldes **implikationer**.

15) Princippet om bedrag og bondefangeri (69.25)
Hvis afsenderen ikke er vederhæftig og ikke kan stå inde for forudsætninger og underforståelser, men ved at modtageren ikke ved dette, er det ved **uvederhæftige forudsætninger bedrag,** og ved **uvederhæftige underforståelser bondefangeri.**

(69.24)

Information	forudsat		
		meddelt	
		indirekte meddelt	
manifest (=eksplicit)	emne	kontrastemne identitetsfokus	fokus
implicit uudtalt	præsup-poneret	implikationer medforstået	underforstået implikatur

Hvorledes principperne filtrer sig ind i hinanden skal så vises ved en række eksempler:

(70.2)

Når du for første gang skal bruge tampon.

Vi kan lige så godt sige det som det er:

Du må have lidt tålmodighed.

Man er altid et stykke tid om at lære noget nyt. Nogle piger giver alt for tidligt op. Siger at tamponen falder ud. Eller at den kan mærkes.

Tænk, at gå glip af alle o.b.'s fordele, bare fordi man ikke har lært at gøre det rigtigt.

(...)

Hvorfor er o.b. så sikker?

Det kan du se allerbedst, hvis du laver et lille eksperiment.

...

Eva, 22.11.1971

Reklame fra Mölnlycke

Her følger en opremsning af *nogle* af de mere interessante forudsætninger og underforståede meddelelser i denne tekst. Der er mange andre end de her omtalte, men de er mere trivielle, bl. a. fordi det kan antages at modtagerne faktisk har dem som deres baggrundsinformation. Med ordet *når* forudsættes efter princippet om operatorers forudsætninger indholdet af *når*-sætningen, dvs:

(70.3)

F>> 'Du skal første gang bruge tampon'

Med ordet *du* forudsættes at afsenderen, folkene på Mölnlycke, og adressaten, den intenderede læser, er enten på uformel fod med hinanden, eller at afsenderen har aldersmæssig autoritet, mens modtageren er næsten et barn, altså:

(70.4)

F>> 'Afsenderen har videnskabens og alderens autoritet, modtageren er næsten et barn'

Forskellen på udtrykket *for første gang* og *første gang* er lidt svær at opfatte og fastholde, men det forekommer mig at det er denne at *for første gang* markerer at der kommer en lang række af efterfølgende gange efter. Se fx: - *Da et menneske første gang satte foden på månen...*, og - *Da et menneske for første gang satte foden på månen....* Den sidste forekommer absurd fordi vi ved at hverken Neil Armstrong eller nogen anden har gjort det siden. Altså:

(70.5)

F>> 'Du vil komme til at bruge tampon mange gange siden'

Med ordet *første* forudsættes at der kommer mindst én gang efter. Forudsætningerne ved *for* og *første* peger således i samme retning, men *for* bygger oven på *første*. Sammenlign med : *Når du en gang skal bruge tampon*, så kan det både være første og sidste gang. Ordet *første* forudsætter også at der ikke har været nogen gange før:

(70.6)
a) F>> 'Du vil komme til at bruge tampon mindst én gang til'
b) F>> 'Du har ikke brugt tampon før'

Med ordet *skal* fremsættes den information at det er fremtid, men det forudsættes at der er tale om en nødvendighed, sammenlign med: *Hvis du for første gang vil bruge tampon.*

(70.7)
F>> 'Det er en nødvendighed at du i fremtiden bruger tampon'

Med frasen *bruge tampon* fremsættes den samme information som med *bruge en tampon*, men forudsætningerne er forskellige: *bruge tampon* er den aktionsart som kan kaldes 'varighed' eller 'egenskab', i modsætning til 'tilstand' og 'begivenhed'. Den kan ikke være svar på spørgsmålet: *Hvad sker der?* eller *Hvad gør du nu?* Det kan *bruge en tampon* derimod. Læg mærke til at mens man både kan sige: *bruge en tampon* og *prøve en tampon* kan man ikke sige *prøve tampon*. Det bliver således en egenskab i sig selv, ikke et omsagn med en genstand eller et middel:

(70.8)
F>> 'Det er en varig egenskab ved dig at du bruger tampon, det er ikke en handling du udfører'

Med *Vi kan lige så godt sige det som det er* forudsættes at det der kommer, er noget som er ubehageligt for modtageren at høre:

(70.9)
F>> 'Det med at bruge tampon indebærer noget som er ubehageligt for dig at høre'.

Ordet *lidt* i *Du må have lidt tålmodighed* meddeler efter (69.5) metonymet til tålmodighed: 'det er et problem som det tager lang tid at løse' *Du må have* forudsætter at 'du ikke har det', ellers ville der jo ikke være grund til at udtrykke det.

(70.10)
a) F>> 'Det ubehagelige tager det lang tid at løse'
b) F>> 'Du har ikke (nok) tålmodighed'

I *Tænk at gå glip af alle o.b.'s fordele*, forudsætter *gå glip af* (11.a), *alle* forudsætter

(11.b-c), mens *fordele* forudsætter (11.d).

(70.11)
a) F>> 'o.b.'s fordele er virkeligt eftertragtelsesværdige'
b) F>> 'o.b. har fordele'
c) F>> 'o.b. har mange fordele'
d) F>> 'o.b. har gode egenskaber som alternativerne ikke har'

Hvorfor er o.b. så sikker er tæt på den klassiske om : *Hvornår er De holdt op med at tæve deres kone*. Alle *hv*-spørgsmål forudsætter efter (69.1.xiii) alt andet i sætningen:

(70.12)
F>> 'o.b. er så sikker'

Det interessante ved denne lange række af forudsatte informationer er egentlig ikke deres kvantitet, men deres kvalitet. Tager man nemlig genren alvorligt, er det i den meningen at afsenderen skal *meddele* pris og kvalitet på den vare som søges solgt. Det er således i annoncer meningen at relationen mellem afsender og modtager forudsættes, mens varens pris og kvalitet meddeles. Men af de 15 i det foregående opregnede forudsætninger, handler kun de 2 om relationen mellem afsender og modtager, (4) og (10b), mens de 13 handler dels om varens kvalitet dels og især om køberens behov.

Disse forudsætninger kan således ikke høre med til den almindelige baggrundsinformation hos modtagerne, og så er der forskellige muligheder for hvorledes den sekundære kontekstuelle effekt virker: forudsætningerne kan ganske simpelt blive meddelt for dem der ikke kendte dem i forvejen. Men i det tilfælde signalerer selve det at den kontekstuelle effekt er sekundær, at modtagerne mangler baggrundsinformation som afsenderen venter at de har. Det bestyrker altså modtagernes usikkerhed, snarere end at fjerne den ved oplysning.

I mange tilfælde vil de sekundære effekter blive sneget ind bag om ryggen på modtageren som kun er indstillet på at tage stilling til det fokuserede og til den primære kontekstuelle effekt. Modtageren tager altså slet ikke stilling til om det er troværdigt eller sandt hvad der forudsættes, men kun til hvad der fremsættes.

Endelig kan forudsætninger der meddeles som indirekte meddelelse også være det der er døbt *møveri*, dvs. det at taleren påtvinger modtagerne sin definition af situationen og emnet, uden hensyn til at afsenderen godt ved at det ikke hører til modtagerens baggrundsviden.

(70.13)

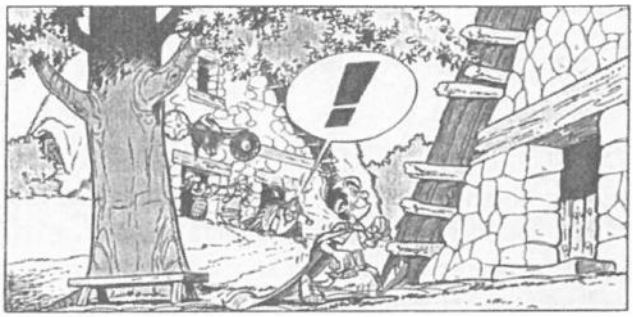

I dette eksempel vil jeg kun interessere mig for replikken: *DET VAR PRAGTFULDT, DET VILDSVIN! TAK FOR ALT, ASTERIX!* Det interessante er her hvad der forudsættes. Som man kan se i (38.9) konstrueres adjektiver som *pragtfuld* og *behagelig* altid som en konfiguration af to semer: et som betegner hvad en person foretager sig i forbindelse med den genstand adjektivet bruges om, og et sem der betegner hvilket indtryk personen har af genstanden på grundlag af denne omgang med den, fx er *en behagelig stol* komponeret af: 'behagelig' + 'for mig' + 'at sidde i'. Det sem, som betegner hvad personen foretager sig, er, ved almindelige attributive adjektiver, som fx *en behagelig stol* eller *et pragtfuldt vildsvin*, forudsatte og latente, og kan således ikke fremsættes. Det er præcis det der er tilfældet her hvor det Provocalorius (sådan hedder manden) har foretaget sig, er forudsat i hans vurdering af vildsvinet:

(70.14)
F>> 'Provocalorius har spist vildsvin hos Asterix'

Ordene *TAK FOR ALT*, forudsætter at Provocalorius har fået noget hos Asterix, og at dette noget er af en større værdi end hvad man skulle tage for selvfølgeligt i en sådan situation; det ligger i *tak for*. Provocalorius forudsætter således at han har fået andet og mere end det han faktisk har fået, nemlig: lejlighed til at sige *goddag*. Endelig signalerer ordet *alt* at der er mere end en enkelt ting han har fået af Asterix, han har altså fået mere end noget vildsvin:

(70.15)

a) F>> 'Provocalorius har fået noget hos Asterix'

b) F>> 'Provocalorius har fået mere end vildsvin hos Asterix'

c) F>> 'Det Provocalorius har fået er af større værdi, end hvad almindelig høflighed byder'

Det skal tilføjes at der i Provocalorius' trick indgår et moment udover forudsætningerne, nemlig det at der er to forskellige modtagere: for det første adressaten, Asterix, for det andet de andre gallere som står og lytter i gallerbyen. Asterix har ingen af de forudsatte oplysninger som baggrundsviden, men den fokuserede information er ikke usand eller totalt nonsens, så for ham er det således skuespil, hån eller møveri, eller, når det går op for ham at de andre gallere også hører det, en fælde.(Se § 86!)

Gallerne derimod har jo ingen mulighed for at kontrollere om forudsætningerne er gyldige, og de opfatter alle sammen ved indirekte meddelelse alt det forudsatte som meddelt. Og det er lige præcis det der er Provocalorius' hensigt. Uden at lyve (med de fokuserede informationer), kan han effektivt meddele de andre gallere at Asterix fraterniserer med ham. De andre gallere har så meget mindre grund til at tvivle på det ved sekundær effekt meddelte, som de slet ikke er adressater og således ikke regner med at Provocalorius skulle prøve på at binde dem noget på ærmet - hvad han jo gør. Det tredje eksempel er en avisartikel:

(70.16)

(1) Racisme hører ikke et anstændigt samfund med retskafne borgere til. (2) Men den er der alligevel. (3) I det skjulte som oftest. (4) Derfor er der heller ingen der ved, hvem der satte nazi-plakater på hovedindgangen til Randers Statsskole mandag morgen. (5) Eller hvem, der i løbet af natten fyldte lektor Birgitte Olesens brevkasse med propaganda for Danmarks Nationalsocialistiske Parti. (6) Anledningen er imidlertid til at få øje på. (7) Besøg af Erik Montes, en af lederne af den franske græsrodsbevægelse "SOS-Racisme", vækker modstand....

Berlingske Magasin, tir. 19.jan. 1988

Sætning (1): *Racisme hører ikke et anstændigt samfund med retskafne borgere til*, har informationsstrukturen *Racisme <u>hører ikke</u> et anstændigt samfund med retskafne borgere <u>til</u>*. Dette er ikke en selvfølgelighed; man ved jo ikke hvilke kognitive omgivelser der er tilgængelige for læseren når det er den første sætning i teksten, og *et anstændigt samfund* er ubestemt form; men der er to argumenter for at fokus falder på *hører ikke ... til*: slutstillingen af *til* og den ubestemte form efter *ikke*. Især slutstillingen af *til* er et indicium for at dette ord er i fokus. Sammenlign hvad man opfatter som meddelt i : *Racisme hører ikke til et anstændigt samfund med retskafne borgere* og *Racisme hører ikke et anstændigt samfund med retskafne borgere til*. Den anden meddeler at 'racisme findes i et anstændigt samfund', men ikke den første. Det andet argument går ud på at hvis et anstændigt samfund havde været inden for *ikke*'s virkeområde, ville det have heddet: *Der hører ikke racisme til noget anstændigt*

samfund med *noget anstændigt samfund* på **n3**-pladsen. Når det ikke gør det, kan *et anstændigt samfund* ikke være i *ikke*'s virkeområde, og derfor heller ikke i fokus. Denne sætning er et eksempel på middelbart genstandsled i ubestemt form på **vp**-pladsen (om **vp**-pladsen i sætningsskemaet, se (21.6-7)). Det hænger sammen med at informationerne *anstændigt* og *retskafne* her er forudsatte og derfor flyttes til venstre for sidste del af verbalet.

Er denne tolkning rigtig, meddeler sætningen efter princippet om nægtelser (68.1) følgende:

(70.17)

a. *[Racisme] hører ikke et anstændigt samfund med retskafne borgere til*

b. IKKE>> 'racisme findes ikke i et anstændigt samfund med retskafne borgere'

c. ELLERS>> 'racisme findes i et anstændigt samfund med retskafne borgere'

d. F>> samfund*et* er anstændigt

e. F>> borger*ne* er retskafne

Det ser ud til at det er netop (c) der skulle underforstås for sætning (2) lyder lige præcis: (2) *Men den er der alligevel.* Ud over at bekræfte den underforståede meddelelse fra sætning (1) meddeler (2) også noget ved ordene *men* og *alligevel*. Efter (69.23) meddeler *men* og *alligevel*:

(70.18)

a. *Men den er der*

b. 'racisme hører et anstændigt samfund til' og 'racisme er i et anstændigt samfund' har fælles metonymer

c. U>> 'der er stærke årsager til at nazismen er i vores (anstændige) samfund'

d. *Den er der alligevel*

e. 'racismen hører ikke et anstændigt samfund til' og 'den er der ikke' har fælles metonymer

f. U>> 'der er stærke grunde til at nazismen ikke skulle være i vores (anstændige) samfund'

I sætning (2) sker altså 2 ting ud over bekræftelsen af meddelelsen i (1), afsenderen underforstår at skønt der er vægtige grunde til at vores samfund er godt og anstændigt, er der også vægtige årsager til at der findes nazisme. I sætning 3) *I det skjulte som oftest* er det '<I DET SKJULTE> **som oftest**' der er hhv. kontrastinformation og fokuseret information. Vi får følgende meddelelsesforhold efter princippet om modsætningsfokus (67.20):

(70.19)

a. *<I DET SKJULTE> som oftest*

b. MODSAT>> 'sjældent åbenlyst'

I sætning (4-5) *Derfor er der heller ingen der ved, hvem der satte naziplakater på hovedindgangen til Randers Statsskole mandag morgen. Eller hvem, der i løbet af*

natten fyldte lektor Birgitte Olesens brevkasse med propaganda for Danmarks Nationalsocialistiske Parti er den fokuserede information, på grund af *der*-kløvningen: 'ingen' = 'ikke nogen'. Efter princippet om nægtelser findes der da følgende meddelelser:

(70.20)
a. *der er nogen der ved...*
b. IMPL>> 'nogen kan vide det ...'

c. *...er der ... ingen der ved...*
d. IKKE>> 'ingen kan vide det...'
e. ELLERS>> 'nogen må (kan?) vide det ...'
f. MEN>> 'de ved det ikke'

Ordet *heller* forudsætter: F>> 'X på samme måde som Y', og sidestiller 'i det skjulte' med 'ikke nogen ved'. Begge dele betegner at noget ikke er åbenlyst for offentligheden. Men dermed vises det også at den generelle beskrivelse af 'et samfund' henviser til dagens Danmark hvor 'nogen *satte* plakater op i Randers' opstillet efter (69.5):

(70.21)
a. *der her heller ingen der ved...*
b. F>> 'ingen ved at nazismen er der i vores samfund'
c. F>> 'ingen ved at nazismen er der' og 'ingen ved...' har fælles metonymer
d. U>> 'nazisme er farlig fordi den er usynlig'

Med en *hv*-sætninger forudsættes efter (69.xiii) resten af sætningen:

(70.22)
a. *...hvem, der i løbet af natten fyldte lektor Birgitte Olesens brevkasse med propaganda for Danmarks Nationalsocialistiske Parti*
b. 'Nogen fyldte i løbet af natten lektor Birgitte Olesens brevkasse med propaganda for Danmarks Nationalsocialistiske Parti'.

Ordet *vide* er et faktivt verbum der efter (69.ii) præsupponerer sin genstand:

(70.23)
a. *ved hvem, der i løbet af natten fyldte lektor Birgitte Olesens brevkasse med propaganda for Danmarks Nationalsocialistiske Parti*
b. F>> 'Nogen fyldte i løbet af natten lektor Birgitte Olesens brevkasse med propaganda for Danmarks Nationalsocialistiske Parti'

(70.24)

a. *Anledningen er imidlertid til at få øje på*
b. F>> 'ingen ved det' og 'anledningen er ikke til at få øje på' har fælles metonymer
c. U>> 'anledningen kan man være tryg ved, for den er åbenlys'

Det er påfaldende at langt den vigtigste information i denne avistekst ikke blot meddeles eksplicit i sætningernes fokuserede information, men allerede også er underforstået (eller forudsat) af den foregående sætning. Det giver læseren fornemmelse af at man faktisk, hvis man er opmærksom på den foregående sætnings underforståede meddelelser, allerede har forstået indholdet af den efterfølgende. Det er også påfaldende at de aktuelle nyheder om 'nazistisk propaganda på Randers Statsskole og i Birgitte Olesens brevkasse' forudsættes to gange, nemlig dels af *vide* og dels af *hv*-ordene. Det er også påfaldende at de to sideordnede afhængige *hv*-sætninger er skilt med et punktum. Det er de selvfølgelig fordi det er meningen at det forudsatte indhold *meddeles* ved indirekte meddelelse. Den dobbelte forudsætning, og punktummet sikrer at læseren forstår hvad der således indirekte meddeles.

På den anden side er der også en tydelig prioritering i at de aktuelle nyheder: 'nazistisk propaganda på Randers Statsskole og i Birgitte Olesens brevkasse', slet ikke meddeles. Man kan kun forstå det ved indirekte meddelelse. Derved kommer for det første nyhederne til at virke som overraskelser for læserne, informationer som har været skjult for dem. Og det er jo lige præcis hvad der står i de underforståede informationer (18c og f), (19.b), (20.b) og (21.d), 'nazisme er farlig fordi den er usynlig'. Og derved kommer for det andet de andre aktuelle informationer til at fremstå som så meget mere væsentlige, nemlig: 'besøg af Erik Montes vækker modstand'.

Og som det sidste eksempel, et par af de aparte sætninger fra tekst (1.1):

(70.25)
(1) Jeg er overrasket og meget irriteret over det nye udrykningshorn der bruges af politiets patruljevogne. (2) Som bilist er jeg indstillet på det almindelige BA-BU BA-BU (3) og jeg holder mig til vigepligten, dvs. standsning eller anden manøvre der giver udrykningsbilen absolut fri passage. (4) Og min reaktion er naturligvis hurtig og ganske uden anstrengelser. (...)
Politiken 5.1.1977. Læserbrev

I sætning (1) vælger jeg at tolke relativsætningen som parentetisk, selv om der ikke er noget komma, og således er det ikke *politiets patruljevogne* der er den fokuserede information, men *det nye udrykningshorn*. Den er der således ikke nogen interessante forudsætninger ved. Men i (2) er det påfaldende at *Som bilist* er sat før verbalet, og den kan således kun forstås som kontrastinformation (se § 19):

(70.26)
a. *<SOM BILIST> er jeg indstillet på det <u>almindelige</u> ba-bu ba-bu*

b. MODSAT>> 'som fodgænger er jeg indstillet på det nye ba-bu'

Det er af den større sammenhæng klart at denne underforståede information ikke skal meddeles ved den sekundære kontekstuelle effekt. Og det gør sætningen aparte i denne sammenhæng.

(3) virker igen svagt afvigende: hvis man tager *holder mig til* som den fokuserede information, og går man ud fra at afsenderen ikke ønsker at stå inde for det mere informative alternativ til det fokuserede, får man følgende:

(70.27)

a. *[Jeg] holder mig til vigepligten*

b. IKKE>> 'Jeg overholder vigepligten'

Frasen *holde sig til* forudsætter at genstanden for 'holde sig til' er mindre outreret end alternativerne som man kunne holde sig til. Efter ODS betyder den: 'søge, ty til, binde sig til, følge, indskrænke sig til, tage til takke med', eksempel: *Det er mest rådeligt at holde sig til den gamle skik.* Det vil sige at *holde sig til* i denne sætning forudsætter at 'vigepligten' er mindre informativ end alternativerne, og hvis man antager at dette meddeles ved indirekte underforståelse får vi:

(70.28)

a. *[Jeg] holder mig til vigepligten*

b. F>> 'vigepligten er mindre omfattende og mere konservativt end alternativer, som fx at køre ind til siden'

Igen kan man godt regne ud, af den videre sammenhæng, at det ikke kan være (27.b) og (28.b) der er meddelelsen, men det forhold at det næsten er det samme der forudsættes i (27) og (28) giver alligevel det indtryk at manden er et sludrehoved som ikke rigtig ved hvad han taler om, eller som har to hensigter der griber forstyrrende ind i hinanden.

Med ordet *absolut* forudsættes totalt overblik og kontrol over situationen, hvad afsenderen jo umuligt kan have da han kun er den ene blandt mange andre bilister på gaden; og med ordet *naturligvis* forudsættes det at den information der fremsættes i sætningen i den grad er en følge af de foregående informationer at det næsten ikke er nødvendigt at meddele den; og er der noget der ikke fremgår af de foregående sætninger, så er det dette. Så det er netop sammenbruddet i forudsætningsfletningen der i dette tilfælde giver de lettere bizarre oplevelse af teksten.

Generelt kan man således sige: en væsentlig del af tekstens sammenhæng udgøres af forudsætningsfletningen og ikke af kæden af fokuseret information. Er fletningen veltilrettelagt, som i (70.16) får man indtrykket af en flydende og letløbende tekst, mens man oplever en tekst hvor forudsætningerne modsiges af meddelelserne i det efterfølgende som bizar og uærlig. Særlige sammenfletningsregler gælder i avisernes

nyhedsartikler, hvor store dele af sætningerne er parentetiske led:

(70.29)
(1) RUMFÆRGEN KLAREDE LANDINGEN EDWARD-LUFTBASEN, Californien, 14. april (AP) -
(2) Den amerikanske rumfærge "Columbia" og dens to piloter nåede tirsdag velbeholdne tilbage til jorden. (3) De overlevede de høje temperaturer under dykket fra rummet og ned gennem atmosfæren og en nervepirrende landing på en hård sandbane i Mojaveørkenen i Californien. (4) Astronauterne John Young og Robert Crippen styrede det 80 ton tunge rumskib gennem en perfekt landing klokken 20.21 (dansk tid) (...)
Information 15.4. 1981 side 1

I første sætning vil jeg her se bort fra oplysningerne om hvorfra teksten kommer, og gennem hvilket bureau.

(70.30)
a. *Rumfærgen klarede landingen* 'og hvad så?'
b. F>> 'rumfærgen landede'
c. F>> 'det var meget vanskeligt at lande'

Her er ordet *klarede* den fokuserede information fordi *landingen* er bestemt form.

(70.31)
(2) Den amerikanske rumfærge "Columbia" og dens to piloter nåede tirsdag velbeholdne tilbage til jorden 'hvordan det?'

I denne sætning er *tilbage til jorden* et bestemt rolleled i forhold til verbet *nå* som kræver et retningsadverbial. Det i øvrigt sidst placerede led er så *velbeholdne*, som på **vob**-pladsen er den fokuserede information. Her kan det at 'rumfærgen hedder "Columbia"', og at 'den har to piloter' opfattes som præsupponeret, men sekundært meddelt (men ikke fokuseret) for dem der ikke måtte vide det.

(70.32)
(3) De overlevede de høje temperaturer under dykket fra rummet og ned gennem atmosfæren og en nervepirrende landing på en hård sandbane i Mojaveørkenen i Californien 'hvordan det?'

Her er den fokuserede information: *overlevede* og *overlevede en nervepirrende landing*. Frasen *under dykket fra rummet og ned gennem atmosfæren* er bestemt form og således neutral information, men - igen - sekundært meddelt. *på en hård sandbane i Mojaveørkenen i Californien* er et omstændighedsangivende led til *landing*, og som

sådan ikke fokuseret information i selve sætningen, men et stykke selvstændig information.(Dette led kan ikke opfattes som determinativt fordi *landing* er ubestemt; man kan se at det ikke kan flyttes frem uden de kommaer om, som angiver at det var parentetisk: *De overlevede de høje temperaturer under dykket fra rummet og ned gennem atmosfæren og, på en hård sandbane i Mojaveørkenen i Californien, en nervepirrende landing*. Det kunne måske opfattes som et ikke valent adverbial til *overleve*, men måtte da også opfattes som fokuseret information der modificerede både *de høje temperaturer* og *landing*, så det er ikke sandsynligt.

(70.33)

(4) Astronauterne John Young og Robert Crippen styrede det 80 ton tunge rumskib gennem en perfekt landing klokken 20.21 (dansk tid)

At 'Astronauterne hedder John Young og Robert Crippen', og at 'rumskibet vejer 80 ton' er forudsat information, men antageligt sekundært meddelt. Den fokuserede information er *perfekt*. Informationen *klokken 20.21 (dansk tid)* er parentetisk information.

Det karakteristiske for forudsætningsfletningerne i nyhedsartikler er således at megen information meddeles sekundært for de læsere der ikke måtte kende den. Denne stil giver læseren et indtryk af at vide for lidt på forhånd. Afsenderen forudsætter det jo bekendt og det er blot læseren som ikke kender det. Stilen meddeler altså som grunden til at læseren ikke ved det sekundært meddelte, at de ikke har læst avisen de foregående dage.

I det følgende anføres forudsætninger, implikationer og underforståelser (herunder fokusspørgsmål) med henvisning til andre sætninger i teksten (i runde parenteser) og det princip der har været brugt i hver enkelt sætning anføres med følgende forkortelser: *NF* = nyfokus, *IF* = identitetsfokus, *MF* = modsætningsfokus, *KL* = kløvning, *T* = tilstand, *P* = process, *R* = rolleled, *REL* = relativsætning, *SP* = spørgsmål, *UF* = uudtalte forudsætninger.

(70.34)

1. HVORDAN BILEN KØRER *IMPL>>'bilen kører (2-10) (sætningsemne)*
2. [En afgørende betingelse for at komme nogen vegne med bilen (1)] er selvfølgelig at få hjulene i gang eller drevet rundt . *'hvad er der med det?' (3) IF-T*
3. [Det (2)] sker ved hjælp af motoren. 'hvordan det?'(4) IF-T
4. [Inde i motoren] bevæges nogle stempler op og ned, når en passende blanding af luft og benzin (eller andet brændstof) antændes af gnister fra tændrørene. 'og hvad så?' (5) NF-P
5. [Stemplernes bevægelse op og ned = (4)] ændres ved hjælp af en krumtapaksel til en roterende bevægelse, 'hvad er der med bevægelsen?' (6)NF-R
6. og [denne roterende bevægelse = (5)] føres videre gennem kobling og gear til bilens ene hjulpar, 'og hvad så?' (8) NF-P

7. [det] man kalder de drivende hjul 'hvorfor det?'(1) NF-T
8. [På en <FORHJULSTRUKKET> bil] er det de to forreste hjul, der drives rundt *U>> 'de bageste hjul drives ikke rundt'(= 10), MODSAT>> 'på en baghjulstrukket bil er det de to bageste hjul' (= 9) INGEN HENVISNING HERTIL KL, MF*
9. og [på en <BAGHJULSTRUKKET> bil] er det de to bageste, U>> 'de forreste hjul drives ikke rundt' (= 10), MODSAT>> 'på en forhjulstrukket bil er det de to forreste hjul'(= 8), INGEN HENVISNING HERTIL KL, MF
10. mens [det <ANDET> hjulpar] blot triller med. MODSAT>> 'det første hjulpar drives rundt ' (8-9) MF

(70.35)

1. [For længe siden] levede der en Skrædder, 'hvad er der med skrædderen?' (2) NF-R
2. [som] havde tre Sønner, men kun en eneste Ged.'og følgelig?'(3) NF-T
3. [De] skulle alle sammen leve af Gedens Mælk. 'og følgelig? ' (4) NF-T
4. og [derfor] maatte den fodres godt.'hvorfor det?' (3) NF-T
5. [Hver Dag] trak en af Sønnerne den ud paa Marken for at græsse. 'og hvad så? ' (6) NF-P
6. [En Dag] førte den <ÆLDSTE> søn Geden ind paa Kirkegaarden, MODSAT>> 'den næstældste søn et andet sted' (senere i historien) MF
7. [hvor] der voksede en Mængde saftige Planter.'og hvad med dem?' (8) NF-R
8. [Her] fik den Lov at løbe rundt og æde , alt hvad den kunde. 'og hvad så?'(9) NF-P
9. [Da det blev Aften], spurgte Sønnen: 'og hvad så? (11) NF-P
10 "Ged, [er] du mæt?" SP

(70.36)

Cellekrigen

1. [Døgnet rundt] udkæmpes der drabelige slag 'og hvad med det? ' (2) NF-R i vores krop.
2. [<Det>] skal vi være glade *F>> 'det er vi ikke' U>>'hvorfor det?' U>> andre krige er vi ikke glade for (3) MF-T, UF* for.
3. Det er derfor U>> 'der er ikke nogen anden grund til det', 'INGEN HENVISNING HERTIL'KL>, at vi som regel er raske.
4. [Kroppen] er slagmark for en stor *'og følgelig? (5)'* hær af soldater - immunforsvaret -, der skal forsvare os mod ydre og indre fjender' *NF-T* .
5. immunforsvaret 'INGEN HENVISNING HERTIL' , APPOSITION
6. [SLAGET] INDLEDES NÅR EN AF IMMUNSYSTEMETS ÆDECELLER STØDER PÅ EN FJENDE 'OG HVAD ER DER MED DEM?' NF-R.
7. [DET] KAN VÆRE EN BAKTERIE ELLER EN VIRUS, 'INGEN HENVISNING HERTIL' KL [der er trængt ind i kroppen].
8. [Det] kan også være en kræftcelle, miljøgifte, tobakstjære eller asbest 'INGEN HENVISNING HERTIL' KL, F>> 'virus, kræft og miljøgifte har samme virkning', UF
9. [Når ædecellen møder en fjende som f. eks. en forkølelsesvirus], begynder den at spise 'og hvad så?' NF-P den fremmede.

10. Men der sker også noget andet 'hvad med det?' (11) NF-R, 'spiser virus' og 'noget andet' har samme effekt, men 'noget andet' er vigtigere , UF.
11. [Når fjenden er fortæret] sidder der nogle små stumper 'hvad er der med dem?' (12) NF-R fra fjendecellen på ædecellens overflade.
12. [Det] er antigenerne 'og hvad med dem?' IF-R,
13. en slags kemiske fingeraftryk, som fortæller 'og hvad så?' (14) NF-P immunforsvaret, at der er fjendtlige organismer i kroppen. 'AT-STN KENDT INF'
14. [Signalet] opfanges af andre celler 'og hvad med dem?' (15) NF-R
15. [Det] er nogle U>>'ikke alle' 'hvad med dem?' (17) IF af immunsystemets hjælpeceller
16. [som] hele tiden cirkulerer 'og følgelig?' (17) NF-T rundt i blodet.
17. [Blandt disse milliarder af hjælpeceller] er der nogle få, som er i stand til at genkende 'og følgelig?' (18) NF-T antigenet fra netop den fjendecelle, der blev spist af ædecellen.
18. [Nu] sætter hjælpecellen sig fast 'og hvad så?' (19) NF-P på de antigener, som stikker ud af ædecellens overflade.
19. [Det] er signalet til, at immunforsvaret skal indlede F>> 'de har ikke indledt det', 'hvorfor det?' (?) NF-T, UF krigens næste fase.

Kræftens Bekæmpelse nr. 25 marts 1990

(70.37)

1. [De økonomiske argumenter for dybtgående integration i EF] er meget tynde 'hvorfor det?' (3) NF-T, 'og følgelig?' (2) NF-T
2. Alligevel F>> 'tynde argumenter overbeviser normalt ikke', UF er det en udbredt opfattelse, at der ikke er nogen vej uden om tilslutning ELLERS>> 'tynde argumenter', MEN>> 'en form for tvang', UF, U>> 'der er en vej uden om tilslutning' til integrationsplanerne, dvs. det indre marked og den økonomiske og monetære union.
3. Men F>> 'små effektivitetsgevinster er ikke tvingende', UF [nu, hvor vi i forvejen har udstrakt frihandel], er der kun små U>> 'effektivitetsgevinster er ikke store' (4) UF, 'hvorfor det?' (4-5) NF-T effektivitetsgevinster ved harmonisering af skatter og afgifter eller ved en møntunion.
4. Det er muligt at deltage intensivt 'og følgelig?' (3) NF-T i den internationale arbejdsdeling som suveræn nationalstat, som bl. a. Sverige og Norge gør det.
5. [Fordelen ved EFs indre marked] er ikke, at der indføres frihandel ELLERS>> 'ingen vej uden om' (2) 'MEN>> 'at den bliver reel'<10>
6. for [<DET>] har MODSAT>> reel fri handel har vi ikke' MF, 'følgelig?'(5) NF-T vi i forvejen,
7. men F>>'eliminering af hindringer er bedre end frihandel' UF at mulighederne for omgåelse af frihandelsaftalerne gennem tekniske handelshindringer elimineres 'hvordan det?' (8) NF-T 'og følgelig?' (3) NF-T' ,
8. idet [enhver grænsekontrol] ophæves 'og følgelig?'(8) NF-T,
9. [For at opnå denne <BESKEDNE> fordel] er det nødvendigt at harmonisere skatter og afgifter MODSAT>> 'for en stor fordel er det ikke nødvendigt at harmonisere', MF ,'hvordan det?' (10) NF-T.

10. F.eks. F>> 'afgiftsænkning er harmonisering' skal [afgiften på en pakke cigaretter] sænkes 'hvorfor det?'(9) NF-T med et beløb af størrelsesordenen 9 kr. og på en flaske whisky med 60 kr.

Hans Aage: *EF er som en færge med et bildæk uden opdelinger*. Information 24-25/3 1990 side 7

(70.38)

1. [Indgangen fra Versterbrogade til Westend] var en smal port 'og hvad med den?' (2) IF-R mellem en elegant møbelforretning og en lille snusket aviskiosk.
2. [I hjørnet til højre lige når man var kommet ind ad porten], lå der en opgang 'og hvad med den?' (3) NF-R,
3. [<VESTERBROGADE> MODSAT>>'Westend' 69 MODSAT>>'med andre numre'(4) MF.
4. [Og først derefter] F>> 'Westend burde begynde straks' <BEGYNDTE> MODSAT>>'69' Westend numrene MODSAT>>'Vesterbrogadenumrene' (3) MF
5. [Indehaveren af møbelforretningen] ejede hele 'og følgelig?'(6-7) NF-T ejendommen.
6. [<PÅ 4. SAL>] MODSAT>>'på andre etager' lå den klublejlighed MODSAT>>'andet' (7) MF, hvor jeg havde boet de første år jeg var i København.
7. [Lejligheden nedenunder på <3.> sal] MODSAT>> 'på 4. sal' var indrettet til lysbadeklinik MODSAT>>'klublejlighed' (6) MF
8. [Lægen der havde klinikken] var specialist i fysiurgiske sygdomme 'og følgelig?'(10) NF-T .
9. [Han] var gammel 'og følgelig?' og havde ikke fulgt med tiden 'MEN>> 'var blevet gammeldags'(13), ELLERS>>'specialist' (8).
10. [<LIGE EFTER KRIGEN>] MODSAT>>'nu' (13) var klinikken mondæn og meget besøgt MODSAT>>'måske ikke besøgt?'(13) MF
11. også F>> 'kendte mennesker er mondæne' UF af kendte mennesker 'og følgelig?'(10) NF-T,
12. [deriblandt] et berømt skuespillerpar 'og følgelig?'(10) NF-T,
13. [<NU>] MODSAT>>'ikke lige efter krigen' (10) havde patienterne svigtet MODSAT>> 'besøgt'(10) MF .

Kirsten Thorup: *Himmel og helvede*. 1982

(70.39)

1. [<I GAMLE DAGE>] MODSAT>> 'og i vore dage' (2) fortalte MODSAT>> 'fortæller den ikke' (2) MF kirken mennesker, hvilke principper de skulle leve efter.
2. [<I VORE DAGES> 'MODSAT>> i gamle dage'(1) Danmark] betyder kirken temmelig lidt MODSAT>> 'fortalte den meget' (1) MF .
3. og [de principper, vi lever efter], er vage 'hvordan det?'(1) NF-T.
4. [Man] kan formodentlig sammenfatte dem under betegnelsen humanisme 'hvad er der med den? IF .
5. [Da ordet 'humanitet' kom til landet], oversatte man det med 'menneskelighed' eller 'menneskevenlighed' 'og hvad med det?' IF,
6. og [det] er stort set det samme, der menes nu om dage med 'humanisme''INGEN

Endelig kan man også på grendiagrammet markere hvilke meningsmæssige syntagmatiske relationer, **konneksioner**, der, på grund af eksplicitte markeringer i teksten, eller på grundlag af de implicitte metonymiske sammenhænge mellem elementerne, opfattes imellem de enkelte bestanddele [2] :

(71.8)

```
1/ Min lillebror og jeg gik )-------------------------| I. IND-
en gang ude på en mark      )                          | LEDNING
2/ Så skulle han tisse ------------|1. ERF        KOM |
                                   |-----------|A.PLI-|   mulig-
                                   |  og:      |  KA- |   gør:
3/ og samtidig så vi et )          |  mens:    |      |   mens:
hus der brændte.        )----------|2. ERF     |      |
                                                |------| II.EPI-
4/ Min lillebror tissede)---|a. HANDLING       | der- | SODE
hen mod ilden,          )   |----------|1.     | for: |----------TEKST
                            | derfor:  |HAND-  |      |
                            | men:     |LING   |      |
5/ men han kunne ikke nå.---|b. RESUL- |-------|B.RE- |
                               TAT    | så:   AKTION |
6/ Så løb han hen og tis-)--|a. HAND-  | m:           |
sede på ilden,          )   |   LING   |2.            |  ergo:
                            |----------|HANDLING      |
                            | derfor:                 |
                            | men:                    |
7/ og så var ilden slukket.-|b. RESUL-                |
                               TAT                    |
8/ Det reddede huset.--------KENDSGERNING = ----------| III.SLUT-
                                                       NING
ERF = ERFARING, m: = muliggør:
```

Her er konexionerne, noteret med små kursiverede bogstaver. Der er således en *og*-relation mellem de to erfaringer som udgør komplikationen, og de står også i tidsforholdet *mens:* til hinanden, i teksten eksplicit markeret med *samtidig*. Der opfattes på grund af den metonymiske sammenhæng mellem udsagnene et årsagsforhold, forstået i videste forstand, noteret med *derfor:*, mellem HANDLING og RESULTAT, og mellem KOMPLIKATION og REAKTION. Hovedpersonen handler *fordi:* der er opstået en komplikation (eller to) i hans tilværelse.

Der er en relation af *muliggørelse:* mellem INDLEDNINGEN og EPISODEN. Dvs. EPISODEN forudsætter de informationer som gives i INDLEDNINGEN, og denne baglæns forudsætningsrelation, at det senere forudsætter det tidligere i teksten, kan kaldes en forlæns **muliggørelses**-relation; det foregående gør det muligt at meddele det senere. Det er med denne tilvejebringelse af den information som er nødvendig for modtagerens forståelse, at synspunktet flyttes fra kommunikationssituationen til den fortalte situation.

2. Det første sted jeg har set diagrammer og regler af denne type er hos Rumelhart, David E., 1975: *Notes on a schema for stories* i Bobrow Daniel G & Anna Collins, 1975: *Representation and Understanding*, New York.

Endelig er der en *ergo*-relation mellem EPISODE og SLUTNING. Slutningen er den konklusion eller sammenfatning som læseren kan foretage på grundlag af episoden, og således flyttes synsvinklen fra den fortalte situation ud i fortællesituationen. Et grendiagram kan også noteres som en parentesstruktur, hvor man sætter den inderste parentes om de dele som hører tættest sammen, og så parenteser uden om to parentesled, osv. Grendiagrammet fra (6) kan også noteres som parentesstruktur således:

(71.9)

```
(1)  ((2 3) ((4 5)(6 7)))   (8)
```

Nu kan man teoretisk tænke sig mange forskellige opdelinger i umiddelbare bestanddele af den samme tekst. Når man i dette tilfælde har 8 udsagn, kan der være et meget stort antal forskellige parentesstrukturer:

(71.10)

```
(1 2 3 4 5 6 7 8)
(1) (2 3 4 5 6 7 8)
(1 2) (3 4 5 6 7 8)
(1 2 3) (4 5 6 7 8)
(1 2 3 4) (5 6 7 8)
 .
 .
(1 2 3 4 5 6 7) (8)
(1) ((2) (3 4 5 6 7 8))
 .
 .
(1) ((2 3 4 5 6 7) (8))
 .
 .
(1)   ((2 3)  ((4 5)(6 7)))   (8)
```

Kriterierne for hvilken af de teoretisk mulige grenstrukturer (parentesstrukturer) der vælges af modtageren, er dels af formel grammatisk karakter, dels af indholdsmæssig karakter. Det kan således rent grammatisk afgøres at ordene *og samtidig* forbinder *Så skulle han tisse* med *så vi et hus der brændte. og samtidig* kan i denne sætning fx ikke forbinde større helheder som: *Min lillebror og jeg gik en gang ude på en mark. Så skulle han tisse* på den ene side, og *så vi et hus der brændte. Min lillebror tissede hen mod ilden* på den anden.

Derimod er det snarere en semantisk overvejelse, og en mere skønsmæssig overvejelse, hvorledes man opfatter forholdet mellem de fire udsagn som udgør den samlede REAKTION; man kan argumentere for to forskellige analyser:

(71.11)

```
4/ Min lillebror tissede)---|a
hen mod ilden,           )  |------|1
                            |      |
5/ men han kunne ikke nå.---|b     |---------B
                            |
6/ Så løb han hen og tis-)--|a     |
sede på ilden,           )  |------|2
7/ og så var ilden slukket.-|b
```

(71.12)

```
4/ Min lillebror tissede)---|i
hen mod ilden,           )  |------|a
                            |      |
5/ men han kunne ikke nå.---|ii    |------|1
6/ Så løb han hen og tis-)---------|b     |-----B
sede på ilden,           )                |
7/ og så var ilden slukket.---------------|2
```

(12) vil i så fald have følgende tekstelementer og konneksioner:

(71.13)

```
1/ Min lillebror og jeg gik)----------------------------| I.IND-
en gang ude på en mark     )                            | LEDNING
2/ Så skulle han tisse ------|1.ERF                     |
                             |------------------|A.KOMPLI| mulig-
                             |  og:             |KATION  | gør:
3/ og samtidig så vi et)     |  mens:           |        | mens:
hus der brændte.       )-----| 2.ERF            |        |
                             |                  |        |
4/ Min lillebror tissede|i. HANDLING            |derfor: |
hen mod ilden,          |-------|a.KOMPLIKATION |--------|II.EPI- TEKST
                        |men:   |               |        |   SODE
                        |derfor:| m:            |        |
5/ men han kunne ikke nå|ii.RE- |--------|1.HNDL|        |
                        |SULTAT | derfor:|der-  |        |
6/ Så løb han hen og)           |        |for:  |        |
tissede på ilden,   )-----------|b.REAK- |------| B.REAK-| ergo:
                                 TION    |        TION   |
7/ og så var ilden slukket.--------------|2.RESUL-       |
                                          TAT             |
8/ Det reddede huset.-------------------------------------|III.SLUT-
                                                           NING
```

Forskellen mellem (11) og (8) på den ene side og (12) og (13) på den anden, kan i ord beskrives således: Er konneksionen mellem lillebroderens to tisninger alene et spørgsmål om tid og forudsætning, først det ene og så det andet; eller er der også et årsags-forhold, således at han kun tisser anden gang *fordi* han ikke kunne nå første gang. De fleste læsere opfatter denne *derfor:*-relation på grund af de metonymiske relationer mellem sætningerne.

Med andre ord: Er det lillebroderens hensigt at få tisset (11), eller at få slukket ilden (12), eller måske netop begge dele (12)? I den første læsning bliver pointen så at sige held: der var to komplikationer: tissetrang og ildebrand. Først tissede han, og så slukkede han tilfældigvis også ilden. I den anden bliver der en pointe: to fluer med ét smæk: der var to komplikationer: tissetrang og ildebrand; ilden var en værre

komplikation end tissetrangen, men ved at løbe hen til ilden kunne han løse det svære problem ved at løse det lette.

Når man skal vælge mellem disse to læsninger af teksten, kan man argumentere for hvilken en der er bedst. Sammenligner man (8) og (13), kan man se at parallelismen mellem *Min lillebror tissede mod ilden* og og *tissede på ilden* kun registreres af (8) ikke af (13). På den anden side har (13) ét niveau mere end (8). Og det forhold at *men han kunne ikke nå* noteres som årsagen til *Så løb han hen og tissede på ilden*, er ikke registreret i (8), hvori der heller ikke gøres rede for at RESULTATET i (7) er fælles for både (4) og (6). På dette grundlag vil jeg konkludere at (13) er bedre end (8). Og man kan ikke have begge læsninger samtidig. Disse overvejelser er bestemt af følgende to principper:

(71.14)

Tolkningen skal være **udtømmende.** Hvis grenstruktur a) gør rede for meningen med flere af tekstens udtryksstørrelser end grenstruktur b), er a) bedst.

Udtrykket skal tolkes **simpelt** og **økonomisk**, dvs. det korteste udtryk for indholdet. Hvis grenstruktur a) er mere kompleks, dvs. har flere noterede konneksioner, eller flere niveauer end grenstruktur b), er a) bedst.

Læg mærke til at hvis der er flere grene eller konneksioner i grendiagrammet, afspejler det at samme udtryk giver en rigere tolkning end hvis der er færre grene og konneksioner i diagrammet. Udtrykket, teksten, bliver dermed relativt mere *økonomisk* eller *simpelt*, som instruks om en tolkning. Disse to principper svarer til relevansprincippet brugt på kompositionsteori. Rigtigheden af de to principper kan ses af følgende eksempel (som er omtalt (58.7)[3]. I den første læsning har man ikke nogen holdepunkter for andet end følgende tolkning, som bestemt må forekomme ufuldendt:

3. Teksten er omtalt som objekt for overvejelser over hvad tolkning er i Henriksen, Aage og Erik Hansen, 1968: *Brevveksling*, i *Kritik nr.6*, side 21-45, Fremad København.

(71.15)

```
Axel smaaslumrede.

Zacharias fortalte en Legende.-----------------------------|ANFØRSEL
                                                           |
Det var om en Munk, der rejste)-----------------|SAMMEN-   |
ad en Genvej til Jerusalem.   )                 |FATNING   | at:
                                                |TILSTAND  |
Først var han kommen forbi to  )--TILSTAND 1.|  |          |-----BERETNING
klare Søer og over en lille Høj)     og:     |  |          |
                                     så:     |  |----------|INDLEDNING
og var gaaet udenom en Grav.------TILSTAND 2.|  | nemlig:
                                     og:     |  |
Efter en lang Rejse Bakke op og)     så:     |  |
Bakke ned var han saa kommen   )--TILSTAND 3.|  |
til to store, hvide Bjærge,    )     og:     |  |
                                     så:     |  |
og der havde han bedet.-----------TILSTAND 4.|--|SPECIFIKATIONER
                                     og:     |
Saa var han rejst milevidt over)     så:     |
et rundt Højland, først op og  )--TILSTAND 5.|
saa ned.                       )     og:     |
                                     så:     |
Fra Toppen havde han øjnet)-------TILSTAND 6.|
Getsemane Have.            )         og:     |
                                     så:     |
Saa var han kommen til Jeru-)-----TilSTAND 7.|
salem.                       )
```

Johannes V. Jensen: *Kongens Fald. Hjemfalden.*

Først når man "øjner" den anden læsning om munken der rejser på en kvindekrop, kan man se at historien også med hensyn til komposition er struktureret:

(71.16)

```
Axel smaaslumrede.

Zacharias fortalte en Legende. )-------------------------------------|ANFØR-
                                                                     |SEL
Det var om en Munk, der rejste )--------------------------|SAMMENFAT |
ad en Genvej til Jerusalem.    )                          |NING.GEN- |at:
                                                          |VEJ TIL   | |BE-
Først var han kommen forbi to  )-TILSTAND 1.|            |JERUSALEM |-|RET-
klare Søer og over en lille Høj)    og:     |-'ANSIGT'-| |          | |NING
                                    så:     |          | | nemlig:  |
og var gaaet udenom en Grav.-----TILSTAND 2.|          | |  m:      |
                                                   end-| |          |
Efter en lang Rejse Bakke op og)                   og: | |'KVINDE-  |
Bakke ned var han saa kommen   )-TILSTAND 3.|          |--|----------|VITS
til to store, hvide Bjærge,    )    og:     | 'BRYSTER'| | KROP'
                                    så:     |          | |
og der havde han bedet.----------TILSTAND 4.|          | |
                                                   end-| |
Saa var han rejst milevidt over)                   og: | | ergo:
et rundt Højland, først op og  )-TILSTAND 5.|          | |
saa ned.                       )    og:     |--'MAVE'--| |
                                    så:     |          |
Fra Toppen havde han øjnet)------TILSTAND 6.|          |
Getsemane Have.            )                            |
                                                        |
Saa var han kommen til Jeru-)--- TILSTAND 7.-----'SKØD'---|SEX
salem.                      )
      Johannes V. Jensen: Kongens Fald. Hjemfalden.
```

Denne anden tolkning skal omtales nøjere i § 76, men det er nok ret klart for de fleste der kan "se" begge tolkninger, som de er angivet ved de to grendiagrammer, at den første tolkning er dårlig fordi den angiver for lidt kompleksitet i forgreningerne, indholdet er for tyndt, og udtrykket altså alt for omstændeligt; det samme ville kunne være sagt simplere, hvis indholdet ikke bestod af andet end det der er angivet i (71.15). Derfor må man lede efter en anden tolkning, en der giver en mere kompleks kompositionsstruktur.

§ 72 Tekstelementer og konneksioner

Modtagerne kan på denne måde tolke teksten ved at danne sig en forestilling om hvilke umiddelbare bestanddele teksten falder i, og hvad den indholdsmæssige relation er mellem disse dele, og modtagerne kan yderligere danne sig to forskellige alternative gren-strukturer over samme tekst, og sammenligne dem, og eventuelt vælge den 'bedste' som defineret i (71.14). Men det kan modtagerne kun fordi de må antages at have et beredskab bestående af en slags ordbog, eller et katalog over hvilke typer af segmenter der findes, og en slags grammatik over hvorledes disse segmenter med konneksioner kan sammenkædes til tekster.

I litteraturen om narrativteorier og tekstlingvistik kaldes hvert segment som udgør en indholdsmæssig helhed, og som bestemmes af sine indholdsmæssige relationer til de tilstødende helheder: *funktioner*; men da dette ord i denne bog er reserveret til noget

andet, taler jeg her om *tekstelementer* som de forløbshelheder der bestemmes ved deres konneksionsrelationer til de tilstødende tekstelementer. Tekstelementer er hierarkisk ordnet. Et tekstelement på højere niveau i det syntagmatiske hierarki består af flere sammenkædede tekstelementer.

Det mindste tekstelement er **udsagnet**, som igen normalt udgøres af en helsætning med de tilhørende ledsætninger. Når to ytringer sættes ved siden af hinanden i en tekst, er det kun den fremsatte information i hver enkelt sætning som indgår i en konneksionsrelation med de følgende sætninger. Den forudsatte information indgår således kun som grundlag for konneksionen mellem en sætning og de foregående sætninger. Den fremsatte information peger fremad mod den hensigt der er med den helhed som udsagnet er en del af, mens den nævnte information blot gentager den tidligere manifeste information.

En ledsætning er altså ikke et tekstelement, men et led i et tekstelement. Parentetiske relativsætninger og begrundende *da*-sætninger vil dog, skønt de grammatisk er ledsætninger, kunne optræde som selvstændige tekstelementer, idet de er defineret ved en anden relation til de tilstødende tekstelementer, end resten af den helsætning som den indgår i. Også flere sideordnede verber (med deres adverbier og objekter) kan optræde som selvstændige tekstelementer, defineret ved den tidsrelation der er mellem dem.

Tekstelementer og konneksioner definerer gensidigt hinanden. Når der er en *derfor:*-konneksion, må den nødvendigvis gælde mellem ÅRSAG og VIRKNING; finder man en ÅRSAG og en VIRKNING, må der nødvendigvis være en *derfor:*-relation mellem dem.

I denne paragraf vil jeg nu prøve at opstille kataloger over de konjunktioner og adverbier der markerer konneksionerne, og over de udsagnstyper som udgør materialet til tekstelementerne. Derved kan den tekstgrammatiske kompetence som enhver modtager må antages at have, også blive ekspliciteret her og udgøre en slags spilleregler for den eksplicitte rekonstruktionen af hvorledes kompositionstolkning af en tekst foregår hos modtagere af virkelige tekster. [4]

---

4. Litteraturen om sådanne tekst-konnexionsforbindelser er temmelig omfattende. Og hver forfatter har sin liste af tekstelementer eller konnexionstyper. Jeg vil ikke her gennemgå forskellene på de forskellige forfattere. Her kommer der blot en liste over de vigtigste henvisninger:

Andersen, P. Bøgh, 1973: *Handlinger og symboler*, Kbh.
Aristoteles, 1975: *Om digtekunsten* ved Erling Harsberg, Kbh.
Bremond, Claude, 1973: *Logique du récit*, Paris.
Van Dijk, Teun A., 1972: *Some Aspects of Text Grammars*, The Hague.
Van Dijk, Teun A., 1977: *Text and Context. Explorations in the Semantics and Pragmatics of Discourse*, London.
Enkvist, Nils Erik, 1974: *Några textlingvistiska grundfrågor* i
Teleman, Ulf & T. Hultman, 1974: *Språket i bruk*, Lund.
Gülich, E & W. Raible, 1977: *Linguistische Textmodelle*, München.
Koch, Wolfgang, Inger Rosengren, Manfred Schonebohm, 1978: *Sprachhandlungsstruktur des Textes. FAK 1*, Lund.

Jeg vil for at lette fremstillingen, uden argumenter, gå ud fra at der findes følgende konneksioner, som angives ved deres notation i grendiagrammerne:

(72.1)
og:, eller:, men:, lig:, endog:, muliggør:, forudsat:

så:, mens:, efter at:
at:, sagt af:
fordi:, derfor:, på trods af:, alligevel:, for at:

nemlig:, dvs.:, altså:, kort:, fx:

ergo:, for:

Koch, Wolfgang, Inger Rosengren, Manfred Schonebohm, 1979: *Analyse fachsprachlicher Texte - Vorstudie, FAK 2*, Lund.
Koch, Wolfgang, Inger Rosengren, Manfred Schonebohm, 1980: *Textanalyse im Projekt "fremdsprachsperachlicher Kommunikation". FAK 3*, Lund.
Källgren, Gunnel, 1979: *Innehåll i text*, Lund.
Labov, William & Joshua Waletzsky, 1967: *Narrative Analysis, Oral Versions of Personal Experience* i
Helm, June (ed), 1967: *Essays on the Verbal and Visual Arts*, Seattle.
Larsson, Kent, 1979: *Modeller och metoder i Textlingvistiken*, Lund.
Lausberg, Heinrich, 1963: *Elemente der literarischen Rhetorik*, Regensburg.
Lundqvist, Lita, 1980: *La cohérence textuelle*, København.
Lundqvist, Lita, 1983: *L'analyse textuelle*, Paris.
Marfurt, Bernhard, 1977: *Textsorte Witz*, Tübingen.
Rumelhart, David E., 1975: *Notes on a scema for stories* i
Bobrow, Daniel G. & Anna Collins, 1975: *Representation and Understanding*, New York.
Togeby, Ole, 1979: *Theories of Narrative in Textlinguistics* i
Pettersson, T., 1979: *Papers from the Fifth Scandinavian Conference of Linguistics, Frostavallen, Part 1*, Stockholm, p. 337-352.
Togeby, Ole, 1979: *Men hvad med kongen? Om tekstlingvistisk analyse* i
NyS 10-11, København.
Togeby, Ole, 1982: *The Structure of the News Story* i
Fretheim, T. & L. Hellan: *Papers from the Sixth Scandinavian Conference of Linguistics, Røros*, Oslo, p. 236-246.
Togeby, Ole, 1983: *The Structure of the Joke*, i
Karlsson, Fred (ed), 1983: *Papers from the Seventh Scandinavian Conference of Linguistics, Hanasaari, 1982* University of Helsinki. Department of General Linguistics. Publications No. 9.
Togeby, Ole, 1984: *Teksten er skabt af mennesket - om hermeneutisk tekstvidenskab i Skandinavien*, i
Ringgaard, K. & Viggo Sørensen (eds), 1984: *The Nordic Languages and Modern Linguistics 5*, Århus.
Werlich, Egon, 1976: *A Textgrammar of English*, Heidelberg.
Wilks, Yorick, 1975: *A Preferential, Pattern Seeking Semantics for Natural Language Inference*, i *Artificial Intelligence 6*, 1975 p. 53-74, Amsterdam.

Konneksionerne, dvs. de semantiske forløbsrelationer mellem tekstens segmenter (af omfang som et udsagn eller større), udtrykkes i teksten eksplicit ved **konnektorer**, dvs. konjunktioner og visse adverbialer.

I visse tilfælde kan en konneksion være udtrykt ved det ord som har givet konneksionen navn. *derfor:*-relationen kan således udtrykkes med ordet *derfor* osv. Men en konneksion kan også mangle eksplicit udtryk i teksten, og ofte vil samme konjunktion eller adverbial kunne udtrykke flere forskellige konneksioner (dog ikke i samme sætning). Fx kan ordet *eftersom* udtrykke enten *fordi:*-relationen eller *for:*-relationen i eksempler som: - *Han kom ikke eftersom han var syg.* - *Han var syg eftersom han ikke kom.*

Ofte vil der være to eller flere konneksionsrelationer på en gang mellem to tekstelementer. Fx er der som regel både en *muliggørelse:*-relation og en *mens:*-relation mellem INDLEDNING og EPISODE i en beretning. I analysen af en given tekst vil der således være et vist spillerum for hvorledes man som modtager finder den bedste tolkning af tekstelementer og konneksioner.

Af konjunktioner og adverbier der fungerer som konnektorer imellem tekstelementer, kan nævnes følgende; jeg anfører først konneksionen og dernæst de konnektorer der udtrykker den:

(72.2)

konneksion:	konnektorer:
og:	og, samt, også
eller:	eller
men:	men, alligevel, imidlertid, ikke desto mindre på trods heraf, mens
lig:	er, er det samme som, på samme måde, i lighed hermed, også
endog:	endog
muliggør:	?
forudsat:	?
så:	så, derpå, dernæst, da (adv)
mens:	i det samme, samtidig
efter at:	x tid tidligere, førhen
at:	(anførselstegn)
sagt af:	?
fordi:	thi, for
derfor:	derfor, af den grund
for at:	?
nemlig:	nemlig, altså
dvs.:	dvs.
altså:	altså

kort:	kort sagt
fx:	fx
ergo:	ergo, følgelig, altså, derfor
for:	for, siden, eftersom

(Læg mærke til at mens navnene på konneksionerne kan være underordnende konjunktioner, kan en underordnende konjunktion ikke være udtryk for en konneksion med dette indhold, for konneksioner er relationer mellem to helsætninger der udgør hvert sit udsagn. Ledsætninger er ikke i sig selv udsagn.)

De konneksioner som ikke eksplicit udtrykkes ved konnektorer i teksten kan opfattes på grundlag af de semantiske relationer mellem de udsagn som i teksten støder op til hinanden, dvs. dels de grundlæggende intuitive metaudsagn om semantiske relationer mellem ytringer, som er beskrevet i § 28, dels de metonymiske relationer, fx om 'tid', 'årsag' og 'del', der er mellem udsagn som er beskrevet i § 49.

Jeg antager at mekanismen er følgende: hvis udsagn Y i tekstens forløb sættes umiddelbart efter udsagn X, vil modtageren opfatte en bestemt konneksionsrelation, fx en *nemlig:*-relation, når den intuitive metarelation mellem ytringen af de to udsagn er af en bestemt karakter, fx hvis *X impliceres af Y*, fx - *Dette er en frugt. Det er nemlig et æble.*

I det følgende opregner jeg i venstre kolonne 1) navnet på den semantiske metarelation mellem to ytringer, 2) notationen af denne relation, 3) et eksempel, og 4) sandhedstavlen. Dernæst anfører jeg i højre kolonne de konneksioner som modtageren i det mindste må opfatte hvis Y sættes efter X i tekstens forløb.

Læg mærke til at denne opregning af korrelationen mellem konneksionsrelationer og de intuitive metarelationer ikke er den samme som opregningen af logiske *konnektiver* på grundlag af hvilken den mentale model over tekstens motiviske indhold konstrueres i § 48.

(72.3)

SEMANTISK METARELATION MELLEM YTRINGER	KONNEKSIONSRELATION MELLEM UDSAGN
X og Y er **autonome** ytringer: X :: Y; fx *Ulla er høj, men Ulla er tyk.* ssss	X *og:* Y X *men:* Y X *mens:* Y
X og Y er **eksklusive** ytringer: X/Y; fx *Ulla er stor. Ulla er lille.* fsss	X *eller:* Y
X **implicerer** Y: X --> Y; fx *Dette er et æble. Dette er en frugt.* sfss	X *ergo:* Y X *altså:* Y
X **impliceres** af Y, X <-- Y; fx *Dette er en frugt. Dette er et æble.*	X *endog:* Y X *nemlig:* Y

ssfs	X *fx:* Y X *for:* Y
Der er **alternation** mellem X og Y, X v Y; fx *ordet lammet betyder i denne tekst 'gjort ubevægelig'. Ordet lammet betyder i denne tekst 'det unge får'.* sssf	X *eller:* Y
Der er **komplementaritet** mellem X og Y, X w Y; fx *Døren er åben. Døren er lukket.* fssf	X *eller:* Y
X **muliggør** Y, X <= Y; fx *Hun sov. Hun vågnede.* ssff	X *muliggør:* Y X *for:* Y
X **præsupponerer** Y, X => Y; fx *Hun er vågnet. Hun sov.* sfsf	X *forudsat:* Y X *ergo:* Y
Y og X er **ækvivalente:** Y = X; fx *Ordet at gå er et udsagnsord. Ordet at gå er et verbum.* sffs	X *dvs.:* Y X *kort:* Y
Der findes et **logisk produkt** af X og Y (der er synonyme tautolgiers sammenhæng mellem X og Y), X & Y; fx *Alle børn er mennesker. Nogle mennesker er børn.* sfff	X *men:* Y

Læg mærke til at der ikke synes at svare nogen konneksioner til de intuitive metasproglige relationer negativ muliggørelse (ffss), negativ præsupposition (fsfs), kontrast-ned (fsff), kontrast-op (ffsf), kontradiktion (fffs) og paradoks (ffff). Konneksionerne bestemmes også af metonymiske relationer. Det er semantiske relationer mellem udsagn, og de kendes på andet grundlag end komposition (se § 49). Metonymiske sammenhænge kendes fra den stilistiske brug af metonymisk forskydning, hvor man betegner en sag ved det udtryk som ellers bruges om dens metonym, fx at betegne en helhed for en del, fx *At stemme efter hoveder, ikke efter høveder.* Metonymiske sammenhænge kendes desuden som forklaring på anaforisk henvisning. Bestemt form af et substantiv kan bruges hvis samme sag har været nævnt tidligere i teksten eller hvis dens metonym har været nævnt.

Jeg anfører her først den metonymiske relation, og så et eksempel hvor der sker anaforisk henvisning på grundlag af denne metonymiske relation, og ud for hver relation anfører jeg den konneksion som modtageren må antage der er mellem to udsagn som sættes efter hinanden i tekstens forløb:

(72.4)

METONYMISK RELATION:	KONNEKSION:
HANDLING-HENSIGT: *Peter kom til selskabet. Den han ville møde var Jane.*	X *fordi:* Y
BEGIVENHED-ÅRSAG: *Ulla faldt. Det var en trærod hun faldt over.*	X *fordi:* Y
BEGIVENHED-KONSEKVENSER: *Ulla faldt. Hvad der skete var, at hun brækkede armen.*	X *derfor:* Y
ÅRSAG-VIRKNING: *Tæpperne lavede statisk elektricitet. Virkningen var at alle fik hovedpine.*	X *derfor:* Y
KATEGORI-VURDERING: *Hans stemmer på Fremskridtspartiet. Grethe er heller ikke for klog.*	X *for:* Y

I den hierarkiske struktur vil de nederste elementer, bundelementerne (eller de terminale elementer) være bestemt, ikke blot ved deres indbyrdes relationer, men også af de **udsagnstyper** som indgår i dem som materiale, mens ikke-bundelementer vil være bestemt af andre tekstelementer som indgår i dem som materiale.

Det materiale som opfylder bundelementerne er udsagn som på grundlag af konfigurationen af semer, som de er beskrevet i kap IIB, kan bestemmes som hørende til en bestemt type.

Udsagn kan med hensyn til tidshenvisningen være af en af tre forskellige typer:

(72.5)

1. **VARIGHEDER** er udsagn som ikke kan være svar på spørgsmålet: - *Hvad sker der?* eller - *Hvad foregår der?*, men kun på spørgsmål som - *Hvad er X?*, - *Hvad er vægten af, prisen på, betydningen af X?*, fx *Holberg var sin egen forlægger, Ovenover indgangsdøren til Niels Bohrs sommerhus hænger en hestesko.*

2. **TILSTANDE** er udsagn som kan være svar på spørgsmålet: - *Hvad sker der?* eller - *Hvad foregår der?*, og om hvilke man kan spørge: - *Hvor længe varede det?*, men ikke: - *Hvor lang tid tog det?* TILSTANDE kan modificeres med: *i så og så lang tid*, men aldrig med: *på så og så lang tid*, fx: *Gæsten undrede sig over at finde dette tegn på overtro ved indgangen til netop Niels Bohrs sommerhus.*

3. **OVERGANGE** er udsagn om hvilke man kan spørge: - *Hvor lang tid tog det?*, men ikke - *Hvor lang tid varede det?*. De kan modificeres med: *...på så og lang tid*, men ikke med *...i så og så lang tid*. Eksempel: *Et vindpust tog ballonen.*

Læg mærke til at det ikke blot er det finitte verbals type der er afgørende for hvilke udsagn der er TILSTANDE og hvilke OVERGANGE; det er hele udsagnet der er af en bestemt **aktionsart**, og den bestemmes af følgende faktorer: a) verbalets type, fx er *sove* et imperfektivt verbum som altid indgår i en TILSTAND, og *vågne* et perfektivt verbum der, hvis ingen af de følgende betingelser er opfyldt, indgår i et

OVERGANGS-udsagn, b) om et eventuelt objekt har nøgen form eller ej, fx er *Hun slog græs* en TILSTAND, mens *Hun slog græsset* er en OVERGANG, c) om sætningen er benægtet, fx kan *Han vågnede ikke* være en TILSTAND, d) tidsformen, plusquamperfektum er således i beretninger altid betegnelse for en TILSTAND i forhold til det øvrige tidsforløb, fx *Præsten havde sat karlen til at tærske*. Det er lidt mere indviklet med perfektum: det kan både, ved primær perfektum, være en TILSTAND, fx *Vi har spist*, og, ved modal perfektum, være en LOGISK ANTAGELSE, fx *Her har været mus*, e) udsagn med modal-verber er altid TILSTANDE, fx *Han skulle tisse*. En række udsagnstyper som så at sige er uden for tiden, fordi de altid er gældende, tæller ikke som udsagn der kædes sammen til en historie om den omtalte verden, men som en ytring der tæller som præmis eller konklusion i en argumentation, det gælder OPLYSNING, LOGISK ANTAGELSE, VURDERING, LOGISK PRINCIP, som omtales nøjere i § 75.

På den anden led kan man i et udsagn skelne mellem forskellige roller i forhold til hovedverbet[5]

(72.6)

Det LEVENDE VÆSEN som MED VILJE GØR eller ER noget, kaldes en **AGENT**, fx: *Min lillebror tissede hen mod ilden.*

Det FÆNOMEN som uden vilje FORÅRSAGER noget, er et **OBJEKT**, fx: *Det reddede huset.*

Det LEVENDE VÆSEN som har en eller anden form for BEVIDSTHED om BEGIVENHEDEN, kaldes en **OPLEVER**, fx: *Gæsten undrede sig over at finde en hestesko ved indgangen til netop Niels Bohr sommerhus.*

Den KONKRETE ELLER ABSTRAKTE STØRRELSE der INDGÅR I eller PÅVIRKES AF BEGIVENHEDEN, kaldes **OBJEKT**, herunder:

Det LEVENDE VÆSEN som PÅVIRKES af BEGIVENHEDEN, fx: *Holberg smurte den unge mand dygtigt ind op over begge øren.*

Levende væsener kan således i et udsagn optræde enten som AGENTER, som OPLEVERE, eller som OBJEKTER og ikke som andet.

Man kan nu krydse inddelingen af udsagn efter aktionsart og inddelingen efter roller således at man får 9 forskellige udsagns-typer der handler om den omtalte situation (og derudover 4 udsagnstyper uden for tiden, som henviser de kognitive operationer sprogbrugerne foretager i kommunikationssituationen). Først anfører jeg krydsklassifikationen i et skema, dernæst navnet på hver enkelt udsagnstype, forkortelsen og et eksempel:

5. Definitionerne er inspireret af: Ruus, Hanne, 1979: *Sproglig betydningsanalyse*, i *NyS 10-11*, 1979, København, Akademisk Forlag.

(72.7)

aktionsart\rolletype	agentudsagn	opleverudsagn	objektudsagn
varighed	klasse (KL)	psykisk egenskab (PSE)	egenskab (EGN)
tilstand	adfærd (ADF)	bevidsthed (BEV)	situations (SIT)
overgang	handling (H), ytring (YTR)	erfaring (ERF) hensigt (HEN)	begivenhed (BEG)

Udsagnstyper som henviser til den omtalte situation:

VARIGHED: *VAR*
EGENSKAB: *EGN*, fx: *Ballonen var fin og ny.*
PSYKOLOGISK EGENSKAB: *PSE*, fx: *Tror du jeg er tosset?*
KLASSE: *KL*, fx: *Holberg var sin egen forelægger.*

TILSTAND: *T*
SITUATIONSTILSTAND: *SIT*, fx: *Der var et hus der brændte.*
BEVIDSTHED: *BEV*, fx: *Gæsten undrede sig over at finde dette tegn på overtro ved indgangsdøren til netop Niels Bohrs hus.*
ADFÆRD: *ADF*, fx: *Tossen lader lyskeglen pege op i luften.*

OVERGANG: *O*
BEGIVENHED: *BEG*, fx: *Pludselig tog et vindpust ballonen.*
ERFARING: *ERF*, fx: *Da blev præsten glad.*
HENSIGT: *HEN*, fx: *Han måtte ud og se hvad Karlen tog sig til.*
HANDLING: *H*, fx: *Han stikker hovedet ind.*
YTRING: *YTR*, fx: *og så svarede han klogt: "Tror du jeg er tosset".*

Udsagnstyper som henviser til kommunikationssituationen:
OPLYSNING: *OPL*, fx: *Rumfærgen klarede landingen.*
LOGISK ANTAGELSE, *ANT*, fx: *Det var en prægtig Karl som ogsaa kunne fange Mus.*
VURDERING: *VUR*, fx: *Historien er velkendt og meget kort.*
LOGISK PRINCIP: *PRI*, fx: *En hestesko bringer lykke også hvis man ikke tror på den.*
LOGISK PÅSTAND: *PST*, fx: *Flere forskere hævder at betegnelsen er entydig.*

Ethvert udsagn i en tekst kan således bestemmes som hørende til en af de 14 typer som har forkortelserne: *VAR, EGN, PSE, KL, T, SIT, BEV, ADF, O, BEG, ERF, HEN, H, YTR, OPL, ANT, VUR, PRI, PST*. Disse betegnelser bruges om de tekstelementer som står i bunden af grendiagrammet. Tekstelementer som alene defineres ved deres relation til andre tekstelementer (hvilke der indgår i dem, hvilke de indgår i, og hvilke de står i hvilke konneksionsrelationer til), kan høre til andre kategorier: *EPI, HEN, SAM, SP, EKS, KLU* (som beskrives i det følgende).

I det følgende vil disse forkortelser blive brugt i grendiagrammer. Hvert udsagn kan, på grundlag af hvilken udsagnstype den hører til, opfattes som potentielt

tekstelement af en eller anden type, men det forudsætter at man har bestemt reglerne for hvilke tekstelementer der kan tage hvilke udsagnstyper som materiale. Disse regler beskrives i de følgende paragraffer. Det er ikke således at der kun er en en-til-en-relation mellem udsagnstype og tekstelement. Tekstelementerne må nødvendigvis primært bestemmes ved deres funktion, mens udsagn bestemmes ved deres materiale. Således kan en bestemt udsagnstype indgå som materiale i flere typer af tekstelementer, og et tekstelement kan udgøres af flere typer udsagn.

§ 73 Beretningens grammatik

Rækkefølgestrukturen i en tekst kan sammenlignes med den syntagmatiske struktur i en sætning. Lige som sætningsledene på den ene side er defineret ved deres indbyrdes relationer af sideordning, underordning og gensidig afhængighed, således er tekstelementerne defineret ved deres indbyrdes konneksionsrelationer. Og således som de grammatiske relationer er defineret ved forholdet mellem det materiale som indgår i sætningsledene og sætningsledenes funktion i helheden (en sætning af en bestemt type), er konneksionerne defineret ved forholdet mellem materialet i tekstelementerne og tekstelementernes funktion i helheden (en tekst af en bestemt genre eller tekstart).

Rækkefølgestrukturen i en tekst opfattes således - i lighed med sætningens helhedstolkning - på grund af den hermeneutiske cirkel ved en dialektisk proces hvor modtageren opfatter helheden på grundlag af delene og deres materiale, mens delene, materialet, som altid er semantisk underbestemt og flertydigt, opfattes i lyset af deres funktion i helheden.

Det betyder at hvert tekstelement i en given tekst er dobbelt bestemt: dels endocentrisk, induktivt, nedefra-og-op, af det materiale der indgår i det, dels exocentrisk, deduktivt, oppefra-og-ned af den struktur som det indgår i. Dette fænomen illustreres udmærket ved et grendiagram, og den grammatik som kan generere grendiagrammerne. I grammatikkens genskrivningsregler er et element defineret dels ved hvilke bestanddele på lavere niveau det kan bestå af, dels af hvilke andre elementer på højere niveau det kan udgøre en bestanddel af.

Forholdet mellem udsagnstyper og tekstelementer på højere niveau i hierarkiet, kan beskrives ved en række regler af den type som findes i en generativ grammatik: til højre for tegnet '-<' står de udsagnstyper eller tekstelementer som tilsammen udgør en umiddelbar bestanddel, og den konneksion der er mellem dem, og til venstre for tegnet står det tekstelement som de udgør materialet til. '/' angiver *enten...eller*. Med udformningen af reglerne som en grammatik kan man således generalisere over alle de muligheder der er, og ikke blot beskrive dem der er realiseret i en given tekst.

Sådanne grammatikker er imidlertid genrespecifikke. Grammatikken for en beretning er ikke den samme som grammatikken for en nyhedsartikel, eller en argumenterende tekst. I denne paragraf skal selve systemet i en grammatik gennemgås med

BERETNINGEN som eksempel. I de følgende paragraffer skal andre genregrammatikker gennemgås.

Hvis man beskriver det nedefra-og-op, gælder der følgende: Hver gang to tekstelementer syntagmatisk forbindes med hinanden og kædes sammen efter reglerne om konneksion som er beskrevet i (72.1-62.4), kommer de tilsammen til at udgøre et nyt tekstelement på et højere niveau i hierarkiet. Hvilken type tekstelement dette bliver, afhænger af 1) de underordnede tekstelementers type, 2) deres konneksionsrelationer, og 3) helhedens funktion i den større helhed. Hvis man fx har to TILSTANDE forbundet med en *og:*-relation, er resultatet en ny TILSTAND på et højere niveau af syntagme-hierarkiet, indholdsmæssigt en kompleks tilstand som indeholder i sig de to andre.

Som sagt defineres konneksionerne ved hvilke tekstelementer de forbinder, og tekstelementerne defineres ved hvilke konneksioner der forbinder dem. Denne gensidige afhængighed mellem klassen af konneksioner og klassen af tekstelementer, skal jeg prøve at udrede her.

De mest generelle konneksioner er *og:*, *eller:*, *men:* og *endog:*. De hører hjemme i alle tekstformer, dvs. både i beretning og argumentation, både i kataloger og vittigheder. De forbinder alle et hvilket som helst tekstelement med et tekstelement af samme type. Med *eller:* kommer der så dertil en betydning af ALTERNATIV, ved *men:* af KONTRAST, og ved *endog:* af GRADERING. I alle tre tilfælde er tekstelementet på det højere niveau i hierarkiet af samme type som hver af de to forbundne tekstelementer, ved *men:* og *endog:* er helheden lig med det sidste af de to elementer der indgår.:

(73.1)

```
  1a. ELEMENT-a -< ELEMENT-X og/eller/: ELEMENT-Y // X::Y
  1b. ELEMENT-Y -< ELEMENT-X men/endog: ELEMENT-Y //X::Y
Solen skinner-------------TILSTAND X |
                                     |
                              og:    |---------TILSTAND a
                                     |
fuglene synger------------TILSTAND Y |

Solen stod op------------------OVERGANG X |
                                         |
                                      og:|---------OVERGANG a
                                         |
fuglene gav sig til at synge---OVERGANG Y |

man kan kaste globus------------TILSTAND X |
                                           |
                                  eller:   |---------TILSTAND a
                                           |
eller (man kan kaste) stjerne---ALTERNATIV |
                                TILSTAND Y |
```

```
Han var velsoigneret---------EGENSKAB X |
                                        |
                                  men:  |-----EGENSKAB Y
                                        |
men neger---------------------KONTRAST- |
                              EGENSKAB Y|

at tænke frit er stort-------VURDERING X |
                                        |
                                  endog: |-------VURDERING Y
                                        |
at tænke rigtigt er større-----GRADERET  |
                              VURDERING Y|
```

Hvis *og:*-konneksionen sammenkæder TILSTANDE eller VARIGHEDER, vil disse to tekstelementer også altid sammen med *og:*-relationen være forbundet med en *mens:*-relation. Forbinder de OVERGANGE, vil der også altid være en *så:*-relation.

De simpleste konneksioner er tidsrelationerne. De hører hjemme i de tekstformer som er berettende, og forbinder altid tekstelementer som hører hjemme i berettende tekster, TILSTANDE og BEGIVENHEDER; *mens:*-relationen findes 1) mellem to TILSTANDE, og resultatet bliver altid en ny mere kompleks TILSTAND, 2) mellem en TILSTAND og en OVERGANG, hvor helheden bliver en OVERGANG, eller 3) mellem en OVERGANG og en TILSTAND, hvor helheden bliver en OVERGANG. *mens:*-relationen kan kun forekomme mellem to udsagn hvis de som ytringer står i den semantiske metarelation **autonomi** i forhold til hinanden; i reglen noteres dette ved: // *x :: y*.

så:-relationen findes mellem to BEGIVENHEDER; helheden bliver af samme type som delene, men på et syntagmatisk højere niveau, nemlig en BEGIVENHED som består af en række af tidsmæssigt ordnede BEGIVENHEDER, hvor fortælletid og fortalt tid løber i samme retning. Hvis der er en eksplicit konnektor, skal de to udsagn blot som ytringer stå i autonomirelationen til hinanden. Men uden konnektor skal *så:*-relationen af modtagerne kun opfattes hvis de to udsagn står i et eksklusivt forhold til hinanden, fx: *Hun kom. Så gik han*, og *Hun kom. Han gik.*

efter at:-relationen er konversen til *så:*, men nu løber fortælletiden modsat den fortalte tid, og det betyder at helheden er identisk med den i historien senest forekommende og i teksten først fortalte begivenhed; *efter at:*-relationen kan kun forekomme hvis den er markeret eksplicit, fx med konnektoren *X tid tidligere*:

(73.2)

```
<4a> TILSTAND a -< TILSTAND X mens: TILSTAND Y // X::Y
<4b> OVERGANG -< TILSTAND X mens: OVERGANG Y // X::Y
<4c> OVERGANG -< OVERGANG X mens: TILSTAND Y  // X::Y

<3a> OVERGANG Y -< OVERGANG X så: OVERGANG Y  // X::Y
<3b> OVERGANG X -< OVERGANG X efter at: OVERGANG Y  //X::Y
```

```
Hun sov uroligt,-------------TILSTAND X |
                                        |
                              mens:     |----TILSTAND a
                                        |
Hun drømte om hunden--------TILSTAND Y  |

Hun lå og sov-------------------TILSTAND |
                                         |
                                 mens:   |------BEGIVENHED
                                         |
Han kom brasende ind----------BEGIVENHED |


Han kom brasende ind------------BEGIVENHED |
                                           |
                                   mens:   |----BEGIVENHED
                                           |
Hun lå og sov-------------------TILSTAND   |

Hun tog nattøj på-------------BEGIVENHED X |
                                           |
                                    så:    |-----BEGIVENHEDSRÆKKE
                                           |
og hun børstede tænder-------BEGIVENHED Y  |

Han blev pludselig syg--------BEGIVENHED X |
                                           |
                               efter at:   |-----BEGIVEN-
                                           |     HED X
og han spiste pillerne ti----BEGIVENHED Y  |
minutter tidligere
```

Det betyder at man oppefra-og-ned kan kende forskel på *mens:* og *så:* ved følgende test: to tekstelementer som er forbundet med en *mens:*-relation kan uden ændring af helhedens tolkning bytte plads, mens to elementer der er forbundet med en *så:*-relation ikke uden ændringer af helhedens tolkning kan bytte plads:

(73.3)

Solen skinnede og fuglene sang = Fuglene sang og solen skinnede.
Solen stod op og fuglene gav sig til at synge =/= Fuglene gav sig til at synge og solen stod op.
Hun lå og sov, og han kom brasende ind = Han kom brasende ind, og hun lå og sov

at: og konversen *sagt af:* er de konneksioner der er mellem inqvit, som er en underkategori til HANDLING og BEGIVENHED, og den YTRING som siges af personer der optræder i en beretning. Disse konneksioner bruges når der optræder mentale modeller i mentale modeller (se § 51!). Det kan skifte om helheden får samme type som anførelses-HANDLINGEN eller samme type som YTRINGEN. Normalt vil direkte anførelse med nøgent inquit ikke blive behandlet som to udsagn, men blot som den replik der er tale om: *Han sagde: "God morgen!"*. I den hierarkiske struktur optræder ytringen så som den type handling som den hører til: løfte, hilsen, oplysning.

(73.4)

```
Den høje mand var den første
der tog ordet------------------HANDLING |
                                        |
                                 at:    |---------HANDLING
                                        |
"God morgen"  -------------------REPLIK |

"Hestesko bringer lykke"-----REPLIK (PRINCIP)|
                                             |
                                 siges af:   |------PRINCIP
                                             |
Niels Bohr var ikke-----------------ANFØRSEL |
i tvivl
```

Konneksionen *derfor:* og konversen *fordi:* er mere komplekse; de bruges i følgende situationer: 1) ved fysiske årsagsforhold; det ene OBJEKTUDSAGN står som ÅRSAG til det andet OBJEKTUDSAGN. Helheden af de to således forbundne objektudsagn er lig med det andet OBJEKTUDSAGN, regel <5a> og <5b>.

2) I en beretning vil der altid være en hovedperson, som her kaldes HELTEN, som læseren kan (og nødvendigvis må) identificere sig med. Det vil være en person som enten er AGENT eller OPLEVER i tekstens udsagn. Ordet *HELTEUDSAGN* er en samlebetegnelse for KLASSE, ADFÆRD, HANDLING, PSYKISK EGENSKAB, BEVIDSTHED eller ERFARING. Der kan nu opstilles en række regler der opererer på dette HELTEUDSAGN, der altså er alle de udsagn der har en bestemt person som bærer af synsvinklen, og som gør det muligt og nødvendigt at identificere sig med denne helt.

3) Når to udsagn sættes sammen kan der typisk ske det at en BEGIVENHED (eller i det hele taget et OBJEKTUDSAGN) er FORANLEDNINGEN til at HELTEN HANDLER eller OPLEVER, regel <6ab>.

4) HELTENS OPLEVELSE (herunder HELTENS HENSIGT) kan være MOTIVET for et HELTEUDSAGN <7ab>

Relationerne *for at:* og så *derfor:* findes kun i beretninger og kun mellem den eller de HANDLINGER som udføres, og den TILSTAND eller BEGIVENHED som det er formålet med handlingen at nå til; sammenfatningen hører altid til HANDLINGENS type; HENSIGT kan opfattes som en underkategori til MOTIV. I begge tilfælde <6-7> er det HELTEUDSAGNET der i forhold til omgivelserne optræder som helheden. Dette gælder også når HELTEUDSAGNET anføres med det RESULTAT det måtte have i form af et OBJEKTUDSAGN. Det er stadig HELTEUDSAGNET der træder i relation til omgivelserne.

Forskellen på FORANLEDNING og RESULTAT er således alene synsvinklen. Det der fra den ene persons synsvinkel kan ses som en ANLEDNING *derfor:* HANDLING, kan fra den anden persons synsvinkel ses som en HANDLING *derfor:* RESULTAT helhed. *derfor:*-relationen omfatter også altid en *så:*-relation, således at segmenternes rækkefølge ikke kan byttes om.

(73.5)

```
<5a> OBJEKTUDSAGN Y -< OBJEKTUDSAGN X derfor: OBJEKTUDSAGN Y // X --> Y
<5b> OBJEKTUDSAGN X -< OBJEKTUDSAGN X fordi OBJEKTUDSAGN Y // X <--Y
<6a> HELTEUDSAGN Y -< ANLEDNING: OBJEKTUDSAGN X derfor: HELTEUDSAGN Y // X::Y
<6b> HELTEUDSAGN X -< HELTEUDSAGN X fordi: ANLEDNING: OBJEKTUDSAGN Y // X::Y
<7a> HELTEUDSAGN Y -< MOTIV: OPLEVERUDSAGN X derfor: HELTEUDSAGN Y // X::Y
<7b> HELTEUDSAGN X -< HELTEUDSAGN X fordi: MOTIV: OPLEVERUDSAGN Y // X::Y
<8a> HELTEUDSAGN X -< HELTEUDSAGN X derfor: RESULTAT: OBJEKTUDSAGN Y // X -->Y
<8b> HELTEUDSAGN Y -< RESULTAT: OBJEKTUDSAGN X fordi: HELTEUDSAGN Y // X <--
Y

Han er overrasket og irriteret---VIRKNING: TILSTAND |
                                                    |
                                          fordi:    |------TILSTAND
                                                    |
for politiet er begyndt                             |
at bruge et nyt horn--------------ÅRSAG: BEGIVENHED |

Gæsten undrede sig---------------MOTIV: BEVIDSTHED |
                                                    |
                                         derfor:    |------HANDLING
                                                    |
og spurgte professoren...--------VIRKNING: HANDLING |

Han kørte ind til siden-------------ÅRSAG: HANDLING |
                                                    |
                                          derfor:   |------HANDLING
                                                    |
og udrykningsbilen fik                              |
fri passage-------------------RESULTAT: BEGIVENHED  |


Han spiste -------------------------ADFÆRD |
                                            |
                                   fordi:   |--------------ADFÆRD
                                            |
Nu ville han være mæt-------------HENSIGT   |

Han ville hjem--------------------HENSIGT   |
                                            |
                              så: derfor:   |--------------HANDLING
                                            |
Han tog træsko på-----HANDLING |            |
                               |            |
                          og:  |--HANDLING  |
                          så:  |
                               |
og gik ud af døren----HANDLING |
```

Fire konneksioner er lige så almene som *og:*, men kan kun forbinde ytringer i kommunikationssituationen, og aldrig udsagn om den fortalte situation. Det drejer sig om *muliggør:*, *forudsat:*, *ergo:* og *for:*. Reglerne for *for:* og *ergo:* omtales nærmere i § 75. *muliggør:* og *forudsat:* kan forbinde tekstelementer af en hvilken som helst type både i berettende og argumenterende tekster. TEKSTELEMENT A *forudsat:* FORUDSÆTNING B, er ganske simpelt den relation at A forudsætter B, *muliggør:* er den konverse relation; FORUDSÆTNING A *muliggør:* TEKSTELEMENT B er ensbetydende med at B forudsætter A. Den type som sammenfatningen hører til er TEKSTELEMENTETS type, ikke FORUDSÆTNINGENS.

Disse to konneksioner er altså afspejlingen af den relevansregel at det som afsenderen forudsætter også skal være kendt og anerkendt af modtageren, og det sker ved at de forudsætninger som modtageren ikke måtte have for en given sætning, normalt er leveret i tekstens forudgående sætning.

Disse konneksioner af tekstelementer indgår så igen i strukturer på højere niveau, således at alle ytringer i en tekst kædes sammen i en struktur som kan beskrives som ét grendiagram for hele teksten. Tag som udgangspunkt grendiagrammet med udsagnstyper, konneksioner og tekstelementer for en helt simpel beretning:

(73.7)

```
(1) Anna holdt godt fast i
snoren på sin fine nye ballon.-- ADF-----------------|INDLEDNING
                                                     |
(2) Pludselig tog et vindpust---|BEG                 |
    den.                        | m:-|BEG            | m:
                                | så:|               | mens:
(3) Vinden bar den hen mod et---|BEG |------|KOMPLI-  |---------BERET-
    træ.                            | m:   |KATION   |         NING
                                    | så:  |         |
(4) Ballonen ramte en gren------|BEG |      |         |
                                | m: |      |derfor:  |
                                | så:|BEG   |---------|EPISODE
                                |          |
(5) og gik itu. ----------------|BEG       |
                                           |
(6) Anna græd og græd.-----------ADF--------|REAKTION
```

En foreløbig grammatik for en *beretning* kan se således ud:

(73.8)

Notation: STORE BOGSTAVER: udsagnstyper og tekstelementer; *små bogstaver i kursiv og med kolon:* konneksioner; '//' = enten... eller; '-<' = kan bestå af; '(XXX)' = optionelt, ikke obligatorisk men muligt element. De betingelser at visse regler kun kan bruges hvis der er en bestemt metasemantisk relation mellem de to udsagn som ytringer, noteres med '///' og dernæst den metasemantiske relation. Reglerne nummereres i spidse parenteser <1>.

Generelle regler:

Sideordning:

<1a> ELEMENT a -< ELEMENT X *og:/eller:* ELEMENT Y // X::Y
<1b> ELEMENT Y -< ELEMENT X *men:/endog:* ELEMENT Y // X::Y

Muliggørelse:

<2> ELEMENT Y -< ELEMENT X *muliggør:* ELEMENT Y // X <= Y

Tid:

<3a> OVERGANG Y -< OVERGANG X *så:* OVERGANG Y // X::Y
<3b> OVERGANG X -< OVERGANG X *efter at:* OVERGANG Y //X::Y
<4a> TILSTAND a -< TILSTAND X *mens:* TILSTAND Y // X::Y
<4b> OVERGANG -< TILSTAND *mens:* OVERGANG // X::Y
<4c> OVERGANG -< OVERGANG *mens:* TILSTAND // X::Y

Årsag:

<5a> OBJEKTUDSAGN Y -< OBJEKTUDSAGN X *derfor:* OBJEKTUDSAGN Y // X --> Y
<5b> OBJEKTUDSAGN X -< OBJEKTUDSAGN X *fordi:* OBJEKTUDSAGN Y // X <--Y

Foranledning:

<6a> HELTEUDSAGN Y -< ANLEDNING: OBJEKTUDSAGN X *derfor:* HELTEUDSAGN Y // X::Y

```
<6b> HELTEUDSAGN X -< HELTEUDSAGN X fordi: ANLEDNING: OBJEKTUDSAGN Y  // X::Y

Motiv:
<7a> HELTEUDSAGN Y -< MOTIV: OPLEVERUDSAGN X derfor: HELTEUDSAGN Y  // X::Y
<7b> HELTEUDSAGN X -< HELTEUDSAGN X fordi: MOTIV: OPLEVERUDSAGN Y  // X::Y

Resultat:
<8a> HELTEUDSAGN X -< HELTEUDSAGN X derfor: RESULTAT: OBJEKTUDSAGN Y // X -->Y
<8b> HELTEUDSAGN Y -< RESULTAT:
                          OBJEKTUDSAGN X fordi: HELTEUDSAGN Y   // X <-- Y

Specifikation:
<9a> ELEMENT X -< SAMMENFATNING: ELEMENT X nemlig: SPECIFIKATION: ELEMENT Y
//X<--Y
<9b> ELEMENT Y -< SPECIFIKATION: ELEMENT X altså: SAMMENFATNING: ELEMENT Y
//X<-->Y

Regler specielt for beretninger:
<10> BERETNING -< (INDLEDNING X muliggør: mens:) EPISODE Y (ergo: så: SLUTNING
Z)  //X<=Y,Y<=X
<11> INDLEDNING -< VARIGHED/TILSTAND X (og: VARIGHED/TILSTAND Y) // X::Y
<12> EPISODE -< KOMPLIKATION X derfor: REAKTION Y // X::Y
<13> SLUTNING -< VARIGHED/TILSTAND/K/ANT/VUR/PRI
<14> As KOMPLIKATION -< As BEGIVENHED/ERFARING/ Bs EPISODE
<15> REAKTION -< ADFÆRD/HANDLING
```

Man kan først lægge mærke til at reglerne kan operere på klasser af udsagnstyper, fx VARIGHED, som omfatter EGENSKAB, PSYKOLOGISK EGENSKAB og KLASSE. Regel <11> angiver således at materialet til en INDLEDNING udgøres af enten en VARIGHED eller en TILSTAND, af hvad undertype de så end måtte være, og derudover eventuelt en KONTRAST, VARIGHED eller TILSTAND.

Reglerne <1-9> er helt generelle regler der siger det som er beskrevet i (73.1-2,4-6), fx at hvis en OVERGANG, fx en BEGIVENHED 1 er en forudsætning for en senere nævnt BEGIVENHED 2 (dvs. hænger sammen med konneksionen *muliggør:*), så danner disse to tilsammen materiale til et tekstelement på højere syntagmatisk niveau af samme karakter som BEGIVENHED 2. Og reglen er generel, således at det samme gælder for to HANDLINGER.

Dernæst kan man lægge mærke til at der i denne grammatik indirekte er udtrykt en bestemt handlingens logik, nemlig ved at der også siges hvad der ikke kan forekomme. Det siges fx at HANDLINGER i en beretning kun kan forekomme som REAKTION på en BEGIVENHED, eller en ERFARING der fungerer som en KOMPLIKATION for heltens projekt, som antydes i INDLEDNINGENS modsætningsforhold. En beretning der kun bestod af en episode, der igen kun bestod af heltens handlinger, ville være svær at opfatte som en beretning, fx *Jeg kom, jeg så, jeg sejrede.*

I den konkrete historie i (73.7) er der i det første udsagn indbygget en spænding med ordene *holdt godt fast i*. Når der ikke blot står *holdt i*, men også *godt fast*, er det efter (66.16) fremsat med følgende underforståelse: 'og kun godt fast', dvs, 'IKKE>> godt nok fast'. Og det viser sig jo netop at blive motivet i den historie der følger efter. Til gengæld har historien ikke nogen SLUTNING, men den er jo også efter reglen optionel.

optionel.

Men det er klart at grammatikken kan generere analyser af mange andre historier. Her er det med spidse parenteser angivet hvilke regler der er anvendt på hver enkelt overgang fra et udsagn til et andet:

(73.9)

```
(1) Ovenover indgangsdøren )
til Niels Bohrs sommer-    )---- SIT ---------------------|INDL.
hus hænger der en hestesko.)                              |
<10>                                                      |
En gæst, (2) der undre-    )                              |
de sig over at finde det- )-------|Gs                     |
te tegn på overtro ved     )      |BEV                    |--------BERET-
indgangen til netop Niels  )      |-------Gs =  |NBs      | m:     NING
Bohrs hus,                 )      | d:    H     |KOMPL    | mens:
<7a>                              | mens:       |         |
(3) spurgte professoren:   )      |             |         |
- Hvordan kan De som       )-------|Gs           |         |
naturvidenskabsmand tro    )      |H            | derfor: |
på, at en sådan tingest    )                    | så:     |EPI-
bringer lykke?             )                    |---------|SODE
<12>                                            |
(4) - Nåh, jeg tror nu hel- )----|H1            |
   ler ikke på den, svarede )    |              |
   Niels Bohr               )    | men:         |NBs
<1>                              |--------H =   |REAKTION
                                 |
(5) men jeg har ladet mig )------|H2
fortælle, at den bringer  )
lykke også hvis man ikke  )
tror på den.              )
```

Henning Fonsmark: *Alverdens anekdoter*, Kbh. 1956 s. 248, Politikens Forlag.

Denne næste historie kan også beskrives ved tekstgrammatikken i (73.8), og her bruges også de generelle regler om elementerne i forbindelse med konneksionen *men:*, *derfor:* og *nemlig:*. Regel <1> siger blot at *og:*, *eller:*, *men:* og *endog:* forbinder to elementer af samme karakter og udgør materialet til et tekstelement på højere niveau, af samme karakter, men et komplekst element som omfatter begge delelementerne.

Regel <7> siger at en HANDLING kan bestå af selve handlingen med en forudgående beskrivelse af motivationen for handlingen i form af PSYKOLOGISK EGENSKAB, BEVIDSTHED eller HENSIGT.

Det interessante ved eksempel (73.9) er dette at der er to personer i beretningen. Og elementer som HANDLING, ERFARING, og BEGIVENHED er alle defineret ud fra en bestemt persons synsvinkel. Den enes HANDLING er for den anden en BEGIVENHED. ((2) + (3)) er i historien således 'gæstens' handling, og *derfor:*-relationen kan kun forklares hvis man ser det fra gæstens synsvinkel, han spørger fordi han undrer sig. Begrebet 'motivation' som kan omfatte både MOTIV og ANLEDNING forudsætter en 'synsvinkel'. Men denne gæstens HANDLING er for Niels Bohr en BEGIVENHED, som kan være den KOMPLIKATION der provokerer ham til hans HANDLING i ((4) + (5)).

Der gælder nu den regel som er beskrevet i (71.14), at det giver en betydelig mere

synsvinkel, således at gæstens handlinger er Niels Bohrs BEGIVENHED, snarere end omvendt: at se historien fra gæstens synsvinkel og se Niels Bohrs handling som gæstens BEGIVENHED.

Når man ser historien fra Niels Bohrs synsvinkel, bliver på sin vis (2) *...der undrede sig over at finde dette tegn på overtro ved indgangen til netop Niels Bohrs hus...* er en overflødig oplysning, det der i § 42 ved en tematisk analyse ses bort fra ved en 'reduktion' af historien. I forhold til helheden er det kun spørgsmålet der tæller, ikke motivationen for spørgsmålet. Havde man omvendt taget gæstens synsvinkel som gældende for hele historien, måtte man betragte både (4) og (5) som RESULTAT af gæstens HANDLING, og som sådan ville de være overflødige. Det er grunden til at Niels Bohrs synsvinkel er valgt for hele historien.

Man kan endelig i dette eksempel (73.9) lægge mærke til at pointen i historien, det paradoksale i Niels Bohrs replik, ikke fremgår af kompositionsanalysen. Kompositionelt er historien meget simpel og ordinær. Paradokset er alene angivet ved konneksionen *men:* og ved de forudsætninger og underforståelser der er forbundet med ord som *tingest, nu heller ikke* og *også hvis* (se §§ 48-51 for en analyse af motivet i historien).

Her følger flere eksempler på hvad grammatikken kan bruges til.

(73.10)

```
(1)Holberg var sin egen )
forlægger              )---------|KL
    <1>                          | m:
(2)og når han havde udsendt    )  |--------------------|T-A
en ny bog gik folk op til ham, )  |                    |
dels for at købe den, dels for )--|SIT1                |
at veksle et par ord med den   )                       |
navnkundige eneboer, som ellers)                       | og:
ikke var så let at få i tale.  )                       |
    <1>                                                |
(3) Nu var det ikke alle, der  )                       |-------|INDL
havde lyst til at tale med ham,)---------|T           |       |
som tillige havde råd til at   )         |            |       |
købe bogen.                    )         |------|T    |       |
    <7a>                         |SIT2  | d:   |     |       |
4) De skaffede sig da et eller )--|SAM   |      |     |       |
andet ærinde,                  )  |------|SITa  |     |       |
    <9a>                         | n:          | m:  |       |
(5) og blandt unge mennesker var)-|SIT3-        |------| T-B  |
det et yndet trick at gå ind og ) |SP           | mens:        |-------BE-
spørge, om det var her, barberen)               |              |       RET-
boede.                         )                |              |       NING
    <2,4b>                                      |              | m:
(6) Men Holberg anede ret hurtigt)--------------|BEV           | mens:
uråd.                          )                               |
    <10>                                                       |
(7)En dag kom en ung student til )                             |
ham med det samme spørgsmål,     )-- BEG -------------|KOMPL  |
    <6>                                               |        |
(8)og Holberg svarede bekræftende )                   |        |
og bød sin gæst en stol.          )----|H1           |        |
    <8a>                                |----|Ha     d:|        | EPI
(9) Studenten var nødt til at tage)     |d:  |      så:|--------| SODE
plads og roligt overvære hvorledes)----|RES |         |
komediedigteren lavede skummet til)         | m:      |
    <2,4b>                                  |-- H ----|REAK
(10) Efter at Holberg havde smurt)----|H2   | mens:   |TION
den unge mand dygtigt ind op over)    |m:   |
begge øren, bukkede han pænt for )    |-----|Hb
synderen og sagde:                )   |så:
    <2,3a>                            |
(11) og sagde: - Jeg sæber kun folk---|H3
ind, men derovre bor han der rager dem.
                Henning Fonsmark:  Alverdens anekdoter Kbh. 1956 s. 288.
```

Regel <9> beskriver hvorledes man altid kan lave en SAMMENFATNING af en række elementer, eller omvendt specificere et element ud i en eller flere SPECIFIKATIONER. Det sker i (73.10) i (4) og (5).

Værd at nævne er det at det ikke er varigheds- eller tilstands-verber der indgår i (2) som kaldes en SITUATION: *...gik folk op til ham....* Det er en tilstand fordi tidsangivelsen er iterativ, det er ikke noget de gør på en bestemt tidspunkt, men noget de gør *...når han havde udsendt en ny bog*. Det er således en TILSTAND der består af en række gentagne OVERGANGE. Det er også værd at bemærke at HANDLING-a (8-9) består af en HANDLING-1 (8) og dens RESULTAT (9), efter regel <8a>. Det kan kaldes en PLAN, en tolkningsmulighed hver gang en person udfører en række handlinger hvoraf den første er en forudsætning for den anden (efter regel <2>). Man

kan således se at Holberg i (8) svarer *bekræftende* med den plan for øje at han i (11) kan gøre studenten til grin. Man ser at forudsætningen for (11) ikke blot er Holbergs HANDLING i (8), men også RESULTATET i (9).

(73.11)

```
(1)Historien er velkendt)-------------------------------------------|IN-
og meget kort:          )                                           |TRO
                                                                    |
(2) To tosser gik en aften )                                        |
på en mørk vej.            )----|ADF                               |
    <1>                         |------T-----------------------|INDL |at:
(3) Den ene tosse havde en )    | og:                          |     |
lygte.                     )----|SIT                           |     |
     <10>                                                       |     |
(4) Tossen, der havde lygten  ) (t1)                            | m:  |
lader lyskeglen pege op i luf-)-|H1                             |-----|BE-
ten                           ) | så:  (t1)  (t2)              | mens:RET-
     <2, 3a>                    |--------H  =  BEG-----|KOMPL  |      NING
(5) og så siger han til den )   | m:                   |       |
anden tosse: "Du får 10 kr.,)---|H2                    |       |
hvis du tør kravle op ad den)                          |       |
lyskegle."                  )                          | d:    |EPI-
    <6a>                                               |-------|SODE
(7) Den anden tosse tænker sig)----------------|BEV    |
lidt om,                      )                |       |
                                               |       |
    <7a>                                       | d: H =|REAK
(8) og så svarede han klogt:)----------|Ha     |-------|TION
    "Tror du jeg er tosset? )          |for:   |
                                       |-------|H
(9) Tror du ikke jeg kender dig?|H1    |
                                |for:--|Hb
(10) Når jeg er kommet halvvejs,|H2
så slukker du lygten."
```

Johannes Møllehave: *Tusind fluer med eet smæk*, Kbh. 1982, side 21.

Igen kan historien forklares ved grammatikken i (73.8). Man kan lægge mærke til hvorledes synsvinklen i (4-5) skifter fra første tosse (t1) til anden tosse (t2). Man kan også lægge mærke til at regel <7a>, om motivation og handling, bruges i (7-10). (8-10) er struktureret efter reglerne for argumentation, idet de jo alle tre indgår i den anden tosses argumentation (se § 75!); (8) er konklusionen af de to præmisser (9) og (10). og (10) er præmis for (9). Jeg skal ikke komme mere ind på dette her. Endelig er der et indtil nu ikke nævnt element, nemlig INTRODUKTIONEN, som er en metasproglig omtale af hele historien som historie (se § 43). Relationen mellem (1) og resten er således en *at:*-relation.

(73.12)

```
MUSEFANGEREN
(1) En præst havde faaet sig)-|T1
    en ny Avlskarl.          ) |-------T-----------------------------|INDL
       <2>                     | m:                                   |
(2) Han havde sat ham til at)-|T2                                     |
    tærske.                  )                                       |
       <10>                                                           |
(3) Men som han sad i sit    )                                       |
    Studerekammer, saa faldt)--|Ps                                    |m:
    det ham ind at lytte ef-)  |HEN                                   |mens:
    ter om han hørte Plejlen)  | m:-----------|Ps                     |
    gaa paa Loen.            ) | mens         |ERF1                   |
       <2, 4a>                 |Ps            |                       |
(4) Nej, det var ganske stille.|ERF           |    Ps    Ps           |
       <1>                                    |end-ERF= |KOMPL         |
(5) Han maatte da ud og se,    )          |Ps  |og       |            |
    hvad Karlen tog sig til.  )----------|HEN |         |            |
      <2, 4a, 7a>                         |----|Ps       |-- Ps |Ks   |
(6) Han kommer til Loen, )-----|H          | m: |ERF2     |d: EPI|KOMP |
     <2, 3a>                 så:|m:-|H     | derfor:     |  SODE|     |
(7) stikker Hovedet ind, )-----|H  |så:  |                |      |     |
     <2, 3a>                   |m:---|ERF                 |      |     |
(8) og ser god Karl ligge paa)-----|ERF                   |      |     |
    Maven i Halmen, saa lang )                            |      |     |
    han var.                 )                            |      |     |
     <12>                                                 |Ps    |     |Ks
(9) "Hvad bestiller du der?")---H-----------------------|REAK  |-----|EPI
     spurgte Præsten.        )                           |TION  |d:   |SODE
     <12>                                                |      |     |
(10) "Tys, Far!" sagde Karlen,-|H                 |Ks          |      |
                               | for:------------|H           |      |
(11) "jeg lurer paa Musen". )--|H                 |            |      |
     <8a>                                         | d: |Ks    |      |
(12) Da blev Præsten glad      )-|Ps ERF         |    |H     |      |
     <7b>                         |-------|Ps     |    |      |      |
(13) og syntes det var en præg-) |fordi:-|ERF    |    |      |      |
     tig Karl, han havde faaet,--|Ps BEV |d:  Ps |Ks  |      |      |er-
     som ogsaa kunde fange Mus.  |--- H -|RES    |    |      |Ks    |go:
     <7a>                        |                |    |      |      |
(14) "Det var ret Per", hviskede)        |        |endog:--|REAK |så:
     Præsten,                   )--|Ps H |Ps     |        |TION |
       <2, 3a>                     |m:---|H      |        |     |
(15) "hvor mange har du fanget?"<1>|Ps H          |        |     |
(16) "Naar jeg faar een til den     )             |        |     |
     jeg lurer paa, saa har jeg to,")-------|Ks H  |        |     |
      sagde Per.                     )      |---------|Ks H |     |
       <3a, 8a>                              |d:              |     |
(17) "Det er godt," hviskede Præsten,)----- Ps H = Ks RES     |     |
       <10>                                                   |     |
(18) og saa listede han ganske  )                             |     |
    forsigtigt op i Studerekam- )-----------------------------|SLUT-
    meret igen.                 )                             |     NING
                                                              |     VURD
```

Danske Folkeæventyr ved Svend Grundtvig Kbh. 1903, s. 59.

Om denne historie kan man bemærke følgende: Historien handler om magt i forhold til bevidsthed, og derfor handler mange af delene også om at skaffe sig viden om noget; det sker to steder ved at præsten foretager en HANDLING som er en forudsætning for senere at gøre en ERFARING ((3 og 4) og (6-7 og 8). Det sker efter den helt generelle regel <2> om at en OVERGANG kan bestå af selve

OVERGANGEN og den OVERGANG der er en forudsætning for den.

Det er også i denne historie interessant at det for læseren er en gåde om det er præsten eller karlen der er helten som bærer den endelige synsvinkel. (3-8) kan kun forstås ud fra præstens synsvinkel; det er for ham en forudsætning for at skaffe sig viden om hvad karlen laver at han bevæger sig hen til loen (6-7).

Den ERFARING som det er for præsten at se karlen ligge i halmen, er så - for præsten stadigvæk - en komplikation som han reagerer på ved lidt brysk at spørge karlen (9).

Men det er meget svært at opfatte resten af historien ud fra præstens synsvinkel, bl. a. fordi præsten ikke forstår hvad der sker i historien, hvad læserne jo gør. Man kan godt opfatte (9-11) som præstens første REAKTIONS-HANDLING med dens RESULTAT, og man kan også opfatte (12-16) som præstens anden REAKTIONS-HANDLING, og endog se en vis parallelisme mellem KOMPLIKATIONENS toleddede opbygning og REAKTIONENS opbygning på samme måde med to led. Men dernæst kan man ikke få mening med fortsættelsen i (17-18). De giver ingen mening i præstens historie.

Derfor må man fra (10) og frem tage karlens synsvinkel, og så ser man at der er et argumentationsforhold mellem (10) og (11) - set fra karlens synsvinkel. (12-15) er i første omgang præstens HANDLING, men den kan i anden omgang kun opfattes som det af karlen på forhånd kalkulerede resultat af **hans** HANDLING i (10-11). Mønstret med karlens handling og dens kalkulerede resultat gentager sig så i (16-17).

Og derved ser man at der bliver en vis symmetri mellem præstens KOMPLIKATION i (3-8) og karlens REAKTION i (10-17); de består begge af en simpel figur, præstens HENSIGT + ERFARING, karlens HANDLING + RESULTAT, og den samme figur i kompleks form, præstens anden ERFARING består i sig selv af to HANDLINGER + én ERFARING, karlens første HANDLING består af af to HANDLINGER + hele præstens HANDLING som RESULTAT af karlens HANDLING. I præstens KOMPLIKATION er den simple figur yderst og den komplekse inderst, og der er et *endog:*-forhold mellem dem; i karlens REAKTION er den simple figur yderst og den komplekse inderst, og der er et *endog:*-forhold mellem dem.

Denne symmetri er et indicium for at den fundne grenstruktur er den rigtige, at det altså er en del af historien at modtagerne først skal identificere sig med præsten, men så skifte over til karlens synsvinkel. Symmetrien betyder jo nemlig at også denne tolkning registrerer det træk i udtrykket at der er symmetri mellem første del og anden del af teksten.

§ 74. Nyhedsartiklens grammatik

Det karakteristiske for de konneksioner der er typiske for episoden i beretningen, er at de forbinder to tekstelementer som henviser på samme måde til den beskrevne situation. Man kan altså sige at konneksionerne beskriver metonymiske relationer

mellem to størrelser, dvs. *i* den beskrevne situation. I beretninger kan man også finde konneksioner som forbinder to tekstelementer som ikke henviser på samme måde til den samme situation, to tekstelementer som henviser til det samme i den beskrevne situation, men med forskellig abstraktionsgrad eller forskellige sproghandlingstype (konstatering eller vurdering). Disse konneksioner forbinder således ikke to størrelser i den beskrevne situation, men i kommunikationssituationen. De forekommer både i berettende tekster og i argumentation.

nemlig: og *fx:* og den fælles konvers *altså:* forbinder SAMMENFATNING med to eller flere SPECIFIKATIONER eller EKSEMPLER. Typen af tekstelement på det hierarkisk næst højere trin er selvfølgelig det samme som SAMMENFATNINGEN. SPECIFIKATIONERNE forudsætter SAMMENFATNINGEN, men det er ikke det samme forhold som der er mellem INDLEDNING og EPISODE i en beretning, for sammen med denne *muliggør:*-relation er der kun en *og:*-relation; der er ikke, som i beretningen, en *mens:*-relation. *Nemlig* betyder altså det samme som *muliggør: og:*.

(74.1)

```
<1a> ELEMENT a -< ELEMENT X og:/eller: ELEMENT Y // X::Y
<9>  ELEMENT X -< SAMMENFATNING:  ELEMENT X nemlig: SPECIFIKATION: ELEMENT Y
// X<--Y


Hun kom til skade. ----------|SAMMENFATNING:
                             |BEGIVENHED A
                             |
                             | nemlig:----- BEGIVENHED A
                             |
Hun brækkede benet,|BEG-B    |
                   |         |
                   |og: -----|SPECIFIKATION:
                   |          BEGIVENHEDER B-C
og fik hjerne-     |BEG-C
rystelse.

Lydene fra det nye horn |
er meget usædvanlige.   |
                        |
                        | og:----|SPECIFIKATIONER:
                        |        |VURDERINGER B-C
                        |        |
De forplanter sig til et|        |altså:----------VURDERING A
andet bestemmelsessted. |        |
                        |        |
Det nye horn er et trafik-)      |
fremmedlegeme.            )------|SAMMENFATNING:
                                  VURDERING A

Du kan komme til skade. -----|PRINCIP
                             |
                             |fx:---------PRINCIP
                             |
Du kan fx brække benet. -----|EKSEMPEL
```

Disse konneksioner findes også i beretninger (som antydet med regel <9>) men de spiller ikke en dominerende rolle. Det gør de derimod i nyhedsartiklen, som helt

igennem er struktureret ud fra kommunikationssituationen og ikke ud fra den omtalt situation. De metonymiske konneksioner, som betegner relationer *i* den omtale situation, er sjældne, mens informationskonneksionerne, der betegner forholdet for modtageren mellem oplysninger, er de dominerende. Eksempel:

(74.2)

```
(1) RUMFÆRGEN KLAREDE LANDINGEN    )
EDWARD-LUFTBASEN, Californien, 14.)---|HVEM HVAD------------------|OVER
april (AP)                          )                              |SKRIFT
                                                                   |
(2) Den amerikanske rumfærge "Co-     )                            |
lumbia" og dens to piloter nåede tirs-)-HVEM HVORNÅR -----|SAMMEN-|
dag velbeholdne tilbage til jorden.   ) HVORDAN           |FATNING|
                                                          |       |nem-
(3) De overlevede de høje temperaturer)                   |       |lig:
under dykket fra rummet og ned gen-   ) HVORDAN           |       |
nem atmosfæren og en nervepirrende    )-HVAD HVOR--|SP1   |       | NY-
landing på en hård sandbane i Mojave- )            |HVAD  |       | HEDS-
ørkenen i Californien.                )            |HVOR- |       |-AR-
                                                   |DAN   |nemlig:| TI-
                                                   |      |       | KEL
(4) Astronauterne John Young og Robert)|HVEM HVAD  |og:   |       |
Crippen styrede det 80 ton tunge rum- )|HVORDAN    |      |       |
skib gennem en perfekt landing klok-  )|NÅR        |      |       |
ken 20.21 (dansk tid)                  |altså:-----|SP2   |       |
                                       |så:        |HVAD  |       |
(5) og satte derpå punktum for en    ) |           |      |-------|TEKST
historisk to et kvart døgn lang rum-)--|HVAD       |og:   |
flyvning.                            )             |------|SPECIFI-
                                                   |      |KATIONER
(6) "Columbia" landede som et gigantisk)           |      |
svævefly på landingsbane 23 på en     )           |      |
udtørret sø, der er en del af Edwards  )HVORDAN   |SP3   |
luftbasen, skriver Associated Press.   )HVOR-------|HVOR  |
                                                   |HVOR  |
(7) Under turen  fra skibets bane 277)             |DAN   |
kilometer over Jorden og ned gennem  )             |og:   |altså:
atmosfæren kom dets overflade op på  )             |      |
temperaturer på op til 1.500 grader. )-----|HVORDAN|      |
                                           |men:   |      |
(8)                                        |så:    |SP4   |
som siden opsendelsen havde voldt)TILSTAND |-------|HVOR- |
bekymringer,                     )    |men:|        DAN   |
                                      |----|HVAD          |
(9) Men de varmebeskyttende fli- )BEGIVENHED              |
ser (8) viste sig at holde.                               |
(10)"Columbia" er det første luftfar-)                    |
tøj, der ved sin tilbagevenden er    )-KLASSE------------|KONKLU-
landet på jorden som et fly.         )                    SION
      Information 15.4. 1981 side 1.
```

På dette grundlag kan man så opstille en specifik grammatik for nyhedsartikler således som man kan for beretningen. Den indeholder selvfølgelig alle de samme generelle regler som beretningens grammatik, reglerne <1-9>. Men derudover også følgende:

(74.3)

Regler specielt for nyhedsartikler:

```
<9>  ELEMENT X -<
        SAMMENFATNING: ELEMENT X nemlig: SPECIFIKATION: ELEMENT Y//X<--Y
<16> NYHEDSARTIKEL -< OVERSKRIFT X nemlig: TEKST Y // X <-- Y
<17> TEKST -< RUBRIK nemlig: TEKST // X <-- Y
<18> OVERSKRIFT/RUBRIK/TEKST -< OPLYSNING
<19> OPLYSNING -< HV1, HV2..n
<20> HV -< TEKST
```

Denne grammatik fungerer kun ved hjælp af den generelle regel <9> om specifikation, og med regel <1> om sideordning, således at den typiske nyhedsartikel er struktureret således:

(74.4)

```
                    NYHEDSARTIKEL
                         |
OVERSKRIFT          nemlig:                TEKST
   |
OPLYSNING    RUBRIK        nemlig:                TEKST
   |          |
HVEM         OPLYSNING  SAMMENFATNING     nemlig:      SPECIFIKATION
HVAD           |            |
HVOR         HVEM       OPLYSNING                     SP1    SP2     SP3    SP4...
             HVAD           |                          |      |       |      |
             HVORDAN    HVAD                          UDS:   UDS:    UDS:   UDS:
             HVORFOR    HVORNÅR                       HVEM   HVAD    HVORNÅR HVOR
                        HVORFOR
                        MED HVAD
```

Man ser her at der er alternativer i udfyldningen af det samme tekstelement. Elementet *HV* kan erstattet af HVEM, HVAD, HVOR, HVORDAN, HVORMED og HVORFOR. Det betyder at et forløbselement som er en SPECIFIKATION af et andet, yderligere specificerer enten *hvem* der gjorde det, *hvad* de gjorde, *hvornår* osv, eller flere af dem. Rækkefølgen af de forskellige specifikationer synes at være bestemt af at de mere informative specifikationer anbringes tidligere end de mindre informative. Der er altså en omvendt *endog:*-relation mellem de forskellige specifikationer, men det er snarere en tendens (og en diskutabel tendens) end en regel. Oplysningerne i en nyhedsartikel bliver altså mindre og mindre informative og dermed relevante for modtageren.

På sin vis bliver nyhedsartiklen derved mere løst struktureret end beretningen. Der bliver færre eksempler på noget som ikke opfylder kravene til en nyhedsartikel. De enkelte tekstelementer fungerer ikke som BEGIVENHEDER og HANDLINGER, og det er for avisartiklen ikke væsentligt om det er en TILSTAND eller en OVERGANG, for der er ingen tidsmæssig organisering af elementerne i forhold til hinanden. Det er i nyhedsartiklen heller ikke væsentligt om elementet er et AGENTUDSAGN, et OPLEVERUDSAGN eller et OBJEKTUDSAGN, for der er ingen HELT og ingen synsvinkel. Det eneste struktureringsprincip synes at være oplysningernes

specifikationsgrad, dvs. i hvor høj grad og på hvilke punkter en given oplysning giver flere informationer end de foregående udsagn. Den letteste måde i en analyse at registrere dette på, er at betragte udsagnet som et **omsagn** med tilhørende **semantiske roller**, dvs. verbet med de tilhørende nominale og adverbielle led, således som det er beskrevet i Fillmores kasusgrammatik og i den klassiske retorik (nemlig som topoi i forbindelse med belysningen af en begivenhed, se §§ 55-56). Til hvert omsagn kan der knytte sig følgende semantiske roller, hver af dem noteret med det *hv*-ord med hvilket man spørger til denne rolle:

(74.5)

HVEM angiver både AGENTER, OPLEVERE og OBJEKTER; forskellen mellem dem er i denne sammenhæng uvæsentlig.
HVAD angiver omsagnets specifikationer, dvs. de valente objekter, som ikke betegner de handlende personer og organisationer.
HVOR dækker både *hvor*, *hvorfra*, *hvortil* (*hvorfra* og *hvortil* er dog ofte valente og således specifikationer af HVAD).
HVORNÅR dækker også *hvornår*, *hvor længe*, *siden hvornår*, *indtil hvornår*.
HVORDAN handler både om *måden*, *omstændighederne*, *vilkårene*, *betingelserne* og *midlerne* (HVORMED).
HVORFOR specificerer både *årsagerne* og *hensigterne*.

Som det blev vist i § 70 har nyhedsartikler en særegen informationsstruktur og forudsætningsfletning, karakteristisk ved at mange oplysninger meddeles sekundært som forudsatte oplysninger som modtageren imidlertid ikke kender, og ved mange parentetiske led. Den mest hensigtsmæssige måde at notere dette på i en analyse af nyhedsartikler, er at notere alle de *hv*-spørgsmål et givet udsagn specificerer, inklusive de sekundært meddelte og de parentetiske. Det væsentligste kriterium på om noget regnes som kompositorisk relevant, er om oplysningen har en tilstrækkelig specifikationsgrad til at meddele noget som ikke fremgår af de foregående oplysninger. Tag udsagn (3) i (74.2)

(74.6)

(3) De overlevede de høje temperaturer under dykket fra rummet og ned gennem atmosfæren og en nervepirrende landing på en hård sandbane i Mojaveørkenen i Californien.

HVEM er i dette udsagn ikke specificeret mere end i det foregående. Derfor er dette udsagn ikke en specifikation om HVEM. *overlevede de høje temperaturer* er fremsat information der specificerer HVAD i forhold til det tidligere *velbeholdne* i (2). *under dykket fra rummet og ned gennem atmosfæren* er forudsat information der meddeles sekundært, og som sådan specificerer denne frase HVORDAN, nemlig

omstændighederne. *overlevede (...) en (...) landing* er svar på HVAD. *nervepirrende* specificerer HVORDAN. *på en hård sandbane i Mojaveørkenen i Californien* er parentetisk information der specificerer HVORDAN og HVOR i højere grad end det tidligere *jorden.*

Dette tekstelement, udsagn (3) i teksten, kan altså beskrives som et der i forhold til de foregående tekstelementer specificerer:

(74.7)
HVAD HVORDAN HVAD HVORDAN HVORDAN HVOR

Det bliver i diagrammet forkortet til: HVAD HVORDAN HVOR. Læg mærke til at et givet tekstelement ikke kun specificerer oplysninger fra et bestemt andet tekstelement, men kan specificerer et *hv*-ord fra et tidligere tekstelement, og et andet *hv*-ord fra et andet. Fx specificerer (4) HVEM fra (2) og HVORDAN fra (3).

Man kan se at der hos modtageren må være en forventning på spil om en struktur som den der er beskrevet i (74.4) ved ordet *derpå* i (5). Det opleves som en fejl (måske en fejloversættelse). Hvis man tager *derpå* for pålydende, skal der være en *så:*-relation mellem (4) og (5). Men det er der tydeligvis ikke. Det 'punktum' de satte, satte de ikke *efter* landingen men *i og med* landingen. Der skulle nok have stået *dermed*, således at der er en *altså:*-relation mellem de to udsagn.

(74.8)

```
(1)Væk med akkorden---HVAD-------------------------------------|OVER-
    <16>                                                        |SKRIFT
(2) 110 keramiske arbejdere på)                                 |
Bing og Grøndahls fabrik i    )--HVEM HVOR HVAD-------------|RU-|
Valby nedlagde onsdag arbej-  ) HVORNÅR HVORFOR             |BRIK
det i protest mod ny overens- )                             |   |
komst.                        )                             |   |nem-
    <17>                                                    |   |lig:
(3) 110 keramiske arbejdere på )                            |   |
Bing og Grøndahls fabrik i     )                            |   |
Valby nedlagde onsdag arbejdet )                            |   |
som en protest mod den overens-)--------HVORFOR--------|SAM |   |
komst, som Keramisk Forbund har)                        |    |---|TEKST
indgået - uden at medlemmerne  )                        |    |nem-
har haft den til urafstemning. )                        |    |lig:
    <9>                                                 |    |
(4) I 14 dage har de 110 kerami-)                       |    |
ske arbejdere hver dag holdt en )-|TILSTAND             |    |
halv times fagligt møde -         |--------------|SP1   |    |
    <17>                          |mens:         |HVOR-|    |
(5) men onsdag blev man enige om) |men:          |DAN  |    |
at nedlægge arbejdet.            )-|HANDLING      |     |----|TEKST
    <1a>                                            |     |nem-
(6) Overenskomsten har givet    )                   |     |lig:
medlemmerne en lønfremgang på 2)--|SIT             |og:  |
pct. på akkorden -              )  |                |     |
    <6a>                          |derfor:|MOTIV   |     |
(7) og det vil efter arbejdernes) |       |        |     |
opfattelse give endnu større    )-|BEV    |        |     |
lønforskelle.                           |der-    |     |
    <7a>                                |for:    |SP2  |
(8) Arbejderne ønsker akkorden)--BEV-|SAM |------|HVOR-|
erstattet med en fast timeløn.)      |    |      |FOR  |
    <9a>                             |    |      |     |
(9) Efter det gældende lønsy-)       |nem-|HELTE-|     |
stem får man en fast timeløn )-|SIT  |lig: UDSAGN|-----|SP
og oveni et akkordtillæg.     ) |m:  |           |
    <1b, 2>                     |men:T|SP        |
(10)I stedet for at øge ak-    )|                 |
kordsatsen ønsker man, at den )|BEV              |
faste timeløn, der udgør 29,20)                  |og:
kr., stiger med fem kroner.   )                  |
    <1a>                                         |
(11) En stor del af de arbejdere,     )          |
der nedlagde arbejdet, demonstrerede )-|ADF      |
foran Bing og Grøndahls forretning   ) |        |
på Amager Torv,                      ) |--------|SP3
    <1a>                                |og:     HVAD
(12) hvor man uddelte løbesedler med ) |
de krav man ønsker at få opfyldt.    )-|ADF
                 Valbybladet 8.4.
                 1981 side 8.
```

Denne tekst følger reglerne fra (74.3). Man kan lægge mærke til at RUBRIK indeholder flest HV-størrelser. Det vil være den typiske struktur for nyhedsartikler. RUBRIKKEN nævner alle væsentlige *hv*-oplysninger i sammenfattet form, mens SPECIFIKATIONERNE kun omtaler enkelte HV-størrelser, men til gengæld i speci-

ficeret form. Således doceres det også i lærebøger i journalistik.[6]

Det er også interessant at (3) kun specificerer HVORFOR, mens alle de andre led i sætningen blot gentager (uden at specificere) oplysningerne fra (2). Det opleves som akavet at der er så meget tomgang i denne sætning.

Endelig kan man bemærke at de enkelte specifikationer (4-5) og (6-10) i sig selv er struktureret som en beretning. HVORDAN kan belyses ved to udsagn der står i et tidsmæssigt forhold til hinanden. HVORFOR, altså: 'de nedlagde arbejdet' *fordi:* 'de ønsker akkorden erstattet med en fast timeløn' er igen struktureret med et MOTIV (6-7) til at de har dette ønske.

(74.9)

```
(1)REDDET ------------------------------HVAD----------------------|OVER-
    <16>                                                           |SKRIFT
(2) Århus amtsråds udvalg for   )  HVEM HVAD                       |
teknik og miljø reddede onsdag  )--HVORNÅR                         |
en af Silkeborgs største virk-  )  HVORDAN-------------------|SAM  |
somheder - Silkeborg Papirfabrik)                              |    |nem-
- fra at måtte lukke på grund   )                              |    |lig:
af miljøkrav.                   )                              |    |
    <9a>                                                       |    |
(3) Det skete da udvalget god-)                                |    |
kendte virksomhedens forslag  )-- HVORDAN--|SAM                |nem-|
til spildevandsrensning.      )            |                   |----|TEKST
    <9a>                                   |                   |lig:
(4) Projektet medfører en væsent )         |nem-|HVORDAN       |
lig nedsættelse af udledningen af-|SIT     |lig:|              |
såkaldt suspenderet stof.        )|men:    |    |              |
    <1b>                          |----HVAD|SP  |              |
(5) Alligevel kommer virksomheden)|                |              |
alene til at forurene Gudenåen   -|SIT             |og:           |
langt mere med suspenderet stof  )                |------------|SP
end hovedparten af kommunens                       |
borgere tilsammen.                                 |
    <1a>                                           |
(6) Direktør H. Madelung, De    )                  |
Forenede Papirfabrikker A/S     )  (lukningen)     |
truede på et offentligt møde    )--HVEM HVAD       |(redningen)
i februar med, at papirfabrik- )  HVORDAN     =    |HVORFOR
ken med sine ca. 355 medarbejdere
måtte lukke, såfremt kravene til
spildevandsrensning skærpedes
blot få procent i forhold til
virksomhedens eget oplæg. (RB)
       Kort Nyt, Information
       31.3.1977
```

(74.9) er igen et eksempel der følger reglerne for nyhedsartikler; der er dog to ting at bemærke: i denne sag, hvor *redningen* består i vedtagelsen af et *forslag*, kan man så at sige få en ny nyhedsartikel indbygget i den første, nemlig om indholdet af forslaget (4-5). Som tekstelement har disse udsagn som funktion at eksplicitere HVAD forslaget går ud på, og de er således indirekte med at til specificere HVORDAN Århus

6. Reglerne er fx beskrevet i Werlich, Egon, 1978: *A textgrammar of English*, side 70.

amtsråd reddede fabrikken.

På samme måde med redningens HVORFOR (6), det kan igen ses som en tekst i teksten der belyser lukningens HVEM HVAD HVORDAN.

Det er disse indlejringer af tekster med nye emner i større tekster med gamle emner der tages højde for i regel <19>. Det svarer til skiftet i synsvinkel i beretningen.

(74.10)

```
Flemming Madsen:
(1) Århus Amtsråd reddede i dag en )
af Silkeborgs største virksomheder )----HVEM HVAD      -------------|SAM-
fra at lukke på grund af miljøkrav.)    HVORNÅR HVORDAN             |MEN-
     <9a>                                                           |FAT-
(2) Det skete, da amtsrådet godkendte)                            |SP1|NING
det spildevandsprojekt, som fabrikken)---HVORDAN----------------|HVOR-
selv havde foreslået.                )                            |DAN|
     <1a>                                                           |   |
Lars Herluf Jensen:                                               |og:|nem-
(3) Den virksomhed, det drejer sig)                               |SP2|lig:
om, er Silkeborg Papirfabrik, der )----HVEM--------------------|HVEM
bl. a. fremstiller papir til vores)                               |   |
pengesedler.                      )                               |   |
     <1a>                                                         |   |SPE-
(4) Virksomheden beskæftiger omkring-----|TILST                   |   |CI-
350 medarbejdere                         |                       |---|FI-
     <1b>                                |men: T =---|INDL       |    KA-
(5) og har været en væsentlig kil-|TILST |           |     BE-   |    TI-
de til forurening af Gudenåen     |der---|TILST      |----|RET-  |    ON-
     <6a>                         |for:              |m:  |NING  |
(6) Denne forurening har virksomhe|TILST             |mens:OM F |
dennu tilbudt at nedbringe med 85 |                  |    |=     |og:
ptc. <10>                                   |F's    |    |HVAD  |
(7) Men trods det vil den stadig forure-)BEG=|KOMPLI-|    |      |
ne mere end den øvrige del af Silkeborg.)    |KATION |F's |alt-  |
     <12>                                    |m:-----|EPI-|så:  |SP3
(8) Fabrikkens ledelse meddelte imid-)       |derfor:|SODE|-----|HVORDAN
lertid på et offentligt møde i fe-   )-HANDL=|REAK-       |
bruar, at man eventuelt måtte lukke, )       |TION        |
hvis manskulle investere yderligere i)                    |
rensning,                                                 |
                                                          |
(9) Og det er nu det Århus Amtsråd har  KLASSE)-----------|SAM
bøjet sig for.                                )
                    TV-avisen 30.3.1977
```

Denne tekst (74.10) er ikke en nyhedsartikel fra en avis, men en båndudskrift af TV-avisen. Den udgør også som genre en interessant mellemting mellem en beretning, en nyhedsartikel og en gåde. (4-8) er faktisk struktureret som en beretning med *fabrikken* som den der bærer synsvinkelen. Denne beretning er en specifikation af spørgsmålet HVAD til det amtsrådet har bøjet sig for. Som man ved sammenligning kan se, er i TV-avisen beretningen (4-8) anbragt efter nyhedsartiklens specifikationer (1-3) uden at man forstår sammenhængen, som bringes i sammenfatningen i (9).

Dette bliver så en struktur som i en gåde eller en vittighed hvor det for modtageren bliver en kilde til undren og nysgerrighed hvilken forbindelse der er mellem de to dele af teksten. Derved bliver (9) også en slags pointe der (op)løser gåden for

modtageren.

Disse to varianter af samme nyhed i to forskellige kompositioner viser en vigtig side af effekten ved nyhedsartiklens normale komposition som den er beskrevet i (74.4). I den anden version, TV-avisens, er det tydeligt at der faktisk *er* valgt en synsvinkel, nemlig fabrikkens synsvinkel i den episode som fremstilles i (7-8). Det er den der handler og tillægges hensigter. Den samme virkelige begivenhed kunne jo være blevet beskrevet fra en anden synsvinkel, fx fra nogle miljøaktivisters side, og hele begivenheden ville da ikke have været en *redning*, men en *miljøkatastrofe*.

Men dette valg, at sagen opfattes som en 'redning' og ikke som en 'miljøkatastrofe', er jo også truffet i den første version, den regelrette nyhedsartikel. Det sker ikke ved valg af synsvinkel i en episode, men i valget af OVERSKRIFT og klassifikationen af den begivenhed der er tale om. Resten af (74.9) følger dernæst blot genrens regler og specificerer HVEM HVAD HVORNÅR HVORDAN og HVORFOR i forhold til dette i overskriften valgte begreb. Og modtageren kan jo ikke komme med nogen indvendinger mod sandheden af disse specifikationer. Hvis der er tale om en 'redning' må der være nogen der redder, og nogen der bliver reddet, og det må ske på en eller anden måde osv.

På den anden side kan modtagerne, på det tidspunkt de læser overskriften, umuligt have nogen anden mening om hvorledes begivenheden skal klassificeres eller vurderes, for de kender intet til den, hverken tid, sted eller personer.

Når nyhedsartiklen på denne måde overvejende er struktureret ud fra relationerne i kommunikationssituationen, og kun i mindre fraktioner på grundlag af relationerne i den omtalte verden, er hele den ideologiske synsvinkel og holdning, som enhver tekst der henviser til virkeligheden nødvendigvis *må* anlægge, skjult og utilgængelig for modtageren. Genren nyhedsartikel lægger kun op til at modtageren successivt fylder huller af uvidenhed i sit verdensbillede op, ikke til at teksten måske er i modstrid med forestillinger som modtageren måtte have på disse områder i forvejen.

Forklaringen på dette siges at være kommunikationssituationens krav om aktualitet og indbyggede flygtighed. Avisen har kun læsere af en artikel så længe de finder den interessant og relevant. Opleves den af modtagerne ikke som sådan, holder de bare op med at læse mere i den. Dette tager man højde for i kompositionen ved at placere det der antages at være mest interessant og relevant først, i OVERSKRIFT og RUBRIK, for dernæst som kompositionsprincip at have faldende relevans.

Journalisterne, der skriver artiklerne, må også regne med at redaktionssekretæren, for at få en artikel til at passe på siden, kan forkorte den vilkårligt bagfra - uden at ødelægge kompositionen. Princippet om det væsentlige først, er altså et princip som specifikt sigter på at give modtageren viden om og kendskab til noget som de ikke kender i forvejen (men som de ved underforståelser meddeles at de burde have kendt); det er ikke egnet til at give modtagerne vurdering af et forhold eller en argumentation for at det skal opfattes på en vis måde.

Man kan sige at nyhedsartiklen opprioriterer den del af relevansprincippet som siger

at teksten som meddelelse skal være **informativ**, ny og aktuel, på bekostning af den del af relevansprincippet som siger at teksten skal være **forståelig** og i **modtagerens interesse**, og på bekostning af **sandhed**skravet.

Anderledes i beretningen. Der er både kravet om forståelighed og informativitet tilgodeset, og de er i balance. Forståeligheden sikres gennem INDLEDNING og SLUTNING, mens informativiteten og sandheden ligger i EPISODEN: Dette ses i TV-avisens udgave af historien fra Århus. I den kan det ikke skjules at amtsrådet bøjede sig for *trusler*. I den beretning som TV-avisen laver, er der to parter: HELTEN, nemlig fabrikken, og MODSTANDEREN, nemlig dem der kræver rent miljø, hvem det så end er, en del af amtsrådet? Og HELTEN vandt (blev reddet). Indførelsen af den eksplicitte synsvinkel i (74.10), gør det muligt for modtagerne at identificere sig med 'papirfabrikken' og dermed at tage stilling til om de også 'ville gøre det samme', om de 'holder med den'. Denne mulighed giver (74.9) ikke.

§ 75 Argumentationens grammatik

I argumentation er teksten struktureret i forhold til talesituationen, ikke i forhold til den omtalte situation. Mens afsenderen i en beretning med et UDSAGN kan beskrive ÅRSAGEN til en BEGIVENHED i den omtalte situation, angiver afsenderen i en argumentation med en PÅSTAND et ARGUMENT for at en KONKLUSION er gyldig i kommunikationssituationen. Mens beretningen handler om sammenhænge i TID og ÅRSAG mellem handlinger og begivenheder i den omtalte verden, handler argumentation om hvorledes STYRKEN af antagelser, vurderinger og reguleringer i kommunikationssituationen afhænger af SAND(SYNLIG)HEDEN af påstande.

Det betyder at ARGUMENT og KONKLUSION kan være hhv. PÅSTAND og ANTAGELSE om hhv. VIRKNING og ÅRSAG. Konneksionen mellem ARGUMENT og KONKLUSION noteres *ergo:* og konversen: *for:*

(75.1)

```
(a) Ballonen gik i stykker-PÅSTAND-U =      | ARGUMENT
                                            |(BEGIVENHED-X)
                                            |ergo:
                                            |-------------- ANTAGELSE-V
                                            |
(b) den må have ramt en gren-ANTAGELSE-V = |KONKLUSION
                                             (BEGIVENHED-Y)

Han må have kørt ind til siden-ANTAGELSE-U = |KONKLUSION
                                             |(BEGIVENHED-X)
                                             |for:
                                             |-------------ANTAGELSE-U
                                             |
For udrykningsbilen havde                    |
fri passage.----------------  PÅSTAND-V =   |ARGUMENT
                                             |(TILSTAND-Y)
```

Sammenlign med: *(1) Ballonen ramte en gren og (2) gik i stykker* hvor (1) er årsagen

til (2), mens i ræsonnementet (a), PÅSTANDEN om (2) er indicium for sandheden af (b), ANTAGELSEN om (1). Både ved *for:* og *ergo:* er det konklusionen som er den type man sammenfatter de to udsagn med.

Som beskrevet i § 54, sker der i argumentation altid et abstraktionsspring, således at vejen fra en PÅSTAND om noget, til ANTAGELSE af noget andet, altid går over en generalisering over forholdet mellem det der omtales i de to ytringer, et LOGISK PRINCIP:

(75.2)

```
Sokrates er et menneske----|PÅSTAND-U
                           |og:--------|ARGUMENT
Alle mennesker er dødelige-|PRINCIP-V  |
                                        |ergo:-----ANTAGELSE-X
                                        |
Sokrates er dødelig---ANTAGELSE-X------|KONKLUSION
```

PRINCIPPER er altså altid mere abstrakte end PÅSTANDE og ANTAGELSER i argumentationstekster. Dvs. at PRINCIPPER ofte er i præsens i betydningen 'uden for tiden', eller 'altid'; der er ofte tale om almene sætninger (dvs. sætninger med operatorer som *alle*, *ingen*, *enhver*, ofte sætninger med de logiske konnektiver (dvs. udsagn om forholdet mellem sandheden af to andre udsagn); det drejer sig om implikation, ->, disjunktion, *v*, konjunktion, &, og ækvivalens, =, og de udtrykkes i tekster med: *hvis...så*, *enten...eller*, *både...og*, *er det samme som*, *svarer til*. Ækvivalensen er sjældent omtalt i denne sammenhæng, men det er dette konnektiv man har med at gøre dels i **identitetsudsagn**, dvs. udsagn med *være* hvor både subjekt og prædikativ er bestemt form, fx - *Jeg er ikke min krop*, dels i analogiargumenter: *forholdet mellem et menneske og dets sjæl, er som forholdet mellem et fotografiapparat og den mekanisme der tager billedet.*

ANTAGELSER er normalt et almindeligt udsagn (evt. en VURDERING eller en REGULERING), som blot i argumentationen ikke FREMSÆTTES som en OPLYSNING, men udsagn hvis sandhed, sandsynlighed eller gyldighed antages. Denne handling, 'at antage' gyldigheden, markeres i sætningen ofte, men ikke altid, med en angivelse af antagelsens styrke, det kan ske ved et modalverbum med betydningen epistemisk modalitet: *det skal være sket her, det må have været tilfældet, det kan være foregået*, det kan ske ved modalpartikler: *muligvis*, *sandsynligvis*, *åbenbart*, *helst*, ved performativer, og spørgsmål: *jeg konkluderer hermed at...*, *heraf ses det let at...*, *det er rigtigt at...*, *man forstår at...*, *Er I med?*

Endelig er PÅSTANDE udsagn som fremsættes med fokusering på deres SANDHEDsværdi eller SANDSYNLIGHEDsgrad. Hvis påstanden ikke skal tælle som **sand** men kun som **sandsynlig**, er dens grad af sandsynlighed angivet i sætningen, med: *antagelig, sikkert, måske, givetvis, det er sandsynligt at..., det kunne være at....*

En hyppig form for komposition af argumentation er dette at præsentere et argument for modsætningen til konklusionen for dernæst at afvise det. Det der er et argument

mod modsætningen til konklusionen, er et indirekte argument *for* konklusionen. Det kan illustreres med følgende eksempler:

(75.3)

```
Ringen var dyr---|PÅSTAND-U
                 |men:---------|PÅSTAND-V
men dejlig       |PÅSTAND-V    |
                               |ergo:----|ANTAGELSE-X
                               |
så den køber jeg ANTAGELSE-X   |KONKLUSION
```

Af to udsagn som sideordnes med *men:*, er det altid det andet af dem som repræsenterer helheden i en større sammenhæng. Det ser man let ved at bytte om på de to påstande i eksemplet:

(75.4)

```
Ringen var dejlig---|PÅSTAND-U
                    |men:---------|PÅSTAND-V
men dyr-------------|PÅSTAND-V    |
                                  |ergo:-----ANTAGELSE-X
                                  |
så den køber jeg ikke ANTAGELSE-X |KONKLUSION
```

Normalt vil en enkelt påstand ikke give en konklusion større gyldighedsværdi. Der er da kun tale om en argumentation fordi der er underforstået en generel præmis i argumentationen, et PRINCIP. Dette PRINCIP kan ofte bestå i en generel sætning der udsiger hvad et ord der forekommer i påstanden, betyder, eller hvilke metonymer det hænger sammen med. Sådanne PRINCIPPER vil være så alment accepterede at afsenderen, der følger princippet om relevans, ikke behøver at gøre det eksplicit; modtageren kan selv i sin egen baggrundsviden om sproget (nemlig ved definitionerne) og om verdensbilledet (nemlig ved metonymerne) finde det princip frem der vil give en konklusion som er i modtagerens egen interesse. Er denne generelle præmis, PRINCIPPET, faktisk ikke del af modtagerens baggrundsviden, kan den i et argument være meddelt, men ved sekundær kontekstuel effekt, dvs. underforståelse. Det gælder faktisk begge de foregående eksempler:

(75.5)

```
Ringen var dyr    |PÅSTAND-U
                  |men:-------|PÅSTAND-V
men dejlig ------|PÅSTAND-V  |
                             |---------|ARGUMENT
(at noget er dejligt         |og:      |
kan være motiv til ----------|PRINCIP  |
at købe det)                           |-------ANTAGELSE-X
                                       |ergo:
så den køber jeg ANTAGELSE-X-----------|KONKLUSION
```

```
Ringen var dejlig|PÅSTAND-U
                 |men:-----------|PÅSTAND-V
men dyr----------|PÅSTAND-V      |
                                 |--------|ARGUMENT
(at noget er dyrt                |og:     |
kan være motiv til---------------|PRINCIP |
ikke at købe det)                         |-------ANTAGELSE-X
                                          |ergo:
så den køber jeg ikke ANTAGELSE-X --------|KONKLUSION
```

Både PÅSTANDEN og KONKLUSIONEN i et ræsonnement kan bestå af et princip, dvs. en generel sætning med 'alle'. Man får så argumenter af typen: *Alle lænestole er stole, alle stole er møbler; ergo: alle lænestole er møbler.* Det ændrer intet ved den regel at PRINCIPPET i argumentationen, her: *alle stole er møbler,* er mere abstrakt end både PÅSTANDEN og KONKLUSIONEN. I al argumentation skal, som beskrevet i § 54, forholdet mellem argumenter og konklusion være således at hvis argumenterne er sande og holdbare, så må konklusionen være gyldig, og hvis argumenterne er sandsynlige, så har modtageren grund til med større styrke at antage konklusionen end hvis argumenterne ikke havde været sandsynlige.

PÅSTAND og PRINCIP danner tilsammen (uafhængigt af deres rækkefølge) præmisser eller ARGUMENTER for at KONKLUSIONEN bør antages af modtageren. (ARGUMENTERNE noteres i grendiagrammer hvor det under hensyn til rækkefølgen er muligt.)

KONKLUSIONENS **styrke** afhænger af ARGUMENTERNES styrke, og konklusionen kan aldrig blive stærkere end det svageste af argumenterne. Her tales om *styrke* og ikke om *sandhed*, fordi det også er muligt at argumentere for et råd eller en opfordring, som jo ikke har sandhedsværdi men godt kan have forskellig grad af underbygning. Dette forhold at konklusionens styrke afhænger af argumenternes, noteres i reglerne med den betingelse at konjunktionen af PÅSTANDEN U, og PRINCIPPET V, skal implicere KONKLUSIONEN X: '// (U & V) --> X'. Dette er den rigtige måde at formulere det på når man går ud fra at et U betegner at et bestemt udsagn *måske* er tilfældet, altså at der fx er 50% sandsynlighed for at det er gyldigt. I dette tilfælde *implicerer* ganske rigtigt (U & V) at X er gyldigt med den samme sandsynlighed.

Argumentationens og konklusionens gyldighed kan have tre former: den kan være **induktiv** argumentation for konklusionens **eksistens, deduktiv** argumentation for konklusionens **nødvendighed**, eller **abduktiv** argumentation for konklusionens **mulighed.**

Den deduktive argumentation foregår hyppigst som **modus ponens**, det at man 'sætter grunden' dvs. hævder første led i en implikation, eller **modus tollens**, det at man 'hæver følgen', dvs. benægter andet led i en implikation. Implikationen har følgende sandheds-tavle:

p	q	p --> q
s	s	s
s	f	f
f	s	s
f	f	s

I forhold til denne sandhedstavle anses begge ræsonnementsmønstre for gyldige:

(75.6)

modus ponens		modus tollens	
p		p --> q	
p --> q		-q	
nødvendigvis	q	nødvendigvis	-p

Imidlertid optræder de sjældent således helt udbygget i tekster fordi PRINCIPPET, som er en generalisering, normalt er kendt af modtagerne og derfor kan indsættes af dem hvor det er relevant, således at afsenderen ikke behøver at nævne det: - *Det kan ikke være Peter der er på det bryllupsbillede, for han er ungkarl.* Her er princippet underforstået: 'ungkarle er mænd som aldrig er blevet gift'. Betydningsdefinitioner på ord som indgår i påstanden eller konklusionen indgår således som underforstået princip i mange argumentationstekster, hvor både grunden, p, og følgen, q, er ny og fremsat information.

Når følgen er kendt eller forudsat, betyder relevansprincippet at en abduktiv argumentationsform er brugbar:

(75.7)

```
A: Jeg vil gerne et sted hen hvor der er masser af sol.
B: Hvis du tager til Mallorca, får du masser af sol.
```

A kan nu med god ret drage den slutning at B råder hende til at tage til Mallorca. Det er det abduktive mønster:

(75.8)

	q
p --> q	
muligvis p	

Logikerne regner den ikke for gyldig, men hvis man inddrager relevansprincippet (66.16), er det alligevel en gyldig argumentationsform. I Bs ytring er det *så*-sætningen der er kendt, og *hvis*-sætningen er den modsætningsfokuserede information: ***HVIS DU TAGER TIL MALLORCA**, **får du masser af sol.*** Det er her underforstået at *hvis* betyder 'hvis og kun hvis', eller med andre ord, B underforstår med sin ytring: IKKE>> 'du får masser af sol uden at tage til Mallorca'. Det ville ikke være relevant at ytre en *hvis...så* sætning, *p --> q*, i en kontekst hvor q var tilfældet også hvis p ikke var tilfældet. Altså: at råde folk til at tage til Mallorca, hvis de kunne være lige så sikre på sol i Marienlyst. Så ville det være simplere at ytre q. Den næstnederste linje i sandhedstavlen for

implikationen tæller altså faktisk ikke med som en mulighed når man ytrer sætninger med *hvis...så*.

Det abduktive ræsonnementsmønster bruges ofte i praktisk argumentation, dvs. i begrundelser for hvad man skal gøre i fremtiden, for hvad der er hensigtsmæssigt at gøre. Om dette kan man jo heller ikke føre endegyldige beviser, man kan kun give gode råd, dvs. give ideer om muligheder som modtageren ikke havde tænkt på: - *Hvis kvinder kommer til, bliver der mere fred i verden.*

For fuldstændighedens skyld skal det nævnes at der i tekster (og ofte i praktisk argumentation) kan findes en anden brug af *hvis...så* som umiddelbart heller ikke forekommer at være i overensstemmelse med sandhedstavlen, fx:

(75.9)

Hvis du er sulten, er der mad i køleskabet.

Der er jo også mad i køleskabet selv om du ikke er sulten. Her synes den nederste linie i sandhedstavlen ikke at holde. Det skyldes at sætningen er en forkortelse af et længere udtryk, og at der er sket en forskydning af hvad der ses som den fremsatte information: Sætningen beskriver ikke en logisk relation mellem det som to udsagn henviser til, men mellem to sproghandlinger (ytringstyper). Ytringen i (9) kan parafraseres: 'hvis du beder om mad, tilbyder jeg dig den mad der står i køleskabet'. Og så virker *hvis...så* præcis som i (7B) som en biimplikation (sandhedstavle: sffs) med underforståelsen: IKKE>> 'du får tilbudet uden at bede om mad'.

Som sagt findes sådanne sætninger med forskydning af hvad der er fokus fra sproghandlingsmarkøren til udsagnet ofte i praktisk argumentation: - *Hvis du vil have masser af sol, så tag til Mallorca.* Den kan parafraseres: 'hvis du udtrykker ønske om masser af sol, råder jeg dig til at tage til Mallorca'. Man kan jo nemlig tænke sig følgende replik: - *Hvis du vil have masser af sol, så tag til Mallorca, for hvis du tager til Mallorca, får du masser af sol.*

Da al meddelt information dels består af information som er eksplicit, og dels af information som modtagerne ud fra den fremsatte information og deres egen baggrundsviden slutter sig til, og da man må gå ud fra at det kræver færre omkostninger for modtageren at slutte sig til så meget som muligt af meddelelsen, end at afkode eksplicit nævnt information, kan man også finde argumentationstekster hvor konklusionen er udeladt, og hvor kun PRINCIPPET nævnes. Modtageren må så ud fra reglen om relevans selv regne ud hvilke PÅSTANDE der må indsættes for at det eksplicit fremsatte PRINCIP fører til en KONKLUSION som er i modtagerens interesse:

(75.10)

(1) Det er fortsat en kendsgerning, at hvis du gifter dig med en jomfru af det modsatte køn og forbliver trofast livet igennem, er risikoen for at få

AIDS nøjagtig den samme som risikoen for at blive ramt af en meteor, mens du bader i en swimmingpool.
(2) Menneskets historie begyndte med Adam og Eva,
(3) ikke med Adam og Bruce.
Daniel J. Sobieski, Chicago, Læserbrev i Newsweek 9.9.85

Læg for det første mærke til at konklusionerne i denne argumentation ikke nævnes i teksten, og derfor må indsættes i analysen for at man kan lave et grendiagram. De må lyde nogenlunde således: 'Gift dig med en af det modsatte køn og forbliv trofast livet igennem' og 'Gør som Adam, gift dig med en kvinde'.

(75.11)

```
(1) Det er fortsat en     )
kendsgerning, at hvis     )
du gifter dig med en      )
jomfru af det modsatte    )
køn og forbliver tro-     )
fast livet igennem, er    )--|PRINCIP-U
risikoen for at få AIDS   )  |
nøjagtig den samme som    )  |
risikoen for at blive     )  |
ramt af en meteor, mens   )  |og:
du bader i en swimming-   )  |----------|ARGUMENT
pool.                     )  |          |
                             |          |
(Din risiko for at få     )  |          |
AIDS bør være nøjagtig    )  |          |
den samme som risikoen    )--|PÅSTAND-V |--------ANTAGELSE-X
for at blive ramte af en  )             |ergo:
meteor, mens du bader     )             |
i en swimming-pool.)      )             |
                                        |
(Du skal gifte dig  )                   |
med en jomfru af    )                   |
det modsatte køn og )-----ANTAGELSE-X--|KONKLUSION
at forblive tro-fast)
livet igennem.)     )

(2) Menneskets historie  )---|PÅSTAND-U
begyndte med Adam og Eva,)   |men:
                             |------------|PÅSTAND-V
(3) ikke med Adam og Bruce.  |PÅSTAND-V   |og:
                                          |-----------|ARGUMENT
(mennesker vil kun over-                  |           |
leve hvis de gør                          |           |
som i historiens begyndelse)--------------|(PRINCIP-X)|---- ANTAGELSE-Y
                                                      |ergo:
(mænd skal ikke                                       |
gifte sig med                                         |
mænd)-----------------------(ANTAGELSE-Y)------------|(KONKLUSION)
```

Daniel J. Sobieski, Chicago , Læserbrev i Newsweek 9.9.85

Læg dernæst mærke til at 1. halvdel er et abduktivt ræsonnement der går således:

```
        p -> q,
                q
  ----------------------
  muligvis p
```

Der er ikke i sig selv noget galt eller svagt ved abduktion; man plejer blot kun at bruge det i de tilfælde hvor konklusionen (grunden i implikationen, p) er relevant ved at være ny og ukendt, og det kan man ikke anklage denne konklusion for at være. Anden halvdel, (2) og (3), er et deduktivt ræsonnement, hvor imidlertid det underforståede PRINCIP ikke er overvældende stærkt, hvad konklusionen altså heller ikke bliver.

Disse svagheder i agumentationen synes at blive overset af modtagerne, når de skal rekonstruere konklusionerne. Konklusionerne styrkes ganske simpelt af ikke at være ekspliciteret, og kun meddelt indirekte. Den samlede argumentationsgrammatik kan så opstilles således:

(75.12)

```
<21> ARGUMENTATION -< (INDLEDNING m:) TESE (altså: SLUTNING)
<22a>TESE-X -< PÅSTAND-U (og: PRINCIP-V) ergo: KONKLUSION-X // (U & V) -> X
<22b>       -< KONKLUSION-X for: (PRINCIP-V og:) PÅSTAND-U // (U & V) -> X
<22c>       -< PÅSTAND-U ergo: KONKLUSION-X for: PRINCIP-V // (U & V) -> X
<22d>       -< PRINCIP-V ergo: KONKLUSION-X for: PÅSTAND-U // (U & V) -> X
<22d>       -< PRINCIP-U (og: PÅSTAND-V) (ergo: KONKLUSION-X) // (U & V) -> X
<23> KONKLUSION -< ANTAGELSE/VURDERING/REGULERING/PRINCIP
<24> PÅSTAND-V -< MODPÅSTAND-U men: PÅSTAND-V
<25> PÅSTAND -< TESE/ANTAGELSE/PRINCIP/UDSAGN
```

Her følger så nogle eksempler på at autentiske tekster faktisk er bygget op efter et sådan system af regler. Det er ved argumentation meget svært i en analyse på en kontrollerbar måde at komme fra overfladeteksten til det logiske skelet som logikerne undersøger, og hvor der skal være logisk konsistens. Det skyldes sprogets semantiske underbestemthed, hvor ord og sætninger først modtager deres aktuelle betydning i konteksten, mens de uden for denne er flertydige (se § 26). Imidlertid skulle det i denne fremstilling ved hjælp af entydiggørelse ved isotopi (se § 35!), og ved relevansprincippet (§ 70), være muligt at komme fra teksten til kompositionen af det logiske ræsonnement.

(75.13)

SATGURU SHRI SANT JI MAHARAJ

(1) HVEM ER JEG?

(2) I ser Min krop, (3) men Jeg er ikke Min krop. (4) Hvad Jeg er er Noget Andet inden i Mig. (5) I er ikke krop, (6) I er Noget Andet. (7) Hvad Jeg ser, når jeg kigger på jer, er en forgængelig genstand, et etui i hvilket den Kraft, den Sjæl bliver båret. (8) Forstår I? (9) Når I ser et kamera, hvad I ser er ikke kameraet. (10) Det er et tinetui. (11) Maskinen er inden i det.(12) Rigtigt? (13) Etuiet tager ikke billedet,(14) det er den virkelige maskine inden i, som tager billedet. (15) Hvad I ser er et Etui. (16) Og hvad der er inden i Mig er inden i Mig. (17) Og

hvis I ønske at vide hvad Det er, så kik ind i jer Selv, (18) og når I éngang realiserer Det, kan I realisere, hvad der er inden i Mig. (19) For det er Den Ene Fællesnævner for os alle. (20) Den er ikke jeres krop, (21) for I kan ikke operere på Den. (22) Doktorer kan foretage operationer, (23) men de ser ikke det Lys inden i os. (24) Det er Den Guddommelige Ting (25) og for at se Den behøver I virkelig Den Guddommelige Ting.

Løbeseddel. u.å.

Først vil jeg lave en analyse af informationsstrukturen og tolke hvad der er emne og hvad fokus (noteret med dobbelt understregning) i hver enkelt sætning, således at det bliver klart hvad der egentlig meddeles. Det er i denne tekst ekstremt indviklet fordi teksten øjensynligt er oversat fra engelsk af en der ikke behersker dansk perfekt, hvorfor mange informationsteoretiske forhold ikke er lige efter lærebogen. Jeg vil især argumentere med isotopi og med hvad der er kendt information i hver enkelt sætning:

(75.14)

(1) Hvem er jeg?
F>> 'jeg er nogen',
normal præsupposition af hv-spørgsmål. (69.1.xiii)

(2) I ser min krop
IKKE>> 'I ser at min krop er mig',
Jeg antager at *ser* er fremsat som kontrast til *er* i (3); den information der er stærkere end *ser*, er: 'ser at den er X', hvad der jo er nævnt i (1).

(3) Jeg er ikke min krop
ELLERS>> 'Jeg er også min krop'
IMPL>> 'jeg er også noget andet end min krop'
underforståelsen og implikationen følger de normale regler, en stærkere formulering end 'er ikke', er: 'er ikke også' <9>

(4) Hvad jeg er, er noget andet inden i MIG
men>> 'noget uden på'
F>> 'jeg er noget'

(5) I er ikke krop
ELLERS>> 'I er også krop'
kommentar som ved (3); (5-6) er helt parallel til (3-4)

(6) I er noget andet
= 'I er (egentlig også) noget andet end kroppen'
IKKE>> 'I er alene sjæl'

(7) Hvad jeg ser, når jeg kigger på jer, er en forgængelig genstand

F>> 'jeg kigger på jer og ser noget'
IMPL>> 'jeg ser en genstand'
IKKE>> 'jeg ser noget evigt'
Det må være *forgængelig* der er fokus eftersom *genstand* er forudsat af frasen *hvad jeg ser*

(8) Forstår I?
= 'Forstår I at jeg er noget andet end min krop, og at I er noget andet end jeres krop?'. Almindelig eksplicitering af det elliptiske

(9) Når I ser et kamera, hvad I ser er ikke kameraet.
ELLERS>> 'det I ser er en del af kameraet'
Parallel til (3) og (5)

(10) Det er et tinetui
IKKE>> 'det som I ser, er den/det egentlige maskine/kamera'
Her er det ikke alle semerne i *tinetui* der er fokuseret, men kun 'den yderste skal'. Semet 'tin' spiller ikke nogen rolle

(11) Maskinen er inden i
IKKE>> 'maskinen er hvad I ser (udenpå)'
IMPL>> 'der er en maskine, et egentligt kamera'
implikationen kommer af 'inden i' og 'uden på' er antonymer, dvs. ikke levner plads for nogen tredje mulighed

(12) Rigtigt?
= 'prøv at indse at det er rigtigt at maskinen er inden i?'
Eksplicitering af ellipse

(13) Etuiet tager ikke billedet
MEN>> 'maskinen tager billedet'

(14) Det er den virkelige maskine inden i, som tager billedet
IMPL>> 'noget tager billedet'
IKKE>> 'noget andet end den virkelige maskine tager billedet'

(15) Hvad I ser er et etui
IKKE>> 'I ser hele kameraet'
'hele kameraet' er mere informativt end en del af det: 'etuiet'

(16) Og hvad der er inden i mig er - inden i - mig
F>> 'der er noget inden i mig'
MEN>> 'hvad der er inden i mig - ses ikke - af jer'
Jeg antager at *er inden i mig* står i kontrast til *kik ind i jer selv* i (17), således at *hvad der er inden i mig* henviser til (4) og er en foreløbig betegnelse for 'lyset', mens *er inden i mig* er kontrastivt fremsat

(17) og hvis I ønsker at vide hvad det er, så kik ind i jer selv

= 'hvis I ytrer ønske om at vide hvad der er inden i mig, så opfordrer jeg jer til at kikke ind i jer selv '. Læg mærke til at den logiske funktion eksisterer mellem to ytringer, ikke mellem to udsagn. Læg dernæst mærke til at det ikke er *hvis*-sætningen der er fokus (som det ellers ofte er tilfældet i modsætningsfokus), den er jo nævnt allerede i (1). Derfor kommer *hvis...så*, ikke til at betyde 'hvis og kun hvis'

(18) og når I engang realiserer det, kan I realisere, hvad der er inden i mig
= 'når I forstår hvad der er inden i jer selv, forstår I hvad der er inden i mig'
IMPL>> 'I forstår det der er inden i jer selv'
IKKE>> 'I forstår hvad der er inden i mig, men forstår ikke hvad der er inden i jer selv'

(19) For det er Den ene fællesnævner for os alle
= 'det der er inden i mig er den eneste fællesnævner for os alle'
Jeg tolker altså ikke *den ene* som 'den ene' modsat 'den anden' og 'den tredje' - på grund af den engelske påvirkning
IMPL>> 'der er ikke andre fællesnævnere for os alle end det der er inden i mig'

(20) Den er ikke jeres krop
= 'fællesnævneren er ikke jeres krop'
ELLERS>> 'det individuelle er jeres krop'

(21) for I kan ikke operere på den
ELLERS>> 'I kan operere på jer'

(22) Doktorer kan foretage operationer
IKKE>> 'de kan finde fællesnævneren'

(23) men de ser ikke det Lys inden i os
ELLERS>> 'lyset er inden i os'
F>> 'lyset er inden i os'

(24) Det er den guddommelige ting
= 'lyset der er inden i os er den guddommelige ting'
MEN>> ' kroppen, der kan ses, er ikke den guddommelige ting'.
Den Guddommelige Ting er bestemt form og derfor ikke fremsat. Resten er så fremsat med kontrastinformation.

(25) og for at se den behøver I virkelig den guddommelige ting
IKKE>> ' behøver den guddommelige ting af andre grunde'

På dette grundlag prøver jeg så at opstille et grendiagram over kompositionen:

(75.15)

```
SATGURU SHRI SANT JI MAHARAJ

(1) HVEM ER JEG?-----------------------------------------------------|IND-
(2) I ser Min krop,----------|PRI2                                   |LED-
                             |men:|PST3                              |NING
(3) men Jeg er ikke Min krop.|PRI3|ergo:-|ANT4                       |
(4) Hvad Jeg er er Noget Andet----|KN4   |end-                       |
inden i Mig.                          |og:                          |m:
(5) I er ikke krop,----------|PRI5       |-----|ANT4&6               |
                             |men:|KN6   |     |                     |
(6) I er Noget Andet.--------|PRI6|for:  |     |                     |
(7) Hvad Jeg ser, når jeg )       |------|ANT6 |------|NT4&6         |
kigger på jer, er en for- )       |            |      |              | ARGU-
gængelig genstand, et etui)-PRI7--|PST7        |sagt  |              |-MENTA-
i hvilket den Kraft, den  )                    |af:   |              | TION
Sjæl bliver båret.        )                    |      |--------|ANT  |
(8) Forstår I? -------------------------------|ANF   |nem-    |4&6  |
(9) Når I ser et kamera, hvad|PRI9                    |lig:    |     |
I ser er ikke kameraet.      |men: |PST10             |        |     |
(10) Det er et tinetui.------|PRI10|ergo:| ANT11      |        |     |
(11) Maskinen er inden i det.------|KN11 |s.a.:-|ANT11|        |     |
(12) Rigtigt?----------------------------| ANF  |end- |        |     |
(13) Etuiet tager ikke billedet, |PRI13         |og:--|ANT14   |     |
(14) det er den virkelige maskine|men: |KN14    |                |----|TESE17
inden i, som tager billedet.     |PRI14|for:----|ANT14           |nem-
(15) Hvad I ser er et Etui. PRI15------|PST15                    |lig:
(16) Og hvad der er inden i Mig--|PRI16                           |
er inden i Mig.                  |men:--|KN17                    |
(17) Og hvis I ønske at vide hvad|PRI17 |                        |
Det er, så kik ind i jer Selv,          |----ANT17--------|TESE|
(18) og når I éngang realiserer          |for:             |17  |
Det kan I realisere, hvad der er-|PRI18 |                 |    |
inden i Mig.                     |for:--|PST18            |    |
(19) For det er Den Ene Fælles-)-|PRI19                    |    |
nævner for os alle.             )                         |----|TESE17
(20) Den er ikke jeres krop, ---PRI20---|KN20              |for:
(21) for I kan ikke operere på Den.|KN21|for:-|PST20       |
(22) Doktorer kan fore-)           |for:|PST21|           |
tage operationer       )-----|PRI22|          |men:       |
(23) men de ser ikke det)    |men:-|PST23     |-----|PST24|
Lys inden i os          )----|PRI23          |     |men: |
(24) Det er Den Guddommelige Ting---PRI24-----|PST24|-----|PST25
(25) og for at se Den behøver I)                |
virkelig Den Guddommelige Ting.)-------------------|PRI25
```

Oppe fra og ned kan kompositionen beskrives således: (1) er den indledning der opstiller de to konkurrerende antagelser, tesen og modtesen som hele argumentationen drejer sig om. Resten er så argumentationen. Jeg antager at modtagerne forudsætter, og derfor søger at få bekræftet, at der i teksten er en og kun én tese, som alle de andre dele peger hen på idet de styrker dens sandsynlighed, og jeg har fundet at det er udsagn (17): *Og hvis I ønske at vide hvad Det er (det som er inden i mig), så kig ind i jer Selv.*

Selve argumentationen for denne tese foregår i (16)-(25). (2)-(15) er nærmest en argumentation mod modtesen som kunne lyde: 'jeg er min krop'. Konklusionen af dette første afsnit er ekspliciteret i (4) og (6) og lyder: *Hvad Jeg er er Noget Andet inden i Mig* og *I er Noget Andet (end jeres krop).* Forholdet mellem disse to antagelser

og tesen er et specifikationsforhold (nemlig:) idet (17) kan parafraseres: 'det som er inden i mig, er det som er inden i jer'. Begge led i første halvdel er således nødvendige for at man kan specificere og præcisere tesen i (17). Der er ikke noget *ergo:*-forhold mellem dem. Det er ikke således at man må antage at 'det som er inden i mig, er det som er inden i jer' *eftersom* 'jeg er noget andet end min krop' og 'I er noget andet end jeres krop'. Der er ikke noget logisk forhold mellem antagelser og tese. Tesen i (17) er en specifikation og præcisering af antagelserne (2-16).

Afsnittet (9) -(15) er et analogiargument, noteret med *lig:*. Dette afsnit er et argument for at de to antagelser (4) og (6) er sandsynlige. Tanken, som ikke er eksplicit, må være: 'forholdet mellem mig og min krop, og mellem jer og jeres krop, *svarer til* forholdet mellem et fotografiapparat og kamerahuset'. Denne analogi implicerer så: 'som der inden i kamerahuset er "en virkelig maskine" der tager billedet, således er der inden i menneskets krop noget virkeligt som lever'.

Argumentationen (16)-(25) falder i to dele: (16)-(19) som er det egentlige kerneargument, og (20)-(25), som er det sofistikerede argument der bruges i mange erkendelsesteoretiske sammenhænge, nemlig: 'den der har ører, han høre'. Man kan kun forstå budskabet om sjælen hvis man bruger sin sjæl som redskab i forståelsen'.

Først kerneargumentationen (16)-(19): Jeg vælger at opfatte den temmelig kryptiske sætning (16) som en modsætning til (17), således at den får betydningen: 'Lyset er inden i mig, således at I ikke kan se det'. Jeg kalkulerer her med at *at være inden i* er antonym til *kan ses uden på*. Dernæst er det lige ud ad landevejen: (18), hvori jeg opfatter *realiserer* som 'forstår', og hvori *når*-sætningen er fokus med betydningen 'hvis og kun hvis', er argument for sandheden af (17). Og (19) er en begrundelse for (18) eksplicit angivet med *for*.

Det erkendelsesteoretiske argument (20-25) er ret fikst: Det 'at læger opererer uden at se lyset' (22-23) (som præsupponerer at 'der er et lys') tages som argument for 'at man ikke kan operere på den ene fællesnævner'(21). Her er underforstået et PRINCIP der må sige: 'man kan ikke operere på noget man ikke kan se', og det er jo rimeligt nok. (21) tages så som argument for: 'den ene fællesnævner er ikke kroppen' (20). Uden nogen logisk nødvendighed modstilles så denne negative antagelse med specificeringen: 'lyset er den guddommelige ting' (24), og da 'lysets' eksistens var præsupponeret og meddelt ved sekundær kontekstuel effekt i (23), er denne modsætningsvise argumentation effektiv; det er sandsynliggjort at 'lyset er den guddommelige ting'.

Nu følger så, med en modsætningsbevægelse som har været brugt helt parallelt i (2-3), (5-6), (9-10), (13-14), og især (22-23), specificeringen af det endelige erkendelsesteoretiske argument: 'man kan kun se lyset, hvis man lyser på det'(15), 'man kan kun finde det man leder efter hvis man selv ejer det', 'doktorer kan ikke se lyset, fordi de opererer uden lys'. Denne konklusion i (25) følger ikke med logisk konsekvens af (24), men passer fint sammen med alle de parallelle modstillinger. (25) er således dels en specifikation og præcisering i forhold til (24), dels et

analogiargument til alle de andre *men:*-modstillinger i teksten.

(25) etableres som en sandsynliggjort antagelse og er dernæst et udmærket argument for (17): når 'lyset i en selv er nødvendigt for at se lyset i andre' (25), er det logisk sandsynliggjort at 'vi skal se i os selv for at se lyset i Maharaj Ji'(17).

Man kan sige at den påstand som virkelig er relevant for modtagerne egentlig ikke er argumentationens tese eller konklusion, men at den er skjult som den laveste præmis, nemlig: (19) 'Det der er inden i mig og i jer, er den eneste fællesnævner for os alle', eller skjult i en præsupposition: (23) 'der er et lys i os alle'.

Her følger så en række eksempler der ikke blot viser hvorledes regelsystemet i (70.12) generelt følges af folk der skriver tekster, men også at det kan overtrædes - med eller uden hensigt. Først det eksempel som optrådte som (1.1):

(75.16)

```
(1)Jeg er overrasket og  )
meget irriteret over det )
nye udrykningshorn der   )----------------------------------------|INDL
bruges af politiets pa-  )                                        |
truljevogne.             )                                        |
    <21>                                                          |
(2)Som bilist er jeg ind- )                                       |
stillet på det alm. BA-   )-------|KN                             |
BU BA-BU                  )       |                              |
    <22b>                         |                              |
(3)og jeg holder mig til )        |for:                          |
vigepligten, dvs. stands-)        |---------------|PST2          |
ning eller anden manøvre )--|PST3 |               |              |
der giver udrykningsbilen)  |     |               |              |
absolut fri passage.     )  |og:  |               |              |m:
    <1a>                    |-----|PST3-4         |              |
(4) Og min reaktion er na-) |                     |og:           |-ARGU-
turligvis hurtig og ganske)-|PST4                 |------|PST2&5   | MEN-
uden anstrengelser.       )                       |      |         | TATI-
    <1a>                                          |      |         | ON
(5) Det nye horn er derimod  )                    |      |         |
besværligt og yderst ubehage-)--------|KN        |      |         |
ligt for mig.                )        |          |      |         |
    <22b>                             |for:      |      |         |
(6) Man behøver øjensynligt )         |----|PST5-|      |         |
megen indsigt for at kunne  )--|PST6- |    |     |      |         |
modtage de ret usædvanlige  )  |og:   |    |     |      |         |
lyde.<1a>                      |------|PST |alt- |      |         |
(7) Og efter min formening  )  |      |6-7 |så:  |      |         |
forandres oven i købet lyd- )  |           |------|PST5- |ergo:    |
svingningerne og fortoner sig--|PST7       |             |         |
i første omgang, formentlig )              |             |--------|TESE10
til et ganske andet bestemmel-             |             |
sessted.                                   |             |
    <9b>                                   |             |
(8) Det nye horn er et trafik- )-----------|PST8-        |
fremmedlegeme,                 )                         |
    <22a>                                                 |
(9) og der findes åbenbart       )                        |
ikke behov for denne kvalitets- )----------|VUR9-       |
spektakelmaskine.                )         |            |
    <1a>                                     |og:         |
(10) Jeg vil håbe at opmærksomheden)        |------------|KN10
igen henvender sig til det gamle   )-|KN   |
BA-BU,                             ) |for: |
    <22b>??                          |-----|KN10
(11) der overfører tonen uden op- )  |
hold til menneskets sanseapparat. )--|PST11
```

Denne tekst er bygget således op at den næsten er i overensstemmelse med reglerne i (75.12). (1) er en INDLEDNING som introducerer 'det nye horn' og præsupponerer 'det gamle horn'. Resten er argumentation og tese. Tesen er (10): *Jeg vil håbe at opmærksomheden igen henvender sig til det gamle BA-BU.*

Argumenterne er bygget således op at (2-4) er argumenter for at 'jeg er indstillet på det gamle horn'. Ved hjælp af reglen <25>: PÅSTAND -< TESE, kan man indlejre hele argumentationer i de enkelte argumenter, altså argumenter for argumenter for en tese.

I (5-8) fremføres der en parallel PÅSTAND om at 'det nye horn er et trafikfremmedlegeme'. Jeg har dog valgt at opfatte (5) *Det nye horn er derimod besværligt og yderst ubehageligt for mig* som det udsagn der repræsenterer helheden udadtil fordi det er parallelt med (2), hvad sammenfatningen i (8) ikke er. Det betyder at overgangen fra (7) til (8) faktisk ikke er i overensstemmelse med regel <9>. (5) er ikke specifikation af (8); eller formuleret på en anden måde: hvis (2) havde heddet: *Jeg er, som (alle andre) bilist(er), indstillet på det almindelige BA-BU*, ville (2) have været parallelt til (8), og (8) ville da have været mere generel end (5). Men da formuleringen kikser på dette punkt, har jeg valgt den anden tolkning. Den vigtigste afvigelse fra reglerne i (70.12) findes dog KONKLUSIONEN. Konklusionen i teksten er delt i to sideordnede konklusionsdele (9) og (10); det er helt normalt og regelret. Men dernæst udfoldes KONKLUSION-10 som en TESE med PÅSTAND og KONKLUSION. Det kan ikke lade sig gøre efter regel <23>. Jeg opfatter faktisk (11), der som en parentetisk relativsætning tæller som et udsagn i sig selv, som en kompositionsfejl der mere eller mindre ødelægger den argumentation som har fundet sted tidligere. Det er derfor jeg har udformet reglerne således at de ikke kan beskrive en tekst som denne, der altså omvendt må opfattes som et brud på reglen.

Den fejl der er tale om her, kan kaldes: *Danmark, Norge og Sverige - ja hele Norden - og Island*. Man kan ikke have sideordnede specifikationer (eller argumenter), dernæst en sammenfatning (eller konklusion), og dernæst endnu en sideordnet specifikation (eller argument).

Dette eksempel kaster således lys over hvilken status man må tillægge kompositionsregler som dem i (73.8), (74.3) og (75.12); de har alle en vis normativ karakter. Man kan godt finde eksempler hvor de overtrædes. Det sker ikke så hyppigt i offentligt publicerede tekster, men ofte i skolestile og tekster af skriveuvante folk. Og når modtagere finder overtrædelse af reglerne, må de vælge mellem om de vil opfatte at overtrædelsen er sket med vilje eller ej. Er den ufrivillig - som de fleste vist vil opfatte fejlen her i (75.16), tvinges man til at opfatte afsenderen som en der ikke behersker reglerne godt nok. Opfatter man omvendt at reglerne er overtrådt med hensigt træder der andre forståelsesmekanismer i gang:

(75.17)

```
(1) HVAD MED FJERDEPARTEN?-------------------------------------|OVER-
    <16>                                                       |SKRIFT
(2) Det erfares med interesse,)                                |
at den danske regering nu vil )                                |nem-
gøre sig gældende med en huma-)----------------------------|INDL |lig:
nitær indsats i Vietnam.      )                            |     |
    <21>                                                   |     |--ARTIK-
(3) Blot forekommer den nuvæ-    )                         |     |  KEL
rende fordeling af de ti milli-  )                         |     |
oner danske kroner mellem tre    )                         |     |
af konfliktens parter, nemlig    )                       |m:   |ARGU-
den Demokratiske Republik Viet-  )------------------|KN    |-----|MENTA-
nam, den Provisoriske Revoluti-  )                  |      |     |TION
onsregering i syd og Saigon-re-  )                  |      |
gimet, en smule ulogisk og uret- )                  |      |
færdig.                          )                  |*for: |
    <9a>                                            |------|TESE3
(4) Hvad med den fjerde part? ----------------|INDL |
    <21>                                      |     |
(5) Hvis regeringens fordelings- )            |     |
politik skal hænge logisk sammen,)            |     |
må det være rimeligt at sende en )--|KN5     |     |
fjerdedel til den amerikanske    )  |        |     |
regering.                        )  |for:    |     |
    <22b>                           |----|TE  |m:   |
(6) Ingen kan vel betvivle, at   )  |    |SE5 |-----|TESE7
de massive ødelæggelser i hele   )  |    |    |
Indokina og blokaden af Nordviet-)--|PST6|    |
nams havne koster enormt!        )       |    |
    <1b>                                 |men:|
(7) Men måske vil den danske re-  )      |----|TESE7??
gering indvende, at støtten til   )      |
Thieu-regimet i Saigon i virkelig-)-|KN  |
heden skal betragtes som en støtte) |    |
til den amerikanske indsats?      ) |for:|
    <22b>                           |----|TESE7
(8) Som bekendt er korruptionen i  )|
Saigon så stor, at den del af pen- )|
gene, der har denne adresse, under )|PST
ingen omstændigheder kommer befolk-)
ningen til gode.                   )
          ELLEN BRUN, Hovedvagtsgade, 1103 København K
```

Dette eksempel er taget med fordi det bryder med den vigtigste af reglerne for argumentation, nemlig selve den logiske konsistens. Det er et læserbrev og har derfor OVERSKRIFT og en TEKST som her er en ARGUMENTATION for TESE3.: *Blot forekommer den nuværende fordeling.....en smule ulogisk og uretfærdig*. Problemet er at ARGUMENTERNE (4-9) som helhed ikke øger gyldigheden af TESEN (således som man må tolke denne når man har læst (4-6): 'det må være rimeligt at sende en fjerdedel til den amerikanske regering') som de ellers skulle efter <22b>. (5) med argumentet (6) er et udmærket argument for TESEN i (3). Men (7-8) er en modpåstand til (5), de kommer efter (5) og det er derfor dem der, efter <1b>, repræsenterer helheden af (5-8) udadtil.

De fleste læsere af denne tekst vil sikkert opfatte dette som en bevidst overtrædelse af reglerne for komposition af en argumentationstekst, og at hensigten er at signalere

ironi. Ellen Brun var på det tidspunkt kendt som politisk kommentator og modstander af USAs krigsførelse i Vietnam. Imidlertid er ironi meget svær at få igennem i aviser, selv for kendte politiske kommentatorer, hvis holdning ellers må antages at være kendt af alle; afsenderen kan nemlig ikke have tillid til at alle modtagere vil opfatte teksten efter princippet om samarbejde. Politiske modstandere kunne jo udnytte situationen. Ellen Brun sikrer sig så mod at blive misforstået med en bogstavelig tolkning, ved at opbygge en ellers perfekt argumentation ulogisk. Den kan ikke læses bogstaveligt.

Det er interessant at det i denne og den foregående tekst ikke er til at sige præcis hvor i teksten der er overtrådt en kompositionsregel. I dette sidste eksempel kunne man som læser vælge at tolke kompositionen anderledes end vist i (75.17), og så ville mangelen på logik findes et andet sted i teksten. Man kunne fx opfatte (3) ikke som konklusionen, men blot som en SAMMENFATNING - det er jo en avis - så bliver problemet blot det at det kun giver mening hvis (5-6) så opfattes som de SPECIFIKATIONER der repræsenterer helheden af (5-8) udadtil. Så ville det være <1b> der var overtrådt.

Reglerne for komposition skal for at virke, anvendes i samspil med reglerne for entydiggørelse ved isotopi, reglerne om relevansstrukturering og reglerne om sandhed, ingen af dem giver deduktive ræsonnementskæder for en bestemt tolkning af en tekst, men hver især tilbyder de abduktive ræsonnementer for en tolkning; og hvis alle regelsættene, hver især med abduktive ræsonnementer, peger hen mod den samme tolkning, er den således overbestemt at den forekommer at være bedst. Omvendt når det ene regelsystem er overtrådt, synes de andre også at være det, for de peger i forskellig retning.

Her sluttes så af med en tekst der fuldstændig kører efter lære-bogen i (75.12), således at man kan se at undtagelserne ikke er reglen for komposition af argumentation:

(75.18)

"(1) I henhold til den vanlige og anerkjente betydningen av "flertydig" vil påstanden om at et ord er flertydig innebære at det kan brukes på flere måter, at det ikke alltid blir brukt på samme måte. (2) At ordet "demokrati" kan brukes og blir brukt på forskjellige måter, er åpenbart, (3) og hvis man slår opp i ordbøker, finner man at det skilles mellom flere betydninger." (4) Hvis denne fiktive uttalelse utgjorde en adekvat beskrivelse av den problematiske situasjon vi faktisk befinner oss i når det gjelder oppfatninger angående "demokrati" og "flertydighet", så kunne vi vente at ordets flertydighet ville bli anerkjent av alle. (5) Dette er imidlertid langt fra tilfelle. (6) Flere forskere innen statsvitenskap hevder at betegnelsen er helt klar og entydig. (7) Siden denne oppfatning ikke er så uvanlig, vil vi ta opp noen eksempler på argumentasjon til fordel for at ordet "demokrati" ikke er flertydig. (8) En behandling av dette vil ha en verdi som klargjøring av en del av problematikken omkring flertydighet.

Arne Næss: *Demokratisk styreform*, Oslo 1968, side 15.

Denne tekst kan kun tolkes og forstås hvis man indsætter de underforståede konklusioner således:

(75.19)

```
(1)"I henhold til den vanlige og  )
anerkjente betydningen av "fler-  )
tydig" vil påstanden om at et     )
ord er flertydig innebære at      )------|PRI
det kan brukes på flere måter,    )      |
at det ikke alltid blir brukt     )      |
på samme måte.                    )      |og:
     <22d>                               |------|ARG
(2) At ordet "demokrati" kan )           |      |
brukes og blir brukt på for- )-----|PST2 |      |
skjellige måter, er åpenbart,)     |og:  |      |ergo:
     <1a>                          |-----|PST2-3|-----|PST3b
(3) og hvis man slår opp i ord- )  |            |     |
bøker, finner man at det skilles )--|PST3       |     |
mellom flere betydninger."       )              |     |
     <22d>                                      |     |
(3b) (Ordet "demokrati" er fler- )---------------|KN3b |
tydigt.)                         )                     |
     <1b>                                              |
(4) Hvis denne fiktive uttalelse    )                  |
utgjorde en adekvat beskrivelse     )                  |men:
av den problematiske situasjon      )                  |----|PST6b
vi faktisk befinner oss i når       )-----|PRI         |    |
det gjelder oppfatninger angående   )     |            |    |
"demokrati" og "flertydighet", så   )     |            |    |
kunne vi vente at ordets flertydig- )     |og:         |    |
het ville bli anerkjent av alle.    )     |------|ARG  |    |
     <22d>                                  |      |    |    |
(5) Dette er imidlertid lang fra)---|KN     |      |    |    |
tilfelle.                           |for:   |      |    |    |
     <22b>                          |----|PST5      |    |    |ergo:
(6) Flere forskere innen statsvi- ) |           |ergo:|    |
tenskap hevder at betegnelsen er )-|PST        |-----|PST |
helt klar og entydig.            )             |          |--|PST7
     <22d>                                     |          |  |
(6b) (Denne fiktive beskrivelse     )          |          |  |
udgør ikke en adækvat beskrivelse   )          |          |  |
af den problematiske situation vi   )----------|KN       |  |
faktisk befinder os i når det gælder )                   |  |
opfattelsen af "demokrati" og "fler- )                   |  |
tydighed".)                          )                   |  |og:
     <22a>                                               |  |
(7) Siden denne oppfatning ikke er )                     |  |---|ARG
så uvanlig, vil vi ta opp noen ek- )                     |  |  -|
sempler på argumentasjon til fordel)----------------------|KN|   |
for at ordet "demokrati" ikke er   )                      7 |   |ergo:
flertydig.                         )                        |   |
     <22a>                                                  |   |
(8) En behandling av dette vil ha  )                        |   |-TESE8b
en verdi som klargjøring av en del )-------------------------|PRI|
av problematikken omkring flerty-  )                            |
dighet.                                                         |
     <22a>                                                      |
(8b) (Vi vil klargøre en del af      )                          |
problematikken omkring flertydighed.) )---------------------------|KN8b
```

I tekst (18)-(19), som er skrevet af en filosof, er der flere eksplicitte principper: (1),

(4) og (8); til gengæld er der ingen konklusioner. Det synes at være et spørgsmål om stil; tekster hvor afsenderen vil **overbevise**, men ikke nødvendigvis **bevise**, består hovedsageligt af PÅSTANDE og KONKLUSIONER med underforståede PRINCIPPER, efter regel <22a-b>, mens tekster som afsenderen gerne vil præsentere som beviser, er karakteristiske ved eksplicitte PRINCIPPER og underforståede KONKLUSIONER, efter <22d>.

Ellers sker der i argumentationen følgende: Konklusionen (8) 'vi vil klargøre en del af problematikken omkring flertydighed' er i virkeligheden en meget beskeden konklusion imod hvilken der ikke kan anføres nogen modtese, hvorfor der slet ikke behøves nogen argumentation for den. Man kan derfor synes det er at skyde spurve med kanoner at anføre ikke mindre end tre PRINCIPPER for at bevise den. Det er derfor den stilistiske overvejelse ovenfor ikke er malplaceret. Argumentationen her er ikke andet end manér. Læg fx mærke til den helt ukontroversielle påstand at 'ordbøger skelner mellem flere betydninger af ordet *demokrati*', fremstilles som et PRINCIP: (3) *og hvis man slår opp i ordbøker, finner man at det skilles mellom flere betydninger.* I virkeligheden burde jeg i analysen have anført en underfortsået PÅSTAND: 'vi slår op i ordbøger', og en underforstået KONKLUSION: 'der skelnes mellem flere betydninger af ordet demokrati'. Det har jeg sparet mine læsere for. (Eller har jeg?)

Man kan her bemærke en klokkeren modus tollens: (4-5) med den underforståede konklusion (6b). Konklusionen er faktisk allerede foregrebet i (4), nemlig i tidsbrugen, *utgjorde*. Præteritumsformen angiver at denne betingelse er kontrafaktisk, således at (4) præsupponerer (6b) efter (69.1.xii).

Hermed slutter jeg så gennemgangen af kompositionsregler der er specifikke for enkelte tekstarter, ikke fordi der ikke findes mange flere tekstarter med specifikke kompositionsregler, men fordi der ikke findes flere forskellige konneksioner end dem der er blevet behandlet allerede med hver deres typiske tekster. Der findes tekstarter der kombinerer konneksioner som er typiske for forskellige andre tekstarter, fx kombinerer et essay argumentation og oplysning, dramatik kombinerer argumentation og beretning. Sådanne karakteristika ved tekstarter omtales nærmere i § 87 om tekstarter.

Derimod skal der til slut i dette afsnit omtales et fundamentalt andet kompositionsprincip end det der er omtalt hidtil, og som kan kaldes rækkeprincippet.

§ 76 Række og niveau

Alle de regler om komposition som har været omtalt i det foregående har været nødvendige regler. Uden dem kunne teksten ikke give læserne, der udsagn for udsagn bevæger sig frem i teksten, mening, i det mindste ikke én mening. De har alle været styret af relevansprincippet om at læserne hver gang de går over fra et udsagn til det

næste i forløbet, nødvendigvis må danne sig en forestilling om deres **sammenkædning**. Kompositionen sikrer at der mellem to størrelser som er **kontiguente**, dvs. som støder op til hinanden, også er et meningsmæssigt forhold. Reglerne om komposition gør rede for hvilke forløbsmæssige **kombinationer** af to kontiguente størrelser, der kan danne **kæde**.

Hierarkiet i grendiagrammerne har hele tiden alene tjent dette formål, at gøre rede for meningsforholdet mellem kontiguente størrelser. Størrelser højere oppe i grendiagrammet er nødvendige for at man kan vise hvorledes også forløbsenheder der er større i omfang, kan kædes sammen. Alle disse kompositionsregler handler altså om forholdet mellem ledene i det som Knud Wentzel kalder **rækken** og som Roman Jakobson kalder **kæden**[7].

Heroverfor kan man stille en anden opfattelse af hvad komposition er. Man kan opfatte kompositionen, ikke som sammenkædning af forløbsenheder, men som et mønster af dele i tekstens helhed, et mønster som kun kan ses eller overskues hvis man hæver sig op over tekstens dele, og altså ikke kun er interesseret i at finde forbindelsen mellem en del og dens nabo. Knud Wentzel kalder denne opfattelse af komposition for **niveau**, fordi man på en måde skal hæve sig op til et niveau over det hvor teksten forløber. Man skal altså ikke blot bevæge sig op i det grendiagram som er nødvendigt for at forklare sammenhængen mellem to afsnit i teksten, men hæve sig helt op over selve diagrammet og anskue det fra et andet sted end inde i det. Man kan fx træde et niveau op og anskue den typiske komposition i de tre tekstarter som er gennemgået i det foregående: nyheden, argumentationen og beretningen.

Nyhedsartiklen er karakteristisk ved gennemgående højreforgrening, som er udtryk for at der i kommunikationssituationen sker en udvikling fra tættere information nær ved tekstens kerne, i dens begyndelse, til tyndere information hen igennem teksten.

(76.1)

```
          NYHEDSARTIKEL
_________________|_________
OVERSKRIFT   nemlig:  TEKST
   |        ____________|_________________
OPLYSNING  RUBRIK     nemlig:        TEKST
   |         |       ___________________|_____________________
   |       OPLYSNING SAMMENFATNING   nemlig:   SPECIFIKATION
   |         |          |            ____________|____________
   |         |       OPLYSNING       SP1   SP2   SP3 SP4 ....
```

Argumentationen er med hensyn til rækkefølge mindre fast komponeret, men der er dog en tendens til venstreforgrening, pointen kommer til sidst og modtageren i kommunikationssituationen bliver mere og mere spændt på hvad egentlig tesen, konklusionen for teksten kan være. Forløbet i denne teksttype går fra tyndere

7. Wentzel, Knud, 1981: *Tekstens metode. Et synspunkt på litterære og praktiske tekster*, Gyldendal, Jakobson, Roman, (1968) 1967: *Lingvistik og poetik* i *Vindrosen* 7, side 41-52. Meget af det næste er også fra disse to forfattere.

information fjernt fra tekstens kerne og hensigt, til tættere information nær ved hensigten som udtrykkes i slutningen.

(76.2)

```
                                        TESE
                        ____________________|____________________
                        ARGUMENT                ergo:        KONKLUSION
            ____________|____________                             |
            PÅSTAND2      og:      PRINCIP                        |
____________|____________            |                            |
PÅSTAND1  men:      PÅSTAND2         |                            |
```

Beretningen er i forhold til de to andre præget af kompositorisk ligevægt (men ikke symmetri). Beretningen hviler således mere i sig selv og den omtalte situation, og er mere løsrevet fra kommunikationssituationen.

(76.3)

```
                          BERETNING
                                |
________________________________|________________________
INDLEDNING    m: mens:      EPISODE    ergo: så:    SLUTNING
    |                           |                       |
    |            ______________|_______________        |
    |            KOMPLIKATION  derfor:  REAKTION        |
```

Roman Jakobson kalder tekstens funktion **poetisk** når (kodens) "ækvivalensprincip projiceres fra selektionsaksen over på (kædens) kombinationsakse" (se (13.2)). I **koden** dvs. sprogsystemet, fungerer princippet om **selektion** mellem ækvivalenter; fx skal der på et bestemt sted i kæden står et substantiv, men man kan blandt alle de ord der, fordi de er substantiver, er ækvivalente, selektere hvilket. Med *poetisk* mener han at man udover sammenkædningen, i tekstens forløb, kan finde et mønster der er bestemt af ækvivalens, dvs. lighed mellem størrelserne i kæden. Alle former for gentagelse: gentagelse af lydlige størrelser: rim, gentagelse af bestemte trykmønstre: versemål, gentagelse af syntaktiske mønstre: parallelisme og varieret gentagelse, eller af indholdsstørrelser: metafor, alle disse typer af gentagelser er poetiske mønstre som organiserer teksten *ovenpå* og *udover* den organisering som reglerne om sammenkædning har sørget for, og som er nødvendig for at teksten opfattes som en enhed.

Poetisk komposition (komposition på et højere niveau) er ikke nødvendig for at vi vil tale om en tekst. Den er overflødig og giver derfor teksten en ekstra mening, en merværdi, som jo betyder en væsentlig økonomisering i teksttolkningen; læseren får mere mening ved tolkning af det samme tekstudtryk. Det er Freuds definition på vittigheden, at den betyder en besparelse for modtageren i tolkningen [8].

Et ganske kort eksempel kan vise den poetiske funktion:

8. Freud, Sigmund, (1906) 1979: *Der Witz und seine Beziehung zum Unbewussten*, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main.

(76.4)

Hold Dem til Volvo, den holder til Dem.

Denne tekst består af to udsagn og man må tolke det således at de kædes sammen med konneksionen: *for*. Konklusionen er at 'De skal blive ved med at købe Volvo', og argumentet er at 'Volvoer er så holdbare at de kan holde lige så længe som De bruger dem'. Underforstået er så et par principper om at 'holdbarhed er en vigtig kvalitet ved biler', og at 'det kan betale sig at købe biler med høj kvalitet'. Således ville en prosaisk kompositionsanalyse være af denne tekst. Men den indeholder jo også andre elementer af komposition, nemlig: gentagelse, symmetri og tvetydighed. Alle elementer gentages i teksten en gang: *holder, til, Volvo* og *De*. Syntaksen i de to sætninger er parallel: subjekt-verbum + *til* + middelbart objekt. De korsstillede gentagelser er symmetriske, abc-cba, det der kaldes en kiasme:

(76.5)

```
Hold Dem - til - Volvo
          |
          |
          |
den holder - til - Dem
```

I diagrammerne foreslår jeg det registreret således:

(76.6)

```
(Hold) Dem    a --------|
                        |
til           b ------| |
                      | |
Volvo         c ----| | |
--------------------|-|-|----
den (holder)  c ----| | |
                      | |
til           b ------| |
                        |
Dem           a --------|
```

I dette tilfælde er kompositionen **symmetrisk** fordi man kan folde den over en akse, mellem *Volvo* og *den*, således at 6 led kommer til at dække hinanden[9]. For det fjerde er der tvetydigheder: ordet *holder* gentages, men betyder to forskellige ting i *holde sig til* og *holde til*.

Hvis samme udtryksstørrelse skal læses to gange i samme tekst med to forskellige betydninger eller meninger, kan det kaldes **dobbelttydighed**, fx når rigmanden behandler sin fattige slægtning meget *famillionært*, og derefter tager på *alcoholidays*, hvor *mil* og *hol* må læses to gange med forskellig betydning.

Også dobbelttydighed findes i dette eksempel: Ordet *Volvo* er som det står i udsagn (1)

9. Om kompositionel symmetri, se:
Brask, Peter, 1979: *Model Groups and Composition systems*, i
Johansen, Jørgen Dines (ed), 1979: *Danish Semiotics*, Munksgaard, Copenhagen.
Brask, Peter, 1983: *Om en Landsbydegns Dagbog*, Gyldendal, København.

generisk, dvs. optræder som et omsagn og ikke som en størrelse der henviser til et eksemplar. Ikke desto mindre henvises der til *Volvo* med ordet *den* som om det var en specifik størrelse. Læseren må altså gå tilbage til *Volvo* og så at sige læse det en gang til for at kunne forstå henvisningen fra *den*. På den måde er ordet *Volvo* ikke blot tvetydigt, dvs. således at det kan betyde to ting, men også dobbelttydigt, således at det i teksten skal betyde to forskellige ting.

Denne ekstra strukturering af udtrykssiden med gentagelse, parallelisme, symmetri, tvetydighed og dobbelttydighed, giver ekstra mening på indholdssiden. Påstanden eller tesen, *Hold Dem til Volvo*, modtager ekstra styrke på grund af den poetiske struktur. Det ser ud som om - men det svarer ikke til tolkningen - at *Dem* står i forholdet R til *Volvo*, fordi *den* (= 'Volvo') står i det samme forhold, R, til *Dem*. Gensidighed er i sig selv et argument. 'At holde sig til' og 'at holde til' er i sidste ende faktisk ikke samme relation, men det gør ikke noget for denne tvetydighed gør i alle tilfælde på en måde læsningen bedre.

Denne poetiske form for komposition, der her er illustreret på ord og sætningsniveau, skal i denne paragraf belyses på tekst og kompositionsniveau. Som et første eksempel på poetisk komposition skal bringes i første halvdel af teksten om Maharaj Ji, (75.9) som udover den prosaiske og nødvendige komposition også har poetiske kvaliteter i sin komposition, nemlig **gentagelse** og **parallelisme** i kompositionen.

(76.7)

```
SATGURU SHRI SANT JI MAHARAJ
M =  'jeg', 'I' eller 'det egentlige kamera';
K = 'det ydre', 'krop', eller 'etui';
S = 'det som kan ses';
I = 'det som er inden i K'.

(1) HVEM ER JEG?
(2) I ser Min krop                    S = K ARG i) -------|
     men:                             men:                |
(3) men Jeg er ikke Min krop.         M =/= K ARG ii)     |
     ergo:                            ergo:               |-|
(4) Hvad Jeg er er Noget Andet        M = I  KN  iii) ----| |
inden i Mig.                                              |
    endog:                                        endog:|-|
(5) I er ikke krop,                  |M =/= K    ARG ii)--| | |
     men:                            |men:                |-| |
(6) I er Noget Andet.               |-|M = I    KN  iii)   |   |
     for:                           | |for:               |   |
(7) Hvad Jeg ser, når jeg           | |S = K   ARG i) -----|   |
kigger på jer, er en for-           |                          |
gængelig genstand, et etui          |                          |
i hvilket den Kraft, den            |                          |
Sjæl bliver båret.                  |                          |
                                    |                          |
(8) Forstår I?----------------------|--------------------------|---------
                                    |                          |
(9) Når I ser et kamera, hvad       |  M =/= K  ARG ii)----|   |
I ser er ikke kameraet.             |                      |   |
     men:                           |  men:                |   |
(10) Det er et tinetui.             |  S = K ARG i)        |   |
     ergo:                          |  ergo:               |-| |
(11) Maskinen er inden i det.       |  M = I  KN  iii)-----| | |
                                    |                        | |
(12) Rigtigt?                       |                        | |
     endog:                         |                  endog:|-|
                                    |                        |
(13) Etuiet tager ikke billedet,    | |M =/= K   ARG ii)---| |
     men:                           | |men:                |-|
(14) det er den virkelige maskine  |-|M = I    KN  iii)   |
inden i, som tager billedet.        |                    |
     for:                           |for:                |
(15) Hvad I ser er et Etui.         |S = K  ARG i) ------|
```

Analogiargumentet (9-15) fremhæves som analogt til argumenterne om 'hvem er jeg?' og 'hvem er I?' i (2-8) ved en gennemført gentagelse og parallelisme. Begge afsnit er bygget op med følgende konneksioner i følgende rækkefølge: *men: ergo: endog: men: for.*

Inde i denne parallelisme findes der så en 4 gange gentaget variation over den samme argumentation bestående af 3 led der herunder gengives i en abstrakt form med angivelse af hvilke udsagn der er variationer over dette argument:

(76.8)

ARG i) 'det ydre' = 'det der ses' (2,7,10,15)
ARG ii) 'den væsentlige =/= 'det ydre' (3,5,9,13)
KN iii) 'det væsentlige' = 'det som er inden i' (4,6,11,14)

Dette argument kan kun blive gyldigt med indsættelse af et princip der udsiger at 'det som ikke er udenpå, er indeni'. Særlig overbevisende er denne argumentation ikke i sig selv, men ved

den varierende gentagelse bliver det ikke svagere; tværtimod: variationen i rækkefølgen af de samme argumenter gør dem stærkere.

Som den anden tekst vil jeg gennemgå legenden om Zacharias fra (71.16). I den anden læsning vinder den ikke blot kompleksitet i tolkningen af strukturen i udtrykket, og dermed nødvendig mening - men også poetisk strukturering og dermed meningsmæssig merværdi.

I den anden læsning er tekstens komposition **symmetrisk**. Første og sidste led i legenden handler om *Jerusalem*. I midten er 3 led symmetrisk ordnet omkring sætningen *og der havde han bedet*, som netop indeholder den dobbelttydighed som er hele historiens; den kan enten betyde: 'og der havde han bedt' eller: 'og der havde han biet', hvad der jo passer udmærket til sexrejsen, idet brysterne jo er mere interessante end hoved og mave.

Symmetrien mellem de to afsnit om Jerusalem henleder læserens opmærksomhed på en yderligere lighed mellem dem: lige som der er noget paradoksalt ved at rejsen i den første læsning slutter pointeløst, således er der også noget paradoksalt ved at rejse ad *en Genvej til Jerusalem*. Man plejer at rejse på pilgrimsrejse til Jerusalem, og det er snarere det modsatte af en genvej, den skal være lang og besværlig. Både (2) og (9) giver således en nøgle til forståelse af hvor Jerusalem skal findes, nemlig ikke på landkortet, men på en kvindekrop.

(76.9)

```
Axel smaaslumrede.

Zacharias fortalte en Legende.
                                                        |GÅDE OM
Det var om en Munk, der rejste )------------------------|GENVEJ TIL
ad en Genvej til Jerusalem.    )                        |JERUSALEM
                                                        |
Først var han kommen forbi to  )-|TILSTAND 1.           |
klare Søer og over en lille Høj) |og:----------|'ANSIGT' |
                                 |så:          |         |nemlig:
og var gaaet udenom en Grav.-----|TILSTAND 2.  |         |m:
                                               |endog:   |
Efter en lang Rejse Bakke op og)               |         |DOBBELTTYDIGHED:
Bakke ned var han saa kommen   )-|TILSTAND 3.  |---------|'LANDSKAB' eller
til to store, hvide Bjærge,    ) | og:---------|'BRYSTER'|'KVINDEKROP'
                                 | så:         |         |
og der havde han bedet.          |TILSTAND 4.  |         |
                                               |endog:   |
Saa var han rejst milevidt over)               |         |ergo:
et rundt Højland, først op og  )-|TILSTAND 5.  |         |
saa ned.                         |og:----------|'MAVE'   |
                                 |så:                    |
Fra Toppen havde han øjnet)------|TILSTAND 6.            |
Getsemane Have.            )                            |
                                                        |POINTE:
Saa var han kommen til Jeru- )----TILSTAND 7.--- 'SKØD'--|SEX
salem.                       )
```

Johannes V. Jensen: *Kongens Fald. Hjemfalden.*

I den første læsning af historien, er den færdig før den er afsluttet. Man kan - på grund af pluskvamperfektumformerne - opfatte sætningerne som en del af indledningen.

Som et eksempel på gentagelse og symmetri bringes her et afsnit af et essay af den amerikanske psykolog Stanislav Grof: *Gammel visdom - ny videnskab*, trykt i Information 10. maj 1983, side 4-5. Teksten her er § IV i essayet.

(76.10)

```
(1) Troen på at bevidsthed er et produkt  )
af materie er selvfølgelig ikke fuldstæn- )----------|KN
dig vilkårlig.                            )          |
(2) Den afspejler uhyre mange iagttagelser, )        |for:
især fra klinisk og eksperimentel neurologi,)        |------------------|PST
der viser klare sammenhænge mellem for-    )---|SAM |                  |1
skellige bevidsthedsprocesser og fysiolo-   )   |    |                  |
giske og patologiske processer i hjernen så-)   |fx: |                  |
som traumer, svulster eller infektioner.    )   |----|PST2              |
(3) Således vil hjernerystelser, bedøvelse)--|PST|                      |
eller begrænsning af blodtilførslen til   )  |3  |                      |
hjernen medføre bevidstløshed.            )  |og:|                      |
(4)En svulst i hjernens temporallap er for-) |---|PST3-4                 |
bundet med ret specifikke bevidsthedsændrin-) |                         |m
ger, der er forskellige fra de der ledsager )|PST4                       |e
f. eks. en prefrontal svulst.              )                            |n
(5) Selv om der hinsides enhver tvivl er blevet )                       |
påvist tætte forbindelser mellem bevidstheden   )                       |
og hjernestrukturer eller -processer, er den    )                       |
mekanistiske videnskabs fortolkninger af sådanne)--------------------|KN|
iagttagelser højst problematiske og diskutable. )                     |  |
(6) De logiske uoverensstemmelser mellem for- )                       |  |
tolkningernes konklusioner kan belyses med så )-----------------|SAM |  |
enkelt et eksempel som et fjernsyn.           )                 |    |  |
(7) Billedets og lydens kvalitet er på af- )                      |    |f |
gørende måde afhængig af fjernsynsapparatets)|SAM                 |    |o |
strukturelle og funktionelle integritet.     |fx:                 |    |r |TE
(8) Hvis nogle af komponenterne bliver øde-  |----------|PST7     |nem-|--|SE5
lagt eller fungerer forkert vil det føre til |          |         |lig:|
specifikke forvrængninger af programmet.     |PST       |men:     |----|PST
(9a) Da tv er en menneskeskabt opfindelse)----|PST      |---|PST|    |6
og dets funktionsmåde velkendt,           )  |*ergo:   |   |9b |    |
(9b) er der imidlertid ingen af os der    )  |-PST=|KN |   |   |    |
ville betragte dette som et videnskabeligt )| 9b  |for:|   |   |    |
bevis på at programmerne derfor måtte være )-|KN  |----|PST|   |PST |
lavet af apparatet.                        )     |     9b |---|11  |
(10) Det betyder simpelthen at apparatets in-)   |        |nem-    |
tegritet er en nødvendig forudsætning for   )-----|PST    |lig:    |
lydens og billedets integritet.             )    |        |        |
(11) Alligevel er det nøjagtig denne konklu-  )  |        |        |
sion som den mekanistiske videnskab præsen-   )  |        |        |
terer som den eneste mulige og autoritative   )----------|PST11   |og:
fortolkning af de neurologiske opdagelser.    )                   |
(12) Det er i denne sammenhæng interessant, at )                  |
den verdensberømte neurokirurg Wilder Penfield, )                 |
(13) som har foretaget en banebrydende ud-  )                     |
forskning af hjernen, og bidraget fundamen- )                     |
talt til den nyere neurologiske videnskab,  )--|PS               |
i sin sidste bog "Mystery of Mind", der     )  |og:              |
opsummerer hans livs arbejde,               )  |------------------ |PST1
(12) udtrykker stærk skepsis over for troen)   |                   12-13
på at bevidstheden er et produkt af hjernen)---|
og kan forklares ud fra neurofysiologien.  )   |PST
```

Stanislav Grof: *Gammel visdom - ny videnskab, Information* 30.5.83. oversat af Jørgen Lumbye.

Denne tekst er - som den bør - komponeret prosaisk efter reglerne <1-25>. Den er antitetisk bygget op med modtesen (1-4) og tesen (5-12). Her udgør et analogiargument en vigtig del, idet (7-10) handler om fjernsynsapparater som analogi til hjernens neurofysiologi. (12-13) er så et parentetisk støtteargument for tesen (5).

Det er værd at bemærke at regelsystemet er overtrådt på et punkt, nemlig ved at konklusionen

(9) deles i et argument (9a) og en konklusion (9b). Det kan den ikke efter reglerne. Man kan også sige at de to argumenter (9a) og (10) for konklusionen (9b) ikke er sideordnede og ikke kan bringes i sammenhæng med hinanden. (9a) forekommer ganske simpelt ulogisk. Begrundende *da*-sætninger regnes som selvstændige udsagn skønt de grammatisk er ledsætninger, og de gør de fordi de aldrig kan være den fremsatte del af den helsætning som de er led i, men udgør deres egen sproghandling.

Normalt peger sådanne begrundende *da*-sætninger frem mod metonymet til negationen af den fremsatte information i dens helsætning. Man kan sige: - *Peter bedes fritaget for gymnastik, for gymnastik er usundt*; 'gymnastik er usundt' er det metonym som 'bedes fritaget for gymnastik' peger frem mod. Men man kan ikke sige: * - *Da Peter har været syg, bedes han fritaget for gymnastik, for gymnastik er usundt. Da*-sætningen begrunder *bedes*, på en måde som er i modstrid med *for*-sætningen. Den forventelige metonymiske sammenhæng må være: 'Da Peter har været syg, bedes han fritaget fra gymnastik, selv om gymnastik er sundt'. På samme måde i denne tekst: *Da tv er en menneskeskabt opfindelse* (9a) peger mod en anden konklusion end *apparatets integritet er en nødvendig forudsætning for lydens og billedets integritet (10)*, som ellers peger frem mod konklusionen: 'programmerne er ikke lavet af apparatet' (9b2). Og det er denne konklusion som skal bruges i analogien for tesen i 5 om at 'den mekanistiske videnskabsfortolkninger er problematiske og diskutable'. Der er altså grund til i den prosaiske kompositionsanalyse at undre sig over denne begrundende *da*-sætning (9a).

Nu er der imidlertid oven på denne prosaiske komposition også en poetisk komposition som bedst kan illustreres med et nyt diagram:

(76.11)

```
                (1) Troen på at bevidsthed er et produkt        TRO------|
               af materie er selvfølgelig ikke fuldstæn-                 |
               dig vilkårlig.                                            |
               (2) Den afspejler uhyre mange iagttagelser,               |
 |----NEUROL    især fra klinisk og eksperimentel NEUROLOGI,             |
 |    ROLOGI    der viser klare sammenhænge mellem for-                  |
 |              skellige bevidsthedsprocesser og fysiolo-                |
 |              giske og patologiske processer i hjernen så-             |
 |              som traumer, svulster eller infektioner.                 |
 |              (3) Således vil hjernerystelser, bedøvelse               |
 |              eller begrænsning af blodtilførslen til                  |
 |              hjernen medføre bevidstløshed.                           |
 |              (4) En svulst i hjernens temporallap er for-             |
 |              bundet med ret specifikke bevidsthedsændrin-             |
 |              ger, der er forskellige fra de der ledsager              |
 |              f. eks. en prefrontal svulst.                            |
 |              (5) Selv om der hinsides enhver tvivl er blevet          |
 |              påvist tætte forbindelser mellem bevidstheden            |
 |   MEKANI-    og hjernestrukturer eller -processer, er den             |
 | |-STISK      MEKANISTISKE VIDENSKABs fortolkninger af sådanne  FOR-  |
 | | VIDEN-     iagttagelser højst problematiske og diskutable.   TOLK---| |
 | | SKAB       (6) De logiske uoverensstemmelser mellem for-     NING  | |
 | |            tolkningernes konklusioner kan belyses med så     KON-   | |
 | | |FJERN-    enkelt et eksempel som et FJERNSYN.               KLU--| | |
 | | |SYN       (7) Billedets og lydens kvalitet er på af-        SION | | |
 | | |          gørende måde afhængig af fjernsynsapparatets           | | |
 | | |          strukturelle og funktionelle integritet.               | | |
 | | |          (8) Hvis nogle af komponenterne bliver øde-            | | |
 | | |          lagt eller fungerer forkert vil det føre til           | | |
 | | |          specifikke forvrængninger af programmet.               | | |
-------------(9) Da TV er en menneskeskabt opfindelse                 | | |
 | | |          og dets funktionsmåde velkendt, er der imid-           | | |
 | | |          lertid ingen af os der ville betragte dette            | | |
 | | |          som et videnskabeligt bevis på at programmer- ----BEVIS-------
 | | |          ne derfor måtte være lavet af apparatet.               | | |
 | | |APPA-     (10) Det betyder simpelthen at APPARATETs in-          | | |
 | |  RAT       tegritet er en nødvendig forudsætning for              | | |
 | |            lydens og billedets integritet.                        | | |
 | |            (11) Alligevel er det nøjagtig denne konklu-   KON-  | | |
 | |  MEKANI-   sion som den MEKANISTISKE VIDENSKAB præsen-    KLU--| | |
 | |--STISK     terer som den eneste mulige og autoritative    SION   | |
 |    VIDEN-    fortolkning af de NEUROLOGIske opdagelser.     FOR----| |
 |    SKAB      (12) Det er i denne sammenhæng interessant, at TOLK    |
 |              den verdensberømte neurokirurg Wilder Penfield, NING     |
 |              (13) som har foretaget en banebrydende ud-               |
 |              forskning af hjernen, og bidraget fundamen-              |
 |              talt til den nyere neurologiske videnskab,               |
 |              i sin sidste bog "Mystery of Mind", der                  |
 |              opsummerer hans livs arbejde,                            |
 |              (12) udtrykker stærk skepsis over for troen        TRO------|
 |              på at bevidstheden er et produkt af hjernen
 |----NEURO-    og kan forklares ud fra NEUROfysiologien.
      LOGI                Stanislav Grof: Gammel visdom -
                              ny videnskab, Information 30.5.83.
                              oversat af Jørgen Lumbye.
```

Her kan man se at tekstens tematiske størrelser er ordnet symmetrisk om udsagn (9). De tematiske størrelser 'tro', 'fortolkning', 'konklusion' og 'bevis', som angiver en højere og højere grad af epistemisk sikkerhed, er således ordnet med det stærkeste, mest informative, begreb 'bevis' i centrum, mens de andre er ordnet som et hulspejl symmetrisk uden om det således at den epistemiske styrke falder med afstanden.

Samtidig rummer denne komposition temaerne 'neurologi', 'mekanistisk videnskab' og 'fjernsyn' og de korresponderer med hhv. 'tro', 'fortolkning og konklusion' og 'bevis'. Her kan man sammenligne med det prosaiske grendiagram (76.10). Man får derved en forklaring på den parentetiske (og derfor prosaisk set uorganiske og unødvendige) tilføjelse (12-13): den er med fordi den skal bidrage til den poetiske symmetri.

Igen kan man lægge mærke til udsagn (9a), den begrundende *da*-sætning. Den står i hulspejlets centrum, og altså i centrum for hele argumentationen i dette afsnit af teksten. Den står på det sted hvor det afgørende argument rent kompositorisk må være placeret.

Symmetrien går imidlertid videre. Teksten er i (1-10) lavet således at der til alle led i fjernsynsanalogien findes en tilsvarende led i beskrivelsen af hjernen:

(76.12)

OM FJERNSYNET	OM HJERNEN
Billedets og lydens kvalitet (7)	forskellige bevidsthedsprocesser (2)
er på afgørende måde afhængig af (7)	klare sammenhænge mellem (2)
fjernsynets strukturelle og funktionelle integritet, (7)	fysiologiske og patologiske processer i hjernen, (2)
hvis nogle komponenter bliver ødelagte, (8)	en svulst i hjernen, (4)
vil det føre til (8)	er det forbundet med, (4)
specifikke forvrængninger af programmet, (8)	ret specifikke bevidsthedsændringer, (4)
tv er en menneskeskabt opfindelse, (9a)	???
ingen, (9b)	den mekanistiske videnskab, (5)
ville betragte dette som et videnskabeligt bevis på, (9b)	tro på (1)
at programmet måtte være lavet af apparatet (9)	at bevidstheden er et produkt af materie (1)

Som man kan se er modsvarigheden meget gennemført; der svarer til hvert enkelt led i fjernsynsanalogien et element i beskrivelsen af videnskaberne om hjernen; til alle led undtagen til (9a), som ikke blot står i centrum af den symmetriske komposition, men som også i den prosaiske komposition er uorganisk og ulogisk. Modsvarigheden til (9a) må læseren selv indsætte, og hvis 'program' og 'apparat' svarer til hhv. 'bevidsthed' og 'hjerne', så svarer 'tv' til 'menneske' og modsvarigheden til (9a): *tv er en menneskeskabt opfindelse* må lyde: 'mennesket er skabt af Gud'.

Hele den poetiske komposition som er lagt oven på den prosaiske komposition af dette afsnit, giver den meningsmæssige merværdi at 'mennesket er skabt af Gud'; udsagnet står ikke eksplicit

i teksten, læseren må selv, ved at opfatte symmetrierne og analogierne, slutte sig til denne meddelelse, som er tekstens centrale.

Som et eksempel på poetisk komposition med tematisk tvetydighed og kompositorisk dobbelttydighed skal bringes en tekst hvis prosaiske komposition allerede har være behandlet i (73.11). Her skal det vises at der udover og ovenpå kædekompositionen er lagt en poetisk komposition, hvor samme sekvens i samme ytring indgår som led to forskellige steder i grenstrukturen. Sådanne tekster er altså på sin vis færdige før de er afsluttet.

(76.13)

```
(1)Historien er velkendt )-----------------------------------------|ADVAR-
og meget kort:           )                                         |SEL
                                                                   |PARA-
(2) To tosser gik en aften)                                        |DOKS
på en mørk vej.          )----|ADF                                |
                              |-----T----------------------|INDL  |at:
(3) Den ene tosse havde en)   |og:                         |      |
lygte.                   )----|SIT                         |      |
                                                           |      |
(4) Tossen, der havde lygten  ) |(t1)                      |så:   |
lader lyskeglen pege op i luf-)-| H1                       |m:    |ÆKVI-
ten                           ) |m:   (t1)  (t2)           |--BERET-|VOK
                                |----- H = BEG--------|KOMPL|  NING |TEKST
(5) og så siger han til den   ) |                     |     |       |
anden tosse: "Du får 10 kr., )--|H2                   |der- |       |
hvis du tør kravle op ad den )                        |for: |       |
lyskegle."                    )                       |-----|EPI-   |
                                                      |     SODE    |
(7) Den anden tosse tænker sig)--------------|BEV    |             |for:
lidt om,                      )              |derfor: |             |men:
                                             |---H =  |REAK-        |
(8) og så svarede han klogt:)----------|H-a  |        TION         |
"Tror du jeg er tosset?     )          |for: |                     |
                                        |-----|H                    |
(9) Tror du ikke jeg kender dig?|H1     |                           |
                                |for:--|Hb                          |
(10) Når jeg er kommet halvvejs,|H2 ---------------------------------|PO-
så slukker du lygten."                                  INTE TILBA-
                                                        GESKUENDE
                                                        OMVURDERING
     Johannes Møllehave: Tusind fluer med eet smæk,    PARADOKSETS
     Kbh. 1982, side 21                                 OPHÆVELSE
```

Oven på den normale prosaiske kædekomposition er der lagt en anden, nemlig en vittighedskomposition, hvis indhold i (43.6) er forklaret således: (1) Afsenderen angiver at der følger en historie som er en illusion. (2-9) Modtagerne laver (ved at finde den mest sandsynlige isotopi) den tolkning at historien handler om tosseri, og om tossers skæbne i den virkelige verden, men kan ikke finde ud af hvorledes slutningen vil ophæve de modsigelser der forekommer i historien mellem de to tosser. (10) I pointen opdager modtagerne at den første tematiske tolkning var en illusion. (2-10) Modtagerne omtolker (ved at finde den anden isotopi) historien, nu som en historie om lokkeri, og om lokkere og durkdrevne folks skæbne i en tosset verden. (10) Modtagerne erkender at de - trods advarslen i (1) - gik på en vildmand ved at tro at historien handlede om tosseri i den virkelige verden i stedet for om lokkeri i en tosset verden.

Historien er ikke blot komponeret, som andre beretninger efter begivenhederne i den omtalte verden, men også efter begivenhederne i kommunikationssituationen (som er mere livlige end i nyhedsartiklen og argumentationen). (1) Afsenderen ADVARER med ordet *historien* modtagerne

om at der kommer en vittighed. (2-10) Afsenderen fortæller en beretning som er **ÆKVIVOK**, dvs. som er bevidst tvetydig således at den ene læsning er mest nærliggende og inden for den sunde tekstfornufts rammer (reglerne for motivtolkning og komposition), mens den anden er skjult (som baggrunden på billedet er "skjult af" figuren) og en udfordring af den sunde fornuft. I slutningen viser det sig at kun den skjulte tolkning kan opretholdes; den åbenlyse og pæne tolkning udelukkes af pointen. Modtagerne må så efter læsningen af (10) OMVURDERE hvad historien egentlig handler om og henviser til. Og derved ophæves introduktionens paradoks; det var ikke den omtalte verden som var en illusion, men modtagerens valg af hvad tekstens udtryk henviser til i den virkelige verden, dvs. modtagerens opfattelse af temaet for teksten.

De tre elementer: ADVARSEL, ÆKVIVOK TEKST og OMVURDERING er også tekstelementer i vittigheden. Dette kommer til udtryk i kompositionen på den måde at udsagn (10) ikke blot er den anden tosses sidste delhandling i reaktionen på den komplikation som den første tosses spørgsmål udgør, men også det udsagn der, i modsætning til (8) og (9), gør det muligt for læseren 1) at fastlægge isotopien endeligt, og anderledes end gennem hele historien, 2) foretage den tilbageskuende omvurdering, og 3) dermed ophæve tekstens paradoks. Denne sidste ytring (10) er således dobbelt bestemt af to forskellige struktureringer. Derved besparelsen. Modtagerne forstår to forskellige ting ved blot at læse en sætning. Advarslen i (1) betyder at modtageren allerede undervejs i historien kan se frem til i pointen at skulle se tilbage på det de netop er ved at læse, og omvurdere det. De kan altså undervejs være bevidste om at deres forståelse af den løgn (som afsenderen har advaret om at det er) ikke er holdbar. [10]

En endnu tydeligere udnyttelse af kompositionen til poetisk udtryk fremgår af følgende eksempel som viser hvorledes læserne ved den tilbageskuende omvurdering, ikke blot skal tolke ordene anderledes end ved første læsning, men også skal tolke kompositionen anderledes. Her er der altså både tematisk og kompositorisk tvetydighed:

(76.14)
M. Goldschmidt

BILLEDHUGGEREN

(1) Paa et smukt Landsted i Nærheden af Lissabon boede et Par unge Folk. De levede kjærlig sammen, men meget ensomt; thi Manden var overordentlig skinsyg. Han kunde sige sig selv, at det var uden Grund, men formaaede ikke at bekæmpe den Blanding af Smerte, Vrede og Angst, som opkom i hans Sind, naar en anden Mand saa paa hans Hustru, og da hun var et blidt Gemyt, fandt hun sig for hans Skyld i at leve afsondret fra Verden.

(2) Den Eneste der kom i deres Hus, var en ganske ung Billedhugger, en Barndomsven af Don Camillo - saaledes hed Ægtemanden. Han var paa en Maade Postbud imellem dem og Verden, bragte dem alt Nyt, men med Livlighed og Glæde, saa at Huset ligesom blev lysere, naar han saas komme.

(3) En Dag bragte han en Nyhed, der vedkom ham selv: Han havde ved Akademiet vundet den første Pris, han var paa Veje til at blive en berømt Mand. Men i Maaden, hvorpaa han fortalte det, eller rettere: i det Blik, hvormed han saa paa Donna Antonia, forraadte han, at det var for hendes Skyld han havde stræbt, af hende han havde suget Begejstring.

(4) Don Camillo bemærkede ikke dette hastige, lidenskabelige, hengivelsesfulde Blik; men ved at møde det blev Donna Antonia til Mode, som om hele hendes hidtidige Liv havde været

10. Kock, Christian, 1979: *Principles of temporal form* i
PTL, 1979: A Journal for Descriptive Poetics and Theory of Literature 4, p. 267-284, Mouton.

en Drøm, eller en Fejltagelse, som om hun aldrig havde elsket nogen Anden end den unge Billedhugger.

(5) Hun forudsaa, hvilken forfærdelig Ulykke der vilde afstedkommes, hvis hendes Ægtefælle nogensinde opdagede Sandheden, og skjønt den voldsomt opblussende Kjærlighed kunde have bragt Sydlænderinden til at trodse sin Mand og den hele Verden, indsaa hun dog ogsaa, at hun for Billedhuggeren ikkun kunde blive en kort Henrykkelse og derpaa en Byrde eller Forbandelse; thi han var yngre end hun, og han burde, mente hun, være fri og glad for at følge sin store Bane ud i Livet.

(6) Den heftige Kamp, hvori hun kom med sig selv, og den store Lidelse, som fulgte af, at hendes Forstand stræbte at holde Tøjlerne, kastede hende paa Sygelejet, og selve den Omhyggelighed, hvormed hendes Ægtefælle plejede hende, forøgede hendes Mismod og Lidelse, saa hun bukkede under for Sygdommen og døde.

(7) Da den første Sorg havde sat sig, gav Don Camillo sig til at undersøge hendes Gjemmer; thi han var skinsyg endnu efter hendes Død og kunde ikke komme af med den Tanke, at hun havde baaret paa en Hemmelighed, der var krænkende for ham. Men han fandt intet, der bestyrkede hans Mistanke.

(8) Derpaa henvendte han sig til Billedhuggeren og bad ham, efter Erindringen udhugge en Marmorstatue af Donna Antonia.

(9) Dertil var Kunstneren strax villig, og efter nogen Tids Forløb stod Statuen færdig i hans Atelier.

(10a) Da Don Camillo saa den staa der, med et Smil og et Udtryk, som om den levede, vendte han sig mod Billedhuggeren og skreg: (10b)"Du har elsket hende!"

(11) "Stille!" sagde Billedhuggeren og tvang ham tilside.

(12) "Og hun har elsket Dig! Jeg kan se det!" raabte Don Camillo ude af sig selv.

(13a) Billedhuggeren sprang imod ham med Udraabet: " Har hun? . . . .(13b) Saa bliver jeg endnu en stor Mand!" - og sank i det Samme død til Jorden, truffen i Hjertet af Don Camillos Dolk.

For overblikkets skyld nummererer jeg her afsnit og ikke udsagn; anførsler og andre snævre sammenhænge antages at kunne beskrives ved reglerne. Her følger så en kort parafrase med stikord for indholdet i hvert afsnit og angivelse af den første og umiddelbare opfattelse af kompositionen:

(76.15)

```
1. Manden skinsyg  |T1                                                  |IND-
                   |og:T-------------------------------------------------|LED-
2. Ung billedhugger|T2                                                  |NING
                                                                        |
3. Blikket ---------------|K                                            |
                          |derfor:                                      |
4. DA elsker B ---|ERF     | DA-E|K                                     |
                  |men:|ERF|     |                                      |
5. DA giver B fri |ERF |---|DA-R |derfor:                               |
                       |d:       |----|K                                |
6. DA død -------------|ERF      |    |                                 |
                                 |    |                                 |
7. Intet bestyrker --------------|DC-R|derfor:                          |
   mistanken                          |----|K                           |
                                      |    |derfor:                     |
8. DC ønsker statue.------------------|DC-R|--- |K                      |m:
                                            |    |                       |BE-
9. Statuen færdig --------|BsH1             |    |                       |RET-
                          |endog:----------|BsR |derfor:                |NING
10a. Statuen som levende  |BsH2                  |----|K                 |
                                                  |    |derfor:           |
10b. Du har elsket hende! ----------------------|DC-R|---|K              |
                                                       |    |derfor:     |
11. Stille!-----------------------------------------|BsR|----|K         |
                                                            |    |d:    |
12. Og hun dig! -------------------------------------------|DC-R|-   |K |
                                                                 |    |  |
13a. Har hun?-----------|BsH1                                    |    |d:|
                        |og:-----------------------------------|BsR|--|DC-E
13b. Så bliver jeg endnu|BsH2                                                |
     en stor mand!                                                          |
                                                                            |
14. B død til jorden ----------------------------------------------------|DC-R
```

Signaturforklaring: *d: = derfor:*, *m: = muliggør:* , K = KOMPLIKATION, Bs = BILLEDHUGGERENs, DA = DONNA ANTONIA, DC = DON CAMILLO, R = REAKTION, H = HANDLING, T = TILSTAND, E = EPISODE.

I den første kompositionsanalyse tages (1) og (2) som indledning, som den første ustabile tilstand (trekantforholdet); og handlingen sætter dernæst i gang af Billedhuggerens blik. Donna Antonia dør fordi Billedhuggeren har røbet sin kærlighed til hende, men hun opfattes kun som en rekvisit i de to rivalers kamp om hende. Don Camillo bestiller i (8) statuen fordi intet bestyrker hans mistanke - dvs. - opfatter man - han kan opgive sin skinsyge. Dernæst er Billedhuggerens handlinger reaktion på hvad Don Camillo gør, og Don Camillos handlinger er reaktion på hvad Billedhuggeren gør.

Denne kompositionsananalyse bliver absurd som tolkning af teksten og efterlader en række ubesvarede spørgsmål: hvorfor siger Billedhuggeren: *Stille!*, hvorfor siger Billedhuggeren *endnu*, hvorfor slår Don Camillo ikke Billedhuggeren ihjel med det samme? Der er ikke nogen af de tre parter som bærer synsvinklen. De er alle sammen blot personer der reagerer på deres omgivelser og resultatet er en tilfældighed. Historien slutter fordi den tilbageblevne Don Camillo ikke har nogen at reagere på. Derfor må man efter endt læsning tænke tilbage og se om man kan omvurdere historien og tolke den anderledes, fx således:

(76.16)

```
1. Manden skinsyg  |TILSTAND-1                                    |IND-
                   |og:TILSTAND--------------------------------|LED-
2. Ung billedhugger|TILSTAND-2                                    |NING
                                                                  |
3. Blikket ----------------|KOMPLIKATION                          |
                           |                                      |
4. DA elsker B ---|ERF     |d:DA-E |KOMPLIKATION                  |m:
                  |men:|ERF|       |                              |
5. DA giver B fri |ERF |---|DA-R   |derfor:            Bs         |
                       |d:         |-----DC-EPISODE--|KOMPL       |
6. DA død -------------|ERF        |                 |            |
                                   |                 |            |
7. Intet bestyrker -------|R1       |                 |            |Bs EPI-
   mistanken              |d:       |                 |derfor:     |SODE
                          |--------|DC-REAKTION       |----------|
8. DC ønsker statue ------|R2                         |            |   BE-
                                                      |            |---RET-
9. Statuen færdig ---------------|BsH                 |            |   NING
                                 |-----------|BsH1    |            |
10a. Statuen som levende --|BsH  |m:         |        |            |
                           |d:---|BsH        |        |            |men:??
10b.  Du har elsket hende! |RES              |m:     |            |
                                             |endog: |            |
11. Stille!----------------|BsH              |-------|BsREAK-     |
                           |d:---------------|BsH2      TION      |
12. Og hun dig! -----------|RES              |m:                  |
                                             |endog:              |
13a. Har hun?-------------|ERF               |                    |
                           |d:----------------|BsERF               |
14 . Så bliver jeg endnu  |ERF                                    |
     en stor mand!                                                |
                                                                  |
14. B død til jorden ----------------------------------------------|SLUT-
                                                                   NING
```

Signaturforklaring: *d:* = *derfor:*, *m:* = *muliggør:* , K = KOMPLIKATION, Bs = BILLEDHUGGEREN: DA = DONNA ANTONIA; DC = DON CAMILLO, R = REAKTION, H = HANDLING, T = TILSTAND: E = EPISODE, RES = RESULTAT.

I denne anden tolkning identificerer læseren sig med Billedhuggeren. Igen er (1) og (2) indledningen med den ustabile tilstand med latente modsætninger: trekanten. I den episode der udspiller sig efter denne indledning er Donna Antonias død og Don Camillos bestilling af statuen den begivenhed, den komplikation, der lader Billedhuggerens kræfter komme til syne. Billedhuggeren vil gerne være en stor mand. Og han regner med at han kan blive det ved at "suge Begejstring af hende", nemlig Donna Antonia. Derfor er det en komplikation for hans "store Bane ud i Livet" at hun er død, og det er en udfordring for hans talent at prøve at lave en statue af hende efter hendes død. På denne udfordring reagerer han så i tre omgange: først gør han statuen færdig så den står som om den lever med det resultat at Don Camillo, kan afsløre: *Du har elsket hende!*. Dette er forudsætningen for at Billedhuggeren kan forstå at han åbenbart, skønt hun er død, ikke har mistet Donna Antonia som en kilde hvoraf han kunne suge begejstring; han kan udtrykke sin kærlighed til hende også efter hendes død, hvilket har som resultat at Don Camillo siger: *Og hun dig!* Dette er så i tredje runde forudsætningen for at Billedhuggeren endnu kan tro på at han bliver en stor mand. For han har jo aldrig selv vidst at Donna Antonia elskede ham (det er derfor han spørger: *Har hun?*). Ved Don Camillos replik: *Og hun dig!* bringes Billedhuggeren således til at forstå at han i sin kunst har kunnet videregive (og måske skabe?)

det som han i sit liv ikke kunne realisere (nemlig sin kærlighed til hende), og ikke havde forstået (nemlig hendes kærlighed til ham). Det er for ham det endelige indicium for at han - også efter at Donna Antonia er død - (endnu) kan nå at blive en stor mand.

I denne tolkning er Don Camillo altså kun en rekvisit i Billedhuggerens udviklingshistorie. Kun ved det bevis som Don Camillo giver, kan Billedhuggeren tro på sit eget talent. Slutningen kan tages som en nemesishistorie hvor Billedhuggeren på grund af sin hybris - *Saa bliver jeg endnu en stor Mand* - straks da han har begået den, rammes af nemesis. Det er dog svært at se at der er et rimeligt forhold mellem hans hybris og hans straf, specielt fordi han igennem historiens første del netop kun har været en biperson. Og omvendt synes det mærkeligt at Don Camillo således skulle være reduceret til blot og bart redskab for en andens skæbne. Det er jo ham den har handlet om.

Slutningen tvinger på denne måde læseren til at indse at denne tolkning hvor læseren identificerer sig med Billedhuggeren og lever med i hans udvikling, at denne tolkning kun er en illusion, det er ikke udviklingen til kunstner der er historiens konstituerende princip. Derved kommer man over til den tredje tolkning:

(76.17)

```
1. Manden skinsyg  |TILSTAND-1
                   |og:--------------|TILSTAND-a
2. Ung billedhugger|TILSTAND-2       |og:                      |IND
                                      |---TILSTAND------------|LED
3  Blikket ----------------|KOMPL    |                         |NING
                           |derfor:  |                         |
4. DA elsker B ---|ERF      |--DA-E = |TILSTAND-b               |    BE-
                  |men:|ERF|                                   |----RET-
5. DA giver B fri |ERF |---|DA-REAKTION                          |    NING
                   |d:                                         |
6. DA død -------------|ERF                                    |
                                                   DCs         |
7. Intet bestyrker-----------------------------------|KOMPL     |m:
   mistanken                                       |           |
                                DCs                |           |
8. DC ønsker statue ------------|HANDL-1           |           |
                                |d:---|HANDL-1     |           |
9. Statuen færdig        |RES1a |     |            |           |DCs
                         |og:---|RES1 |m:          |d:         |EPI-
10a. Statuen som levende |RES1b       |---|Ha      |-------|SODE
                                      |   |        |
10b.  Du har elsket hende!-|H2        |   |        |
                           |d:--------|H2 |        |
11. Stille!----------------|RES2          |m:--|H i |
                                          |    |    |
12. Og hun dig!-----------------|H3        |    |    |
                                |d:-------|Hb  |m:  |DCs
13a. Har hun?-------------|ERF  |          |-----|REAKTION
                          |d:---|RES3      |
14 . Så bliver jeg endnu  |ERF             |
     en stor mand!                         |
                                           |
14. B død til jorden -------------------------|H-ii
```

Signaturforklaring: *d:* = *derfor:*, *m:* = *muliggør:* , K = BEGIVENHED: Bs = BILLEDHUGGEREN: DA = DONNA ANTONIA; DC = DON CAMILLO, R = REAKTION, H = HANDLING, T = TILSTAND: E = EPISODE, RES = RESULTAT.

I denne læsning af historien bliver læseren nødt til at identificere sig med Don Camillo - hvor nødigt man end vil. For ham består indledningen ikke blot af (1) og (2), men også af Donna

Antonias død (3-6). Han lider af skinsyge som med en udmærket vittighed (fra Freuds bog om vittigheder) kan beskrives således: Eifersucht ist eine Leidenschaft, die mit Eifer sucht, was Leiden schafft. Han har således, efter Donna Antonias død, svære vilkår i sin ivrige søgen efter hvad der skaffer ham lidelse. Først leder han i hendes gemmer (7), men finder intet som bestyrker hans mistanke. Det er den begivenhed som sætter hans skjulte kræfter fri. Når han ikke umiddelbart kan finde hvad han søger, må han søge med så megen større iver. Hans handlinger kan således ses som en nøje udarbejdet plan for hvorledes han kan finde hvad han søger, nemlig det som kan skaffe ham lidelse, fordi det bestyrker hans mistanke. Afsnit (7) skal således fuldstændig omtolkes i forhold til de foregående to læsninger. Den angiver ikke at nu kan han blive fri for sin skinsyge, tværtimod, den angiver at først nu griber skinsygen ham virkelig. Sætningen *Men han fandt intet, der bestyrkede hans Mistanke* er da også udformet med megen omhu således at den umiddelbart befordrer den første tolkning, men også tillader den anden.

Don Camillos plan går ud på at skaffe sig beviser for at Donna Antonia har været ham utro. Han bestiller derfor statuen hos Billedhuggeren og det at statuen er som levende (10a) er en forudsætning for at han kan få sit bevis på bordet, men det er jo ikke tilstrækkeligt; det viser kun at billedhuggeren er dygtig. Don Camillo bluffer derfor og siger, som andet led i planen: *Du har elsket hende!* Har han ret, kan - tænker Don Camillo - Billedhuggeren ikke skjule det; og ganske rigtig: Billedhuggeren bekræfter ved sin reaktion: *Stille!*, at Don Camillo har gættet rigtig. Men heller ikke dette er tilstrækkeligt som bevis for Don Camillo; det viser jo blot at Billedhuggeren har elsket Donna Antonia, og ikke det væsentligste: at hun har elsket ham. Derfor må Don Camillo sætte tredje led af sin plan i værk, han bluffer endnu en gang og siger: *Og hun har elsket Dig!*. Også denne fælde går Billedhuggeren i, han viser ved sit svar *Saa bliver jeg endnu en stor Mand!* at han tror på at det er sandt at Donna Antonia har elsket ham, Billedhuggeren. Dette at Billedhuggeren er overbevist om at Donna Antonia har elsket ham, er så for Don Camillo tilstrækkeligt bevis på at Donna Antonia faktisk har elsket Billedhuggeren. Havde han taget selve statuen som bevis nok, kunne han jo have slået billedhuggeren ihjel med det samme. Men det ville have efterladt ham i en endnu vanskeligere situation, nemlig en hvor han havde afskåret sig fra at få det for ham endegyldige bevis for at Donna Antonia havde elsket Billedhuggeren. Derfor venter han til Billedhuggeren ved sin sidste replik har skaffet ham det som han med iver søgte: det der bestyrkede hans mistanke.

Tolkningen i denne historie er altså den bevægelse fra illusion (at historien skulle handle om hvorledes Billedhuggeren blev til en stor kunstner, hvad titlen jo kan tyde på) til forståelse af virkeligheden (at historien handler om hvorledes den skinsyge ægtemand kan arrangere hvad han har brug for) som sker i den allersidste linje. Tolkningen er ikke (blot): 'skinsyge er stærkere end kunstnerisk udvikling', tolkningen er (også): 'virkeligheden (dvs. det historien i virkeligheden handler om, men dernæst også: hvad virkeligheden i virkeligheden handler om) er ikke hvad læseren tror den er'.

V
KONTAKT-FUNKTIONEN

PER. Men naar I kand overbevises, at det er falskt, som I troer, holder I det da for en Synd, at staa fra jer Meening?
MONTANUS. Beviis mig at det er falsk, og det methodicè.
Ludvig Holberg: *Erasmus Montanus*

A. Retfærdighed

§ 77 Ideal og gyldighed, § 78 Idealforventningerne, § 79 Gyldighedshævdelserne, § 80 Sandhed og retfærdighed.

§ 77 Ideal og gyldighed

Som beskrevet i kapitel I.A, om modellen, er tekster defineret dels ved faktorerne i kommunikationssituationen: afsender, sagforhold, modtager, kanal og sprog; dels ved de tilsvarende funktioner: udtryk, udsagn, meddelelse, kontakt og brug, og dels og især ved de tilsvarende krav som stilles til teksten for at den skal tælle som en tekst: ærlighed, sandhed, relevans, rigtighed (retfærdighed) og korrekthed (forståelighed).

I dette kapitel skal jeg prøve at gøre rede for dels hvilken rolle disse krav spiller i kommunikationen, dels hvorledes afsenderen kan fokusere på en bestemt funktion og udføre en sproghandling af en bestemt type, dvs. hævde at ytringen gælder på en bestemt måde. I denne paragraf vil jeg først med udgangspunkt i ét eksempel give en koncentreret oversigt over alle teoriens dele [1], i de følgende skal jeg så argumentere for de enkelte dele af teorien med fyldigere eksempler. Tag først eksemplet (det fra (59.1))

(77.1)

Goddag - økseskaft

1) En tunghør mand sad oppe i et træ uden for sit hus fordi han skulle have hugget en gren af. 2) Han ville ikke lade sig mærke med sin skade; 3) så da han ser to unge karle komme hen ad vejen, tænker han: 4) "Jeg kan jo nok vide hvad de vil sige: 5) Først vil de spørge mig hvad det skal være til jeg her hugger. 6) Så spørger

---

1. Habermas, Jürgen (1971) 1981: *Hvad er universalpragmatik?*, i
Habermas, Jürgen 1981: *Teorier om samfund og sprog*, oversat af Gunvor Boeberg Jensen, Gyldendal, København.
Searle, John R. 1970, *Speech Acts*, Cambridge Mass.
Austin, John (1961) 1975: *How to do Things with Words*, Cambridge GB.
I min fremstilling følger jeg ikke disse forfatteres opfattelser slavisk, alene fordi de ikke er enige. Jeg prøver her at fremstille en mere differentieret opfattelse af forholdet mellem ytringens dele end nogen af dem foreslår, og i de følgende paragraffer argumenterer jeg i detaljer mod deres opfattelser.

de sagtens hvor langt et stykke gren jeg vil bruge til det; 7) så kommer de nok frem med at de vil låne min båd for at sætte over vandet og slippe for en lang omvej. 8) Og når de ikke kan få den, så vil de nok låne mine heste. 9) Når de heller ikke kan få dem, så vil de nok spørge om hvor vejen går ind til staden."

10) De to unge karle kom nu hen til ham. - 11) De havde hørt han havde to kønne døtre; 12) og de havde tænkt at fri til dem. - 13) "God dag," 14) sagde de. 15) "Til et økseskaft," 16) sagde manden. 17) "Gid det sad i din hals!" 18) sagde de ganske sagte. 19) "Op til denne her knast," 20) sagde manden, 21) og så viste han op på grenen. 22) Så råbte de: 23) "Er din kone hjemme?" - 24) "Nej!" 25) sagde manden, 26) "hun er læk." - 27) "Du har nok to kønne døtre," 28) råbte de. 29) "De er med føl begge to," 30) sagde manden. 31) "Å, gid du var hængt!" 32) sagde de. 33) "Oppe mellem de to høje pile," 34) sagde manden, 35) og så huggede han videre.

Dansk Folkeæventyr ved Svend Grundtvig, Kbh. 1903

I gennemgangen af dette eksempel vil jeg tage den enkelte replik som en ytring, og diskutere funktion og gyldighed i den situation som historiens personer er i - jeg ser altså her bort fra at det hele er en kommunikation mellem fortælleren og os læsere.

Hver eneste replik er (i den beskrevne situation) en ytring der må opfylde kravene i alle de fem dimensioner. Tag som eksempel de to unge karles replik (17) "*Gid det sad i din hals!*". Denne ene ytring skal efter den teori som er skitseret i § 2, på en gang være ærligt udtryk for afsendernes ønsker og hensigt, sandt udsagn om sagen, relevant meddelelse til modtageren, rigtig og retfærdig kontakt gennem kanalen og korrekt og forståelig brug af sproget.

Det vil i dette konkrete tilfælde sige følgende: Ytringen er en forbandelse, altså et ønske om noget negativt for modtageren, og man kan nu så overveje om de to unge mænd faktisk har til hensigt at udtrykke denne forbandelse over for den døve mand. Det at de siger det ganske sagte, kan tyde på at de i virkeligheden ikke har til hensigt at udstede forbandelsen, men kun vil le medviderisk med hinanden; med andre ord at de ikke er ærlige, at de har en anden hensigt med ytringen end dens pålydende. Den er således ikke et **ærligt** udtryk for afsenderens hensigt.

Som ønske og forbandelse har ytringen ikke umiddelbar sandhedsværdi, det ville ikke være meningsfuldt at undersøge om den fremsatte information: 'økseskaftet sad i mandens hals' faktisk er sandt. Men kravet om **sandhed** kan alligevel finde anvendelse på denne replik på to forskellige måder. Man kan dels spørge om den ønskeformede sætning svarer til de to unge mænds faktiske ønsker. (I terminologien fra kap. IIIB: er der overensstemmelse mellem den på grundlag af ytringen konstruerede mentale model over de unge mænds ønsker, og vores, på grundlag af konteksten konstruerede, situationsbillede af de unge mænds ønsker. Læg mærke til

at 'sandhed' ikke er det samme som ærlighed; ærligheden handler om hvorvidt de faktisk havde til hensigt at **udtrykke** en forbandelse, sandheden handler om hvorvidt de har det ønske som forbandelsen udtrykker.) Og man kan dels spørge om de udsagn som ytringen forudsætter som sande, også er sande, fx om 'manden har en hals', som jo præsupponeres af *din hals*. Dette andet er i dette tilfælde sandt, men man kan godt tvivle på at de faktisk nærer dette ønske om deres eventuelt kommende samtalepartner og svigerfar. På den måde er ytringen ikke blot uærligt ment, men også usandt udsagn om deres ønsker.

Er denne forbandelse nu en **relevant** meddelelse til modtageren, den døve mand? Relevansen af forbandelser er: hvis man tror på dem, at man skal tage sig i agt for det de handler om; og hvis man ikke tror på dem, at man bliver klar over afsenderens følelser og holdning til en. Og begge dele er jo vigtigt for modtagerne og i deres interesse hvis de ellers kender afsenderen og er afhængige af hendes følelser mod dem. Men i den beskrevne situation kan det ikke være i modtagerens interesse at få oplyst at de to unge mænd foragter ham og forbander ham. Han ville slet ikke kunne forstå hvad meningen var med denne ytring, fordi den netop ikke har nogen relevans for ham. Han kender dem jo slet ikke, og er ikke afhængig af deres dom over ham (tror han i hvert fald). Det er således nok godt at han sikkert ikke hører den. Men ytringen (17) er altså ikke som meddelelse relevant for modtageren.

Som kontakt gennem kanalen er ytringen ikke **rigtig, høflig** og **retfærdig;** for det første er den ikke i det tekniske rigtig; den er sagt så sagte at heller ikke en hørende mand ville kunne opfatte den. For det andet kræver forbandelser situationer hvor forbandelsen er udtryk for afsenderens reaktion på modtagerens foregående handlinger. For at passe til situationen skal forbandelsen altså være, om ikke acceptabel for modtageren, så dog til at forstå som en handling der er en blandt dem som situationen gør meningsfuld. Det er ikke under nogen omstændigheder klart at den døve mand har fornærmet dem, således at en forbandelse kunne være en mulig reaktion. Så heller ikke i den socialt definerede kanal er forbandelsen en rigtig type handling.

Endelig er ytringen en **korrekt** og **forståelig** brug af sproget for så vidt angår valget af ord og sætningsbygning. Men det er jo ikke korrekt og forståelig brug af sproget at udtale det så man ved at det ikke kan høres, eller at bruge pronominer som henviser til noget man ikke har hørt, og derfor kan man også betvivle at ytringen som brug af sproget er korrekt og forståelig.

Jeg har her vist hvorledes en ytring på en gang skal opfylde de forventninger modtageren kan stille til den på alle 5 dimensioner. Disse krav kan man så kalde **modtagernes almene idealforventninger**. De kaldes almene fordi disse forventninger stilles alment til enhver ytring og fordi enhver ytring indeholder dele hvori hver enkelt forventning honoreres.

Enhver ytring der skal tælle som en selvstændig sproghandling, består af to hoveddele: en del der regulerer forholdene i kommunikationssituationen, den kan kaldes

handlingsmarkøren, og en del der beskriver den omtalte situation, den kan kaldes **udsagnet**. I kapitel IV A er det udførligt blevet beskrevet hvorledes udsagnet igen består af to dele: af den **nævnte** information som forudsættes kendt og (anerkendt) af modtageren (men som kan meddeles ved sekundær kontekstuel effekt, hvis den ikke er det), og den **fokuserede information**, som er det (som danner grundlaget for ræsonnementer om det) som meddeles til modtageren. I ytring (17) er *det* nævnt information, nemlig kendt fra (15), mens *sad* er den fremsatte information, på grundlag af hvilken modtageren kan drage sin slutninger om hvad meddelelsen egentlig er.

På samme måde er handlingsmarkøren delt op i en del som er en **bekræftelse** af de relationer som allerede eksisterer i situationen mellem afsender og modtager, og en del hvormed afsenderen fokuserer på en af de 5 funktioner og hævder den tilsvarende gyldighed som den der sættes på spil i den konkrete ytring. Ordet *Gid* og udråbstegnet markerer funktionen i denne ytring, og viser (tolket sammen med fokus) at det er en forbandelse. Det er ikke eksplicit manifesteret i denne sætning, men det er implicit til stede som forudsætninger for *Gid!* og *din*, at der eksisterer en relation mellem afsender og modtager som rummer mulighed for forbandelser, dvs. at de kender hinanden og er dus, at modtageren er afhængig af afsenderens dom, og at modtageren tidligere har gjort noget som kan være opfattet af afsenderen som en fornærmelse.

De fire af de fem almene gyldighedsforventninger knytter sig til disse fire dele af ytringen, idet den femte idealforventning, forventningen om at ytringen er korrekt brug af sproget, gælder hele udtrykssiden af ytringen og ikke nogen bestemt del:

(77.2)

```
                                   YTRING
                                (korrekthed)
                                     |
              ___________________________|___________________________
              HANDLINGSMARKØR        +                   UDSAGN
                     |                                     |
              ______|_____                          ______|_____
ytrings-      RELATIONS-  +  FUNKTIONS-     +       NÆVNT       +   FREMSAT
del           MARKØR         MARKØR                 INFORMATION       INFORMATION
idealfor-       |              |                       |                 |
ventning:rigtighed           ærlighed               sandhed           relevans
princip: kontinuitet         konstituens            isotopi           isomorfi
```

Man kan altså præcisere de almene idealforventninger således: enhver ytring skal som kontakt mellem parterne være **rigtig** i sin bekræftelse af relationerne i situationen; som udtryk for afsenderens hensigt skal den være **ærlig** i sin funktionsfokusering, som udsagn om sagen være **sand** i den nævnte information, og som meddelelse til modtageren være **relevant** i den fremsatte information.

Man ser hvorledes i ytringen både handlingsmarkøren og udsagnet har en bagfra-bestemt del (hhv. bekræftelse af relationen og den nævnte information) og en fremadrettet og styrende del (hhv. funktionsmarkøren og den fremsatte information). Man kan kun udstede forbandelser til en der anerkender at man kender og har ret til

stærke følelser overfor vedkommende og man kan kun meddele detaljer om hvor økseskaftet skal sidde til en der kender til økseskaftet.

Der er dog en vis forskel på de to bagfra-bestemte dele, en forskel som hænger sammen med at den nævnte information forudsætter informationer om sagen kendt (og anerkendt), mens relationsbekræftelsen forudsætter relationerne i kommunikationssituationen anerkendt (og derfor kendt). Den nævnte information er altid eksplicit, og hvis den ikke er kendt for modtageren, kan den blive det ved sekundær meddelelse. Relationsbekræftelsen er ofte implicit og kan ikke være ukendt for modtageren i situationen. Modtageren må for overhovedet at indgå i kommunikationssituationen, have en forestilling om relationen mellem parterne. Den kan derfor ikke - hvis den ikke skulle være anerkendt - blot meddeles sekundært. Anerkender modtageren ikke de relationer som afsenderen med situationsbekræftelsen forudsætter for situationen, må modtageren - ved hjælp af princippet om optimal relevans, se (65.9) - prøve at omtolke ytringen, således at den tæller som noget andet end dens pålydende, som noget der passer til modtagerens opfattelse af situationen.

Det er lige præcis hvad der sker i (77.1). Den døve mand kan ikke anerkende en situation hvor han skulle have fornærmet det to unge mænd, og derfor kan han ikke opfatte den funktionsfokusering som de unge mænd laver i (17) som en forbandelse (at han så slet ikke kan høre den, er en anden sag).

Man kan også sige det således at udsagnsdelen skal være bestemt af indre **isotopi** og ydre **isomorfi**, mens handlingsmarkørdelen skal være bestemt af **kontinuitet** i de globale relationer og **konstituens** i de lokale relationer. I relationsbekræftelsen forudsætter begge parter konsensus om relationerne i situationen og om de derom handlende kommunikationsidealer, og i funktionsfokuseringen konstituerer afsenderen den for ytringen specifikke relation mellem parterne.

Relationen, og forventningen om at opfattelsen af situationen er fælles for de to parter i kommunikationen, er **ideal** fordi den altid allerede er forudsat før kommunikationen begynder - og uden den kom kommunikationen slet ikke i stand. Kommunikation forudsætter konsensus om betingelserne for kommunikationen. Det betyder så også at kommunikationsparterne altid må forudsætte og have ubegrænset tillid til denne konsensus - selv om de gang på gang skuffes i disse forventninger, som altså kan være **kontrafaktiske**, som i dette eksempel (17). Selv om (specielt) de to unge mænd gang på gang bliver skuffet i deres tillid til rigtigheden af den døve mands handlinger, må de dog bestandig forudsætte den for at indgå i endnu en runde i kommunikationen.

De almene idealforventninger er imidlertid kun den ene side af de krav som stilles for at ytringen skal tælle som vellykket kommunikation. Der er også knyttet krav og forventninger til den fokusering på en bestemt funktion hvormed afsenderen i en ytring altid markerer hvad det er hensigten ytringen specifikt skal tælle som. Ved at sige

Gid! i (17) fokuserer de to unge mænd på at de ikke vil stå til regnskab for sandheden af at 'økseskaftet sidder i mandens hals', men at de vil stå til regnskab for at de virkelig ønsker det. Omvendt med mandens replik (29) *"De er med føl begge to"*. Hermed markerer manden at han vil stå til regnskab for at det er sandt, men ikke at det er noget han ønsker. Det der sker ved denne funktionsfokusering vil jeg kalde for **afsenderens specifikke gyldighedshævdelse**. Hermed fokuserer afsenderen på én af de 5 kommunikationsfunktioner, og hævder specifikt den tilsvarende gyldighed.

Hvis afsenderen fokuserer på kontaktfunktionen, betyder det at ytringen skal gælde som en **rigtig (retfærdig) regulering** af relationerne mellem kommunikationssituationens personer (ikke nødvendigvis *i* kommunikationssituationen). Fx fokuserer de to unge mænd på kontaktfunktionen og handler ved at regulere forholdet mellem kommunikationssituationens parter ved at sige: *God dag* i (13).

Med fokus på udtryksfunktionen skal ytringen gælde som en **ærlig dom** (med dette lidt usædvanlige, men handige ord vil jeg sammenfatte alle de sproghandlinger hvormed afsenderen over for modtageren **åbenbarer** sine indre tilstande: **ønsker, vurderinger, hensigter, holdninger** og **bedømmelser).** Når de to unge mænd i (17) udsteder deres forbandelse: *"Gid det sad i din hals!"* har de fokuseret på udtryksfunktionen og udstedt en dom.

Fokuserer afsenderen på udsagnsfunktionen, skal ytringen tælle som en **sand påstand** om sagforholdet. Den døve mands replik i (29) *"De er med føl begge to"* er således en påstand hvormed han specificerer at det er sandheden der er på spil.

Med fokus på meddelelsesfunktionen skal ytringen gælde som en **relevant oplysning** for modtageren. Når den døve mand i (19) svarer på det spørgsmål om hvor langt økseskaftet skal være, som han forestiller sig at de har stillet, giver han en oplysning som jo må være relevant for dem, siden de beder om den. Forskellen på påstanden i (29) og oplysningen i (19) er den at sandheden af (19) slet ikke er på tale; modtagerne antages ikke at have nogen mening om det sagforhold ytringen handler om, og den vil således ikke stride mod deres situationsbillede eller verdensbillede. Det gør (29) derimod, modtagerne havde jo - tænker den døve mand - den forestilling at de kunne ride på de to heste, og med sin påstand berigtiger den døve mand altså denne detalje i modtagernes situationsbillede. Påstande forekommer kun i argumentationssammenhænge hvor afsenderen ved at modtagernes situations- og verdensbillede afviger fra den der kommunikeres med ytringen.

Med fokus på sprogbrugsfunktionen skal ytringen tælle som et **korrekt eksempel** på sprogets kommunikative regler. Det findes der ikke eksempler på i tekst (77.1).

Det skal nu forstås således at afsenderen ved at fokusere på en bestemt funktion, hævder en bestemt gyldighed, markerer at hun udfører en specifik sproghandling, og hævder at kunne **legitimere** at ytringen er **gyldig** som angivet, hvis denne gyldighed anfægtes eller forkastes af modtageren.

Tvivler modtageren på at en regulering er rigtig (og retfærdig), må afsenderen **retfærdiggøre** at hun har ret til at handle på denne måde. Bliver dommens ærlighed forkastet, må afsenderen **forsikre** at dommen er udtryk for hendes følelser og vilje. Hvis påstanden ikke bliver anerkendt som sand, må afsenderen **forklare** hvorfor sagen er som beskrevet, og hvis oplysningerne ikke forekommer modtagerne relevante, må afsenderen **godtgøre** at det er i modtagerens interesse at bruge energi på at tolke oplysningen. Betvivles det endelig at ytringen er et korrekt og forståeligt eksempel på brug af sproget, må afsenderen **tyde** ytringen som korrekt brug af sprogets regler.

Man kan også sige det på den måde at afsenderens fokusering på en kommunikationsfunktion og hævdelse af en bestemt gyldighed af ytringen, tjener som en instruks til modtagerne om hvad de skal bruge ytringen til, hvori dens relevans for dem består, og hvilken **interaktionsform** ytringen indgår i. Enhver sproghandling åbner kun to specifikke muligheder for reaktion til modtagerne, enten at acceptere eller at forkaste den gyldighed som afsenderen har hævdet i den interaktionsform som er på spil[2].

På en **regulering** kan modtageren enten acceptere rigtigheden af den sociale kontrakt om pligt og ret mellem parterne, og dermed konstituere den sociale relation, eller forkaste aftalen og evt. foreslå en anden. Interaktionsformen hvor sådanne sproghandlinger udveksles kaldes **forhandling**. En **doms** ærlighed kan modtageren enten acceptere ved at **åbenbare** sin egen dom (som godt kan være anderledes end afsenderens) om det samme, og forkaste ved at kræve forsikringer af modtageren om at hun er ærlig. Den interaktionsform hvor sådanne ytringer udveksles, kan bedst karakteriseres som **terapi**, eller måske **bekendelse**, eller hvad med **kærlighed**? (Hvorfor har man ikke noget fornuftigt ord for det?)

En påstands sandhed kan modtageren acceptere ved at **tro på** den, og forkaste ved at argumentere imod den; interaktionsformen er her **debat**. En oplysnings relevans kan modtageren acceptere ved at **bekræfte** sin interesse (ved *ja* og *nej* på de rigtige steder, feed back som det hedder), og forkaste ved at afbryde tolkningen (som avislæseren der holder op at læse mere); interaktionsformen er **orienteringen**. Endelig kan eksemplet accepteres ved at modtageren **forstår** meddelelsen, mens den forkastes ved udtrykt manglende forståelse eller sproglig korrektion. Interaktionsformen er **undervisning**.

Alle de forkastende reaktioner på de specifikke gyldighedshævdelser, skal ikke betragtes som tegn på mislykket kommunikation, tværtimod, de er tegn på at det er lykkedes for afsenderen at fokusere på en bestemt gyldighed, og at det er forstået og relevant for modtageren at der er fokuseret på denne gyldighed. Den forkastende reaktion er netop den ene af de to interaktionsforløb som afsenderen med sin ytring har lagt op til som mulige inden for den interaktionsform som den oprindelige ytring konstituerer, og inden for de relationer som afsenderen med sin sproghandling har

2. Watzlawick, Paul, J. H. Beavin and D.D. Jackson, 1967: *Pragmatics of Human Communication*, 3.33 , New York.

forudsat konsensus om. Kommunikationsformen undergraves og saboteres kun hvis modtageren ignorerer afsenderens fokusering på en bestemt funktion, og handler som om den ikke havde fundet sted.

Også de almene idealforventninger kan problematiseres af modtageren. Sker det eksplicit, hvis altså modtageren svarer på en dom, fx en forbandelse som i (17), hvor der ikke er fokuseret på udsagnsfunktionen, med at benægte sandheden af den i ytringen nævnte information, så må den almindelige sproglige interaktion standse og forudsætningerne må retableres før interaktionen kan genoptages. I dette tilfælde må samtaleparterne tale om betingelserne for at tale sammen, dvs. bruge metasprog. Det behøver de ikke ved forkastelse af den specifikke gyldighedshævdelse; der kan parterne netop fortsætte den igangværende sproglige interaktion.

Jeg skal nu slutte denne kortfattede oversigt over sproghandlingsteoriens dele med et skema over alle de termer jeg har introduceret.[3]

(77.3)

faktor	afsender	sag	modtager	kanal	sprog
funktion	udtryk	udsagn	meddelelse	kontakt	brug
idealfor-ventning	ærlighed	sandhed	relevans	rigtighed	korrekthed
specifik gyldighed	ærlighed	sandhed	relevans	rigtighed	korrekthed
ytringsdel	funktionsmar kør	nævnt inf.	fremsat inf.	relationsmarkør	hele ytringen
fokuseret sproghandl	dom	påstand	oplysning	regulering	eksempel(kom munikativ)
modtager-reaktion	åbenbare	tro på	bekræfte	handle	forstå
afsenderle-gitimering	forsikre	forklare	godtgøre	retfærdiggøre	tyde
interakti-onsform	terapi(be-kendelse)	debat	orientering	forhandling	undervisning

3. De ord jeg har valgt som tekniske termer er i dagligsproget ikke så præcise som jeg definerer dem, og der er således et element af vilkårlighed i mit valg, fx kunne jeg have kaldt *retfærdiggørelser* for *godtgørelser* og omvendt; betegnelserne passer lige godt. Det er imidlertid ikke væsentligt, blot de bringer læsernes forestillinger i den rigtige retning. Derimod er det vigtigt, for at man kan adskille de forskellige begreber i teorien, at give forskellige fænomener forskellige navne; det er det jeg har prøvet at gøre, under pligtig hensyntagen til 1) hvad fænomenet kaldes i dagligsproget, 2) hvad andre teoretikere kalder det, og 3) hvilke ord der er reserveret til andre begreber i denne fremstilling.

§ 78 Idealforventningerne

Skellet mellem modtagerens **generelle** idealforventninger og afsenderens specifikke **gyldighedshævdelser,** og paralleliteten mellem funktion, sproghandling og gyldighedstype findes både hos Searle og hos Habermas. Men jeg har ikke overtaget deres begreber direkte.

Hos Searle[4] beskrives sproghandlingerne[5] ved en række regler, som for sproghandlingen 'løfte' lyder:

(78.1)

Searles regler om løftet:

Den propositionelle indholdsregel

'Løftet L ytres kun i en en sætning, hvis ytringen udsiger noget om afsenderen A's fremtidige handling H'

De forberedende regler:

'L kan kun ytres hvis modtageren M ville foretrække at A gør H frem for ikke-H, og hvis M og A er overbevist om at M ville foretrække H for ikke-H.'

'L kan kun ytres hvis det ikke er klart for både A og M at A normalt vil udføre H af sig selv.'

Ærlighedsreglen (sincerity rule):

'L kan kun ytres hvis A har til hensigt at udføre H'.

Den essentielle regel:

'Ytringen af L tæller som en forpligtelse (for A) til at udføre H.

Proposition er det jeg kalder **udsagn,** og inden for propositionen skelner Searle så mellem **henvisningshandlingen** og **prædikationshandlingen** som også kan kaldes *udsigelsen.*

Searles 3 typer af regler har jeg identificeret som 3 generelle dele af ytringen: 'propositionsindholdsreglen' svarer til begrænsninger på 'den fokuserede information', 'de forberedende regler' til 'relationsmarkøren' og 'den nævnte information';

---

4. Searle, John R. 1970, *Speech Acts*, Cambridge Mass.
Searle, John R. 1971: *What Is a Speech Act* i
Searle, J.R. (ed) 1971: *The Philosophy of Language*, Oxford University Press.

5. *sproghandling* er min oversættelse af *speech act*; jeg foretrækker *sproghandling* for *talehandling*, hvad der ellers ville have været en mere direkte oversættelse, fordi *talehandling* kan give associationer til at handlinger i sproget kun udføres i tale og ikke på skrift, og det synes jeg er en uheldig association.

'ærlighedsreglen' og 'den essentielle regel' til 'funktionsmarkøren'.

Dernæst skelner Searle mellem forskellige *illocutionary forces* og tilsvarende forskellige *speech acts*, som så igen markeres med forskellige *illocutionary force indicators*. Det er det jeg har kaldt hhv. **funktion, sproghandling og funktionsmarkør**.

Hvad angår Habermas er forholdene om betegnelserne mere indviklede. Hovedværket om *Universalpragmatik* [6] er oversat til dansk, men jeg har indvendinger både mod oversættelserne og mod enkelte af selve de begreber som Habermas benytter. Jeg vil derfor først opstille en slags ordbog over hvilke af mine begreber der svarer til hvilke af Habermas', og dernæst vil jeg kommentere hvad jeg overtager og hvad jeg ændrer.

6. Habermas, Jürgen (1971) 1981: *Hvad er universalpragmatik?*, i
Habermas, Jürgen 1981: *Teorier om samfund og sprog*, oversat af Gunvor Boeberg Jensen, Gyldendal, København, oversat fra:
Habermas, Jürgen 1976: *Was heisst Universalpragmatik*, i Apel, Karl-Otto 1976: *Sprachpragmatik und Philosophie*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main.
Habermas, Jürgen 1971: *Vorbereitende Bemerkungen zu einer Theorie der kommunikativen Kompetenz* i
Habermas, Jürgen/Niklas Luhman 1971: *Theorie der Gesellschaft oder Sozialtechnologie - Was leistet die Systemforschung?*, Frankfurt am Main, side 101-141.

(78.2)

HABERMAS	PENTAGRAMMET
kommunikativ handlen	sproglig interaktion
kommunikationsmodus	interaktionsform
kognitiv	debat
interaktiv	forhandling
ekspressiv	terapi (bekendelse)
intet	orientering
intet	undervisning
talehandlingstype	sproghandlingstype
konstativ	påstand
regulativ	regulerende
repræsentativ	dom
intet	oplysning
intet	eksempel
tematiseret del	ytringsdel
propositionelt indhold	udsagn
interpersonel relation	relation
talerintention	funktion
temabestemmende gyldighedskrav	specifik hævdet gyldighed
sandhed	sandhed
rigtighed	rigtighed og retfærdighed
vederhæftighed	ærlighed
intet	relevans
intet	korrekthed og forståelighed
diskurs	metakommunikation
universelle krav	generelle forventninger
implicit forudsatte almene kontekstbetingelser	almene idealforventninger
forståelighed	korrekthed og forståelighed
sandhed	sandhed
vederhæftighed	ærlighed
korrekthed	rigtighed og retfærdighed
intet	relevans
fastlægge den kommunikative funktion	fokusere på funktionen = hævde specifik gyldighed
illokutionær del	handlingsmarkør
propositionsdel	udsagn
kendetegnende udtryk	nævnt information
prædikatsudtryk	fremsat information.

Habermas bruger ordene *gyldighedskrav* (eller *gyldighedsfordringer,* af ty.: *Geltungsansprüche),* men jeg kan ikke få dette ord til at give mening. Der er jo egentlig ingen der *kræver* at noget *gælder.* Nominaliseringerne løber af med alle, både

Habermas og læserne, så ingen ser at kejseren i virkeligheden ikke har noget på. Med hensyn til de almene forhold *forventer* og *forudsætter* alle at idealerne opfyldes, og med hensyn til de specifikke forhold er der heller ingen der stiller krav eller fordringer; afsenderen *fokuserer* på en bestemt funktion, åbner *mulighed* for bestemte former for reaktion, og *forpligter sig* sig til at forsvare eller legitimere at ytringerne gælder på bestemte måder; modtageren kan *kræve* at afsenderen legitimerer sig, men ikke at ytringen skal gælde; modtageren må *gå ud fra* at idealerne faktisk opfyldes, men er indstillet på at vurdere om den hævdede gyldighed holder. Derfor har jeg erstattet det udifferentierede *Geltungsansprüche* med to forskellige begreber: **modtagerens almene idealforventninger** og **afsenderens specifikke gyldighedshævdelse.**

Man kan faktisk ikke - hvad Habermas ellers gør (den danske oversættelse af Universalpragmatik side 129) - sige at 'afsenderen kræver gyldigheden anerkendt af modtageren'. Det der præcist er tale om, er at afsenderen kun åbner snævre muligheder for hvordan den uproblematiserede samtale kan forløbe videre inden for samme interaktionsform, nemlig ved at modtageren går ind på den gyldighedsdimension som afsenderen har fokuseret på som den der er på spil, og ved at modtageren altså ikke problematiserer andet end det afsenderen har fokuseret på. Modtageren skal ikke anerkende at afsenderens ytring er gyldig, dvs. sand, ærlig, eller relevant osv., men kun hvilken type gyldighed der er sat på spil. Det er så en del af spillet i den givne interaktionsform at modtageren måske netop ikke anerkender gyldigheden. Det eneste der er vigtigt for den kommunikative interaktion er dette at modtageren anerkender hvilken type af gyldighed der er på spil, altså fx at en ytring skal tælle som en sand påstand og ikke som en rigtig regulering eller en ærlig dom.

På den måde er mine ændringer ikke alene af sproglig karakter (hvad der ellers også efter min mening er yderst tiltrængt fordi Habermas' sprogbrug til tider er mere forvirrende end klargørende), men de drejer sig også om selve definitionen af begreberne og forholdet mellem de fænomener som de henviser til. De almene idealforventninger hos Habermas begrundes **transcendentalt**, dvs. som betingelser man ikke kan unddrage sig, selv om de viser sig kontrafaktiske. Det filosofiske ræsonnement kan fremstilles således:

Hvis du, kære læser, vil forkaste gyldigheden af min påstand om at alle fornuftige samtalepartnere altid allerede forudsætter idealforventningerne opfyldt, så må du indgå i en debat med mig om dem, og for at indgå i denne debat med mig, må du selv forudsætte at både du selv og jeg vil være ærlige i vores udtryk, sande i vores udsagn, relevante i vores meddelelse, rigtige i vores kontakt og korrekte og forståelige i vores brug af sproget. Ellers ville du jo ikke komme med nogen indvendinger, ellers kunne det ikke betale sig at optage en diskussion om emnet. Men i så fald, kære læser, forudsætter du selv allerede de idealforventninger som du tvivler på at folk forudsætter.

Dette er en type argument som kaldes *tu qvoqve*, som på dansk kan hedde: man skal ikke kaste med sten når man selv bor i et glashus. Det anses normalt ikke for

et godt eller gyldigt argument, fordi der ikke er nogen nødvendig sammenhæng mellem en påstands genese og dens gyldighed; en tyv kan godt have ret i en påstand om at andre stjæler. Det kommer an på tyvens argumenter, ikke på tyvens egenskaber.

I dette tilfælde kan jamen-du-forudsætter-jo-allerede-selv-idealerne-argumentet dog ikke afvises fordi det kan generaliseres: enhver der vil betvivle at idealerne bestandig allerede er forudsat, må selv forudsætte dem for at ytre sin tvivl. Dette er én udgave af argumentet for at idealerne er transcendentale.

I *Indledende bemærkninger til en teori om den kommunative kompetens* udvikler Habermas et ræsonnement om hvorvidt man kan begrunde den 'konsensus' som er samtalens mål, uden for og uafhængigt af de tre 'gyldighedskrav' som han regner med at vi altid forudsætter, nemlig: 'vederhæftighed', 'sandhed' og 'rigtighed'. Ræsonnementet forløber i kort form således: Hvis man skal afgøre om en påstand, eller en teori, er sand eller ej, kan man efter den pragmatiske sandhedsteori ikke afgøre det ved at sammenligne ytringen med virkeligheden, for det er som at undersøge hvad der er højst: Rundetårn eller et tordenskrald. Man kan kun afgøre det ved om man i en samtale hvor intet unddrager sig tematisering og diskussion, med argumentets mærkelige tvangløse tvang kan overbevise enhver fornuftig samtalepartner, dvs. om man kan nå til sand konsensus.

Med spørgsmålet om hvorvidt samtalepartneren er 'fornuftig' rekurrerer man fra spørgsmålet om udsagnets 'sandhed' til spørgsmålet om afsenderens 'vederhæftighed' (ærlighed). Men dette spørgsmål kan igen kun afgøres ved om sprogbrugeren følger normerne for at handle i sproget, og spørgsmålet glider da over til problemet om handlingens 'rigtighed'. Men dette spørgsmål kan så igen kun afgøres ved en undersøgelse af hvilke normer der gælder i samfundet, dvs. problemet vender tilbage til sit udgangspunkt: hvad er den sande beskrivelse af normerne i samfundet? Ræsonnementet går i ring og kommunikationsidealet kan ikke begrundes uafhængigt af sig selv. Det er selv grænsen for sin egen begrundelse - og dermed transcendentalt.

Her kan det indskydes at Habermas ikke skelner mellem de specielle 'krav' der stilles til ytringens 'relevans' i forhold til den specifikke modtager og de mere generelle 'krav' der stilles til ytringens 'rigtighed' i forhold til normerne i samfundet. Derved kommer Habermas til at diskutere kun 3 almene idealforventninger i stedet for 4, i en model med 4 og ikke 5 faktorer og sproghandlingstyper. Mere herom i § 80.

Hvad Habermas viser med sit ræsonnement, er altså ikke at der kun findes 3 almene idealforventninger, men at de almene idealforventninger er forbundet i en helhed på en sådan måde, at hvis den ene forventning skuffes, kan man ikke afgøre hvilken forventning det egentlig er der er blevet skuffet. For de almene idealforventninger gælder det således (i min formulering) at sandhedsforventningen kun kan opfyldes hvis ærlighedsforventningen er det; og ærlighedsforventningen kan kun opfyldes, hvis relevansforventningen er opfyldt; relevansforventningen kan kun opfyldes hvis også forventningen om rigtighed i kontakten er opfyldt, og denne kan kun opfyldes hvis

forventningen om sandhed holder stik.

Dette er efter min mening indebyrden af en holistisk opfattelse af talesituationsidealet. Idealet er udelt ét, og det må altid allerede forudsættes for at en samtale kan komme i gang; og hvis forventningen skuffes, er alle siderne af idealet skuffet, ikke kun et af dem, for de forudsætter alle hinanden.

I det øjeblik de almene idealforventningers helhed problematiseres, kan samtalen ikke fortsættes som normal kommunikativ handling eller sproglig interaktion. Der er ifølge Habermas i dette tilfælde 3 forskellige muligheder: afbrydelse af samtalen og det sociale liv, vold (som han kalder *strategisk handling)* eller 'diskurs', som er en samtale om betingelserne for at føre en samtale, altså en samtale om idealforventningerne.

I *Indledende bemærkninger...* beskriver Habermas også udførligt det som han kalder *diskurs* (og som ikke er det samme som alle andre kalder *diskurs).* Det er hos Habermas den type samtale der indtræder når 'gyldighedsfordringerne' problematiseres, og 'handlingstvangen' 'virtualiseres'. Med disse begreber må han mene noget i retning af at den almindelige interaktion, altså i hans termer 'den kommunikative handlen' inden for hhv. den 'kognitive', 'interaktive' eller 'ekspressive' 'kommunikationsmodus', kan suspenderes, udsættes, eller midlertidigt afbrydes, hvis der opstår problemer om hvilke spilleregler der gælder for interaktionen. Så må man nemlig indgå i en type samtale hvor den almindelige partiske indstilling ikke gælder mere, men hvor samtaleparterne prøver at komme til enighed, ikke om emnet for deres samtale, men om reglerne for samtalen, uden at forfølge de mål som de ellers var styret af i den almindelige sproglige interaktion som er blevet afbrudt og sat ud af kraft.

Alle samtaleparter må nemlig - mener Habermas - ligegyldigt om de er ved at 'vinde' eller 'tabe' en diskussion, være interesseret i at der er konsensus om reglerne for hvorledes diskussionen føres. Og ikke blot må de være interesseret i denne konsensus, men de må også bestandig (kontrafaktisk) forudsætte denne konsensus. Kun i tillid til at man kan løse eventuelle stridigheder om spillereglerne ved 'diskurs', kan man indgå i det almindelige sproglige samspil. Og netop viljen hos alle parterne til at frigøre sig for 'handlingstvangen' (i den almindelige interaktion) er garantien for at diskursen er en 'sand diskurs' med 'virkelig konsensus'. For selv om alle parter forudsætter viljen til diskurs 'kontrafaktisk', så gør selve det at de forudsætter konsensus som grundlag for samtalen, denne konsensus til et virkeligt og eksisterende grundlag for samtalen. Den indstilling som alle samtaleparter forudsætter at de selv vil medbringe og møde i diskursen er det **talesituationsideal**[7] (ty.: *die ideale Sprechsituation)* som netop er forudsætningen for hele samtalen. Den transcendentale argumentation går altid i ring, og man kan ikke finde et ståsted hvorfra man kan begrunde selve idealet. Men det at samtaler finder sted, er jo så indicium for at idealet

7. Togeby, Ole, 1981: *Locutopia, eller: frigørelsen i den ideale talesituation*, i Holst, Lisbet, Bo Hakon Jørgensen, Jens Anker Jørgensen, Jan Sand Sørensen, 1981: *Frigørelse, humaniora, digtning og sprog. Tilegnet Aage Henriksen.*

eksisterer.

Habermas[8] går et skridt videre og hævder at de moralske idealer, selve moralbevidstheden, ikke blot genkendes i talesituationsidealet, men har sit udspring i dette talesituationsideal. Vi ved hvad 'sandhed', 'frihed' og 'retfærdighed' er fra de ideale forestillinger om samtalen, som vi bestandig allerede har forudsat når vi indgår i en samtale. For kun samtalen (og specielt 'diskursen') giver os mulighed for at skelne mellem 'subjektiv væren' og 'objektiv væren', mellem 'væsen' og 'fremtrædelsesform', og mellem 'at være' og 'at skulle'.

Det Habermas her taler om, er det som andre, fx Bertrand Russell og Paul Watzlawick kalder skellet mellem *logiske typer*. Hans begreb om 'diskurs' er det som i de fleste andre fremstillinger kaldes 'metaplan' og 'metametaplan' (hvilket ikke må forveksles med *metasprog*). Hos Watzlawick et al. er dette fænomen, metakommunikation, ikke blot beskrevet som et fænomen i kommunikativ interaktion, men også som et fænomen i den 'eksistentielle nexus'. "Livet - eller virkeligheden, skæbnen, Gud, naturen, eksistensen, eller hvad man foretrækker at kalde det - er en partner, som vi accepterer eller forkaster, og som vi føler os accepteret eller forkastet, støttet eller forrådt af"(Watzlawick et al., 159). I denne eksistentielle nexus har vi viden af 1. grad om ting og fænomener i verden, viden af 2. grad, metaviden om vore egen viden, og viden af 3. grad, metametaviden, epistemologisk viden om betingelserne for at have viden. I sjældne øjeblikke kan vi måske have viden af 4. grad, men så kan mennesker heller ikke adskille mere.

Hos Habermas er det nu en forudsætning at man altid kan adskille objektplan og metaplan, som man i logikken prøver at skelne mellem objektsprog og metasprog. Det er det der ligger i ordene 'virtualisering af handlingstvangen'. Ellers ville nissen jo bare flytte med, og den forstyrrelse af kommunikationsidealet som på grund af partiskhed, egeninteresser og magtforvridninger findes i den 'kommunikative handlen', ville optræde på præcis samme måde i 'diskursen'.

'Virtualiseringen af handlingstvangen' sker ifølge Habermas ikke i enhver samtale eller metasamtale, men i hvert fald glimtvis i den særlige type samtale som Habermas med sine værker selv deltager i, nemlig den stadigt fremadskridende filosofiske diskussion om erkendelsesvilkår og sandhedskriterier.

Heroverfor sætter Watzlawick at al. det menneskelige vilkår at vi, ikke blot af praktiske grunde, men også af filosofiske grunde, ikke kan skelne mellem flere end fire metaplaner og derfor før eller senere må blande planerne sammen. De viser i en excellent analyse af *Who is Afraid of Virginia Wolf*, hvorledes i en samtale magtforhold, forudindtagethed, systematisk forstyrrer ikke blot kommunikationen, men også metakommunikationen om betingelserne for kommunikationen. Deres løsning på denne uendelige regres, som også Habermas har beskrevet, er den at man skal

8. Habermas, Jürgen 1970: *Towards a Theory of Communicative Competence* i Dreitzel, Hans Peter (ed), 1970: *Recent Sociology No.2. Patterns of Communicative Behavior.* MacMillan Company, New York.

ignorere det manglende svar på det eksistentielle spørgsmål ved at indse at der ikke er noget spørgsmål. (Og det gør man ved at gå til psykoterapi.) Problemet er ikke verden, men menneskets forestillinger om verden.

Forskellen mellem de almene idealforventninger og de specifikke gyldighedshævdelser er hos Habermas nogle steder klar nok (fx i *Indledende bemærkninger*, afsnittet om diskurs), men andre steder (fx i *Universalpragmatik*, afsnittet om talens dobbeltstruktur) bliver dette skel blødt op ved at sandhedskravet tildeles en særstilling blandt idealforventningerne.

Habermas genoptager et skel som Austin[9] ellers havde opgivet både i sin bog og i en artikel om *constative versus performative*. Habermas tildeler påstande en særstilling frem for de andre sproghandlinger, og betragter den del af talesituationsidealet som har med sandhed at gøre, som særegen fordi den forudsættes i enhver type sproghandling - hvad de andre gyldigheder åbenbart efter Habermas' mening ikke gør.

(78.3)

> De (påstande) adskiller sig dog fra (næsten) alle andre talehandlingstyper ved, at de prima facie implicerer et helt klart gyldighedskrav: nemlig et sandhedskrav.
> (...)
> konstative talehandlingers gyldighedskrav forudsættes på en vis måde i **enhver type** talehandlinger. Betydningen i det propositionelle indhold, som anvendes i ikkekonstative talehandlinger, kan gøres eksplicit ved, at en sætning med propositionelt indhold transformeres til en udsagnssætning.
> (...)
> Sandhed er et universelt gyldighedskrav: dets universalitet afspejler sig i talens dobbeltstruktur.
>
> *Hvad er universalpragmatik*, side 169.

Dermed kan Habermas modstille de to typer handlinger, 'konstativer' og 'performativer' (dvs. alle andre end konstativerne), med de to kommunikative niveauer: 'sagforholdsniveauet' og 'det interpersonelle niveau', og med to sprogbrugstyper: 'kognitiv' og 'interaktiv' sprogbrug (som dog siden udvides med den ikke helt gedigne 'ekspressive' sprogbrug).

Forudsætningen for denne fremhævelse af konstativerne og sandhedsfunktionen er at alt kan transformeres til en udsagnssætning, dvs. alle performativer kan gøres til konstativer. Det er det Habermas kalder Searles 'principle of expressibility', som siger at alt hvad der kan menes, kan siges, specielt: ligegyldigt hvilken interpersonel relation man ønsker at optage, findes der (eller kan der defineres) et passende

9. Austin, J.L. (1958) 1971: *Performative-constative*, i
Searle, J.R. 1971: *The Philosophy of Language*, Oxford
Austin, John (1961) 1975: *How to do Things with Words*, Cambridge GB.

performativt udtryk til at udtrykke den. Derved kan Habermas undgå systematisk betydningsforvridende kontekster.

Efter min mening havde Austin ret i ikke at opretholde et skel mellem konstativer på den ene side og alle de andre handlingstyper, sammenfattet under betegnelsen *performativer*, på den anden side. Jeg har netop prøvet at vise at forventningen om sandhed som almen idealforudsætning ikke på nogen måde er anderledes end forventningerne om ærlighed, relevans, rigtighed (retfærdighed) og korrekthed (forståelighed). Lige som også en forbandelse som (77.1 (17)) skal være sand, således skal en påstand som (29) også være relevant og ærlig. Det er det der er tanken med den holistiske teori. Og Habermas kommer i store vanskeligheder med denne fremhævelse af sandhedskravet som mere universelt end de andre idealer.

(Det kan her parentetisk bemærkes at Barwise og Perry i deres *situational semantics*[10] mener at kilderne til sprogets effektivitet i overførsel af tolkninger mindst omfatter: oplysninger om kommunikationssituationen (*discourse situation* = kanalen), afsenderens og modtagerens baggrundsviden (*connections*) og det sagforhold i virkeligheden som der henvises til (*resource situations*). Deres inddeling er således mere i overensstemmelse med min pentagram-model end med det simple skel mellem relation og indhold.)

For Habermas er 'relationskommunikation' metakommunikation i forhold til 'indholdskommunikationen', og udgør dermed rammerne for og grænserne for tolkningen af indholdskommunikationen. Dette mener også andre der benytter begreberne 'indholds- og relationskommunikation', fx Bateson og Watzlawick [11]. Disse to forfattere adskiller sig dog fra Habermas på følgende punkt: Relationskommunikationen kommunikeres som oftest med andre tegnsystemer end sprogets, nemlig med de overvejende 'analoge' systemer af stemmeføring, bevægelser, gestus, ansigtsudtryk osv.

Hvis ekspressivitetsmaksimet skulle gælde, måtte der være to betingelser opfyldt: 1) at al analog kommunikation, uden rester eller forvrængninger, kunne oversættes til det digitale, verbale sprog, og 2) at metasproget i sig selv er logisk konsistent. Hos begge forfattere er deres pointe den modsatte; man kan ikke oversætte præcist fra analog til digital kode, for disse to kommunikationssystemer har forskellig syntaks og semantik, og oversættelse mellem disse systemer er netop kilden til systematisk forvrængning af interaktionen. Og det karakteristiske ved den digitale kode er netop at den heller ikke er logisk konsistent.

Habermas' teori om at 'konstativerne' og 'sandhedsfordringen' har en særlig status blandt de andre sproghandlinger og gyldighedstyper, kan jeg altså ikke acceptere. Jeg fastholder at idealforventningen har 5 ligeberettigede sider, som hænger uløseligt sammen; problematiseres en, er de alle blevet problematiseret, og det er ikke således

10. Barwise, Jon and John Perry 1983: *Situations and attitudes*, The MIT Press, Cambridge USA.
11. Bateson, Gregory 1984: *Natur og Ånd*, Rosinante, København, side 114 ff.
Watzlawick et al, side 51 ff.

at en interaktionsform, 'den kognitive kommunikative handlen' er det medium hvortil vi altid kan afgøre stridigheder der måtte opstå på de andre områder.

Med de fem funktioner og idealforventninger hænger jeg også på, ikke to eller tre, men fem interaktionsformer. Jeg må derfor definere dem på andet grundlag end Habermas, og jeg når så til følgende former: 'forhandling', 'terapi' og 'orientering' som svarende til de 'interaktive' former, og 'debat' og 'undervisning' som de 'kognitive'.

§ 79 Gyldighedshævdelserne

Det er karakteristisk for de specifikke gyldighedshævdelser - i modsætning til de almene idealforventninger - at der kun er én på spil ad gangen (dvs. per ytring), og at det er resultatet af en slags stiltiende overenskomst mellem kommunikationens parter hvilken der er på spil. Jeg skal i denne paragraf prøve at vise en række eksempler på hvorledes afsenderen fokuserer på en bestemt funktion, og hævder at ytringen skal have gyldighed for en bestemt dimension, og hvordan modtageren accepterer eller forkaster denne hævdede gyldighed, alt imens idealforventningerne både for afsender og modtager udgør den uforanderlige baggrund for denne fokusering.

Når man står over for konkrete eksempler på sproghandlinger gælder der et særligt metodisk princip for den analyse som en observatør (der ikke er del af kommunikationen) må holde sig til, som kan kaldes **det dokumentaristiske princip** [12]. Observatøren kan nemlig først tre replikker senere i samtalen se hvad en given ytring talte som i kommunikationsforløbet tre replikker tidligere.

Hvis taler A fx ytrer hvad observatøren opfatter som en regulering, mens lytter B tager det som en påstand og reagerer på den med en modpåstand og argumenter for den, kan observatøren først på A's reaktion på B's reaktion se om B's opfattelse af A's oprindelige replik er den rigtige, eller om B har misforstået noget. Føler A sig nemlig ikke forstået ved B's replik, vil A prøve at berigtige B's forståelse. Hvis A omvendt reagerer efter de normale regler på B's replik, er det åbenbart observatøren der tog fejl af tolkningen af A's oprindelige ytring - antagelig på grund af manglende viden og den baggrundsviden som er fælles for A og B.

Dette afspejler et teoretisk forhold om sproghandlinger. Det der sker når en ytring fungerer som en sproghandling, det er at afsenderen ved sin fokusering på en bestemt funktion forsøger at etablere og konstituere en bestemt samtalerelation mellem parterne, men den er først en social realitet når modtageren stiltiende har bekræftet relationen ved udtrykkeligt enten at acceptere eller forkaste gyldigheden; man kan sige at en sproghandling er et led i en stiltiende overenskomst mellem parterne om relationerne i kommunikationssituationen. Bestemmende for hvad en given ytring tæller som, er i sidste ende ikke alene hvilke ord og konstruktioner der bruges i funktionsmarkøren,

12. Garfinkel, H., 1967: *Studies in Ethnomethodology*, New Jersey, kap 3.

men hvad samtaleparterne stiltiende når til enighed om at de tæller som, på baggrund af deres gensidigt manifeste opfattelse af situationen. Der er altså mange andre forhold der gør sig gældende i samtaleparternes tolkninger end ytringens udtryksside.

I kapitel IV A om relevans er det beskrevet hvorledes modtagerens tolkning af udsagnets fremsatte information kun er mulig fordi den optimale relevans af udsagnet er forudsat; modtagerne kan kun forstå udsagnet hvis de forudantager hvad de kan bruge oplysningerne til, og hvad deres relevans for dem selv er. Præcis det samme gælder for tolkningen af hvilken sproghandling der er på spil i en given ytring.

I praksis kommer observatørens analyse til at foregå således: først bestemmes det foreløbigt på grundlag af ytringens udtryksside hvilken sproghandlingstyper der er på spil. Dernæst bestemmes modtagerens reaktionstype, og det undersøges om den falder inden for de rammer der af den første ytring sættes for interaktionen. Dernæst analyseres afsenderens næste 'træk' i den sproglige interaktion. Og hvis den hører til i den samme interaktionstype opfattes den foreløbige tolkning af den første ytring som den endelige. Er modtagerens replik og afsenderens duplik ikke i overensstemmelse med den interaktionstype som udstikkes af den oprindelige tolkning af den første ytring, må denne tolkning revideres. Og dette dokumentariske princip gælder for hver ytring i forløbet - en rullende revision af opfattelsen af det foregående.

Ved denne revidering er der to muligheder for tolkning, enten at observatøren har taget fejl, og så må tolkningen blot ændres til det som samtaleparterne åbenbart regner med; eller også har én af parterne i kommunikationen problematiseret opfyldelsen af de almene idealforventninger, og så må observatøren beskrive dette som samtaleparternes metakommunikation.

De følgende eksempler er alle hentet fra Holbergs *Erasmus Montanus eller Rasmus Berg*, her citeret efter Dansklærerforeningens udgave ved Alf Henriques fra 1959. Jeg angiver ved hvert citat akt og scene.

(79.1)

MONTANUS. ...a) Morlille, jeg vil giøre jer til en Steen.
NILLE. b) Ja Snak, det er end meere konstigt.
MONTANUS. c) Nu skal I faa det at høre. d) En Steen kand ikke flyve.
NILLE. e) Ney det er vist nok, undtagen man kaster den.
MONTANUS. f) I kand ikke flyve.
NILLE. g) Det er og sant
MONTANUS. h) Ergo, er Morlille en Steen.
i) (*Nille græder.*)
MONTANUS. j) Hvorfor græder Moorlille?
Nille. k) Ach jeg er saa bange, at jeg blir til Steen; l) mine Been begynder alt at blive kolde.
MONTANUS. m) Gif jer tilfreds Morlille, n) jeg skal strax giøre jer til Menniske

igien. o) En Steen kand ikke tænke eller tale.
NILLE. p) Det er sandt. q) Jeg veed ikke om hun kand tænke, r) men tale kand hun ikke.
MONTANUS. s) Morlille kand tale.
NILLE. t) Ja Gud skee Lof, u) som en stakkels Bonde-Kone kand jeg tale.
MONTANUS. v) Got. x) Ergo er Morlille ingen Steen.
...

ACTUS II, SCENA 3

Montanus replik i a) tæller øjensynlig som en **påstand**, dvs. en sproghandling der sætter sandheden på spil. Det der sker med en sproghandling er at afsenderen forpligter sig til at kunne legitimere at sproghandlingen gælder på en bestemt måde, hvis dens gyldighed ikke accepteres umiddelbart. Det Montanus forpligter sig på er altså i dette tilfælde at han kan komme med en forklaring på hvorfor det er sandt at 'Morlille er en sten' - hvis hun tvivler på sandheden. Argumentation og debat finder kun sted hvis afsender og modtager har forskellige opfattelser af hvad der er sandheden om noget som de er enige om at identificere i deres fælles omverden. Dvs. påstande bruges ikke om noget som modtageren ikke kender noget til, eller om noget som afsender og modtager mener præcis det samme om. Påstanden 'Morlille er en sten' opfylder begge kriterier: 'Morlille' er kendt af begge parter, og modtageren mener ikke at det er sandt.

I b) svarer Nille så med at forkaste gyldigheden af a), og det betyder at der er sluttet en stiltiende kommunikationskontrakt mellem Montanus og Nille om at de nu kan debattere om påstanden i a) er sand eller falsk, afsenderen har forpligtet sig til at komme med argumenter, og modtageren har forpligtet sig til at tage stilling til dem, dvs. til deres sandhed og relevans for konklusionen. Det foregår så i d) - h), og Nille er en mønstergyldig samtalepartner for Montanus, hun tager omhyggeligt stilling til sandheden af hver præmis: e) *Ney det er vist nok, undtagen man kaster den*, g) *Det er og sant.*

I anden halvdel af citatet kører præcis det samme sprogspil en gang til: i n) påstår Montanus noget som Nille i k) og l) udtrykkeligt har tvivlet på; i o) - x) sandsynliggør Montanus påstanden og Nille bekræfter hvert led i argumentet.

Her gælder der øjensynlig det der i den klassiske retorik skulle gælde, nemlig at den der får ret i diskussionen også er den der har ret, dvs. hvis påstand er i overensstemmelse med virkeligheden. Nille føler sig først overbevist om at hun er en sten, og siden om at hun ikke er en sten. Som sproglig interaktion er det således helt som det skal være.

Man kan lægge mærke til at denne første uproblematiske gennemspilning af debatsprogspillet (om 'Morlille er en sten') sker på baggrund af idealforventningerne, som jo er at ytringen på engang skal være sandt udsagn, relevant meddelelse, rigtig, høflig og retfærdig kontakt, korrekt og forståelig brug af sproget, og ærligt udtryk

for afsenderens hensigt og holdning. Men disse idealforventninger er faktisk ikke opfyldt, Montanus er jo ikke ærlig, han mener faktisk ikke at 'Morlille er en sten', og - hvad der nok er det mest bemærkelsesværdige - han har ikke noget ønske om at overbevise hende om det, det er ikke noget sandt udsagn om verden, hvad der alene fremgår af at begge påstande 'Morlille er en sten' og 'Morlille er ikke en sten' ikke begge kan være sande. Det er ikke nogen relevant meddelelse til modtageren - hvad Montanus jo så også erfarer i k) og l), og det er ikke en rigtig, høflig og retfærdig kontakt gennem kanalen.

Denne manglende opfyldelse af idealforventningerne generer ikke umiddelbart interaktionen fordi idealerne, skønt de ikke opfyldes, er forudsat af i hvert fald Nille. I anden omgang forstyrrer de svigtede idealer dog den gode stemning idet Nille, netop fordi hun tager påstanden som sand, giver sig til at græde så Montanus tydeligt fornemmer at det er en uholdbar situation. I det følgende får han så repareret på det mislykkede i interaktionen ved at fremsætte en påstand der i modsætning til den foregående er både ærlig, sand, relevant, rigtig og korrekt. Den anden gennemspilning af debatsprogspillet er således virkelig uproblematisk, både som hævdelse af en bestemt gyldighed med tilhørende forpligtelse for afsenderen til at legitimere den, **og** som opfyldelse af idealforventningerne. Lidt mere problematisk bliver det næste eksempel:

(79.2)

JESPER. a) Hør min kiære Monsieur Montanus Berg! jeg har hørt at lærde Folk skal have saa underlige Meeninger. Er det sandt, at man holder for i Kiøbenhavn, at Jorden er rund? b) her paa Bierget vil ingen troe det; c) thi hvor kand det være, efterdi Jorden synes jo gandske flack?

MONTANUS. d) Det kommer deraf, at Jorden er saa stor, at man ikke kand merke dens Rundhed.

JESPER. e) Ja det er sandt, Jorden er stor, det er fast den halve Deel af Verden. f) Men hør, Monsieur! hvor mange Stjerner vilde der vel til at giøre en Maane?

MONTANUS. g) En Maane! h) Maanen er mod en Stierne ligesom Pebling Søen mod heele Siælland.

JESPER. i) Ha ha ha ha, j) de lærde Folk ere aldrig rigtige i Hovedet. k) Jeg har min Troe hørt dem, der siger, at Jorden løber, og Solen staar stille. l) Monsieur troer vel ikke det ogsaa?

MONTANUS. m) Ingen fornuftig Mand tviler meer derom.

JESPER. n) Ha ha ha, o) skulle Jorden løbe, maatte vi jo falde iblant og slaae Halsen i stykker...

ACTUS III, SCENA 2.

Her er Montanus' replik d) øjensynligt ment som en oplysning der skal tælle som argument for den anden påstand at 'jorden er rund'. Men Montanus forudsætter samtidig med sin replik d) at 'jorden er rund'. Det gør at Jesper ikke kan kvittere med

accept på samme uproblematiske måde som Nille i (79.1). I e) anerkender Jesper udtrykkeligt sandheden af Montanus' ytring d), men han anerkender ikke relevansen af den, dvs. han anerkender ikke at det er et argument for at jorden er rund; tværtimod, han formulerer sin enighed i en sætning der forudsætter at jorden er flad ('jorden er næsten den ene halvdel af verden', nemlig den for neden, og himlen den anden halvdel, for oven). Han anerkender således ikke det som er forudsat i Montanus' ytring. På den anden side åbner han heller ikke en metasamtale om Montanus' præsuppositioner, men markerer dog ved sit påfaldende hurtige emneskift at samtalens forløb ikke har været tilfredsstillende.

Montanus' ytring h) er øjensynlig fra Montanus' side en påstand, men skønt de almene idealforventninger her er opfyldt, forløber interaktionen denne gang ikke uproblematisk. Jesper forkaster ikke blot gyldigheden, dvs. sandheden af denne påstand, men gør præcis det som Habermas beskriver: han rekurrerer fra udsagnets sandhed til ytringens ærlighed, i den betydning at han siger at Montanus ikke er til at stole på fordi han ikke er en fornuftig samtalepartner. Her indgår han altså i metakommunikation om ytringens genese i stedet for at komme med en modpåstand og argumenter for den. I i) bryder de almene idealforventninger sammen og de indtræder i det som Habermas kalder 'diskurs', metasamtale. Men metasamtalen kommer ikke i gang, for Jesper skifter emne, og Montanus svarer i påstanden m) om at 'jorden løber', med at præsupponere at han selv er fornuftig, uden at fokusere på det. Ved o) træder Jesper igen ind i interaktionsformen debat og kommer med argumenter, i stedet for metakommunikation. Og så fortsætter debatspillet.

Montanus' ytring h) kaldte jeg en påstand. Det kommer ellers efter et *hv*-spørgsmål og man skulle således umiddelbart vente en oplysning. Men spørgsmålet i f) præsupponerede at 'månen er større end stjernerne'. Denne præsupposition må Montanus så benægte, og h) tæller derfor som en påstand og ikke som en oplysning. Selve metakommunikationen, hvor Montanus gør opmærksom på at man ikke kan spørge som Jesper gør, indskrænker sig til udbruddet i g). h) kan således også opfattes som et argument der støtter metakommunikationen i g).

(79.3)

JESPER. ...a) men min kiære Monsieur Berg, hvoraf kommer det, at Maanen er undertiden saa liden, undertiden saa stor?

MONTANUS. b) Om jeg nu siger jer det, vil I dog ikke troe det.

JESPER. c) Ach vær saa god og siig mig det.

MONTANUS. d) Det kommer deraf, at naar Maanen er voxen til, klipper man stykker af den for at giøre Stierner af.

JESPER. e) Det er min Troe curiøskt, f) jeg vidste det min Troe ikke tilforn. g) Dersom man klippede ikke Stykker af den, vilde den voxe alt for stor, og blive saa bred som heele Sælland. h) Naturen regiærer dog alting meget viseligen; i) men hvoraf kommer det at Maanen varmer ikke saa vel som Solen, da den dog

er ligesaa stor?
MONTANUS. j) Det kommer deraf, at Maanen er intet Lys....
ACTUS III, SCENA 2.

Montanus' ytring d) er øjensynlig en oplysning. Det er ikke sandheden der er fokuseret på, men relevansen, som jo er fremhævet når det er svar på et *hv*-spørgsmål fra Jespers side. Montanus oplyser Jesper om noget som han ikke ved i forvejen. Det der sker i orienterings-sprogspillet er som i debat-spillet at afsenderen forpligter sig, men denne gang ikke på at legitimere sandheden, men på at legitimere relevansen - hvis den betvivles.

Jespers reaktion er imidlertid at han anerkender nyhedsværdien ved at udtrykke den med feed back i e) og f). Og det må være den tolkning Montanus har ønsket med sin ytring d), siden han ikke protesterer mod Jespers svar på den.

Læg mærke også her til at Montanus' ytring d) både for Montanus selv og Jesper tæller som en relevant oplysning selv om den for det første ikke som udsagn om virkeligheden er sand, og for det andet ikke som udtryk for Montanus' viden er ærlig, og for det tredje af den grund heller ikke kan være virkelig relevant for Jesper. Der er dog den forskel på denne situation og så (79.1.a) at Montanus her faktisk ønsker at Jesper skal acceptere oplysningen. Idealforventningerne er altså ikke opfyldt i dette eksempel, men ikke desto mindre tæller ytringen på udmærket måde som en relevant oplysning og det gør den fordi Jesper ikke aner uråd, men forudantager at idealforventningerne allerede er opfyldt - på samme måde som Nille gjorde det i (79.1). Det der sker her er at Montanus 'gør grin med' Jesper (hvad det helt præcis vil sige diskuteres i § 85).

Der er dog noget ejendommeligt ved denne gøren grin, nemlig at det ikke er klart for begge parter i kommunikationen - og man kan ikke gøre grin uden at to bevidstheder til sidst er vidende om det. Denne gøren grin kan altså kun finde sted fordi det hele er et teaterstykke hvor vi tilskuere forstår at Montanus gør grin med Jesper. Havde vi ikke været der til at forstå det, ville der ikke have været noget grin.

Når vi tilskuere nu inddrages i sproghandlingerne, må det også bemærkes at vi alle sammen føler at Montanus opfører sig som en skurk fordi han samvittighedsløst fører Jesper bag lyset når han ærligt og redeligt beder om en oplysning. Hele stykket viser sig at handle om denne brist i Montanus' opfattelse af hvad (kommunikations-)moral er.

Men gyldighedshævdelserne fungerer altså i første omgang uafhængigt af de almene idealforventninger, og den manglende opfyldelse af de almene idealforventninger generer ikke umiddelbart kommunikationen, når deres opfyldelse blot ikke problematiseres. På lang sigt viser det sig dog - også i dette eksempel fra Erasmus Montanus - at det ikke er holdbart at gennemføre sprogspil med forrådte

kommunikationsidealer. Og det gælder hvad enten sprogspillet er debat-sprogspil med påstande, eller orienteringssprogspil med oplysninger.

Dette bliver helt tydeligt i næste eksempel, hvor opfyldelsen af idealerne eksplicit problematiseres:

(79.4)

MONTANUS. ... a) Jeg siger I er en Hane, og b) skal bevise det saa klart, som 2 og 3 er 5.

(...)

c) See ogsaa i kort Begreb, hvilken Eenstemmelse, der er imellem jer og en Hane. d) En Hane har en Kam i Hovedet, e) I bær ogsaa Takker udi Panden; f) en Hane galer, g) I galer ogsaa; h) en Hane giør sig til af sin Røst, og bryster sig, i) I ligeledes; j) en Hane varer ad, naar det er Tid at vaage, k) I, naar det er Tid at gaae i Messe. l) Ergo er I en Hane. m) Har I ellers noget at sige?

n) (*Per Degn græder*).

JESPER. o) Ej, græd ikke Per, hvad vil I agte saadant?

PER. p) Det er, gid jeg faar en Ulykke, lutter Løgn. q) Jeg kand skaffe Attester fra heele Byen, at jeg er ingen Hane, eller at nogen af mine Forældre har været andet end Christne Mennisker.

MONTANUS. r) Refuter da denne Syllogismum, qvem tibi propono. s) En Hane har disse Egenskaber, hvorved den kiendes fra andre Dyr. t) Den varer Folk ved Lyd, naar de skal staa op; gir Timerne tilkiende; bryster sig af sin Stemme; fører Takker udi Hovedet. u) I har de samme Egenskaber. v) Ergo er I en Hane. ...

ACTUS IV, SCENA 2

Her er det helt klart at a) er en påstand. b)-l) er så argumenterne for denne påstand. Som i (79.1) opfyldes idealforventningerne ikke; Per er ikke en hane, og Montanus ved det. Påstanden er altså hverken som udsagn sand, eller som udtryk ærlig. Men i modsætning til (79.1) får den ikke lov til at tælle efter sin pålydende.

Der sker det at Per i n) reagerer på Montanus, ikke som på en påstand ved enten at acceptere sandheden eller ved at forkaste den, men som på en dom, ved at åbenbare sine egne følelser over dette. Han har altså enten opfattet Montanus' ytring i a) ikke som en påstand som den er ment af Montanus, men som en dom, eller han går bag om sprogspillet og indgår i en metasamtale om de svigtede idealforventninger. Det fremgår af at han i p) kalder det *lutter løgn*. 'Løgn' indebærer jo nemlig ikke blot at noget er usandt, men også at det er bevidst usandt, dvs. i min terminologi **uærligt**.

Man kan altså sige at Per her problematiserer de almene idealforventninger og indgår i en metakommunikation om betingelserne for samtale. Per holder sig ikke inden for den interaktionsform som Montanus har stukket ud, nemlig debatten, men indgår i en metadiskussion, med den ideal-forudsætning at man skal være ærlig for at kunne

tale sandt.

Montanus reagerer på denne metakommunikation helt anderledes end i (79.1), denne gang ignorerer han den. Han fortsætter fuldstændig uanfægtet i præcis samme spor og gentager i r)-v) mekanisk sine argumenter, stadig væk uden at de er sande, relevante eller ærligt mente. Han anerkender altså ikke "handlingstvangens virtualisering" som Habermas kalder det. På metaplanet gælder således præcis de samme partier og tvangssammenhænge som på objektplanet. Den metakommunikation som Per lægger op til, vil Montanus ikke gå ind på. Det moralsk rigtige havde jo været - synes vi tilskuere - at han havde indrømmet at han ikke mente det alvorligt (ærligt), ikke selv tog det for sandt, og ikke mente at det var relevant for modtageren; og når det nu generer Per så meget, kunne han jo have tilbagekaldt det.

§ 80 Sandhed og retfærdighed

På denne måde benægter Holberg med fiktionens logik den mulighed som Habermas hævder eksisterer, nemlig muligheden for filosofisk 'diskurs' med 'virtualisering' af 'handlingstvangen' og 'konstativernes' og 'sandhedens' forrang over performativerne og retfærdigheden. Holberg viser hvorledes det går når Per Degn vil problematisere opfyldelsen af idealerne. Så flytter nissen bare med og partiskheden styrer handlingsforløbet stadigvæk, også i metadiskussionen.

Mere tydeligt bliver det når det er et sprogspil med reguleringer.

(80.1)

LIEUTENANT.a) Men jeg har hørt sige at Monsieur kand bevise, at det er børns Pligt, at slaae deres Forældre. b) Det synes mig at være u-rimeligt.

MONTANUS. c) Har jeg sagt det, er jeg og Mand for at forsvare det.

LIEUTENANT. d) Jeg tør vedde med ham om en Ducat, at hand ikke er capabel dertil.

MONTANUS. e) Jeg vover en Ducat der imod.

LIEUTENANT. f) Top, det er sagt, lader os nu høre.

MONTANUS. g) Den man elsker mest, slaar man mest. Man bør ingen elske meer end sine Forældre, ergo bør mand ingen slaae meer. End udi en anden Syllogismo: Hvad jeg har oppebaaret, bør jeg efter Evne erstatte. Jeg har i min Barndom oppebaaret hugg af mine Forældre, ergo bør jeg give dem hugg igien.

LIEUTENANT. h) Nok, nok. Jeg har tabt. i) I skal min troe have jer Ducat.

MONTANUS. j) Ey, det er ikke Lieutenantens Alvor; jeg vil profecto ingen Penger have.

LIEUTENANT. k) Hand skal parole tage dem, jeg svær derpaa.

MONTANUS. l) Ja saa vil jeg tage dem, for ikke at giøre Lieutenanten meensvoren.

LIEUTENANT. m) Men maa jeg og ikke forsøge, om jeg ikke kand giøre ham

til noget, par exemple, jeg vil giøre ham til Soldat.
MONTANUS. n) Ej, det er gandske læt, o) alle Studentere ere aandelige Soldater.
LIEUTENANT. p) Ney jeg vil ogsaa viise, at hand er en legemlig Soldat. q) Hvo som har taget Penge paa Haanden, er en værved Soldat, I har saadant giort, Ergo
...
MONTANUS. r) Nego Minorem.
LIEUTENANT. s) Et ego probo minorem, af de 2 Rixdlr. I fik paa Haanden.
MONTANUS. t) Distinguendum est inter nummos.
LIEUTENANT. u) Ingen Distinction. v) I er Soldat.
MONTANUS. x) Distinguendum est inter tò simpliciter & relative accipere.
LIEUTENANT. y) Ingen Snak, z) Contracten er sluttet, og I har faaet Penge.
MONTANUS. æ) Distinguendum est inter contractum verum & apparentem.
LIEUTENANT. ø) Kand I nægte at I jo har faaet en Ducat af mig?
MONTANUS. å) Distinguendum est inter rem & modum rei.
LIEUTENANT. aa) Kom, følg mig strax, Camerad, ab) nu skal du faa Mundering.
MONTANUS. ac) Der har I jere toe Rigsdaler igien. ad) I har derforuden ingen Vidner, at jeg har taget Penger.

SCENA 3.

JESPER: ae) Jeg kand vidne, at jeg saae Lieutenanten gav ham Penge paa Haanden.

NIELS. af) Jeg ligsaa.
MONTANUS. ag) Men hvorfor tog jeg de Penge? ah) distinguendum est inter
...
LIEUTENANT. ai) Ej, vi vil ingen Snak høre. (...)

ACTUS V, SCENA 2-3.

I dette lange citat vil jeg behandle en del fænomener. Først et eksempel på uproblematisk forhandling med udveksling af reguleringer. I d) opfordrer Lieutenanten til at Montanus og han indgår et væddemål. Som alle andre reguleringer er også væddemålet led i en række sproghandlinger som etablerer forpligtelser og rettigheder mellem kommunikationsparterne. Alle reguleringer forpligter (i større eller mindre grad) ikke blot til legitimering af gyldigheden af sproghandlingen, men også til andre fremtidige handlinger udført af afsenderen og modtageren. Alle regulativer synes at være gensidigt afvejede betingede sociale forpligtelser.

I prototype-eksemplet med et løfte (78.1) er den essentielle regel: ved at love noget **forpligter** afsenderen sig over for hele samfundet til at udføre en handling som er relevant for modtageren (man kan ikke love en tæsk). Det 'at forpligte sig' i forhold til en anden vil igen sige at anerkende den andens **ret til sanktioner**, dvs. straf eller belønning[13], en ret som sikres af en instans uden for de to der kommunikerer, dvs.

13. Aubert, Vilhelm 1964: *Sosiologi*, Universitetsforlaget, Oslo.

af hele samfundet, dets normer og i sidste ende retssystem. Ved regulerende sproghandlinger opretter kommunikationspartnerne en bevidnet, og af samfundet sikret, kontrakt om sammenhængen mellem pligt og ret imellem parterne, om afvejningen af handlinger og sanktioner.

Alle reguleringer kræver således at begge parter i kommunikationen eksplicit bekræfter kontrakten om hvorledes handlinger eller manglende handlinger på retfærdig måde udløser sanktioner. En ordre betyder fx at hvis modtageren ikke udfører den handling som er relevant for afsenderen, har afsenderen ret til sanktioner mod modtageren.

Det der så sker i kommunikationen er følgende: den ene person foreslår fx ved et påbud et bestemt afvejet forhold mellem handling og sanktion; dernæst kan den anden person, ved at sige 'javel', anerkende dette forhold som retfærdigt, og dermed er kontrakten om handlingens udførelse indgået; eller den anden person kan, i militæret ved at sige 'ikke forstået', forkaste at forholdet er retfærdigt; og parterne må så forhandle om den retfærdige afvejning af pligter og rettigheder, af handlinger og sanktioner.

Og i begge tilfælde har samtalepartnerne stiltiende indgået den overenskomst at det er retfærdigheden der er fokuseret på blandt andre gyldighedsdimensioner. Den oprindelige afsender har i alle tilfælde med sit forslag stiltiende forpligtet sig til at retfærdiggøre sit forslag, dvs. til at vise at der er et retfærdigt forhold mellem handlinger og sanktioner. Man kan altså skelne mellem den implicitte forpligtelse til legitimering af gyldigheden som afsenderen påtager sig ved enhver sproghandling, og den eksplicitte forpligtelse til handling, evt. uden for kommunikationssituationen, som afsenderen specielt i en regulering påtager sig.

Når kontrakten om disse gensidigt afvejede betingede forpligtelser er indgået ved **forhandlinger**, skal de handlinger som der er indgået kontrakt om, udføres, og derefter er der igen et sprogligt efterspil, der består i at den der har retten, enten anerkender at den aftalte handling er udført og afstår fra negative sanktioner, eller erklærer at den ikke er anerkendt, og udfører sanktionen. Man må altså også skelne mellem den kontrakt om handlinger, evt. uden for kommunikationssituationen, som reguleringen fokuserer på den **retfærdige** afvejning af, og så den indgåelse af en stiltiende overenskomst om hvilken gyldighedstype der er i fokus, med forpligtelser til legitimering som alle sproghandlinger indebærer.

Væddemålet i d) er en sammensat sproghandling, nemlig et tilbud om indgåelse af en aftale om gensidigt afvejede forpligtelser: 'hvis Montanus kan gennemføre sit bevis, skal Lieutenanten give ham en dukat; hvis han ikke kan, skal Montanus give Lieutenanten en dukat'. Montanus svarer i e) med at acceptere anden halvdel i afvejningen (altså sanktionen hvis han ikke kan) og udsteder altså selv et betinget løfte. Og Lieutenanten kvitterer så i f) med at acceptere Montanus' løfte. I g) opfylder Montanus så betingelsen, og i h) anerkender Lieutenanten at betingelsen er opfyldt, og lover i i) at han vil betale en dukat. Montanus forkaster i j) rigtigheden af den

handling som Lieutenanten vil udføre, men Lieutenanten sværger i k) og Montanus accepterer så til sidst i l) at modtage pengene.

Således foregår regelret den type sproghandling som kaldes reguleringer under forhandlinger: Først konstituerer parterne en relation af pligt og ret mellem sig, ved at formulere dem eksplicit, dvs. ved at den ene part lover eller påbyder, og ved at den anden part dernæst anerkender relationen ved eksplicit at tage imod løftet, eller sige *javel* til påbudet. Dernæst udføres, eller udføres ikke, handlingen af den pligtige. Og til sidst skal den berettigede kvittere hvis handlingen er udført, ved at anerkende at pligtrelationen ikke eksisterer mere, eller, hvis handlingen ikke er udført, sørge for at sanktionen træder i kraft .

Den næste del af forhandlingen er betydelig mere interessant: Lieutenantens ytring i m) er i første omgang øjensynlig en hensigtserklæring om at han vil bevise sandheden af en påstand, nemlig at 'Montanus er soldat'. Montanus svarer i n) og o) i overensstemmelse hermed at det ikke ville være relevant, for det kan han allerede selv. Debatten forudsætter jo uenighed om sandheden af en påstand, og den er ikke tilstede. I p) åbenbarer Lieutenanten så at han ikke blot vil bevise en påstand, men at han vil påberåbe sig at Montanus har forpligtet sig til at være soldat fordi han i k) og l) har ladet sig hverve som soldat. Han beviser nu i q) at det der så ud som et væddemål i virkeligheden var en hvervning, dvs. indgåelsen af en kontrakt om at Montanus for penge skal være soldat.

Læg mærke til at denne tolkning af k) og l) ikke opfylder de almene idealforventninger; det er ikke forståeligt, ærligt, sandt, relevant eller retfærdigt fra Lieutenantens side - og Montanus ved det.

Men hele den argumentation der udspilles i q) til ag) føres af Montanus som en debat om sandheden af en påstand, og ikke som en forhandling om retfærdigheden af en regulering, nemlig den at Montanus har pligt at til være soldat. Det ville jo nemlig være meget let for Montanus at forkaste retfærdigheden i at han skulle være soldat for en dukat. Men det er ikke det spil der kører.

Og læg så mærke til at der ikke her er tale om metakommunikation (diskurs); Montanus problematiserer ikke på noget tidspunkt opfyldelsen af idealerne hverken om ærlighed, sandhed eller om retfærdighed. Med andre ord: Montanus bliver nu selv fanget i den fælde som han gennem hele stykket har sat for andre, nemlig det at debatten om sandhed er den endelige prøve på om noget er retfærdigt, ærligt, relevant og forståeligt. Og Montanus' mangel på evne eller vilje til at indgå i metakommunikation, viser sig tydeligt ved at han ikke en gang kan tale dansk i denne situation, men må forsvare sig på latin. Han ved åbenbart ikke at alle sprogspil er indlejret i det offentlige dagligsprogs metakommunikative ræsonnement.

Nu er det jo ikke noget tilfælde at Holbergs stykke *Erasmus Montanus* er velegnet til eksemplifikation af sproghandlinger, og idealforventninger. De er jo nemlig stykkets emne. Begrebet 'sandhed' er det helt centrale tema i stykket, og man kan også sige at stykket er en diskussion af forskellige kommunikationsidealer: er det konsensus

(gentium), dvs. almindelige folks samtykke, som er det øverste ideal, eller er det at påstanden kan bevises med logik eller forsvares over for enhver fornuftig samtalepartner, eller er det den retfærdige afvejning af ærlighed, relevans og retfærdighed mellem kommunikationspartnerne? Man kan sige at Holberg allerede i 1723 diskuterede de forskellige kommunikationsidealer som Habermas behandler 250 år senere, altså i hhv. begyndelsen og slutningen af den borgerlige epoke. Jeg vil nu til sidst i denne paragraf fremlægge en tolkning af Holbergs skuespil i lyset af den tolkning jeg har givet af eksemplerne.

Det har generet mange at Montanus falder på, og til sidst må afsværge en påstand som jo er sand, nemlig at 'jorden er rund'. Var Holberg i virkeligheden imod de naturvidenskabsfolk som vi jo i dag opfatter som de virkelige progressive på den tid, og kunne Holberg virkelig mene at det var skadeligt at påstå at 'jorden er rund'?[14]. Ebbe Spang-Hanssen har så vist at naturvidenskaben på Holbergs tid blev drevet med stor hovmodighed og foragt over for almindelige folk og samfundsmæssig nytte. Det er således ikke udsagnet om jordens rundhed Holberg gør grin med, men - og med god ret - måden det fremføres på. Denne tolkning kan jeg helt tilslutte mig, og jeg vil prøve at vise at Lieutenantens 'Naturens Ræt og Moralske Sager' i virkeligheden er en slags offentlighedsteori på linje med Habermas'.

Det er Erasmus Montanus' problem at han tror at kommunikationsidealet er udtømt med påstandes sandhed, eller snarere beviselighed og forsvarbarhed. Det kommer helt eksplicit til udtryk tidligere i stykket:

(80.2)

PER. Holder I det da for Synd, at sige at Jorden er flack eller lang?

MONTANUS. Ney det giør jeg ikke; men jeg holder det for en Skam og en Vanære for mig, som er en Baccalaureus Philosophiæ at staa fra hvad jeg engang publicè har sustinered, og at giøre noget som er Ordenen u-anstændigt; min Pligt er at see til, ne qvid detrimenti patiatur respublica Philosophica.

PER. Men naar I kand overbevises, at det er falskt, som I troer, holder I det da for Synd, at staa fra jer Meening?

MONTANUS. a) Beviis mig at det er falsk, og det methodicè.

PER. b) Det er mig en læt Sag. Her boer nu saa mange brave Folk her i Byen; først, jer Svigerfar, som har bragt sig frem allene ved Pennen; dernæst jeg u-værdig, som har været Degn udi 14ten samfulde Aar; siden denne gode Mand Ridefogeden, foruden Sognefogden, og adskillige andre brave boesiddende Mænd, der har svaret deres Skat og Landgilde baade udi i onde og gode Tider.

MONTANUS. c) Det vil blive en forbandet Syllogismus. d) Hvor vil vel all den Snak hen?

14. Spang-Hanssen, Ebbe 1965: *Erasmus Montanus og naturvidenskaben*, G.E.C.Gad, København.

PER. e) Nu kommer jeg strax til det jeg vil sige. f) Spør nu enhver af disse gode Mænd, som boer her i Byen, og hør om nogen skal holde med jer derudi, at Jorden er rund. Jeg veed, man maa jo troe meer hvad saa mange siger, end een alleene. Ergo har I uret.

MONTANUS. I maa tage heele Biergets Folk hid, og lade dem opponere baade mod den Materie, og andre; jeg skal binde Munden paa dem alle. Slige Folk har ingen Troe; de maa troe hvad jeg og andre Folk siger.

PER. Men om I vilde sige, at Maanen var af grøn Ost, skulle de ogsaa troe det?

MONTANUS. Ja, hvad andet?...

ACTUS IV, SCENA 2

I denne scene formulerer Montanus eksplicit sin opfattelse af hvad det øverste ideal er. Det ideale er det der kommer ud af en diskussion hvor alene det bedre arguments mærkelige tvangløse tvang hersker. For ham er det ligegyldigt om jorden er flad eller lang, det kommer kun an på om han i en disputation kan forsvare hvad han en gang offentligt har påstået. Erasmus Montanus fremstiller således en parodi på det pragmatiske sandhedsbegreb (se § 60), men en parodi som ligger meget tæt på det som Habermas påstår når han hævder sandhedskravets særstilling i forhold til de andre gyldighedskrav. I slutningen formulerer Montanus det helt tydeligt: også hvis han kunne forsvare at månen var af grøn ost, burde alle folk tro på det, hvad andet? Det er altså ligegyldigt om det faktisk er i overensstemmelse med virkeligheden, med talerens overbevisning eller med modtagernes interesser, blot det kan forsvares.

Montanus - og Habermas i nogle af formuleringerne - tror ikke at der findes andre former for adgang til den ideale livsform end sandheden (defineret som den pragmatiske sandhed, beviselighed, forsvarbarhed). Men (som beskrevet i §§ 61-63) har vi mennesker også adgang til det ideale ad anden vej, nemlig via vores forestilling om ærlighed (om hvilken man ikke kan diskutere), via vores forestilling om retfærdighed (som man ikke kan bevise i omtale, men kun forhandle sig frem til), og via vores forestilling om sætningernes forståelighed (som jo heller ikke kan bevises uden ved andre ord, som også må forudsættes at være forståelige), og via vores forestilling om nytte, relevans (som man jo ikke kan overbevise folk om, men kun praktisere med dem).

Det synes da også at være pointen i hele stykket at Montanus, i modsætning til alle andre personer i stykket, er ganske uvidende om alle andre idealer end sejren som resultat af diskussion. At han ikke er ligeglad med dem, viser scenen hvor Morlille bliver gjort til en sten. Og mens de andre kan indgå i metakommunikation om skuffelsen af kommunikationsidealerne, så kan Montanus ikke. Han kan fx ikke indgå i metakommunikation med Jesper om hvad **fornuft** er, han kan kun **påstå** at fornuftige folk mener sådan og sådan. Han kan ikke forstå eller acceptere at Per nødvendigvis må opfatte ytringen om at han skulle være en hane, som en dom over ham, dvs. Montanus' vurdering af ham og udtrykte holdning til ham, og at Per må reagere på

det ved at blive krænket; Per kan umuligt opfatte ytringen som en påstand hvis sandhed er til debat. Og Montanus kan ikke føre metasamtale med Per om hvad **løgn** er.

Når Montanus falder for Lieutenantens beskidte trick er det netop fordi han ikke giver sig til at indgå i metakommunikation med ham om hvad **retfærdighed** er, men kun fortsætter med diskussionen om sandheden af påstanden om at 'Montanus er soldat'. Stykkets slutning viser da også denne pointe med al ønskelig tydelighed:

(80.3)

MONTANUS. a) Jeg beder eder da ydmygst med grædende Taare alle om Forladelse, og b) lover at føre et gandske andet Levnet herefter, c) fordømmer mit forrige Væsen, fra hvilket jeg er bragt ikke meere ved den Tilstand, jeg er geraadet udi end ved denne brave Mands grundige Tale og Lærdom, hvilken jeg derfor, næst mine Forældre, skal altid have meest estime for.

JERONIMUS. d) Saa holder I da ikke meere for min kiære Svigersøn, at Jorden er rund? e) thi den post ligger mig meest om Hiertet.

MONTANUS. f) Min hierte Svigerfar, jeg vil ikke disputere videre derom. g) Men jeg vil allene sige dette, at alle lærde Folk er nu omstunder af de Tanker, at Jorden er rund.

JERONIMUS. h) A ...Hr. Lieutenant! Lad ham blive Soldat igien, til Jorden bliver flack.

MONTANUS. i) Min kiære Svigerfar, Jorden er saa flack, som en Pandekage;...

ACTUS V, SCENA 5

Det interessante er her at det lige pludselig er blevet et samvittighedsspørgsmål for Montanus om jorden er flad eller ej. I IV,2 (79.6) havde han ellers udtrykkeligt sagt at han ikke holdt det for en synd at kalde jorden flad. Og over for Nille havde han jo rask væk skiftet standpunkt. Men nu vil han ikke indrømme at den er flad, men prøver i f) og g) at undvige ved at sige at han ikke vil diskutere det, og at andre mener sådan og sådan. Netop derved viser han at han nu har opfattet en side mere af kommunikationsidealet end den pragmatiske sandhed, nemlig ærligheden. Men stadig har han ikke forstået eller anerkendt at idealet også indebærer relevans og retfærdighed. Først når han giver kommunikative undskyldninger for at have bevist at Per er en hane, nemlig i form af at bøje sig for den konsensus gentium som han ellers havde erklæret sin foragt for, kan han slippe for at være soldat.

Lieutenanten er jo nok Holbergs talerør når han formulerer kommunikationsidealet på en måde, der bringer både Sokrates og Seneca i erindring:

(80.4)

... en lærd Mand burdte fornemmelig kiendes frem for andre der paa, at han er meere temperered, modest og føyelig udi sin Tale end en Ulærd. Thi den sunde

Philosophie lærer os, at vi bør dempe og stille Tvistigheder, at staa fra vore Meeninger, saa tit vi overbeviises af den ringeste at være Vildfarende. Det første Bud i Philosophien er at kiende sig selv, og jo meere en forfremmes derudi, jo slettere Tanker har han om sig selv, jo meer synes ham der staar tilbage at lære. Men I giør Philosophie til Fægtekonst, og holder den for Philosophus, der ved subtile Distinctioner kand forvende Sandhed, og reede sig udaf alle Meeninger;...

SCENA V, ACTUS 5

B. Sproghandlinger og relationer

§ 81 Klassifikation af sproghandlinger, § 82 Reguleringer, § 83 Sætningstyper, § 84 Funktionsmarkering, § 85 Relationer, § 86 Ironi, § 87 Tekstarter, § 88 Klassifikation af tekster.

§ 81 Klassifikation af sproghandlinger

I de foregående paragraffer er sproghandlinger uden argumentation blevet klassificeret i: påstande, oplysninger, reguleringer, kommunikativer og domme. Dette er langt fra det andre teoretikere på området er kommet frem til. I de fleste andre fremstillinger går forfatteren ud fra de enkelte sproghandlinger og når kun ved en induktiv klassifikationsproces frem til klasser af sproghandlinger, ofte til dels på grundlag af hvorledes sproghandlingen udtrykkes. Jeg skal her kort gennemgå Austins klassifikation, Searles klassifikation, Habermas' klassifikation, klassifikationen hos Baldegger m.fl. og til sidst argumentere imod disse taksonomier[1], og for den der er foretaget i min teori.

Austins forsøgsvise klassifikation er følgende: 'Verdictiver', 'exercitiver', 'commissiver', 'behabitiver' og 'expositiver' som kan defineres og eksemplificeres således:

(81.1) Austins klassifikation:

''**Verdictiver**' kan oversættes til '*voteringer*', '*juridisk domsafsigelse*' og omfatter sproghandlinger som: 'erklære skyldig', 'finde uskyldig', 'tolke som', 'karakterisere', 'diagnostisere'.

'**Exercitiver**' kan oversættes til '*udøvelse af rettigheder*' fx 'stemme', 'befale', 'udnævne', 'råde',' advare'.

'**Commissiver**' kan oversættes til '*påtagelse af forpligtelser*', fx 'love', 'have til hensigt', 'godkende',

---

1. Austin, John (1961) 1975: *How to do Things with Words*, Cambridge GB.
Baldegger, Markus, Martin Müller, Günther Schneider, Anton Näf 1983: *Kontaktschwelle Deutsch als Fremdsprache*, Europarat, Rat für kulturelle Zusammenarbeit, Langenscheidt, Berlin.
Habermas, Jürgen, (1971) 1981: *Hvad er universalpragmatik?*, i
Habermas, Jürgen, 1981: *Teorier om samfund og sprog*, oversat af Gunvor Boeberg Jensen, Gyldendal, København, oversat fra: Habermas, Jürgen, 1976: *Was heisst Universalpragmatik*, i
Apel, Karl-Otto, 1976: *Sprachpragmatik und Philosophie*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main.
Habermas, Jürgen, 1971: *Vorbereitende Bemerkungen zu einer Theorie der kommunikativen Kompetenz* i
Habermas, Jürgen/Niklas Luhman, 1971: *Theorie der Gesellschaft oder Sozialtechnologie - Was leistet die Systemforschung?*, Frankfurt am Main side *101-141*.
Searle, John R., 1976: *A classification of illocutionary acts* i *Language in Society vol 5* 1976, Cambridge University Press, Cambridge, GB.

'sværge', 'vædde', 'foreslå', 'påtage sig ngt'.
'Behabitiver' kan oversættes til og defineres som: *'opførsel og social adfærd'*, fx 'undskylde', 'gratulere', 'kondolere', 'takke', 'udfordre'.
Endelig kan **'expositiver'** oversættes til *'fremlæggelser'*, *'argumenterende'*, fx: 'forsikre', 'benægte', 'fastslå', 'beskrive', 'bemærke', 'informere', 'spørge', 'bevidne', 'rapportere', 'acceptere', 'revidere'.

Searle indvender med rette at denne liste synes temmelig tilfældig og uden eksplicitte kriterier. Heroverfor sætter Searle så en alternativ taksonomi med følgende klasser: 'repræsentativer', 'direktiver', 'commissiver', 'expressiver', 'deklarationer'. De defineres på følgende måde:

(81.2) Searles klassifikation:

'Repræsentativer' (representatives) er forpligtelser (i forskellig grad) på sandheden af et udtrykt udsagn, fx 'påstå', 'antage', 'fremsætte som en hypotese', 'insistere på','sværge på'.
'Direktiver' er forsøg fra afsenderens side på at få modtageren til at udføre en handling, 'befale', 'beordre', 'bede om', 'opfordre til'.
'Commissiver' er sproghandlinger der forpligter afsenderen (i forskellige grad) til at udføre en handling, fx 'love'.
'Expressiver' er dem der udtrykker den psykologiske tilstand som specificeres i ærlighedsbetingelsen, som handler om den tingenes tilstand som specificeres i udsagnsdelen af ytringen, fx 'takke', 'gratulere', 'kondolere', 'byde velkommen'.
'Deklarationer', er sproghandlinger hvis vellykkede udførelse ændrer verden så den svarer til udsagnsdelens indhold: 'udnævne', 'nominering af en kandidat', 'erklære krig', 'ægtevie'.

Searle gør omhyggeligt rede for hvilke kriterier han bruger i denne klassifikation: 1) hvad er hensigten med handlingen: 'at forpligte sig selv', 'få modtageren til noget', 'stå inde for sandheden'; 2) hvad er tilpasningens retning: tilpasses udsagnet til verden, som ved 'repræsentativer', eller verden til udsagnet, som ved 'commissiver' og 'direktiver'; 3) hvad er den psykologiske tilstand: overbevisning (belief), fx ved 'repræsentativer', hensigt (intention), fx ved 'deklarationer', eller ønske, fx ved 'direktiver', 4) hvilken styrke har sproghandlingen: svag som i en 'henstilling' eller stærk som i en 'befaling', 5) hvad er afsenderens status: underlegen ved 'bøn' eller overlegen ved 'befaling', 6) hvad er modtagerens interesser: altruistisk som ved 'løfte' eller ehoistisk som ved 'befaling', 7) hvilke relationer er der til den øvrige tekst eller samtale: 'spørgsmål' eller 'svar', 'imødegåelse', 'logisk slutning', 8) hvad er udsagnsindholdet.

Disse kriterier svarer til Searles forskellige typer af regler (78.1) på følgende måde: 1-2) svarer til den essentielle regel, hvad tæller sproghandlingen som, 3) svarer til ærlighedsreglen (sincerity condition), 5-6) til forudsætningsreglerne og 8) til reglerne om det propositionelle indhold.

Habermas er ikke nær så eksplicit i argumentationen for sin klassifikation. Den fremkommer nærmest som resultatet af samsvarigheder; han skelner mellem de 4 realitetsområder: 'ydre natur', 'samfund', 'indre natur' og 'sprog'; til dem svarer de

implicitte gyldighedskrav, hhv. 'sandhed', 'rigtighed', 'vederhæftighed' og 'forståelighed', og talehandlingens almene funktioner, hhv. 'fremstilling', 'meddelelse', 'udtryk' og ingenting. Hertil svarer så igen hhv. 'konstativer', 'regulativer', '(repræsentativer)' og 'kommunikativer'.

(Man bemærker at det terminologiske kaos på dette område er komplet; Habermas bruger ordet *repræsentativ* om det som Searle kalder *expressiver*, mens Searle bruger *repræsentativer* om det som Habermas kalder *konstativer*. Jeg har af denne grund undgået alle tre ord i min fremstilling, selv om de selvfølgelig havde pyntet.)

Habermas' klassifikationskriterier kan således siges at være: hvilken funktion fokuseres der på, hvilket gyldighedskrav opstilles, og hvilket skel skal taleren kunne lave: hhv. skellet mellem Sein og Schein (intersubjektiv viden og subjektiv mening), væsen og fremtrædelsesform eller mellem at være og at skulle.

Eksempler på konkrete sproghandlinger af hver af de tre typer plus en fjerde og femte kan være:

(81.3) Habermas' klassifikation:

'Kommunikativer': 'sige', 'ytre sig', 'tale', 'snakke', 'spørge', 'svare', 'besvare', 'imødegå', 'samstemme', 'modsige', 'indvende', 'indrømme', 'omtale', 'gengive', 'citere'.

'Konstativer': 'beskrive', 'berette', 'meddele', 'fortælle', 'forklare', 'bemærke', 'bevise', 'forklare', 'forudsige', 'tyde', og 'forsikre', 'bedyre', 'bejae', 'benægte', 'bestride', 'betvivle'.

'Repræsentativer': 'vide', 'tænke', 'mene', 'håbe', 'frygte', 'elske', 'hade', 'kunne lide', 'ønske', 'ville', 'afgøre', fx: 'åbenbare', 'afsløre', 'tilstå', 'bringe til udtryk', 'skjule', 'foregøgle', 'fordunkle', 'fortie', 'hemmeligholde', 'fornægte' (de negative optræder kun i benægtede sætninger: 'jeg fortier ikke at...')

'Regulativer': 'befale', 'opfordre', 'bede', 'forlange', 'formane', 'forbyde', 'tillade', 'nægte', 'modsætte sig', 'forpligte sig', 'love', 'aftale', 'forsvare', 'bekræfte', 'stå inde for', 'opsige', 'undskylde', 'tilgive', 'foreslå', 'afslå', 'anbefale', 'antage', 'råde', 'advare', 'opmuntre', 'indrømme', 'tilstå'.

Institutionelle talehandlinger (dvs. ikke universelle, men bundet til bestemte institutioner): 'hilse', 'lykønske', 'takke', 'gratulere', 'kondolere', 'vædde', 'gifte sig', 'forlove sig', 'døbe', 'forbande', 'forstøde', 'fortrylle', 'bekendtgøre', 'offentliggøre', 'forkynde', 'udnævne', 'dømme', 'frifinde', 'attestere', 'stemme for'.

For den inddeling som ligger til grund for fremmmedsprogsundervisning under projektet Kontaktschwelle er formålet praktisk eller pædagogisk: hvilken inddeling giver den bedste beskrivelse af hvorledes sproghandlingerne udtrykkes på tysk. Kategorier, definitioner og eksempler følger her:

(81.4) Kontaktschwelle-klassifikationen:

'Informationsudveksling', sproghandlinger der tjener til erhvervelse og udveksling af saginformation: 'benævne', 'generalisere', 'beskrive', 'oplyse', 'gøre opmærksom på', 'erindre om noget', 'berette', 'forsikre, bedyre', 'gengive ytringer', 'spørge efter information', 'forvisse sig om', 'bekræfte', 'benægte', 'udtrykke mangel på viden', 'give underretning om', 'nægte svar', 'udtrykke viden', 'udtrykke overbevisning', 'udtrykke antagelse', 'udtrykke formodning', 'udtrykke tvivl', 'spørge efter viden', 'spørge efter overbevisning, antagelser, formodninger'.

'Vurderinger og kommentarer', sproghandlinger der udtrykker vurdering og stillingtagen: 'udtrykke meninger', 'tage parti', 'vurdere positivt, prise', 'billige', 'vise sin anerkendelse', 'bagatellisere', 'vurdere negativt, kritisere', misbillige', 'beskylde', 'beklage', 'retfærdiggøre', 'indrømme', 'undskylde sig', 'spørge efter meninger', 'bede om en bedømmelse', 'søge tilslutning', 'forlange retfærdiggørelse', 'udtrykke enighed', 'modsige', 'rette', 'medgive', 'indvende', 'tilbagevise indvending', 'tilbagekalde', 'udtrykke interesse', 'udtrykke værdsættelse', 'udtrykke ønske', 'udtrykke forkærlighed for', 'udtrykke indifference', 'udtrykke mishag', 'udtrykke desinteresse', 'spørge efter interesse', 'spørge efter værdsættelse', 'spørge efter ønsker', 'spørge efter forkærlighed'.

'Følelsesudtryk', sproghandlinger der udtrykker spontane følelser og varige emotioner: 'udtrykke sympati', 'udtrykke medfølelse', 'udtrykke antipati', 'udtrykke taknemmelighed', 'udtrykke glæde', 'udtrykke tilfredshed', 'udtrykke overraskelse', 'udtrykke lettelse', 'udtrykke skuffelse', 'udtrykke bestyrtelse', 'udtrykke tålmodighed', 'udtrykke ligegyldighed', 'udtrykke resignation', 'udtrykke rådvildhed', 'udtrykke håb', 'udtrykke angst, frygt', 'udtrykke sorg', 'udtrykke sørgmodighed', 'udtrykke utilfredshed', 'udtrykke kedsomhed', 'udtrykke forargelse', 'udtrykke afsky', 'udtrykke smerte', 'udtrykke utålmodighed'.

'Handlingsreguleringer', sproghandlinger der regulerer handlinger med henblik på imødekommelse af egne, andres eller fælles interesser: 'opfordre', 'opfordre til fælles handling', 'bede', 'bede om hjælp', 'råbe om hjælp', 'ytre ønske', 'forlange', 'bestille', 'give ordrer', 'befale', 'instruere', 'reklamere', 'advare', 'true', 'opmuntre', 'foreslå', 'råde', 'tillade', 'dispensere', 'nægte tilladelse', 'nægte dispensation', 'bede om lov', 'bede om dispensation', 'bede om forslag', 'bede om råd', 'bede om instruktion', 'spørge efter ønsker', 'tilbyde ting', 'tilbyde at gøre noget', 'tilbyde hjælp', 'indbyde', 'love', 'indvillige', 'aftale', 'tage imod tilbud', 'vægre sig ved', 'afslå tilbud', 'tøve', 'udtrykke hensigt', 'udtrykke beslutsomhed', 'udtrykke ubeslutsomhed', 'udtrykke hensigtsløshed', 'give afkald', 'udtrykke handlingsønske', 'udtrykke præference', 'udtrykke handlingsformål', ' udtrykke duelighed', 'markere kompetence', 'udtrykke parathed', 'udtrykke 'gennemførlighed', 'udtrykke uigennemførlighed', 'udtrykke at man er forhindret', 'udtrykke inkompetence', 'udtrykke manglende evne til', 'henvise til forpligtelse', 'henvise til forbud', 'henvise til tilladelse', 'spørge efter hensigt', 'spørge efter beslutsomhed', spørge efter handlingsønske', 'spørge efter præference', 'spørge efter handlingsformål', 'spørge efter evne til', 'spørge efter kompetence', 'spørge efter parathed', 'spørge efter gennemførlighed', 'spørge efter forpligtelse', 'spørge efter tilladelse'.

'Sociale konventioner', sproghandlinger hvormed den sociale kontakts samfundsmæssige omgangsformer indledes, stabiliseres eller afsluttes: 'hilse', 'hilse tilbage', 'spørge hvordan folk har det', 'svare hvordan man har det', 'præsentere sig', 'præsentere en anden', 'reagere på præsentationer', 'tiltale nogen', 'reagere på tiltale', 'bede om lov til at komme ind', 'byde nogen ind', 'præsentere sig som telefonopkalder', 'præsentere sig som telefonopkaldt', 'tiltale i breve', 'sige farvel', 'sige farvel igen', 'bede en hilse', 'love at hilse', 'tage afsked i telefon', 'sige farvel igen i telefon', 'slutformular i breve', 'undskylde sig', 'reagere på undskyldning, 'takke', 'reagere på tak, 'gøre komplimenter, 'reagere på komplimenter', 'gratulere', 'reagere på gratulation', 'kondolere', 'reagere på kondolence', 'udtale gode ønsker', 'reagere på gode ønsker', 'skåle, 'reagere på skål'.

'Taleorganisering og sikring af forståelsen', sproghandlinger som drejer sig om udførelse eller tolkning af sproglige handlinger og som sikrer forståelsen: 'bede om ordet', 'afbryde nogen', 'markere at man vil tale videre', 'samle opmærksomhed', 'overlade ordet til nogen', 'opfordre en til at tale', 'tage til efterretning', 'opfordre til tavshed (hysse)', 'spørge tilbage', 'bede om gentagelse', 'signalere manglende forståelse', 'bede om sproglig tydning', 'bede om eksplicitering', 'bogstavere', 'signalere forståelse', 'kontrollere om man kan høres', 'kontrollere om man er blevet forstået', 'eksplicitere,

kommentere', 'indlede ytring', 'tøve, søge efter ordene', 'bede om hjælp til at udtrykke sig', 'rette sig selv', 'omskrive', 'give eksempler', 'skifte tema', 'sammenfatte', 'betone, fremhæve', 'afslutte ytring'.

Taksonomier skal ikke blot inddele hele området i eksklusive klasser, evt. hierarkisk ordnede klasser, men også være nyttig i en eller anden sammenhæng. Den klassifikation som jeg nu vil foreslå skal især tjene det formål at gøre det muligt at beskrive sproglig interaktion som regelstyret. Andre kan fx bruge en klassifikation af sproghandlinger til at beskrive og forbedre interaktionen i undervisningssituationer, eller for at beskrive talens moralske forankring.

Hvis man accepterer mit formål for klassifikationen, at den skal gøre det muligt at beskrive kombinatorikken i serier af sproghandlinger, vil inddelingskriterierne også forekomme rimelige: inddelingskriterierne er: 1) hvilken **funktion** fokuserer afsenderen på, således at hun afgrænser modtagerens uproblematiske svarmuligheder: på sandheden, relevansen, rigtigheden, forståeligheden eller ærligheden, 2) er ytringen **reaktion** på en anden ytring eller en **åbningsytring**, 3) med hvilken **styrke** hævdes den specielle gyldighed i ytringen.

Nogle af Searles kriterier er faktisk indbygget i disse kriterier; således 'tilpasningens retning': udsagnet tilpasses verden når sandheden fremhæves, mens verden tilpasses udsagnet, når rigtigheden fremhæves, der sker ikke nogen tilpasning ved relevans, forståelighed og ærlighed. 'Udsagnsindholdet' fremgår jo på den måde at 'rigtighed' forudsætter at udsagnet drejer sig om den retfærdige afvejning af afsenderens og modtagerens fremtidige handlinger. 'Ærligheden' forudsætter at udsagnet handler om afsenderens nutidige indre tilstande, mens 'sandheden', 'relevansen' og 'forståeligheden' ikke begrænser udsagnet (det propositionelle indhold). Afsenderens 'psykologiske tilstand' er fremhævet i 'ærligheden', og forudsættes i 'rigtigheden'. På grundlag af disse kriterier når jeg til følgende 5 klasser af sproghandlinger: 'påstande', 'oplysninger', 'reguleringer', 'kommunikativer' og 'domme'.

(81.4) Klassifikation af sproghandlinger:

'Påstande' fokuserer på sandheden og forpligter afsenderen til forklaringer på hvorledes udsagnet kan være sandt, fx 'antage at ngt er tilfældet', 'bekræfte', 'benægte', 'bestride', 'betvivle', 'bevise', 'erindre om', 'forudsige', 'forklare', 'generalisere', 'hævde', 'indrømme', 'indvende', 'konkludere', 'medgive', 'modsige', 'påstå', 'rette', 'tilbagevise en indvending', 'tilstå', 'udtrykke tvivl'.

'Oplysninger' fokuserer på relevansen og forpligter afsenderen til godtgørelser af hvorledes meddelelsen er i modtagerens interesse, fx 'advare om en fare', 'bekendtgøre', 'berette', 'beskrive', 'briefe', 'fortælle', 'give underretning om', 'gøre opmærksom på', 'meddele', 'offentliggøre', 'oplyse', 'orientere'.

'Reguleringer' fokuserer på rigtigheden af sproghandlingen i kontaktsituationen som en del af samfundets normsystem, eller på retfærdigheden af afvejningen mellem kommunikationsparternes handlinger, og forpligter afsenderen til at retfærdiggøre afvejningen, fx 'acceptere væddemål' (sige

"top"), 'acceptere ægteskab' (sige "ja"), 'adlyde påbud'(sige "javel"), 'adlyde forbud', 'adressering', 'afsendermarkering', 'afsige dom', 'afskedige', 'afslå', 'afvise løfte', 'antage ngn. i en stilling', 'appellere en dom', 'bede', 'bede om lov', bede sig fri', 'befale', 'beordre', 'beskylde', 'datering', 'døbe', 'forbyde', 'foreslå', 'forlange', 'fritage ngn. fra ngt.', 'fristille', 'give en advarsel', 'give lov', 'give love', 'henstille', 'hilse', 'hilse tilbage', 'ignorere tilladelse', 'indgå aftale', 'indrømme', 'love', 'modtage en dom', 'modtage et løfte', 'nominere', 'nægte forbud', 'nægte lov', 'nægte påbud', 'opsige aftale', 'påbyde', 'pålægge ngn ngt', 'tillade', 'underskrive', 'vædde', 'vælge ngn. til tillidspost', 'ægtevie'.

'Kommunikativer' fokuserer på korrektheden og forståeligheden, og forpligter afsenderen til at tyde hele ytringens udtryksside, fx: 'afslutte ytring', 'bede om eksplicitering', 'bede om gentagelse', 'bede om sproglig tydeliggørelse', 'benævne', 'betone', 'bogstavere', 'citere', 'definere', 'eksemplificere', eksplicitere', 'fortsætte ytring', 'fremhæve', 'gentage', 'indlede ytring', 'kommentere, tydeliggøre', 'kontrollere at man kan høres', 'kontrollere om man er blevet forstået', 'markere at man vil tale videre', 'omskrive', 'referere', 'resumere', 'rette sig selv', 'sammenfatte', 'signalere forståelse, dvs. *ja* og *nej* på rigtige tidspunkter', 'signalere manglende forståelse',

'Domme' fokuserer på ærligheden, og forpligter afsenderen til forsikringer om at det er hendes virkelige følelser, hensigt, holdning, vurdering og ønske, fx: 'anbefale', 'bedyre', 'bedømme', 'dadle', 'bebrejde', 'beklage', 'erklære sin kærlighed', 'forbande', 'forsikre', 'give karakter', 'glædesudtryk', 'gratulere', 'gøre komplimenter', 'kondolere', 'mene', 'mishagsytring', 'opmuntre', 'prise', 'rakke ned', 'rose', 'synes', 'tage parti', 'takke', 'undskylde', 'velsigne', 'udtrykke angst', 'udtrykke frygt', 'udtrykke had', 'udtrykke håb', 'udtrykke interesse', 'udtrykke medfølelse', 'udtrykke sorg', 'udtrykke sympati', 'vurdere negativt', 'vurdere positivt', 'ønske tillykke'.

De vigtigste forskelle på de andre klassifikationer og min skal kort kommenteres her. Austins og Searles skel mellem 'commissiver' og 'direktiver' er selvfølgelig legitimt nok, idet de første handler om afsenderens fremtidige handlinger mens de sidste handler om modtagerens fremtidige handlinger. Det er dog fælles for dem at de handler om kommunikationsparternes fremtidige handlinger, og man kan argumentere for at både direktiver og commissiver handler om den retfærdige afvejning af begge parters handlinger, hvoraf den ene ofte er forudsat, mens den anden er fremsat (se § 82). Jeg vil altså, som Habermas og Baldegger, slå 'direktiver' og 'commissiver' sammen til 'regulativer'.

Searles 'expressiver' svarer til mine 'domme'. 'Domme' kan bestemmes som den klasse af sproghandlinger som man ikke kan spørge til. Man kan ikke spørge til sin egen indre aktuelle oplevelse: * - *Har jeg hovedpine?* * - *Synes jeg om det billede?* * - *Vil jeg gerne have at du går nu?* * - *Mener jeg virkelig alvorligt at du skal gå?* På samme måde kan man heller ikke påstå noget om modtagerens aktuelle domme: * - *Du har hovedpine.* * - *Du synes om det billede.* * - *Du vil gerne have at jeg går nu.* Og hvis man hører sådanne sætninger ytret, vil man automatisk tolke dem som noget andet, nemlig *jeg*-spørgsmålene som ekkospørgsmål, og *du*-påstandene som spørgsmål: *Har jeg hovedpine, er det det du spørger om?, Du synes om det billede, gør du ikke?*

Kategorierne 'vurderinger og kommentarer' og 'følelsesudtryk' fra Kontaktschwelle

indgår i min kategori 'domme'. Ingen af disse sproghandlinger har sandhedsværdi, og det man kan afkræve afsenderen af 'vurderinger' og 'følelsesudtryk' er forsikringer om at det er deres ærlige mening og begrundelser for hvorfor de mener som de gør, ikke argumentation for at noget er tilfældet. Man kan se området for det som jeg kalder 'domme', som med to poler; dommen kan enten tage udgangspunkt i sagen og udtrykke afsenderens 'reaktion', 'kommentar' eller 'vurdering' af sagen, eller den kan tage udgangspunkt i afsenderen og udtrykke hendes følelse overfor bestemte sager eller i almindelighed. Men noget skarpt skel kan man ikke drage mellem de to typer.

Nogle af eksemplerne fra Baldegger m. fl. forekommer mig derimod fejlanbragt - også efter deres egne kriterier: 'modsige', 'rette', 'medgive', 'tilbagevise indvending' er efter min mening snarere 'påstande' end 'domme' fordi de indgår i debat-sprogspillet og ikke i det jeg har kaldt 'terapi'. Og 'tilbagekalde', 'beskylde', 'indrømme' og 'søge tilslutning' er regulativer der indgår i forhandlings-sprogspillet; vurderingen er i disse sproghandlinger blot forudsat. (Se § 83!)

Kategorien 'deklarationer' svarer ikke til noget hos mig. Definitionen hos Searle er klar nok idet det er kriteriet om det er verden eller teksten der tilpasses. 'Deklarationerne' deler med 'direktiver' og 'commissiver' det forhold at verden, dvs. den sociale tilstand, ændres ved den vellykkede udførelse af sproghandlingen. Forskellen er så den at 'direktiverne' og 'commissiverne' udsiger noget om kommunikationsparternes fremtidige handlinger, mens deklarationerne også udsiger noget om andres pligter og rettigheder.

Jeg har dog svært ved at se at deklarationer ikke også altid har noget med kommunikationsparternes fremtidige handlinger eller vilkår at gøre. Searles eksempler er 'udnævne', 'erklære krig', 'ægtevie'. Alle handler de om kombinationer af pligter og rettigheder mellem afsenderne, der ofte er organisationer og forsamlinger, og modtagerne, der altid både omfatter samtalepartneren og nogle 'vidner' der sikrer at sproghandlingen tæller som et dokument i offentligheden og i forhold til den offentlige myndighed. Således er at 'ægtevie' de offentlige myndigheders 'løfte' om at behandle de ægteviede på bestemte måder i fremtiden, og påbud om hvilke pligter de så har dels over for hinanden, dels i fællesskab over for myndighederne, alt sammen i forbindelse med børn, formue, skilsmisse, arv, og død.

Efter min opfattelse indgår alle 'deklarationer' i gruppen af 'regulativer', som komplekse sammensætninger af bevidnede erklæringer om samfundssikrede rettigheder og pligter mellem kommunikationsparterne. Og regulativerne er så som gruppe defineret blandt andet ved det kriterium at den vellykkede udførelse af denne gruppe sproghandlinger ændrer den sociale orden i verden.

Man kan kende regulativer på at de ikke kan betvivles fordi de instituerer den norm som de beskriver, de har altså ingen sandhedsværdi. Man kan altså ikke til ytringen: - *Lån mig lige din blyant!* svare: * - *Nej, det er ikke sandt.*

Både Baldegger m. fl. og Habermas har en lignende gruppe som de kalder 'sociale konventioner' og 'institutionelle talehandlinger', der er defineret som den sociale

kontakts samfundsmæssige omgangsformer og ved, ikke at være universelle som alle de andre, men at være bundet til bestemte institutioner, som de forudsætter. I min definition af regulerende sproghandlinger indgår at de fremtidige handlinger for afsender og modtager reguleres i forhold til, og under autoritet af den tredje instans, hele samfundet som altid skal være vidne for at regulativerne har deres kraft.

Det er rigtigt at man kun kan 'frikende en anklaget' inden for et bestemt retssystem som opererer med domstole, men det forhindrer jo ikke at denne sproghandling optræder som en bunden variant af sproghandlinger som forekommer andre steder i andre evt. ubundne varianter, således som 'betvivle'; 'frifinde' er altså 'betvivle at anklagen er sand'. At 'frifinde' er således en variant af en 'påstand', mens at 'frikende' er en variant af et regulativ som fritager den anklagede for straf. På den måde kan de grundlæggende sproghandlinger have bundne varianter inden for forskellige institutioner som fx strafferet, civilret, uddannelsesinstitutioner, almindelige borgerlige omgangsformer.

At 'hilse', som Habermas regner som en 'institutionel talehandling', kan opfattes som en regulering der 'lover' fredelige omgangsformer mellem dem der hilser.

Den største uoverensstemmelse mellem Baldegger, Habermas og Searle på den ene side og teorien om pentagrammet på den anden side, er nok mit skel mellem 'påstande' og 'oplysninger', som ingen af dem anerkender idet de behandler dem begge som hhv. 'informationsudveksling', 'konstativer' og 'repræsentativer'. Det skel jeg foreslår, hænger sammen med informationsstrukturen på den måde at 'oplysninger' er meddelelser om noget som modtageren ikke har nogen viden om i forvejen, mens 'påstande' er udsagn om noget som modtageren kender i forvejen, men har en anden opfattelse af. 'Påstande' forudsætter altså uenighed, divergens i kommunikationsparternes situationsbillede. Jeg skal her fremføre nogle argumenter for at det er rimeligt at trække et fundamentalt skel mellem disse to kategorier.

Oplysninger kædes sammen i lange tekster hvor sammenkædningen foregår ved de metonymiske (motiviske) konnexioner, der beskriver sammenhængen i den omtalte situation. 'Påstande' kædes sammen med argumentative konnexioner, som beskriver sammenhængen i kommunikationssituationen. Således hører 'påstande' hjemme i interaktionsformen 'debat', mens oplysningen hører hjemme i interaktionsformen 'orientering'.

Debattekster, med sproghandlinger af påstandstypen, og orienteringstekster, med sproghandlinger af oplysningstypen, er, som beskrevet i (73.8) og (75.12), komponeret på vidt forskellige måder. Debatten er bygget op over *ergo:*-relationer (begrundelses-relationer) mellem PÅSTANDE og KONKLUSIONER i kommunikationssituationen, mens orienterende tekster, typisk en beretning, er bygget op over *derfor:*-relationer mellem OPLYSNINGER om ÅRSAGER og VIRKNINGER i den beskrevne situation. Tempusbrugen i sætningerne er således vidt forskellig i debatten hvor den retter sig efter talesituationen, og i orienteringen, hvor den retter sig efter den beskrevne situation, selv om emnet, sagforholdet godt kan være det

samme i begge tekster.

I spørgsmål anerkender alle forskellen på *ja-nej*-spørgsmål og *hv*-spørgsmål. *Ja-nej*-spørgsmål forudsætter al information i ytringen kendt af både den spørgende og svareren; de svar der bedes om er alene angivelse af sandhedsværdien. Svaret på et *ja-nej*-spørgsmål er således en 'påstand' som fokuserer på sandhedsværdien. *Hv*-spørgsmål forudsætter al den information som ellers står i sætningen, kendt af både afsender eller modtager, men forudsætter også at spørgeren ikke kender den oplysning som der spørges efter med *hv*-ordet. Svaret på et *hv*-spørgsmål er således typisk en 'oplysning'. Opfattet som svar på spørgsmål er der således ikke tvivl om hvad der er 'påstande' og hvad 'oplysninger'.

Omvendt kan man undersøge hvorledes man kan reagere på hhv. 'påstande' og 'oplysninger'. En påstand kan man acceptere ved at svare - *Ja*, eller snarere: - *Ja, det er sandt*. På en oplysning vil det imidlertid være malplaceret at svare - *Ja* og især at svare - *Ja, det er sandt*, for dette svar forudsætter jo at afsenderen vidste det i forvejen. Omvendt er det typiske accepterende svar på en oplysning: - *Nå*, - *Nå og hvad skete der så?*, og det forkastende svar: - *Nå, hvorfor siger du det?* i betydningen 'hvad skal jeg bruge den oplysning til?'. Meningen med dette svar er at angive at 'oplysningen' ikke forekommer relevant for modtageren - selv om den sagtens kan være 'sand'. Sandheden tager modtageren slet ikke stilling til, men modtageren forudantager, som ved alle andre ytringer, selvfølgelig at idealerne og bl. a. sandhedsidealet allerede er opfyldt.

Med hensyn til nægtelsens funktion er der også forskelle på 'påstande' og 'oplysninger'. Eftersom en benægtet sætning ikke er nær så informativ som den synonyme ikke-benægtede sætning, kan afsenderen ikke benægte en oplysning, for den ville aldrig opfylde kravet om den optimale relevans. Altså er det fx ikke relevant for Nille hvis Montanus uden nogen anledning oplyste hende om at - *Morlille er ikke en sten*. Det ville naturligt udløse svaret: - *Nå, hvorfor siger du det?*. Som formuleret i § 68, vil afsendere kun vælge benægtede sætninger når de har grund til at antage at modtageren mener det der benægtes. Men det er jo det samme som at sige at der er tale om en debatsituation og dermed om en 'påstand' og ikke om en 'oplysning'.

Dette forhold viser sig så igen i spørgsmålstyperne: man kan uden problemer nægte *ja-nej*-spørgsmål; man angiver kun dermed hvilket af de to svar der vil være mest informativt. Derimod kan man næsten ikke - i hvert fald ikke mens man stadig stiller reelle spørgsmål - benægte *hv*-ordet i et *hv*-spørgsmål. Spørgsmål af typen - *Hvornår skete det ikke?*, - *Hvad er månen ikke lavet af?* kan kun opfattes som metakommunikative ekko-spørgsmål eller som retoriske spørgsmål. Det svarer helt til at 'oplysninger' ikke kan benægtes, mens benægtede ytringer er 'påstande', som forudsætter at modtageren mener det som benægtes.

§ 82 Reguleringer

Blandt de 5 typer af sproghandlinger som teorien regner med, kommunikativer, domme, påstande, oplysninger og reguleringer, er reguleringer dem hvor der af afsenderen fokuseres på den retfærdige kontakt mellem kommunikationsparterne i kommunikationssituationen (kanalen). Derfor skal denne kategori af sproghandlinger gennemgås særligt her.

Regulativerne falder i to hovedgrupper: den ene gruppe fokuserer med samfundet som vidne på den retfærdige afvejning af ret og pligt i kommunikationsparternes fremtidige sociale forhold til hinanden, fx 'løfte' og 'påbud'. Den anden gruppe har ofte en myndighed som afsender og tager hele samfundet som modtager, og regulerer den enkeltes vilkår, dvs. generelle rettigheder og pligter i forhold til samfundet, fx at 'ægtevie', at 'frikende'.

Som nævnt kan regulativer af den første type analyseres som en retfærdig afvejning af to parters fremtidige handlinger, dvs. rettigheder og pligter [2]. Det for regulativer prototypiske 'løfte' kan efter denne teori beskrives således: Ved at udstede et 'løfte' foreslår afsenderen, *A*, at det bør regnes som et retfærdigt forhold, at modtageren, *M*, hvis afsenderen undlader, at udføre den fremtidige handling, *-Ah*, derefter, udfører sanktioner, *Mh*, mod afsenderen, hvad enten det er en regulær straf, eller blot en mishagsytring (tidsforholdet noteres med en pil, -> eller <-, fra den tidligere til den senere handling):

(82.1)
'løfte': -Ah -> Mh

Venstre og højre side i formlen angiver informationsstrukturen. Den information der forudsættes bekendt, står til venstre, mens den der fremsættes, omfatter pilen og det der står til højre.

(82.2)
'adlyde ordre': Mh <- -Ah

'fremsætter' oplysning om hvilken undladelse det er der udløser sanktionen, som på den anden side er 'forudsat bekendt', mens (1) fremsætter forslag om at en eventuel sanktion vil være et retfærdigt svar på at afsenderen undlader at udføre handlingen Ah, som må være forudsat bekendt som en der er relevant for modtageren; hvis der ikke siges noget, må det forudsættes at folk ikke udfører handlingen af sig selv (sammenlign den anden af de forberedende regler i (78.1)). Det betyder at (2) er beskrivelse af det at sige - *Javel* til en 'ordre' eller en 'befaling', mens (1) beskriver

2. Togeby, Ole, 1973: *Hvis det går galt bliver du ikke alene! Om den pragmatiske beskrivelse af sproghandlinger*, i *Kritik 26*, København.

det at 'love' at udføre en handling. Forskellen på de to sproghandlinger er altså alene om det er modtagerens magt og sanktionsmuligheder der forudsættes, som i (2), eller om det er afsenderens frihed til at bestemme over sine egne handlinger der forudsættes, som i (1).

Her er således beskrevet 4 modsætningsforhold som kan variere uafhængigt af hinanden, og som således danner grundlag for en underklassifikation af reguleringer: 1) det er afsenderen eller modtageren der har retten (og hhv. modtageren eller afsenderen der har pligten): (A:M), 2) parterne kan handle eller undlade at handle (h:-h), 3) enten er den enes handlemulighed forudsat, eller også den andens (-> : <-), og 4) enten anerkendes sanktionen som retfærdig af afsenderen (-> h eller h <-) eller også anerkendes den ikke som retfærdigt af afsenderen: (-> -h eller -h <-).

Selv om -> betegner rækkefølge i tid, kan den godt læses som en logisk implikation, vel at mærke med de regler om underforståelser der er beskrevet i § 66. Løftet kan således have følgende sandhedstavle:

(82.3) løfte:

Ah	-Ah	Mh	-Ah -> Mh	
f	s	s	s	1)
f	s	f	f	
s	f	s	s	3)
s	f	f	s	2)

Dvs. at det er retfærdigt i følgende tre tilfælde: 1) A udfører ikke Ah, og M udfører sin sanktion, 2) A udfører sin handling Ah og M udfører ikke sin sanktion, og 3) læg mærke til at det også er retfærdigt hvis A udfører sin handling og M alligevel udfører sin sanktion. Med andre ord ligger der i løftet ingen garanti mod sanktioner, af andre grunde fra modtagerens side. Løftet forudsætter ikke de magtforhold der ellers måtte bestå mellem parterne og som måtte give M ret til sanktioner. Anderledes er det med adlydelse af påbud, skønt det som beskrevet har samme sandhedstavle:

(82.4) adlydelse af påbud

Ah	-Ah	Mh	Mh <- -Ah
f	s	s	s
f	s	f	f
s	f	s	s
s	f	f	s

For i dette tilfælde er det betingelsen, den handling der i tid går forud for den anden, som er den fremsatte information, og så gælder reglerne i (66.16) om at afsenderen ikke ønsker at meddele de mere informative alternativer til den fremsatte information. Det betyder at den der adlyder en ordre, den som siger - *Javel!* til en ordre, ikke anerkender at det ville være retfærdigt hvis hun udførte den påbudte handling og alligevel fik sanktioner. Den der adlyder en ordre anerkender et eksisterende magtforhold, men kan så også være fri for sanktioner hvis hun udfører påbudene. Det svarer til den intuitive forståelse af forskellen på 'at love' og 'at adlyde'; den der lover

instituerer - uafhængigt af andre forhold - et forhold af specifik pligt (for sig selv) og ret (for den anden). Den der adlyder en ordre, anerkender et magtforhold og opnår derved ved lydighed straffrihed. De 16 regulerende sproghandlinger som kan ordnes i en symmetrisk gruppestruktur:

(82.5)

```
stille fri ----------------------------------------------------bede fri for
- Mh -> -Ah                                                     -Ah -> -Mh
 |  \                                                                     |
 |   \                 modtage ----------adlyde                         |
 |    \                  løfte            påbud                           |
 |     \              Ah <- -Mh          Mh <- -Ah                       |
 |      \                 |                  |                            |
 |       \            påbyde---|-------------------|---love              |
 |        \         h -> Ah   |                  |   -Ah -> Mh           |
 |         \          |        |                  |        |              |
 |       afvise       |        |                  |        |              |
 |        löfte---|------|-------------------|-------|---nægte påbud     |
 |      -Ah <- -Mh|       |                  |        |   -Mh <- -Ah      |
 |        |        |       |                  |        |        |          |
 |        |        |       |                  |        |        |          |
 |      nægte lov-|------|-------------------|-------|---ignorere tillad-|
 |       Ah <- Mh |       |                  |        |   else Mh <- Ah   |
 |        \       |       |                  |        |        \          |
 |         \      |       |                  |        |         \         |
 |          tillade---|-------------------|---bede om lov        \        |
 |        Mh -> -Ah       |                  |   Ah -> -Mh           \       |
 |                \       |                  |        \               \      |
 |                 \      |                  |         \               \     |
 |                give lov----------bruge tilladelse                     \    |
 |                -Ah <- Mh          -Mh <- Ah                            \   |
 |                                                                          \  |
forbyde-----------------------------------------------------------love at ikke
Mh -> Ah                                                          Ah -> Mh
```

```
---- M1: A : M (modsætningen mellem afsender og modtager)
|    M2: (-X -> Y) : (X -> -Y) (benægtelse af den ene eller den anden handling)
— — —M3: (X -> Y) : (Y <- X) (ombytning af hvad der er forudsat og fremsat)
......M4: (X -> Y) : (-Y <- X) (M3 og benægtelse af sanktionen).
```

Svarsproghandlinger, hvor pilen peger mod venstre, er tvetydige på følgende måde:

```
modtage løfte =  Ah <- -Mh = ikke give fri;
adlyde påbud = Mh <- -Ah = afvise fristilling
afvise løfte = -Ah <- -Mh  =  give fri;
nægte påbud =  -Mh <- -Ah = modtage fristilling
nægte lov = Ah <- Mh = modtage løfte at ikke;
ignorere tilladelse = Mh <- Ah = adlyde forbud
give lov= -Ah <- Mh = afvise løfte om ikke;
bruge tilladelse = -Mh <- Ah = nægte forbud
```

Forskellige rolletyper i forhandlingens interaktionsformer viser sig nu i dette diagram. For det første kan man se at den der har eller ikke har retten på sin side står til venstre i diagrammet mens den der har eller ikke har pligten står til højre i diagrammet.

Forhold med ret og pligt er, eller gøres, altid asymmetriske, og rettighedshaveren er afsenderen af sproghandlingen i venstre side af diagrammet, mens den magtesløse er afsenderen i højre side.

Man kan kende åbningssproghandlinger på at de har pilen mod højre (række 1, 3, 6, 8), og det betyder at de forudsætter kendskab til handlingen og fremsætter sanktionen som ny information, mens svarsproghandlinger har pilen mod venstre (række 2, 4, 5, 7); de forudsætter altså kendskab til sanktionen og fremsætter informationen om handlingen.

Det væsentligste ved denne opstilling er dog dette at kombinatorikken af åbning og svar fremgår helt symmetrisk. Til hver åbningssproghandling er der to mulige svarsproghandlinger, nemlig accept eller forkastelse af at forholdet mellem de to handlinger (eller undladelser af handlinger) er retfærdigt. Det betyder at der til hver åbningshandling er to svar: accept og forkastelse, men også at der til hvert svar passer to åbningshandlinger, nemlig den som det er accept af, og den som det er forkastelse af. Det betyder så også at svarsproghandlingerne, som jo har navn efter den åbningshandling som de er svar på, forekommer tvetydige således som det er angivet under diagrammet.

Det at 'bede om lov', Ah -> -Mh (dvs.: forudsat at jeg har til hensigt at udføre Ah, kan det så tælle som retfærdigt at jeg ikke udsættes for sanktion, hvis jeg gør det?), kan således efterfølges af to svar: enten at den anden part 'giver lov', -Ah <- Mh (ja, den forudsatte sanktion ophæves i de tilfælde hvor du udfører Mh); eller også kan den anden part 'nægte lov', Ah <- Mh (den forudsatte sanktion ophæves ikke (gælder også) hvis du udfører Mh).

Men denne sproghandling, Ah <- Mh, (den forudsatte sanktion gælder også (ophæves ikke) hvis du udfører Mh), kan også være svar på en anden åbningshandling og altså tælle som: 'modtagelse af et løfte om at ikke'. Her er sanktionen ikke forudsat af et eksisterende magtforhold, som den anden part har bedt sig fri for, men bliver forudsat af den andens forpligtelse af sig selv, nemlig ved 'løfte om at ikke' (Ah -> Mh).

På den måde kan man skelne mellem to typer af åbningssproghandlinger: på den ene side dem der forudsætter den asymmetriske relation mellem parterne, og foreslår dem ophævet (der er jo ingen grund til at hævde hvad der er forudsat); det er de formler for åbningshandlinger som slutter på en benægtet sanktion: 'stille fri', 'bede sig fri for', 'tillade' og 'bede om lov'. Og på den anden side dem der ikke forudsætter at det asymmetriske forhold gælder det pågældende handlingsforhold, men instituerer det; det er de formler for åbningshandlinger som slutter på en ikke benægtet sanktionshandling: 'påbyde', 'love', 'forbyde', 'love at ikke'.

Disse forhold fremgår af følgende diagram:

(82.6)

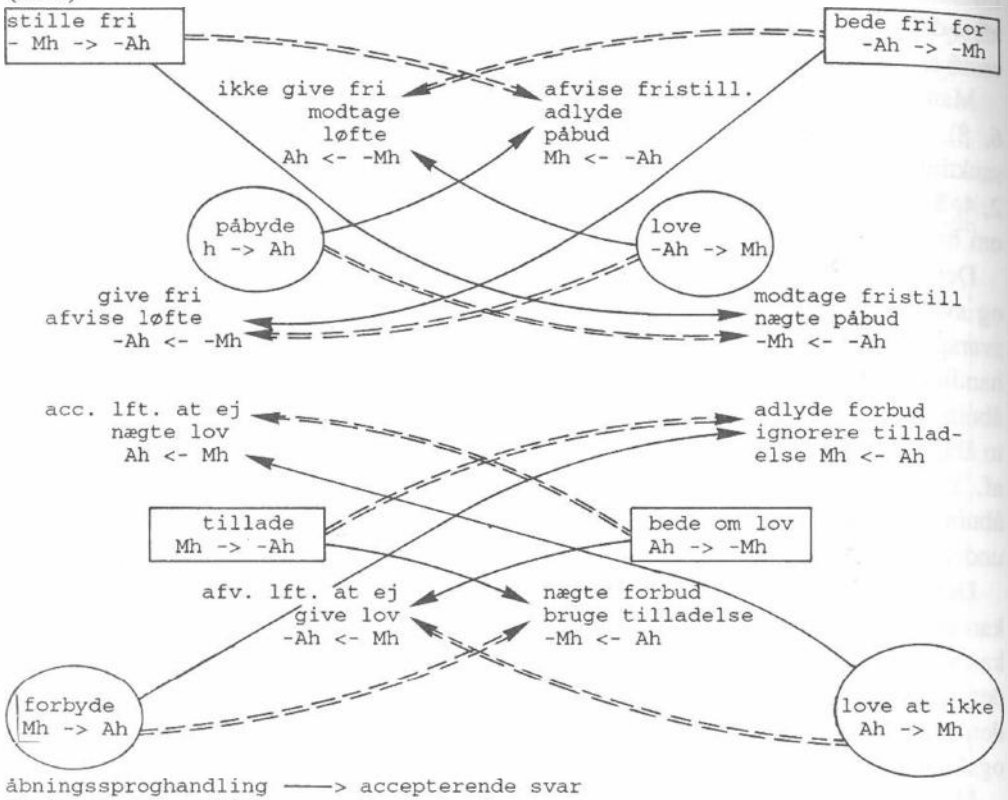

åbningssproghandling ——> accepterende svar
åbningssproghandling ====> forkastende svar
|_| : åbningshandling der forudsætter pligt i de omtalte handlingsforhold
0 : åbningshandling der instituerer pligt i de omtalte handlingsforhold

Læg mærke til at alle følgehandlingerne (dem ved pilenes spids i formlerne) i dette skema er negative sanktioner, dvs. negative for den person den rettes mod, mens det for grundhandlingerne (dem ved begyndelsen af pilene, uafhængigt af om de er benægtet eller ej) gælder at de i den øverste halvdel af diagrammet er noget som den handlende selv ikke ønsker, mens de i den nederste halvdel er noget som den handlende selv gerne vil. Det er imidlertid ikke en forudsætning for regulativer. Det eneste konstituerende er dette at der finder en afvejning sted af hvad der er et retfærdigt forhold mellem to handlinger.

Regulerende sproghandlinger kan også handle om positive sanktioner, dvs. belønninger. Det sker i sproghandlinger som at 'bede om noget (mod belønning)', som kan beskrives: Mh -> Ah+, eller 'tilbyde noget (mod betaling)', som kan beskrives: Mh+ <- Ah. Plusset angiver at det er en positiv sanktion, en belønning. Imidlertid er begge handlinger i disse tilfælde fokus, og ingen af dem forudsat, så denne handling kan bedre beskrives som et betinget løfte: 'jeg lover, hvis du gør Mh, at gøre Ah'. På den måde kan 16 nye regulerende sproghandlinger beskrives som sammensatte i forhold til disse 16 simple sproghandlingstyper. Jeg vil ikke sige mere om dem.

Det kan forekomme som systemtvang at der skulle eksistere en sproghandling som fx at 'ignorere tilladelse' eller 'afvise løfte'. Men når teoretikere som Habermas og Searle ikke regner med dem, hænger det nok sammen med at de ikke betegnes ved særlige verber som kan forekomme i performativer (se paragraf 84); der findes ikke noget verbum der kan bruges til at sige: 'Jeg nægter hermed at modtage dit løfte'. Det er dog imidlertid ikke kriteriet på at der eksisterer en sproghandling, at der findes et verbum der betegner den, hverken således at der findes sproghandlinger svarende til alle verber, eller således at der findes verber til alle sproghandlinger. Efter den teori, og det klassifikationsgrundlag der er valgt her, er kriteriet på eksistensen af en særlig sproghandling om den indgår på en bestemt syntagmatisk plads i et interaktionsmønster. Og det gør alle de i skemaet omtalte sproghandlinger. Se det tidligere bragte eksempel:

(82.7)
LIEUTENANT.a) Men jeg har hørt sige at Monsieur kand bevise, at det er børns Pligt, at slaae deres Forældre. b) Det synes mig at være u-rimeligt.
MONTANUS. c) Har jeg sagt det, er jeg og Mand for at forsvare det.
LIEUTENANT. d) Jeg tør vedde med ham om en Ducat, at hand ikke er capabel dertil.

MONTANUS. e) Jeg vover en Ducat der imod.
LIEUTENANT. f) Top, det er sagt, lader os nu høre.
MONTANUS. g) Den man elsker mest, slaar man mest. Man bør ingen elske meer end sine Forældre, ergo bør mand ingen slaae meer. End udi en anden Syllogismo: Hvad jeg har oppebaaret, bør jeg efter Evne erstatte. Jeg har i min Barndom oppebaaret hugg af mine Forældre, ergo bør jeg give dem hugg igien.
LIEUTENANT. h) Nok nok. Jeg har tabt. i) I skal min troe have jer Ducat.
MONTANUS. j) Ey, det er ikke Lieutenantens Alvor; jeg vil profecto ingen Penger have.
LIEUTENANT. k) Hand skal parole tage dem, jeg svær derpaa.
MONTANUS. l) Ja saa vil jeg tage dem, for ikke at giøre Lieutenanten meensvoren.
...
LIEUTENANT. aa) Kom, følg mig strax Cammerad, ab) nu skal du faa Mundering.
MONTANUS. ac) Der har I jere toe Rigsdaler igien. ad) I har derforuden ingen Vidner, at jeg har taget Penger.
ACTUS V, SCENA 2.

Montanus' replik i c) tæller som et 'løfte'. I d) kunne Lieutenanten blot 'modtage dette løfte', og sige: - *Godt så gør det!*, men han vælger ud over at modtage løftet, for det første at lave et 'påbud', nemlig ved at foreslå sanktionen specificeret til at han vil kræve en dukat, hvis Montanus ikke udfører den lovede handling, og for det andet vælger han selv at udstede et betinget 'løfte', nemlig at han vil betale en dukat, hvis Montanus holder løftet. Montanus 'adlyder påbudet' ved i e) at sige: *Jeg vover*

en Ducat der imod; men hvad han jo egentlig ikke gør, er at 'modtage løftet'. Det viser sig jo da også i j) at han ikke mener at han har modtaget dette løfte. Dette har Lieutenanten dog forudset og han sørger for med *Top* i f) at besegle både Montanus' og sit eget løfte. *Top* er således hverken en åbnings-handling, eller en svar-handling, men en duplik-sproghandling, en der anerkender anerkendelsen af en bestemt regulerende sproghandling.

I i) anerkender Lieutenanten at han har pligt til at betale Montanus en dukat, det er den sproghandling der i systemet kaldes 'adlyde påbud', og som man ser har det samme beskrivelse i formlen som et 'løfte'. Der er kun forudsætningsforholdene til forskel. Lieutenanten forudsætter at han har forpligtet sig til betalingen og bekræfter nu sin pligt, ved at erklære at han vil opfylde den forpligtelse som han har opfattet at Montanus har givet ham ved at anerkende hans 'løfte' i d). Montanus forudsætter imidlertid ikke dette forpligtelsesforhold, så han opfatter Lieutenantens replik i) som et 'løfte'. I j) gør Montanus så det at han 'afviser løftet'. Denne sproghandling findes altså, og er i brug i interaktion. Der findes dog ikke noget verbum der betegner specielt denne handling.

Dernæst vender situationen på en måde som får alle tilskuerne til at ane uråd. Lieutenanten 'påbyder' Montanus at modtage de penge som han siger at han har 'lovet' at betale. Lieutenanten vender således om på den asymmetriske magtsituation som tidligere er institueret i situationen; og det gør han - ser vi senere - for at kunne gennemføre sit trick med hvervningen bagefter. Og uden penge ville der ikke være noget trick. Montanus 'adlyder' så i l) 'påbudet', men opfatter stadig ikke at han har modtaget et 'løfte', og anerkender ikke den handling som løftet omtaler.

Det er derfor han i ac) kan give rigsdaleren tilbage; efter hans mening har han nemlig ikke *fået* den på grund af Lieutenantens 'løfte', men *taget* den på grund af Lieutenantens 'påbud'. Grunden til at Holberg laver denne dialog så indviklet er ikke blot at tilskuerne skal lugte lunten før Montanus gør det, men også at det begrunder hvorfor Montanus ikke kan forhandle om det retfærdige i at blive hvervet for en dukat. Havde han efter egen opfattelse fået den som belønning i væddemålet, havde han jo blot kunnet sige at han fik den fordi de havde væddet. Men han har jo faktisk ikke på noget tidspunkt 'modtaget løftet' fra Lieutenanten, og han kan derfor heller ikke argumentere med at han havde fået pengene i et væddemål. Det bekræfter den opfattelse som vi tilskuere må have fået af Montanus, nemlig at han ikke har sans for andre sproghandlingsspil end debatspillet om sandhed.

Endelig skal det nævnes at reguleringer kan variere betydeligt med hensyn til styrken af forpligtelse og styrken af sanktionen. I det militære system, er der fx et formaliseret system af konkrete straffe som sanktioner dels for ikke at udfører 'ordrer' som man har sagt - *Javel* til, dels for at nægte at udføre ordre. Forældre har magt over børn, og lærere over elever, og kan også udstede 'påbud', men her er sanktionerne ikke nær så skrappe, og der er ikke et formaliseret system. Hele vores retssystem er et

system af påbud, forbud og tilladelser. Alf Ross [3] beskriver lovene som reguleringer ikke af borgernes liv, men påbud til dommerne om at dømme borgere der overtræder lovene. Således er det klart at et forbud i en lov ikke er et forsøg fra afsenderens side til at få borgerne til ikke at gøre sådan og sådan, men en erklæring om at hvis borgeren udfører handlingen Mh, så vil statsmagten udføre handlingen Ah, i formel: Mh -> Ah.

Når voksne fremmede mennesker udveksler reguleringer er sanktionsmulighederne meget vage og uspecificerede. Når en dame på gaden beder en mand om at flytte sig, er sanktionen for at nægte kun almindelig mishagsytring eller dårlig omtale. Men principielt er mekanismen den samme.

§ 83 Sætningstyper

Som beskrevet i (77.2) består enhver ytring i princippet af 4 typer af information: en relationsmarkering, en funktionsmarkering, noget nævnt information og noget fokuseret information. Man kan illustrere dette ved forskellen på sproghandlingerne 'at tillade' og 'at påbyde', på 'at indrømme' og 'at beklage'

(83.1)

	relation	funktion	forudsat	fokuseret
tillade	A har magt	M får ret til h	M ønsker at gøre h	M gør h
påbyde	A har magt	M får pligt til h	A ønsker h gjort	M gør h
indrømme	M er uvidende	A oplyser om Ah	h er beklagelig	A har gjort h
beklage	M har magt	A nedvurderer Ah	A har gjort h	h er beklagelig

Man ser her at tolkningen af ytringen som handling, er en tolkning af forholdet mellem dc fire former for information, og ikke en tolkning af alene den syntaktiske type eller af andre udtryksmidler. Tilladelsen og påbudet kan således have samme ordlyd, tolkningen afhænger af hvis ønsker der er forudsat i situationen. Indrømmelsen og beklagelsen kan henvise til præcis den samme fortidige handling, men i den ene er vurderingen forudsat, i den anden sandhedsværdien.

I denne paragraf skal jeg prøve at beskrive hvorledes sproghandlingstypen, eller funktionen markeres på ytringens udtryksside. Jeg kan nævne følgende udtryksmidler: 1) sætningens syntaktiske type; er sætningen en fremsættende sætning, en spørgesætning eller en imperativ, 2) performativer, hvilket ord bruges i den performative oversætning som alle ytringer antages at kunne omskrives til, fx: - *Jeg lover hermed at...*, - *Jeg døber dig hermed...*, - *Jeg sværger hermed at...*, 3) modaltypen, indgår der i sætningen et modalverbum, 4) attitudeadverbialer som i sætningen kan markere hvilken funktion ytringen har, 5) omsagnstypen i den sætning som hverken ved sætningstype, performativ eller modalverbum udtrykkeligt er markeret som hørende til en bestemt sproghandlingstype.

3. Ross, Alf 1966: *Om ret og retfærdighed*, København, § 12, side 51-53.

Disse funktionsmarkører angiver ytringens øjensynlige eller foreløbige type. Den endelige type afhænger ikke blot af hvad der markeres sprogligt i ytringen, men også af hvad der markeres ved ikke-sproglige midler, fx stemmeføring og mimik i situationen, og af hvorledes disse markeringer forholder sig til den baggrundsviden som parterne har, således at den endelige fastlæggelse af hvad sproghandlingen tæller som, sker i interaktionsforløbet og først kan fastlægges af en observatør 3 replikker senere (se § 79 note 12!). Handlingstypen er jo nemlig ikke et spørgsmål blot om afkodning af en tekst, men om konstituering af en social institution.

Der behøver således ikke at være et en-til-en forhold mellem sprogligt udtrykt og faktisk etableret funktion af en ytring. Mange forsøg på beskrivelse og klassifikation af sproghandlinger er gået ud fra udtryksmulighederne og er nået til sproghandlingstypen. Her bliver bevægelsen den anden vej, handlingstyperne er kendt, og det undersøges så hvilke af de kendte handlingstyper udtryksmidlerne kan bruges til.

Den mest iøjnefaldende markør for sproghandlingstypen er sætningstypen og afslutningstegnet: fremsættende sætninger som afsluttes med et punktum, spørgende sætninger som afsluttes med et spørgsmålstegn, og bydeformede sætninger som afsluttes med et udråbstegn.

Skellet mellem fremsættende sætning og spørgsmål, er ikke et skel mellem forskellige typer af sproghandlinger, men mellem om sproghandlingen er en svar-sproghandling eller en åbnings-sproghandling af i øvrigt samme type. Et spørgsmål kan således være 1) at spørge efter en påstand og indlede en debat, typisk *ja-nej*-spørgsmål, 2) at spørge efter en oplysning og indlede en orientering, typisk *hv*-spørgsmål, 3) at spørge efter en dom, og indlede en bekendelse eller terapi, nemlig ved *ja-nej*-spørgsmål om modtagerens vurderinger (se § 20), - *Er den god?*, eller 4) spørgsmålet kan i sig selv være en regulering, nemlig når udsagnet i *ja-nej*-spørgsmålet er afsenderens eller modtagerens fremtidige handling, fx: - *Skal jeg låne dig bogen?*, -*Vil du række mig saltet?* Derimod kan et spørgsmål næppe tjene som en dom, og alle sætninger kan jo være kommunikativer eller metasprog (idet - *Hvor er den hæslig!* ikke under nogen omstændigheder er et spørgsmål).

En bydeform tjener typisk som et regulativ der indleder en forhandling, nemlig hvis udsagnet *ikke* handler om kommunikationshandlinger: - *Gå!*, - *Sov godt!*; er verbet derimod et ytringsverbum, tjener bydeformen som en åbning af en debat, terapi eller orientering: - *Sig mig om han døde af en overdosis!*, - *Sig mig, hvad synes du om det!* - *Fortæl mig hvad hun sagde!* Men bydeformen kan også tjene som grunden i en betingelsessætning: - *Hug dit brænde selv, og du får varmen to gange.*

Og endelig kan den fremsættende sætning være svar-sproghandling af alle 5 typer, afhængigt af hvad udsagnet handler om: påstand hvis meddelelsen er kontroversiel, oplysning hvis meddelelsen ikke er kontroversiel, regulering hvis meddelelsen handler om afsenderens eller modtagerens fremtidige handlinger, en dom hvis omsagnet er privat, og et kommunikativ eller metasprog, hvis udsagnet ikke hænger sammen med konteksten (den tekstlige).

Denne mangel på overensstemmelse mellem sproghandlingstype defineret på grundlag af dens muligheder for at indgå i bestemte interaktionsformer, og så deres syntaktiske type, har bekymret mange. Searle beskriver det således [4]: Ytringen

(83.2)

- *Kan du række mig saltet? (Can you pass the salt?)*

er på en gang sekundært og bogstaveligt et spørgsmål, og primært og indirekte det at bede om noget. Searles forklaring lyder således:

(83.3)

1. trin: X har spurgt mig om jeg er i stand til at række ham saltet (kendsgerninger om samtalen).
2.trin: Jeg antager at han samarbejder i samtalen og at hans ytring derfor har et sigte eller en hensigt (princippet om samarbejde i samtalen).
3. trin: Situationen tyder ikke på nogen teoretisk interesse fra hans side i min evne til at nå saltet (baggrundsinformation).
4. trin: Han ved desuden antagelig at svaret på spørgsmålet er ja (baggrundsinformation, dette trin er ikke nødvendigt, men gør overgangen til 5. trin lettere).
5. trin: Derfor er hans ytring sandsynligvis ikke kun et spørgsmål. Det har sandsynligvis et yderligere talehandlingssigte (slutning fra trin 1, 2, 3 og 4). Hvad kan det være?
6. trin: Der er for enhver direktiv talehandling en forberedende betingelse om at modtageren skal være i stand til at udføre den handling som omtales i den propositionelle indholdsregel (talehandlingsteori).
7. trin: X har således stillet et spørgsmål hvis bekræftende svar medfører at en forberedende betingelse for at bede om salt er opfyldt (slutning fra 1. og 6. trin).
8.trin: Vi er ved at spise middag, og folk bruger normalt salt til middag; de rækker saltet frem og tilbage, og prøver at få andre til at række det frem og tilbage, osv (baggrundsinformation).
9. trin: Han har således hentydet til opfyldelsen af en forberedende regel for det at bede om noget, hvilken talehandling det er meget sandsynligt at han vil udføre (slutning fra 7. og 8. trin).
10. trin: Når der ikke er andre sandsynlige talehandlinger, er han sandsynligvis i gang med at bede mig om at række ham saltet.

Renate Bartsch[5] indvender herimod at der ikke er mere indirekte i tolkningen af - *Kan du række mig saltet?* som det at bede om noget, end der er ved tolkningen af samme sætning som et spørgsmål. Der er ikke nogen tolkning af sætningen uafhængig af tolkningen af den som sproghandling. Så man må altid foretage et spring fra sætningsmening til ytringstolkning (*ytringsmening* som Searle kalder det).

---

4. Searle, J.R. 1979: *Expression and meaning, Chap. 2 Indirect Speech acts*, Cambridge University Press, Mass. Oversættelse: OT.

5. Bartsch, Renate, 1979: *Semantical and pragmatical Correctness as Basic Notions in the Theory of Meaning*, i
Journal of Pragmatics 3, p. 1-43.
Bartsch, Renate, 1984: *The Structure of Word Meanings: Polysemy, Metaphor, Metonymy* i
Landman, Fred, Frank Veltman (eds), 1984: *Varieties of Formal Semantics*, Foris Publications, Dordrecht. (Denne sidste kommenterer Searles teori om metaforer, som helt svarer til hans teori om indirekte sproghandlinger).

Dette 'spring' sker efter de regler om relevans som er beskrevet i § 65 ff. Modtageren af (83.2) må gå ud fra at der hverken er tale om et orienteringsspørgsmål eller om et debatspørgsmål, for afsenderen kender antagelig allerede det ukontroversielle svar - *Ja*. Og modtageren ved at svaret *Ja* ville videregive følgende information: 'jeg er i stand til at række dig saltet', og ville ikke være optimalt relevant for afsenderen af (83.2), dvs. ikke umagen værd at tolke.

Modtageren af (83.2) indskyder så i 3 omgange relevante logiske principper som via (deduktive eller abduktive) ræsonnementer fører til konklusioner der er mere relevante for ham:

(83.4)
OPLYSNING: A siger: - *Kan du række mig saltet*
PRINCIP: Svar på et spørgsmål er kun relevant for den der ikke kender svaret
OPLYSNING: M ved at A ved at M er i stand til at række A saltet
KONKLUSION: A spørger ikke, men gør Ms evne til at række saltet til A manifest

OPLYSNING: A gør Ms evne til at række saltet til A manifest
PRINCIP: A gør kun det manifest som er relevant for M (i Ms interesse) (65.5)
KONKLUSION: A meddeler M at Ms evne til at række saltet til A er relevant

OPLYSNING: A meddeler M at Ms evne til at række saltet til A er relevant
PRINCIP: En forudsætning er kun relevant hvis dens metonym er relevant (65.11)
PRINCIP: Evnen til at række saltet er forudsætning for at række saltet
KONKLUSION: Det er relevant for M at række saltet (for at bevare det gode forhold til A)

Denne konklusion er optimalt relevant i forhold til modtageren, for Ms reaktion på As forsøg på at få M til at række A saltet, vil definere deres fremtidige relationer, og dem er M interesseret i at præge.

Man kan se at denne analyse er korrekt ved at svaret - *Ja* ikke kan betyde det som man umiddelbart skulle tro, nemlig 'jeg er i stand til at række dig saltet', men tæller som et løfte fra modtagerens side om at række afsenderen saltet. - *Ja* betyder altså: 'hvis jeg ikke rækker dig saltet har du ret til negative sanktioner over for mig.'

Dette ræsonnement svarer i store træk til Searles. Der benyttes som hos Searle indskudte logiske principper der omfatter almen viden om sproghandlinger, og viden om parternes forudsætninger i kommunikationssituationen. Men de PRINCIPPER der indskydes, er af en helt anderledes beregnelig karakter, end Searles som virker meget ad hoc. De indskudte principper er i mit ræsonnement ganske simpelt princippet om relevans i en eller anden version. Det er kun nødvendigt at indskyde principper der har den oprindelige oplysning om samtalepartnerens ytring som enten grund (ved deduktivt ræsonnement) eller som følge (ved abduktivt ræsonnement) i en betingelsessætning. Man behøver altså ikke at forudsætte det som er konklusionen, som fx at 'vi er ved at spise middag, og folk bruger normalt salt til middag; de rækker saltet frem og tilbage, og prøver at få andre til at række det frem og tilbage, osv'. Der er den forskel at ræsonnementet i (83.4) ikke blot forklarer hvorledes et spørgsmål

kommer til at tælle som en opfordring, men også hvorledes formuleringen i (83.2) faktisk ikke betyder det samme som en bydeform ville betyde:

(83.5)
- *Ræk mig saltet!*

(83.2) er faktisk den simpleste måde at udtrykke det som afsenderen ønsker at udtrykke. Bydeformen ville have etableret en situation hvor A havde rettigheder i forhold til M - således som det er beskrevet i (82.6). Denne forudsætning gælder ikke for (83.2). Ms - *Ja* er et løfte hvor M uden nogen forudsatte magtrelationer forpligter sig selv til at udføre handlingen. Og svarer M - *Nej*, tæller dette ikke som det at nægte et påbud. Det tæller som en oplysning om at 'M ikke er i stand til at række A saltet'. Den spørgeformede sætning i (83.2) giver således i modsætning til den bydeformede i (83.5) modtageren mulighed for at sige nej uden at pådrage sig negative sanktioner.

Og det er netop As hensigt med valget af den spørgeformede sætning i stedet for en bydeformet sætning; den forudsætter ikke nogen magtrelation mellem parterne, og den er således mere høflig over for M end bydeformen. På denne måde er den spørgeformede sætning ikke en indirekte sproghandling, men den mest direkte måde at udtrykke den sproghandling som kunne kaldes 'at bede en gøre noget'.

Min forklaring har også den fordel frem for Searles at den er så generel at den også kan forklare funktionen af sætninger uden modalverber, som jo er indbygget i de forberedende regler for sproghandlingen: Det at bede om saltet kan jo nemlig også udtrykkes:

(83.6)
- *Rækker du mig (lige) saltet!*

Og den forklares alene ved sidste led i ræsonnementet (83.4) som det at bede om noget, mens Searles forklaring ikke ville nytte.

På lignende måde kan man forklare alle de såkaldte generaliseringer som Searle laver og som lyder:

(83.7)

A kan lave et indirekte løfte (forpligtelse af sig selv) ved enten at spørge om, eller ved at konstatere at en forberedende regel om hans evne til at udføre handlingen h, er opfyldt.

A kan lave et indirekte løfte ved at spørge om, men ikke ved at konstatere, at de forberedende betingelser om Ms ønske om at A gør h, er opfyldt.

A kan lave et indirekte løfte ved at konstatere at, og ved i nogle udformninger at spørge om, reglen om det propositionelle indhold er opfyldt.

A kan lave et indirekte løfte ved at konstatere at, men ikke ved at spørge om, ærlighedsreglen er opfyldt.

A kan lave et indirekte løfte ved at konstatere eller ved at spørge om, hvorvidt der i øvrigt er gode grunde til at udføre h, undtagen når grunden er at A vil eller ønsker at gøre h, i hvilket tilfælde han

kun kan konstatere, men ikke spørge om, hvorvidt han ønske at gøre h.

Som man ser kan alle disse 'generaliseringer' beskrives ved den ene regel at modtageren ved at indskyde et logisk princip der har en af de forberedende regler som følgen i et betingelsesforhold, ved abduktion kan nå til den tolkning som skal gælde.

William Labov har også udviklet en teori om indirekte sproghandlinger. Hans eksempel er følgende[6]:

(83.8)

A er en gymnasieelev som taler i telefon med sin moder B, som i fire dage har været væk hjemmefra for at hjælpe en gift datter. De ved begge to at datteren ønsker at moderen skal komme hjem. Moderen har ofte bebrejdet datteren A at hun ikke kan klare sig selv, hvad A har benægtet.

A1: Og hvornår regner du med at komme hjem?

B2: Hvorfor det?

A3: Jo, det hele er ved at blive lidt for meget, /ler/ det er - det er ved at blive for hårdt...

B4: Nå, hvorfor fortæller du ikke Helen det?

Labov bruger nu en del plads på at gøre rede for at A1 ikke er et oplysningsspørgsmål, men det at A beder om at B gør noget for hende. Han formulerer det som en generel regel således:

(83.9)

I. Hvis A beder B udføre en handling X på tidspunktet T, kan As ytring kun opfattes som et gyldigt påbud hvis følgende forudsætninger holder stik: B antager at A antager (= det er et AB-forhold at)

1. X udføres med hensigten Y
2. B er i stand til at gøre X
3. B har pligt til at gøre X
4. A har ret til at bede B gøre X

II: Hvis A spørger B om orientering om hvorvidt en handling X er udført, eller på hvilket tidspunkt T X vil blive udført, og de 4 forudsætninger for et påbud gælder, så vil det blive opfattet at A har udtrykt en underliggende ytring; B: gør X!

Labov begrunder sin analyse med at svaret i B2 jo ikke betyder: B2a 'hvorfor regner jeg med at komme hjem', men kun kan tolkes som: B2b 'hvorfor beder du mig komme hjem?', og han argumenterer med at A3 dokumenterer at denne tolkning er rigtig (jvf. Sacks dokumentaristiske princip). Igen er det i høj grad nogle ad hoc regler der opstilles.

Interaktionen kan imidlertid forklares alene ud fra de generelle idealforventninger,

6. Labov, W., 1972: *The Study of Language in its Social Context*, i Giglioli, P. P., 1972: *Language and Social Context*, Penguin, Harmondsworth. Oversættelse OT.

herunder relevans, og om de indskudte relevante logiske principper. Jeg tolker B2 som en problematisering af ærligheden i A1. A1 foregiver at være et spørgsmål efter information, som forudsætter at A ikke kender svaret, men er interesseret i at kende det. I B2 spørger B så efter As interesse i at vide det. Jeg tolker altså B2 som: B2c 'hvorfor vil du gerne vide det', og ikke som B2b 'hvorfor beder du mig komme hjem'. For B2 gælder jo det samme princip, at B kun kan spørge om noget som hun ikke ved i forvejen, og hun ved jo hvornår og hvorfor hun selv regner med at kommer hjem. Derimod ved hun ikke hvorfor A ønsker oplysningen. Man kan så lægge mærke til at A2 uden besvær kan tolkes som et svar på B2c, nemlig A3b: 'jeg vil gerne vide det fordi det hele er ved at blive lidt for meget'.

Man lægger mærke til at min forklaring er bedre i overensstemmelse med den oplysning som Labov selv anfører, nemlig at A ikke vil indrømme at hun ikke kan klare sig selv. Og det hele er forklaret uden opstilling af ad hoc regler som (83.8-II).

§ 84. Funktionsmarkører

Austins oprindelige idé om hvordan man gør ting med ord, kom af fænomenet performativer. Det er sætninger der ikke kan have sandhedsværdi, fordi de henviser til sig selv og er sande i og med de er sagt: - *Jeg lover dig herved at betale pengene tilbage på fredag*, - *Jeg døber dig i Faderens, Sønnens og Helligåndens navn*, - *Jeg erklærer jer for rette ægtefolk at være*, - *Jeg kondolerer*. Man kan ikke betvivle sandheden af eller benægte disse sætninger, således som man kan ved sætninger der ud fra en overfladisk syntaktisk synsvinkel har samme form: - *Jeg svæver lige nu 10 meter over dit hoved*, - *Jeg kan ikke se noget*, - *Jeg beder dig normalt ikke om noget*. Man har altså: * - *Jeg lover dig herved ikke at betale pengene tilbage på fredag*, - *Jeg svæver ikke lige nu ti meter over dit hoved*.

Begge typer af sætninger har *jeg* som (logisk) subjekt, og står i nutidsform. Men performativerne kan kendes på at der i dem altid kan indskydes et *herved*, mens dette ord aldrig kan indsættes i de andre sætninger: - *Jeg lover dig herved at betale pengene tilbage på fredag*, * - *Jeg beder dig herved normalt ikke om noget*.

Dette fænomen at bestemte typer af sætninger ikke kan benægtes, gælder jo i øvrigt også alle regulativer og spørgsmål; man kan ikke benægte en imperativ, og heller ikke et *hv*-spørgsmål.

Dette forhold har så ført til at man[7] har foreslået at alle ytringer havde en 'skjult' eller 'borttransformeret' oversætning der var et performativ med det verbum som nu betegnede den sproghandling der var tale om: - *Hun kom allerede i går*, skulle altså

7. Lakoff, G. 1971: *On generative Semantics*, i Steinberg and Jakobowits (eds) 1971: *Semantics*. Cambridge Mass.
Ross, J.R., 1970: *On Declarative Sentences* i Jacobs/Rosenbaum (eds), 1970: *Readings in English Transformational Grammar*, Waltham Mass.

være afledt af en dybdestruktur der kunne være: 'jeg påstår herved at hun allerede kom i går'.

Der er flere indicier på at det er således: det første er eksempler af typen: - *Hvis du er sulten er der mad i køleskabet.* Det er klart at maden også vil være der selv om 'du' ikke er sulten. Meningen med sætningen kan kun være: 'hvis du er sulten, kan jeg herved oplyse dig om at der er mad i køleskabet'.

Normalt kan man kun bruge ordet *selv* når der henvises til subjektet i en oversætning, fx *Peter sagde at denne artikel var skrevet af Anne og ham selv*, men ikke **Den var skrevet af Anne og ham selv*. Når man nu altid kan sige: *Denne artikel er skrevet af Anne og mig selv*, kunne det tyde på at der var en strøget performativ sætning der har *jeg* som subjekt: 'Jeg oplyser herved at denne artikel er skrevet af Anne og mig selv'.

Den slags argumenter kan vise at en sådan syntaktisk teori om en dybdestrukturel strøget performativ oversætning på alle ytringer er en mulig forklaring på en række fænomener, men langt fra at det er den bedste, simpleste og teoretisk mest tilfredsstillende[8]. En teori der beskriver hvorledes kommunikationssituationens parter altid er nødvendige for at sætningens bestemthedsendelser og tidsangivelser skal have mening kan også forklare alle de indicier der fremføres for den syntaktiske performativanalyse.

Her skal det blot konstateres at det er påfaldende at performativformuleringen er mulig (i visse tilfælde kun med *herved*, fx *jeg påstår herved at..*) ved påstande, oplysninger og domme, men praktisk taget ikke forekommer i virkelig interaktion, mens performativet er nødvendigt i de sproghandlinger som kaldes 'deklarativer', dvs. sproghandlinger i offentlige og rituelle sammenhænge som retssager og kirkelige handlinger. Man kan også se at hvis man formulerer en almindelig påstand som et performativ: *Jeg skal hermed erindre dig om at...*, får det straks karakter af en juridisk handling, noget med vidneansvar og sandhedsbesværgelser. Performativerne er således den form man bruger når man vil have ytringen til at tælle som en regulerende sproghandling, og i det øjeblik man formulerer en påstand som et performativ, får ytringen karakter af en regulering som indgår i en forhandling og ikke i en debat.

Det er klart at modalverberne, som er en syntaktisk definerbar klasse af verber (se § 21), spiller en rolle som markører af sproghandlingen. Men det ser ud til at forbindelsen i de fleste tilfælde er indirekte som beskrevet ovenfor. Kun ved at indskyde logiske principper i et abduktivt ræsonnement kan man tolke hvilken sproghandlingsfunktion ytringen skal have. Det ser også ud til at oversættelsesækvivalenterne på forskellige sprog ikke har samme funktioner, som altså synes at være konventionaliseret forskelligt på forskellige sprog. Modalverberne spiller kun en rolle

8. Grewendorf, Güther 1972: *Sprache ohne Kontext. Zur Kritik der performativen Analyse*, i Wunderlich, Dieter, 1972: *Linguistische Pragmatik*, Athenäum, Frankfurt am Main,

som sproghandlingsmarkører i sætninger i præsens aktiv og med afsenderen eller modtageren som subjekt, og sproghandlingen er da altid af den regulative type. Hvilken sproghandling modalverberne i disse sætninger markerer på dansk fremgår af følgende skema:

(84.1)

sætningstype:	spørgesætning		:: fremsættende sætning	
subjekt	: afs.	: modt.	:: afs.	:modt.
kunne	bede om lov/ngt/ påbyde	bede om ngt påbyde	love	tillade
ville	-	bede om ngt/ tilbyde/påbyde	love	-
skulle	tilbyde	?	love	påbyde
måtte	bede om lov	?	?	tillade/påbyde
burde	?	?	?	påbyde
turde	bede om lov	?	?	?

'-' angiver at sætningen ikke er acceptabel, '?' angiver at sætningen næppe tæller som en særlig regulerende sproghandling men som en oplysning

Det drejer sig om eksempler som: - *Kan jeg gå nu? - Kan jeg få en avis! - Kan jeg så få en undskyldning! - Kan du nå saltet?, - Kan du så komme afsted! - Jeg kan skrive dig en check! - Du kan sove i laden! - Vil du række mig saltet? - Vil du have en is? - Vil du så komme ud! - Jeg vil køre dig hjem! - Skal jeg bære pakkerne? - Jeg skal være der som et søm! - Du skal gå nu! - Må jeg gå i gården? - Du må komme hjem i morgen! - Du må ned og hente den! - Du bør sende hende en hilsen! - Tør jeg tage et stykke?* De sætninger som er markeret med '-' i skemaet synes ikke at være velformede sætninger: * - *Vil jeg gå nu?* * - *Du vil tage din hat og gå.* De sætninger der er markeret med '?', kan nok siges, men etablerer da ikke en relation mellem afsender og modtager, men beskriver som en oplysning afsenderens eller modtagerens forhold: - *Skal du gå nu?* er et informationsspørgsmål, - *Jeg må afsted,* beskriver en pligt uafhængig af kommunikationssituationen, evt. som en undskyldning.

De fleste modalverber kan også optræde som sproghandlingsmarkører i præteritum med 1. eller 2. person som subjekt: - *Kunne jeg gå nu? - Ville du række mig saltet? - Skulle jeg bære pakkerne?* Meningen med denne fortidsform er overalt det hypotetiske. Sproghandlingen bliver mere åben i den forstand at begge svarmuligheder er tilgængelige for modtageren (således som beskrevet ovenfor), og dermed mere høflig, mindre insisterende på magtforhold. Denne regel gælder ikke *måtte* i betydningen tilladelse: - *Du måtte komme hjem i morgen. - Du måtte ned og hente den,* kan ikke være regulerende sproghandlinger.

Modalverberne er inverser, således at der er særlige betydninger af negationen, og af negationen i spørgsmål: - *Vil du med til fodboldkamp?* er et tilbud, og det er - *Vil du ikke med til fodboldkamp?* også. - *Du må ned og hente den!* er et påbud, men kan

ikke benægtes. - *Du må komme hjem i morgen!* er en tilladelse og - *Du må ikke spille i kælderen!* er et forbud.

Flere modalverber kan både i 1., 2. og 3. person og både i præsens og præteritum have en epistemisk betydning, hvor de angiver hvilken styrke sandhedsværdien har: - *Napoleon skal have sovet i denne seng, han må have sovet dårligt, han kan næppe have lukket et øje.* Denne epistemiske betydning vil altid gøre sproghandlingen til en oplysning. Mere skal der ikke siges om modalverber her.

Den næste funktionsmarkør der skal omtales er attitudeadverbialerne. Det er en syntaktisk afgrænset kategori af adverbialer (se §§ 16,17 og 24), som angiver med hvilken attitude ytringen fremsættes, eller altså med hvilken sproghandlingsfunktion, fx *formodentlig, beklageligvis.*[9]. Attitudeadverbialer kaldes også *ytringsadverbialer* eller *refleksionsadverbialer*, fordi afsenderen med dem reflekterer, ikke over det propositionelle indhold, men over forholdet mellem afsenderen selv og indholdet. Det betyder så også at attitudeadverbialer altid er en markering af at der findes en uden for det propositionelle indhold stående fortæller, der reflekterer over sit forhold til indholdet. Attitudeadverbialer markerer således altid at der ikke blot er tale om en orienteringssituation med oplysninger fra afsender til modtager, men at der åbnes for metakommunikation om de oplysninger der ellers gives, enten for den debat om det er sandt hvad afsenderen beretter, eller for en bedømmelse (terapi, bekendelse) og vurderinger af det der berettes.

Afsenderen markerer med attitudeadverbialerne sin holdning i to retninger, dels til at markere hvad (hvilke relationer og hvilke informationer) der forudsættes, og dels til at signalere hvilke reaktionsmuligheder der dermed åbnes for modtageren.

Generelt kan man sige at attitudeadverbialer enten modificerer den ellers markerede sproghandlingsmarkør, eller optræder som en ekstra, parentetisk sproghandling i forhold til den dominerende sproghandlingsmarkør.

Man[10] kan skelne mellem følgende adverbialmarkeringer:

1) **Kriteriemarkører**: attitudeadverbialer der angiver kriteriet for påstande. Attitudeadverbialet *åbenbart* angiver at afsenderens grunde til at tro på sandhedsværdien af sætningen, udgøres af et indirekte ræsonnement, og ikke direkte sansning eller sikker efterretning. Adverbialet angiver altså med hvilken vægt sproghandlingen indgår i den interaktionsform som drejer sig om sandhedsværdien: debatten. Man kan ikke bruge *åbenbart* i sproghandlinger som, med andre midler, er markeret som hørende til en anden kategori end påstande, de kan ikke stå i regulerende sproghandlinger i bydeform, det kan ikke stå i domme, og det kan faktisk heller ikke stå i oplysninger, dvs. sætninger hvor afsenderen har en viden som modtageren ikke har: * - *Gå*

9. Bartsch, Renate, 1972: *Adverbialsemantik*, Athenäum, Frankfurt am Main.

10. Andersen, John Edelsgaard 1986: *Adverbier - sprogvidenskabens stedbørn* i Nauman, H.P. & S. Sonderegger 1986: *Beiträge zur nordischen Philologie 15, Festschrift Oskar Bandle*, Helbig & Lichtenhahn.

*åbenbart! * - Jeg har åbenbart hovedpine, * - Det er åbenbart her jeg bor.* Kriteriemarkører kan altid stå i følgende kontekst: *At det og det er tilfældet, er ..... sandt.* Eksempler: *faktisk, formentlig, formodentlig, givetvis, muligvis, måske, naturligvis, nok, rimeligvis, sandsynligvis, selvfølgelig, sikkert (=visseligen), tilsyneladende, tydeligvis, ubetinget, uden tvivl, utvivlsomt, velsagtens, virkelig, vistnok, øjensynlig, åbenbart.*

2) **Vurderende adverbialer**: attitudeadverbialer der angiver afsenderens vurdering af ytringens indhold, hvis sandhed forudsættes. Attitudeadverbialet *beklageligvis* angiver afsenderens dom (attitude) om udsagnet, men sproghandlingen er ellers ikke nogen dom, men (en påstand eller) en oplysning. Adverbialet *beklageligvis* er således en parentetisk tilføjet ekstra sproghandling, som ikke udgør en del af sætningens øvrige relevansstrukturering. Den inviterer således til en situation hvor der kan spørges til afsenderens ærlighed, om oprigtigheden i beklagelsen. Vurderende adverbialer kan ikke forekomme i sproghandlinger der på anden vis er markeret som påstande eller reguleringer, og altså ikke sammen med kriterieadverbialer: * - *Gå beklageligvis!*, * - *Sov hun heldigvis godt?*, * - *John kommer beklageligvis måske i morgen.* Eksempler på vurderende attitudeadverbialer: *beklageligvis, begribeligvis, desværre, forbavsende nok, forståelig nok, glædelig nok, heldigvis, skuffende nok, ubegribeligvis, utrolig nok, ærgerlig nok.*

2a) Vurderende attitudeadverbialer der parentetisk angiver en vurdering af en handling: *af vanvare, dumt nok, forsætligt, klogt nok, letsindigt nok, med vilje, retfærdigvis, ved en fejltagelse.*

3) **Distancemarkører**: fokuserbare attitudeadverbialer hvormed afsenderen tager forbehold med hensyn til sandhedsværdien af en påstand eller oplysning: *angiveligt, det der med et fint ord kaldes, efter sigende, groft sagt, i drømme, i fantasien, i og for sig, ligesom, lissom, mildt sagt, om jeg så må sige, som bekendt, som de fleste ved.*

4) **Engagementsmarkører**, der parentetisk angiver graden af engagement og ærlighed hvormed sproghandlingen fremsættes: *alvorligt talt, bogstaveligt talt, dybest set, egentlig, faktisk, i al fortrolighed, i virkeligheden, mellem os sagt, når alt kommer til alt, oprigtigt talt, ærlig talt.*

5) **Kompositionsmarkører**, som parentetisk og ikke fokuserbart angiver ytringens plads i forhold til andre ytringer (i den samme eller anden tekst): *afslutningsvis, alligevel, derefter, desuden, for at knytte an til..., hvis jeg lige må sige noget ganske kort, hvis vi ser på side 2 linje 13, i forlængelse af det der er blevet sagt, i lighed med..., i modsætning til, indledningsvis sagt, med andre ord, yderligere.*

Den sidste sproghandlingsmarkør er selve den omsagnstype som findes som den fremsatte information i sætningen. Den fremsatte omsagnstype definerer hvilke svarmuligheder der er åbne for modtageren og bestemmer dermed sproghandlingstypen. I § 30 defineres en række forskellige verber og omsagnstyper, og nogle af disse bestemmer, hvis de er den fremsatte information i sætningen (markeret med store

bogstaver), og hvis sproghandlingstypen ikke er bestemt på anden måde, også hvilken sproghandlingstype der er tale om : a) konstaterende adjektiver hører til i påstande eller oplysninger, fx - *Hun var ikke **gift***, b) relative adjektiver hører til i påstande eller oplysninger, fx - *Han var **ret høj**,* c) sanseverber (i 1. person præsens) hører til i domme, fx - *Jeg **hører** nogen gå nedenunder*, d) psykologiske egenskaber hører til i domme, fx - *Han var også **ret dum***, e) vurderinger hører til i domme: - *Maden er **dejlig***, f) transverser (i 1. person præsens) angiver påstande, fx - *Jeg **ved** at han har været her*, g) faktiver kan markere påstande eller domme: - *Det er en **kendsgerning** at han kommer*, - *Det er **beklageligt** at han kommer*, h) modalord er omtalt under modalverber, de markerer regulerende sproghandlinger i 1. og 2. person præsens, fx - *Du **skal** i seng nu*, i) vurderende ytringsverber er (som performativer) påstande eller domme: - *Jeg **anklager** dig for at være lingvist*, - *Jeg **bebrejder** dig at du er montague-tilhænger*, j) sætninger med substantiver som fokuseret eller fremsat information, kan være oplysninger, påstande eller domme. Domme kan de være hvis substantivet har positiv eller negativ værditilskrivning, dvs. indeholder vurderende forudsatte og konvergente semer (se § 30). Det er således en oplysning eller påstand at sige: - *Petersen er **journalist***, - *Retsforbundet har til mål at **indføre jordrente***, mens det er en dom at sige: - *Petersen er **en bladsmører**, Retsforbundet har til mål at **indføre retsstaten***; k) Alle andre omsagnstyper er, hvor intet andet er markeret, påstande eller oplysninger, fx - *Hun anklagede ham for at være lingvist*, - *Han tvang hende til at gå*. l) Det er dog værd at bemærke at værditilskrevne substantiver også kan forekomme som nævnt information, uden at have virkning på hele ytringens sproghandlingstype: - *Bladsmøreren **er** gået*; værditilskrivningen ved ordet *bladsmører* gør ikke ytringen til en dom, de er en oplysning, men værditilskrivningen bliver kommunikeret ved sekundær kontekstuel effekt, og kan således sammenlignes med et ekstra parentetisk tilføjet sproghandling - på samme måde som de parentetiske attitudeadverbialer fungerer: - *Bladsmøreren **er** gået*, har altså nærmest meningen: 'journalisten (og han er elendig til sit job) er gået'.

I det omfang en ytrings sproghandlingstype alene afhænger af den markerede funktion eller fremsatte information bestemmes den altså ved de 5 funktionsmarkører: syntaktisk type, performativ, modaltypen, attitudeadverbialet og omsagnstypen. Men som nævnt vil den type sproghandlingen kommer til at tælle som også afhænge af hvilke relationer der forudsattes hos parterne og hvilke forudsatte informationer der ellers er på spil i situationen.

§ 85 Relationer

Sproghandlingens funktion afhænger ikke blot af hvad der udtrykkes, men også i høj grad af hvilke relationer mellem parterne der forudsættes, og hvad der i øvrigt forudsættes af information, to forhold som man tilsammen kan kalde kommunikations-parternes **baggrundsantagelser**. Hvis M har spurgt A hvad klokken er, tæller As

ytring: *7.40* som en oplysning. Begge parter ved at A ved hvad klokken er og at M ikke ved hvad klokken er. Hvis begge parter ved at M skal nå en bus 7.45, og A uopfordret siger *7.40*, tæller ytringen som en påmindelse eller advarsel eller påbud om at nu skal M til at gå ud af døren. Hvilken en type regulering der er tale om afhænger af de magtrelationer der hersker mellem parterne, konen giver nok påmindelser til manden, moderen advarsler til det voksne barn, og faderen påbud til det lille barn. Det drejer sig altså ikke blot om hvad A og M har som fælles baggrundsantagelser, men også om hvad A ved at M har som baggrundsantagelse, og om hvad M ved at A har som baggrundsantagelse.

Da jeg ved en konference i Pisa om sprogfilosofi diskuterede dette problem med John, gjorde han opmærksom på at man kan blive ved med at undersøge stadig dybere niveauer i bevidstheden.

(85.1)
- *Da jeg ... diskuterede dette problem med John, gjorde...*

Hvad var det der skete her? Altså præcis mellem mig der skriver dette, og dig, læser, der sidder og læser dette lige nu? Da jeg skrev *John*, forudsatte jeg både at jeg kender John R. Searle så godt at vi er på fornavn med hinanden, og at alle læsere af denne bog også er på fornavn med den berømte amerikanske filosof, eller i det mindste ved at jeg kender ham så godt at jeg er på fornavn med ham. Resten af denne paragraf skal nu handle om hvorledes vi, du og jeg, kære læser, 3 linjer over (85.1) opfattede at vi opfattede om disse forudsætninger holdt stik. Den lidt kunstige skrivesituation er en nødvendighed for at du, læser, kan følge med i den ikke helt simple gennemgang af forudsætningernes niveauer.

Problemet vil blive illustreret i nogle diagrammer som er opfundet af Harder og Kock [11]. *A* betegner afsenderen, i (85.1) mig, og *M* betegner modtageren, i dette eksempel dig, læseren. *A+* betegner så at jeg har som baggrundsantagelse det som markeres som forudsat i en given ytring, og *M-* at du ikke har som baggrundsantagelse det som forudsættes. *AM-* angiver at jeg antager at du ikke har den baggrundsantagelse som forudsættes af min ytring, *MA+* at du tror at jeg har den.

11. Harder, Peter & Christian Kock 1976: *The Theory of presupposition failure*, Travaux du cercle linguistique de Copenhague vol XVII, Akademisk forlag, København, med de ændringer jeg har foretaget i :
Togeby, Ole, 1984: *Teksten er skabt af mennesket - om hermeneutisk tekstvidenskab i Skandinavien*, i Ringgaard, K.& Viggo Sørensen (eds) 1984: *The Nordic Languages and Modern Linguistics 5. Proceedings of the Fifth International Conference of Nordic Languages and Modern Linguistics in Århus 27/6-1/7 1983*, Nordisk Institut, Aarhus Universitet, Århus.

(85.2)

```
   A+  M+          A+  M-          A+  M-          1. niveau
  AM+  MA+        AM+  MA+        AM-  MA+         2. niveau
 AMA+  MAM+      AMA+  MAM+      AMA+  MAM+        3. niveau
AMAM+  MAMA+    AMAM+  MAMA+    AMAM+  MAMA+       4. niveau
i. standard-    ii. A naiv,     iii. A gør indtryk,
situationen     M udenfor       forstillet naivitet

   A+  M-          A-  M           A- M            A-  M-
  AM-  MA+        AM   MA         AM  MA+         AM-  MA-
 AMA+  MAM-      AMA+  MAM       AMA+ MAM        AMA+  MAM-
AMAM+  MAMA+    AMAM   MAMA     AMAM  MAMA+     AMAM+  MAMA+
iv. gennemskuet for- v. forstillelse  v. vellykket for-  vi. gennemskuet
 stillet naivitet                      stillelse, M naiv  forstillelse

   A-  M           A   M-
  AM   MA         AM   MA         AM+                     MA+
 AMA   MAM       AMA   MAM              MAM-          AMA-
AMAM   MAMA     AMAM   MAMA
vii. A uærlig   viii. M udenfor  ix. fejl hos M =   fejl hos A =
                                  A ovenpå            M ovenpå

                  A+          A-        M+        M-
                 AM-   eller  AM+       MA-  eller MA+
 ingen fejl =
 x. balance     xi. A usolidarisk     xii. M ignoreret

   A-              A-  M           A-  M
  AM               AM   MA-        AM   MA-
 AMA-             AMA-  MAM       AMA-  MAM
AMAM             AMAM   MAMA-     AMAM   MAMA+
xiii. retorisk   xiv. vellykket  xv. ironi taget
 adfærd          ironi           som forstillelse

   A-  M+          A-  M-          A+  M-
  AM+  MA-        AM-  MA-        AM-  MA+
 AMA-  MAM+      AMA-  MAM-      AMA+  MAM-
AMAM+  MAMA-    AMAM-  MAMA-    AMAM-  MAMA+
xvi. gøre grin med, xvii. skuespil, xviii. møveri
sarkasme            leg, kynisme
```

Man kan nu skelne mellem en række forskellige situationer med forskellige beskrivelser af mine og dine antagelser af forudsætningerne. Der er først den situation at da jeg skrev (85.1), så var jeg faktisk på fornavn med John Searle, du var på fornavn med John Searle, jeg vidste at du var det, og du vidste at jeg var det; det vidste jeg at du vidste, ligesom du vidste at jeg vidste dette; det er situation i., **standardsituationen**.

Man kunne nu tænke sig at situationen var en anden, at jeg faktisk er på fornavn med John Searle, at du ikke er det, men at jeg tror at du er det, jeg er således **naiv**, situation ii. Heller ikke denne mulighed synes dog sandsynlig som det der virkeligt skete da du læste sætningen.

Situation iii. er den hvor jeg er dus med John, du er ikke, jeg ved at du ikke er

det, men du tror at jeg tror at du er det (MAM+), og det ved jeg (AMAM+). Det kan man kalde jeg vil **gøre indtryk** på dig, jeg må jo vise at jeg er så fin så jeg kender John, men jeg kan kun gøre det hvis jeg lader som om jeg er så naiv at jeg ikke ved at du ikke er det.

Nu kunne man tænke sig den samme situation, blot med den forskel at du har **gennemskuet** (MAM-) at jeg prøver at dupere dig ved at lade som om jeg er naiv, situationstype iv.

Nu kan det jo også meget vel være således at jeg ikke er på fornavn med John Searle; da jeg skrev *John*, forudsatte jeg altså noget som ikke var rigtigt, jeg **forstillede** mig, ved at forudsætte noget, som jeg ikke har som baggrundsantagelse, A-, samtidig med at jeg regnede med at du ikke ville opdage det: AMA+, situation v.

Man kunne også tænke sig at du netop gennemskuede det, MA-, uden at jeg anede at du gennemskuede mig (AMA+), mens du også gennemskuede at jeg godt vidste at du ikke var på fornavn med Searle, MAM-, hvad jeg heller ikke vidste, AMAM+, situation vi.

Nu kan man prøve at generalisere mønstrene. Generelt gælder det at *A-* indebærer **uærlighed** eller **ualvorlighed**. A ytrer noget der forudsætter noget som A selv faktisk ikke har som baggrundsantagelse, situation vii.

M- angiver det forhold at A forudsætter noget som M ikke har som baggrundsantagelse; ytringer med sådanne forudsætninger er **irrelevante** for M, der på sin side kan siges at være **udenfor den forståelseskonsensus** som A lægger op til, situation viii.

I et mønster hvor der er uoverensstemmelse mellem en værdi på 2. niveau, og den antagelse den anden har om denne værdi, tager denne anden **fejl**, ligegyldigt hvilken vej uoverensstemmelsen går, situationerne i ix. M tager altså fejl i iii, A tager fejl i vi. I det øjeblik den ene af to parter tager fejl, vil den anden være **ovenpå** (one-up). Hvis de begge tager fejl er ingen af dem one-up. **Balance** kan man kalde det hvis ingen er naive eller tager fejl som i standardsituationen: i og som i x, xvi, xvii, xviii.

Et andet fænomen er **solidaritet**; det gælder når der er overensstemmelse mellem de baggrundsantagelser A har, og de baggrundsantagelser A antager at M har. Er der ikke overensstemmelse, ved A altså at de to ikke har samme baggrundsantagelser, er A usolidarisk med M, situation xi. A er således usolidarisk to gange i iii. og iv. en gang i vi.

Læg mærke til at M ikke er usolidarisk i situationerne med M+ og MA- eller med M- og MA+ (fx situation ii, iii og iv). M har nemlig ikke noget ansvar for uoverensstemmelserne mellem parternes antagelser selv om han ved at der er uoverensstemmelser. Det har afsenderen jo når hun er klar over det. Man kan generelt sige at M føler sig **ignoreret** (usolidarisk behandlet) når der er uoverensstemmelse mellem hvad M antager, og hvad M antager at A antager; mens M bliver **anerkendt** (solidarisk behandlet) når der er overensstemmelse, situation xii.

Det er nu interessant at se at ærlighed og relevans, balance og solidaritet interagerer med hinanden. Man kan først skelne mellem 16 forskellige situationer når man kun betragter de to første refleksionsniveauer:

(85.3)

		M anerkendt		M ignoreret	
		M+	M-	M+	M-
		Ia: standard	Ib: begge naive	IIa: M naiv	IIb:A naiv
A+		A+ M+	A+ M-	A+ M+	A+ M-
	A	AM+ MA+	Am+ MA-	AM+ MA-	AM+ MA+
solidarisk		A- M+	A- M-	A- M+	A- M-
A-		AM- MA+	AM- MA-	AM- MA-	AM- MA+
		Ic: to naive	Id: kynisme	IIc: A naiv	II.d: M naiv
		IIIa: A naiv	IIIb: M naiv	IVa: to naive	IVb: møveri
A+		A+ M+	A+ M-	A+ M+	A+ M-
A er usolidarisk		AM- MA+	AM- MA-	AM- MA-	AM- MA+
		A- M+	A- M-	A- M+	A- M-
A-		AM+ MA+	AM+ MA-	AM+ MA-	AM+ MA+
		IIIc: M naiv	IIId: A naiv	IVc: hån	IVd: to naive

Man kan nu se hvorledes disse 16 situationer fordeler sig på de 4 forskellige balancesituationer:

(85.4)

Samme værdi for solidaritet og anerkendelse:

Balance:
I: A er solidarisk og M anerkendt: A er ærlig, a: standard
og A er uærlig, d: kynisme
IV:A er usolidarisk og M ignoreret: A er uærlig, c: hån, gøre grin

og A er ærlig, b: møveri

Begge naive:
I.: A solidarisk, M anerkendt: A er ærlig: b
A er uærlig: c
IV: A er usolidarisk, M ignoreret: A er ærlig: a
A er uærlig: d.

Forskellige værdier for solidaritet og anerkendelse:
M er naiv:
II.a: A er ærlig og solidarisk, og M er med og ignoreret
II.d: A er uærlig og solidarisk, og M er udenfor og ignoreret
III.b: A ærlig og usolidarisk, og M er udenfor og anerkendt
III.c: A uærlig og usolidarisk, og M er med og anerkendt

A er naiv:
II.b: A ærlig og solidarisk, og M udenfor og ignoreret
II.c: A uærlig og solidarisk, og M med og ignoreret
III.a: A ærlig og usolidarisk, og M med og anerkendt
III.d: A uærlig og usolidarisk, og M udenfor og anerkendt

Man kan se at one-upness er ensbetydende med forskellige værdier mellem solidaritet og anerkendelse (II og III). I disse naiv-situationer, hvor der altså altid er forskellig værdi for solidaritet og anerkendelse, gælder der så den spilleregel for A, at hvis A

og M har samme baggrundsantagelser undgår A naivitet ved at være solidarisk og er naiv ved at være usolidarisk, og hvis A og M ikke har samme baggrundsantagelser, så undgår A at være naiv ved at være usolidarisk, og er naiv ved at være solidarisk.

Man kan opstille det i et spilteoretisk matrice således:

(85.5) Spilteoretisk matrice:

```
      (Situationer med forskel på solidaritet og anerkendelse)
                   :: samme baggrund        :: forskellig baggrund
A solidarisk:      :: A ovenpå: IIa, IId    :: M ovenpå: IIb, IIc
                   ::                       ::
A usolidarisk:     :: M ovenpå: IIIa, IIId  :: A ovenpå: IIIb, IIIc
                   ::                       ::
```

Eksempler på disse fænomener kan være følgende: Jeg har sagt (85.1) uden at være på fornavn med Searle, A-, du er på fornavn med Searle: M+, men det ved jeg ikke: AM-, jeg brugte fornavnet *John* for at dupere dig ved at forstille mig AMA+. Du kender imidlertid Searle så godt at du ved at jeg ikke er på fornavn med ham MA-, og du ved at jeg bare prøver at forstille mig og dupere dig: MAM- og MAMA+:

(85.5)

```
A- M+
AM- MA-          en variant af IIc, A naiv, A fejl:
AMA+ MAM-        gennemskuet naiv forstillelse
AMAM+ MAMA+
```

Jeg prøvede at føre dig bag lyset, men gik ud fra at vi havde samme baggrund og valgte derfor efter 85.5 at være solidarisk med dig, og derfor blev jeg naiv og tog fejl.

Eller: Jeg kender ikke Searle, A-, du kender Searle M+, jeg tror at du heller ikke kender Searle: AM-, du tror såmænd gerne på at jeg kender Searle: MA+; det har jeg kalkuleret med: AMA+, men du aner selvfølgelig ikke at jeg tror at du ikke kender Searle, når du nu gør det, og jeg åbenbart også gør det: MAM+:

(85.6)

```
A- M+
AM- MA+          en variant af Ic, begge naive:
AMA+ MAM+        uigennemskuet naiv forstillelse
AMAM+ MAMA+
```

Her er jeg naiv: AM-, men det er du også: MA+, og du tager fejl af mig: MAM+. Jeg forsøger at dupere dig, men det lykkes ikke for du kender finere mennesker end jeg gør; på den anden side gennemskuer du mig ikke, så jeg haler den gevinst i land at du anser mig for at være lige så fin som du selv er.

Jeg kender ikke Searle A-, det gør du heller ikke M-, men jeg tror at vores baggrund er forskellig, altså at du faktisk kender Searle, og derfor satser jeg naivt efter spilteorien på usolidaritet: AM+, du har imidlertid gennemskuet mig og ved at jeg ikke kender

Searle MA-. Det har jeg ikke fantasi til at forestille mig: AMA+ og det ved du allerede: MAMA+: Der er bare det ene minus for dig, at du ikke har gennemskuet at jeg naivt tror at du kender Searle, MAM-.

(85.7)

A-	M-	
AM+	MA-	en variant af IIId, A naiv:
AMA+	MAM-	uigennemskuet naivitet
AMAM+	MAMA+	gennemskuet forstillelse

Jeg er naiv og begår fejl, og er helt til grin for dig; jeg ville vise at jeg var lige så fin som jeg naivt troede at du var, men det har du gennemskuet som forstillelse, MA- og MAMA+, dog fik du ikke den triumf at gennemskue at jeg oven i købet havde forkerte antagelser om dig for du begår også fejl: MAM-. Hvis du også havde gennemskuet, MAM+, at jeg var naiv, AM+, ville du ikke have begået nogen fejl, og dit one-up-ness ville have været endnu større.

Uærlighed kan kaldes 'ualvorlighed' eller **retorisk adfærd**, hvis A forudsætter noget som hun ikke tror på, A-, men også antager at M er klar over at forudsætningen ikke holder, AMA-; det kan være et retorisk spørgsmål, hvor afsenderen godt kender svaret på det hun spørger om, men antager at modtageren også godt ved at hun ved det hun spørger om; det kan også være **ironi**, hvor det samme må gælde: situation xiii i (85.2).

Nu kan ironien være vellykket og da ved modtageren faktisk godt at afsenderen ikke har de baggrundsantagelser som ytringen forudsætter, MA-, det ved afsenderen - som beskrevet ovenfor - og det ved modtageren MAMA-, situation xiv.

Ironien kan imidlertid også let blive misforstået: A tror ikke på det hun selv siger: A-, det forstår M godt: MA-, og det går A ud fra at han godt forstår: AMA-; så langt er ironien i orden. Men M opfatter ikke den uoverensstemmelse der er mellem ytringens forudsætninger og As virkelige baggrund, som noget A mener at M skal kende til: MAMA+. Modtageren tror altså at det som fra As side er ment som ironi, snarere er et forsøg på forstillelse: situation xv, som kan beskrives således at M forveksler situation xiii og situation vi. Man kan se at det er M der tager fejl, men alligevel er A ikke one-up, i hvert fald ikke nødvendigvis. Det har antagelig to forklaringer: for det første at A jo fra begyndelsen er uærlig, men for det andet at A ikke ved at M ikke forstår uærligheden som ironi, men tager det som forstillelse, og det må noteres: AMAMA+, og altså være en antagelse på 5. niveau. Så i situation xv, hvor A ikke kommer ovenpå, må man antage at A også tager fejl, således at der efter definitionen i x ikke er nogen one-up. (Der skal nok komme rigtige eksempler senere.)

Mønster xiv, der viser vellykket ironi, kan antage forskellige værdier alt efter om modtageren tror på forudsætningen eller ej (i begge tilfælde er ironien dog vellykket set fra As synsvinkel). Men hvis de 4 tomme værdier i xiv udfyldes med +, hvis altså M har som baggrund det som forudsættes med ytringen, så bliver M gjort til grin.

Antag at jeg havde kaldt Searle *John* fordi jeg kender ham, A+, men at jeg for at kunne prale med det, lod som om jeg var naiv: AM- og AMAM+; du har gennemskuet min forstillede naivitet: MA+ og MAM-, men det gennemskuer jeg ikke AMAM+; jeg tog fejl og du er one-up (situation iv). Så svarer du for at drysse salt i såret:
(85.8)
- *Men John kan man da ikke tage alvorligt*

Nu har vi byttet roller; du er ikke dus med Searle: A-, og det ved jeg MA-, det er du helt klar over at jeg ved AMA-, og det var hvad jeg gik ud fra MAMA-; det er altså vellykket ironi fra din side. Men jeg er jo faktisk dus med John M+, det tror du såmænd godt på AM+, det er jeg klar over, MAM+, specielt fordi du jo gennemskuede min forstillede naivitet. Og det kommer ikke bag på dig: AMAM+. Resultatet er et jeg bliver til grin over for dig, situation xvi. Jeg må finde mig i at du tager mig på ordet i min forstillede naivitet. Der er ingen fejl i denne situation, men du viser på alle planer mangel på solidaritet over for mig. Grunden til at det er dig der laver grin med mig og ikke omvendt, er den at det er dig der er ualvorlig, du laver grin med mine værdier: xvi.

Er de 4 ikke udfyldte værdier i xiv. '-', er det en ironi som af M opfattes som morsom og indforstået: xvii. Afhængig af om forudsætningerne er positive eller negative, kan man opfatte xvii. som skuespil, leg, komik eller som kynisme, nihilisme, tragik.

Antag nu som det sidste at jeg er bon-kammerat med John, jeg ved at du ikke er det, men ikke desto mindre ytrede jeg (85.1) uden at blinke; jeg kender alle planerne i xviii., og det gør du også. Men det er mig der skriver og hvis du vil læse det må du finde dig i min facon. Det er det man kan kalde **møveri**. Jeg pådutter dig mine forudsætninger vel vidende at du ikke har dem. Jeg udnytter min magtstilling som afsender til at gøre det. Hæng på hvis du vil!

De interessante situationer fra (85.2) er nu alle beskrevet. Det kunne være yderligere interessant at overveje hvad der egentlig skete i den kommunikationssituation hvor du første gang læste sætningen 3 linjer over (85.1). Jeg ser flere muligheder: a) du forstod ikke hvem jeg skrev om, b) du forstod at når jeg pludselig på dette sted omtaler Searle på en anden måde end tidligere i bogen, gør jeg det alene for at have et godt eksempel til min senere gennemgang, det er situation xvii; c) endelig kunne det være at du troede at jeg ville møve mine vaner over på dig, situation 18. Døm selv kære læser!

§ 86 Ironi

Her kommer så et tidligere behandlet 'autentisk' citat med flere eksempler på disse relationer:

(86.1) = (70.13)

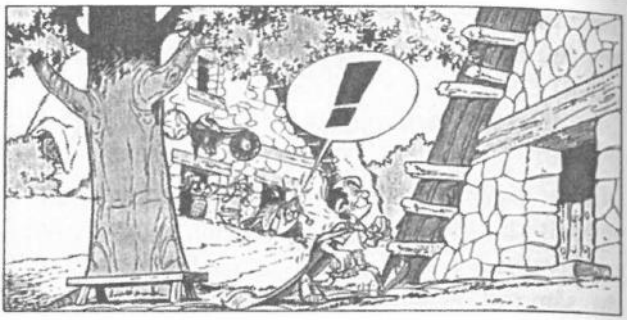

I § 70 er det beskrevet at replikken: *DET VAR PRAGTFULDT, DET VILDSVIN! TAK FOR ALT, ASTERIX*. forudsætter: 1) 'Provokalorius har spist vildsvin hos Asterix', 2) 'Provokalorius har fået noget hos Asterix', 3) 'Provokalorius har fået mere end vildsvin hos Asterix', 4) 'Det Provokalorius har fået, er af større værdi end hvad almindelig høflighed byder'. Disse forudsætninger kan så opfattes forskelligt på de forskellige refleksionsniveauer af de to forskellige modtagere der er for ytringen, dels Asterix, som sidder inde i huset, dels de andre gallere som står uden for og ikke har set hvad der skete inde i huset.

Først den kommunikationssituation hvor Provokalorius er afsender og Asterix er modtager: Provokalorius har ikke nogen af de forudsatte informationer som baggrundsinformation: A-, det har Asterix heller ikke: M-. Provokalorius ved godt at Asterix ikke har dem: AM-, og Asterix ved godt at Provokalorius ikke har dem MA-; og alt det ved både Asterix og Provokalorius:

(86.2)

```
   A- M-
  AM- MA-          xvii: skuespil
 AMA- MAM-
AMAM- MAMA-
```

Det er altså her rent og velkalkuleret skuespil fra Provokalorius' side. Selv om den opfylder betingelserne for vellykket ironi fra xiv (85.2), er der ikke tale om ironi, fordi formålet ikke er at meddele at Provokalorius ikke mener det som forudsættes. Det

er heller ikke leg, det er ikke således at Provokalorius og Asterix leger at de har spist middag sammen. Hvad er det da der sker mellem Provokalorius og Asterix? Det ser man af at analysere en anden situation først.

I den kommunikationssituation hvor Provokalorius er afsender og gallerne er modtagere er det nu anderledes: Provokalorius har ikke de forudsatte informationer som baggrundsantagelse: A-, det har gallerne heller ikke: M-, det ved Provokalorius AM-. Men gallerne tror selvfølgelig at Provokalorius har dem: MA+, og det har Provokalorius kalkuleret med: AMA+. Og gallerne tror at Provokalorius går ud fra at de godt ved alt hvad der sker: MAM+, og også det har Provokalorius regnet med: AMAM+:

(86.3)

```
   A- M-
  AM- MA+          variant af IId, M naiv:
 AMA+ MAM+         bondefangeri
AMAM+ MAMA+
```

Gallerne tager fejl i to omgange, mens Provokalorius ikke tager fejl, han ved at det er en situation med forskel på solidaritet og anerkendelse og har klogt valgt at være solidarisk fordi parternes baggrundsantagelser er ens, han fører altså med succes gallerne bag lyset. Gallerne opfatter alt hvad de forstår, ved sekundær kontekstuel effekt; det er det der viser sig ved kombinationen M- og MAM+, de har ikke forudsætningerne som baggrundsantagelser, men da de opfatter at Provokalorius mener at de har dem, opfatter de dem som meddelt. Og det har Provokalorius regnet med, AMAM+, altså ved en slags forstillelse der giver sekundær kontekstuel effekt; det er vist det man i daglig tale kalder **bondefangeri**.

Nu kan man gå et skridt videre og sige at hele (86.3) er en forudsætning for replikken i (86.1); Provokalorius har altså som forudsat formål for sin replik at denne sekundære kontekstuelle effekt skulle komme i stand. Man kan nu undersøge hvorledes denne forudsætning opfattes af Asterix: Provokalorius har (86.3) som baggrundsantagelse: A+, Asterix har den ikke: M-, Provokalorius ved at Asterix ikke har den: AM-, og Asterix har ikke fantasi til at forestille sig at Provokalorius har den: MA-, og det ved Provokalorius godt: AMA-. Asterix må på sin side gå ud fra at Provokalorius må mene at han ikke har den MAM-, og også dette ved Provokalorius: AMAM-:

(86.4)

```
   A+ M-
  AM- MA-          en variant af IIIb, M naiv:
 AMA- MAM-         at holde nogen udenfor
AMAM- MAMA-
```

Her kommer der ikke nogen sekundær kontekstuel effekt i stand, dvs. Asterix lugter ikke (i hvert fald ikke i første omgang) lunten: M- og MAM-. Asterix tager fejl og

forstår altså ikke hensigten, mens Provokalorius ikke tager fejl, så han får altså udnyttet Asterix' manglende kvikhed til at snyde gallerne med. Man kan kalde dette at holde nogen uden for. Det er jo nemlig et nødvendigt led for Provokalorius når han fører gallerne bag lyset, at de antager at Asterix forstår og accepterer alle de forudsætninger som er opregnet i (86.2). Og det kan kun lade sig gøre fordi Provokalorius har holdt Asterix uden for.

Nu fortsætter tegneserien på følgende måde:

(86.5)

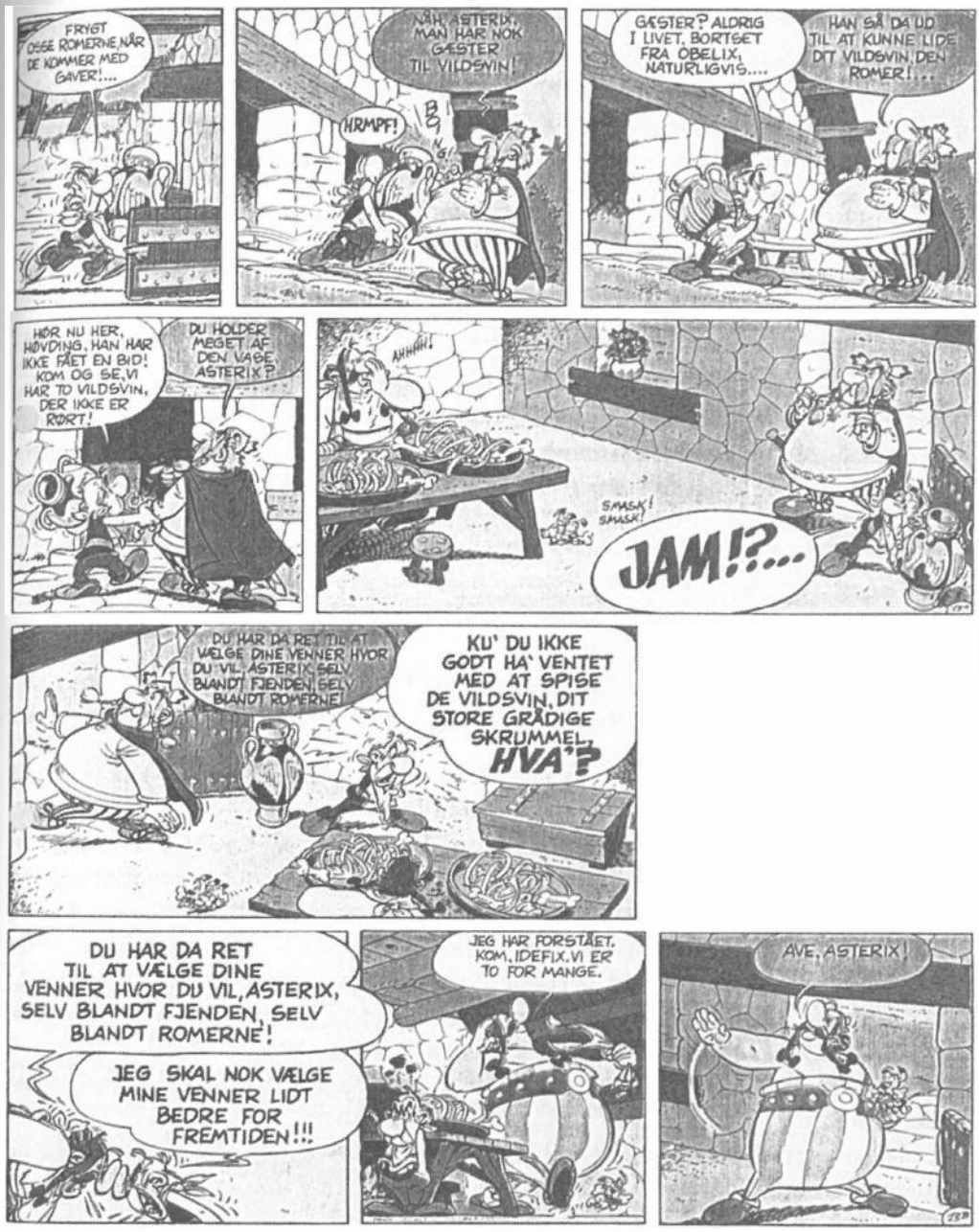
FRYGT OSSE ROMERNE, NÅR DE KOMMER MED GAVER!...
NÅH, ASTERIX, MAN HAR NOK GÆSTER TIL VILDSVIN!
HRMPF!
GÆSTER? ALDRIG I LIVET, BORTSET FRA OBELIX, NATURLIGVIS....
HAN SÅ DÅ UD TIL AT KUNNE LIDE DIT VILDSVIN, DEN ROMER!...
HØR NU HER, HØVDING, HAN HAR IKKE FÅET EN BID! KOM OG SE, VI HAR TO VILDSVIN, DER IKKE ER RØRT!
DU HOLDER MEGET AF DEN VÆGE, ASTERIX?
AHHHH!
SMASK! SMASK!
JAM!?...
DU HAR DA RET TIL AT VÆLGE DINE VENNER HVOR DU VIL, ASTERIX, SELV BLANDT FJENDEN, SELV BLANDT ROMERNE!
KU' DU IKKE GODT HA' VENTET MED AT SPISE DE VILDSVIN, DIT STORE GRÅDIGE SKRUMMEL, HVA'?
DU HAR DA RET TIL AT VÆLGE DINE VENNER HVOR DU VIL, ASTERIX, SELV BLANDT FJENDEN, SELV BLANDT ROMERNE!
JEG SKAL NOK VÆLGE MINE VENNER LIDT BEDRE FOR FREMTIDEN!!!
JEG HAR FORSTÅET. KOM, IDEFIX. VI ER TO FOR MANGE.
AVE, ASTERIX!

I Majestix' replik: *NÅ ASTERIX, MAN HAR NOK GÆSTER TIL VILDSVIN* forudsætter ordet *man*: 'Majestix har grunde til at foragte Asterix'. Majestix har denne forudsætning som baggrund: A+, Asterix har den ikke: M-, Majestix ved at Asterix ikke har den AM-, og Asterix forstår at Majestix har den som baggrundsantagelse (det viser hans næste replik: *ALDRIG I LIVET*): MA+; Majestix møver ganske simpelt sin definition af situationen ned over Asterix, som mønster xviii. Asterix er forsvarsløs overfor dette møveri af en negativ vurdering af ham, som kan kaldes **foragt** (men prøver at forsvare sig i næste replik):

(86.6)

```
  A+ M-
 AM- MA+          xviii: møveri, pejorativ:
AMA+ MAM-         foragt
AMAM- MAMA+
```

Majestix' replik som helhed forudsætter at 'det er sandt at Asterix har haft Provokalorius til middag'. Det tror Majestix på, og han drømmer ikke om at Majestix kunne mene noget andet om det: A+, AM+. AMA+. AMAM+. Asterix tror ikke på det M-; og han forstår overhovedet ikke at Majestix tror på det: MA-, MAM-, MAMA-:

(86.7)

```
  A+ M-
 AM+ MA-          en variant af IIIa, begge naive:
AMA+ MAM-         tale forbi hinanden
AMAM+ MAMA-
```

Begge parter er naive, begge parter tager fejl, og det er ingen af dem klare over, Så dette kan bedst kaldes at de **taler forbi hinanden**.

Ordet *nok* er ret indviklet at beskrive[12]: når det er adled til et enkelt ord, adjektiv, adverbium eller verbum, betyder det 'tilstrækkelig', fx - *Hun skal spise nok*; når det er sætningsadverbial i en konstatering, betyder det 'sandsynligvis' (dvs. 'tilstrækkelig sandsynligt til at man kan tro på det'), fx - *Hun skal nok spise, siden hun ikke kommer ned og lege*; som sætningsadverbial i domme (vurderinger) betyder det 'sandelig' (dvs.: 'i tilstrækkelig grad til at det er påfaldende, for meget'), fx - *Hun skal (vel) nok spise, den ædedolk*; som sætningsadverbial i reguleringer betyder det 'visselig', (dvs.: 'i tilstrækkelig grad forpligtet til at det tæller som en regulering), fx: - *Hun skal nok spise, det skal jeg sørge for.*

I Majestix replik betyder *nok* tydeligvis 'sandelig', og ytringen tæller altså som en dom (vurdering). Ytringen forudsætter således med ordet *nok* = 'sandelig': 'det er uacceptabelt at have romerske gæster til vildsvin'. For denne forudsætning gælder det nu at Majestix har den: A+, at Asterix har den: M+, at Majestix tror at Asterix

12. Togeby, Ole, 1979: *Nok* i *Mål og Mæle 6. årg nr. 3*, Viborg.

ikke har den: AM-, mens Asterix godt nok tror at Majestix har den: MA+; Majestix regner med at møve som ved ordet *man*, så han antager at Asterix godt ved at han har den: AMA+, mens han jo ikke antager at Asterix skulle tage fejl af hvad han mener at han selv med god ret tror om Asterix: AMAM-. Asterix tror dog ikke at Majestix skulle tro at han ikke tror på det: MAM+, og han tvivler ikke på Majestix' dømmekraft: MAMA+

(86.8)

```
  A+ M+
 AM- MA+        en variant af IIIa, A naiv:
AMA+ MAM+       naivt møveri
AMAM- MAMA+
```

Majestix er naiv, men Asterix begår fejl, så der er ikke nogen one-up for denne forudsætning. Majestix regner med at forudantagelserne er forskellige og vælger derfor efter spilteorien at være usolidarisk med Asterix, man da han tager fejl heri, kommer han ikke ovenpå.

Replikken *DU har RET TIL AT VÆLGE DINE VENNER HVOR DU VIL ASTERIX, SELV BLANDT FJENDEN, SELV BLANDT ROMERNE*, (med fokus på *har*) er et eksempel på ironi, i formen sarkasme. Underforstået: 'det er ikke sådan at du ikke har ret til at vælge dine venner blandt romerne', og den kører så således: Majestix tror ikke på den A-, og regner med at han laver grin med Asterix idet han antager at han semiciterer noget der svarer til Asterix holdning: A-, AM+, AMA-, AMAM+. Asterix har imidlertid ikke forudsætningen som baggrundsantagelse, M-, han er altså udenfor, og det forstår han godt at han er: MAM+, og han forstår også at Majestix laver grin med ham: MAMA-:

(86.9)

```
  A- M-
 AM+ MA-      dette er xiv: vellykket ironi,
AMA- MAM+     med M udenfor, om noget nedsæt-
AMAM+ MAMA-   tende om M = hån, sarkasme.
```

Der er imidlertid en underforståelse til, nemlig den 'at Asterix ikke behøver at vælge sine venner blandt romerne'. Den kører præcis som (86.3), at tale forbi hinanden.

Her kommer så et fyldigt citat fra Platon som kan eksemplificere nogle af disse fænomener i virkelig tekst. Det interessante her er hvilken rolle ironi spiller i den sokratiske samtale:

(86.10)

1 Saa sagde Sokrates: "Dette vil altsaa sige, at han elsker det, som endnu ikke ligger parat for ham, og som han ikke har, nemlig at disse Ting i Fremtiden skal bevares for ham og være tilstede."

"Ja vel," svarede han.

"Resultatet bliver altsaa, at baade han og enhver Anden, der tragter efter Noget, tragter efter det, som ikke ligger parat for ham og ikke er til stede, og det, som han ikke har og ikke selv er, men lider Mangel paa, den Slags Ting er det, som enhver Tragten og Elskov gjælder."

"Ja vel," svarede han.

"Naa," fortsatte Sokrates, "lad os da slaa fast, hvad vi er bleven enige om. Har Eros altsaa ikke for det Første visse Ting til Gjenstand. Eller hvis du hellere vil have det, saa skal jeg minde dig om det. Du sagde vist omtrent saadan, at Gudernes Herredømme er opstaaet paa Grund af Elskov til noget skjønt; for det Uskjønne er det umuligt at nære Elskov til. Var det ikke saadan omtrent du sagde?"

"Jo, det sagde jeg," svarede Agathon.

"Og det var meget fornuftigt sagt af dig, min Ven," sagde Sokrates; "og hvis det hænger saadan sammen, maa Eros saa ikke nære Elskov til det Skjønne og ikke til det Uskjønne?" - Det indrømmede han.

"Men er vi nu ikke bleven enige om, at det, som han lider Mangel paa og ikke har, det elsker han?"

"Jo," sagde han.

"Altså lider Eros Mangel og har ikke Skjønhed."

"Nødvendigvis," sagde han.

"Naa, hvad saa? Det, der mangler Skjønhed og ikke paa nogen Maade besidder Skjønhed, kalder du det for skjønt?"

"Nej, det gør jeg ikke."

"Paastaar du da endnu, at Eros er skjøn, hvis det er rigtigt, hvad vi her har sagt?"

Saa sagde Agathon: " Jeg troer virkelig, Sokrates, at jeg ikke ved Noget af det som jeg dengang sagde."

"Men du talte jo dog smukt Agathon," sagde han.

"Sig mig forresten endnu en lille Ting. Mener du ikke, at det Gode ogsaa er skjønt?"

"Jo, det mener jeg."

"Naar Eros altsaa lider Mangel paa det Skjønne, og det Gode er skjønt, saa maa han ogsaa lide Mangel paa det Gode."

"Jeg kan virkelig ikke sige dig imod, Sokrates," sagde han, "med lad det nu blot være saadan som du siger."

"Nej, Sandheden, min kære Agathon," sagde Sokrates, "den er det som du ikke kan sige imod, for at sige Sokrates imod, det er ikke saa svært. - Og nu vil jeg lade dig slippe, men de ord om Eros, som jeg engang har hørt af en Dame fra Mantineia, der hed Diotima, og som baade forstod sig paa disse Ting og paa meget Andet - (... Sokrates refererer nu en samtale han selv har haft med Diotima ...)

- Ja men, sagde jeg, Alle er jo dog enige om, at han er en stor Gud. - Mener du dermed alle dem, der ikke veed Besked, sagde hun, eller også dem der veed Besked? - Jeg mener Alle uden Undtagelse. - Men hun brast i Latter og sagde: Hør Sokrates, hvor er det muligt, at han kan ansees for en stor Gud
50 af dem, der paastaar, at han ikke engang er en Gud? - Hvem er det? sagde jeg. - For det Første dig, sagde hun, og for det Andet mig. - Og saa sagde jeg: Hvad mener du med det? - Og hun sagde: Det er simpelt nok. Sig mig, holder du ikke paa, at alle Guder er lyksalige? Eller tør du paastaa, at nogen af Guderne ikke er lyksalig? - Nej, ved Zeus, det tør jeg ikke, sagde jeg. - Men
55 ved lyksalige mener du da ikke dér dem, der besidder det Gode og det Skjønne? - Jo. - Men nu har du jo indrømmet om Eros, at han af Mangel paa det Gode og Skjønne tragter efter netop det, som han lider Mangel paa. Ja, det har jeg indrømmet. - Og hvor skulle han saa kunne være en Gud, naar han ikke har det Gode og det Skjønne? - Nej, det er umuligt lader det til. - Seer
60 du altsaa, sagde hun, at ogsaa du er af den Mening, at Eros ikke er nogen Gud? -

Platon: *Symposium* oversat af Hans Ræder, Studier fra Sprog- og Oldtidsforskningen Nr. 73, København 1907, side 61ff.

Hvis man tager et uskyldigt spørgsmål som linje 24: "*Naa, hvad saa? Det, der mangler Skjønhed og ikke paa nogen Maade besidder Skjønhed, kalder du det for skjønt?*". En af forudsætningerne for dette *ja-nej*-spørgsmål er dette: 'Agathon kan enten kalde Eros for skøn eller ikke kalde Eros for skøn'. Denne forudsætning har Sokrates ikke, da han lige har bevist for Agathon at Eros ikke er skøn: A-, Agathon bliver nødt til at have den for han har tidligere kaldt Eros for en skøn gud, og må jo nu æde sine ord i sig igen: M+, Sokrates er altså uærlig eller ualvorlig. Sokrates ved godt, at Agathon må opfatte spørgsmålet som åbent: AM+, AMA-, AMAM+. Og Agathon ved jo godt at Sokrates ikke mener at der kan svares to ting: MA-, og også godt at Sokrates husker at han selv har sagt ja tidligere og nu må sige nej: MAM+. Og endelig ved Agathon godt at Sokrates ikke er spor solidarisk og at han heller ikke begår nogen fejl: MAMA-. Dette er således et klart eksempel på mønster nr. xvi: gøre grin med, sarkasme:

(86.11)

```
  A-  M+
 AM+  MA-          xvi: sarkasme
AMA-  MAM+
AMAM+ MAMA-
```

Et træk i den sokratiske samtale er således fuld balance: ingen er naive og ingen tager fejl, men også total mangel på solidaritet med offeret, der på sin side med god ret føler sig ignoreret på alle planer.

Et andet mere kompliceret eksempel er det Diotima gør med Sokrates i linje 46:

- Ja men, sagde jeg, Alle er jo dog enige om, at han er en stor Gud. - Mener du dermed alle dem, der ikke veed Besked, sagde hun, eller også dem der veed Besked? - Jeg mener Alle uden Undtagelse. - Men hun brast i Latter og sagde: Hør Sokrates, hvor er det muligt, at han kan ansees for en stor Gud af dem, der paastaar, at han ikke engang er en Gud?. Her er den første forudsætning ved alternativspørgsmålet at 'Sokrates kan mene at det er dem der ikke ved besked, der siger at Eros er en stor gud'; Denne forudsætning har Diotima: A+, men ikke Sokrates: M-, han er altså udenfor Diotimas sammenhæng, og det ved Diotima: MA-, Sokrates anerkender at Diotima har den og føler sig ignoreret: MA+, og også det ved Diotima: AMA+, og det regner Sokrates med: MAMA+. Endelig ved Sokrates godt at Diotima ikke er naiv og tror at han havde denne forudsætning: MAM-, og også det ved Diotima: AMAM-.

(86.12)

```
  A+ M-
 AM- MA+          xviii: møveri
AMA+ MAM-
AMAM- MAMA+
```

Her bliver Sokrates altså møvet af Diotima som hverken er ualvorlig, naiv eller tager fejl; hun er bare usolidarisk på alle planer, og Sokrates føler sig ignoreret på alle planer. Det viser han i sit svar: *Jeg mener alle uden Undtagelse*. En anden forudsætning for Diotimas alternativspørgsmål er dette at 'det kan være dem der ikke ved besked der siger at Eros er en stor Gud'. Denne forudsætning har Diotima ikke, mens Sokrates har den, så den kører som (86.11) og gør Sokrates opfattelse til grin.

Omvendt bliver det i l. 51: *For det Første dig*, som jo altså betyder: 'det er dig der mener at han ikke er en stor gud (fordi du påstår at Eros ikke engang er en gud)'. Forudsætningerne for denne sætning er at 'den er sand', om denne gælder at Diotima har forudsætningen, mens Sokrates ikke har den, og dernæst kører det som (86.12) rent møveri. Sætningen forudsætter også at 'Sokrates påstår at han ikke engang er en gud'. Den kører nok lidt anderledes: Diotima har forudsætningen, og formulerer den eksplicit i linje 60.: A+, Sokrates har den ikke, og tror (dobbelt)naivt at Diotima lader som om hun havde den MA-, MAMA+:

(86.13)

```
  A+ M-
 AM- MA-          en variant af IIIb: M naiv
AMA- MAM-         forstillelse på skrømt
AMAM- MAMA+
```

Sokrates føler sig her uden for M-, og han er så naiv at han ikke fatter at Diotima mener at han ved noget som han ikke ved at han ved. Diotima er usolidarisk og gennemfører ellers det hele som en slags leg eller skuespil der i virkeligheden afspejler hvad hun ærligt mener. Fænomenet forstillelse blev defineret som A- og AMA+, altså

uoverensstemmelse mellem 1. og 3. refleksionsniveau hos afsenderen. Det er der jo også tale om her, blot er Diotima her ærlig og ikke uærlig; men det er ikke regulær kommunikation når hun er klar over den uoverensstemmelse der er mellem hvad hun har som baggrundsantagelser: A+ og hvad Sokrates tror at hun har AMA-. Man kunne kalde det **forstillelse på skrømt**.

Man kan se at den sokratiske metode er en blanding af drilleri, møveri, leg og alvor som på udmærket måde afspejler den teori om viden som Platon havde, nemlig at menneskene, ved ræsonnementet, har adgang til viden som de ikke er klar over at de har. Det viser sig jo klart i dialogernes forløb at forudsætninger som ikke er klare for samtalepartnerne bliver det bl. a. på grund af dialogens karakter af spil mellem leg og alvor.

Platons teori om ideverdenen kan således ses som i overensstemmelse med den bestemmelse af hvad forståelse er, som er beskrevet her i denne bog (se §§ 65-70). Det er noget som kun kommer i stand når modtageren med det implicitte og ofte ubevidste ræsonnement, øser af sine egne forudsætninger, som han måske slet ikke ved at han har. Og for så vidt man har en Sokrates omkring sig til at provokere ræsonnementet frem, kan man jo godt tale om en verden af ideer som eksisterer et andet sted end i den verden vi sanser og lever i. Det er de transcendentale forudsætninger for al samtale.

Moralen i det citerede stykke fra Symposion bliver så: det der skaffer adgang til disse skjulte kilder, er ikke viden, godhed og skønhed, men mangelen og trangen efter det. Oversat til kommunikationsteori betyder det at det der sikrer at kommunikationen kommer i stand, og at modtageren bruger sine egne baggrundsantagelser som præmisser i implicitte ræsonnementer, er modtagerens søgen efter relevans. Kun når modtageren stræber efter den optimale relevans (den hvor effekten er omkostningerne værd) kommer kommunikationen i stand. Man skal vide at der er meget man ikke ved. De modtagere der ikke søger relevans, vil heller ikke aktivere de baggrundsantagelser som de selv har, eventuelt uden at vide det, og får således ikke adgang til den 'ideverden' som kommunikationskompetencen udgør.

Man kan omvendt sige at kommunikationsteorien har et umiskendeligt idealistisk skær over sig; det skjuler fx Habermas egentlig heller ikke når det drejer sig om hans teori (se § 78). Kants teori om det transcendentale (§§ 60-61) kan ses som den dialektiske syntese af idealisme og materialisme.

§ 87 Tekstarter

Sproghandlinger kan alene optræde som tekster eller ytringer, nemlig som en replik i mundtlig interaktion, men flere sproghandlinger kan også indgå i en helhed som er større end én sproghandling: en tekst. Hvis tekster består af flere forskellige sproghandlinger kan tekstens type, dens genre eller tekstart, ikke alene være bestemt af sproghandlingernes type, men er også bestemt ved deres kompositionstype, ved

kommunikationssituationens samfundsmæssigt bestemte faktorer, ved de forudsatte relationer og ved de i teksten opbyggede relationer.

I denne paragraf skal der gives skitsen til en teori om tekstarter eller genrer. Teorien om tekstarter er en vigtig del af den pragmatiske tekstteori, og emnet burde nok have haft et helt kapitel; jeg mener dog at der ikke er plads til dette i denne bog, og derfor er det kun skitsen til en teori om tekstarter der skal gives her. Den består af 1) tekstart som psykologisk-hermeneutisk nødvendighed, 2) tekstartmarkører, 3) tekstarter som historisk og socialt produkt, 4) tekst og sproghandlinger, 5) klassifikation af tekster.

En holistisk teori om tekster må nødvendigvis tage hensyn til paradokset om den hermeneutiske cirkel som består i at der både kan argumenteres for at man ikke kan forstå teksthelheden uden at have forstået delene, og for at man ikke kan forstå delene uden at have forstået helheden. Der er dog nok tale om 3 forskellige varianter af 'forstå', som de vil fremgår af det følgende.

I § 26 er der argumenteret for at entydiggørelse på grundlag af isotopi af altid semantisk underbestemte ord og sætninger, ikke kan foregå uden en forestilling om tolkningen af ytringshelheden. Man kan således kun vide hvad ordet *høj* betyder, når man ved om det indgår i en sammenhæng om 'bygninger', eller i en sammenhæng med 'lyde' eller med 'idealer'. I § 66 er det vist hvorledes en informationsstrukturelt underbestemt sætning som *Peter kørte hurtigt* kan have forskellige meninger afhængigt af hvad der er kendt af modtageren i forvejen: 'Peter', 'kørte' eller 'hurtigt'. Og i § 83 er det vist hvorledes tolkningen af den pragmatisk bestemte sætningstype, afhænger af hvad parterne har af baggrundsantagelser, således at den spørgeformede sætning - *Kan du række mig saltet!* kommer til at tælle som det at bede om noget.

I § 58 er det vist hvorledes helhedstolkningen, tema-analysen, kommer i stand på én gang, først som en abstrakt forestilling, siden som et konkret motiv, men i sig selv tidløs og ubevidst.

Her, i denne paragraf, skal det så vises hvorledes tolkningen af ytringshelheden bestandig er afhængig af tolkningen af delene, og hvad det er for dele der er afgørende for hvilken helhedsopfattelse modtageren i de allerførste linjer af en tekst lægger sig fast på.

I praksis forstår folk faktisk tekster på trods af paradokset om den hermeneutiske cirkel, og det gør de fordi kategorisering i forståelsesprocessen ikke foregår efter nærmeste art og adskillende kendemærker, som man jo i en syntagmatisk tekst kunne vente længe på, men holistisk, øjeblikkeligt og på grundlag af prototyper (se § 30).

Psykologisk sker kategoriseringen af teksten, bestemmelsen af hvilken type eller tekstart en given tekst hører til, allerede efter læsning af de første par linjer. Allerede fra dette tidspunkt kan denne 'helhedsforståelse' som kategoriseringen kan sige at være, styre tolkningen af de dele som læses senere. Jeg skal her kort demonstrere *at* man ikke kan lade være at kategorisere en tekst straks fra begyndelsen, at kategoriseringen danner rammen for forståelsen af det følgende, og at enhver kompetent

sprogbruger *kan* ramme tilstrækkelig præcist, til at det nytter:

(87.1)

KO DRÆBT VED SAMMENSTØD MED BIL

En ko blev i går på hovedvej 10 dræbt ved sammenstød med en motorvogn af mærket Opel Rekord, model 1968, ført af en rødhåret kvinde af normal legemsbygning, iført en blå spadseredragt, hvid bluse med flæser og sorte sko med en rem op om hælen. Hun har et ar på højre kind og er hjemmehørende i Skanderborg. Da hun vaklede ud af vognen, kastede solen sine sidste svage stråler over ulykkesstedet. Natten faldt på.

citeret efter Andersson & Furberg [13]

Læseren af denne tekst kategoriserer på de to første linjer teksten som en lille notits i en lokalavis. Denne kategorisering af teksten fungerer nu som en helhedsopfattelse af teksten der sætter rammer for hvordan man kan tolke oplysninger i det følgende. Det ser man i denne tekst fordi teksten faktisk indeholder oplysninger som sprænger rammen, første gang nok ved *model 1968*, men igen og helt uafviseligt ved *ført af en rødhåret af kvinde normal legemsbygning, iført en blå spadseredragt, hvid bluse med flæser og sorte sko med en rem op om hælen.* Læseren må på dette tidspunkt revidere sin kategorisering, det kan ikke være en notits i en lokalavis, men må være en modereportage. Når læseren så kommer til *Hun har et ar på højre kind og er hjemmehørende i Skanderborg*, må man igen revidere sin opfattelse, nu ligner teksten et signalement i en efterlysning. Og slutningen *Da hun vaklede ud af vognen, kastede solen sine sidste svage stråler over ulykkesstedet. Natten faldt på.* kan kun høre hjemme i en novelle.

Og så får læseren det yderligere problem, at det er svært at se hvorledes teksten på en gang kan være flere forskellige tekstarter. Kategoriseringen efter tekstart er det samme som at modtageren opfatter at afsenderen har én hensigt eller formål med teksten, der holder sammen på alle dele af teksten som middel til at nå det mål som teksten har. Formålet med lokalavisens notits er orientering for lokalbefolkningen, mens signalementet er instruks til politiet til hvordan en person findes. Og afsenderen kan ikke have begge formål samtidig. Det der holder en tekst sammen er altså ét og kun ét formål som definerer afsenderens og modtagerens roller i kommunikationen. Forskellige formål betyder forskellige tekstarter.

Her følger så de første par linjer fra en række tekster der handler om nogenlunde samme emne, men som hører til forskellige genrer. Læserne kan nu selv gætte hvilken tekstart hver enkelt tekst hører til, inden 'facitlisten' bringes i teksten bagefter:

13. Andersson, Jan & Mats Furberg, 1969: *Sprog og påvirkning. Om argumentationens semantik*, Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, København, side 20.

(87.2)

a/ Siden 1849 har borgerne i Danmark haft en grundlovshjelmet ret til at udpege medlemmerne af folkerepræsentationen, tidligere rigsdagen, nu folketinget, ved valg, der nu foregår direkte, hemmeligt og alm., dvs. uden krav til vælgerne om en vis indtægt eller formue....

b/ Danmarks retsforbund har til mål at indføre retsstaten der hviler på følgende grundsætninger:...

c/ Det er vor opfattelse, at mennesket er et historisk væsen. Dermed mener vi, at det ikke er et uforanderligt væsen, hvis natur og egenskaber altid har været og altid vil være de samme, men at det er formet af sine historiske forudsætninger....

d/ Valget nærmer sig. Der er ikke længe til den 21. september. Det er et vigtigt valg. For landet. For SF.

e/ Valg, det forhold at en eller flere personer udpeges, udvælges til at beklæde et offentligt embede, en tillidspost o. lign; navnlig med tanke på at udvælgelsen foretages af en kreds af stemmeberettigede....

f/ Viser Venstre vej er det i hvert fald ikke til den nøjagtige dato for det kommende folketingsvalg. Senest har partiets formand, udenrigsminister Poul Hartling, lagt yderligere røgslør ud omkring valgdatoen...

g/ Når valg til folketinget er udskrevet, meddeler folketingets formand indenrigsministeren, hvilke partier der ved sidste folketingsvalg opnåede repræsentation i folketinget og fortsat er repræsenteret i dette....

h/ Statsminister Baunsgaard mener at det er Folketinget, som først skal have at vide, hvilken valgdato han har besluttet sig for. Og det er skam al ære værd, at han mener at skylde Folketinget dette hensyn....

i/ En anonym, men "grinende" sofavælger ytrede sig 21. august med nogen sarkasme i denne rubrik.

j/ Det er dog fast utroligt, så der er kommet spræl i de politiske partier, efter at alle undtagen statsministeren tør nævne datoen for valgets afholdelse...

k/ Et politisk parti har ret og pligt til at interessere sig for fremtiden. Det program for 70'erne som Det konservative Folkepartis folketingsgruppe har udarbejdet skal ikke betragtes som noget ufravigeligt.

Som man kan se handler alle disse tekster på sin vis om det samme valg, men det hører til forskellige genrer eller tekstarter. Løsningen kommer nu: a/ *Hvad siger loven*, side 414, b/ *Pjece: Retsforbundet, vedtaget på landsmødet 1966*, c/ *Programskrift for Venstresocialisterne, vedtaget på partiets 2. kongres 1969*, d/ annonce i *Minavisen*, 25. august, e/ *ODS*, f/ Nyhedsartikel, *Politiken* 15.8., g/ *Valgloven § 23*, h/ *Minavisen*, leder, 25.8., i/ *Aktuelt* 25.august, læserbrev, j/ *Information* 23.8., leder, k/ *70'ernes folkeparti. Den konservative folketingsgruppes forslag til fremtidsprogram* [14]. Man kan nu kort overveje hvad det egentlig er for nogle træk i teksten der er markører for kategorien, altså hvilke træk der er prototypiske for den hensigt der er på spil[15]:

1/ De første træk man kan tage frem er de grammatiske kategorier der definerer substantiver og verber: bestemthedsendelserne og tidsendelserne og deres funktioner. I teksternes begyndelser henvises der i bestemt form kun til de 'genstande' i omverdenen som afsenderen antager at modtagerne allerede kender til, mens der i ubestemt form henvises til 'genstande' som afsenderen antager at modtagerne ikke kender til, og som i teksten derfor må introduceres og beskrives for dem: i tekst a/ til *borgerne i Danmark, folkerepræsentationen* I bestemt form, mens *valg* er ubestemt; i tekst b/ forudsættes *retsstaten* bekendt, mens *grundsætninger* ikke forudsættes; i d/ forudsættes alt: *valget, landet* og *SF*; i e/ er der slet ikke noget der forudsættes bekendt, alt introduceres og defineres. I tekst c/ er der en bestemt form *mennesket*, men det henviser ikke til et individ, men til arten 'menneske', det er den generiske brug af bestemt form.

Disse bestemthedsformer der afgrænser hvad afsenderen forudsætter og hvad hun beskriver, definerer meget tydeligt hvilke situationer teksten skrives ind i, hvilke adressater teksten har og hvilken type fortæller der er på spil: tekst e/ er en ordbog som prøver at definere ordet *valg* for folk uden andre forudsætninger end kendskab til det sprog der bruges til beskrivelsen, tekst d/ må være en helt anderledes lokal og aktuel tekst, der blot søger at udtrykke en holdning til noget som alle parter kender til, det er en annonce, tekst b/ forudsætter begrebet 'retsstaten' kendt som noget emotionelt positivt, selv om det defineres kognitivt senere i teksten, teksten er altså mindre aktuel, men partisk: et partiprogram eller valgoplæg. Endelig har a/ et mærkeligt forudsætningsniveau, det skal forklares hvad et 'valg' er, mens 'folkerepæsentationen' forudsættes bekendt, dets tidligere og nuværende navn skal dog oplyses. Der er vist ingen modtagere der har denne kombination af baggrundsviden; teksten markerer sig

14. Tekstudvalget er samlet af Birgitte Lau som led i undervisningen i dansk på København Universitet. Jeg har brugt det mange gange, alle studerende kan faktisk med rimelig sikkerhed bestemme tekstens art allerede på disse få linier.

15. Togeby, Ole, 1977: *Om Sprog. En introduktionsbog*, Hans Reitzel, København.
Werlich, Egon, 1975: *Typologie der Texte*, UTB, Heidelberg,
Werlich, Egon, 1976: *A Text Grammar of English*, UTB, Heidelberg.

således som undervisning, med dens manglende solidaritet med modtageren (se § 86).

2/ Helt på samme måde virker tidsformerne: præsens og perfektum med betydningen 'nutid' i a/, præsens i betydningen 'generisk altid' i b/ *(hviler)* og c/, præsens i betydningen 'fremtid' i c/, og igen generisk præsens i e/. Dette træk henviser til præcis de samme situationer som bestemthedsformerne. Præsens = 'altid', fx e/ tyder på begrebsredegørelser og beskrivelser eller på argumentation med påstande; præsens og perfektum = 'historisk nutid', fx f/,h/ og j/, præsens = 'historisk fremtid', fx d/, og præteritum = 'historisk fortid', fx i/ bruges i berettende oplysninger, præsens = 'hypotetisk altid', fx g/, bruges i regulerende tekster.

3/ Er fortæller og adressat obligatoriske, tilladte eller ikke tilladte som eksplicit udtrykte størrelser i teksten. Det er således påfaldende at afsenderen omtaler sig selv med *vi* i c/, hvorved fortælleren bliver eksplicit, at afsenderen antagelig omtaler sig selv som *Danmarks Retsforbund* i b/ og som *Det konservative Folkepartis folketingsgruppe* i k/, mens der ikke er eksplicit fortæller i nogen af de andre tekster - selv om det er tilladt i mange af de andre fx d/, f/, h/, i/ og j/. (Det skal dog indrømmes at fortælleren kan være ekspliciteret senere i teksten evt. i slutningen som antages at blive læst først). For e/, g/ og måske a/ er det derimod karakteristisk at deiktiske former og eksplicitte fortællere ikke er tilladt.

4/ Fortælleren kan være eksplicit på to måder, dels deiktisk (dvs. med ord med situationsafhængig betydning, fx *jeg, du, her, nu*), som i c/, dels absolut, dvs. således at den eller de personer der henvises til, kan identificeres uafhængigt af kommunikationssituationen, som i b/ og k/.

5/ Hvilken sproghandlingstype er den overordnede i teksten: beskrivende oplysninger som i a/, berettende oplysninger som i i/, kommunikativer (definition) som i e/, regulativer som g/, eller er det domme som i resten af eksemplerne? En særlig variant af dette træk er de parentetisk markerede sproghandlinger, hvor parentetiske attitudeadverbialer eller nævnte værditilskrevne substantiver.

6/ På hvilket abstraktionsniveau omtales fænomenerne: *Mennesket* i c/ er således mere abstrakt end *borgerne* i a/, som igen er mere abstrakt end *en eller flere personer* i e/. Højt abstraktionsniveau følges gerne ad med lavt forudsætningsniveau.

7/ Den vigtigste tekstartmarkør er dog nok relationerne. Prøv at sammenligne følgende tre tekster:

(87.3)

a/ Lakesville laa "for sig selv" et Sted i England. H v o r er ligegyldigt. Store Sumpstrækninger og en anselig Bjærgkæde havde alle Dage isoleret Byen, fra Omverdenen. Af Hvidt og Sort bestod Byen, en snes hvide Villaer og ti snese sorte Kaserner; de hvide regerede over de sorte. Deri var intet mærkeligt. Det mærkelige forstod man først, naar man vidste at de to hundrede sorte Kaserner en Gang i Tidernes Morgen selv havde givet den ene snes hvide...

b/ Onsdag den 23. (Korsøer.) I morges Klokken fem stod jeg op og forlod Kjøbenhavn, hvor jeg i 6 Dage har boet i Hotel d Angleterre og gik med Morgentoget til Sorø. Jeg var træt af at være i København, Alt var ordnet til Afrejsen, jeg havde sagt Lev vel til de jeg vilde tage Afsked med; jeg havde nu en Fornemmelse, som om jeg ikke længer hørte til dette Sted og disse Mennesker; saaledes maa en Afdød føle...

c/ Jeg gik ud af skolen som 14-årig; jeg gik i skole i Horsens på en almindelig kommuneskole i 7 år; så kom jeg i huset - halvdags, hos en meget religiøs familie. Jeg var også selv meget religiøs - dengang. Jeg gik i KFUK, og jeg var som sagt meget religiøs. Jeg var vel et års tid i huset, men jeg kunne ikke lide det, for hun udnyttede mig rigtig; jeg skulle både vaske storvask og pudse vinduer, bone trapper og jeg ved ikke hvad, og jeg fik vel en 50 kr. om måneden...

Alle 3 tekster har som forudsætninger at de er sande og ærlige, men hvordan går det nu med refleksioner om disse forudsætninger på de dybere niveauer: For tekst c/ gælder det at modtageren har den: M+, at modtageren tror at afsenderen har den : MA+, at modtageren tror at afsenderen også går ud fra at modtageren har den: MAM+ og endelig at modtageren ikke regner med at afsenderen med vilje fører modtageren bag lyset: MAMA+, dvs. for så vidt angår modtageren, er det standardsituationen i) i (85.2). Men for tekst a/ gælder det at vi modtagere ikke tror på den: M-, (vi tror ikke på at der eksisterer en by i England der hedder *Lakesville*, hvis der gjorde ville henvisningen have sat os i stand til at finde den), at vi ved at afsenderen ikke selv tror på den MA-, vi ved at afsenderen ikke regner med at vi tror på den MAM-, og endelig ved vi at det ikke kommer bag på afsenderen at vi ikke tror at han tror på det: MAMA-, altså situation xvii, kynisme eller skuespil i (85.2).

Modtagerne kan nå til denne konklusion om tekst a/ på grund af at den skjulte fortæller, som ikke er den samme som forfatteren, styrer de deiktiske størrelser. Den der skriver oplysningen *Lakesville laa "for sig selv" et Sted i England* kan kun bruge fortidsformen ærligt hvis Lakesville ikke ligger der mere, og det kan derfor ikke være den samme som dernæst i fuldt alvor skriver *H v o r kan være ligegyldigt*, for denne sætning er en dom, der udtaler sig om relevansen af oplysningen om byens placering for modtageren i kommunikationssituationen. Disse to sætninger i forening skaber således et skel mellem fortælleren, som er det billede teksten giver af en person der fortæller om Lakesville, og afsenderen, som er den der til modtageren siger at det fortælleren fortæller, ikke er relevant. Der er således ikke kongruens mellem de to instanser fortælleren og afsenderen. Dette er et af de vigtigste kriterier på fiktionalitet.

For tekst b/ gælder det at afsenderen antager at modtageren tror at den er sand, der er nemlig ikke nogen indbyrdes uoverensstemmelse mellem den instans der ytrer den ene sætning, og den der ytrer den anden. Der er derimod en vis uoverensstemmelse

mellem det som teksten forudsætter at modtageren ved, og en nutidig modtager faktisk ved, nemlig hvad årstal det er. Der er altså ikke kongruens mellem adressaten, det billede der findes i teksten af modtageren, og så den virkelige modtager. For den forudsætning at 'året er 1862 og måneden juli' gælder det altså at A har den: A+, og det forstår M: MA+; M har den ikke M-, men A går ud fra at M har den: AM+ og det opfatter modtageren MAM+:

(87.4)

```
  A+ M-
 AM+ MA+      variant af IIb, A naiv:
AMA+ MAM+     gal modtager
AMAM+ MAMA+
```

Denne situation ligner standardsituationen, men A er naiv, og M er uden for. Denne uoverensstemmelse mellem adressat og modtager er der også i tekst a/, og der peger den yderligere mod at teksten er fiktion. Men i tekst b/, hvor der ikke er uoverensstemmelse mellem fortæller og afsender, men uoverensstemmelse mellem adresssat og modtager, kan man ikke opfatte dette træk som et der entydigt peger mod fiktion. Det peger snarere på at man ved en fejltagelse har fået et brev der er adresseret til naboen. Og det er også hvad det er.

Tekst a/ er indledningen fra: Aage Hermann: *Minens Børn*, 1927, og tekst b/ fra H.C. Andersen: *Dagbøger V*, 1862, 1971, tekst c/ er fra *Kvinder på fabrik* ved Karen Jespersen m. fl. 1971, kapitlet *Karen*. Den første er altså skønlitteratur eller fiktion, mens den anden ikke kan siges at være fiktion, selv om vi nutidige læsere ikke er de adresserede modtagere. Genren er jo ganske simpelt som titlen: dagbogen. Og den tredje er ikke fiktion, men nedskriften af hvad en anonym kvinde har fortalt til en båndoptager, altså en erindring eller faktion.

Det som normalt kaldes skønlitteratur eller fiktion, er defineret ved inkongruens mellem afsender og fortæller og mellem modtager og adressat, dvs. den relation som kaldes skuespil eller kynisme, med minus for begge parter på alle refleksionsniveauerne, både hvad angår forudsætningen om ærlighed, sandhed og relevans.

Ikke-fiktion, saglitteratur, faktion er defineret ved kongruens mellem afsender og fortæller og mellem modtager og adressat, dvs. standardsituationen både for forudsætningen om ærlighed, sandhed og relevans.

Dagbogen, som læses af den forkerte modtager er så defineret ved ærlighed og sandhed men ikke relevans, dvs. situation IIB, A naiv og M udenfor.

Kriterierne for tekstarter er, i højere grad end reglerne om høflighed i sproghandlingerne, konventionaliseret og institutionaliseret således at de er et produkt af den historiske udvikling, og ikke nødvendigvis de samme på alle sprog og i alle

kulturer. Berger og Luckmann[16] beskriver konventionalisering og institutionalisering som en dialektisk udvikling eller tilstand på følgende måde:

Interaktion mellem to parter over længere tid, vil altid resultere i gensidigt anerkendte typedannelser og kategoriseringer. Det betyder at samfundet, og herunder tekstarterne, er et menneskeligt produkt. Mennesket eksternaliserer sine ønsker, forestillinger og vilje.

Alle mennesker møder som børn typer og kategorier som noget der allerede eksisterer (det er jo skabt af de mennesker der kom forud, og eksisterer blandt forældrene), og som noget man må tilegne sig hvis man vil deltage i det samfundsmæssige liv: samfundet, og teksarterne, er en objektiv virkelighed. Der sker således en objektivering af de eksternaliserede ønsker, forestillinger og viljer.

De børn der tilegner sig samfundets normer og regler om typer og kategorier, kan handle i den virkelighed de på denne måde oplever at de færdes i, kategorierne bliver en del af deres beredskab: mennesket er et produkt af samfundet (og dets tekster). De eksternaliserede og objektiverede ønsker, forestillinger og viljer, bliver igen internaliseret.

Tekstarterne kan således ses som eksternaliserede, objektiverede og internaliserede ønsker, forestillinger og viljer. Det der holder en tekst sammen som realiseringen af en bestemt type, er netop at alle dele i teksten peger på den samme hensigt, ud fra de samme forudsætninger og værdier. Det er nu en empirisk undersøgelse at finde ud af hvad det er for forudsætninger, hensigter og værdier der er institutionaliseret i tekstarterne, med andre ord hvilke typer af tekster der findes i det danske samfund i dag.

§ 88 Klassifikation af tekster

Der findes mange forsøg på klassifikation af tekster; nogle af dem skal kort omtales her[17]: den klassiske retoriks skel mellem forskellige typer af taler, Jørgen Fafners

16. Berger & Luckmann, 1971: *The Social Construction of Reality*, Dobbelday, New York.
Wentzel, Knud, 1981: *Tekstens metode*, Gyldendal, København.

17. Cicero, (?), 1954: *Ad Herennium*, with an English translation by Harry Caplan, The Loab Classical Library 403, London.
Brandt-Pedersen, Finn og Anni Rønne-Poulsen, 1982: *Genre bogen*, Nøgleforlaget, Kolding.
Fafner, Jørgen, 1977: *Retorik. Klassisk og moderne*, Akademisk Forlag, København.
Gülich, Elisabeth und Wolfgang Raible, 1972: *Textsorten*, Athenäum, Frankfurt am Main.
Jensen, Henning V. og Ole Togeby, 1981: *Brug sproget! Om skriftlig fremstilling. Teori - analyse - praksis*, Hans Reitzel, København.
Lindhardt, Jan, 1975: *Retorik*, Berlingske Forlag, København.
Togeby, Ole, 1977: *Om sprog*, Hans Reitzel, København.
Togeby, Ole, 1986: *Sprogbog. Grundbog i sprogundervisning*, Dansklærerforeningen, København.
Wentzel, Knud, 1981: *Tekstens metode. Ét synspunkt på litterære og praktiske tekster*, Gyldendal København.

talegenrer, den traditionelle inddeling af de skønlitterære genrer, inddelingen hos Knud Wentzel af de ikke fiktive genrer, Egon Werlichs teksttypologi, og mine egne overvejelser.

I den klassiske retorik skelnedes der mellem 3 forskellige situationer med hver deres type af taler:

(88.1)

Formålet med en tale beskrives med de tre verber: *docere, delectare* og *movere*, som kan oversættes til: belære, behage og bevæge.

Den **'demontrative' (epideiktiske) tale** består i lovprisning eller kritik af en person; det er lejlighedstalen hvor taleren behager tilhørerne med en vurdering af det nutidige.

Den **'deliberative' tale** er en diskussion af hvilken politik der skal føres, og består i at taleren bevæger tilhørerne til at gøre noget eller ikke gøre noget; det er en tale der overbeviser tilhørerne om planer for det fremtidige.

Den **'judikale' (forensiske) tale** hører til i en retssag, og omfatter anklage og forsvar; det er en belæring om det fortidige.

Grundlaget for denne genreinddeling er tydeligvis først og fremmest det der i her kaldes kanalen, dvs. de samfundsmæssige institutioner og deres idealer: den politiske forsamling hvor man i **frihed**, ved en demokratisk proces hvori pro-aut-contra-talen spiller den væsentligste rolle, træffer beslutninger, retsvæsenet hvor man på grundlag af anklagen og forsvaret retfærdigt afgør uenigheder, og skolerne og akademierne hvor man ved kritik og lovprisning opbygger den **sande konsensus** som hele samfundet hviler på. Genrerne er de former hvorunder de samfundsmæssige processer forløber i institutionerne.

Det er tydeligt at denne klassifikation er historisk bundet til det antikke samfund og dets institutioner, og ikke direkte kan bruges på tekster fra vore dage, hvor der er mange andre tekstproducerende og tekstafhængige institutioner

Jørgen Fafner inddeler talerne på følgende måde:

(88.2)

at tale med nogen (tovejskommunikation):
præsentisk: **samtale, konversation**
futurisk: **diskussion, debat**

Werlich, Egon, 1975: *Typologie der Texte*, UTB, Heidelberg.
Werlich, Egon, 1976: *A Text Grammar og English*, UTB, Heidelberg.

med eksterne formål: **interview, forhør, eksamination**

at tale til nogen (envejskommunikation):
futurisk, direktivt : **indlæg, tale**
informativt:
intellektuelt, begrebsmæssigt: **forklaring**
anskueligt: **beskrivelse, karakteristik**
perfektisk om forløb: **beretning**

mere bundne former:
rapport, referat, resume
genfortælling, reportage

oplæsning

Grundlaget for denne klassifikation er igen først og fremmest kanalen, men nu i betydningen 'det tekniske arrangement' eller 'mediet for kontakten', talt eller skrevet, envejs eller tovejs, frit eller bundet. Da klassifikationen kun drejer sig om de mundtlige genrer, og da den finere inddeling ikke hviler på eksklusive kriterier, er den ikke tilstrækkelig som grundlag for alle moderne tekster.

I alle de følgende genreinddelinger skelnes der mellem de fiktive og de ikke fiktive genrer. Men den der mest velargumenteret drager selve skellet er nok Roman Jakobson (se citatet 13.1)

(88.3)
Poetiske tekster defineres som de tekster der fokuserer på teksten selv (meddelelsen), mens andre tekster fokuserer på en eller flere af de andre faktorer i kommunikationssituationen, **emotive tekster** på afsenderen, **referentielle tekster** på konteksten (sagforholdet), **fatiske tekster** på kontakten (= kanalen), **metasproglige tekster** på koden (=sprogsystemet) og **konative tekster** på modtageren. Man kan således - hvad Roman Jakobson dog ikke selv gør - inddele genrerne efter hvilken funktion der dominerer og hvilke der også spiller en rolle, således:
lyrik er poetiske og emotive tekster,
epik er poetiske og referentielle tekster,
dramatik er poetiske og fatiske tekster,
reklamer er konative og referentielle tekster,

ordrer er konative og fatiske tekster
poesibogsvers er fatiske og poetiske
ansøgninger er emotive og konative ...osv.

Grundlaget for denne inddeling er tydeligvis hvilken af tekstens funktioner der dominerer, og den kan umiddelbart bruges inden for den pentagrammatiske tekstteori, med de ændringer af funktionernes antal og definitioner som er omtalt i § 13.

Inden for de fiktive teksttyper skelnes der traditionelt mellem de episke genrer, de lyriske og de dramatiske. Brandt-Pedersen og Rønne-Poulsen definerer dem således:

(88.4)

Epik: teksten fortæller en historie, et begivenhedsforløb, en handlingsgang, derigennem etableres en fiktiv "virkelighed" hvori menneskelige muligheder afprøves og fremstilles for læseren. ... Det væsentlige er hvad der gennem begivenhedsforløbet demonstreres. Undergenrer: folkeeventyr, myte, legende, saga, ridderroman, hyrderoman, rejseroman, dannelsesroman, udviklingsroman, kriminalnovelle, kærlighedsnovelle, psykologisk novelle, fortælling, kunsteventyr...

Lyrik: Der fastholdes et øjeblik, en tilstand, en nuoplevelse. Den talende oplever at forstå sig selv, situationen, nogle livsvilkår, dybere end ellers. Der er intet tidsforløb. Der er ofte intet rum omkring teksten - en stemme taler i det tomme. Hvis rum, omgivelser forekommer, er det oftest med symbolfunktion. Undergenrer: hyrdedigt, ode, naturlyrik, salme, fædrelandssang, vise...

Dramatik: Teksten er bestemt for fremførelse på en scene, hvor den etablerer en fiktiv "virkelighed" omtrent som det episke værk, men bundet til scenens muligheder. ... I dramaet mødes to stærke kræfter - måske livsanskuelser, temperamenter, tilbøjeligheder, drifter, repræsenteret af personer - i en konfrontation som finder en udgang. Undergenrer: tragedie, borgerligt drama, komedie, lystspil, farce...

Som jeg læser disse definitioner, er grundlaget for inddelingen dels karakteren af udsagnsfunktionen - det viser sig ved både citationstegnene omkring *"virkelighed"* og ved beskrivelsen at tidsforholdene - dels tekstens dominerende funktion: når der fortælles en historie dominerer udsagnsfunktionen, når der fastholdes et øjeblik er udtryksfunktionen dominerende, og når teksten er bestemt for fremførelse er det kontaktfunktionen der dominerer.

Knud Wentzel har følgende definitioner af de tre litterære genrer:

(88.5)

Motivkernen i den **lyriske teksttype** er et forhold mellem en tilbøjelighed og en subjektiv bevidsthed, altså størrelser i den menneskelige inderverden: det lyriske jeg. Det vil sige, at den omverden, der

ofte er markant til stede i digtets billedverden, er tegn for det lyriske jegs inderverden, dets længsel og bevidsthed. Omverdenen spejler inderverdenen. ... I den lyriske komposition fastholdes bevidstheden og digtets længsel i et forløb hvor længslen gennem forskellige tilstande stiger op fra det formløse til den formede tilstand. Ordenen i dette forløb udgør den lyriske fortolkning.

Motivet i den **episke teksttype** er et forhold mellem jeg og omverden, hvor omverdenen er objekt for jeget. Dette forhold betinger arten af handlingen, der opstår for at overvinde afstanden mellem det tragtende jeg og målet i omverdenen. Den episke verden er en subjekt-objektverden. Den episke fortolkning er en integrationsfortolkning, der sætter det varigt integrerede forhold mellem jeg og omverden som den højeste virkelighed

Det typiske motiv i den **tragiske teksttype** er et forhold mellem omverden og objektiv bevidsthed. Den tragiske verden er en objektverden. ... Denne verden drives frem af en konfliktdialog, der åbner for en alternativ bevidsthed, den objektive, moralens, gudernes, kærlighedens. Kompositionen skiller systematisk det høje og ædle fra det lave og snævre. Den tragiske fortolkning nedvurderer omverdenen til fordel for den ædle og fromme lidenskab, der realiserer den højere motivverden.

Kriterierne er her mere ekspliciteret og eksklusive end i de foregående: kriterierne er motiv (= det som jeg kalder den mentale model), forholdet mellem motivverdenen og den virkelige verden, komposition og fortolkning (=det som jeg kalder tema--tolkning); her bruges altså i genreinddelingen kriterier fra både udsagnsfunktionen (motivet), meddelelsesfunktionen (kompositionen) og sprogbrugsfunktionen (temaet).

Finn Brandt-Pedersen og Anni Rønn-Poulsen inddeler de ikke-fiktive tekster således:

(88.6)

Den primære bestemmelse går oftest på tekstens kommunikationssituation og -hensigt. I en almindelig avis kan vi finde et stort antal sagprosagenrer repræsenteret, bl.a. reportage, leder eller ledende artikel, kronik, officiel meddelelse, reklame, læserbrev, brevkasseindlæg, annonce under "personlige". Vi kan sige at sagprosaen i ren form tjener nogle få formål: information, herunder beskrivelse, redegørelse for faktiske forhold, for begivenheder, sagforløb, argumentation, herunder refleksion, ræsonnement, analyse, konklusion - opfordring, påbud, spørgen, henstilling, aftale....

Et område inden for sagprosaen gælder meddelelser fra offentlig myndigheder til borgerne - love, bekendtgørelser, cirkulærer m.v. ...

Andre teksttyper inden for sagprosaen, præget af bestræbelse på klarhed og præcision, er den videnskabelige afhandling, lærebogen, instruktionsbogen, brugsanvisningen.

Hertil kommer vi til et andet markant tekstområde inden for sagprosaen, nemlig reklamen...

Her er klassifikationsgrundlaget ikke eksklusive kriterier, og trækkene synes at være på systematisk forskellige niveauer, fx 'argumentation' over for 'påbud' og 'opfordring', men kommunikationsfunktionen: information, argumentation, opfordring synes at være det vigtigste

De ikke-fiktive tekster inddeler Knud Wentzel på følgende måde:

(88.7)

Der skelnes mellem situationer der defineres af magtforhold, og situationer der defineres af vidensforhold, og mellem situationer med et asymmetrisk forhold

mellem parterne og en altruistisk kommunikationshensigt, og situationer med symmetri mellem parterne og en konkurrerende kommunikationshensigt:

	magt	viden
asymmetri	øvrighedsforhold: LOV	kompetenceforhold: REFERAT
symmetri	forhandlingsforhold: TILBUD	debatforhold: DISKUSSION

De forskellige genrer, skrevet med stort i skemaet, består af det som Wentzel kalder sproghandlinger på følgende måde:

love består i 'paragrafering', 'social abstraktion', og 'autorisering
referater består af 'referater' og 'værdiordning'
tilbud består af 'afvejning' og 'identifikation'
diskussionen består i 'argumentation'

Kriterierne her er helt eksplicit kanalen, dvs. de relationer der findes mellem kommunikationsparterne i kommunikationssituationen; og der defineres systematisk fire forskellige typer af forhold i kanaler: asymmetrisk magt, asymmetrisk viden, symmetrisk magt og symmetrisk viden.

Egon Werlich's teksttypologi fremgår af følgende oversigt:

(88.8)

Teksttyperne afspejler 5 forskellige psykologiske processer som er karakteristisk for menneskelig bevidsthed, og kan enten være subjektive eller objektive:

	subjektive	objektive
Opfattelse i rum: (deskription)	skildring impressionistisk beskrivelse	teknisk beskrivelse
opfattelse i tid: (narration)	fortælling historie	beretning
forståelse: (exposition)	essay redegørelse	definition sammenfatning teksttolkning
bedømmelse: (argumentation)	kommentar	videnskabelig afhandling
planlægning: instruktion	vejledning	regler love

Både skellet mellem de psykologiske processer og skellet mellem subjektivt og objektivt, synes at have med tekstens funktion at gøre, således at 'bedømmelse' svarer til udtryksfunktionen, 'planlægning' til kontaktfunktionen, mens de tre andre falder

under udsagnsfunktionen, med forskellige typer af henvisninger i tid.

I *Om Sprog* har jeg selv opstillet følgende system af tekstarter:

(88.9)

Tekster deles ind efter om de orienterende, debatterende eller styrende, efter om de er kortsigtede eller langsigtede, og efter om de er fiktive eller ikke fiktive, offentlige eller private:

	kortsigtede	langsigtede
orienterende offentlige	**Berettende**: nyhedsartikel, reportage, telegram, memoirer, referat, resume, rapport	**Videnskabelige**: afhandling, lærebog, håndbog,
debatterende ikke-fiktive offentlige	**Propaganderende**: valgtale annoncer, reklamer	**Kulturelle**: kronik, kommentar, partiprogram, prædiken, anmeldelse, litteraturhistorie
	Litterære:	
debatterende fiktive private	**Dramatisk**: tragedie, komedie, parodi, travesti, revy **Episk**: roman, novelle, anekdote, sagn, eventyr, legende, **Lyrisk**: folkevise, fædrelandssang,, sang, digt.	
styrende private	**Retslige**: forvaltningsafgørelser, stævning, testamente, kvittering, ansøgning, veksel, aftale	**Tekniske**: brugsanvisning, arbejdsinstruktion, opskrift recept, patent
styrende		*Love*: regler, retningslinjer, offentlige bekendtgørelser

'Orientere', 'debattere' og 'styre', svarer til funktionerne meddelelse, udsagn og kontakt. Hovedkriteriet er altså tekstens funktion. 'Offentlig' og 'privat' er forskellige typer af kanaler, og 'fiktivitet' er et spørgsmål om typen af henvisning under udsagnsfunktionen. I *Brug sproget!* er der en lidt anderledes genreinddeling:

(88.10)

```
Der skelnes mellem tekster der skal informere, overbevise og påvirke:
INFORMERE:
  beskrivelse, anskueligt, ikke ordnet i tid
               af en ting: deskription
               af en person: karakteristik
               af et sted: miljøkarakteristik
  beretning: anskueligt, ordnet i tid
               fiktiv: fortælling
               samtidig: reportage
               om at læse eller høre en anden tekst
                     tekstreferat
                     timereferat
                     mødereferat
  redegørelse, uanskueligt, begrebsligt
               begrebsredegørelser = definitioner
OVERBEVISE:
  argumentere:
               om noget fortidigt: godtgørelser
               om noget nutidigt: vurderinger
                     om noget fremtidigt: begrundelser
                     om noget utidigt: udredninger
PÅVIRKE:
  instruktioner
```

'Informere', 'overbevise' og 'påvirke' svarer henholdsvis til sproghandlingstyperne: oplysning, påstand og regulering; inddelingen hviler altså på kriteriet om den dominerende funktion og sproghandlingstype. Der kan så være forskellige typer af motiver eller henvisningsrelationer inden for tekstens udsagnsfunktion.

I *Sprogbog* har jeg opstillet et tredje system:

(88.11)

Der skelnes mellem hensigterne: informere, argumentere, regulere og underholde, og der skelnes mellem begrebslige, nutidige, fortidige og fremtidige emner:

hensigt/emne:	begreb	nutidigt	fortidigt	fremtidigt
informere	redegøre	beskrive	berette	forudsige
argumentere	ræsonnere	karakterisere	forklare	begrunde
regulere	definere	lave regler	?	instruere
underholde	vittighed	skildre	fortælle	stille gåder

Mens 'informere', 'argumentere' og 'regulere' svarer fint til tekstfunktionerne og sproghandlingerne 'oplyse', 'påstå' og 'regulere', kan jeg ikke se hvad 'underholdning' skulle svare til i pentagrammet. Det svarer bedst til Roman Jakobsons fatiske funktion. Tid og begreb er er spørgsmål om henvisningens art og motivets type. Kategorierne der er resultatet, synes ikke at være på samme niveau.

Som man kan se er der mange forslag til en genreinddeling, og der er ikke plads til på dette sted at argumentere mere indgående for kriterier og klassifikationer. Det synes som om genrer eller tekstarter på den ene side er i så høj grad faste og bestemt af sprogets muligheder at der kan defineres klasser på grundlag af 1) tekstens kommunikationsfunktion, som også kan kaldes afsenderens kommunikationshensigt , 2) henvisningen med hensyn til tid mellem kommunikationssituationen og det beskrevne sagforhold, 3) motivtypen, dvs. sagforholdets kognitive karakter, og 4) de sociale relationer mellem parterne i kommunikationssituationen, 5) de informationsteoretiske forhold, dvs. kompositionstypen (således som det også er sket i §§ 73-76).

På den anden side er de også i så høj grad historisk bestemte at systematiske klassifikationer altid synes skæve eller unyttige i forhold til ethvert beskrivelsesformål. Jeg vil derfor ikke skrive mere om klassifikation af tekster her. Til sidst skal jeg kort vise at genrer eller tekstarter ikke uden videre kan identificeres med sproghandlinger eller sproghandlingstyper - først og fremmest fordi en tekst kan bestå af og være defineret af flere sproghandlinger[18]. Se på følgende eksempel:

18. Brandt, Margareta, Wolfgang Koch, Inger Rosengren, 1981: *Die Analysekategorien im Projekt "Fachsprachliche Kommunikation"*, Lund
Koch, Wolfgang, Inger Rosengren, Manfred Schonebohm, 1978: *Sprachhandlungsstruktur des Textes, FAK 1*, Lund.
Koch, Wolfgang, Inger Rosengren, Manfred Schonebohm, 1979: *Analyse fachsprachliche Texte - Vorstudie, FAK 2* Lund, Koch, Wolfgang, Inger Rosengren, Manfred Schonebohm, 1980: *Die Textanalyse im Projekt*

(88.12)
Civilingeniør S Faxvall
Kungl. Tekniska Högskolan
3 S-10044 Stockholm 70
Sverige

12 CE/rm Accelerator 31 august 1971
6 Bakteriologisk lab.

Kære Sander Faxvall,

9 Tak for det tilsendte manuskript, som vil passe fint ind i rækken af foredrag. Jeg er meget glad for, at vi kan få det med, fordi det giver et væsentligt bidrag, til hvilke forholdsregler, man kan tage og især ikke skal tage med hensyn til forbed-
12 ring af sygehushygiejnen.

Manuskriptet har været hos bogtrykkeren, som har meddelt mig, at enkelte af siderne ikke kan overføres direkte til off-set plade. Jeg vil derfor være Dem
15 taknemmelig for, om De enten kunne sende mig et manuskript, hvor alle sider står så klart, at det kan trykkes direkte på off-set, eller om De kunne sende mig siderne 2,4,7 og 19 i en bedre reproducerbar form.

18

Med venlig hilsen
og undskyld ulejligheden,

21

Claus Emborg

I denne tekst er der flere forskellige sproghandlinger, l.1-4 kan kaldes en 'adressering', dvs. en angivelse af hvem der helt præcist er adressat for denne tekst, l 5-6 er en række 'afsendermarkører' og 'datering', igen regulativer der sikrer at kontakten gennem kanalen bliver den rigtige. L. 7 er en 'hilsen' som ikke blot teknisk sikrer den rigtige kanal, men som sikrer at der er den rigtige samarbejdsvenlige relation mellem kommunikationsparterne. L. 8 er et en 'tak', og den parentetiske relativ sætning er i sig selv en 'positiv vurdering'. Så kommer en ytring som er 'udtryk for glæde'. L. 12 kommer der så en ytring hvormed afsenderen 'gør opmærksom på noget', og selve teksten afsluttes med at afsenderen 'beder om noget', eller måske 'pålægger høfligt' modtageren at gøre noget. Brevet slutter så med en 'hilsen' og en 'underskrift' som begge igen sikrer kanalen.

Der er altså følgende sproghandlinger i denne tekst: adressering + afsendermarkør + datering + hilsen + tak + positiv vurdering + udtryk for glæde + gøren opmærksom

på + pålæg + hilsen + underskrift. Det der holder alle disse sproghandlinger sammen til én tekst er en overordnet hensigt, som er hele tekstens formål, og som alle de andre sproghandlinger er midler til at nå. Formålet med denne tekst er pålægget l. 14-17. Sproghandlinger forbindes med konnektorer på samme måde som andre tekstelementer, men det er dog ikke alle de konnektorer som nævnes i (72.2) som kan forbinde sproghandlinger; de motiviske konnektorer der betegner tid og årsag kan fx ikke. Men følgende konnektorer forbinder sproghandlinger: *og, eller, men, endog, muliggør, forudsat* og de argumenterende: *nemlig, dvs., altså, kort, fx, ergo, for.* Man kan så opstille brevets komposition i et grendiagram over kun sproghandlingerne på samme måde som diagrammerne over alle tekstelementerne:

(88.13)

```
adressering     |
                | og:
afsendermarkør  |---------------| REGULATIVER DER
                | og:           | SIKRER KANALEN
datering        |               |
                                |        muliggør:     | REGULATIV DER
                                |----------------------| SIKRER KOMMUNI-
hilsen --------------|HILSEN   |                      | KATIONEN
                     |---------| REGULATIVER DER      |
tak ----------|TAK   | og:     | SIKRER GODE RELA-    |
              |      |         TIONER                 |
positiv       |------|TAK                             |
vurdering |   | for:                                  |  muliggør:
          |og:|VURDERING                              |
udtryk for|                                           |
glæde     |                                           |
                                                      |
gøre op-  |                                           |
mærksom på|ergo:                                      |----------------PÅLÆG
          |-------------------------------------------|PÅLÆG
pålæg     |                                           |
                                                      |
hilsen      |                                         |
            | forudsat:-------------------------------| REGULATIV DER
underskrift |                                         | SIKRER KOMMUNI-
                                                        KATIONEN
```

VI
UDTRYKS-FUNKTIONEN

At mennesket ikke i sandhed er ét, men i sandhed to. (...) Jeg indså at der var to naturer, der kappedes i mit bevidsthedsfelt, og dersom man med rette kunne sige, at jeg var den ene af disse to, så var det udelukkende fordi jeg dybest set var dem begge.(...) Det var menneskehedens forbandelse, at disse uforenelige knipper således skulle sammenbindes - at disse polære tvillinger i bevidsthedens pinte skød uafladelig skulle kæmpe mod hverandre. Hvorledes skulle de da skilles?

Robert Louis Stevenson, (1886) 1985: *Dr. Jekyll og Mr. Hyde.* side 84-85.

A. Afsenderen

§ 89 Natur og kultur, § 90 Primær- og sekundærprocesser, § 91 Drømmene og fejlreaktionerne, § 92 Lovmæssighed og tekstkritik, § 93 Lacans tale.

§ 89 Natur og kultur

Den femte og sidste side i pentagonen som skal omtales, er afsenderen og udtryksfunktionen. **Afsenderen** er en person, evt. en organisation af personer, der ved teksten giver udtryk for sin viden, sine hensigter og sine holdninger; som faktor i kommunikationssituationen er afsenderen altså bestemt ved at have viden, holdninger og hensigter, herunder intentioner om sproghandlinger. En teori om udtryksfunktionen forudsætter en teori om afsendere. Tekstbegrebet forudsætter afsenderbegrebet og afsenderbegrebet forudsætter tekstbegrebet. En afsender er et tekstproducerende menneske; man kan også formulere det således at en afsender er et menneske der kan producere ord, sætninger og tekster eller ytringer med tilsvarende betydninger, meninger og tolkninger. Når det almene begreb 'mening', er delt op i ordenes 'betydning', sætningernes 'mening' og tekstens 'tolkning', må teorien om afsenderen nødvendigvis også beskrive hvorledes disse tre typer af mening produceres, og hvorledes kravet om ærlighed i udtrykket passer på de 3 niveauer. Afsenderen er i pentagrammet ikke en fysisk og historisk person, men en rolle som er karakteriseret ved at have viden, holdning og en hensigt; personer uden det, er ikke afsendere, heller ikke potentielle afsendere. Det er nu ikke udelukkende således at det afsenderen gør, er at producere teksten; man kan godt have en afsender uden en tekst, men ikke en tekst uden en afsender. Personer får viden, holdning og hensigt ved bl. a. at afsende tekster, og at hver ny afsendt tekst vil transformere afsenderpersonen til en anden end hun eller han var før afsendelsen af teksten. Folks egenskaber er jo ikke andet end summen af deres tidligere oplevelser og handlinger, herunder deres sproglige handlinger.

Teksten fungerer som **udtryk** for afsenderens hensigter og holdninger. Opfattes teksten ikke i kommunikationskategorier, men i årsagskategorier, kan teksten (eller rettere: tekstforsøget) enten ses som den (ikke intenderede) virkning af og derfor symptom på afsenderens egenskaber, eller som den størrelse der definerer afsenderen som afsender. Det ensidige forhold at tekstforsøget som det eneste er skaber af afsenderens hensigt, det kan betegnes ved at den er **markør** for afsenderens hensigt, og det ensidige forhold at tekstforsøget ikke er andet end et produkt af afsenderens egenskaber, det kan betegnes som at den er **symptom** på afsenderens egenskaber; man

taler om symptomallæsning, hvor modtageren ikke læser teksten som udtryk for en hensigt men kun som symptom på, dvs. kausalt produkt af, afsenderens egenskaber.

I forhold til afsenderen skal teksten være et **ærligt** udtryk for hensigter viden og holdninger. At udtrykket er ærligt vil sige at det for det første er intenderet, og båret af alene én intention. For det andet at det er engageret, dvs. at afsenderen er engageret dels i at udtrykke sig, dels i at udtrykke sin viden, holdning og hensigt overfor modtageren - dette går i den klassiske retorik under navnet **pathos.**

Dernæst vil ærlighed sige at afsenderen ved teksten har gjort sin hensigt gennemskuelig ikke blot for modtageren men også for sig selv; en tekst hvor afsenderen ikke selv har gjort sig sin hensigt klar, er ikke en ærlig tekst. Det typiske eksempel er neurotikeren der har for sig selv ubevidste hensigter om sekundære gevinster, fx med hysteriske symptomer.

Den sidste side af ærlighed er dette at afsenderen skal være kompetent til at udføre den sproghandling der er tale om, og kompetent til at give de oplysninger der gives; dette sidste går under betegnelsen at afsenderen skal have **ethos.**

Afsenderen fremtræder i teksten ved komponenten: **stil** inden for de muligheder som sproget giver. Der findes i enhver tekst billeder eller beskrivelser af afsenderen; det kan kaldes tekstens **fortæller**, og det træder frem bl. a. i tekstens forudsætninger, dvs. de forhold som tekstens informationsstruktur giver modtageren grund til at forvente er gældende. Principperne for hvorledes mennesker evt. af fysiologiske årsager overhovedet kan forarbejde dele sammen til større tekstlige enheder der har stil er følgende: **kongruens** og **kontiguitet**. Den stil der vælges i en sætning ved et ordvalg skal være kongruent med den stil der vælges i den næste sætning, og med de relationer der findes mellem parterne i kommunikationssituationen. Og fortællerens verden skal have kontiguitet med, skal støde op til, både kommunikationssituationen og den fortalte verden. Det første element i undersøgelsen af 'udtryksfunktionen' er undersøgelsen af hvad en 'afsender' er. En 'afsender' er en person som ved brug af et tegnsystem, om et sagforhold, til en modtager og gennem en kanal, kan producere en tekst som udtryk for én hensigt. For at beskrive afsenderen, må man altså have en teori om hvorledes det naturlige individ i sociale kategorier kan udtrykke sig selv, om tekstproduktionens psykologi eller mere præcist: om meningens og tolkningens subjekt; hvilket psykisk apparat må man forudsætte for at man kan tale om et subjekt for en tekst, en afsender? Hvorledes sætter dette "apparat" sit præg på teksten? Hvorledes er dette "apparat" selv bestemt af de tekster som det producerer og modtager? Hvorledes er tegnsystemet til stede i dette "apparat"?

Afsenderen af en tekst er konstitueret ved at have en intention med teksten. Det er i denne intention afsenderen kan være ærlig. Det vil igen betyde at tekstens hensigt skal være gennemskuelig, ikke blot for modtageren som en oprigtig hensigt som afsenderen har i forhold til modtageren, men også gennemskuelig for afsenderen selv. Afsendere som ikke er gennemskuelige for sig selv i deres hensigt, er ikke ærlige afsendere. Modtageren vil i sidste tilfælde holde op med at tolke teksten som udtryk

for en hensigt, og gå over til symptomallæsning.

Svarende til de to former for mangel på ærlighed (ikke gennemskuelig for andre, ikke gennemskuelig for sig selv), findes der så to typer af alternative læsninger: den tolkning som gennemskuer en skjult hensigt bag den åbenlyse og derfor anser afsenderen for ond, dvs. umoralsk, uetisk og kriminel, og den tolkning der anser afsenderen for at være dum, dvs. ikke kompetent, ikke udstyret med den fornuft uden hvilken man ikke kan være kommunikationsdeltager. Det bedste eksempel på dette skift til symptomallæsning hvor den ene samtalepartner tror at den anden enten er ond eller dum, "mad or bad" findes i bogen *Pragmatics of Human Communication*[1].

(89.1)

Visitor: Good afternoon, I have an appointment with Dr. H. My name is Watzlawick <VAHT-sla-vick>.
Receptionist: I did not say it was.
Visitor: (taken aback and somewhat annoyed): But I am telling you it *is*
Receptionist: (bewildered): Why then did you say it wasn't?
Visitor: But I *said* it was!

På dette tidspunkt er den besøgende "sikker på" at han var offer for en eller anden uforståelig men respektløs spøg, mens sekretæren, som det senere viste sig, på det tidspunkt havde afgjort at det måtte være en ny psykotisk patient til dr. H. Til sidst blev det dog klart at sekretæren i stedet for "My name is Watslawick" havde forstået "My name is *not* slavick," hvad hun faktisk heller aldrig havde sagt det var. Watzlawicks pointe er her at den forskellige inddeling i sekvenser, på grund af en misforståelse, øjeblikkelig fører til den gensidige antagelse om "badness" og "madness".

Det er meget karakteristisk at de to samtalepartnere som den første tolkningsmulighed for det som ikke giver normal tekstlig mening, vælger en læsning, hvor de enten tolker den anden som ond eller som dum. En model for afsendere, dvs. en teori om hvorledes mennesker har hensigter der konstituerer og afgrænser en tekst, må også kunne beskrive hvorledes ikke-ærlige, dvs. dobbelt-intentionelle eller ikke-intentionelle tekster eller tekstforsøg, kan være produceret. Altså hvorledes mennesker også kan producere tekstforsøg der tolkes som dumme eller onde, hvordan "apparatet" er indrettet så det også kan producere onde og dumme tekster.

'Hensigt' er sammenfatningen af afsenderens bevidsthed. Med ordet **hensigt** betegner jeg altså den bevidsthed afsenderen har i tekstproduktionensprocessen. I det øjeblik teksten ikke tolkes som havende én, hensigt - hvis altså modtageren symptomallæser

1. Watzlawick, Paul, Janet H. Beavin, and Don D. Jackson: *Pragmatics of Human Communication. A Study of Interactional Patterns, Pathologies and Paradoxes*, Faber & Faber, London, side 94.

teksten og opfatter afsenderen som dum - da må der også være andre instanser der er virksomme ved tekstproduktionen end afsenderens bevidste subjekt. Der må være virksomme, men for afsenderen ikke-bevidste processer som ved symptomallæsning tilskrives afsenderen som egenskaber eller ligefrem som sjælelige defekter. Tekstforsøg anser modtageren som produceret af et defekt subjekt eller en delt vilje. I dette kapitel skal det undersøges hvorledes disse ikke bevidste afsenderinstanser virker, og om også intentionelle eller ærlige tekster indeholder spor eller virkninger af ikke bevidste processer og viljer.

(89.2)

> At opgive overvurderingen af bevidsthedskvaliteten bliver til en uafviselig forudsætning for enhver rigtig indsigt i det psykiskes forløb. Det ubevidste må, som Lipps siger, antages som almindelig basis for det psykiske liv. Det ubevidste er den største kreds, der i sig indeslutter det bevidstes mindre kreds; alt bevidst har et ubevidst forstadium, mens det ubevidste kan blive stående på dette stadium og dog gøre krav på at repræsentere en psykisk præstations fulde værdi. Det ubevidste er det egentligt reale psykiske, *der ifølge dets inderste natur er lige så ubekendt for os som den ydre verdens realitet, og ved bevidsthedens data givet os lige så ufuldstændigt, som den ydre verden er givet os ved angivelserne fra vore sanseorganer.*[2]

Voksne menneskers sjæleliv kan beskrives som delt i to: en bevidst del og en ikke-bevidst del. Den ikke-bevidste del omfatter flere forskellige typer af processer som alle har forbindelse med tekstproduktionen, men forskellige relationer til den[3].

For det første er alle sprogprocesser (og også handlings- og sanseprocesser) ikke-bevidste, det er kun produkterne af disse processer, dvs. tekster eller tekstforsøg, som er bevidste. Alle mennesker behersker en stor mængde sproglige regler, som de har lært i deres barndom i og med de lærte sproget, men de er ikke bevidste om de processer som må antages at være reglernes eksistensform i hjernen. Sprogbrugere kan registrere når egne eller andres tekster ikke følger sprogbygningens regler, men de kan ikke uden rekonstruktion formulere reglerne, og selv den sprogbruger der har efterkonstrueret reglerne (dvs. grammatikere) kan ikke være bevidst om hvilke regler der bruges, mens de bruges. Mange af disse regler er måske endog lært via en sproglig formuleret rekonstruktion af reglerne, fx i fremmedsprogundervisning, men når de beherskes i flydende tale, er de sunket ned til en ikke-bevidst eksistensform. Man kan altså sige at alle sprog**processer** er ikke-bevidste.

For det andet er alle processer som forbinder sjælelivet med den ydre verden, dvs.

---

2. Freud, Sigmund, (1900, 1942) 1974: *Drømmetydning*, oversat af Mogens Boisen, Hans Reitzel, København, side 484.

3. Bateson, Gregory, 1967: *Style, Grace and Information in Primitive Art* i Bateson, Gregory, 1978: *Steps to an Ecology of Mind*; Granada Publishing, London.

dels perceptionsprocesserne, dels motorikken, ubevidste for mennesket. Disse regler er imidlertid næppe indlært, men medfødte - i hvert fald kan mennesker ikke, fx gennem synet, percipere verden uden at opfatte den i 3 dimensioner med perspektivisk dybde. På samme måde kan man heller ikke tænke sig mennesker der er sig bevidst hvorledes man fabrikerer lyde ved nerveimpulser fra hjernen til tungen, åndedrætsorganerne osv. Vi kan ikke lade være med at trække vejret. De medfødte perceptions- og motorikprocesser er ikke-bevidste.

For det tredje er personens erindringsbilleder ikke bevidste, noget af det erindrede kan genkaldes og gøres bevidst, men langt den største del af erindringerne er ikke bevidste og kan ikke være det samtidig. De processer som har drømmene som produkt synes at have samme karakter som erindringsbilleder: de er overvejende visuelle; sprog spiller kun en ringe rolle i produkterne, drømmene eller de genkaldte erindringer, og forekommer sprog overhovedet er det ofte med rebuskarakter; disse drømme- og erindringsprocesser synes ikke at fungere på samme måde som de sproglige processer; der er ingen nægtelse eller modsigelse mulig, tid spiller ingen rolle, følelser kan være meget kraftige, men ikke stabilt bundet til bestemte forestillinger. De sjælelige **billedprocesser** er ikke-bevidste.

Endelig for det fjerde kan mennesket have erindringsmaterialer og energikilder som ikke er bevidste og som heller ikke kan gøres bevidste fordi de er fortrængt fra bevidstheden. Dette erindringsmateriale kan også indgå i processer i sjælelivet og i dette tilfælde er hverken processerne bevidste eller produkterne af disse processer bevidste. Det er disse ubevidste sjælelige produkter der forbindes med Freuds ubevidste. Det er en kælder hvor spøgelser fra personens fortid gør deres indflydelse gældende usynligt for bevidstheden. Her optræder det ubevidste som en fortrængning for det bevidste subjekt.

Man kan også fremstille det således at der i sjælelivet foregår to forskellige typer af processer, som begge foregår ubevidst og begge kan have dels bevidste, dels ubevidste produkter: for det første processer hvis produkter er **digitale** repræsentationer, opdelte, temporale og kombinerede (dvs. sekvente og hierarkisk ordnede), logiske (dvs. hierarkiske og kvantificerede) repræsentationer, og for det andet processer hvis produkter er **analoge** repræsentationer der danner globale, simultane, holistiske og visuelle mønstre, konfigurationer og strukturer af perceptioner. Forskellen på analoge og digitale processer er helt grundlæggende for tekstproduktionen og indebærer at man må antage en dobbelt proces, dels en analog, dels en digital, og oversættelse derimellem.

Ordene er hentet fra databehandlingsmaskiner, men svarer helt til Peirces inddeling af tegn i tre forskellige typer: analoge maskiner opererer (ikoniske tegn henviser) ved lighed, fx er der på et analog-ur lighed mellem mængden af tid og vejen som viserne skal tilbagelægge; er tiden længere er vejen længere; digitale maskiner opererer (symbolske tegn henviser) ved hjælp af samsvarigheder som er nedfældet i en kode, et tegnsystem; på et digital-ur er der ingen lighed mellem det betegnede og det

betegnende, mellem landskab og kort, mere tid angives ikke ved flere tal (ikke ved arabertal i hvert fald). Digitale processer forudsætter derfor en kode, eller et sprogsystem som kan angive hvilke cifre (digits) der henviser til hvad. Sproglige produkter må nødvendigvis være forarbejdet ved digitale processer, men kan også være analogt forarbejdet. Perceptioner og billeder må nødvendigvis være forarbejdet ved analoge processer, men kan også indeholde digitale træk.

Af de 4 lag af ikke-bevidste processer er den første, de sproglige processer, overvejende digital, nr. to, perceptions- og motorikprocesserne er både digitale og analoge, mens de to sidste, billedprocesser og fortrængte erindringsprocesser er analoge og holistiske. Al tekstproduktion er resultatet af både analoge og digitale processer, men processerne kan gribe forskelligt ind i hinanden og forskellen på ærlige og ikke ærlige afsendere har at gøre med hvorledes de forskellige processer griber ind i hinanden. Den vigtigste relation mellem de to processer er den at meddelelser skal oversættes fra analogt sprog til digitalt og fra digitalt til analogt sprog. Et bevidst produkt af disse ubevidste sjælelige processer, en tekst, en drøm, en genkaldt erindring, en perception, er sandsynligvis alle resultatet af en oversættelse frem og tilbage mellem analoge og digitale repræsentationer.

Forholdet mellem en analog og en digital repræsentation kan bedst beskrives som forholdet mellem form og substans (se Hjelmslev-citatet (5.6)). Skal der oversættes fra en analog repræsentation til en digital, kaster formens netværk sin skygge på substansens flade og inddeler den i størrelser der så kan identificeres, skelnes og kombineres. Substansen skifter selvfølgelig karakter hvis man bevæger sig hen langs den, der er 'forskelle' i den; men man kan ikke tale om 'skel' i den analoge repræsentation; for 'skel' kræver en bevidsthed der drager grænsen mellem to størrelser, skelner dem og sammenligner dem. Substans er kontinuert mens digitale tegn introducerer en diskontinuitet. *De digitale tegn er således de forskelle der gørforskellen* (se Bateson-citatet (43.6)). Overgangen fra analog til digital kan, som Anthony Wilden har gjort det, lignes med overgangen fra natur til kultur ved indførelsen af blodskamsforbudet i de første samfund - eller rettere i mytologierne om det; springet kan synes stort, men med denne sammenligning ser man i den fylogenetiske udvikling hved der bestandig igen og igen udspiller sig i den ontogenetiske udvikling, springet fra analog til digital repræsentation:

(89.3)

Den symbolske funktion

Gåden ved blodskamsforbudet er at det er et
svar hvortil der ikke hører noget spørgsmål.
LÉVI-STRAUSS: *Discours Inaugural*

(...) Overgangen fra natur til kultur som den er beskrevet af Lévi-Strauss, afhænger af to simple principper: *(a)* indførelsen af hvad han har kaldt 'loven om skelnen

og forskel': incestforbudet, og *(b)* den sideløbende indførelse af den adskillende, diskontinuerte, kombinatoriske komponent i naturens ikke-adskilte kontinuum. Vi har en Bororo-myte der er tolket af Lévi-Strauss, som forklarer denne indførelse af den adskillende komponent, overgangen fra den kontinuerte verden af forskel til den diskontinuerte verden af skel og modsætning. Efter en oversvømmelse blev jorden så fuld af mennesker at solen besluttede af formindske deres antal. På hans bud omkom alle idet de druknede ved en oversvømmelse, alle undtagen Akaruio Bokodori (der ligesom Ødipus humper). Alle som forsvandt i vandfaldene havde krøller, og alle som forsvandt i søerne havde glat hår. Akaruio Bokodori bragte dem alle tilbage til livet, men indlod kun de klaner hvis gaver han syntes om. Alle de andre blev dræbt med pile. Lévi-Strauss kommenterer:

> Det var nødvendigt at menneskene skulle blive mindre talrige således at fysiologiske typer der boede ved siden af hinanden kunne skelnes klart. For hvis det blev tilladt at der eksisterede klaner og mennesker som kom med BETYDNINGSLØSE gaver UDEN TEGNVÆRDI - det vil sige, klaner hvis adskillende originalitet var så lille som man kan forestille sig - så var der risiko for at der mellem to klaner eller befolkninger ville blive indskudt et ubegrænset antal af andre klaner eller folk som ville adskille sig så lidt fra deres umiddelbare naboer at alt ville ende med at blive blandet sammen. Nu er det i et hvilket som helst område kun ved indførelsen af en adskilt kvantitet at systemet af betydninger kan opbygges.

(Jeg skal ikke argumentere om ordet "kvantitet" her, men læs "komponent".) Han fortsætter med at vise at et system der er gjort adskillende ved fratrækning af elementer, som i denne og andre myter, bliver logisk rigere, selv om det bliver talmæssigt fattigere(...) Pointen er selvfølgelig at kun systemer af adskilte komponenter står til rådighed for KOMBINATION og permutation, dvs. kun sådanne systemer kan siges egentlig at have noget der svarer til SYNTAKS.
(...)
Skønt, som Saussure har påpeget, forskel er en nødvendig betingelse for menneskeligt sprog, er det ikke en tilstrækkelig betingelse, ejheller er forskel tilstrækkeligt til at konstituere et slægtskabssystem. Som i Bororo-myten og dens fortolkning hos Lévi-Strauss, afhænger et system af tegn der er tilgængelige for betydningsdannelse, af reduktionen af antallet af elementer, indførelsen af en adskillende 'kløft' mellem dem, og den deraf resulterende mulighed for et meget højt antal af kombinationer. Med andre ord er medlemmerne af formeringens enhed blevet LOGISK forskellige fra hinanden således at de er blevet tegn (og sproglige udtryk kræver endog endnu mere komplekse niveauer, for sprog har en højere grad af organisation - og er af en anden logisk type - end slægtskabssystemer). Rent bortset fra den oplagte kendsgerning at man for at vide hvem man kan gifte sig

med og hvem ikke, har brug for et nomenklatur og et ord for 'ikke'.
(...)
Når en hun bliver 'søster' eller en han bliver 'bror', har vi at gøre med en forskel som er konstitueret på et højere organisationsniveau, med andre ord med et skel. Hvad der er specielt signifikant er at tegnet 'søster' eller 'bror' ikke blot betegner hvad det er (en hun, en han), men også og vigtigere, DET BETEGNER HVAD DET IKKE ER (en mulig sexualpartner eller ægtefælle).[4]

Denne beskrivelse af oversættelsen fra analog substans til digital form som reduktion + skelnen + kombination kan overføres til hvad der sker i det psykiske apparat. Først sker der en reduktion af antallet af elementer i en substans der altid består af nogle elementer, evt. meget små mindsteelementer, som kan være forskellige, men hvorimellem der ikke er skelnet; reduktion kan beskrives som en abstraktionsproces: der ses bort fra de forskelle der måtte være i substansen; ved skelnen tæller så kun de forskelle der gør forskellen, dvs. de forskelle som betyder tegnværdi på et højere logisk niveau: forskelle på grundlag af diskontinuitet[5]; disse forskelle ophøjes så til skel; der sker en grænsedragning mellem to enheder, der sker en modstilling af dem. De betegner hvad de ikke er. Kun hvis et vist antal enheder er blevet afgrænset hver for sig, kan de senere træde i kombination med hinanden. Det gælder alle lag i sproget: fonemerne, morfemerne, ordene, sætningerne, ytringerne, teksterne.

Nu bliver spørgsmålet så: Kan denne oversættelse fra analog substans til digital form identificeres med overgangen fra ikke-bevidst til bevidst i tekstproduktionsprocessen? Og hvilken ikke-bevidsthed er der så tale om, de ikke-bevidste sprogprocesser, de ikke-bevidste perceptions- og motorikprocesser, de ikke-bevidste billedprocesser, eller om Freuds ubevidste?

§ 90 Primær- og sekundærprocesser.

Psykoanalysens teori om meningsproduktion og tolkningens subjekt er først fremlagt i Freuds Drømmetydning [6]. Freud har senere arbejdet videre på teorien og modificeret den flere gange[7]. Siden har især franske semiologiske forskere omkring Lacan arbejdet

4. Wilden, Anthony, 1972: *System and Structure. Essays in Communication and Exchange.* Tavistock Publications, London, side 241-48, oversættelse OT. Læg mærke til at citatet fra Wilden indeholder to citater fra Lévi-Strauss.
5. Læg mærke til at begrebet 'diskontinuitet' også i Høffdings kategorilære er den logiske forudsætning for alle andre kategorier, hvad han for øvrigt henfører til Kierkegaard. Harald Høffding, 1910: *Den menneskelige Tanke. Dens Former og dens Opgaver*, Gyldendals Boghandel, København, side 156.
6. Freud, Sigmund, (1900, 1942) 1974: *Drømmetydning*, oversat af Mogens Boisen, Hans Reitzel, København, her specielt kap 7.
7. Freud, Sigmund, 1911: *Formuleringen om de to principper for psykiske processer*, Freud, Sigmund: 1915: *Det ubevidste*,

videre med teorien, og værdifulde bidrag findes også af den amerikanske rekonstruktivistiske psykoterapi omkring Bateson og Watzlawick. I denne fremstilling vil jeg dog først for at illustrere den umiddelbare sammenhæng med den mere sprogvidenskabelige indfaldsvinkel citere den fremstilling som Erling Jacobsen giver af teorierne i sin bog *De psykiske grundprocesser* [8].

Der findes efter den psykoanalytiske teori to forskellige måder at tænke og føle på. Den ene kaldes **primærprocessen** og den anden **sekundærprocessen**. Følgende er karakteristisk for A. sekundærprocessen:

(90.1)

1. Her er følelserne stabilt bundet til det, der er genstand for dem, og dette er forudsætningen for, at
2. Reaktionerne ikke behøver at følge umiddelbart på impulserne, men kan udsættes, således at alt det, organismen har lært, kan tages i betragtning, når det gælder om at finde en effektiv vej til tilfredsstillelse, uden at de får skadelige konsekvenser.
3. Det er endvidere forudsætningen for, at sproget kan få en præcis betydning, hvilket tillader sekundærprocestænkningen, der er identisk med almindelig logisk og ordnet tænkning, altså det, som man i vor kulturkreds i almindelighed forstår ved tænkning, og som findes i mest ren form inden for matematik, logik og naturvidenskaber.

B. *Primærprocessen*:

1. Her er følelserne *ustabilt* bundet, og de følelsesmæssige behov søges altid umiddelbart tilfredsstillet uden hensyn til helhedens vel.
2. Dette kan give sig udtryk i, at intense følelser oversvømmer organismen og ødelægger dømmekraften.
3. Almindeligvis er der dog blot tale om følelses*forskydninger*, der følger visse love.
4. Disse er identiske for lovene for primærprocestænkningen, og den vigtigste af dem er loven om *pars pro toto*, om at en del af en ting kan betragtes, som om den var hele tingen.
5. Nært beslægtet hermed er loven om, at to ting, der har lighed eller et fælles område, kan betragtes, som om de i deres helhed er identiske.
6. Ofte kan et større antal ting, der har et fælles område, alle betragtes som identiske med dette og altså udtrykkes ved det. Dette kaldes *fortætning*.
7. Der er ikke nogen skelnen mellem fantasi og virkelighed.
8. En skelnen mellem fortid, nutid og fremtid eksisterer ikke; tidsfølelsen er ophævet.
9. Selvets grænser er ophævet, således at det ikke er muligt at skelne mellem sig

---

Freud, Sigmund, 1925: *Notits om den 'magiske skriveblok'*, alle i
Freud, Sigmund, 1976: *Metapsykologi I-II*, udgivet og oversat af Ole Andkjær Olsen, Børge Kjær og Simo Køppe, Hans Reitzel, København.

8. Jacobsen, Erling, 1984: *De psykiske grundprocesser*, Centrum, København, her kap. 1-2.

selv og omgivelserne.
10. De almindelige logiske regler er ophævet. Specielt findes benægtelser ikke - en ting og dens modsætning udtrykkes på samme måde, men det kan evt. ses af sammenhængen, hvad der er ment.
11. Der eksisterer ofte ambivalens, d.v.s. modstridende og uforenelige følelser over for samme genstand.
(...)
Det er allerede nævnt, at hos skizofrene dominerer primærprocessens love helt sproget, således at deres tanker og udtalelser kommer til at minde meget om, hvad man kender fra andre menneskers drømme. Man får lettere ved at forstå sådanne udtalelser, når man har øvelse i drømmetydning. En ung pige, der havde lidt af skizofreni i flere år, var udskrevet af hospitalet, men holdt kontakt med mig og opsøgte mig ret regelmæssigt. En gang blev hun borte i flere måneder, men ringede så og aftalte en ny samtale. Hun åbnede den ved at se temmelig anklagende og forurettet på mig og stille mig følgende spørgsmål:

- Hvad er Deres daglige bevidsthedslivs geografiske udstrækning?

Jeg svarede, at jeg mente, den var tilstrækkelig. Hun tog så frem af sin taske min bog om "Menneskets psykiske sygdomme", slog op, pegede på en bestemt side og sagde endnu mere anklagende, at så var jeg jo skizofren. Da jeg havde forklaret hende, at man kan komme til den slags ting på flere måder, og at jeg nok mente, jeg på ganske anden vis end ved at være skizofren havde skaffet mig oversigt over de ting, det drejede sig om, stillede hun sig tilfreds og gik over til andre emner.

Den lidt særegne sætning, der indledte samtalen, er nok værd at se nærmere på. Jeg var ikke straks ganske klar over, hvor hun ville hen med den, og der var lidt gætteværk i mit første svar. At jeg var på rette spor, bekræftede hun imidlertid ved henvisningen til min bog - hun pegede på det sted, hvor jeg skriver om, at normale og neurotiske mennesker på grund af fortrængningsprocesser har det sådan, at kun en vis del af deres sjæleliv er bevidst for dem. Skizofrene har derimod ikke evnen til effektive fortrængninger og lider under bevidste tanker om ting, som er ukendte for almindelige mennesker. Det, der foruroligede patienten, var øjensynligt, at hvis jeg var et normalt eller neurotisk menneske, kunne jeg ikke have chancer for at forstå hende.

Den måde, hun udtrykte sig på, er imidlertid præget af primærprocessens love. De to påfaldende ting i sætningen er, at hun spørger om mit *daglige* bevidsthedsliv og om dets *geografiske* udstrækning. Ordet "daglige" har i almindeligt sprog en ret præcis betydning - det har at gøre med noget, der gentager sig dag efter dag. I patientens tanker er betydningen blevet upræcis og mere omfattende, således at den også f. eks. udtrykker, at noget sker om dagen og ikke om natten. I min bog er nemlig omtalt, at i drømme tænker normale og neurotiske mennesker på samme måde som skizofrene, og patienten var naturligvis kun interesseret i, hvordan det stod til med mig, når jeg var vågen. "Daglig" anvendes simpelthen som

modsætningen til "natlig".

Ordet "udstrækning" kan betyde mange forskellige ting, men normale mennesker vil straks give det en præcis betydning, når det optræder i en bestemt sammenhæng, og f. eks. vide, om der menes udstrækning i rummet eller tiden eller noget mere abstrakt. For den skizofrene falder denne præcision helt væk, og der opstår ikke nogen fornemmelse af, at der er forskel på et bevidsthedslivs udstrækning og en geografisk udstrækning. Når ordet geografisk brugtes her, havde det sammenhæng med patientens øvrige tankegang - hun fortsatte med at fortælle om forskellen mellem Danskerne og Italienerne, og det var tydeligt, at de vilde og temperamentsfulde Italienere, der så uhæmmet elsker og stikker med kniv, repræsenterede den livlige, men noget uplejede del af mennesket, der plejer at være ubevidst, medens de tæmmede Danskere, borgerlige og noget døde i sværen, svarede til bevidstheden.

De skizofrenes sprogforstyrrelser kan altså ganske ligesom deres tilbøjelighed til at blive oversvømmet med bestemte affekter forklares ud fra en manglende evne til at præstere den stabile følelsesbinding, der karakteriserer sekundærprocessen.

Jeg har her bragt et meget langt citat fra Erling Jacobsen for at vise hvorledes de samme indsigter formuleres i to forskellige videnskaber helt uafhængigt af hinanden. Det Erling Jacobsen beskriver som sekundærprocessernes sproglige forarbejdning, det er præcis det samme som i kapitel IIB er beskrevet som entydiggørelse på grundlag af tekstens isotopi. *Ordet "udstrækning" kan betyde mange forskellige ting, men normale mennesker vil straks give det en præcis betydning, når det optræder i en bestemt sammenhæng, og f. eks. vide, om der menes udstrækning i rummet eller tiden eller noget mere abstrakt.* Citatet viser altså at jeg ikke har forladt emnet, men tværtimod fortsætter argumentationen fra de foregående kapitler i lige linje.

Til forestillingen om primær- og sekundærprocessen hører også forestillingen om at sjælelivet består af to afdelinger: det ubevidste (ubv), hvor primærprocessen råder, og de bevidste, hvor sekundærprocessen råder. Det bevidste kan så igen deles op i det førbevidste (fbv), dvs. det der ikke er bevidst, men som kan gøres bevidst vilkårligt, når det skal være, og så selve bevidstheden (bv).

(90.2)

Som et positivt resultat af psykoanalysen kan vi nu sige, at en psykisk akt almindeligvis gennemløber to tilstandsfaser, hvorimellem der er indskudt en slags prøvelse *(censur)*. I den første fase er den ubevidst og tilhører systemet *ubv*. Bliver den ved prøvelsen afvist af censuren, så er overgangen til den anden fase nægtet den. Den kaldes da "fortrængt" og må forblive ubevidst. Består den imidlertid denne prøvelse, så indtræder den i en anden fase og tilhører dermed det andet system, som vi vil kalde systemet bv.

(...)

Ubv's kerne består af driftsrepræsentanter, som søger at udløse deres besætning, altså af ønskeimpulser. Disse driftsimpulser er koordineret med hinanden, eksisterer side om side uden at påvirke hinanden, modsiger ikke hinanden. Når der samtidig aktiveres to ønskeimpulser, hvis mål må forekomme os at være uforenelige, så trækker de to impulser dog ikke noget fra hinanden eller ophæver hinanden, men går sammen om at danne et mellemliggende mål, et kompromis.

Der findes ingen negation i dette system, ingen tvivl, ingen grader af sikkerhed. Alt dette bliver først indført i og med censurens arbejde mellem *ubv* og *fbv*. Negationen er på et højere trin en erstatning for fortrængningen. I *ubv* findes der kun mere eller mindre stærkt besatte indhold.

Der hersker en langt større bevægelighed i besætningsintensiteterne. Gennem *forskydnings*processen kan en forestilling afgive hele mængden af sin besætning til en anden forestilling, gennem *fortætnings*processen kan den tilegne sig hele besætningen fra flere andre forestillinger. Jeg har foreslået, at man betragter disse to processer som kendetegn på den såkaldte psykiske *primærproces*. I systemet *fbv* hersker *sekundærprocessen*. Hvor en sådan primærproces får lov at foregå i *fbv*-systemets elementer, fremtræder den som "komisk" og fremkalder latter.

Ubv-systemets processer er *tidløse*, dvs. de er ikke tidsligt ordnet, ændres ikke i tidens løb, eller i et tidsligt forløb, har overhovedet ingen relation til tiden. Også tidsrelationen er knyttet til bv-systemets arbejde.

Ubv-processerne tager i lige så ringe grad hensyn til *realiteten*. De er underkastet lystprincippet. Deres skæbne er kun afhængig af, hvor stærke de er, og om de opfylder lyst-ulystreguleringens krav.

Lad os sammenfatte: *modsigelsesfrihed, primærproces* (besætningernes bevægelighed), *tidløshed* og *erstatning af den ydre realitet med den psykiske* er de karakteristika som vi må forvente at finde ved de til systemet *ubv* hørende processer.

(...)

Hvad vi kunne kalde den bevidste objektforestilling, deler sig nu for os i *ordforestillingen* og *tingsforestillingen*. Tingsforestillingen består i besætningen om ikke af de direkte tingserindringsbilleder, så dog af fjernere liggende erindringsspor, der er afledt af disse.(...) Den bevidste forestilling omfatter tingsforestillingen plus den tilhørende ordforestilling, mens den ubevidste forestilling er tingsforestillingen alene. Systemet *ubv* indeholder tingsbesætningerne af objekterne, de første og egentlige objektbesætninger. Systemet *fbv* opstår, idet denne tingsforestilling bliver overbesat gennem sammenknytningen med de ordforestillinger der svarer til den. Man må formode, at det er sådanne overbesætninger, der medfører en højere psykisk organisation og muliggør, at primærprocessen afløses af sekundærprocessen, der hersker i *fbv*. Vi kan nu også præcist udtrykke, hvad fortrængningen ved overføringsneuroserne nægter den tilbageviste forestilling: Oversættelse til ord, der nødvendigvis forbliver knyttet til objektet. Den forestilling der ikke er udtrykt i ord, eller den psykiske akt, der ikke er overbesat, bliver derefter

tilbage i det *ubv* som fortrængt.

(...)

...at tankeprocesserne, dvs. de besætningsakter, der ligger relativt fjernt fra perceptionerne, i sig selv er kvalitetsløse og ubevidste og kun er i stand til at blive bevidste ved at blive sammenknyttet med resterne fra ordperceptionerne. Hvad ordforestillingerne angår, stammer de fra sanseperceptionen på samme måde som tingsforestillingerne, og man kan derfor stille det spørgsmål, hvorfor objektforestillingerne ikke kan blive bevidste ved hjælp af egne perceptionsrester. Men sandsynligvis foregår tænkningen i systemer, der ligger så fjernt fra de oprindelige perceptionsrester, at de intet har bevaret af disse perceptionsresters kvaliteter og derfor behøver en forstærkning gennem nye kvaliteter for at blive bevidste. Desuden gælder følgende: ved at sammenknyttes med ord kan også de besætninger forsynes med kvalitet, der fra perceptionerne ikke selv kunne medbringe nogen kvalitet, fordi de kun svarer til relationer mellem objektforestillingerne. Sådanne relationer der først bliver begribelige ved hjælp af ord, udgør en hovedbestanddel af vore tankeprocesser.

(...)

Hvis denne flugt ved skizofrenien består i inddragelsen af driftsbesætningen fra de steder, som repræsenterer den ubevidste objektforestilling, så kan det forekomme besynderligt, at den til *fbv*-systemet hørende del af den samme objektforestilling - nemlig dens tilsvarende ordforestillinger - tværtimod skal blive genstand for en mere intens besætning. Man skulle snarere forvente, at ordforestillingen - som den førbevidste del - måtte udholde fortrængningens første stød, og at den ville blive fuldstændig ubesættelig(...) Der er den mulighed, at besætningen af ordforestillingen ikke tilhører fortrængningsakten, men derimod repræsenterer det første af de restitutions- eller helbredelsesforsøg, der så påfaldende behersker det kliniske billede af skizofrenien. Disse tilbøjeligheder går i retning af at genvinde de mistede objekter, og det kan godt være, at de i denne hensigt tager vejen til objektet via dets orddel, hvorved de imidlertid må nøjes med ordene i stedet for tingene. Vor sjælelige aktivitet forløber jo helt generelt i to modsatte retninger: enten fra drifterne gennem systemet *ubv* til det bevidste tankearbejde, eller på foranledning udefra gennem systemet *bv* og *fbv* til *ubv*-besætningerne af jeg'et og objekterne. Denne sidste vej må på trods af den indtrådte fortrængning forblive passabel, og den ligger delvis åben for neurosens tilbøjelighed til at genvinde sine objekter. Når vi tænker abstrakt, risikerer vi at glemme ordenes relationer til de ubevidste tingsforestillinger, og det kan ikke nægtes, at vor filosoferen da opnår en uønsket lighed i udtryk og indhold med de skizofrenes tænkemåde ved, at de behandler konkrete ting, som om de var abstrakte. [9]

9. *Det ubevidste*, 1915, side 173, 183f, 195, 195f, 196f.

Freud bruger flere forskellige metaforer til at beskrive sjælelivet, bl. a.: a) den processuelle om primærprocesserne og sekundærprocesserne, b) den topiske om de tre lokaliteter: **ubv, fbv**, og **bv**, c) den termodynamiske (eller økonomiske) om to former for energi: den frie energi som har tendens til entropi (dvs. jævn fordeling) og den bundne energi (som er negativ entropi eller information i *fbv* og *bv*, og som er formet i struktur og system), og d) den semiotiske om tingsforestillinger (i *ubv*) og ordforestillinger (som nogle steder hører til i *fbv*, men som jo ikke er andet end tingsforestillinger om tegnudtryk, og som man derfor skulle tro hørte til u*bv*) og objektforestillinger som er foreningen af ordforestillinger og tingsforestillinger, hvilket er en betingelse for at det kan være til stede i *bv*.

Den psykiske akt det er at producere en tekst må efter Freud (1915) beskrives således: Et ønske som kan lokaliseres til det ubevidste eller førbevidste, sætter sig i gang for at opnå bevidsthed (ved at forbinde sig med erindringsmateriale fra tidligere sansninger) og realisering. Det består af (fri) energi og (erindrings)materiale i forbindelse hermed. Standses materialet af censuren, synker det ned i det ubevidste igen og omformes efter primærprocessernes love. Energi og materiale der enten i første omgang eller efter at være blevet omformet passerer censuren, bearbejdes nu efter sekundærprocessens love og går, når tingsforestillinger og ordforestillinger er blevet forenet (til bundet energi), over til bevidsthed. I bevidstheden optræder det oprindelige ubevidste ønske nu dels i tid, dels i forhold til den ydre virkelighed og dels logisk konsistent, dvs. som en hensigt om en konkret tekstproduktion, eller mere præcist om én hensigt om produktion af én teksttotalitet. For det er karakteristisk for sekundærprocesserne at de ikke tillader ambivalens.

Alt hvad der hidtil er sagt om hvad der er karakteristisk for tekster (i modsætning til ikke-tekster, dvs. tekstforsøg) er resultatet af den forarbejdning der sker ved sekundærprocesserne i det førbevidste. Det er en kendt sag fra sprogvidenskaben at mennesker *kan* en række sproglige færdigheder og regler som de imidlertid ikke *kender*; man kan sige hvilke sætninger der er forkerte, men ikke hvorfor eller hvordan de er det. Alle disse sproglige regler er ikke bevidste, men er netop den forarbejdning der sker i førbevidstheden af ønsket før det når bevidsthed. Og reglerne selv, forarbejdningen, er ikke bevidst. Det betyder måske også at reglerne er ubevidste i den forstand at de ikke kan gøres bevidste, at de altså hører til i det ubevidste. Man kan selvfølgelig godt formulere sprogregler i sprog - men det sker ved bagefter at rekonstruere dem. Freuds betegnelse **førbevidst** dækker altså bl. a. det jeg har kaldt ikke-bevidste sprogprocesser, perceptions- og motorikprocesser og billedprocesser. Kravene om sandhed, relevans, rigtighed og korrekthed, må det være sekundærprocessernes opgave at forene med ærlighed, før hensigten realiseres i form af en tekst.

I § 26 om semantisk niveau er det blevet beskrevet hvorledes man kan identificere og isolere flere sæt regler: de grammatiske om rækkefølge og afhængighed (beskrevet i IIA om grammatik), de informationsteoretiske, der handler om forudsætning, nævnt

information og fokusering af information (beskrevet i § 39 og IVA om relevans), de logiske, der handler om henvisning, hierarkisering, kvantificering, temporalisering og negering (beskrevet i IIIA om motiv). Hvis man fra en tekst trækker disse former for strukturering, har man tilbage et netværk af semantiske omsagn eller semer, et netværk som kaldes semkonfigurationer (beskrevet i IIB om semantik). Der er ingen uoverensstemmelser mellem disse to modeller for faser i produktionen af tekster. Reglerne for semkonfigurationer og deres isotopi må tænkes at være det som psykoanalysen kalder primærprocesserne i det ubevidste, mens de logiske og informationsteoretiske regler er beskrivelse af de i sig selv ubevidste sekundærprocesser som giver det bevidste resultat som kaldes 'teksttolkningen'. Læg mærke til at entydiggørelse ved isotopi kun foregår ved teksttolkning, ikke ved tekstproduktion, jf. Y-vejs-argumentet fra § 26.

Den psykoanalytiske tegnteori, som er blevet citeret i § 6, og som fremgår af Freud--citaterne, giver endnu et argument for at forholdet mellem udtryk og indhold ikke er arbitrært. Folk har kun stabile tegnrelationer hvis de er i stand til at have en fælles **følelsestone** knyttet til **tingsforestillingen** og **ordforestillingen** (en følelsesbinding der kun, hvis den skal være stabil, kan ske i sekundærprocessen). Man tænker sig altså at der er et sæt ubevidste tingsforestillinger, som nødvendigvis må være ordnet efter primærprocesserne, dvs. efter **lighed** og **nærhed**, men vel at mærke uden skel; de er der som materiale eller substans. For at blive bevidste som "objektforestillinger" må de nødvendigvis forbinde sig med ordforestillingerne, og det er det man må forestille sig sker ved reduktion (abstraktion), skelnen og kombination; selve bevidstheden udgøres af den overdetermination forestillingen således bliver til del. På deres vej til bevidsthed vil de rene tingsforestillinger altså - på grund af den fælles følelsestone - blive forbundet med deres tilsvarende ordforestilling, denne gang også ordnet efter sekundærprocessens love. Homonymiens og polysemiens problemer og problemerne om valg mellem synonymer og mellem stillag, som de er beskrevet fra den analytiske synsvinkel i § 26, forekommer slet ikke hos den normale sprogbruger i tekstproduktionsprocessen (måske nok i tekstmodtagelsesprocessen). Tingsforestillingerne er jo allerede ordnet efter deres isotopi, dvs. efter deres tingsforestillingssammenhæng med lighed og nærhed, i primærprocessen; og ved sammenkoblingen med ordforestillingerne efter deres følelsesmæssige sammenhæng, i sekundærprocessen. Homonymi og polysemi er ikke noget som sprogbrugere er sig bevidste, og det er da også kun nu hvor man vil have datamaskiner til at behandle sprog - udelukkende på grundlag af udtrykssiden - at man er blevet rigtig opmærksom på hvor mange homonymier og polysemier der optræder i naturligt sprog. På den anden side er denne iagttagelse også et indicium for at den psykoanalytiske teori om tegnet og sprogproduktionens psykologi er rigtig. Materialet til tekstens tolkning, indholdet i en eller anden forstand, og sætningernes mening er i en ikke-sproglig tilstand tilstede før den sproglige udformning af af teksten - for så vidt angår den talende eller afsenderen. Man ser også at alle tekster må have en grundlæggende isomorfi mellem

på den ene side de ubevidste semkonfigurationer af tingsforestillinger og på den anden side den mentale model som en tekstanalyse kan analysere frem af en tekst. Tingsforestillingernes helhed (dvs. semkonfigurationerne) *og* teksthelhedens tolkning må være ligedannede eller isomorfe. Det er det man normalt kalder evidens.

Denne tanke svarer helt til S. Schmidts teori om "historier"[10]: ting i virkeligheden er kun ting i den forstand at de kan optræde i flere forskellige sammenhænge eller "historier" for mennesker - dvs. i menneskers bevidsthed - men de må altid forekomme i en eller anden historie, som noget der har en funktion, som noget der spiller en rolle i forhold til interesser, mål og handlinger. Samme ting kan selvfølgelig indgå i mange forskellige historier. Dette er en udmærket formulering af hvorledes tingene altid må have deres sammenhæng med sig. De kan ikke optræde alene, således som et ord kan i en ordbog. Og tekster må altid være artikulation af en af de historier som tingene altid allerede må indgå i, nemlig det ubevidste kompleks af tingsforestillinger som må være materialet til teksten.

§ 91 Drømmene og fejlreaktionerne

Den psykoanalytiske tegn- og tekstteori om de adskilte ord- og tingsforestillinger i det ubevidste og sammenknytning af dem til bevidsthed, om subjektet som er spaltet således at den ene del ikke ved hvad den anden gør, hele denne teori står i denne fremstilling indtil nu som et rent postulat, som en smuk metafor om hvor-dan det kunne forholde sig. I denne og de følgende paragraffer skal jeg prøve at fremføre nogle af de argumenter som er fremført af teoriens fædre, frem for alt af Freud, Lacan, Wilden, for at man i det mindste må antage en teori der indeholder disse dele.

Teorien kaster et særligt lys over hvad man skal forstå ved begreberne **ærlighed**, **fornuft** og **kompetence**. I psykoanalytisk forstand vil 'ærlighed' bestå i at afsenderens hensigt af modtageren kan opfattes som én, således at afsenderen selv erkender hvad der er hans eller hendes virkelige bevæggrunde. Uærlighed er altså ikke alene den trivielle løgn, men også en uoverensstemmelse mellem åbenlyse og erkendte hensigter hos afsenderen og skjulte og ikke af afsenderen erkendte hensigter. Ærlighed er at afsenderen kan få modtageren til at tro på at afsenderen ved hvad hun eller han vil. Vederhæftighed vil altså sige: mindre fortrængt stof, vellykket overgang fra det ubevidste over det førbevidste til bevidsthed, ingen synlige rester i teksten af tingsforestillinger som ikke er knyttet til ordforestillinger, og ingen ordforestillinger som ikke er knyttet til deres tingsforestillingers "historie".

Freuds (i denne bogs sammenhæng) bedste argumenter fremføres først og fremmest

10. Schmidt, Siegfried, 1971: *"Text" und "Geschichte" als Fundierungskategorien*, i Stempel, Wolf Dieter (Hrsg), 1971: *Beiträge zur Textlinguistik*, München.
Schmidt, Siegfried, 1976: *Texttheorie*, München.

i *Drømmetydning* og i *Hverdagslivets psykopatologi*[11]. I *Drømmetydning* anføres et væld af eksempler på drømme, som analyseres således at der fremtræder to lag af dem: **det manifeste drømmeindhold**, dvs. det man som vågen kan fortælle at man i søvne har set og oplevet, og så de tanker som er blevet udtrykt ved det manifeste drømmeindhold: **de latente drømmetanker**. De latente drømmetanker er altid udtryk for et ønske (fra *fbv*) og drømmetydningen består i baglæns at afdække det drømmearbejde som den drømmende har foretaget for at komme fra de latente drømmetanker til det manifeste drømmeindhold. Dette drømmearbejde kan sammenfattes til følgende principper: fortætning, forskydning, hensynet til fremstillelighed (dvs. anskueliggørelse) og fremstillingen ved symboler. Tag et kort eksempel på en drømmetydning fra bogen (side 157):

(91.1)

En anden uskyldig drøm hos den samme patient, på en vis måde et modstykke til den sidste: *Hendes mand spørger: Skal vi ikke have klaveret stemt? Hun: Det kan ikke betale sig, for der skal alligevel nyt læder på mekanikken.* Det drejer sig også her om gentagelsen af en virkelig begivenhed fra den foregående dag. Hendes mand havde netop spurgt hende som angivet, og hun havde svaret netop sådan på spørgsmålet. Men hvad betyder det at hun drømmer det? Hun fortæller ganske vist om klaveret, at det er en *afskyelig* kasse, der giver en *dårlig* tone, en tingest, som hendes mand allerede havde haft før ægteskabet (Dette var en substitution for den modsatte idé, hvilket vil stå os klart efter analysen.), o.s.v.; men nøglen til løsningen fås dog først ved sætningen: "Det kan ikke betale sig". Denne stammer fra et besøg, hun i går aflagde hos en veninde. Hun blev her opfordret til at lægge sin jakke, men afslog det med ordene: "Tak, det kan ikke betale sig, jeg skal straks gå". Da hun fortalte dette, kom jeg i tanker om, at hun i går under analysen pludselig greb til sin jakke, i hvilken en knap var gået op. Det er altså som om hun ville sige: "Vær så venlig ikke at kigge, *det kan ikke betale sig*". Således bliver *kassen* til *brystkassen*, og tydningen af drømmen fører direkte over i hendes pubertet, hvor hun begyndte at blive utilfreds med sine legemsformer. Den fører vel også tilbage til tidligere tider, når vi tager hensyn til ordene "afskyelig" og "dårlig" og erindrer os, hvor hyppigt det kvindelige legemes små hemisfærer - som modsætning og erstatning - træder i stedet for de store, både i hentydningen og i drømmen.

Som man kan se her er det manifeste drømmeindhold konkret og anskueligt. Men det er kun resultatet af at drømmearbejdet har virket på drømmetankerne som er både mere abstrakte (utilfredshed med legemlige forandringer) og for nogle deles vedkommende forbudte og derfor fortrængte. Den bearbejdning der er sket, har som

11. Freud, Sigmund, (1904, 1941) 1964: *Hverdagslivets psykopatologi*, Hans Reitzels forlag, Kbh.

materiale haft, dels nogle dagrester, dvs. oplevelser fra dagen før drømmenatten, dels nogle erindringer fra ungdommen, og har som drivkraft haft dels nogle førbevidste ønsker, dels nogle ubevidste ønsker fra tidligere livsperioder som er forbudte. Drømmearbejdet har således så at sige forklædt ønskerne i dagresterne, og ved **fortætning** (nemlig ved fortætning af gamle erindringer og nye dagrester) og **forskydning** (nemlig af energien fra de seksuelle og mere abstrakte ønsker til et "uskyldigt" mere konkret ønske om et klaver, to ønsker som kan have replikker der ligner hinanden). Denne forklædning skal til dels for at anskueliggøre forholdsvis abstrakte tanker, dels for at omgå censuren der er den instans der forhindrer forbudte ting i at blive bevidste. De latente drømmetankers vej til at blive manifeste er endelig gået igennem arbejdet med fremstillelighed eller anskuelighed således at resultatet er blevet en helt anskuelig (dvs. synlig og hørbar) fremstilling, men også en fuldstændig sammenhængende og logisk fremstilling. Det er ikke altid at dette sidste drømmearbejde med fremstilleligheden gør drømmen helt logisk, drømme kan være mere eller mindre fantastiske og alligevel slippe gennem censuren, blot de har legemliggjort og forklædt de ønsker der måtte være forbudte, godt nok. **Censuren** er altså ikke det samme som sekundærprocessen.

På denne måde er det fænomen at alle mennesker drømmer, og drømmer anskueligt om forklædte tanker et argument for at subjektet (for tekst- og drømmeproduktionen) er spaltet i en del der fungerer efter sekundærprocessens principper, og en ubevidst del der fungerer efter primærprocessens principper og for at der findes bevidste produkter af dem begge og oversættelser mellem dem.

Det er dog værd at bemærke at drømmen ikke kun er visuelt anskuelig. Primærprocesserne foregår ikke kun i det anskuelige materiale (det synlige og hørbare) men også i sproget. Det er således en vigtig del af forskydningsprocessen i drømmen at meningen af ordet *kasse* i drømmetankerne står for 'brystkasse', men i den manifeste drøm er blevet til 'klaveret som en gammel kasse'. Der er altså sket en forskydning - i sproget.

(91.2)

Det smukkeste eksempel på drømmetydning, der er overleveret os fra oldtiden, beror på et ordspil. Artemidoros fortæller (s. 255): "Jeg synes imidlertid også, at Aristandros har givet Alexander af Makedonien en meget heldig tydning, da denne holdt Tyros indesluttet og under belejring og på grund af det store tab af tid var modvillig og nedslået og drømte at han så en *satyros* danse på sit skjold; tilfældigvis befandt Aristandros sig i nærheden af Tyros og i følget hos kongen, der bekrigede syrerne. Idet han nu delte ordet Satyros i *sa* og *tyros*, foranledigede han, at kongen gik mere energisk til værks ved belejringen, så han blev herre over byen (sa Tyros = din er Tyros)."[12]

12. *Drømmetydning*, side 109 (note 4 til side 90).

Pointen er her at det i dette tilfælde førbevidste ønske om at Tyros skulle blive hans, som man må forestille sig kan have være sprogligt formuleret, oversættes baglæns fra objektforestilling til tingsforestilling. Derved kan homonymi spille en rolle, hvad de ellers kun gør i tekstmodtagelse og ikke i tekstproduktion - som man umiddelbart skulle opfatte en drøm som - så er det nemlig som at skulle gå opad i en Y-vej: der kommer på et vist tidspunkt et valg mellem to indhold til det samme udtryk (se § 26!). Omvendt kan man sige at netop disse mange ordspil i drømme har fået Freud til at formulere drømmeprocessen som en regression, en proces der går den modsatte vej af hvad den den gør i vågen tilstand.

(91.3)

Kalder vi den retning, i hvilken den psykiske proces bevæger sig fra det ubevidste i vågen tilstand, for den *progrediente*, kan vi om drømmen sige, at den har *regredient* karakter.

Denne *regression* (...) findes ikke udelukkende ved drømmefunktionen. Også den bevidste erindring og andre delprocesser i vor normale tænkning involverer en tilbageskriden i det psykiske apparat fra en eller anden kompliceret forestillingsakt til råmaterialet i form af de erindringsspor, der ligger til grund for den.[13]

Den anden type af gode argumenter for det delte jeg og meningsproduktionens to principper, er fejlreaktionerne, dvs. forglemmelser især af navne og ord på fremmede sprog, dækerindringer, fortalelser, fejllæsninger, forglemmelse af fortsæt, forgribelser, vildfarelser. Først et helt kort eksempel på hvad det er:

(91.4)

"Man husker vel endnu den måde, på hvilken for nogen tid siden præsidenten for det østrigske deputeretkammer *åbnede* mødet: 'Høje kammer! Jeg konstaterer tilstedeværelsen af så og så mange medlemmer og erklærer derfor mødet for *afsluttet*.' Først den almindelige munterhed gjorde ham opmærksom på fejlen, som han da straks rettede. I det foreliggende tilfælde er forklaringen vel den, at præsidenten *ønskede*, at han allerede nu var i stand til at slutte mødet, som han ikke ventede sig noget godt af..."[14]

Hvad der her sker er tydeligvis at primærprocessen virker på den aktualiserede tekst; en sag fremstilles ved sin modsætning. Sprogligt materiale behandles ikke efter sprogets regler - som er sekundærprocessens regler - men efter primærprocessens regler om ønskets umiddelbare tilfredsstillelse - hvis det ikke kan ske i virkeligheden, så i

13. *Drømmetydning* side 433.
14. Freud, Sigmund, (1905, 1941) 1964: *Hverdagslivets psykopatologi*, side 52, Hans Reitzel, Kbh.

forestillingen - og altså teksten.

Her vil jeg dernæst referere en fortalelse som indleder Freuds bog om *Hverdagslivets psykopatologi*, nemlig forglemmelsen af navnet *Signorelli*. Eksemplet har været citeret og diskuteret mange steder[15], og her vælger jeg at citere referatet fra oversætternes indledning til Lacan: *Det ubevidste sprog* - først og fremmest fordi de fortæller historien forlæns og meget kortere end Freud, som altid fortæller eksempler som en kriminalroman hvor han som detektiven, ved associationsmetoden finder den rigtige løsning, baglæns:

(91.5)

I *Hverdagslivets psykopatologi* fortæller Freud om en rejse i Dalmatien, hvor han var kommet i snak med en fremmed om de i Bosnien og Herzegovina bosatte tyrkere og deres skikke. Freud gengav for sin rejsefælle, hvad han gennem en kollega havde hørt om dem: når der var sygdom i en familie og lægen så, at alt håb var ude for en patient, var der ingen der blev synderligt anfægtet over at få det at vide. De formulerede deres resignation i sætningen: "Herre, hvad skal man sige hertil?", idet de nærede en fast tro på skæbnens uafvendelighed, hvilket jo fjernede enhver mistillid over for lægen.

Freud kom nu til at tænke på en anden anekdote om de samme tyrkere, der i modsætning til hvad man skulle have ventet, blev dybt fortvivlede, hvis deres seksuelle aktivitet blev hæmmet eller umuliggjort af sygdom. Denne fortvivlelse udtrykte de i sætningen: "Herre, du ved, at hvis *det* ikke går længere, har livet ingen værdi." Freud greb sig dog i at fortælle dette, da det forekommer ham at være et pinligt emne at berøre over for en fremmed. I stedet drejede han samtalen over på et andet emne og spurgte sin medrejsende, om denne havde været i Orvieto og set de berømte fresker af ...Navnet var pludselig blevet borte. Det var *ikke* Botticelli og heller *ikke* Boltraffio. Først flere dage senere fik Freud navnet at vide af en anden: Signorelli.

Denne lille hændelse kom på afgørende vis til at bidrage til udforskningen af nogle psykiske mekanismer. Det første emne samtalen berørte var *døden*, og det som Freud ikke ville tale om var *seksualiteten*. I et forsøg på at finde et andet emne dukkede freskerne op i bevidstheden - ikke fuldstændig tilfældigt, for deres motiv er malerens Dommedags-visioner. I den første talestrøm opstod der et hul, da Freud sprang over tyrkernes forhold til seksualiteten, og idet der nu lægger sig en ny

15. Wilden, Anthony G. (1966) 1977: *Signifiant'ens fortrængning - Freud, Signorelli og Lacan*, i Johansen, Jørgen Dines (red.): *Psykoanalyse, litteratur, tekstteori. Tradition og perspektiver bd.I*, Borgen, Kbh. og
Lacan, Jacques 1973: *Det ubevidste sprog. Psykoanalytiske skrifter*, udvalgt og oversat af Per Aage Brandt, Michael Buchwald, Britta Kragh, Ole Andkjær Olsen og Jørgen Mønster Pedersen, Rhodos.

talestrøm hen over den første, suges et element fra den ned i hullet og glemmes. Det er navnet Signorelli, der mangler, men det er kun faldet ned i hullet, fordi det som en byggeklods kan opfylde manglen i den første talestrøm: det indgår i de samme relationer til de omkringliggende elementer. Således oversættes stavelserne *Signor-* til *Herre* (ordet i tyrkernes sætninger), og dette *Herr* danner samtidig første stavelse i *Herzegovina og Bosnien* (hvor tyrkerne boede). Tilbage bliver *-elli*, som Freud forsøgsvis kombinerer til *Botticelli*, idet det glemte *Her-* fra *Herzegovina* i stedet sender stavelsen *Bo-* fra *Bosnien* frem i erindringen; og Freud kan danne endnu et erstatningsnavn efter samme mønster: *Boltraffio*, hvor *Bo-* stammer fra *Bosnien* og *-Traffio* fra *Trafoi*, et sted hvor en af hans patienter havde begået selvmord efter en seksuelt betonet sindsforstyrrelse - atter død og seksualitet som tema.

Disse to eksempler - og alle de andre eksempler der forekommer i Freuds bog - beskriver meget tydeligt hvorledes en konkret tekst, altså en tekst der er ytret i en bestemt historisk situation, kan afspejle to forskellige sider af det subjekt som er afsender af teksten: for det første den bevidst intenderede tekst (præsidenten der vil åbne mødet, Freud som vil fortælle om Signorelli) og for det andet noget som forstyrrer udførelsen af denne intention (den fortrængte frygt for mødet og håb om at det allerede var overstået, og Freuds fortrængning af navnet som nemlig klæber til de tanker om seksualitet og død som han dels har undertrykt tidligere i samtalen, dels i forbindelse med sin egen selvanalyse har fortrængt meget mere effektivt). Den forstyrrende hensigt er for afsenderen **ubevidst**. Men denne ubevidste hensigt har alligevel sat sig spor i teksten, spor som kun kan opfattes af modtageren som forstyrrelse eller brud i teksten, diskvalificering af teksten som tekst. I de fleste talesituationer vil den slags brud i teksten få modtagerne til at skifte fra at prøve at forstå den kommunikative handling som hensigt til at opfatte tekstforsøget som symptom på en defekt hos afsenderen. Ofte vil i de konkrete situationer oplysninger der gør det muligt for modtageren at forstå hvad fortalelsen er et symptom på, ikke være tilgængelige; de er det i *mødet sluttet*-eksemplet, men ikke umiddelbart i *Signorelli*-eksemplet. Derfor er det som regel heller ikke umiddelbart indlysende for modtagerne at de symptomale brud, skønt de er brud på de normale kommunikative regler om tekstlig sammenhæng, alligevel er styret af en form for sammenhæng, nemlig primærprocessens mekanismer: I *mødet--sluttet*-eksemplet hvor ønske og fantasi forveksles med realiteten, og i *Signorelli*-eksemplet hvor tanken forskydes til navne der ligner, enten i førstestavelsen eller i andenstavelsen eller i indholdet (Trafoi), det som er fortrængt.

Interessant er en kommentar som Anthony Wilden [16] giver Freuds referat af episoden i *Hverdagslivets psykopatologi*, hvor nemlig meget er udeladt i forhold til

16. Wilden, Anthony G. (1966) 1977: *Signifiant'ens fortrængning - Freud, Signorelli og Lacan*, i Johansen, Jørgen Dines, 1977: *Psykoanalyse, litteraturteori, tekstteori*, Borgen, Kbh.

en tidligere version af episoden i en artikel:

(91.6)

Sammen med signifiant'en "Signorelli" "rejser der sig" imidlertid i hans bevidsthed en "overtydelig" repræsentation af Signorellis ansigt. Men dette ansigt, symptomet på hans angst, var fuldstændig meningsløst, *fordi han ikke kunne udtrykke det i ord.* Endvidere varede denne fejlreaktion, hvad der ikke træder frem i den anden beretning (nemlig i bogen *Hverdagslivets psykopatologi*, OT), i flere dage og forårsagede Freud en "*indre pinsel*", som han noget overraskende siger det, for en forglemmelse af et navn giver som regel kun et øjebliks ærgrelse. Tværtimod, Freud var forpint over det, indtil han fik navnet af en anden fremmed nogle dage senere. Og da signifiant'en vendte tilbage, *svandt* det overtydelige syn af mesterens træk *bort.*

Denne sidste kommentar viser også i fortalelsen sammenhængen mellem ordforestillingen og tingsforestillingen - eller rettere komplementariteten mellem dem, når den ene forsvinder (fordi den suges ned i det hul som noget fortrængt har efterladt), så kommer det andet frem med overtydelighed. Sådanne fortalelser finder man ikke alene i tale. Freud har et fint eksempel på hvorledes han selv på skrift, nemlig i første udgave af *Drømmetydning* (1900) har lavet en "forskrivelse"; på side 165 står der

(91.7)

Og først nu støder jeg på den ungdomsoplevelse, der endnu i dag ytrer sin magt i alle disse følelser og drømme. Jeg kan vel have været ti-tolv år, da min fader begyndte at tage mig med på sine spadsereture og i samtaler at forklare mig sine anskuelser om denne verdens anliggender. Således sagde han en gang for at vise, hvor langt bedre tider det var nu, end da han var ung: "Da jeg var ungt menneske, spadserede jeg en lørdag på gaden i din fødeby, pænt klædt og med en ny pelshue på hovedet. En kristen kom hen til mig, slog huen af mig, så den faldt i snavset, og råbte: 'Væk fra fortovet, jøde!'" "Hvad gjorde du så?" spurgte jeg."Jeg gik ud på kørebanen og samlede huen op", lød det rolige svar. Det forekom mig ikke særlig heltemodigt af den høje, kraftige mand, der gik med mig lille dreng i hånden. Over for denne situation, der ikke tilfredsstillede mig, stillede jeg en anden, der svarede bedre til mine følelser, nemlig den scene, i hvilken Hannibals fader, Hasdrubal, foran husalteret lader sin dreng sværge, at han vil tage hævn over romerne. Siden dengang havde Hannibal en plads i mine fantasier.

Dette kommenterer Freud så i *Hverdagslivets psykopatologi* (1904) således (side 174):

(91.8)

På side 125 kaldes *Hannibals* fader *Hasdrubal.* Denne vildfarelse irriterede mig

særlig, men har mere end noget andet bestyrket mig i opfattelsen af sådanne vildfarelser. I barkidernes historie véd sikkert ikke mange af bogens læsere bedre besked end forfatteren, der skrev denne fejl og overså den i tre korrekturer. Hannibals *fader* hed *Hamilkar Barkas - Hasdrubal* var navnet på Hannibals broder, i øvrigt også på hans svoger og forgænger i kommandoen.

(...)

Vildfarelsen *Hasdrubal* i stedet for *Hamilkar*, altså navnet på broderen i stedet for navnet på faderen, skete netop i den sammenhæng, der handler om mine gymnasiastårs Hannibal-fantasier og om min utilfredshed med min fars adfærd over for "mit folks fjender". Jeg ville have kunnet fortsætte og fortælle, hvordan mit forhold til min fader forandredes på grund af et besøg i England, hvor jeg lærte min derværende halvbroder fra min faders tidligere ægteskab at kende. Min broders ældste søn er jævnaldrende med mig; fantasierne om, hvorledes alt ville have formet sig, hvis jeg ikke var blevet født som søn af min fader, men af min broder, fandt altså ingen hindring i aldersrelationerne. Disse undertrykte fantasier forfalskede nu min bogs tekst på det sted, hvor jeg afbrød analysen, idet de nødte mig til at sætte broderens navn i stedet for faderens.

En kvik læser af *Drømmetydning*s første udgave kunne faktisk have lavet den analyse som Freud selv laver. Oplysningerne om halvbroderen og dennes alder står faktisk et andet sted i bogen. Så hvis en kvik læser havde opdaget fejlen og haft Freuds vilje til at finde en årsag til denne fejl, til at finde det som det måtte være et symptom på, så kunne vedkommende godt have gjort det.

Det er jo en meget radikal teori om fejl. Den siger så meget som at intet i en tekst er tilfældigt, alt er determineret, enten af talerens intentioner om en færdig teksttolkning, eller som fejlhandlinger af ubevidste og fortrængte ønsker og fantasier. Hvis det så er rigtigt at der for alle afsendere gælder de samme forestillinger om hvorledes en tekst kun kan være udtryk for én hensigt, og de samme regler for hvorledes ord og sætninger og sproghandlinger kædes sammen til én sammenhæng, så skulle alle brud i en tekst være materiale til symptomallæsning af afsenderens ubevidste og fortrængte ønsker og fantasier.

§ 92 Lovmæssighed og tekstkritik

I andet kapitel af *Hverdagslivets psykopatologi* gennemgår Freud meget omhyggeligt et tilfælde hvor det ikke er ham selv, og heller ikke en neurotiker, men en almindelig dannet ung jøde der begår fortalelsen og dernæst får den opklaret af Freud.

(92.1)

Sidste sommer fornyede jeg - ligeledes på en ferierejse - bekendtskabet med en ung akademisk dannet mand, der, som jeg snart opdagede, var fortrolig med nogle

af mine psykologiske publikationer. Vi var i samtalens løb - jeg husker ikke længere hvordan - kommet til at tale om den sociale situation for den folkestamme, vi begge tilhører, og han, der var meget ærgerrig, udtalte sig med stor beklagelse om, at hans generation, som han udtrykte det, var bestemt til at sygne hen uden at kunne udvikle sine talenter og tilfredsstille sine behov. Han sluttede sin lidenskabelige tale med det bekendte Virgil'ske vers, i hvilket den ulykkelige Dido overdrager sin hævn over Æneas til efterverdenen: *Exoriare...*, dvs. han ville have sluttet sådan, men kunne ikke huske citatet og søgte at skjule dette åbenbare hul i sin hukommelse ved en omstilling af ord: *Exoriar(e) ex nostris ossibus ultor!* Til sidst sagde han ærgerlig: "Vær så venlig ikke at se hånligt på mig, som om De glæder Dem over min forlegenhed, men hjælp mig hellere. Der mangler noget i verset. Hvordan lyder det i dets helhed?"

Med fornøjelse, svarede jeg og citerede, som det rigtigt lyder:

Exoriar(e) aliqvis nostris ex ossibus ultor! 1)

"Det er så irriterende, at man kan glemme et sådant ord. I øvrigt siger De jo, at man ikke glemmer noget, uden at der er en grund til det. Jeg kunne godt lide at vide, hvordan jeg er kommet til at glemme dette ubestemte pronomen *aliqvis*.

1) "En af mit eget blod opstå som min hævner i tiden." (Aeneiden, 4, 625).[17]

Således begynder historien og den fortsætter så med en hel lille psykoanalyse af manden. Han skal oprigtigt og kritikløst meddele hvad der falder ham ind, og Freud fungerer så som fødselshjælper for mandens ind(ned-)fald. Det første er at dele i *a* og *liqvis*, så *Reliquien - Liquidation - Flüssigkeit - Fluid*. Dernæst *Simon* fra *Trient*, hvis relikvier han havde set i Trient. Han tænker på den beskyldning for ritualmord, der netop påny rettes mod jøderne, og på det skrift *Kleinpaul* har udgivet, og hvori han i alle disse påståede ofre ser inkarnationer, så at sige nye udgaver af Frelseren. Han tænker videre på (og nu forkorter jeg (da jeg skrev denne parentes kom jeg til at skrive *e* i stedet for *o* i *forkorter*!) OT) *Skt. Benediktus* og på *Skt. Augustinus* og den hellige *Januarius*, der begge som Freud bemærker har noget med kalenderen at gøre, på blodsmiraklet i Napoli, hvor den helliger Januarius' blod en gang om året bliver flydende igen - undtagen en gang hvor Napoli var under fransk besættelse - hvorefter - var det Garibaldi - sagde til den gejstlige herre at han meget *håbede* at miraklet snart ville indtræffe. Og det indtraf virkelig... Og så til sidst kommer den unge mand til at tænke på noget der er for intimt til at fortælle til den fremmede Freud der dog afvæbner denne indvending med at sige: "men så skal De heller ikke forlange af mig, at jeg skal finde ud af, hvordan De har glemt ordet *aliqvis*."

(92.2)

17. *Hverdagslivets psykopatologi*, side 15.

"Virkelig tror de det? Nuvel, jeg kom pludselig til at tænke på en dame, fra hvem jeg let kunne få en meddelelse, der ville være ret ubehagelig for os begge."

"At hendes menstruation er udeblevet?"

"Hvordan kunne De gætte det?"

"Det er ikke så vanskeligt. De har forberedt mig tilstrækkeligt på det. Tænk på *kalenderhelgenerne, på blodet der skal blive flydende en bestemt dag, på den uro, når begivenheden ikke indtræder, og den åbenlyse trussel om, at miraklet skal ske, hvis ikke...* De har jo udarbejdet den hellige Januarius' mirakel til en storartet allusion til kvindens periode."

"Men uden at jeg vidste det. Og De mener virkelig, at det var på grund af den ængstelige venten, at jeg ikke kunne reproducere det lille ord *aliqvis*?"

"Det forekommer mig ret utvivlsomt. Husk på Deres opløsning af ordet i *a* og *liqvis* og associationerne: *Relikvien, Liqvidation, Flüssigkeit.* Skal jeg ydermere indflette den som barn ofrede hellige Simon, som De kom til at tænke på efter relikvierne?"

(...)

Forstyrrelsen af reproduktionen (er) her sket ud fra det indre af det anslåede tema, i det der ubevidst rejser sig en modsigelse mod den i citatet fremstillede ønskeforestilling. Man må konstruere processen på følgende måde: Taleren har beklaget, at den nuværende generation af hans folk stækkes i sine rettigheder: en ny generation, profeterer han ligesom Dido, vil overtage hævnen over undertrykkerne. Han har altså udtrykt ønske om efterkommere. I dette moment kommer den modstridende tanke imellem. "Ønsker du virkelig så ivrigt at få efterkommere? Det er ikke sandt! Hvilken forlegenhed ville du ikke komme i, hvis du modtog meddelelse om, at du kan vente afkom fra en side, du kender? Nej, ingen efterkommere - skønt vi behøver dem til hævnen."

(...)

Da jeg bagefter spurgte min rejsefælle, om der under hans anstrengelser for at huske det manglende ord ikke var faldet ham noget ind til erstatning, fortalte han, at han i første øjeblik havde følt sig fristet til at indføre et *ab* i verset: *nostris ab ossibus* (måske det usammenknyttede stykke af *a-liqvis*), og derefter at ordet *exoriare* havde trængt sig særlig tydeligt og hårdnakket på. (...)Da jeg bad ham om (...) at agte på associationerne ud fra *exoriare*, angav han exorcisme. Jeg kan altså meget vel tænke mig, at forstærkningen af *exoriare* i reproduktionen i grunden havde en sådan erstatningsdannelses betydning. Erstatningsdannelsen er vel da sket via associationen: exorcisme fra *helgenernes* navne.(...) *P. Wilson* (...) fremhæver derimod, at der tilkommer forstærkningen af *exoriare* stor oplysende betydning, da exorcisme ville være den bedste symbolske erstatning for den fortrængte tanke om fjernelse af det uønskede barn ved abortus provokatus. ... [18]

18. *Hverdagslivets psykopatologi*, side 15-19.

Den unge mand er forbavset og spørger om ikke det altsammen er tilfældigheder. Freud svarer beroligende: "Men jeg kan fortælle Dem, et ethvert lignende tilfælde, som De vil analysere, vil føre Dem til lige så mærkværdige tilfældigheder."

Det er jo det der er problemet ved hele analyseproceduren. Kan de citerede forglemmelse ikke forklares på andre måder? Og kan man ikke forklare så mange andre ting ved denne forklaring? Dette spørgsmål er på meget spidsfindig måde taget op af Sebastiano Timpanaro i bogen *The Freudian Slip. Psychoanalysis & Textual Criticism.*[19] Han tager det ene efter det andet af Freuds eksempler op og prøver at finde andre forklaringer på forglemmelserne. Eksemplet med *aliqvis* er hans hovedeksempel. Han anfører følgende: For det første: når man i oldtiden afskrev bøger forekom der jævnligt fejlafskrifter, og næsten altid var fejlene **banaliseringer**, dvs. man rettede det sjældne og prægnante til det almindelige og banale. *aliqvis* er en meget sjælden og prægnant form fordi det er 3. person ental, mens opfordringen i *exoriare* er 2. person. Dette kan ikke oversættes til hverken tysk, dansk eller nogen andre moderne sprog. Nogle tyske oversættelser har bevaret 3. person: *'Mög' aus meinem Gebein sich einst en Rächer erheben' (lad en hævner en gang rejse sig af mine ben)*, mens andre har bevaret 2. personen: *'Aufsteh mögest du doch aus unserer Asche, du Rächer' (opstå du dog af vores aske, du hævner.)* (Særlig morsomt er det at den danske oversættelse oven i købet gør *ben* til *blod*, men det er en tilfældighed!) Den unge mands første forsøg, *Exoriar(e) ex nostris ossibus ultor!* er netop en sådan banalisering, som svarer til den anden af de tyske oversættelser.

For det andet sker udeladelser ellers hovedsageligt på to forskellige steder: enten når det samme ord forekommer to gange i samme linje, så slutter man en afskrivning ved den første forekomst og begynder den næste ved den anden forekomst. Det kaldes *saut de mème au mème*. Det er ikke det der sker her for det har jo alene med læsning og afskrift at gøre. Eller også - og det er i de fleste tilfælde - sker udeladelser kun af ord som er overflødige eller **redundante.** Udeladt bliver altså oftest de ord uden hvilke sætningen giver den samme mening. Og det er det der lige præcis er tilfældet med *aliqvis*; sætningen giver præcis den samme mening uden som med.

For det tredje skifter *ex* plads, og også det er en banalisering, dels på latin, dels i forhold til en tysk oversættelse hvor man slet ikke kan have den anden ledrækkefølge.

Dermed har Timpanaro givet - som han selv kalder sit kapitel - den jordnære (men sande) forklaring på et ukomplet citat. Men han går videre og skriver:

(92.3)

Hvis der virkelig eksisterede et årsagsforhold mellem den unge østrigers for-

19. Timpanaro, Sebastiano, (1974) (1976) 1985: *The Freudian Slip*, Verso paperback, Thetford, Norfolk. Oversættelse: OT.

glemmelse af *aliqvis* og hans frygt for den neapolitanske kvindes graviditet (og med dette mener vi et regulært årsagsforhold ...) så måtte man konkludere at den unge mand måtte bringe forstyrrelse i *det* ord og ikke andre - enten ved at forglemme det, eller ved at huske det i en ændret form, eller indføre det i en kontekst hvor det ikke var nødvendigt. Hvis man strækker sagen lidt, kan man gå så langt som til at indrømme at en enkelt ubehagelig tanke, hvis den var bevidst fortrængt, kunne give anledning til forskellige symptomer - i dette tilfælde til forglemmelse af forskellige ord. Men man kunne givetvis ikke indrømme en ukomplet genkaldelse eller en ligefrem forglemmelse af et *hvilket som helst* ord i en linje fra Virgil kunne tælle som et symptom. I dette tilfælde, med en årsag der producerer et hvilket som helst antal virkninger, mister begrebet årsagsforhold enhver betydning. Derfor skulle vi forvente at hvis vi tog en række modeksempler - dvs. hvis vi antager at nogle af de andre ord i linjen fra Aeneiden blev glemt - så ville kæden af associationer bryde sammen, eller blive mindre overbevisende end i det autentiske tilfælde fortalt af Freud.

Godt, lad os antage at den unge østriger i stedet for at glemme *aliqvis* glemte *exoriare* 'opstå'. Han ville ikke have noget problem med at forbinde ideen om at 'opstå' med ideen om 'fødsel' (*exoriare* kan have begge betydninger): fødslen, ak, af et barn - i den grad frygtet af ham. Lad os dernæst antage at han glemte *nostris*: det latinske adjektiv *noster* ville have bragt tankerne hen på den katolske *pater noster* (...), og han kunne let have forbundet Gud Fader med helgener, og - ved at gå fra helgen til helgen - til slut med San Gennaro (dvs. Skt. Januarius, OT) og den frygtede manglende menstruation hos kvinden; eller mere direkte: tanken om Faderen i himlen ville i den unge mand have vakt hans frygt for snart selv at blive fader på jorden. Lad os nu antage at han glemte *ossibus*: ben er typiske relikter af katolske helgener, og efter først at være nået til tanken på relikter af forskellig slags, lå vejen igen vidt åben til San Gennaro; eller den veluddannede unge mands bevidsthed kunne have forbundet *os* 'ben' med *os* 'mund' (udtalt med et langt o), og dermed med de lidenskabelige kys mellem ham selv og kvinden, og alle de kompromitterende begivenheder som fulgte efter kyssene (måske ville Freud på dette sted have tilføjet en af de flersproglige digressioner som han elskede så højt, om den eufemistiske brug af ordet *baiser* på fransk). Til sidst, hvad hvis han glemte *ultor*? I dette tilfælde er flere veje mulige. *Ultor* lyder ikke alt for forskelligt fra *Eltern* ('forældre' på tysk), og dette ord ville have ført vores unge mand tilbage til den pinefulde tanke om ham selv og kvinden som forældre til et barn som måske allerede var undfanget. Eller trussels-ønsket (tænk på tilhængerne af San Gennaro) om at kvinden menstruationsflåd snart atter måtte begynde at flyde, ellers ... kunne være indkapslet i ordet *Ultimatum*, som igen ikke er langt fra *ultor*. Eller for det tredje, ideen om en 'vendetta' udtrykt ved ordet *ultor*, kunne have ledt den unge mand til at tænke på den Skt. Simon med den onde skæbne, som forbindes med alle planerne om hævn som katolikkerne så bagtalerisk har tilskrevet jøderne for

at have en undskyldning for deres egen vendetta mod dem - og i øvrigt med den barnemord-abort fristelse vi nævnte ovenfor.

Er disse forbindelser som jeg har moret mig selv ved at udtænke (og som kunne varieres og udvides) groteske? Selvfølgelig er de det. Men er de forbindelser ad hvilke Freud forklarer, eller rettere lader sin samtalepartner forklare, forglemmelsen af *aliqvis* spor mindre groteske eller mindre 'tilfældige'? (...) 'Psykoanalysens tolkningsmekanisme', bemærker Gilles Deleuze korrekt, 'kan sammenfattes som følger: hvad man end siger, betyder det noget andet'.

(...)

Forudsat at det til sidst lykkes at skabe en kausal forbindelse mellem den ulykkelige unge mands Virgilcitat og hans frygt for en kvindes graviditet, så er det (for Freud, OT) irrelevant om man tager som det afslørende symptom forglemmelsen af *aliqvis* eller hans specielt intense erindring af *exoriare* (...)! Det ejendommelige er at Freud ser denne mangfoldighed af konkurrerende forklaringer som en bekræftelse af metodens gyldighed, uden overhovedet at spørge sig selv om denne overflødighed, denne ubegrænsede udbud af forklaringer ikke kunne være et tegn på svagheden i hans konstruktion, eller uden at spørge sig selv, om ikke dette demonstrerede 'ikke-falsificerbarheden', og derudover fraværet af enhver sansynlighedsværdi af den brugte metode.

(...)

Selv om man anerkender, som jeg tror man må, at der ikke kan være et endeligt *experimentum crucis*, vil det ikke desto mindre altid være sandt, at en teori, eller en specifik forklaring som gør krav på at være videnskabelig, ikke må udelukke enhver form for kontrol.

Det er jo hårde ord, og manden er både klassisk filolog og - fremgår det af bogen - erklæret socialist, så man bliver nødt til at tage stilling til hans argumenter. Efter min mening går han afgørende fejl - hver gang. Jeg har 5 forskellige indvendinger eller modargumenter mod Timpanaro, og de kan have følgende overskrifter: 1) En hændelse kan ikke årsagsforklares ved én lovmæssighed alene. 2) Freud prøver ikke at lave en forklaring af årsagen til forglemmelsen, han prøver at lave en opklaring af årsagen til forglemmelsen. 3) Forklaringen på hvorfor netop *aliqvis* rammes af forglemmelsen, giver Timpanaro selv: sætningskæden brister i sit svageste led. 4) Associationskæden fra udebleven graviditet til 'en eller anden som opstår af vores ben', som altså optrævles bagfra, er ikke en tilstrækkelig betingelse, men en nødvendig betingelse for forglemmelsen. 5) Årsagsbegrebet mister ikke sin betydning fordi en årsag kan have flere virkninger og en virkning kan have flere årsager. Tværtimod det er netop Freuds udbyggede årsagsbegreb: **fortætning** og **forskydning**.

1) En fejl, som forglemmelsen af *aliqvis*, kan ikke forklares ved at dette ord er særligt udsat for forglemmelse fordi det a) er en banalisering b) et redundant ord. Hvorfor glemte Virgil så ikke selv ordet *aliqvis* hvis det var så let at glemme. Hvorfor

glemte den østrigske jøde så ikke også alle mulige andre ord i samtalens forløb (der var ikke flere overflødige ord i Virgil-linjen); ca. 50 % af alle ord er redundante og mange ville sikkert kunne udgå som en banalisering. Det er ikke rigtigt at erindring i lige så høj grad kræver forklaring som forglemmelser. - Jo, det er rigtig for en psykologisk videnskab at også hukommelsesevnen må forklares. Men Freud bruger netop fejlfunktioneringen af det psykiske apparat til at kaste lys over dets normale indretning. Hvis man kan forklare hvad der kan forstyrre apparatet, har man allerede antaget en bestemt teori om apparatets indretning. Og der er ikke tvivl om at forglemmelsen er en fejlfunktionering der ofte - som i dette tilfælde - ledsages af bevidsthed om forglemmelsen og ærgrelse over den. Også set fra den unge mands side er det en fejl, og det er den som kræver forklaring.

I det hele taget må der skelnes (hvad Timpanaro også gør senere i bogen) mellem hans egne eksempler på fejl som middelalderlige skrivere har gjort i afskrivningen af et manuskript, og som de forbliver uvidende om, og så en forglemmelse, som denne af *aliqvis*, hvor glemmeren er sig pinligt bevidst at der er noget som ikke lader sig genkalde med den viljesakt hvormed man plejer at gøre det. På den måde er fejlen et indicium på at normal erindring eller genkaldelse er noget man gør bevidst og med vilje.

Det generelle i Freuds argument er dette: en begivenhed eller en hændelse, som er historisk enestående, kan ikke årsagsforklares alene ved én type lovmæssigheder.

(92.4)

Lad os antage, at jeg en sen nattetime vandrer på et ensomt sted, hvor jeg bliver overfaldet af en bandit, der røver ur og tegnebog fra mig, og at jeg derefter anmelder røveriet på nærmeste politistation med følgende ord, fordi jeg ikke har set røverens ansigt tydeligt: "Ensomhed og mørke har netop berøvet mig mine værdisager". Politikommissæren vil nu kunne sige til mig: "De synes med urette at hylde en ekstremt mekanistisk opfattelse. Lad os hellere fremstille sagens sammenhæng sådan: I ly af mørket og begunstiget af stedets ensomhed har en ukendt røver frarøvet Dem Deres værdisager. Den væsentlige opgave i Deres tilfælde forekommer mig at være, at vi finder forbryderen. Måske kan vi da fratage ham hans bytte."[20]

Også dette argument har Timpanaro modargumenter til:

(92.5)

Således kan Freuds analogi med offeret for et tyveri som anklager ikke sine voldsmænd, men mørket og nattens ensomhed, med rimelighed modgås med en

20. Freud, Sigmund, 1965: *Forelæsninger til indføring i psykoanalysen*, Hans Reitzel, Kbh., side 43.

anden analogi - en der ikke er så vittig, men måske mere velegnet til at klargøre de uoverensstemmelser som angår begrebet årsagsforklaring. Hvis jeg har ondt i halsen, og jeg går til lægen som stiller diagnosen faryngitis, så kan jeg klage over at den ved at gribe tilbage til en generel kategori tilintetgør min egen specifikke og højst personlige lidelse. Hvis lægen for at tilfredsstille mig, specificerer at min faryngitis var forårsaget af streptokokker som i min farynks og i min organisme som helhed fandt modtagelige omgivelser som et resultat af kulde og en generelt svækket tilstand som jeg tilfældigvis befandt mig i, ville jeg svare at alt dette stadig var for generelt. Hvorfor angreb disse streptokokker når alt kom til alt specielt mig, snarere end min ven X, som havde været udsat for kulde præcis som mig, hvis generelle helbredstilstand var værre end min, som arbejdede i mindre sunde omgivelser, og som blev udnyttet mere. Og hvorfor fik jeg faktisk ikke faryngitis for en måned siden, da sygdommen havde et langt større epidemisk omfang, og hvor min fysiske tilstand ikke var bedre. Eftersom der ikke er nogen videnskab uden generaliseringer, kan man altid anklage videnskab for overdrevne generaliseringer.

(...)

Lad os nu antage at jeg var gået til en heksedoktor i stedet for til en læge med min ondt i halsen. I dette tilfælde ville mit behov for en individualiserende forklaring nok i langt højere grad blive tilfredsstillet. Heksedoktoren vil sandelig ikke tale med mig om en abstrakt 'faryngitis', men han vil først lokke en beretning frem om mig selv og mine elendigheder. Hvis han så opdager, lad os sige at jeg dagen før jeg blev syg, havde været oppe og skændes med min nabo, så vil han gennemføre en forklaring om at det var ham som havde kastet onde øjne på mig. Sandt nok, jeg kan vende hjem tilfreds over at jeg har fået en helt personlig forklaring. Hvis heksedoktoren derudover er tilstrækkelig dreven og up-to-date (en ikke usandsynlig antagelse i denne tid hvor en bølge af overtroisk annonceterapi blandt overklassen foregår i et omfang der minder om den babyloniske astrologis succes i det romerske kejserrige), så vil han på ingen måde påstå at det lægen havde fortalt mig, var noget humbug. Han ville faktisk indrømme at også patogene bakterier, kulden og min generelle svækkelsesstilstand spillede en rolle, forudsat at disse betragtes som begunstigende udviklingen af min faryngitis. Men den virkelige årsag, som forklarer min faryngitis og min alene, er de onde øjne.

(...)

Jeg tror faktisk at Freud ofte kom til sine helt arbitrære konstruktioner i sin søgen efter en for det 19. århundrede typisk form for deterministisk forklaring. Jeg tror også at hans udtrykkelige forsøg på at nå den mest muligt individualiserende forklaring var en vigtig faktor i disse vildfarelser.[21]

Timpanaros opfattelse er lysende klar, og hans argumentation er malende og dejlig

21. *The Freudian Slip*, side 86.

konkret. Men hans sammenligning med medicin åbner også for et helt indlysende modargument mod ham og altså for et forsvar for Freud. Antag at jeg går til lægen og får at vide at jeg har fået AIDS. Hverken jeg eller lægen er tilfredse med den generelle forklaring at jeg har den og den sygdom, at det er de og de virus som har angrebet mig og nedbryder mit imunsystem, og at jeg har været specielt modtagelig for dem. Både jeg og lægen vil gerne vide ved hvilken lejlighed, dvs. ved hvilken unikke historisk begivenhed jeg har fået smitten ind i mit blodsystem. Og den forklaring er individuel og højst personlig. Man kan også sige at den indgår i en anden lovmæssighed som har med mine seksualvaner, mine seksualpartnere, min brug af sprøjter og hvad ved jeg, at gøre.

Årsagsforklaringer af historiske begivenheder - og enhver fortalelse er en unik historisk begivenhed - kræver både en generel og en specifik forklaring, en generel som angiver de lovmæssigheder hvis betingelser er opfyldt i situationen, og en specifik om de konkrete begivenheder i tid og rum som er gået forud for begivenheden. Mere om årsagsbegrebet under 5).

2) For det andet forklarer Freud ikke forglemmelsen ved associationerne. Årsagen til forglemmelsen er meget simpel: I dette moment kommer der en modstridende tanke imellem. Altså jøden vil sige: 'gid der blandt mine efterkommere må komme en hævner (af jødernes nedværdigelser). Hov, jeg ønsker mig alligevel ikke en efterkommer lige nu, hellere menstruation hos den italienske kvinde.' Så simpelt er det. Vi behøver ingen helgener, udeblevne mirakler, eller exorcister for at beskrive årsagen til forglemmelsen. Forklaringen på forglemmelsen er ganske simpelt at der sker kortslutninger i mekanismen i det øjeblik to viljer vil frem samtidig, en der ønsker det der udtrykkes i citatet og en der ønsker det modsatte.

Associationerne skal til af to grunde, for det første for at Freud, som udenforstående, kan nå ind til den anden, for taleren ubevidste, vilje, den vilje som forstyrrede den første. Det er tydeligt i Freud-citatet at Freuds hele argumentation er detektivens og ikke videnskabsmandens. Han vil opklare, ikke forklare. Den typiske elementært-kære-Watson!-replik til den unge måbende jøde røber alt for tydeligt dette, han siger: *Det er ikke så vanskeligt. De har forberedt mig tilstrækkeligt på det.* Alle de spidsfindige argumenter går på opklaringen af "forbrydelsen", ikke på forklaringen af den. Og i opklaringsarbejdet gælder kausalforklaringer ikke, det er logiske ræsonnementer der gælder: *Tænk på kalenderhelgenerne, på blodet der bliver flydende en bestemt dag* osv. Det udslagsgivende indicium for at der må være noget om ræsonnementet, er at "forbryderen" bryder sammen og tilstår; "forbryderen" er ikke den unge jøde, men hans anden, fortrængte vilje.

For det andet skal associationerne til for at Freud kan demonstrere at denne anden vilje faktisk er en temmelig lyssky "person"; den er både undertrykt og udelukket fra den konversation som den unge mand fører med Freud og måske også fra den unge mands egen bevidsthed. Og derfor må den gå andre veje end tanker normalt går. Den

er fortrængt fra den brede landevej og søger derfor ind på de mørke gyder.

Om det er rigtigt at kalde den ubevidste vilje fortrængt - i den betydning at den ikke kan gøres bevidst, i hvert fald ikke umiddelbart - ved jeg ikke. Det er imidlertid ikke væsentligt i denne argumentation om fortrængningen er uigenkaldelig ubevidst; det vigtige er at fortrængningen er virksom i situationen, altså at den anden vilje ikke er umiddelbart fremme i bevidstheden.

3) Det der ikke er forklaret, er hvorfor denne forstyrrelse fra den anden ubevidste vilje lige rammer ordet *aliqvis* og ikke alle mulige andre ord i sætningen. Årsagen, "forbryderen", den anden vilje, har ikke noget motiv til at ramme det ene ord frem for det andet; formålet med denne anden viljes aktion er at sabotere fuldbyrdelsen af citatet som helhed, ikke nogen speciel del af det. På dette sted kommer Timpanaros forklaring af fejlafskrifternes typologi meget belejligt for Freud. Ordet *aliqvis* rammes af sabotagen fordi det er den del af citatet som er mest udsat for udeladelse, det er overflødigt for meningen, det er sjældent og prægnant. På den anden side - og det glemmer Timpanaro at gøre opmærksom på - så er læderingen af dette ene ord helt tilstrækkeligt til at hyle den unge jøde helt ud af hele citatet. Han ved - vel sagtens fordi fødderne i hexameteret ikke passer - at der er noget galt. Forklaringen, som den erklærede socialist Timpanaro godt kunne være kommet på, er ganske simpelt Lenins: kæden brister altid i sit svageste led, og forglemmelsen rammer sætningens svageste led. På samme måde med overfald og andre forbrydelser; de rammer oftere gamle, svage damer på mørke, ensomme villaveje end unge, stærke mænd på oplyste pladser.

4) Det skal indrømmes at Freud mange gange formulerer sig som om det er associationerne der er årsagen til forglemmelsen. Det kan han ikke mene; han kan i hvert fald ikke mene at de er den yderste årsag, for det interesserer han sig slet ikke for. Han vil finde forbryderen, dvs. det ubevidste ønske. Som en Sherlock Holmes og Dr. Watson, går Freud og den unge mands bevidsthed, fra gerningsstedet, forglemmelsen af *aliquis*, på grund af spor og indicier som også kan føre på vildspor, ad snørklede veje til gerningsmanden, ønsket om alligevel ikke at få nogen efterkommere lige nu. Og denne vej er jo næsten per definition *ikke* den samme vej som gerningsmanden, det skjulte ønske, bevægede sig ad til gerningsstedet, forglemmelsen af *aliquis*. Men det er - for opklaringen - nødvendigt at der går mindst én vej fra gerningsstedet til gerningsmanden. Det er jo i denne sammenhæng ingen hindring eller svækkelse at der går flere veje; men den eneste historisk materialistisk korrekte måde (dette udtryk af hensyn til den erklærede socialist Timpanaro) at finde dette netværk af associationsveje, er at efterspore ad hvilken vej "forbryderen", dvs. den unge jødes fortrængte ønske, i den konkrete historiske situation gik. Det kan være ligegyldigt at der også kunne gå veje fra udebleven menstruation til *nostris*, til *ossibus* og til *ultor*, "forbryderen" betrådte dem ikke på gerningsnatten. Freud formulerer det selv således:

(92.6)

Det er mærkeligt, hvor ringe respekt De i grunden har for en psykisk kendsgerning!

Forestil Dem nu, at en eller anden har foretaget en kemisk analyse af et bestemt stof og udvundet en vis vægt, så og så mange milligram, af en bestanddel af stoffet. Af dette kvantum lader der sig drage bestemte slutninger. Mener De nu, at det nogen sinde ville falde en kemiker ind at kritisere disse slutninger med den motivering, at den isolerede substans også kunne have haft en anden vægt? Enhver bøjer sig for den kendsgerning, at det netop var denne vægt og ingen anden, og bygger tillidsfuldt sine videre slutninger op på den. Kun hvis der foreligger den psykiske kendsgerning, at den adspurgte har fået et bestemt indfald, vil De tage det for gode varer og sige, at han også kunne være kommet i tanker om noget andet! De har nemlig illusionen om en psykisk frihed i Dem og vil ikke give afkald på den. Det gør mig ondt, at jeg på dette punkt står i den skarpeste modsætning til Dem.[22]

Man kan måske også overveje om vejen er for kroget, og med for mange omveje. Det skyldes nok at "detektiven", dvs. Freud og især den unge jødes bevidsthed, nu skal tilbagelægge vejen i den modsatte retning af hvad han "forbryderen" må have gjort i gerningsøjeblikket. Og så kan det jo være at han kommer til at gå galt et par gange inden han helt finder hvor "forbryderen" holder til. Med andre ord, det kan meget let være således at jødens ubevidste ønske ikke har været inde på alle de associationsveje på vej *til* fortalelsen, som hans bevidsthed kommer ad på vej *fra* forglemmelsen ved den efterfølgende optrævling.

Men når dette er indrømmet, må det også fastholdes at associationsvejen er mere kroget end den vej en vilje må gå for at blive formuleret i ord. Den anden vilje er jo netop hindret adgang af de sædvanlige kanaler, og skal nu nå sit mål, at komme til udtryk, ad andre veje end det lige. Den må være mere kroget.

5) Det er en helt forældet og for det 19. århundrede typisk mekanistisk opfattelse af årsagsbegrebet Timpanaro opererer med. Han accepterer kun som årsagsammenhæng at én virkning må have én årsag, og at én årsag må have én virkning. Denne tankegang fører med nødvendighed til paradokser om hvad den første eller yderste årsag er, og hvad den sidste eller yderste virkning er. Den er da også forladt både i naturvidenskaberne og i de sociale og humanistiske videnskaber - ja for 100 år siden.

I moderne psykologi kalder man dette udvidede årsagsbegreb for **ækvifinalitet**. Det kan belyses ved følgende citat:

(92.7)

I et cirkulært og selvmodificerende system, er "resultater" (i betydningen tilstandsforandring efter en tidsperiode) ikke bestemt i så høj grad af udgangsbetingelserne som af processens, eller systemparametrenes natur. Formuleret simpelt betyder dette princip om ækvifinalitet at de samme resultater kan komme af forskellige oprindelser, fordi det er organiseringens natur der er det afgørende.

22. *Forelæsninger til indføring i psykoanalysen*, side 45.

(...)

Hvis åbne systemers ækvifinale opførsel skyldes deres uafhængighed af udgangsbetingelserne, så kan forskellige udgangsbetingelser føre til samme slutresultat, men forskellige resultater kan også være produceret af de samme "årsager". Denne formulering hviler igen på den præmis at systemparametrene vil dominere over udgangsbetingelserne. Vi vil derfor i analysen af hvorledes folk påvirker hinanden i deres interaktion, ikke betragte de specielle sider af hvorledes noget er opstået eller er et produkt, som nær så interessante som den igangværende organisering af interaktionen. Cf. Langer, som formulerer valget på en anden måde: Der er en udbredt og velkendt fejlslutning, kendt som "den genetiske fejlslutning", som er kommet fra den historiske metode i filosofi og kritik: den fejl at sammenblande en tings oprindelse med dens betydning, at spore en ting tilbage til dens mest primitive form, og så sige at det "egentlig" er dette arkaiske fænomen... (Langer, S.K., *Philosophy in a New Key*. Cambridge: Harvard University Press, 1942.

(...)

Et af de mest bemærkelsesværdige karakteristika ved åbne systemer er deres ækvifinale opførsel, specielt i kontrast til modellen med lukkede systemer. Sluttilstanden i et lukket system er fuldstændig bestemt ved udgangsomstændighederne, som derfor kan siges at være den bedste "forklaring" på det system; i tilfældet med åbne systemer kan systemets organisationsegenskaber imidlertid virke således at det endog når den ekstreme tilstand af total uafhængighed af udgangsbetingelserne: systemet er den bedste forklaring på sig *selv*, og studiet af dets nuværende organisation den mest velegnede metodologi.[23]

Det er helt klart, at det Freud gør, netop ikke er at hænge fast i det 19. århundredes årsagsbegreb, men at han faktisk har foregrebet denne tanke om ækvifinalitet og åbne systemer som skabes af deres historie, deres måde at virke på, ikke af deres oprindelse. Freud kalder det ikke ækvifinalitet. Han kalder det for **fortætning** og **forskydning**. Han gennemfører altså at forlade energibegrebet og gå over til informationsbegrebet, således som først kybernetikken har sat det på begreb i moderne tid.

(92.8)

Fortætningen har også for forholdet mellem den latente og den manifeste drøm den følge, at ingen simpel relation forbliver bestående her og der mellem elementerne. Et manifest element svarer samtidig til flere latente, og omvendt kan et latent element medvirke til flere manifeste, altså som ved en sammenfletning.[24]

23. Watzlawick, Paul, J.H.Beavin, D.D.Jackson, 1967: *Pragmatics of Human Communication*, Faber and Faber, London. Oversættelse: OT.

24. *Forelæsninger til indføring i psykoanalysen*, side 142.

§ 93 Lacans tale

Psykoanalysens model for meningsproduktion og dens subjekt kan foreløbig sammenfattes således:

1. Subjektet er delt i en ubevidst del og en bevidst del. Det ubevidste består af tingsforestillinger, perceptionsrester, erindringer, og energien her er ubunden, dvs. den forskydes og fortættes uden andre organisationsprincipper end metonymiske (pars pro toto).

2. Det bevidste er så igen delt i det førbevidste og det bevidste. Her sker hele den sproglige bearbejdning: ordforestillinger og tingsforestillinger associeres ved fælles følelsestone til objektforestillinger, begreber eller klasser. Domslogikken, prædikatslogikken, den grammatiske syntaks og de dele af semantikken som har med sandhedsværdierne at gøre, må man tænke sig fungerer i sig selv ubevidst i *fbv* og *bv*. Ingen af disse regelsystemer er til stede i det ubevidste.

3. Af *Signorelli*-eksemplet kan man se at forholdet mellem tingsforestillingerne og ordforestillingerne i objektforestillingerne er komplementær. Når ordforestillingen løsrives fra helheden, fordi den bliver fortrængt, bliver tingsforestillingen hjemløs som et overtydeligt billede uden mening. Af eksemplet kan man også se at ordforestillinger løsrevet fra den tilsvarende tingsforestilling også udgør en del af det ubevidste materiale. I det ubevidste er der altså ikke blot tingsforestillinger, men også ordforestillinger.

4. Drømme og fortalelser giver også mange eksempler på at ordforestillingerne kan udgøre materiale i det ubevidste. I drømmen om *det kan ikke betale sig* har primærprocesserne virket på noget der er sprogligt formet, eller på noget som er en (eventuelt fra meningen løsrevet) udtrykssekvens. Det samme gælder *mødet sluttet*-fortalelsen og *Hasdrubal*-fejlskrivningen.

Her kommer så den franske psykoanalytiker Lacan og laver paladsrevolution i teorien ved at hævde nogle uortodokse og provokerende, men også besnærende synspunkter. Lacans skrifter, *Skrifter*, er generelt fuldstændig ulæselige. Han foragter stort set alle regler for tekstlig sammenhæng, forudsætningsniveu, logik og konsekvens, han fører hele tiden krig på mange fronter mod det franske psykoanalytiske miljø, amerikansk ego-psykologi og hvad ved jeg; og han elsker at sætte sagen på spidsen i paradokser. Han skriver på en måde der er så skizofren som det han beskriver, men hans mundheldsformede teser har en stærk poetisk kraft i al deres enkelhed: "det ubevidste er struktureret som et sprog", "det ubevidste er den Andens tale". Man kan ikke undlade at prøve efter om så effektfuldt formulerede sentenser ikke skulle have noget på sig. Her er et par citater som hører til de mere læselige:

(93.1)

2. For at "samle tankerne" og hjælpe svage ånder vil vi her applicere den nævnte relation på skema L, som allerede er fremstillet og kan forenkles:

hvilket betyder, at subjektets S's tilstand (neurose eller psykose) afhænger af hvad der foregår i den Anden, A. Det som foregår dér er artikuleret som en tale (det ubevidste er den Andens tale) /l'inconscient est le discours de l'Autre/, hvis syntaks Freud først søgte at definere ud fra de brudstykker, der når frem til os i privilegerede øjeblikke som drømme, lapsus, vitser. Hvorfor skulle subjektet være interesseret i denne tale, hvis det ikke havde del i den? Det har faktisk del i den ved at være udspændt mellem skemaets fire hjørner: nemlig S, dets uudsigelige og stupide eksistens, *a*, dets objekter, *a'*, dets jeg, nemlig dets form som det afspejles i dets objekter, og A, det sted, hvorfra spørgsmålet om dets eksistens kan stilles til det.[25]

Det ubevidste er efter Freud en kæde af signifiant'er, som et sted (på en anden scene, skriver han) gentager sig og insisterer, for at sætte sig igennem i de brud, som den faktiske diskurs frembyder, og i den tænken, den former.

I denne formulering, som ganske vist er vor egen, men som netop er i overensstemmelse såvel med den Freud'ske tekst som med den erfaring, den har grundlagt, er den afgørende term signifiant'en, hentet frem fra den antikke retorik af den moderne lingvistik, i en teori, hvis historie vi ikke kan opridse, men hvor navne som Ferdinand de Saussure og Roman Jakobson markerer henholdsvis dens udspring og dens aktuelle kulmination, og hvor vi kan minde om, at den banebrydende videnskab i den vestlige strukturalisme har sine rødder i Rusland, hvor formalismen blomstrede. Genève 1910, Petrograd 1920 siger os allerede, hvorfor Freud manglede dette redskab. Men denne historisk betingede mangel understreger kun den kendsgerning, at de mekanismer, der af Freud beskrives som hørende til primærprocessen, hvor det ubevidste finder sit domæne, nøjagtigt svarer til de funktioner, som denne skole anser for at determinere sprogets mest afgørende mekanismer, nemlig metaforen og metonymien, eller anderledes udtrykt signifiant'ens substitutioner og kombinationer i de to dimensioner, henholdsvis den diakrone og den synkrone, hvori de fremtræder i talen.

25. Lacan, Jacques, 1973: *Om psykosens subjekt*, side 126-127 i
Lacan, Jacques, 1973: *Det ubevidste sprog. Psykoanalytiske skrifter*, udvalgt og oversat af Per Aage Brandt, Michael Buchwald, Britta Kragh, Ole Andkjær Olsen og Jørgen Mønster Pedersen, Rhodos, København.

Når sprogets struktur først er genkendt i det ubevidste, bliver spørgsmålet, hvilken art subjekt vi da kan tilregne det.[26]

Lacan påstår i disse citater og andre steder at "det ubevidste er struktureret som et sprog". Dermed vendes der op og ned på alt hvad der hidtil er sagt om primærprocesserne og den sproglige forarbejdning i sekundærprocesserne. Og hvad er det egentlig Lacan mener med metafor og metonymi (ord som han har overtaget efter Jakobson, uden at begrebet er det samme) som lingvistiske termer for fortætning og forskydning? Ole Andkjær Olsen, den meget kongeniale og dog forståelige fortolker af Lacan, beskriver det således:

(93.2)

For at blive sporet ind på, hvad Lacan og Laplanche diskuterer, kan vi først se på et enkelt eksempel: en sproglig kæde, hvis elementer er ord, og som altså svarer til en talt eller nedskrevet tekstsekvens. I en litterær tekst (eller i talestrømmen hos en patient i analyse) vil man umiddelbart rette opmærksomheden mod et element, der ikke passer i sammenhængen, og ofte kan man straks se, at dette element er "skudt ind" i kæden, mens et andet er blevet "skudt ud":

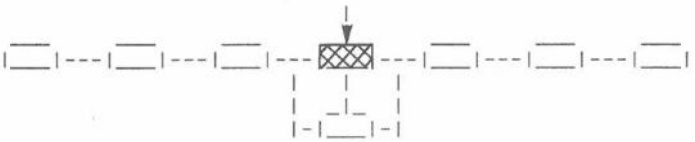

Denne model gælder for en række litterære stilfigurer, hvor der har fundet en substitution sted (især symbol og metafor). 'Rose' er den typiske substitut for 'pige' mens 'løve' ofte kan sættes i stedet for 'helt'.(...) Den Lacan'ske signifiant-kæde kan sammenlignes med den kæde, jeg har tegnet ovenfor. Det kan være en kæde af fonemer, ord, sætninger eller for den sags skyld endnu større enheder. Under signifiant-kæden skulle man umiddelbart forvente en "signifié-kæde", en kæde af betydninger, men Lacan påpeger minutiøst, at signifiant og signifié i det talte sprog ikke er koblet sammen parvis, sådan som de er det i Saussures sprogbygning (la langue). Der finder en stadig glidning sted, så man aldrig klart kan se hvilken signifié, der står under hvilken signifiant, og Lacan er lige ved at hævde, at hele signifié-indholdet kan "aftappes" under en bestemt, centralt placeret signifiant.(...) og generelt vil han vise, at det er *subjektet* betydningen aftappes i. Den centrale signifiant repræsenterer ikke bare en signifié, men *subjektets signifié*, dvs. det der

26. Lacan, Jacques 1973: *Subjektets subversion og begærets dialektik i det Freud'ske ubevidste*, side 167-168, i
Lacan, Jacques 1973: *Det ubevidste sprog. Psykoanalytiske skrifter*, Rhodos København.

siges om subjektet og til subjektet om det selv. Det er altid et vigtigt moment i barnets udvikling, når det kan se sig selv placeret i "den andens tale".

Her kommer der imidlertid et nyt problem ind i billedet, for selv om barnet registrerer, hvad den anden "betyder" det, er det langtfra givet, at det også forstår betydningen. Signifié'en er en gåde, og derfor søger barnet videre fra den første signifiant til den anden, der måske kan forklare den første, og herfra atter videre, uden at glidningen tilsyneladende kan stoppe. Lacan placerer gerne "moderens begær" som den første signifiant, og det er klart at barnet ikke forstår, hvad det skal betyde. Ved at følge moderens henvisninger og anvisninger ("fader siger...", "Gud siger...", "loven siger...") støder barnet imidlertid på en signifiant, som stopper glidningen (ved ikke at kræve flere forklaringer), og som Lacan kalder "fader-navnet". Denne signifiant substituerer den første signifiant og trænger den væk fra kæden. Barnet er herefter underlagt faderens lov og ikke længere moderens gådefulde begær.

"Fader-navnet"er den skraverede signifiant, og resultatet af operationen svarer til modellen i begyndelsen af afsnittet. Lacan kalder den fremadrettede glidning mod begærets objekt "metonymisk", idet den følger sprogets kombinationsakse, og den bagudrettede substitution kalder han "metaforisk", idet den følger sprogets selektionsakse. Lacan definerer i øvrigt metaforen på følgende måde: "Man må definere metaforen gennem implantationen i en signifiant-kæde af en anden signifiant, hvorved den signifiant, som den erstatter, synker ned og får status som signifié, samtidig med at den dér som latent signifiant eviggør det interval, hvor en anden signifiant-kæde kan indpodes " (Lacan: *Ecrits*. Le seuil 1960a,side 708). [27]

Det som jeg finder tiltalende og besnærende ved Lacan er den baggrund på hvilken han skriver.. Han går jo nemlig ud fra at sproglige udtryk i kommunikation først og fremmest bruges til at kommunikere hensigter og intentioner og ikke blot ordbetydninger og sætningsmeninger. Det er det der ligger i ordspillet mellem *betydning* ('leksikalsk ordbetydning') og *at betyde en noget* ('global intention'). Han hævder imidlertid noget om de lingvistiske begreber 'metonymi' og 'metafor': Lacan hævder at Jakobsons metonymi og metafor "nøjagtig svarer til" hhv. forskydning og fortætning hos Freud. Denne ækvivalering af to begrebspar ser umiddelbart tilforladelig ud, men er efter min mening grundlæggende forkert og hviler på to misforståelser fra Lacans side. For det første har han ikke læst Jakobson ordentligt; Jakobson bruger ordene

27. Olsen, Ole Andkjær, 1983: *Omkring Lacan/Laplanche-kontroversen. Introduktion til Jean Laplanche: Sproget og det ubevidste*, i *Kultur og klasse, nr. 47* 12. årgang nr. 3, Kbh., side 18ff.

metaforisk og *metonymisk* i udvidet betydning i forhold til brugen af ordene i stilistikken. I en artikel om to former for afasi [28] beskriver han to poler af mulig forvrængning i den proces det er at producere en sammenhængende sproglig tekst, forvrængninger som kan forekomme hos afatikere: metaforisk (symbolsk) stil er hos afatikeren forbundet med kombinations- og hierarkiseringsforstyrrelser, mens metonymisk (realistisk) stil er forbundet med selektions- og metasprogsdefekter. Ordene *metafor* og *metonymi* bruger han derimod som i den klassiske retorik og stilistik.

(93.3)

Selektion foretages på basis af ækvivalens, lighed og ulighed, synonymi og antinomi, mens kombination, opbygningen af ordfølgen er baseret på berøring, sammenhæng. *Den poetiske funktion projicerer ækvivalensprincippet fra selektionsaksen over på kombinationsaksen.* Ækvivalens gøres til kædens konstituerende princip. I poesi er en stavelse gjort ækvivalent med enhver anden stavelse i kæden; ordtryk behandles som lig med ordtryk, ikke-tryk med ikke-tryk;(...)

I poesien stræber ikke alene den fonologiske kæde, men også enhver kæde af semantiske enheder efter at danne en lighedsrelation. Lighed overlejret berøring giver poesien dens gennemgribende symbolske, komplekse, polysemantiske væsen...: alt sekvent er sammenligning. I poesi, hvor lighed overlejrer berøring, er enhver metonymi let metaforisk og enhver metafor har en let metonymisk farvning.[29]

Med **metonymi** mener Jakobson ganske simpelt 'navneombytning' som i den klassiske retorik, altså 'en talefigur som ombytter forholdsbegreber: rum for indhold, tid for foregang, ting for egenskab, årsag for virkning, stof for produkt, fx *Norge for nordmænd*, og som en underafdeling af metonymierne **synekdokæ,** medopfatning, hvor det hele sættes i stedet for delen eller delen for det hele, arten for slægten eller slægten for arten (pars pro toto, totum pro parte, species pro genere og genus pro specie): *køl* for *skib*, de *dødelige* for *menneskene*. **Metafor** skal så forstås som et billedligt udtryk hvor relationerne mellem et sæt relata overføres på et andet sæt relata, *rosen* for *pigen*.

Hvis Lacan vil tage *metaforisk* og *metonymisk* om to stilistiske poler er de ikke karakteristiske for det ubevidste i modsætning til det bevidste idet (metaforisk) selektion og (metonymisk) kombination jo netop er det der er karakteristisk for bevidsthedens sproglige bearbejdning.

Bruger Lacan ordene *metafor* og *metonymi* som i den klassiske retorik svarer de ikke henholdsvis til Freuds *forskydning* og *fortætning*. Om det siger Roman Jakobson selv i artiklen om afasi:

---

28. Jakobson, Roman, 1975: *The linguistic problems of aphasia* i
Jakobson, Roman, Morris Halle, 1975: *Fundamentals of Language*, The Hague, oversættelse: OT.
29. Jakobson, Roman, (1960), 1967: *Lingvistik og poetik* i
Vindrosen 14. årg. nr. 7 oversat af N.E.Wille.

(93.4)

Konkurrencen mellem de to fremgangsmåder, den metonymiske og den metaforiske, er fremtrædende i enhver symbolsk proces, hvad enten den er intrapersonel eller social. Således er det i undersøgelsen af drømmes struktur afgørende om de brugte symboler og de temporale sekvenser hviler på nærhed (Freuds metonymiske "forskydning" og synekdotiske "fortætning) eller på lighed (Freuds "identifikation og symbolisme").

Jakobson beskriver altså det metonymiske (som det er klarere at kalde kombination af sekvenser) og det metaforiske (som det er klarere at kalde selektion mellem ækvivalenter) som grundlæggende for alle sprogprocesser og for alle semiotiske eller "symbolske" processer. Dvs. alle syntaktiske regler, alle semantiske processer kan beskrives som selektion og kombination. Det der er karakteristisk for primærprocesserne er det som han i artiklen om lingvistik og poetik kalder for poetisk sprogbrug, dvs. projicering af ækvivalensprincippet på kombinationsaksen. Man kan også sige at det der er karakteristisk for primærprocessernes forskydning, fortætning og identifikation, det er sammenblandingen af de to typer af sproglige processer, mangelen på adskillelse af dem.

Lacans anden fejltagelse er den at han ikke har læst Freud ordentligt. Han tror at forskydning og fortætning er de to grundlæggende forskellige men i sig selv væsentligste karakteristika ved det ubevidste. Som det tydeligt fremgår af Freud-citatet (90.2) er de karakteristiske træk ved det ubevidstes funktionsmåde: 1) manglen på negation, 2) besætningernes bevægelighed (dvs. forskydning og fortætning), 3) tidløshed og 4) manglende realitetsafprøvning, således at billedet er lige så godt som det afbilledede fx i metaforen.

Lacan har altså her vilkårligt valgt to af Freuds begreber ud, ophøjet dem til navne på en klasse af begreber som de selv er elementer i, identificeret dem med begreber hos Roman Jakobson som de ikke svarer til - hverken i betydningen 'stil' eller 'stilfigur'- og udleder deraf at sprogets struktur kan genkendes i det ubevidste.

Den bedste kommentar til Lacans provokerende men uvederhæftige slagord er nok blevet givet af Laplanche, som dels udmærker sig ved en meget indgående forståelse af de Freud-tekster han læser, og dels ved et udmærket kendskab til sprogvidenskab:

(93.5)

Lad os hvad det ubevidste angår i det mindste foreløbigt bevare distinktionen mellem på den ene side det ubevidstes materiale, dets materialitet, og på den anden side det der cirkulerer i det ubevidste.(...) Vi ved at de forestillinger, der findes her, er tingsforestillinger *(Sachvorstellungen)*, der ofte er hentet fra den visuelle sansesfære (...) Hvilken status har de sproglige forestillinger i det ubevidste (...): disse auditive, verbale, forestillinger er kun tilstede i det ubevidste i egenskab af tingsforestillinger; her bliver de behandlet som "ting" *uden respekt for sprogstrukturen* (...). Nuvel,

det væsentlige er, at de sprogelementer, der findes i det ubevidste - rester af udtalte sætninger, ordrester, fonemrester - her optræder på lige fod med andre elementer, idet de får deres mening ud fra subjektets særlige infantile erfaringsverden - og ikke i det væsentlige ud fra deres tilhørsforhold til en universel kode og den dobbelte struktur, som Martinet har beskrevet. Disse *stykker* af sprog, der kan findes i et ubevidst kompleks, har ikke noget direkte forhold til sprogets universelle kode; de er trukket ud af den, "sammenbiksede" /bricolés/ (i Lévi-Strauss' forstand) i en anden konfiguration.

(...)

Er der i det ubevidste stadig en signifié, en meddelelse at kommunikere og overbringe? Her mener jeg man må fastholde følgende, som på ny inddrager vort forsøg på en sprogdefinition: det ubevidste er et meningsfænomen, men uden nogen som helst kommunikativ formålsbestemthed.

(...)

signifiant = udtryksplan
signifié = indholdsplan

Men hvert af disse planer skal på sin side opdeles i en substans og en form(...)

udtrykssubstans
udtryksform
==========
indholdsform
indholdssubstans

(...)

Det vil sige, at lingvistikken ikke kan interessere sig for de rent materielle, fysiske fænomener, der udgør udtrykssubstansen (...), og på den anden side bliver det intentionelle sigte, dvs. det, man sædvanligvis kalder for referenten, heller ikke taget i betragtning. Således er det, Lacan kalder signifiant'ens primat, i sidste instans ifølge Saussure formens primat.

(...)

Allerførst, at det ubevidste ikke er en struktur. Det ubevidste består af erindrings*elementer*, fortrængte forestillinger, som Freud sagde, *Vorstellungen*. Det drejer sig på den anden side om erindringselementer, der ikke længere henviser til andet end sig selv, hvilket er den egentlige betydning af den Freud'ske term *Sachvorstellungen*: tingsforestillinger og ikke længere forestillinger om ting. Endelig gælder det, at selv om det ubevidste ikke er struktur, men indhold, "substans" kunne vi sige, så er det ubevidstes elementer ikke desto mindre indbyrdes forbundne på en ganske særlig måde.(...)

Primærprocessen er ensbetydende med lystprincippets herredømme(...): som den utøjlede cirkulation af besætningsenergi i forestillingernes kredsløb; en ureguleret cirkulation, fordi den er afskåret fra ethvert referentielt sigte og fra enhver

kommunikation.(...)

Ligesom det ubevidste ikke er struktur, er der grund til at problematisere den smukke formulering, ifølge hvilken "det taler" /"ca parle"/. Man kunne lige så godt sige: "det taler ikke", eller i hvert fald: "det taler ikke til nogen"; det'et taler om intet andet end sig selv. Det betyder ikke noget - i den aktive betydning af dette verbum -, det har ingen som helst betydende intention;(...) Hermed siger vi også, at det ubevidste er resultatet af fortrængningen (...) at det ubevidste ikke er primært, men resultatet af fortrængningen, eller af en række fortrængninger (...) : primærprocessen er ikke til stede før sekundærprocessen. Sekundærprocessen skal ikke konstrueres oven på primærprocessen. (...) det man derimod skal forklare, er hvorledes den (primærprocessen) dannes ved *reduktion* ud fra mere regulerede, mere strukturerede fænomener. Man skal vise at overgangen fra sekundærprocessen til primærprocessen sker gennem bortfaldet af et vist antal normer, af noget "ballast"(...) eller af nogle axiomer (hvis man absolut vil referere sig til logikken), altså ved reduktion af spillereglerne.

(...)

I et vist "analytisk" farvet kulturelt miljø taler man jævnligt om "en teksts ubevidste". Det er en formulering, der på én gang er vildledende og farlig. En teksts ubevidste: er det de transindividuelle sprogstrukturer, der gør det muligt for denne tekst at eksisterer? Er det "kompetencen", der har muliggjort denne teksts "performans"?

...

Nuvel, i termens Freud'ske forstand giver det ikke mere mening at tale om "en teksts ubevidste" end om ubevidste regler i et parti tennis, eller om tyngdelovens immanente eksistens. Det ubevidste er individuelt; for at være rigtig skandaløs vil jeg sige, at det findes *i hovedet på hvert enkelt individ.* Det ubevidste, det er denne del af individets historie, der ikke alene (...) er unddraget vævet af konventionelle betydninger, men også er unddraget enhver kommunikativ intention (...) [30]

Som man kan se har Lacans oprindelige formuleringer ikke kunnet tages for pålydende, men alligevel henledt opmærksomheden på det der med lignende slagordsformuleringer kunne formuleres således: i det ubevidste findes sprog (sprogligt materiale) som ikke er struktureret som et sprog, og: det ubevidste er resterne af den andens tale, dvs. ordene uden intentionerne.

På baggrund af Laplanches sympatiske argumentationer, kan man nu nå til betydelig større klarhed over modellen for tekstproduktion og hvilken rolle det ubevidste spiller i denne proces. Man kan tage udgangspunkt i den påfaldende lighed mellem Freuds opfattelse i *Drømmetydning* og Hjelmslevs i *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*:

30. Laplanche, Jean, 1983: *Sproget og det ubevidste* i *Kultur og klasse, nr. 47* 12. årgang nr. 2, Kbh., side 33-71.

(93.6)

At opgive overvurderingen af bevidsthedskvaliteten bliver til en uafviselig forudsætning for enhver rigtig indsigt i det psykiskes forløb. Det ubevidste må, som Lipps siger, antages som almindelig basis for det psykiske liv. Det ubevidste er den største kreds, der i sig indeslutter det bevidstes mindre kreds; alt bevidst har et ubevidst forstadium, mens det ubevidste kan blive stående på dette stadium og dog gøre krav på at repræsentere en psykisk præstations fulde værdi. Det ubevidste er det egentligt reale psykiske, *der ifølge dets inderste natur er lige så ubekendt for os som den ydre verdens realitet, og ved bevidsthedens data givet os lige så ufuldstændigt, som den ydre verden er givet os ved angivelserne fra vore sanseorganer.* [31]

Dette tidlige Freud-citat er egentlig meget præcist med hensyn til de erkendelsesteoretiske konsekvenser af en teori om subjektet. Det fremstiller bevidstheden (og dermed det som kunne kaldes tekstens subjekt) som et sted hvor data fra det ellers ukendte psykiske reale forbindes med angivelserne om den ligeledes ubekendte reale ydre verden gennem sanseorganerne. Formuleringen minder påfaldende om den formulering som Hjelmslev havde (se § 6) af tegnets opbygning. Begreberne svarer til hinanden på følgende måde:

(93.7)

Freud	Hjelmslev
ubevidst (driftsrepræsentanter)	indholdsmening
tingsforestillinger	indholdssubstans
	indholdsform
objektforestilling	tegn med indhold og udtryk
	udtryksform
ordforestilling	udtrykssubstans
sansedata	"udtryksmening"

Det er lidt uforståeligt hvad der hos Hjelmslev egentlig er forskellen på "meningen" og substansen (på hhv. udtryksside og indholdsside), men jeg forstår det således at "meningen" ganske simpelt er noget af tegnet helt uafhængigt, evt. ordnet i hierarkier o.l. efter sine egne love, mens substansen er "meningen" set fra tegnets synsvinkel som den flade som tegnformens net skal kaste sine skygger på. Set fra tegnets side er "meningen" amorf når den spiller rollen som substans. I virkeligheden er "meningen" ikke amorf, en egenskab der nemlig kun passer på *substans*, *materiale* eller *materie*,

31. *Drømmetydning* side 484.

og "substansen" kaldes derfor af Hjelmslev *meningen* når den ikke optræder som substans. I virkeligheden er "meningen" virkeligheden i sig selv, uafhængig af om den får tillagt mening af sprogtegnet.

På udtrykssiden er det umiddelbart forståeligt at *udtryksformen* kan forme to forskellige typer af substans, nemlig den lydlige og den grafiske. Men det er ikke hos Hjelmslev på nogen måde indlysende om der på indholdssiden findes en lignende variation. Kan *indholdsformen* kaste sin netskygge på to forskellige former for indholdssubstans? Her kan Freud måske hjælpe. Det ubevidste indeholder efter Freud *driftsrepræsentanter* der dels er repræsentanter for drifterne, dels er forestillinger, dvs. erindringselementer eller -spor af de perciperede objekter. Man kan altså sige at indholdsformen former to forskellige sider af indholdsmeningen, nemlig dels drifternes uanskuelige repræsentanter, dels objekternes anskuelige erindringsspor, eller med en anden metaforbrug: dels energi, dels materiale.

Et andet problem i denne sammenkædning af sprogvidenskab og psykoanalyse er problemet om monosemiering. Det er en proces der kun kan ske når "noget" bevæger sig fra udtryk til indhold. Y-vejsargumentet fra § 26, går ud på at når der til et **udtryk**, fx *satyros*, findes to **indhold**, fx 'satyr' og 'din er Tyros', så er det ikke et problem for den der skal producere en tekst og som har opgaven at give indholdet et udtryk, men det er et problem for den der skal modtage en tekst og som skal give udtrykket et indhold. Den første bevæger sig nedad i en Y-vej, mens den anden bevæger sig opad i en Y-vej. Når drømmeren kan 'gå forkert' i Y-vejen, fx vælge 'satyren' når meningen er 'din er Tyros', så skyldes det at drømmeprocessen ikke er en tekstproduktion der går forlæns, men en tekstmodtagelse hvor drømmeren (drømmerens bevidsthed) bevæger sig fra den sprogligt formede tekst til den anskuelige men meningsløse *"indholdsmening"*.

Er dobbelttydigheden, homonymien og polysemien, netop de to forskellige substanser som den samme indholdsform kastes op på? Nej! Man må jo holde fast på at det er to forskellige indholdsforme der skæres ud af papirets underside, når man skærer én bestemt udtryksform ud på papirets overside. Polysemien er altså en relation mellem udtryksform og indholdsform, ikke en relation mellem indholdsform og indholdssubstans.

B. Stil

§ 94 Fortælleren, § 95 Stilmarkører, § 96 Tekstbrud, § 97 Skizofren og afatisk tale, § 98 Logiske typer og gruppestruktur.

§ 94 Fortælleren

Indholdet af afsenderens hensigt, det afsenderen ønsker at kommunikere, er det som de konstituerende regler for kommunikation handler om, dvs. reglerne for grammatik og semantik, for henvisning til verden, for information og for handling. Disse regler konstituerer forbindelsesvejene mellem udtryk og indhold, mellem indhold og virkelighed, mellem kommunikationssituation og omtalt situation, og mellem kommunikationssituation og samfundsmæssige institutioner; de beskriver hvorledes sværte på papir eller svingninger i luftmolekylerne kan tolkes som henvisende til og beskrivende noget helt andet, og som bærende af en hensigt. Hvis afsenderen vil udtrykke noget bestemt, er der altså ikke noget valg; et bestemt indhold, en bestemt henvisning, en bestemt information og en bestemt handling kan kun udtrykkes i overensstemmelse med de regler som konstituerer sproget: 'en kat' hedder ikke *en mus*, man kan ikke lave sætninger uden verber, man kan ikke få modtagere til at forstå det som de ikke har forudsætninger for at forstå, man kan ikke udføre sproghandlinger hvis forudsætningerne ikke er tilstede.

Imidlertid er der, inden for de rammer som de konstituerende regler sætter, plads til en vis variation og valg, fx mellem ordet *kat* og ordet *mis*, mellem en lang helsætning med mange ledsætninger og mange korte helsætninger, og mellem højt og lavt forudsætningsniveau. Valget mellem disse varianter reguleres af andre regler end dem der konstituerer forbindelsesvejene mellem udtryk og indhold, nemlig af reglerne om stil, som regulerer signalerne for forholdet mellem afsender og modtager, og regulerer markørerne for kommunikationsparternes forhold til motivet, emnet for deres kommunikation. Stil handler om valg blandt synonymer, valg blandt forskellige sætningskonstruktioner der realiserer den samme semantiske konfiguration, valg af synspunkt hvorfra sagforholdet skal anskues, og valg af hvilke relationer (personlige eller upersonlige, magtrelationer eller solidaritetsrelationer) der skal gælde mellem afsender og modtager, og valg af hvorledes deres forhold til sagforholdet markeres.

Dette afsnit handler først om hvorledes afsenderen med sin **stil** præsenterer sig selv, modtageren og sagen i teksten som hhv. fortæller, adressat og motiv, og så om hvad der sker når afsenderen overskrider grænserne for 'normal' stilistisk variation og bliver udsat for symptomallæsning (se § 96).

Skellet mellem de for sproget konstituerende regler om grammatik og semantik, henvisning, information, og handling på den ene side og de for den sociale situation regulerende regler om stil på den anden, er ikke ganske skarp. Brugen af metaforer

kan fx både opfattes som en specielt avanceret måde at udtrykke indhold som aldrig har været formuleret før, og som en manér som stiller krav til modtagerens forudsætninger, og som signalerer afsenderens opfattelse af sit forhold til sagforholdet og sproget. Den første opfattelse, metaforen som formulering af det uudsigelige, er nok fremherskende når moderne videnskabsfolk fx taler om: *det holografiske verdensbillede,* hvorved de med et udtryk angiver at de forestiller sig en verden hvor alle elementarpartikler er korrelerede, på samme måde som et hvert skår af et hologram der er slået i stykker, rummer hele billedet, omend sløret. Den anden opfattelse, metaforen som manér, der måske også (utilsigtet) røber noget om afsenderen, kan eksemplificeres med pigen der siger: - *Jeg har sodavand i benene,* fordi hun ikke ved at det hedder at *benet sover.*

I enhver tekst præsenterer afsenderen sig selv og markerer sin opfattelse af hvorledes modtageren skal være, og hvorledes begges forhold til sagforholdet skal opfattes; dette billede i teksten af afsenderen, modtageren og sagen kalder jeg for hhv. **fortælleren, adressaten** og **motivet** [1]
. Disse forhold kan bedst belyses med nogle eksempler:

(94.1)

a/ **MYTER**

Verdens tilblivelse og guderne

I urtidsdagene, før der endnu var nogen jord eller nogen himmel, ej heller noget hav som skyllede op om en kyst, lå der midt i verden et uhyre svælg, og det svælg kaldtes Ginnungagab. Mod nord stod det kolde Niflheim, hvor grumme storme stred i mørket, og mod syd lyste det brændende Muspelheim så hedt og gloende, at ingen kunne færdes i det land uden de der havde hjemme i dets brand. Surt hedder den der værger Muspelheim, og hans sværd er den hårde lue; det er ham som engang skal øde verden med ild og styrte guderne. Men dengang da guderne endnu ikke var født, da bovnede isen i Ginnungagab...

Vilhelm Grønbech: *Nordiske Myter og Sagn*, 1941.

b/ Skabelse og verdensbillede

"I tidernes morgen - var intet til"

Da Snorre Sturlasson i sin "Edda" ville skildre verdens skabelse, ikke sådan som han og hans samtidige af biblen vidste, den virkelig var foregået, men sådan som hans hedenske forfædre, uvidende og godtroende, indbildte sig den, havde han flere gamle beretninger at bygge på: forskellige strofer i den "Ældre Edda", som endnu

1. Introduktioner til fortælleteknik:
Brandt, Per Aage, og Jørgen Dines Johansen, 1971: *Om tekstanalyse* i
Johansen, Jørgen Dines (red) 1971: *Analyser af Dansk kortprosa I*, Borgen, Kbh.
Nøjgaard, Morten, 1979: *Litteraturens Univers. Indføring i tekstanalyse*, Odense Universitetsforlag, Odense.

er bevaret, og af hvilke han citerer nogle ordret, og tillige andre forestillinger, som er gået tabt og kun kendes i brudstykker fra hans fremstilling. Efter Snorres fortælling gik verdens skabelse for sig på følgende måde:

I tidernes morgen, før Jorden blev til, fandtes *Niflheim*, tågeverdenen, og, mod syd, *Muspellsheim*...

Anders Bæksted: *Guder og helte i Norden*, 1965 side 41.

c/ *Guder og jætter*

Der var engang en verden som blev styret af nogle højere væsener der kaldte sig aser, og som menneskene dyrkede som guder (de havde ikke andre guder dengang). Aserne var nemlig større og stærkere end menneskene, og de havde den guddommelige egenskab at de aldrig blev ældre, hvor gamle de så end blev. Selv påstod de at de havde været til fra verdens begyndelse, ja, at de selv havde skabt verden og menneskene med. Det var der naturligvis ingen mennesker der kunne huske, så de vidste ikke bedre end at tro hvad aserne - guderne - sagde.

Villy Sørensen: *Ragnarok. En gudefortælling*, 1982.

d/ *Gunung Api*

Der stod et ildsprudende Bjerg i Skovene, med sit sorte arrede Hoved ovenud af Skyerne, ved dets Fod voksede der Palmer; det var i de varme Aartusinder med endnu evig Sommer før Istiden.

Om Dagen sender Vulkanen en Røgstøtte op i Himlen, uhyre Dampe som blander sig med de øverste Skytinder, milehøjt oppe, men om Natten ulmer den som et blodigt Svælg der gaber over Jorden, og stundom slynger den Flammer og gloende Sten op efter Maanen. Det er Gunung Api, den store Tordner, Jordskælvets og Ildens Fader.

Aldre igennem staar han der i luftig Ensomhed og tygger paa Ilden i sit Indre, med en Rystelse og en underjordisk Dundren nu og da, som om Bjerget morer sig ganske solo...

Johannes V. Jensen: *Den lange Rejse. Det tabte Land* (1938) 1944.

e/ Føulum, den 1ste Januar 1708

Gud skjenke os Alle et glædeligt Nytaar! og bevare vor gode Hr. Søren! han slukkede Lyset iaftes, og Moder siger, han lever ikke til næste Nytaar; men det har vel intet at betyde. - Det var ellers en fornøielig Aften: da Hr. Søren tog sin Hue af efter Maaltidet og sagde, som han pleier: "*agamus gratias!*" pegte han paa mig istedet for Jens. Det var første Gang jeg læste vor latinske Bordbøn; idag et Aar læste Jens; men jeg gjorde store Øine, for da forstod jeg ikke et Ord, og nu kan jeg det halve af Cornelius. Det bæres mig for, at jeg skal blive Præst i Føulum; ak, hvor vil mine kjære Forældre glæde sig, om de leve den Dag! Og saa Præstens

Jens kunde blive Biskop i Viborg - som hans Fader siger - nu hvem kan vide det? Gud raader for Alting; hans Villie skee! *amen in nomine Jesu!*

St. St. Blicher: *Brudstykker af en Landsbydegns dagbog,* (1824) 1983.

f/ 21-2

Jeg ved godt hvad, der driver mig til dette, selv om jeg ikke forstår mig selv. Se på ordet *forstår.* Det rummer måske nøglen. Jeg forstår ikke mig selv. Har aldrig skrevet dagbog før. Det har altid stået for mig som noget fjernt, nærmest pjattet med disse mennesker, der må udmåle og nedskrive enhver detalje for ... ja, for hvad? Fordi de har en bagtanke med deres liv, en fornemmelse af, at det betyder noget, ikke bare for dem selv, men muligvis også med en skjult tanke om, at det en dag, måske, hvem ved, også kan interessere andre. Hader allerede min egen retorik, mine kommaer, indskud, spørgsmålstegn, hele dette apparat, som en eller anden tvinger mig til at gå i gang med. "En eller anden", meget god betegnelse for mig og Gud. Det er fantastisk, jeg læser tilbage og ser ordet Gud i forbindelse med mig! Har jeg truffet ham? Nej. Skal jeg forestille mig ham, dukker skolebilledet op: en gammel idiot med skæg, hvid kåbe og en palmekvist i hånden. Eller ham den svenske fra filmen, også en bedstepapa med guldbriller og høj hat, gammel, senil, værdig herre. Nej, jeg opgiver.

23-2

Læser forrige side igennem og skræmmes atter ved tanken om forehavendets umulighed. Men hvis jeg skal tale om tingene, må jeg gå direkte til værks. Jeg er vant til at have med tal at gøre, det må være muligt at lægge sammen og trække fra, at nå til et facit.(...)

Klaus Rifbjerg: *Operaelskeren,* 1966.

'Fortælleren', 'adressaten' og 'motivet' er begreber hvormed man kan beskrive relationerne mellem kommunikationssituationen og den beskrevne situation i tid, rum og realitet.

I enhver tekst markeres det hvorledes det fortaltes tid forholder sig til den bevidsthed der fortæller, og det tidspunkt hvor der fortælles. Når der i a/ skrives *lå,* markerer det at *Ginnungagab* hører til i en tid som er adskilt fra, diskontinuert i forhold til, den tid som fortælleren opfatter som sin samtidighed, og at afsenderen har sikker viden om det der fortælles. Hvis afsenderen ikke var sikker på sin viden, men kun havde den på anden hånd eller ved indicier, ville han havde sagt: *I urtidsdagene har der midt i verden ligget et uhyre svælg.* Og hvis afsenderen ville markere at den omtalte tid, *i urtidsdagene,* ikke er adskilt fra fortælletiden, men kontinuert med denne, ville han havde skrevet: *Fra urtidsdagene har der midt i verden ligget...* Og hvis afsenderen ville markere at den omtalte tid er identisk med fortælletiden (og det kunne jo kun

den fortæller der fortalte sin historie i urtidsdagene, som dog næppe hed sådan dengang), ville han have sagt: *Midt i verden ligger et uhyre svælg som kaldes Ginnungagab.*

Altså: alle tekster som består af sætninger, har verber i finit form som bøjes i tid, og med disse tidsbøjninger markerer afsenderen forholdet i tid og realitet mellem fortællesituation og fortalt situation.

Tiden markeres imidlertid også - især i tekstens begyndelse - af andre størrelser, fx adverbialer der betegner tiden hvornår: a/ *I urtidsdagene, før der endnu var nogen jord eller nogen himmel,* b/ *Da Snorre Sturlasson i sin "Edda" ville skildre...., havde han...,* c/ *Der var engang en verden...,* d/ *det var i de varme Aartusinder med endnu evig Sommer før Istiden,* e/ *den 1ste Januar 1708, iaftes, næste Nytaar, da Hr. Søren tog sin Hue af efter Maaltidet, idag et Aar,* f/ *21-2.* Det er karakteristisk for alle den slags betegnelser for tiden hvornår, at de sætter to tidspunkter i relation til hinanden. Der er de deiktiske tidsangivelser, som *engang, iaftes, næste Nytaar, i dag;* de sætter det omtalte tidspunkt i relation til taletidspunktet, og har altså ingen mening for den læser som ikke kender taletidspunktet. Og der er de absolutte tidsangivelser som *den 1ste Januar 1708,* de sætter det omtalte tidspunkt i relation til Jesu fødsel og kalenderåret. Mindre absolutte er betegnelser som *før istiden, efter Maaltidet* og *21-2,* som sætte to tider i relation til hinanden.

Fælles for alle tidsangivelser er imidlertid det at afsenderen med dem fastlægger en for modtageren ukendt tid, ved at sætte den i forhold til en anden tid som er kendt for modtageren, hvad enten denne kendte tid er 'Jesu fødsel', 'istiden', 'måltidet' eller 'talesituationen'. Tidsangivelserne angiver således at afsenderen antager at modtageren kender det tidspunkt der tages udgangspunkt i; og det er det samme som at afsenderen præsenterer sig ved sine forudsætninger, og således tegner portrættet af en 'fortæller' og en 'adressat', nemlig personer der har disse forudsætninger. I tekst a/ er fortæller og adressat nogen der lever efter 'urtiden', hvor der er 'jord' og 'himmel' og 'hav', og hvor 'guderne er født', men før 'Surt øder verden med ild og styrter guderne'. På dette sted skiftes der til nutid: *hedder,* og til *skal øde,* som er nutids fremtid og ikke fortids fremtid, som ville hedde *skulle øde.* Fortælleren og adressaten i tekst a/ er med andre ord nogle der lever i den nordiske oldtid og middelalder.

I tekst b/ er fortæller og adressat folk der er på meget stor afstand af Snorre Sturlasson og hans samtidige, det viser de store tidsmål der opereres med, *hedenske forfædre, som endnu er bevaret.* Det er en nutidig fortæller og en nutid adressat, som passer til præsensformerne *er gået tabt, kendes.*

I tekst c/ angiver *Der var engang ...* med hensyn til tid ikke nogen tid, for *engang* er så upræcist, at det kun betyder 'ikke-nu' og dette udtryk er da også en formel der angiver eventyrets uvirkelighed.

I tekst d/ er fortæller og adressat langt på denne side af istiden, og i e/ er der en absolut tidsangivelse i forhold til hvilken alle de andre angivelser forankres. f/ er interessant derved at der nok står en præcis dato, men der er ikke noget årstal, fortæller

og adressat er altså nogen der kender årstallet - sådan skriver alle dagbøger med sig selv som både fortæller og adressat.

Den fortalte verden, motivverdenen, eller 'den mentale model' som det kaldes i afsnit III A om motiv, vil så blive fyldt med 'motivgenstande' i overensstemmelse med de 10 regler som er beskrevet i III A. Det skal ikke gennemgås her, men den måde denne 'møblering' af den mentale model finder sted på, er et spørgsmål om stil, og det hører til her. Regel 1. om mentale modeller (49.2) lyder således:

(94.2)

R.1.: På grundlag af tekstens nominaler og genstandshelheder i ubestemt form, evt. i eksistenssætninger, indsættes nye motivgenstande i den mentale model. På grundlag af nominaler og genstandshelheder i bestemt form identificeres motivgenstande som allerede findes i den mentale model.

De motivgenstande der introduceres, fortæller således noget om hvad afsenderen går ud fra at modtageren ikke ved, mens de motivgenstande som ved den bestemte form blot skal genkendes af modtageren, er dem som afsenderen går ud fra at modtageren allerede kender, og som afsenderen selvfølgelig også kender. En undersøgelse af hvilke motivgenstande der introduceres og hvilke der forudsættes vil altså bidrage til portrættet af fortælleren og adressaten og deres indbyrdes forhold.

Vi ser at forudsætningsniveauet i tekst a/ er meget lavt, det forudsættes ikke at modtageren kender 'jorden', 'himlen' eller 'havet'. Det første der introduceres er 'et uhyre svælg'. De ting der forudsættes kendt, som altså allerede findes i adressatens mentale model er: 'verden', 'mørket', 'den hårde lue', 'guderne'. Nu er *det kolde Niflheim* og *det brændende Muspelheim* også bestemt form. Det er dog egennavne og ikke almindelige nominaler der står i den bestemte form, og derfor kan der ikke være nogen motivgenstande som forudsættes. Den bestemte form er en del af navnet. (Problemet er at fortælleren ikke ved hvad disse to 'heim' egentlig er, når de hverken er af jord, himmel eller hav, de er ikke andet end kulde og brand, det eneste beskrivende der findes; det der forudsættes er altså blot viden om hvad 'kulde' og 'brand' er.) *den der værger Muspelheim* er efter R.2. en del af den model som modtageren på dette sted i teksten allerede har opbygget:

(94.3)

R.2.: Eksisterer en motivgenstand eller et motivforhold i den mentale model, eksisterer potentielt også alle de genstande og forhold de muliggør ved at stå i et metonymisk forhold til dem.

I tekst a/ er der således en fortæller som har sikker viden (det ses af datidsformen) om alt i verden i fortid og fremtid, og en adressat som næsten ingen forudsætninger har, men som skal have alt forklaret fra begyndelsen. Der er således stor forskel på

hvad fortælleren ved og hvad adressaten ved. Det er 'den højes tale til den lave'.

Adressaten er dog ikke ganske forudsætningsløs. Som beskrevet i § 68 bruges der kun benægtelser når afsenderen har grund til at antage at modtageren tror det som benægtes. Adressaten i a/ er således en som troede at der var 'jord', 'himmel', og 'hav som skyllede op på en kyst'.

Tekst b/ har med hensyn til motivgenstandene et meget højere forudsætningsniveau. Her skal adressaten kende 'Snorre Sturlasson', 'Edda' (og dem kender den læser der har læst de foregående sider i bogen), 'verden', 'biblen', 'hans hedenske forfædre', 'den "Ældre Edda"'. Som man ser er de sidste linjer hos Bæksted en oversættelse af den samme Gylfaginning som Grønbechs tekst.

Det er nu vigtigt at se at Bæksted ikke forudsætter 'tidernes morgen' eller 'jorden'. I hans tekst er jo nemlig disse to bestemte former indbygget i en mental model som er en mental model inden i den mentale model som Bæksted instruerer læserne i at opbygge - efter R. 7-8.

(94.4)

R.7.: Omsagn der betegner mentale processer, dvs. tanke, mening, ytring, vurdering, holdning eller sansning, henviser ikke til motivforhold mellem motivgenstande i en eksisterende model, men instruerer modtageren i opbygning af en ny mental model med motivgenstande og motiv forhold inden i den gamle.

R. 8.: En mental model i en mental model er, med mindre andet nævnes, en kopi af den model den er indlejret i (bortset fra det forhold som den indlejrede model er genstand for). Motiver kopieres dog først når der er brug for dem.

Læg mærke til at også verber kan have forudsætninger, fx forudsætter verbet *vide* (§ 66) sit genstandsled. Det ser altså umiddelbart ud til at tekst b/ tegner en adressat der fra bibelen ved hvordan verden virkelig er blevet skabt. Det er dog ikke tilfældet. For det 'at Snorre og hans samtidige af biblen vidste, (hvordan) den (skabelsen) virkelig var foregået' er motivforhold i en mental model der er indlejret i den mentale model som Bæksted instruerer os om at opbygge. Denne model i modellen skabes af bevidsthedsverbet *ville skildre*, og angiver således - i det som normalt kaldes **dækket direkte tale** - det som Bæksted fortæller os at Snorre tænkte. Og han tænkte jo (i direkte tanke): "*Vi ved af biblen hvordan verdens skabelse virkelig er foregået*".

Når Bæksted vælger at bruge denne dækkede direkte tale, i stedet for at sige *troede* (altså i stedet for: *ville skildre verdens skabelse, ikke sådan som han og hans samtidige fra biblen troede at den var foregået, men...*) så kan det kun være for at lægge afstand og gøre grin med Snorre, altså afsenderen markerer overfor modtageren at han mener at Snorres overlegenhed over for sine forfædre er latterlig. Man kan sige at fortælleren ikke er **solidarisk** (se § 85) med sit motiv. Men med denne dækkede direkte tale gør Bæksted også sig selv overfor modtageren klogere end han har grund til at være, for han får ved underforståelse (= indirekte meddelelse (69.4)) meddelt en holdning som

han ikke argumenterer for eller dokumenterer. Som en anden guddom har han været inde i Snorres hoved og læst hans tanker. Der er selvfølgelig i Gylfaginning belæg for at Snorre havde denne opfattelse af de guder han beskrev, men Bæksted giver ikke læserne belæggene.

Mens tekst a/ tegner et billede af fortæller og adressat som nordiske middelaldermennesker, og tekst b/ tegner et billede af adressat og fortæller som moderne mennesker med fælles værdier (den ironiske distance til bibeltroen) og kun på anden hånd fortæller historien om verdens skabelse, hører c/ hjemme i en meget mere raffineret fortællesituation. Den upræcise henvisning i tid, betyder at der kan henvises fra alle tider; man kan ikke af teksten se om fortælleren og adressaten er Snorre Sturlassons samtidige eller Villy Sørensens samtidige; det kan være dem alle. Ordene *engang* og *dengang* angiver at motivtiden er en tidligere epoke end fortælletiden.

Denne tekst har om muligt et endnu lavere forudsætningsniveau end tekst a/. Den forudsætter endog ikke 'verden' bekendt. Udtrykket *Der var engang en verden* forudsætter at modtageren ikke kender 'verden', og eftersom alle modtagere kender deres egen verden, må der være tale om en anden verden. Udtrykket er således dels brug af indledningsformlen for eventyr: *Der var engang...*, der lader det stå åbent om det virkelig er sandt; dels en ironisk distance fra den fordi begrebet 'verden' er forudsat ved ordet *Der*. Udtrykket vender spillet om hvad der er virkelig og hvad ikke endnu engang.

Det eneste der øjensynlig forudsættes kendskab til er 'menneskene' - som dog ikke er bestemt form, men generisk form (i bestemt form hedder 'mennesker' *folkene, befolkningen, indbyggerne*, aldrig *menneskene). menneskene* betegner 'arten menneske'. Så det er først ved *ingen mennesker* og *de* at historiske personer introduceres, og her er det jo ikke bestemt form. Så alt i alt forudsættes der slet ikke ikke kendskab til nogen specifikke ting som skal genkendes af modtageren.

Men det er jo også en ret speciel adressat: en der ingen motivgenstande kender til. Derimod har flere af omsagnene interessante forudsætninger: *som menneskene dyrkede som guder* forudsætter, efter relevansprincippet (66.16) om at afsenderen ikke ønsker at meddele de mere informative alternativer til den fremsatte information: 'de var ikke guder'. *de havde ikke andre guder dengang* forudsætter, efter principperne om modsætningsfokus (67.20) og nægtelser (68.1) : 'vi har andre guder nu'. Læg mærke til at det er menneskene der *har guder*, ikke guderne der *er guder*. Efter princippet om relevans (66.16) betyder det: 'de er ikke guder'. Ordet *nemlig* forudsætter at det at 'aserne havde guddommelige egenskaber' i en argumentation for en modtager, forklarer hvorfor menneskene dyrkede dem som guder. Denne modtager kan kun være menneskene, den er ikke fortælleren. Det paradoksale i at de aldrig blev ældre, *hvor gamle de så end blev*, gør, efter R.10 § 51 om det umulige i at opbygge mentale modeller af paradokser og kontradiktioner, at det af fortælleren forudsættes at de i virkeligheden ikke havde denne guddommelige egenskab, men at det kun var noget som menneskene troede. Det som Bæksted med sin lidt kluntede dækkede direkte tale

om de uvidende og godtroende hedenske forfædre til den for os at se naive Snorre, formidles altså af Villy Sørensen elegant ved en underforstået meddelelse om at 'menneskene' inklusive hans læsere, er lettere godtroende.

Ordet *selv* giver modsætningsfokus (67.20) og viser at det er andre end aserne, og det vil sige menneskene, der påstod at de ikke havde guddommelige egenskaber. *påstod* forudsætter efter (66.16) at det ikke er en holdbar påstand (ellers ville fortælleren have skrevet *belærte* eller *åbenbarede* - det er det andre guder gør). *Naturligvis* angiver som forudsætning at mennesker ikke normalt kan huske den slags ting, så det begrunder hvorfor de ikke *vidste bedre,* som underforstået meddeler at det ikke er sandt eller begrundet når de *troede* på aserne. *aserne - guderne* angiver ikke en apposition, for begge led er lige kendt for adressaten, men en ironisk selvrettelse fra fortællerens side. Den har altså, efter (85.2) relationsskemaet:

(94.5)

```
   A-  M-
  AM-  MA-
 AMA-  MAM-
AMAM-  MAMA-
```

og formidler således til adressaten at fortælleren ikke tror på at de er guder. Jeg antager at meddelelsen på dette tidspunkt er trængt ind hos læserne - selv om den måske ikke for modtageren har formet sig som det der er tekstens udsagn .

Det elegante i Villy Sørensens måde at fortælle historien på er dette at han får formidlet den holdning til den nordiske mytologi som også Snorre selv har, nemlig at det er overtro, uden at identificere sig med det som Snorre selv troede på, nemlig biblens skabelsesberetning, men også uden at tage afstand fra denne Snorres tro - det er jo ikke det historien handler om - i hvert fald ikke på dette sted.

Tekst d/ er af en helt anden kaliber. Her er 'Skovene', 'de varme Aartusinder', 'Dagen', 'Himlen', 'Natten' forudsat bekendt. Adressaten er altså en der kender til jordklodens historie i grove træk, det er vores egen jord. Men *skovene* forudsætter jo ikke blot at man ved at der var skove, men også at man ved 'hvilke skove'. Der er ingen der har den forudsætning at vide hvilke *skovene* der er tale om, og altså ingen der vil kunne finde resterne af vulkanen et eller andet sted på jordkloden. Dette ene træk røber tekst d/ som fiktion. Det er en forudsætning for at læse teksten at man ved hvor *skovene* er, hverken afsender eller modtager har denne viden som baggrundsantagelse, og begge parter ved at den anden ikke har den, præcis som (94.5).

Der bruges også mange metaforer og sammenligninger: *sit sorte arrede Hoved, som et blodigt Svælg, den store Tordner, Jordskælvets og Ildens Fader, han, tygger paa, morer sig ganske solo.* Som beskrevet i § 46, omstrukturerer metaforer adressatens kategorisering og opfattelse af et motiv, en motivgenstand. Metaforer laver således et billede af adressaten som har den kategorisering som skal ændres med metaforen. Adressaten er den der tror at en 'vulkan' er et 'ildsprudende bjerg'. Fortælleren

belærer os så, ved metaforerne, om at det er et slags levende væsen der har 'hoved', 'fod' og 'svælg', som er 'hankøn' og 'fader' og som kan føle 'ensomhed' og 'more sig'. Fortælleren er således en der opfatter bjerget som en person, mens adressaten er en nøgtern iagttager.

Ligheden mellem a/ og d/ er endelig så påfaldende at den nok indgår i hvad teksten kommunikerer: 'kulde og brand' i a/ svarer til 'sommer og istid' i d/; 'et uhyre svælg som kaldtes Ginnungagab' i a/ til 'et blodigt svælg der gaber over jorden...Gunung Api' i d/. Tekst d/ er altså en fiktion der beskriver hvad der var baggrunden for myterne i den nordiske mytologi om verdens skabelse. Men den der fortæller den virkelige baggrund for en myte, er jo ikke en del af den myte, eller en der tror på den myte. Navngivningen er ganske sigende: der introduceres i ubestemt form et ildsprudende *bjerg,* og senere henvises der til det ved ordet *Vulkanen.* De to udtryk er synonyme, men de angiver ved deres forskellige stil, forskellige fortællere. Den der kalder 'vulkanen' for *et ildsprudende bjerg,* er mere arkaisk, primitiv og bange end den der kalder 'det ildsprudende bjerg' for en *vulkan.* Den der opfatter fænomenet som en 'vulkan' kan ikke være den samme som opfatter fænomenet som 'den store tordner', 'ildens fader'. På samme måde med tidsangivelserne: den der langt efter istiden, dvs. fra nutiden, kan se tilbage på 'de varme årtusinder ... før istiden', har ikke samme ståsted som den fortæller der kan tale om hvad der sker 'om dagen' og 'om natten', og som kan kalde vulkanen for 'ildens fader'. Der er altså i denne lille bid af historien flere vidt forskellige fortællere på spil: 1) en nutidig der forklarer mytens baggrund i virkeligheden, 2) et datidigt mennesker der frygter vulkanen som en gud, og 3) en mærkelig guddommelig fortæller som kan 'svæve over vandene og tiderne', og som kan se at 'bjerget morer sig'. Det kan de primitive frygtsomme mennesker i datiden jo ikke. Man ser at disse tre fortællere er hierarkisk ordnede: den nutidige fortæller 1) har det primitive menneske 2) som en motivgenstand i sin mentale model, men den svævende guddom 3) har den moderne fortæller 1) som en motivgenstand i sin mentale model. Det er kun den guddommelige fortæller der kan se at det som det moderne menneske kalder en *vulkan,* har sjæl og kan more sig. Sådanne fortællere der kan krybe ind i andres bevidsthed og ud igen efter forgodtbefindende, hedder da også guddommelige fortællere, eller olympiske fortællere.

Fortælleren i e/ er stik modsat. I denne tekst er det er et forholdsvis højt forudsætningsniveau. Forudsat bekendt er 'vor gode Hr. Søren', 'afsenderen er fortælleren', 'Moder', 'det er en almindelig antagelse at den der slukker lyset (nytårsaften ?) ikke skal leve året ud', 'Maaltidet', 'Jens', 'han pleier (at sige): "agamus gratias"', 'afsenderen skulle læse bordbønnen flere gange siden', 'Cornelius', 'afsenderen er så ung at han skal have en uddannelse', 'afsenderens forældre lever endnu, men er gamle', 'afsenderen kan forstå latin', 'afsenderen ønsker at blive præst', 'det er mere sandsynligt at afsenderen bliver præst, end at Jens bliver biskop', 'Jens forestiller sig ikke selv at han skal blive biskop'. Alle disse forudsætninger passer til en fortæller og en adressat: fortælleren er afsenderen og adressaten er også afsenderen. Ordet *Moder*

viser det, det kan kun bruges i nøgen form (altså ikke *min moder* eller *moderen)* af personer der er børn af hende, og normalt (men ikke altid) kun til folk der også er børn af hende eller nær familie. Det kunne altså være et brev til en bror eller søster, eller også et brev til ham selv på et senere tidspunkt, en dagbogsoptegnelse. Det er klart at vi læsere af denne tekst ikke er kongruente med den adressat, vi har jo ikke nogen af de forudsætninger som er nævnt ovenfor. Men det er også klart at vi kan opfatte alle disse forudsætninger som underforståede meddelelser og således følge med i teksten. Vi er altså bare nogen der har fået fat i et papir som ikke var beregnet for os; posten har smidt brevet ind hos end anden end adressaten.

Underforståelsen om at 'det er mere sandsynligt at afsenderen bliver præst, end at Jens bliver biskop' læser jeg i sætningen - *nu hvem kan vide det,* som må betyde: 'hvem kan vide at Jens bliver biskop'. Efter alle reglerne skulle *vide* i dette udsagn forudsætte: 'Jens bliver biskop', og *hvem* skulle forudsætte: 'nogen ved at Jens bliver biskop'. Imidlertid overtrumfes disse to regelmæssigheder af det forhold at *kan* i betydningen 'være i stand til' (og ikke i den epistemiske betydning 'det er muligvis tilfældet at') kun kan forbindes med *vide* hvis det benægtes; man kan ikke sige: * - *Jeg kan (er i stand til at) vide at hun er gået,* men man kan godt sige: - *Jeg kan ikke (er ikke i stand til at) vide at hun er gået.* Det skyldes at det 'at kunne vide noget' ikke betyder noget andet end at 'vide det', at vide noget er ikke en evne man har, og som man kun aktiverer på visse tidspunkter, hvis man ved noget ved man det konstant. Således kan - *nu hvem kan vide det?* kun betyde: 'ingen og heller ikke Hr. Søren kan vide noget om det'. Når sætningen kommer umiddelbart efter - *som hans Fader siger* - underforstås der grunde til at specielt Hr. Søren ikke kan vide det: ikke blot ved ingen noget om fremtiden, men Hr. Søren ved mindre end fortælleren (som jo forudsiger sin egen fremtid) fordi han måske ikke lever når det sker [2].

Der er endnu en forudsætning som fortjener nærmere forklaring. *Det var første Gang jeg læste vor latinske Bordbøn* forudsætter 'jeg skulle læse den flere gange siden'; ellers ville afsenderen have skrevet: *Jeg havde ikke læst vor latinske Bordbøn før.* Ordet *først* forudsætter *anden* og *tredje*. Men den Morten Vinge som 31.12 1707 har læst for første gang, kan jo ikke være sikker på at han skal læse mange gange siden. Den eneste tolkning jeg kan se af dette, er at læseren indsætter en forudsat præmis om at 'Jens den foregående nytårsaften også læste for første gang; hvorfor skulle der ellers stå *idag et Aar* og ikke bare *hidtil*? Morten kan altså regne ud at det er en opgave man nytårsaften får for et år ad gangen'. Derved underforstås det også at 'Jens ikke bliver biskop'. Det ligger i datidsformen *kunde* som er irrealis i modsætning til realis i *jeg skal blive præst.* Med *som hans Fader siger* ligger der underforstået at han ikke selv siger det, og dermed 'at Jens ikke ønsker at blive biskop'; Mortens fremgang

2. Peter Brask har ved en analyse af kompositionen i dette dagbogsnotat fundet frem til at der lige efter denne sætning bør indkatalyseres 'Hr. Søren vil være død' som læseren på grund af en lang række symmetrier vil savne på dette sted.
Brask, Peter, 1983: *Om en Landsbydegns Dagbog 1-2,* Gyldendal, Kbh.

betyder jo afskedigelse af Jens som oplæser af bønnen.

En Landsbydegns Dagbog er jo fiktion, men jeg kan ikke se at man på fortælleren på denne første side kan afsløre dette. Det kunne faktisk godt have været brudstykker af en dagbog man havde fundet.

Igen anderledes er det med tekst f/. Det er som e/ en fiktiv tekst i form af en dagbog. Forudsætningsniveauet er ikke så højt som i e/ fordi meget af det der underforstås er kendskab til de foregående linjer i teksten selv; fortælleren er en del af motivet: 'fortælleren er afsenderen', 'noget driver afsenderen til at skrive dagbog', 'afsenderen ønsker ikke at skrive dagbog', 'teksten skrives spontant, med selvrettelser', 'afsenderen har en bagtanke om at offentliggøre sin dagbog', 'Gud er hankøn', 'afsenderen tror ikke på Gud', 'afsenderen har haft skolebilleder af Gud', 'afsenderen har set en svensk film om Gud', 'afsenderen har et forehavende', 'afsenderen skal tale om tingene', 'det er sandt og relevant at 'jeg er vant til at have med tal at gøre''.

To af disse forudsætninger viser at dette ikke er uddrag fra en ægte dagbog, første og sidste sætning: *Jeg ved godt hvad der driver mig til dette*, forudsætter som andre faktive verber: 'noget driver mig til dette'. *godt* er i denne sammenhæng et operatoradverbial der betyder 'ikke ikke', altså: 'det er ikke sådan at jeg ikke ved hvad der driver mig til dette'. Underforståelsen af dette er efter (68.1) om nægtelser: 'jeg siger ikke hvad der driver mig til dette'. Man kan forklare det således at sætningen *Jeg ved godt hvad der driver mig til dette* kun ytres af en der svarer en anden der har sagt: 'du ved ikke hvad der driver dig til at skrive dagbog'; det naturlige svar herpå havde været at bevise at man vidste det ved at sige hvad det var der drev en til at skrive dagbog. Se fx: - *Du ved ikke hvad klokken er.* - *Jo, den er halv et.* Når afsenderen af f/ svarer anderledes er det altså også efter (66.16) om relevans tegn på at afsenderen ikke ønsker at meddele det mere informative alternativ til 'jeg ved hvad der driver mig'.

I løbet af romanen fortæller dagbogsskriveren, med temmelig lang forsinkelse hvad han har oplevet, så på et vist tidspunkt indhenter han i sin beretning den dag han begyndte at skrive dagbog, og så får vi at vide hvad han oplevede lige før han begyndte at skrive dagbog, og således røber dagbogsskriveren ufrivilligt hvad det egentlig var der drev ham til at skrive dagbog.

Men hvor mange skriver på den første side i deres nybegyndte dagbog at de ikke ønsker at skrive noget i dagbogen? Så er det symptomallæsningen træder ind. Læserne forstår allerede på denne første paradoksale sætning, og på de mange selvrettelser og ufuldendte tankegange, at afsenderen ikke er en fornuftig sprogbruger, det er en der har to viljer, og de saboterer hinanden uafbrudt. Fortælleren er altså en neurotisk person, og adressaten hans psykoanalytiker. Det er selvfølgelig også smigrende for læseren at blive sat ind i en rolle som psykoanalytiker. Men det løser faktisk ikke det problem at den første sætning ikke kunne skrives på den første side i en nybegyndt dagbog. Man kan sige det således at hvis der er to (eller flere) viljer: en der vil bruge dagbogen til at forstå sit eget liv, en der ikke vil krænge sit ubevidste ud på papir,

og måske en der gerne vil offentliggøre dagbogen bagefter, så er det ikke vilje nr. 2 som får den første sætning i dagbogen.

Og det giver så læseren den mistanke at det hele er lavet for at vi læsere skal kunne lege psykoterapeuter, og dermed at det hele er fiktion. Men så er det måske kun fordi vilje nr. 3 har vundet? Og så kommer det samme spørgsmål igen tilbage: som offentliggjort dagbog er det ikke en overbevisende indledning at lade vilje nr. 2 få den første sætning. osv.

Den sidste sætning er nok mere afslørende: *Jeg er vant til at have med tal at gøre.* Umiddelbart står denne oplysning som begrundelsen for at afsenderen kan mene at 'det må være muligt at lægge sammen og trække fra'. Manden - viser det sig - er professor i matematik, og det er det der som underforståelse skal kommunikeres til læserne på denne måde. Men lad os forestille os den situation at det var en matematikprofessor der skrev dagbog. Hvis han så ville undre sig over at det ikke umiddelbart var 'muligt at lægge sammen og trække fra', ville han aldrig behøve, overfor sig selv på et senere tidspunkt, at begrunde dette med at han er vant til at have med tal at gøre. Det kan fortælleren jo godt forudsætte at adressaten (ham selv på et senere tidspunkt) ved.

Jeg kan altså ikke finde andre forklaringer på denne sætning end at det er den måde hvorpå Rifbjerg vil fortælle os læsere at det er en matematiker der skriver. Og så har vi som læsere gennemskuet at dette ikke er en autentisk dagbog, men en roman som Rifbjerg har lavet i dagbogsform. (For øvrigt forekommer det heller ikke senere i bogen overbevisende at afsenderen skulle være matematiker - i hvert fald ikke på samme måde som Morten Vinges hyppige latin i begyndelsen faktisk virker overbevisende som en stor skoledrengs sprog.) Jeg har altså læst denne afvigelse fra den fiktive fortæller i romanen symptomalt, som et symptom på at Rifbjerg ikke har været dygtig nok til at skrive et dagbogsroman uden fortælletekniske afvigelser fra en virkelig dagbog. Men det kan jo godt være at jeg tager fejl, og det hele er en velplanlagt fælde for at jeg skal føle mig som en endnu bedre psykoanalytiker, der ikke blot kan symptomallæse dagbogsskriveren, men også Klaus Rifbjerg.

§ 95 Stilmarkører

I tekster kaldes den stilistiske markering af forholdet i tid, rum og realitet mellem kommunikationssituationen og den beskrevne situation, for 'fortæller', 'adressat' og 'motiv', men stilen markerer også hvorledes forholdet er mellem parterne i kommunikationssituationen, og det kaldes normalt blot for 'stil'. 'Fortælleren' er således tekstens billede af udtryksfunktionen afsender, 'adressaten' et billede af meddelelsesfunktionen modtager, og 'motivet' et bestemt billede af udsagnsfunktionen sagforhold. 'Stilen' derimod (som omfatter 'fortæller', 'adressat' og 'motiv'), er det aspekt af teksten hvormed den kan fungere som udtryk for afsenderens opfattelse af situationen; stilen markerer afsenderens opfattelse af, og udformning af den sociale relation mellem

samtaleparterne i kommunikationssituationen, og er således afsenderens valg af varianter inden for de muligheder som de konstituerende regler åbner. Stilen er det der i § 77 er blevet kaldt sproghandlingens relationsmarkør.

Man kan også formulere det således at sprogets konstituerende regler handler om relationen mellem den givne faktor og teksten, altså mellem udtryk og indhold i sprogbrugsfunktionen, mellem indhold og virkeligheden i udsagnsfunktionen, mellem afsenderens hensigt og tekstens fortæller i udtryksfunktionen, og mellem modtagerens interesse og tekstens adressat i meddelelsesfunktionen, og mellem den sociale situation og tekstens genre i kontaktfunktionen. Disse regler skal overholdes hvis det sagte skal tælle som en tekst. Men inden for de rammer som disse regelsystemer sætter, er der mulighed for variation, og valget af varianter vil altid afspejle afsenderens relation til modtageren. I det øjeblik modtagerne ikke tager afsenderen alvorligt, og ikke opfatter tekstens særtræk som **tegn for** afsenderens hensigt, men som forårsaget af afsenderens egenskaber, sker der en symptomallæsning som ikke er kommunikation, men kommunikationsbrud, hvor der kun er to muligheder, nemlig at bruddet opfattes som **tegn på** (resultat af) at afsenderen er 'ond' eller 'dum'. Dette behandles i §§ 96-97. Her beskriver jeg den variation som ikke opfattes som brud på reglerne, og som ikke skaber de billeder i teksten som kaldes fortæller, adressat og motiv.

Sprogbrugere anvender i kommunikationen en tredje type regler, som nærmest er en mellemting mellem brugen af konstituerende regler og symptomallæsning: brugen af **strategiske regler** til at regulere de sociale relationer i kommunikationssituationen inden for de rammer som de konstituerende regler sætter. Og her synes der kun at være to dimensioner på hvilke meddelelsens kvalitet kan variere: **'magt'** og **'solidaritet'**. (Læg mærke til at 'adressaten', tekstens billede af modtageren, drejer sig om modtagerens forhold til sagforholdet, mens stilen drejer sig om modtagerens forhold til afsenderen.)

2. persons pronomen er et godt eksempel. Alle de konstituerende regler ved ytringen er fulgt, ligegyldigt om afsenderen tiltaler modtageren med *du* eller *De;* afsenderen kan have samme hensigt, bruge samme grammatiske regler, henvise til den samme virkelighed, bygge på den samme optimale relevans, og udføre den samme sproghandling ved at sige: - *Vil du købe et mærke?* og - *Vil De købe et mærke?*. Men afsenderen signalerer to forskellige opfattelser af den sociale relation mellem afsender og modtager: med *du* signalerer afsenderen 'lighed' og 'nærhed' (solidaritet, broderskab), med *De* signalerer afsenderen 'forskel' (asymmetri, magt) og 'fremmedhed' (formalitet). I en berømt studie[3] viser Roger Brown hvorledes tiltalepronominerne i de europæiske sprogs historie har udviklet sig fra et asymmetrisk mønster *(du* nedad, *De* opad) der markerede ulighed i magt, til et symmetrisk mønster (gensidigt *De* til fremmede, gensidigt *du* til bekendte) der markerer nærhed, intimitet og solidaritet. Det karakteristiske for stilen som markør og regulering af de sociale relationer - i

3. Brown, Roger 1965: *Social Psychology*, The Macmillan Company, New York, kap. 2.

modsætning til sproghandlingen som konstituering af de sociale relationer i kommunikationssituationen - er den at de relationer som markeres med stilen skal være en forlængelse af, i umiddelbar kontakt med de relationer som eksisterer mellem parterne i forvejen. Der skal være **kontiguitet** mellem relationerne i situationen, og de relationer der markeres i stilen. Stilen er det middel hvormed afsenderen i sproghandlingen markerer relationerne.

Tiltalepronominerne er indlysende og for sprogbrugerne bevidste eksempler på at afsenderen i teksten markerer de sociale relationer. Der er imidlertid mange valg af varianter som også markerer sociale relationer i kommunikationssituationen, men som ikke selvklart har denne funktion, og som ikke er bevidste for sprogbrugerne, selv om de er valgt af afsenderen og opfattes af modtageren. Det er der ikke noget mærkeligt i; ligesom de konstituerende regler kun kan fungere hvis de forbliver ubevidste, således kan de strategiske stilregler også bedst fungere i det ubevidste.

De valg der er tale om her er dels valget mellem synonymer: valg af ord med særlig værditilskrivning, valg af forskellig abstraktionstrin (hvor det ikke har nogen relevansfunktion), valg af deiktisk henvisning eller absolut henvisning (hvor det ikke har nogen relevansfunktion), valg for forskellige grader af formalitet; dels valg mellem synonyme syntaktiske konstruktioner: antal ord per punktum, antal ord per sætning, antal ledsætninger per helsætning, antal ord per replik, antal (skriftsproglige) syntaktiske fejl per sætning, forholdsmæssige antal valg af bestemte sproghandlinger (i situationer hvor flere er mulige), antal uregelmæssigheder i turtagningen (afbrydelser og *ja* og *nej* på de forkerte steder). Flere af disse stilistiske forhold er træk der undersøges i sociolingvistikken og ikke i traditionel stilistik, men det skyldes at den traditionelle stilistik opfatter stilistiske figurer som ornamentik, mens jeg snarere opfatter dem som raffineret kommunikativ udnyttelse af de konstituerende regler (se § 95), end som (kommunikativ redundant) variation inden for rammerne af dem.

Af denne række af stilistiske træk vil jeg vælge et ud og diskutere tolkningen af det træk i detaljer. Jeg vælger et som normalt ikke opfattes som markerende sociale relationer mellem kommunikationens parter: sætningslængde. Hvad markerer en afsender der bruger længere (hel)sætninger end andre? Hvad signalerer det fx at en person mundtligt formulerer sig som i (95.1.a) i stedet for som i (1.b)?

(95.1)

a/ Af den første serie fremgår det tydeligt at det er manden der har skoene på - også i køkkenet, mens det øh i den anden - - - hvilket også underbygges af at i den anden serie er det manden som som øh tager telefonen i den anden serie, hvilket øhm underbygger at det er ham som bestemmer i huset.

b/ Den første serie viser at det er manden der har skoene på - også i køkkenet. Det viser den anden serie også, for der er det ham der tager telefonen

Sætningslængde har først og fremmest været forbundet med kompleksitet i sproget. Imidlertid betyder kompleksitet ikke nødvendigvis meget andet end lange sætninger, så begrebet kompleksitet forklarer i sig selv ikke så meget.

Fordelen ved kompleksitetsbegrebet er udelukkende at en række andre træk i teksten kan sammenfattes under dette begreb: antal ledsætninger per helsætning, de enkelte leds størrelse og kompleksitet, adjektivernes typer og tidsbrugen. Det skyldes dog nok i mange tilfælde at sætningslængden er konsekvensen af de forhold der kan beskrives som komplekse i den forstand at de gør tekster svære at læse og forstå. Sætningslængden er således også symptom på nogle andre ting. Det som jeg her prøver på at finde, er hvad sætningslængden i sig selv signalerer.

Det forekommer indlysende at mange lange sætninger i sig selv giver taleren dominans i kommunikationssituationen. Taleren kan holde længere på ordet med lange sætninger. Fx kan lange sætninger ses som et tydeligt eksempel på forsøg på dominans når politikere der interviewes, bruger lange sætninger for at kunne formulere deres svar på egne præmisser, uden at blive afbrudt af interviewerens andre synsvinkler på stoffet. Så længe taleren er midt i en syntaktisk konstruktion som sætningen er, kan interviewveren ikke bryde ind.

Denne opfattelse af lange sætninger som et forsøg på dominans, kan imidlertid kun gælde situationer hvor det at tale meget i sig selv er noget der giver gevinst. I enquete-interviews har de spurgte som regel ikke noget ønske om at definere emnet, så der kan lange sætninger næppe tolkes som forsøg på dominans.

En anden tolkning af sætningslængde som forekommer i Bernstein-inspirerede undersøgelser[4] af sprog og stil, kan være at man ser lange sætninger som udtryk for differentieret tankevirksomhed og differentieret rolleadfærd. I denne tolkning opfattes de lange sætninger (eller ikke lange-sætninger) symptomalt som virkninger eller konsekvenser af hvad afsenderen kan, har evne til, og er blevet opdraget til. Det behøver ikke at dreje sig om arvelige anlæg eller intelligens, men alene om hvorvidt personen faktisk administrerer abstrakt universalistisk tænkning eller ej, hvad enten årsagen nu er fysiologiske forhold eller træning og indlæring.

Denne variant af deficithypotesen (at nogle mennesker har et handikap i forhold til andre) kan til en vis grad afvises ved at de samme mennesker faktisk vælger forskellige sætningslængder i forskellige situationer. En bestemt (defineret) sætningslængde er altså noget som sprogbrugerne kan vælge eller vælge fra. De har altid valget mellem forskellige varianter, men nogle vælger altså de korte sætninger oftere end andre, der så selvfølgelig får mere træning og øvelse i de længere sætninger.

Tanken om at længere sætninger skulle hænge sammen med differentieret, nuanceret, eksplicit, logisk eller på anden måde bedre tankevirksomhed, indebærer en forestilling om at komplekse tanker kun kan udtrykkes i et komplekst sprog - som

4. Bernstein, Basil, 1971: *Class, Codes and Control*, London, flere artikler oversat i Enggaard, J. og K. Poulsgaard, 1974: *Basil Bernsteins kodeteori*, København.

så giver længere sætninger. Det er sikkert en meget udbredt opfattelse hos mange mennesker (sprogbrugere): 'en simpel sætning kan ikke indeholde indviklede tanker'.

Der er imidlertid ikke nogen som helst grund til at antage at denne opfattelse skulle være mere end en udbredt (og måske naturlig) førvidenskabelig fordom om sammenhæng mellem sprog og tanke. Den hænger sammen med at de herskendes tanker i de fleste samfund udtrykkes i sprog der er svært tilgængeligt for mange sprogbrugere. I kap. II A har jeg imidlertid prøvet at vise at grammatikken (som må være det regelsystem som 'regulerer' sætningslængden, ikke behandler en ret stor del af sætningens mening. I §§ 32-34 er det vist hvorledes de samme tanker kan udtrykkes med forskellige syntaktiske konstruktioner. Så her er der angivet en model hvor differentieret tankevirksomhed og kompleks sætningsbygning ikke behøver at have ret meget med hinanden at gøre.

Der er en indlysende anden sammenhæng mellem tanke og sprog: Tekster med mange lange sætninger er sværere tilgængelige for modtagerne end tekster med korte sætninger. De bliver altså forstået mindre. I læsbarhedsforskningen har man fundet en klar korrelation mellem skrevne sætningers længde og forsøgspersoners intuitive bedømmelse af tekstens sværhedsgrad. Punktummer på 13 ord eller flere er hyppigere i tekster der opfattes som svære, end punktummer på 12 ord eller færre.

Mest for sig har den opfattelse at sætningslængde signalerer afsenderens opfattelse af formaliteten i situationen. En situation er mere formel hvis der er flere personer i samtalen, hvis der er flere forskelle i alder, køn, bopæl, indkomst og stilling mellem kommunikationsparterne, hvis stedet er større, offentligt, med større afstand mellem kommunikationsparterne, hvis det er arbejdstid, hvis følelserne mellem parterne er præget af indifference, mistro og uvenlighed, og hvis samtalerne er sjældne og præget af offentlige emner. Afsenderen kan så med valget af sætningslængde (sammenlignet med samtaleparternes sætningslængde) markere om hun eller han ønsker situationen opfattet som mere formel eller som mindre formel, end hvad de andre markerer.

Den sidste tolkning af det stilistiske træk sætningslængde kan være følgende: Sætningslængden er styret af ambitioner. Selv om sætningslængde ikke hænger sammen med differentieret tanke- og rollevirksomhed, kan den godt være bestemt af sprogbrugernes forestilling om denne sammenhæng mellem sprog og tanke, af forestillingen hos afsenderen om at indviklede tanker kun kan udtrykkes i et indviklet sprog med bl. a. lange sætninger. Har taleren denne opfattelse, kan lange sætninger godt være udtryk for afsenderens ønske om at virke som en der tænker dybe tanker. Sætningslængden er altså ikke udtryk for at afsenderen er klog, men udtryk for at afsenderen har ambitioner om at virke klog, dannet, magtfuld osv.

Det underbygger denne teori at lange sætninger i talesprog som regel består af en række parentetiske led, dvs. led som ikke indgår i sætningens informationsstruktur, og som kan udelades uden at ændre på acceptabiliteten af resten af sætningen. Det gælder også tydeligt i eksempel (95.1.a): *mens-sætningen,* og begge *hvilket*sætninger er således parentetiske sætninger.

På den måde vil jeg tolke variationer i det stilistiske træk sætningslængde som afsenderens (nok ubevidste) valg af hvilke sociale relationer der skal gælde mellem kommunikationsparterne i situationen. Lange sætninger signalerer: 'jeg vil ikke have intimitet med dig, og jeg har ambitioner om at være dig overlegen'. Korte sætninger signalerer omvendt: 'jeg ønsker et mindre formelt forhold til dig, og jeg ønsker ikke at konkurrere med dig'.

Jeg har selv i en empirisk undersøgelse af sproget hos i alt 37 kvinder og mænd, arbejdere og mellemlag [5] prøvet at finde et mønster i fordelingen af næsten alle de stilistiske træk som er nævnt ovenfor, og da disse mønstre er en del af argumentationen for at stil udtrykker sociale relationer, vil jeg her kort gennemgå resultaterne fra undersøgelsen.

Valg af abstraktionstrin gik ud på følgende: Forsøgspersonerne fik vist et ark med en række billeder, fx en farveprøve, et billede af en bil af et bestemt mærke. Under hvert billede stod der så en sætning hvor man kunne indsætte betegnelsen for det man så på billedet, fx: *Se, jeg har lige malet min cykel* _____, eller: *Nu har vi købt en* _____. Der var så nogle der sagde *blå* og andre der sagde *marineblå*, nogle der sagde *bil*, andre *vogn*, andre *ny bil*, atter andre *Citroën*. Jeg betragter i begge tilfælde de første betegnelser for mere abstrakte, fordi de har større begrebsomfang, og de senere for mere konkrete fordi de har mindre begrebsomfang. Det viste sig i undersøgelsen at mellemlagskvinderne havde flere konkrete svar en mellemlagsmændene, og at kvinderne i det hele taget flere konkrete svar end mændene.

I en anden del af undersøgelsen skulle forsøgspersonerne genfortælle hvad der skete på en tegneserie med Poeten og Lillemor, hvor teksten var fjernet fra taleboblerne. Forsøgspersonerne skulle altså dels digte, dels genfortælle til et sekundært publikum hvad de så på billederne. I udskrifterne kunne jeg så optælle hvilke forsøgspersoner, og hvilke grupper af forsøgspersoner der brugte et givet træk forholdsvis meget eller forholdsvis lidt.

Deiktiske størrelser er ord eller fraser hvis betydning skifter efter talesituationen, de går også under navnet *skiftere*, det er altså ord som *jeg, mig, du, vi, I, her, nu, om lidt*. I undersøgelsen blev det talt op hvor mange procent af de sætninger forsøgspersonerne producerede der indeholdt deiktiske størrelser. Her viste det sig at mellemlagskvinderne brugte langt færre deiktiske størrelser per 100 sætninger end arbejderkvinder, arbejdermænd og mellemlagsmænd, vel at mærke i præcis de samme situationer, med den samme opgave (til den halvfremmede interviewer at fortælle hvad de så på tegneserien).

Formalitet blev undersøgt ved brugen af sætningsadverbialer (se § 24). Her viste det sig at arbejdermændene havde flest sætninger per 100 sætninger med sætningsadverbialer i, mens mellemlagskvinderne havde færrest. Ved antal ord per helsætning viste det sig at mellemlagsmændene havde flest sætninger med 14 ord eller derover,

5. Togeby, Ole 1985: *Kvinder siger selvfølgelig mest, sagde manden*, C.A.Reitzel, Kbh.

mens arbejderkvinderne havde færrest. Mellemlagsmændene havde også flere ledsætninger per helsætning end nogen anden gruppe. Mellemlagsmændene havde større repliklængde end arbejdermændene. Med hensyn til fejl og fragmenter havde arbejdermændene flere og mellemlagskvinderne færre end de andre grupper. Det viste sig at mellemlagsmændene havde færrest domme (vurderende sproghandlinger) og arbejdermændene flest, mens mellemlagskvinderne havde færrest reguleringer (sproghandlinger der griber ind i talesituationen) og arbejdermændene flest. Mellemlagsmændene var dem der afbrød mest, mens arbejdermændene var dem der blev mest afbrudt.

Formålet med undersøgelsen var at beskrive forholdet mellem socialt tilhørsforhold og stilvalg. Og det er jo ikke til lige at overskue efter denne opremsning af undersøgelsesresultater. Men hvis man nu stiller det op således at man kan se hvilke træk der er karakteristiske for hver enkelt gruppe af personer, tegner der sig alligevel et billede:

Særegent for *mellemlagskvinderne* var: få sætningsadverbialer, få deiksissætninger, få fejl og fragmenter, få afbrydelser, mange konkrete associationer. *Mellemlagsmændene* havde mange lange fundamenter, ledsætninger, lange sætninger, meta-ord, afbrydelser, stor repliklængde og få vurderinger. *Arbejdermændene* havde mange nægtelser, interjektioner, sætningsadverbier, påhængs-*ikke*, reguleringer og domme (vurderinger), og blev afbrudt meget. Endelig havde *arbejderkvinderne* mange interjektioner, få ledsætninger og få lange sætninger.

Alle disse træk kan man så tolke som udtryk for en for hver person (tilhørende en bestemt gruppe) samlet strategi om socialt at klare sig i den udfordring som enhver kommunikationssituation er, men som den eksamenslignende formelle situation i undersøgelsen i særlig høj grad var. Arbejdermændenes strategi var at være uformelle og trodsige (gøre det modsatte af hvad de regnede med der forventedes i situationen); mellemlagsmændenes strategi var at være ambitiøse og dominerende; mellemlagskvinderne prøvede at være pæne og autoritetstro, og arbejderkvinderne var gennemsnitlige på mange af de variable der var, og dermed usynlige.

Således kan stil opfattes som sprogbrugernes forsøg på ved valg af varianter der er uden betydning for kommunikationens mål, at regulere de sociale forhold i kommunikationssituationen, mellem samtaleparterne. I enhver tekst er der en lang række parametre eller variable hvorpå stilen kan variere, men man må altid forestille sig at valget af de forskellige stiltræk, altså valget af sætningslængde og valget af om der skal bruges deiktiske ord eller ej, er styret af den samme overordnede strategi, som så kun kan have med kommunikationssituationen at gøre og næppe med tekstens emne.

§ 96 Tekstbrud

I det øjeblik der i teksten forekommer noget der opfattes, ikke bare som variation inden for de konstituerende reglers rammer, men som et brud på de konstituerende regler, vil der være mulighed for **symptomallæsning**, hvor modtageren ikke opfatter teksten

som udtryk for afsenderens hensigter, men som virkninger af afsenderens egenskaber. Modtageren opfatter at der er noget galt med hensigten, den er fragmenteret eller læderet, og dermed opfatter modtageren også at afsenderen ikke er en ægte fornuftig afsender, men en der afviger fra normen og normalen, dvs. en der er ond eller gal.

Her beskriver jeg hvorledes man tolker tekstbrud, og jeg refererer diskussionen om den lingvistiske beskrivelse af afatikeres og skizofrenes sprog, således som den føres af lingvister.

Symptomallæsning skal - om ikke kunne gennemføres - så i det mindste kunne prøves på enhver tekst som indeholder brud på de almindelige regler om hvad der konstituerer en tekst. På den allerførste tekst i denne bog (1.1) har jeg prøvet at gennemføre sådan en symptomallæsning - dog ikke med de her indførte termer. Jeg skal nu prøve at "oversætte" tekstlæsningen til 'psykoanalytisk'.

(96.1)

BA-BU

Frank Eriksen Aagade 118, København

Jeg er overrasket og meget irriteret over det nye udrykningshorn der bruges af politiets patruljevogne. Som bilist er jeg indstillet på det almindelige BA-BU BA-BU og jeg holder mig til vigepligten, dvs. standsning eller anden manøvre der giver udrykningsbilen absolut fri passage. Og min reaktion er naturligvis hurtig og ganske uden anstrengelser.

Det nye horn er derimod besværligt og yderst ubehageligt for mig. Man behøver øjensynligt megen indsigt for at kunne modtage de ret usædvanlige lyde. Og efter min formening forandres oven i købet lydsvingningerne og fortoner sig i første omgang, formentlig til et ganske andet bestemmelsessted. Det nye horn er et trafikfremmedlegeme, og der findes åbenbart ikke behov for denne kvalitetsspektakelmaskine. Jeg vil håbe at opmærksomheden igen henvender sig til det gamle BA-BU, der overfører tonen uden ophold til menneskets sanseapparat.

Politiken 5.1.1977.

Den officielle, bevidste og fuldt acceptable hensigt med denne tekst er at råbe vagt i gevær. Borgerne i landet gøres af en medborger opmærksomme på at der er indført uhensigtsmæssige foranstaltninger af myndighederne, således at dele af det samfundsmæssige liv kan lide skade derved. Så vidt så godt.

Det viser sig nu at visse af tekstens dele ikke følger de almindelige og af alle anerkendte regler for hvorledes tekster og argumentation skal laves. Følgende er de mest iøjnefaldende brud:

(96.2)

tekstbrud:	mere acceptabelt alternativ:
Som bilist er jeg	som alle andre bilister ,
eller anden manøvre der giver udrykningsbilen absolut fri passage	eller anden manøvre der giver udrykningsbilen fri passage
Og min reaktion er naturligvis hurtig og ganske uden anstrengelser	Hornets lyde kan jeg opfatte og reagere på hurtigt og uden anstrengelse
Man behøver øjensynligt megen indsigt for at kunne modtage de ret usædvanlige lyde	Man behøver megen indsigt for at kunne modtage de usædvanlige lyde
Og efter min formening forandres oven i købet lydsvingningerne og fortoner sig i første omgang, formentlig til et ganske andet bestemmelsessted.	Lydsvingningerne forandres og fortoner sig. Når jeg kører på gaden kommer de efter min formening i første omgang fra venstre, men de fortoner sig som om de har et ganske andet oprindelsessted
der findes åbenbart ikke behov for denne kvalitetsspektakelmaskine	så der findes ikke behov for denne dårlige spektakelmaskine

Man kan så *prøve* at tolke disse brud symptomalt: hvorfor har Frank Eriksen skrevet som han gør? Han bruger skjult citat *i standsning og anden manøvre der giver udrykningsbilen absolut fri passage*. Han laver flere steder den form for metonymisk forskydning der i stilistikken går under navnet enallagæ: ordet flyttes fra dets rette plads fx som adled til et substantiv til adled til et andet substantiv i sætningen, fx: - *Gå din dumme vej!* i stedet for - *Du er dum, gå din vej!*. På samme måde er adverbiet *naturligvis* forskudt fra 'opfatte' til 'reagere'; *øjensynligt* er forskudt til *man behøver megen indsigt* fra 'lyden kommer øjensynligt derfra' eller hvad han nu har tænkt i den konkrete situation i trafikken; *efter min formening*, *i første omgang* og *ganske andet bestemmelsessted* er forskudt fra hvad Frank Eriksen kunne have tænkt eller sagt om lydene: 'de kommer efter min formening i første omgang fra venstre, men de fortoner sig som om de har et ganske andet oprindelsessted'.

Man lægger mærke til at hvis Frank Eriksen havde skrevet således som jeg her antager at han har ment det, så havde det han skrev, ikke været i uoverensstemmelse med de fysiske love, således som det (som påvist i § 64) faktisk er. For lyde i en by kastes tilbage fra husmurene som lys fra et spejl. En bil som man i første omgang

tror at høre fra venstre, kan så vise sig at komme fra højre. Og hvis det nye horn er kraftigere end det gamle og har mere usædvanlige og derfor gennemtrængende toner, så vil denne forvirrende tilbagekastning af lydene imellem byens husmure selvfølgelig vare længere tid, så man kan høre hornet i længere tid og på større afstand.

Det er således en forklaring der med det samme princip indfanger mange af normbruddene i teksten at sige at det er primærproceslovmæssigheder som metonymisk forskydning af adverbialerne, der har forvansket teksten, fra at gælde hans forvirring ved lyden af nogle konkrete horn, til at gælde en tilsvarende forvirring ved den generelle beskrivelse af de fysiske lovmæssigheder.

Det kan skyldes tre ting: 1) Han ønsker inderligt, men tvivler på at andre har de samme problemer som han selv har; hvis ikke, kan han ikke generalisere ud fra sig selv, og han vil selv fremstå som en forvirret idiot. Derfor forskyder han interessen fra sig selv som et eksempel på hvorledes det må være for alle mennesker, til sig selv som videnskabelig dommer over forholdene. 2) Han tvivler på at han ved nok om lydsvingninger, og derfor kommer han til at tage så mange forbehold at det lyder som om det er væsentligt at høre om hans mening snarere end om sandheden om hornet. 3) Han har ikke gjort sig klart hvad det egentlig er der karakteriserer et godt horn: at et horn skal lave spektakel, at det på en eller anden måde skal være ubehageligt for at virke efter hensigten, og derfor kommer han til at beskrive det nye horn med et ord der må angive den højeste ros, skønt det indeholder det der normalt opfattes som et skældsord: *spektakel*. Tolkningen synes altså at være meget ligetil: afsenderen kommer til at virke som en der blærer sig, fordi han i virkeligheden har meget stærk tvivl på sig selv. Det der altså er sket i primærprocessen med hans fortrængte ønske om ikke at virke usikker og uvidende, er at det er slået om til sin modsætning: han virker mere selvcentreret og uvidende end han egentlig har grund til; man kunne kalde det overkompensation.

Tag et andet også allerede behandlet eksempel:

(96.3)

Overgangen fra barn til voksen

Overgangen fra barn til voksen kunne gøres meget letter end den er. Der bliver snakket forfærdeligt meget. Jeg tror egentlig at hvis man ikke snakkede så meget ville det afhjælpe lidt. Hvordan den burde laves om, kommer vel an på ens politiske indstilling. jeg mener at såfremt samfundet blev lavet "lidt" om var overgangen ikke så svær.

Hvis man er født i kernefamilien og man allerede fra fødslen er pakket godt ind. Nemlig hvis den ene af forældrene har gået hjemme og ens første skridt uden for hjemmet er skolen (folkeskolen). Opdager man først da at andre har haft en helt anden opvækst forløb. Man har dermed sjældent vænnet sig til den mere specielle type børn kontra voksne f. eks. problembørn alkoholikere, eneboere ensomme eller lever i et kollektivt eller på anden måde.

Hvis man derimod kommer på daginstitutioner i 1 års alderen eller før. Og er blevet stimuleret efter behov og ikke opholdt sig mere end 6 timer om dagen i institutionen vil overgangen til skolen være lettere. Hvor der fra helt lille blev stillet krav til barnet vil overgangen være lettere, barnet vil ligesom være mere selvstændig, jeg synes også, at man skulle lære børnene selv at tage stilling og kunne bestemme sig til hvad de vil, når man spørger dem eller sætter et valg op for dem opdrage dem til at være sociale også rent sjæleligt, acceptere andre og selv tage en selvstændig beslutning, de skal have mere medbestemmelse og at kunne udtrykke sig rent sprogligt det vil hjælpe dem enormt. Når de kommer i puberteten og videre op i de voksnes rækker, så tror jeg ikke der vil opstå de helt store problemer, en ting der i hvert vil hjælpe det er at have så stor viden som muligt. Det får man ved at være godt skolet, altså at skolen bliver mere udviklet ved bl.a. længere skolegang.

Skolen skulle laves om man skulle køre lidt efter det system, som lilleskolerne kører efter, ikke så mange elever i klasserne, mere samarbejde med forældrene og mere individuel behandling af børnene. Lærerne skal hjælpe eleverne at hjælpe hinanden. D.v.s. i stedet for som nu, hvor de indbyrdes konkurrerer og undlader at hjælpe hinanden indbyrdes. Læreren bør fungere, som en slags konsulent allerede når eleverne kan læse en tekst selvstændigt. Han bør lære eleverne selv at bearbejde sit stof. Istedet for som nu, hvor det bliver spyttet ud i hovedet på eleverne færdig, skræddersyet. Dermed lærer eleverne, barnet, hurtigt at stille kritik til oplysninger, og lærer dermed ikke at stole på alt hvad den voksne fortæller. En stor del af teenagealderen vil derfor undgå den store brydningskraft. Idet barnet ikke betragter den voksne som afgud der aldrig tager fejl.

Barnet får en langsommere overgang til et selvstændigt voksent menneske.

Helle 2. real.

De mest iøjnefaldende brud på normaltekstlighed er følgende:

(96.4)

tekstbrud	mere acceptabelt alternativ
Hvis man er født i kernefamilien og man allerede fra fødslen er pakket godt ind Nemlig hvis den ene af forældrene har gået hjemme og ens første skridt uden for hjemmet er skolen (folkeskolen). Opdager man først da at andre har haft en helt anden opvækst forløb. Man har dermed sjældent vænnet sig til den mere specielle type børn kontra voksne f. eks. problembørn alkoholikere, eneboere ensomme eller lever i et kollektivt eller på anden måde.	De børn der er født i en kernefamilie, som allerede fra fødslen er blevet pakket ind i vat, hvis mor har gået hjemme, og som ikke har været hjemmefra før de kommer i folkeskolen, de børn opdager først i skolen at andre har haft en helt anden opvækst. De har ikke oplevet andre typer af familier, ikke familier med problembørn eller med alkoholikere, ikke enlige mødre, eneboere, og ikke kollektiver.

Grunden til at det så fuldstændigt går i stykker på dette sted kan nok søges i pigens egen placering i det beskrevne "rum". Hun prøver nemlig at beskrive det som hun ikke selv ved.

Normalt omfatter ordet *man* også den talende; det lyder fx bizart hvis en mandlig jordemoder siger: - *Når man får presseveer, så....* For det kan han jo ikke få. Når pigen skriver: *Hvis man er født i kernefamilien...* omfatter det altså også hende selv. Det har nok ikke været meningen, for hun har sikkert netop valgt det uspecifikke ord *man* for ikke at røbe sin egen opvækst. Nu er det imidlertid ikke hendes projekt, så hun hænger på sin egen fortsættelse, men de mange forkerte punktummer kunne tyde på at hun ikke rigtig kan komme frem til den slutning som hun må have planlagt.

Specielt svært bliver det fordi hun senere vil formulere det "man" ikke ved, og det er klart at det er svært hvis hun selv indgår i dette *man;* så skal hun jo nemlig formulere hvad hun selv først for sent har opdaget, og måske stadig ikke kender så godt som hun gerne ville. Det er jo også nogle størrelser som hun godt kan have et ambivalent forhold til: hun vil selvfølgelig nødig være et problembarn, på den anden side vil hun gerne markere sin opposition til de voksne (*børn kontra voksne*), og det er jo netop det der er karakteristisk for 'problembørn'. Hun får jo også visse logiske problemer i sin argumentation, hvis hun vil hævde at børn der ikke er opvokset i en kernefamilie, ville have lært 'eneboerne' og de 'ensomme' at kende.

Symptomallæsning af dette stykke tekst kan forklare den forkerte tegnsætning, de forkerte punktummer og de manglende kommaer, enten med at pigen er dum i hovedet, siden hun ikke kan høre hvordan sætninger hænger sammen, eller med at der har været en hel masse modstridende ønsker og viljer i pigen mens hun skrev, viljer som hun ikke har gjort sig bevidst, men som har saboteret hinanden, således at resultatet ikke kom til at hænge sammen. Det sidste synes at være den psykoanalytiske metode og det pædagogisk rigtige, mens det første desværre nok er det der bliver tid og kræfter til i skolen.

Symptomallæsning behøver ikke at være sat i gang af forhold i teksten der tyder på primærprocessers medvirken, men den vil altid tolke teksten som symptom på en læderet eller fragmenteret afsender. Se følgende eksempel:

(96.5)

SATGURU SHRI SANT JI MAHARAJ
HVEM ER JEG?

I ser Min krop, men Jeg er ikke Min krop. Hvad Jeg er er Noget Andet inden i Mig. I er ikke krop, I er Noget Andet. Hvad Jeg ser, når jeg kigger på jer, er en forgængelig genstand, et etui i hvilket den Kraft, den Sjæl bliver båret. Forstår I? Når I ser et kamera, hvad I ser er ikke kameraet. Det er et tinetui. Maskinen er inden i det. Rigtigt? Etuiet tager ikke billedet, det er den virkelige maskine inden i, som tager billedet. Hvad I ser er et Etui. Og hvad der er inden i Mig er inden i Mig. Og hvis I ønske at vide hvad Det er, så kik ind i jer Selv, og når I éngang realiserer

Det, kan I realisere, hvad der er inden i Mig. For det er Den Ene Fællesnævner for os alle. Den er ikke jeres krop, for I kan ikke operere på Den. Doktorer kan foretage operationer, men de ser ikke det Lys inden i os. Det er Den Guddommelige Ting og for at se Den behøver I virkelig Den Guddommelige Ting.

Løbeseddel. u.å.

Jeg tror at de fleste mennesker opfatter at der også sker brud i denne tekst, fx følgende:

(96.6)

tekstbrud	mere korrekt alternativ
et etui i hvilket den Kraft, den Sjæl bliver båret. Forstår I?	et hylster i hvilket Kraften, Sjælen bliver båret. Er I med?
Maskinen er inden i det. Rigtigt?	Selve mekanismen er inden i det, ikke også
Når I ser et kamera, hvad I ser er ikke kameraet.	Det I ser, når I ser et kamera, er ikke kameraet.
når I éngang realiserer Det, kan I realisere, hvad der er inden i Mig.	og når I først har forstået Det, forstår I, hvad der er inden i Mig.
Doktorer kan foretage operationer	Læger kan foretage operationer...

De forslag til symptomallæsning som umiddelbart dukker op hos læseren af denne tekst er følgende: Det må være et barn der har skrevet det; at tale om *doktorer* i stedet for om *læger*. På den anden side modsiges dette af flertalsformen, *doktorer* som intet barn ville bruge. Men også *Rigtigt?* tyder på barnligt talesprog. Men hvad så med *Forstår I?* Det er ikke barnligt. *maskinen* i stedet for *mekanismen* eller *apparatet* tyder på en naiv sjæl, men det modsiges af *etui* i stedet for *hylster*, eller *kasse*.

Det viser sig at alle disse afvigelser fra de almindelige regler om tekstlighed, kan føres tilbage til én årsag, nemlig at skribenten (oversætteren) ikke har været indfødt dansker, og derfor ikke behersker dansk. Alle formuleringerne som er taget ud her, ville være helt korrekte hvis de overføres direkte til engelsk: *den Sjæl*: *The Soul, realisere: realize*. Det påfaldende ved teksten er altså at en række symptomer på at afsenderen (som må bestå af dels Maharaj Ji, dels en engelsktalende discipel der er flyttet til Danmark og har lært dansk - men utilstrækkeligt) ikke er dansker. Derved opfatter man en splittet afsender, ikke splittet mellem guruen og hans discipel, men mellem den danske tale og de manglende danskkundskaber. Og derved daler ærligheden af meddelelsen med det samme. Hvordan kan man udtale sig om hvad vi danskere forstår og ikke forstår, når man ikke ved at ordet *forstår* ikke hedder *realiserer?* Det mindste en gud kan gøre, er da at kunne dansk. Hele den guddommelige aura er gået af Maharaj Ji fordi han ikke kan tale dansk, hans troværdighed og ærlighed forsvinder, teksten får sandhedsværdi = 0, og dermed forsvinder enhver relevans som teksten kunne have for modtageren (travl rejsende en eftermiddag på Nørreport Station). Tilbage

er kun det forhold at teksten tæller som en rigtig kontakt gennem kanalen: løbesedlen, ytringsfrihedens yderste garant.

Det er brud i patientens tale terapeuten i enhver psykoanalytisk samtale leder efter, brud som kan tolkes som symptomer på en sjælelig sygdom eller i det mindste som symptomer på analysandens ubevidste. Sådanne psykoanalytiske samtaler kan kun finde sted i sociale situationer der så at sige garanterer analysanden at analysatoren leder efter symptomer *til analysandens bedste*. Kan denne forestilling ikke opretholdes, kan og vil analysanden meget hurtigt lukke for flere indfald, og jagten efter primærproces-sammenhænge mellem symptomerne bliver resultatløs. Når man som jeg har søgt (og fundet?) primærproces-sammenhænge i symptomerne i skriftlige tekster, har der ikke været nogen garanteret samarbejdskontrakt mellem afsenderen og mig som sekundær modtager (observatør) til teksten. Og mange vil sikkert også opfatte min beskrivelse af Frank Eriksen, Helle og Maharaj Ji som temmelig respektløs. Hovedårsagen til denne opfattelse er nok den at jeg ikke kan fortælle dem om hvad jeg har fundet ud af om dem - eller rettere om forholdet mellem dem og deres tekst. Det karakteristiske for symptomallæsning er jo nemlig at man tager alt hvad afsenderen har gjort ved tekstproduktionen alvorligt og ikke accepterer tilfældigheder (eller støj) i kommunikationsprocessen. Normalt vil den opdagelse hos en modtager, at der er støj på ledningen (evt. i den telefon som afsenderen taler i) få modtageren til at afbryde kommunikationen. Det vil jeg gætte også var tilfældet både for Frank Eriksen og Maharaj Ji, med deres primære modtagere.

Marianne Kristiansen har i en artikel[6] refereret nogle samtaler hun har båndoptaget med tre piger i en gymnasieklasse. Hun har valgt at interviewe dem fordi de fungerer for dårligt i klassens offentlighed. De taler ikke og tør ikke give sig til kende. Hun gennemfører så i referatet en psykoanalytisk symptomallæsning af deres replikker og - forstår man - prøver at hjælpe dem ud af deres uheldige funktion i klassen. Her kommer et par eksempler på hendes båndudskrifter og analyser:

(96.7)

VI Introjicering

1. Fremmedbestemte ord og meninger

Eva: F. eks. altså, hvis der er nogen som sidder og diskuterer et eller andet, så er man tilbøjelig til at hoppe over på en eller andens side...Jeg tror nok det måske er, fordi man er så let at *påvirke*....

Eva:...det er nok også derfor, jeg har valgt samfundsfaglig...Jeg tror man dis-

6. Kristiansen, Marianne, 1980: *De stille piger. Mindreværd, selvværd - pigefrigørende pædagogik* i *Komtext - Socialistisk magasin. Alternative læreprocesser*, Kbh., side 86-140.

kuterer mere sådan i de timer der. Det er mere *up-to-date* problemer og sådan ...(mine understregninger).

De understregede ord er to blandt mange eksempler på, at Eva har indoptaget fremmedbestemte ord og meninger i sit sprog. Andre personer er konkret tilstede i Evas sprogbrug som man-autoriteter, hvis værdidomme hun underlægger sig. Indoptagelsen af andre autoriteter forstyrrer ikke blot Evas tale, der "klinger urent", men også hendes forhold til sig selv og til sin omverden (...) Den kontekstbundne sprogbrug (...) har nogle typiske sproglige træk, der kendetegner (...) Evas sprogbrug som helhed:

1) *sideordning*
2) *loyal, affotograferende* gengivelse af situationer og andres tale
3) *upræcis pronominal henvisning*

Eva: Jeg har aldrig haft så meget med små børn at gøre vel. Engang så passede jeg lærerindens dreng. Det gjorde... Så kom hun lige hen...om jeg ikke sådan lige ville passe ham om aftenen... (pkt. 1 og 2)
Eva:...Derfor tror jeg også det bliver lækkert nu til næste år. Det glæder jeg mig til, når jeg skal være samfundsfaglig. Jeg synes det var lækkert, det du sagde der med, at jeg skulle skrive det på den måde, ikke?
Int.: Jeg forstår ikke helt hvad du tænker på?
Eva: Kan du slet ikke forstå det?
Int.: Joh
Eva: Om jeg skulle være nysproglig eller samfundssproglig.
Int.: Du mener det jeg foreslog dig, du skulle gøre den dag, der var forældrekonsultation på skolen?
Eva: Ja. Det tror jeg er bedre...(pkt.3).

Disse træk optræder også ved de sproglige projiceringer. Men forskellen er her, at der ikke kun er tale om tilstedeværelsen af disse træk, men om et kvalitativt anderledes henvisningssystem, hvor jegets negative oplevelser forlægges ud i omverdenen. Projiceringen (forlæggelsen) viser sig i brugen af et andet sprogligt henvisningssystem karakteriseret ved

1) upræcis henvisning til tid og sted (deiksis)
2) upræcis henvisning til substantiver og substantiviske led (tema)

(...)
...Sprogligt viser ambivalensen sig som FORSTYRRET TALE: som en pendlen mellem et jeg- og et man-synspunkt afhængigt af det sted, hvorfra der tales. (...) Ambivalensen er et resultat af introjiceringen af morens krav og normer og den er derfor ikke kun fremkaldt af morens nuværende YDRE/HÆMMENDE autoritet, men også af Evas INDRE/INDOPTAGNE mor-autoritet.

Konsekvensen af denne ambivalente indstilling bliver en pendlen mellem at vælge egne lystbetonede behov eller de indoptagne moralske krav og normer som autoritet og udgangspunkt for handling - dvs. en pendlen mellem RESIGNATION eller FRIGØRELSE.

I denne tekst, hvor Marianne Kristiansen er solidarisk med sin samtalepartner, tager hun hende i første omgang i selve samtalen helt alvorligt, men i anden omgang, i analysen betragter hun pigen Evas stil og ordvalg som symptom for visse psykiske problemer som hæmmer hende i hendes udfoldelse, for så i tredje omgang at prøve at hjælpe pigen.

§ 97 Skizofren og afatisk tale

Mere indviklet bliver det når man går fra de neurotiske fortalelser og fortrængninger til afasi og skizofrene tekster. En model for hvorledes normal tekstproduktion finder sted må nødvendigvis også tage stilling til hvorledes afasi opstår og hvordan skizofren tekstproduktion foregår.

I (90.2) beskriver Freud det problem for hans teori at netop ordenes udtryksside kommer til at spille en stor rolle i skizofrenes sprog, i modsætning til i normales drømme, hvor billeder spiller den største rolle. Hvordan kan man beskrive det karakteristiske for skizofrenes sprog, og hvorledes kan man forklare denne 'intense besætning'? Det kan skyldes at ordmaterialet bruges som *udtryksmening*, dvs. efter sine egne love, og ikke efter sprogets love.

Det helt grundlæggende strukturprincip i sekundærprocessen er selektion og kombination, således som de allerede er bestemt i Jakobson-citaterne (13.1-2). Her skal det uddybes nærmere hvad det egentlig er at forme noget efter sekundærprocessens principper selektion og kombination. I artiklen om afasi beskriver Jakobson det således:

(97.1)

Enhver form for afatisk forstyrrelse består af en beskadigelse, mere eller mindre alvorlig, enten af evnen til selektion og substitution eller af evnen til kombination og tekstualitet. Den første lidelse betyder en forringelse af de metalingvistiske operationer, mens den sidste ødelægger evnen til at opretholde lingvistiske enheder i et hierarki. Lighedsrelationen er undertrykt i den første, nærhedsrelationen i den sidste form for afasi. Metafor er fremmed ved lighedsforstyrrelse, og metonymi for nærheds- og berøringsforstyrrelser (kontiguitetsforstyrrelser).

Udviklingen af tale (discourse) kan ske ad to forskellige semantiske baner: et emne kan føre til et andet enten gennem lighed eller gennem nærhed. Den METAFORISKE måde er den mest passende betegnelse for det første tilfælde og den METONYMISKE måde for det andet, eftersom de finder deres mest fortættede

udtryk i hhv. metafor og metonymi

(...)

I en velkendt psykologisk test, bliver børn konfronteret med nogle ord og bedt om at ytre det første sproglige response som falder dem ind. I dette eksperiment udvises der uundgåeligt to modsatte sproglige tilbøjeligheder: svaret er enten ment som en erstatning for eller som et komplement til stimulusordet. I det sidste tilfælde former stimulusordet og svaret tilsammen et egentlig syntaktisk konstruktion, oftest en sætning. Disse to typer af reaktioner er blevet kaldt ERSTATNING (substitution) og OMSAGN (prædikation).

Til stimulusordet *hytte* var et af svarene *brændt ned*; et andet er *et fattigt lille hus*. Begge reaktioner er omsagn; men det første skaber en rent narrativ kontekst, mens der i den anden er en dobbelt forbindelse med subjektet *hytte:* på den ene side en positionel (nemlig en syntaktisk) nærhed (berøring), på den anden side en semantisk lighed.

Det samme stimulusord fremkaldte følgende erstatningsreaktioner: tautologien *hytte,* synonymerne *skur* og *kasse*(??); antonymet *palads* og metaforerne *hule* og *bo*. Når to ord kan erstatte hinanden er det et tilfælde af positionel lighed, og derudover er alle disse svar forbundet med stimulusordet ved semantisk lighed (eller kontrast). Metonymiske svar til det samme stimulusord, som fx *stråtag,* eller *fattigdom,* kombinerer og kontrasterer den positionelle lighed med semantisk nærhed (berøring).

Idet den enkelte person manipulerer disse to former for forbindelse (lighed og nærhed) i begge deres aspekter (positionel og semantisk) - idet personen udvælger, kombinerer og rangordner dem - udviser personen sin personlige stil, sine sproglige tilbøjeligheder og forkærligheder.[7]

Dette er en fantastisk koncentreret redegørelse for hvorledes sekundærprocesserne forløber. Jeg skal her prøve at stille Jakobsons tanker op i et skema der kan illustrere hvorledes det kan forstås:

7. Jakobson, Roman, (1960), 1967: *Lingvistik og poetik* i *Vindrosen 14. årg. nr. 7* oversat af N.E.Wille.
Jakobson, Roman, 1975: *The Linguistic problems of aphasia* i
Jakobson, Roman, & Morris Halle, 1975: *Fundamentals of Language,* The Hague, oversættelse: OT.

(97.2)

		SEMANTISK	
		LIGHED(/kontrast)	NÆRHED (berøring)(isotopi)
POSITIONEL	LIGHED dvs. erstatning	metafor *hytte - hule*	metonymi *hytte - fattigdom*
	NÆRHED (berøring)dvs. kombination.	metasprog definition parallelisme gentagelse *hytte - er et fattigt lille hus*	prædikation hierarkisering *hytte - brændte ned*

Så vidt jeg kan se er det der i skemaet (og citatet) kaldes semantisk nærhed *(berøring)* det der her er omtalt som semantisk 'isotopi', dvs. hørende hjemme i det samme semantiske område, eller hørende til den samme "historie". Skemaet afspejler den ejendommelige test hvor et stimulusord udløser et responsord - og det er jo ikke en normal kommunikationssituation. I denne test er valg (selektion) af en størrelse med positionel lighed, det samme som erstatningen af en størrelse med en anden som har syntaktisk lighed (eller ækvivalens) med den første. I en normal kommunikationssituation er det muligt (om end ikke sprogligt korrekt) at erstatte en størrelse med en anden som er positionel, dvs. syntaktisk komplement til den første - uafhængigt af om den har semantisk lighed eller nærhed med den første. Dette gør det muligt også at beskrive det forstyrrede sprog ved hjælp af begrebsapparatet. Forskellen på normal (sekundærproces-) sprog, afatikeres sprog, poesi, drømme og skizofrenes sprog kan nu på grundlag af Jakobsons begreber 'udvælgelse' og 'sammenkædning' (= kombination), 'kode' og 'kæde' beskrives således:

I normal prosatekst er hver enkelt sproglig størrelse på én gang resultatet af *både* **valg** blandt syntaktiske ækvivalente, men semantisk forskellige og alternerende størrelser i **koden**, *og* **sammenkædning** af syntaktisk komplementære, dvs. forskellige og kombinerbare, og semantisk nære, dvs. kohærente størrelse i **kæden**. De to organiseringer i hhv. koden og kæden er komplementære og simultane. Rækken af valgmuligheder i koden er defineret af størrelsens plads i kæden, og sammenkædningsmulighederne er overalt defineret af kodens niveauer (fonem, morfem, ord, sætning, ytring, tekst).

I poesi sker der foruden den prosaiske komplementære organisering i koden og kæden *også* og samtidig hermed, *både* et valg blandt syntaktisk forskellige og kombinerbare, men semantisk nære og kohærente størrelser (homonymiordspil, det ækvivokke og metonymier) *og* en kombination af syntaktisk ækvivalente, men semantisk alternative størrelser (parallelismer og metaforer). Disse bestemmelser gælder også for drømmen; 'fortætning' svarer til 'homonymiordspil' og 'det ækvivokke', 'forskydning' svarer til 'metonymi', 'symbolisme' svarer til 'metafor' og 'hentydning' svarer til - ja det ved jeg ikke.

Hos afatikere sker der *enten* syntaktisk kombination uden semantisk selektion, så der kun selekteres kombinationer af syntaktisk komplemente størrelser (formelt fuldførte men indholdstomme sætninger, vers, remser), *eller* semantisk selektion uden syntaktisk kombination, så der kun kombineres selektioner af semantisk alternative (agrammatisme, telegramstil).

Hos skizofrene endelig, sker der *både* selektion blandt syntaktisk ækvivalente og semantisk kohærente (dvs. allerede kombinerede og derfor ikke alternerende) størrelser (forskydning og fortætning) *og* kombination af syntaktisk komplemente og semantisk alternative (dvs. allerede udvalgte og derfor ikke kohærente eller isotope) størrelser (i rebusbilleder, og splittede og paradoksale verdensbilleder).

Det hele kan fremstilles i et diagram således:

(97.3)

i tekst-produktion	SYNTAKTISK LIGHED		SYNTAKTISK KOMPLEMENT	
	semantisk lighed	semantisk nærhed	semantisk lighed	semantisk nærhed
ERSTATNING	metafor synonymi symbolisme	metonymi pars pro toto forskydning fortætning	nonsensrim ordsalat	indholdstom me sætninger vers remser
KOMBINATION	parallelism e gentagelse	agrammatisme telegramstil	metasprog definition	prædikation hierarkise-ring

I dette skema svarer **erstatning** af størrelser med **syntaktisk lighed**, og **kombination** af størrelser der er **syntaktiske komplementer** til de flere af de begreber der er defineret tidligere: dels til hvad Freud i § 90 kalder sekundærprocessen, dels til hvad der i § 89 og 93 efter Wilden og Hjelmslev blev beskrevet som overgangen fra substans til form, eller fra natur til kultur, og dels til hvad der i § 26 er beskrevet som regelsystemerne der forbinder ordenes betydninger med sætningernes mening og ytringernes tolkning: hierarkisering, kvantificering, intendering, tematisering og relatering.

Formning af substansen blev hos Wilden beskrevet som reduktion + skelnen + kombination. De to første udgør hvad der ligger i Jakobsons selektion (erstatning); valg kan man kun foretage mellem størrelser som dels kan skelnes fra hinanden, dels forekommer i et paradigme som allerede er defineret som udfoldelse af mulighederne på en plads i en kæde; nogle størrelser er udelukket af de syntaktiske regler. Man taler ganske vist om at fx nominalparadigmer kan siges at have uendelige paradigmer, men de er ikke desto mindre reducerede, for det første ved at kun varianter på ét abstraktionsniveau forekommer, fx kun skel mellem nominaler og ikke-nominaler,

ikke mellem nominaler der betegner levende væsener, og dem der ikke gør det; for det andet ved at alle der falder uden for den gruppe der konstituerer paradigmet, er udelukket eller reduceret bort.

Det der hos Jakobson hedder *semantisk* og *positionelt* (i (97.2) og som kaldes *syntaktisk* i (97.3)) er det der hos Hjelmslev hedder *indholdsform* og *udtryksform*. Begge dimensioner er defineret ved dels lighedsrelationer mellem elementerne som der vælges imellem i 'systemet' (som er Hjelmslevs ord for koden), dels nærhedsrelationer mellem elementer som kombineres i 'forløbet' (dvs. kæden). Det er svært men nødvendigt at opretholde Saussures billede af tegnet som et stykke papir hvoraf der ved samme snit skæres et stykke ud af oversidens udtryksform (syntaksen) og undersidens indholdsform (semantikken), når vi også skal tage hensyn til at valget af tegnet kan hvile på udtryksformernes lighed, og ved samme snit på indholdsformernes nærhed (metonymi), eller omvendt når valget af tegn hviler på udtryksformernes nærhed, og ved samme snit på indholdsformernes lighed (metaprog).

Jakobsons semantiske *nærhed* er dels det samme som i § 38 er blevet kaldt *isotopi* og i § 53 er blevet kaldt en *"historie"* og dels det der i § 37 blev kaldt *kategorisering* af valg af *prototype*. Sker kombinationen på indholdssiden ikke mellem størrelser der er isotope eller har semantisk nærhed, vil resultatet blive en syntaktisk sammenhængende men semantisk splittet (inkohærent) tekst.

Modellen må således på en eller anden måde tage hensyn til at sprogligt materiale også kan bearbejdes af primærprocesserne i det ubevidste. I denne forbindelse er den skizofrene tale et vigtigt fænomen. Som illustration af hvad skizofren tale er, skal jeg citere et stykke fra en dansk bog om emnet[8]

(97.4)

I: Plejer De altid at sige "vi" om Dem selv?
P: Ja, fordi at vi er så mange mennesker. Så kan jeg jo ... jeg siger det nu ikke altid, men jeg véd de hører og lytter dertil, og så kan jeg godt sige ..
I: Hm
P: Ja. Når vi er mange mennesker.
I: Har De nogensinde henvendt dem til politiet?
P: Ja, det har vi. Øh, i Øster Søgade, dér talte vi med politiet, når det var vanskeligt, vi ikke kunne klare det. Og det har så hjulpet os, de har været der nogle gange. Ja.

I: Hvor mange gange har de været der?
P: Ja, det kan jeg knap huske, for der har også siddet en frøken Anna ... Anna Petersen, og det var også vanskeligt med den dame. Den dame ville hellere hele tiden slå dem ned.

I: Hm
P: Og så ... og så var der ... så måtte vi tale med politiet, fordi den dame generede så forfærdeligt. Ja, hvor mange gange, det kan jeg ikke huske.

8. Sonne, Harly, & Bent Rosenbaum 1976-77: *Det er et bånd der taler*, RUC, Roskilde.

I: Hm
P: Men det kan De tale med politiet om. Det er Øst ... det er Øst ... Det er Østerbros Politistation.

I: Østerbros Politistation
P: Ja.

I: Øh, derhjemme, sidde De og tænker på disse ting, eller hvad laver De derhjemme?

P: Jae, nu har de fået Berlingske Tidende, så læser jeg Berlingske Tidende op; der er tyve fra forskellige kloder, der lytter dertil, og én fra denne klode, der lytter dertil, og hvis der er noget der skal ... kan hjælpes gennem aviserne, jeg kan ikke se hvad det er, men de véd hvad det er, og hvis der er noget, der maskiner eller børn eller noget, der skal hjælpes...

I: Hvem kan se det?
P: Det, de, de der lytter fra forskellige kloder, der er tyve eller måske der er flere, der lytter fra forskellige kloder, måske der er nogle fra forskellige, hvad skal jeg sige afdelinger eller trisker og svilter og så på mennesker, og også fra denne klode er der ligeledes nogen der lytter, ja. Og så læser jeg avisen op, når jeg får lejlighed til det. Eller, læser op eller viser dem siderne, og så må de selv se efter for jeg kan ikke se ...

I: Kan De snakke med disse trisker og svilter?
P: Jae, de taler jo ikke med nogen. Men der kan jo sættes ledning til dem, så kan de godt tale.

I: Hm. Har De sat ..
P: Der er sat mennesker ind i dem, så kan de godt tale.

I: Hm.
P: Nej, jeg taler ikke med dem. Vi må jo ikke tale ret meget. Det er et bånd, der forklarer os det.

I: Hm. Vil det sige, De mener slet ikke, De taler selv? Det er et bånd, der taler?
P: Ja, det er et bånd, der taler.

I: Hm.
P: Det er ikke noget der ... det er ikke mennesker, der taler. Det er et bånd, der er ligesom i Folketinget, der har de jo også, der ved jeg ikke hvem, der har de ligeledes bånd. De taler ...

I: I Folketinget har de bånd?
P: Ja, der ... de har bånd, de taler på. Men det er det samme, De ved, trisker og svilter, det er det samme, når man har bånd, det er det samme.

I: Øh ..
P: Ja, det regner de ikke ret meget, når man har bånd. Det tager de ikke hensyn til.
(...)

I: De organer, De snakkede om før, som hang ved, øh, ved Dosseringen...
P: Nå, Dosseringen?

I: Ja?
P: Ja?

I: Er... Var det nogen af *Deres* organer?
P: Organer, næe, det véd...

I: De snakkede om lever og nyre..
P: Næe, det var ikke Dosseringen, det var på Øster Søgade.

I: Nåh undskyld, Øster Søgade.
P: Ja, nej, lever, nyre og lunge, de glider knuste ud, fordi de har meget store kønsorganer. Og så glider de knuste ud på mange, mange mennesker.

I: Er det *Deres* organer?
P: Næh, det er menneskers organer, vi har ikke kommet derned. Vi har garderet os godt og vi kunne ikke blive ulegemlige
(...)
P: Alting river de i stykker. Med deres store kønsorganer, ja. Det gør de over hele kloden, hvis man ikke beder sin bøn på knæ morgen og aften og passer kirken, så sker det, kan det ske, det samme med én .
I: Det lyder, som om kønsorganerne forfølger disse mennesker?
P: Næe, det er jo trisker og svilter, de har jo meget store ... de har, det er ikke *alle* der har, men de har meget store kønsorganer.

I: Hm.
P: Og de *vil* slå mennesker ned, og de *vil* gøre sådan noget.

(...)

P: Ja, vi har alle sammen perspektiver, det har jo alle mennesker, og så beder man perspektivgejsten hjælpe én og finde et hjem man kan være i, hvis ikke man har det, og så ...

I: Hvor holder denne perspektivgejst til?
P: Ja, hvor er det? Man har som regel fire perspektiver, ét i hovedet, og et på hvert håndled, ja.

I: Og hvor blev det fjerde af?
P: ét i hove... nej, det ved jeg ikke rigtig. Eller to i hove ... Det er i al fald, det kan jeg ikke rigtig huske. Men jeg, jeg véd jo ikke rigtig hvordan det er ordnet, jeg véd ikke hvordan det er ordnet.

I: Denne perspektivgejst?
P: Ja, det er jo en ... alt, alting har jo en gejst, alting har jo en mening, og det er jo en

mening, en gejst, der hører perspektivet til, det er jo en, en udmærket gejst. Og de kan hjælpe og finde et, et venligt hjem til én.

I: Men er det en del af religionen?
P: Det har ikke noget med religion at gøre.

Om denne type sprog er der i det foregående sagt end del. Jeg skal her på grundlag af dette eksempel prøve at tage stilling til holdbarheden af teorierne. Alle synes at være enige om:

1. Skizofrenes tale ligner 'normales' eller neurotikeres drømme og er i høj grad bestemt af primærprocesser. Det synes ikke at gælde den tekst som er citeret her. Kvindens tekst er på mange måder ordnet efter de regelsystemer som regulerer alle menneskers sprog og som er beskrevet i denne bog: a) Der er en for talesprog upåklagelig syntaktisk ordning af sætningerne efter reglerne i kap. IIA; b) der er en veludbygget logisk syntaks med negationer, betingelsessætninger, modalitet og alt det der i Kap. IIIA er beskrevet som de træk der kræver flere alternative mentale modeller hos sprogbrugeren, og som må være det som netop mangler i primærprocesserne; c) der er en rimelig henvisning til virkelighedens verden (motivgenstande og motivforhold) i tid og rum som beskrevet i IIIA; d) på meddelelsesfunktionens område sker der en helt regelret udveksling af informationer mellem den pæne ældre dame og intervieweren, som beskrevet i VIA; e) kontaktfunktionen er også i orden, kvinden svarer og argumenterer præcis som det forventes af hende, og benytter de passende sproghandlinger efter kap VB. Så hvad er det egentlig der er galt med hendes sprog?

2. Rosenbaum og Sonne fremhæver at der ikke er noget subjekt, eller måske et splittet subjekt, og det er helt det samme jeg har gjort rede for i forbindelse med symptomallæsning som får modtageren til at opfatte afsenderen som enten ond eller gal (bad or mad), og i dette tilfælde opfatter modtagere og observatører tydeligt kvinden som 'mad'.

Men jeg synes ikke at det kan aflæses tydeligt af hendes brug af personlige (deiktiske) pronominer, som intervieweren lægger op til. Det er rigtigt at kvinden ofte taler om *vi* når man ville have forventet et *jeg*, og det er også rigtigt at mange af forekomsterne af ordet *jeg* er eksempler fra ubevogtede øjeblikke hvor hun siger: *jeg ved ikke..., jeg tror ikke...* uden egentlig at leve op til 'jeg tænker, altså er jeg'. Men der er i teksten også eksempler på genuin brug af ordet *jeg*: *så læser jeg Berlingske Tidende op.*

Derudover nævner Rosenbaum og Sonne 'den parcellerede krop', bevidstheden om at organerne løsriver sig fra kroppen og ødelægges. I den forstand er det helt tydeligt at der mangler et subjekt som er fælles for bevidsthed og krop. Men det er vel ikke et særtræk ved det sprog hun bruger.

3. I gennemgangen af hvad der fungerede normalt i teksten, nævnte jeg ikke idealforventningerne og isotopien. Efter min mening er det disse to elementer i sprogmekanikken der mangler i teksten. De almene idealforventninger er ikke tilstede i

teksten, og det kan især ses af at intervieweren ikke kan tale metasprog med kvinden; de kan ikke tale om måden de taler på. Hver gang intervieweren vil henvise til den samtale de begge sidder og er engageret i, opfatter kvinden det som en samtale om andres samtaler. Og det skyldes ikke kun tvetydigheden af ordet *De/de* der udtales ens: /di/.

Mest påfaldende forekommer det mig at teksten mangler isotopi, ordene i samme sætning hører ikke hjemme i samme historie, og det samme ord hører ikke hjemme i den samme historie i to forskellige forekomster. Problemet er ikke hvad der er virkeligt og hvad der blot er en forestilling eller måske en hallucination. Problemet er at flere ord hører hjemme i alle historier, og derfor også i slet ingen: Det er mest tydeligt ved *triskerne* og *svilterne*. Disse ord er - som så mange andre ord i sproget må man antage - mangefold flertydige. Første gang de optræder (i det citerede stykke) indgår de i en sammenhæng der får dem til at betegne 'afdelinger på kloder eller mennesker, hvor de der lytter, sidder', de indgår altså i isotopien GEOGRAFISK STED.

Næste gang de forekommer, er hvor intervieweren spørger: *Kan De snakke med disse trisker og svilter?*, og det er tydeligvis en misforståelse af hvilken isotopi ordet tidligere indgik i; Her er isotopien jo snarere: VÆSENER DER KAN LYTTE OG SNAKKE. Kvinden svarer så: *Jae, de taler jo ikke med nogen.* Jeg tror at det er rigtigt at kvinden ikke opfatter *De* som henvisende til hende selv. Men når hun ikke gør det må *De* jo for hende henvise til 'de der lytter'. Og hele resten af samtalen taler hun om 'de der lytter', mens intervieweren taler om 'triskerne og svilterne'.

Når kvinden dernæst i anden omgang svarer på interviewerens spørgsmål ved at sige: *Nej, jeg taler ikke med dem,* må hun nødvendigvis have skiftet isotopi, således at 'triskerne og svilterne' er de 'væsener man kan tale med'. Hun synes altså at kunne opfatte begge betydninger af /di/ fordi hun kan opfatte 'triskerne og svilterne' både som 'steder hvor væsenerne sidder' og som 'væsener der lytter og taler'. Det karakteristiske for dette skift er i virkeligheden to ting: mangelen på evne til at se at to isotopier konkurrerer og udelukker hinanden, mangel på evne til at metakommunikere om de sætninger hun sidder og producerer, dvs. manglende idealforestillinger.

Tredje gang 'triskerne og svilterne' dukker op er i ytringen: *Ja, der... de har bånd, de taler på. Men det er det samme, De ved, trisker og svilter, det er det samme, når man har bånd, det er det samme.* Her er den syntaktiske sammenhæng upræcis, men isotopien synes at være at 'triskerne og svilterne har, som dem i Folketinget, bånd der taler', og det passer jo ikke til GEOGRAFISK STED men godt til VÆSENER VI IKKE TALER MED.

Fjerde gang er i følgende sætning: *I: Det lyder, som om kønsorganerne forfølger disse mennesker? P: Næe, det er jo trisker og svilter, de har jo meget store ... de har, det er ikke <u>alle</u> der har, men de har meget store kønsorganer.*

Her opfatter jeg det som om enten 'triskerne og svilterne har meget store kønsorganer', eller 'triskerne og svilterne forfølger disse mennesker - i modsætning til

kønsorganerne som ikke gør det'. Jeg opfatter det ikke som en defekt i den anaforiske henvisning, der ud fra et syntaktisk synspunkt kan fungere på begge måder. Grunden til at vi ikke kan afgøre hvad hun mener er den at vi ikke kender isotopierne til *trisker og svilter*. Ingen af dem synes at være de samme som nogen af de tidligere nævnte.

4. Skizofrenes tale domineres af at tegnets udtryksside optræder selvstændigt, ordforestillingerne er adskilt fra deres tilhørende tingsforestillinger. Den skizofrene prøver at genvinde tingene og får i sin sprogbrug i det mindste ordene. Freud er selv opmærksom på at disse fænomener strider mod den øvrige model og forklarer at besætningen af ordforestillingen ikke tilhører fortrængningsakten, men repræsenterer patientens eget helbredelsesforsøg. Det er altså i teorien tvivlsomt om ordforestillingerne hører til det ubevidste eller ej, om forarbejdning af sprogligt materiale sker i det ubevidste eller ej.

Men i alle tilfælde forekommer det mig som en rimelig beskrivelse af ustabil isotopi og manglende evne til metakommunikation.

§ 98 Logiske typer og gruppestruktur

Freuds model synes stadig at have svært ved at forklare hvorfor skizofrene taler som de gør, og derfor har den også svært ved at udgøre en model for hvorledes normal tekstproduktion foregår. Problemet ved Freuds model er så vidt jeg kan se at den er vertikalt og tidsmæssigt delt i primærprocesserne der kommer før, og sekundærprocesserne der kommer efter. Derved får man også store problemer med hvad der er forlæns proces og hvad baglæns. I moderne tid er Freuds indsigter indbygget i en horisontalt inddelt model hvor der ikke er nogen nødvendig rækkefølge, og derfor heller ikke noget forlæns og baglæns.

Skal primærprocessen karakteriseres ved et ord i modsætning til sekundærprocessen, må det blive ved Jacobsens 'intensitet' overfor 'præcision'. Psykiske akter som helt domineres af sekundærprocesserne, fx en matematisk afhandling, har nået det yderste i præcision, men savner ganske intensitet; de er for de fleste almindelige mennesker så uinteressante at ingen læser dem. De er så fjernt fra den hensigt - der igen henter sin energi fra de grundlæggende menneskelige drifter - som man ellers søger i kommunikationstekster - at man ikke gider læse dem. Omvendt er tekster af skizofrene, som helt præges af primærprocesser, meget intense, men mangler i så høj grad præcision at de ikke kan bruges som kommunikation mellem mennesker. Sproget som kommunikationsmiddel befinder sig altså et sted mellem at være et rent primærprocesprodukt og et rent sekundærprocesprodukt. Kun hvor de to psykiske funktionsmåder blandes i passende forhold får man det produkt som man vil kalde en tekst.

Kravet om at en tekst skal være et ærligt udtryk for afsenderens hensigter og holdninger kan præciseres til at teksten må være en passende afvejning og indbyrdes

organisation af intensitet og præcision, af primær- og sekundærprocesser.

Men de to processer skal præciseres yderligere, nemlig ikke blot som sjælelige lokaliteter eller processer, men også som kommunikationsformer. De sker med henvisning til en anden psykoterapeut, nemlig amerikaneren Paul Watzlawick, som i flere bøger har beskrevet 'den menneskelige kommunikations pragmatik'[9]. Igen kan et fyldigt citat vise hvad teorien går ud på snarere end et forkortet referat:

(98.1)

...der kan opstilles et metakommunikationsaksiom for kommunikationens pragmatik: man kan ikke ikke kommunikere.

(...)

Enhver kommunikation har en indholdsside og en forholdsside således at den sidste klassificerer den første og derfor er metakommunikation.

(...)

Naturen af forholdet mellem mennesker afhænger af inddelingen i sekvenser af kommunikationen mellem kommunikanterne.

(...)

Menneskelige væsener kommunikerer både digitalt og analogt. Digitalt sprog har en meget kompleks og kraftig logisk syntaks, men savner passende semantik på de områder som angår menneskelige forhold, mens analogt sprog besidder denne semantik men mangler en passende syntaks til utvetydig definition af menneskelige forholds natur.

(...)

Alle kommunikationsudvekslinger er enten symmetriske eller komplementære, afhængigt af om de er baseret på lighed eller forskel.

(98.2)

Der er således to vigtige konklusioner der kan drages af postulaterne i teorien om logiske typer: 1) logiske niveauer skal holdes strengt adskilt for at forhindre paradokser og forvirring; og 2) når man går fra et niveau til niveauet højere (dvs. fra element til klasse) medfører det et skift, et hop, en diskontinuitet eller en transformation - med et ord: en forandring - af allerstørste teoretiske og praktiske vigtighed, for det giver en vej *ud* af systemet.

---

9. Watzlawick, Paul, Janet Helmick Beavin, and Don D. Jackson, 1968: *Pragmatics of Human Communication. A Study of Interactional Patterns, Pathologies and Paradoxes*, Faber and Faber, London, første citat (98.1) fra s. 51-70, oversættelse OT.
Watzlawick, Paul, John H. Weakland, Richard Fish, 1974: *Change. Principles of Problem Formation and Problem Resolution*, Norton & Co., New York. Andet citat (98.2) fra side 9-11, oversættelse OT.
Watzlawick, Paul, 1978: *The Language of Change. Elements of Therapeutic Communication*, Basic Books, New York.

For at resumere hvad der hidtil er sagt: Gruppeteori (som er beskrevet i § 29 her, OT) giver os en passende ramme til at tænke over den slags forandringer som sker inden for et system som forbliver uforandret; teorien om logiske typer handler ikke om hvad der sker inden for en klasse, dvs. mellem dens medlemmer, men giver os en ramme til at overveje forholdet mellem element og klasse, og den særlige metamorfose som ligger i dette skift fra et logisk niveau til niveauet højere. Hvis vi acceptere den grundlæggende skelnen mellem de to teorier, så følger det at der er to forskellige former for forandring: en som sker inden i systemet som selv forbliver uforandret, og en hvis forekomst forandrer systemet selv. Man kan eksemplificere sondringen i adfærdstermer: en person der har et mareridt, kan gøre mange ting *i* sin drøm - løbe, skjule sig, slås, skrige, falde ned fra en klippe osv. - men ingen forandringer af disse adfærdsformer til andre adfærdsformer ville nogen sinde gøre ende på mareridtet. I det følgende kaldes denne form for forandring førstegradsforandring. Den eneste vej *ud* af en drøm indebærer forandringen fra drøm til vågen. Det at vågne er tydeligt nok ikke længere en del af drømmen, men en forandring til en helt anden tilstand. Denne form for forandring vil for fremtiden blive kaldt andengradsforandring. (...) Andengradsforandring er således *forandring af forandringen.*

Disse to citater handler efter forfatternes angivelser åbenbart ikke om det samme som citaterne fra Freud og Erling Jacobsen. Ikke desto mindre er det klart at der ingen modsigelse er mellem dem, og de handler om den samme fundamentale forskel mellem to typer af processer: Gruppeteorien beskriver det sprog som hører sammen med sekundærprocesserne, med indholdskommunikationen og det digitale sprog, som har den præcise syntaks men mangler forholdenes og følelsernes intense semantik; teksters abstrakte tema kan da også kun findes og kan kun beskrives ved de gruppestrukturer som udgøres af de abstrakte semantiske relationer mellem størrelser i teksten. Teorien om logiske typer handler om primærprocesserne, om forholdskommunikationens analoge sprog der mangler den logiske syntaks, men til gengæld besidder den semantik der beskriver de menneskelige forhold og følelser. Virkelig forandring kræver ikke blot forandringer *i* sproget i teksten, men forandring *af* sproget og teksten, og det kræver også primærprocesser der fungerer som metakommunikation i forhold til sekundærprocesserne.

Til sidst skal det nævnes at man inden for de sidste årtier har lokaliseret de to typer af processer i hjernen: primærprocesserne hører hos de fleste til i højre hjernehalvdel, som fungerer holistisk, tidløst og visuelt, mens sekundærprocesserne hører til i den venstre hjernehalvdel, den såkaldt dominerende halvdel, som fungerer analytisk, sekventielt, og præcist.

Det kan virke lidt flot at jeg i denne bog om tekster så hurtigt får slået 3 forskellige psykologiske teorier sammen. Det er dog på ingen måde min indsats: Erling Jacobsen beskriver selv omhyggeligt sit forhold til Freud og nævner i forordet til 2. oplag af

2. udgaven, at nye undersøgelser har vist at højre hjernehalvdel fungerer således som beskrevet for primærprocessen og venstre som for sekundærprocessen; og Watzlawick laver også denne kobling i sin bog fra 1978:

(98.3)

Hos den typiske højrehåndede person er den venstre hjernehalvdel den dominerende, og dens hovedfunktion viser sig at være oversættelsen af synsindtryk (perceptioner) til logiske, semantiske og fonetiske repræsentationer af virkeligheden, og kommunikationen med den ydre verden på grundlag af denne logiskanalytiske kodning af den omgivende verden. (...) I den psykoanalytiske begrebsramme, er funktionen af den venstre hjernehalvdel i realiteten synonym med begrebet sekundærprocesser. (...) Som allerede nævnt, står den venstre hjernehalvdel i fare for ikke at kunne se skoven for bar træer. Læsioner i den venstre hjernehalvdel fører til handikap i forbindelse med at tale, skrive, tælle, regne og ræsonnere. De mest ejendommelige komplikationer kan forekomme; fx kunne en patient med venstre hemisfærektomi (kirurgisk fjernelse af hjernehalvdelen) *synge* ordene fra en sang, men var ude af stand til at bruge ordene enkeltvis - dvs. uden for sangens kontekst (*Gestalt*).(...)

Den *højre* hjernehalvdels funktion er helt anderledes: Den er yderst specialiseret i holistisk opfattelse af komplekse forhold, mønstre, konfigurationer og strukturer. ... den højre hjernehalvdel mestrer ikke blot perceptionen og genkendelsen af en *Gestalt* fra de mest forskellige vinkler og deraf følgende forholdsmæssige forvrængninger (...), men den kan også opfatte og genkende totaliteten fra en meget lille del af den. Dette sætter os fx i stand til at genkende en person, skønt vi kun ser en lille bitte del af hans ansigt, på samme måde som en musiker kan identificere en koncert eller en symfoni på grundlag af en enkelt takt, eller endog på grundlag af en enkelt akkord. Denne evne ved den højre hjernehalvdel synes at hvile på *pars-pro-toto*-princippet, dvs. den øjeblikkelige genkendelse af en totalitet på grundlag af én essentiel detalje. (Dette må ikke forveksles med den gradvise sammenstykning af mange enkeltdele som i en mosaik i venstre hjernehalvdel. (...)

Hvad der er særlig vigtigt er imidlertid den stærke sandsynlighed der er for at den højre hjernehalvdel er i stand til at konstruere logiske klasser og derfor i stand til at danne begreber - to evner uden hvilke vores opfattelse af virkeligheden ville være et kalejdoskopisk kaos. Det vil sige at når vi bruger begreber (som fx "trekant" og "bord"), mener vi abstraktioner som ikke eksisterer *som sådan*. Vi mener snarere deres kvintessens (den logiske *klasse)* så at sige, af alle eksisterende og mulige trekanter, borde osv. (...)

I psykoanalytisk terminologi er den højre hjernehalvdels funktioner så at sige identisk med begrebet primærprocesser. Dens associationer er ikkelineære og kaster nyt lys over de frie associationers natur. Som Freud hævdede om Id'et, er den højre halvdel af hjernen "tidløs" i både den positive og den negative betydning; dvs. indholdet synes at være meget mere upåvirkeligt af tid, mens dets orientering i tid og dens opfattelser af tidssekvenser er meget mindre differentierede end venstre hjernehalvdels.

Dens sprog er arkaisk og underudviklet - i en sådan grad at højre hjernehalvdel i litteraturen ofte omtales som "den tavse". Den mangler præpositionerne og næsten alle andre elementer i (den venstre hjernehalvdels) grammatik, syntaks og semantik. Dens begreber er flertydige (præcis som det Freud kaldte "de primære ords antitetiske mening"). Den er tilbøjelig til at drage ulogiske konklusioner på grundlag af klangassociationer og sammenblandinger af bogstavelige og metaforiske meninger, at bruge fortætninger, sammensatte ord, tvetydigheder, vittigheder og andre ordspil - dvs. sprogformer som i psykopatologien først og fremmest opfattes som manifestationer af skizofreni (...)

Højre hjernehalvdel er betydelig bedre udrustet end den venstre til perceptionen af komplekse rumlige konfigurationer; og den besidder et mere eller mindre sikret *verdensbillede*... Det er billedet som dominerer her, analogien, og derfor også genoplevelsen af erindringer og af følelser og sansninger som var knyttet til dem (...)

Det følger af ovenstående at læsioner i højre hjernehalvdel skaber forstyrrelser i opfattelsen af billeder, mønstre, rumlige forhold og generelt *Gestalten*.

Så vidt jeg kan se, er der her en enkelt (og der er kun denne ene) uoverensstemmelse mellem Freuds beskrivelse af primærprocesserne i det ubevidste og Watzlawicks beskrivelse af højre hjernehalvdels "evner". Det drejer sig om evnen til at konstruere logiske klasser - som Watzlawick (uden at kunne citere andre for det synspunkt) tillægger højre hjernehalvdel. Freud må nødvendigvis mene at logiske klasser er noget der hører til objektforestillingerne, altså til associationen mellem tingsforestillinger og ordforestillinger.

Jeg tror at det er Watzlawick der formulerer sig for firkantet. Han har tydeligvis fat i den pointe at højre hjernehalvdels analoge "sprog" er metasprog i forhold til venstre hjernehalvdels digitale sprog (uden anførselstegn). Det er også vigtigt at fastholde at ændringer af kategoriseringer (der i sig selv, som beskrevet i § 47, udgør en gruppestruktur) kun kan ske ved den metamorfose der sker når man går fra et logisk niveau til et andet - fra element til klasse, således som det er beskrevet i § 58 om forholdet mellem motiv og tema. Men det er ikke af den grund nødvendigt at antage at højre hjernehalvdel derfor kan konstruere logiske klasser. Det er tilstrækkeligt at antage at højre hjernehalvdel kan opløse logiske klasser - få dem til at smelte sammen så der af det (sammenflydte) materiale der kommer ud af det, kan skabes et nyt klassifikationssystem. Det svarer da også til den formulering hos Watzlawick at venstre hjernehalvdels opgave er at oversætte synsindtryk til logiske, semantiske og fonetiske repræsentationer. Hvad kan det nemlig være andet end klassificering? Så kan det fastholdes at gruppestrukturer, og det at danne og opretholde klasser eller kategorier, er karakteristisk for venstre hjernehalvdel og sekundærprocesserne. Forståelse kan så defineres som oversættelsen frem og *tilbage* mellem venstre og højre hjernehalvdels hhv. sekundær- og primærprocesser, eller som Freud formulerer det: den bevidste forestilling omfatter tingsforestillingen plus den tilhørende ordforestilling.

Fordelen ved teorien med de to hjernehalvdele er egentlig ikke at den afspejler menneskets fysiologi bedre end Freuds, for den kan alligevel ikke forklare de menneskelige åndelige ydelser fysiologisk. Fordelen ved modellen er at den som metafor for de psykiske processer giver mulighed for andre forklaringer end Freuds model(ler), først og fremmest fordi den angiver en horisontal deling af hjerneprocesserne, der således principielt er ligestillede, mens Freuds model deler processerne vertikalt således at nogle er "under", tidligere og mere arkaiske og primitive, mens de andre er "over", senere, mere udviklede og kulturelle.

En horisontalt delt model kan nemlig danne basis for en vekselvirkningsmodel i stedet for en envejsmodel. Den gode (sunde) tekst er altid en vekselvirkning af begge processer, en vekselvirkning der består i oversættelse - ikke blot fra primærprocesserne til sekundærprocesserne (og eventuelt den anden vej i drømme), men - oversættelse fra de holistiske og intense repræsentationer til de analytiske og præcise *og* fra de præcise analytiske til de intense holistiske.

Som man ser passer den model som er beskrevet her, fint til den organisering af

hjernen som Watzlawick beskriver, og som igen er forenelig med Freuds tanker.

Det at tillægge tekster med semantisk underbestemte leksikalske ord betydning, er foreningen af flere processer, således som det er beskrevet i § 25 om de semantiske niveauer. For det første foregår selve den grammatiske afkodning af ordene og sætningerne, som er beskrevet i afsnit II A (§§ 15-24), antagelig i venstre hjernehalvdel som en typisk sekundærproces. Den grammatiske analyse foregår på en sådan måde at den kan simuleres på en datamaskine med et program som beskrevet i II A. Man behøver egentlig ikke at forstå indholdet af en tekst for at kunne fremanalysere den grammatiske struktur, og der er ikke nødvendigvis noget helhedsbillede af tekstens tema på spil når den grammatiske struktur fremanalyseres af mennesker (hvad den lighedsforstyrrede afasi er et eksempel på).

For det andet indgår der i forståelsen associationer (dvs. semkonfigurationer) som sprogbrugeren får adgang til ved læsning af ordene i deres sammenhæng, og ved det 'valg' af , eller 'beslutning' om den isotopi (eller gestalt) som ordene hører hjemme i - således som det er beskrevet i §§ 31 og 37. Dette er en typisk pars-pro-toto-proces hvorved alle de huller i situationens 'skabelon' som ikke er udfyldt, udfyldes med default-værdier. Og som pars-pro-toto-proces er det en primærproces som må antages at finde sted i højre hjernehalvdel.

For det tredje består det at forstå meningen med en tekst af de produkter der kommer ud af den motiviske analyse, dvs. informationer om hvilke 'motivgenstande' der tales om, hvilke 'motivforhold' der er gældende mellem dem, og hvorledes denne motivverden er relateret til kommunikationssituationen således som det er beskrevet i afsnit III A. Dette at sætte tekstens mentale model i relation til verdensbilledet synes at være beskrevet som en primærproces i højre hjernehalvdel.

For det fjerde består forståelse af analyse af tekstens hierarkiske komposition af tekstelementerne der følger efter hinanden; det er en sekventiel analyse der opererer i symmetrier af enkeltdele, og det er karakteristisk for venstre hjerne halvdel. Og for det femte indebærer forståelse beregning af hvilken sproghandling afsenderen instituerer, og denne beregning forudsætter som beskrevet i kapitel V en opfattelse af hvilke værdihierarkier der er på spil i situationen, og et overblik over alle niveauerne i relationsdiagrammerne over hvad afsenderen antager at modtageren antager at afsenderen antager at modtageren antager. Der er klart at denne proces ikke kan finde sted uden en helhedsopfattelse, og den må således også have del i højre hjernehalvdel, mens den ikke er sekvent eller hierarkisk og derfor ikke nødvendigvis har del i venstre hjernehalvdel.

Beskrevet i Roman Jakobsons termer foregår den metaforiske substitution og valg blandt ækvivalenter i den højre halvdel, mens den metonymiske kombination af sekvenser til hierarkier foregår i venstre halvdel.

VII
HELHEDEN

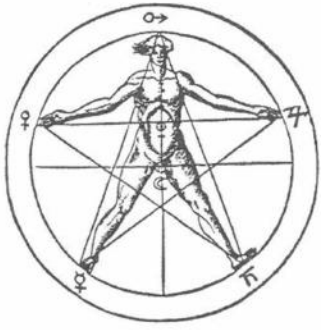

Som Guds fuldkomne billed er mennesket det smukkeste af alle hans værker, tilmed mikrokosmos, og indeholder derfor i sig alle tal, maal, vægt, bevægelser og elementer. Derfor har de gamle fordum angivet tallene ved fingrene, og af selve det menneskelige legemes dele har de fundet alle tal, maal, proportioner og harmonier. Af det menneskelige legeme har de udledt, og efter legemets mål har de frembragt alle templer, huse, teatre, endog skibe og maskiner, og andre kunstige bygninger af enhver art ligesom også alle deres dele og led. (...) Stiller mennesket sig oprejst, med vandret udstrakte arme og fingre, saa fremstiller han kvadratet, og dettes centrum falder i det nederste af bugen. Stiller han sig derimod med spredte ben og sænkede men udstrakte arme, saa kan man om det forrige centrum slaa en cirkel, der rører hovedet, fingrene og fødderne, og disse punkter deler cirklen i fem lige store dele, saa at legemet nu indeholder femtallet (se fig).

Agrippa, H.C.: *De occulta philosophia*. Colon. Agrip. 1521-23, oversat og citeret i Alfred Lehmann: *De hemmelige videnskaber. Overtro og trolddom II*. 3. udg. 1968, side 110f.

Helhed

§ 99 Helhed, § 100 Pentagrammatisk tekstteori.

§ 99 Helhed

Denne bog handler om forholdet mellem helhed og del i tekster, om enten ikke at se teksten for bare ord, eller om ikke at se ordene for bare tekst, og om reduktionisme og holisme i beskrivelsen af tekster. Bogen handler om at der findes en tredje mulighed: en tekst er på en gang både helheden og delene og overgangen mellem dem; læserne forstår kun helheden fordi de har forstået delene, og de forstår kun delene fordi de har forstået helheden, og de forstår faktisk tekster; den der beskriver tekster, må både anskue dem helt tæt på og på passende afstand, og være klar over hvorledes man skifter perspektiv i beskrivelsen. Jeg har kaldt det en økologisk teori (§ 63) fordi tekster opfattes som vekselvirkning over tid mellem teksternes udtrykssider (dvs. funktionerne, komponenterne og aspekterne) på den ene side, og deres omgivelser (faktorerne i kommunikationssituationen: afsender, modtager, sag, modtager, kanal og sprog) på den anden side.

Man kan tage selve fænomenet et pentagram som eksempel på tekst. Her følger forskellige beskrivelser af pentagrammet som tekst, og de eksemplificerer forskellige typer af beskrivelser:

(99.1)

Tegn et pentagram: tegn en linje et skridt frem, tegn 4 gange en linje et skridt tilbage til højre i en vinkel på 36°, slut!

Dette er (i almindelige ord) et program der kan få en datamaskine til at tegne et pentagram (på samme måde som kap. IIA var formet som et dataprogram). Prøv at sammenligne denne beskrivelse med beskrivelsen i et leksikon:

(99.2)

penta'gram, *drudefod:* stjerne med fem spidser, dannet ved optrækningen af diagonalerne i en ligesidet femkant. P anv. ofte til magiske formål bl. a. under navnet *Salomos segl.*

Gyldendals Leksikon 1973, 2. udgave.

Af disse to beskrivelser er (1) den videnskabeligt bedste, den opfylder i højere grad

end (2) Hjelmslevs tre krav til en videnskabelig beskrivelse (62.20): beskrivelsen skal være modsigelsesfri, udtømmende og den simplest mulige. Både (1) og (2) er modsigelsesfri og udtømmende; de beskriver præcis de samme geometriske figurer; men (1) er simplere end (2), dels fordi beskrivelsen er kortere, dels fordi der forudsættes færre andre begreber og fænomener bekendt: i (1) skal man kende linjer og vinkler (grader), i (2) skal man kende linjer, femkanter, ligesidede polygoner og diagonaler.

(1) er en **kompositionel beskrivelse** af pentagrammet, dvs. det beskrives som en helhed der entydigt er bestemt af delene; der er ikke mere i helheden end summen af delene. Kender man alle delene, og forholdet mellem dem, kender man også helheden. Det er også **procedural beskrivelse**, dvs. delene beskrives i en rækkefølge som gør det muligt at gøre figuren efter, det er en beskrivelse af en fremgangsmåde.

Jeg vil imidlertid også kalde beskrivelsen i (1) en **reduktionistisk beskrivelse**, fordi den reducerer pentagrammet til 'summen' af delene: 5 linjer og 4 vinkler. Det oplyses således ikke i (1) at det er en stjerne, og man ved ikke - hvis man ikke tegner figuren - at man slutter samme sted som man begyndte, og at den vinkel der her dannes er 36° som de andre.

(2) er mindre reduktionistisk; her nævnes det at det er en femtakket stjerne, og det antydes at figuren er symmetrisk, nemlig ved at det er diagonalerne i en ligesidet femkant. Betegnelsen *en femtakket stjerne* er holistisk idet det ikke forklares hvad en stjerne er. Men også (2) er en reduktionistisk beskrivelse. For stjernen reduceres til diagonalerne i en anden figur, som så til gengæld beskrives holistisk; der er ingen beskrivelse af hvilke dele en ligesidet femkant består af eller hvordan man tegner den. Man kan altså ikke gå ud fra ingenting og konstruere et pentagram efter (2), for man kan ikke konstruere den ligesidede femkant som forudsættes bekendt. Og det betyder at (2) ikke beskriver pentagrammet kompositionelt eller proceduralt.

At (2) er en **holistisk beskrivelse**, vil sige at den beskriver 'meningen' med helheden, eller altså hvilken kategori den hører til. Der står i (2) at det er en stjerne. Dette forstår man slet ikke ved (1). En femstjerne er som figur irreducibel, dvs. noget kvalitativt andet end andre ti-kanter, eller end en femkant og fem ligebenede trekanter udenom, eller fem lige store linjer og fem lige store vinkler. Det er en holistisk beskrivelse at kategorisere en figur som en stjerne, og femstjernen er en irreducibel figur.

Imidlertid er begge beskrivelser mangelfulde fordi de ikke beskriver de egenskaber ved pentagrammet som har størst 'mening' fordi de gør pentagrammet æstetisk tiltrækkende, let at huske og spændende som tegn (kommunikation). De beskriver ikke at pentagrammet er symmetrisk over 5 akser og deler 20 linjestykker i det gyldne snit. I en figur der viser både en ligesidet femkant og det indskrevne pentagram er der også 35 ligebenede (dvs. over én akse symmetriske) trekanter. Dette kan beskrives ved følgende tekst, der som (1) er skrevet af mig selv:

(99.3)

Det gyldne snit er en betegnelse for det forhold der fremkommer når et linjestykke deles i to stykker således at det mindste stykke forholder sig til det største som det største til hele linjestykket. I et pentagram fremkommer det gyldne snit ved følgende proportioner:

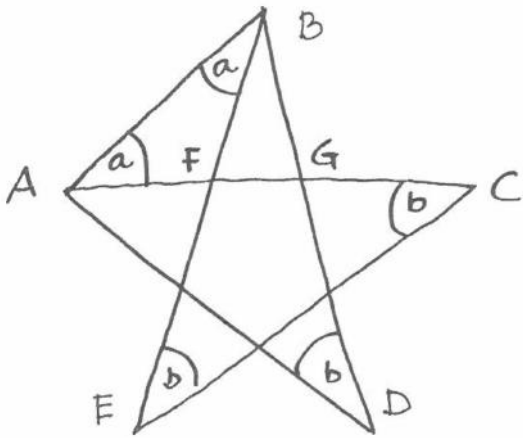

$$\frac{FG}{AF} = \frac{AF}{AG} = \frac{AG}{AC}$$

Det kan bevises på følgende måde: Der er i denne figur 3 ligedannede trekanter (dvs. med lige store vinkler): BFG - AGB - DAB. Det ses af at de alle er ligebenede og BGF og DAB har samme topvinkel, og af at trekanterne FAB og FCE også er ligedannede, således at vinkel *a* er lig med vinkel *b*. Da forholdet mellem ensliggende sider i ligedannede trekanter er det samme, må det gælde at:

$$\frac{FG}{BG} = \frac{BG}{AG} = \frac{AB}{BD}$$

Og da BG = AF, AB = AG og BD = AC får man at linjestykket AC deles i det gyldne snit 2 gange; og da AFGC er symmetrisk over en akse bliver linjestykket delt i 2 gange det gyldne snit både set fra højre og fra venstre; det giver fire gange:

$$\frac{FG}{AF} = \frac{AF}{AG} = \frac{AG}{AC} = \frac{FC}{AC} = \frac{GC}{FC} = \frac{FG}{GC}$$

Da der er 5 linjer i pentagrammet som AC, sker der en deling af 20 linjestykker i det gyldne snit. Det gyldne snit kan bestemmes stadig mere præcist som forholdet mellem to på hinanden følgende Fibonacci-tal, som er en talrække hvor hvert tal er summen af de to foregående: 1: 1 : 2 : 3 : 5 : 8 : 13 : 21 : 34 : 55 : 89 : 144 : 233. Forholdet er 1.618034. Dette forhold har høj æstetisk værdi, fx indgår rektangler med det gyldne snit mellem de to sider som rammen om Parthenons facade, eller som

formen på en tændstikæske. Fibonacci-tallene synes også at være en lov i naturen for organisk vækst: vokser en ting i dette forhold kan væksten fortsætte i samme proportioner i det uendelige. Det gælder fx for hvorledes et sneglehus vokser, og hvor mange grene der skyder på en stamme der vokser.

Denne mulighed for proportional vækst findes også i pentagrammet; hvis man forlænger siderne på den ligesidede femkant som omskriver pentagrammet, får man et nyt pentagram, som igen kan omskrives med en femkant hvis forlængede sider danner et nyt pentagram osv.:

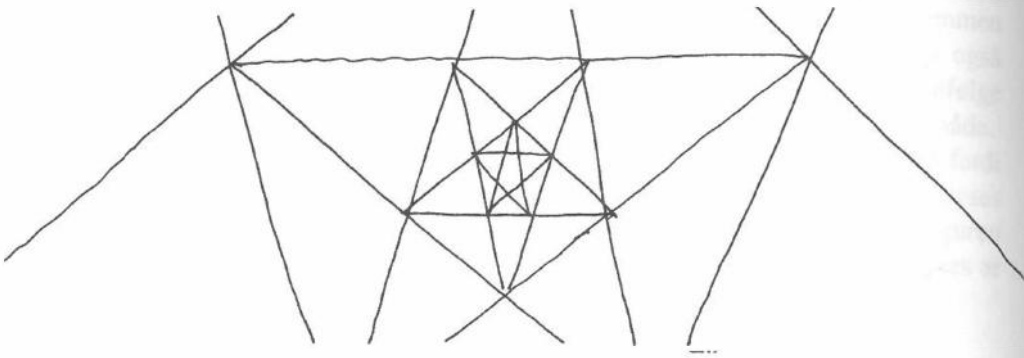

Alle disse træk ved pentagrammet, det gyldne snit, Fibonacci-tallene og den organiske vækst, symmetrien over de fem akser, er dele af 'meningen' eller 'betydningen' med pentagrammet som tegn eller kommunikation mellem mennesker. Alle disse egenskaber får de reduktionistiske beskrivelser i (1) og (2) ikke med.

Det modsatte af reduktionisme er holisme: en helhed kan ikke analyseres ud i sine bestanddele og bevare sine egenskaber; helheden er andet og mere end summen af delene, det at forstå en helhed er noget kvalitativt andet end at tage forståelsen af delene i rad og række, for man opfatter helheden og delene på to forskellige niveauer eller på to forskellige dimensioner; der sker et spring eller en diskontinuitet når man går fra del til helhed, fra det ene niveau til det andet, fx sker der en overgang fra kvantitet til kvalitet, når man stadig føjer et enkelt sandkorn til en mængde sandkorn: på et vist tidspunkt er det en bunke sand.

Her kommer så to tekster der beskriver pentagrammet holistisk, dvs. som en irreducibel helhed:

(99.4)

Deri lå samtidig en impuls til at bringe bevægelse ind i det hårde krystallinske univers i Karen Blixens noveller. Der tvinges mennesker skridt for skidt fremad af deres lidenskaber, indtil de pludselig for alle tider sidder fast. Når jeg ikke ad anden vej kunne komme til, så prøvede jeg dér og udkastede et par noveller, der ligesom skulle opstå inde i hendes egne noveller på steder, hvor de gav efter for tryk. Den første blev aldrig nedskrevet, og gengives her efter utydelig erindring.

Den fortælles af den 100-årige tante Mædea, som stikker sit hoved ind mellem Matteo og Taddeo i *To gamle Herrers Historie* (en novelle i Karen Blixens *Sidste Fortællinger*; og dernæst følger et referat af Aage Henriksens historie, OT).(...) Karen Blixens første kommentar til historien galdt hesten. (...) Den anden gik dybere og drejede sig om historiens væsen. Hun tog et stykke papir og tegnede med en streg et pentagram: "Sådan," sagde hun, "ser historien ud, afsluttet i sig selv. Der kan intet lægges til og intet trækkes fra."

Aage Henriksen: *De ubændige*, 1982, side 134.

(99.5)

Fem

Pentagrammet, femtegnet, er den hurtigste tilbagevenden til udgangspunktet, for den der ikke vil bøje af til siden og bruge trekanten, og ikke vil stadig tvinges bort fra den lige retning i en cirkel.

Pentagrammets sandhed beror på at vel vil enhver ting og enhver tanke slå over i sin modsætning, men den slår over i skrå retning fra sit udgangspunkt.

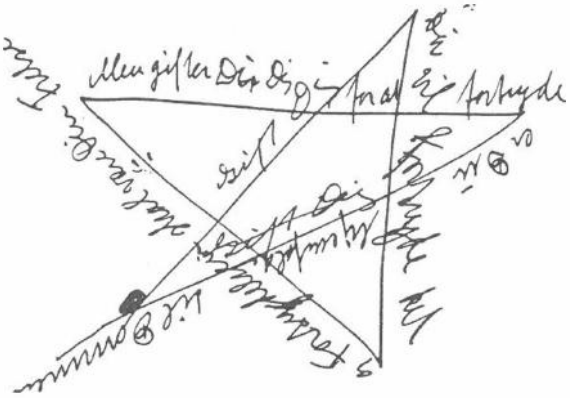

Gift Dig - Du vil fortryde det - og Fortrydelsen skal være Din Frelse - Men gifter Du Dig for at fortryde - er Du hjemfalden til dommen.

Den lodrette beståen. En bog om Albert Dam og hans forfatterskab. Redigeret af Vagn Lundbye og Poul Vad, 1980, side 57. Originalmanus af Albert Dam, Det Kongelige Bibliotek.

I disse to citater kommer den holistiske opfattelse af et pentagram til udtryk. Det betones i disse 'beskrivelser' at et pentagram er **irreducibelt**: afsluttet, utilgængeligt for opløsning, analyse og interpellation. At det er irreducibelt betyder at hvis man blot tager én del af helheden, er der intet tilbage af kategorien; fjern en af linjerne eller en af takkerne og der er intet pentagram tilbage. Omvendt hvis man har et stykke kage og skærer en bid af, så har man i og for sig stadig et stykke kage; kagestykker

kan således reduceres til summen af delene; et stykke kage minus en bid er et mindre stykke kage.

Man kan sammenligne det med solidarisk hæftelse i et selskab. Går selskabet konkurs, hæfter alle interessenterne for det hele. Ingen af dem kan undværes. Man kan også sammenligne det med et hologram. Et hologram er en fotografisk plade med et tredimensionalt billede af en genstand. Denne plade har den egenskab at hvis man slår pladen i stykker, vil hver del indeholde hele billedet, om end sløret. Således er det også med pentagrammet, som bla. a. indeholder de 20 gyldne snit. Det kan 'slås i stykker' i en pentagon og fem ligebenede trekanter udenpå. Hver af de ligebenede trekanter indeholder det gyldne snit mellem grundlinjen og et af de lige ben. Og i den indre pentagon kan man ved at trække diagonalerne op får et nyt pentagram frem, om end mindre. Når pentagrammet er en irreducibel enhed, betyder det også at det at tegne et pentagram er udtryk for én hensigt, som er valgt, som en skabelon, således at selv store afvigelser ikke generer kategoriseringen. Valget af tolkning sker efter pars-pro-toto-princippet. Blot stjernen har fem spidser og slutter hvor den begyndte, kan man sagtens opfatte harmonien, enheden, det gyldne snit og princippet om den organiske vækst, selv om den er vind og skæv og ingen af vinklerne er 36°, og ingen af stykkerne lige lange.

Denne stærke gestalt kan man så bruge som udtryk for noget andet, fx for det at skrive noveller eller for det at tænke dialektisk. Uopløselige enheder kan således være metafor for andre ting, det er den gestalt hvori man kan opfatte andre ting; metaforens egenskaber giver motivets dele en ny **mening** (se §§ 46-47). Den mening pentagrammet i (4) giver novellen, er at novellens dele ikke betyder noget i sig selv, men kun i novellens helhed, at delene ikke kan udskiftes eller suppleres; noveller er lavet som man kløver brænde: i ét hug - således at alt er determineret og intet kan ændres (og det er vel netop det Aage Henriksen kalder *krystallinsk*). I (5) udnyttes først og fremmest den egenskab ved pentagrammet at det er den *hurtigste* tilbagevenden til udgangspunktet, og med denne egenskab karakteriseres den dialektiske tanke der bestandig slår om til sin modsætning. Det der beskrives her er altså faktisk ikke figuren, men figuren bliver brugt som billede for noget andet som har de samme egenskaber som den.

Og det kan jo ikke nægtes at disse egenskaber kun findes i helheden og ikke i delene. Den egenskab at alle 10 sider, 10 vinkler, fem symmetriakser og den indre pentagon med de fem omgivende ligebenede trekanter kan laves i en streg, er ikke en egenskab ved længden af den enkelte streg, og ikke en egenskab ved størrelsen af hver enkelt vinkel, det er endelig heller ikke en egenskab ved at man tager stregerne, vinklerne og retningerne i rad og række. Det er en egenskab ved femstjernen, som ikke findes ved nogen af delene; prøv fx at overveje *hvornår* man inddeler de 20 linjestykker i det gyldne snit, mens man tegner den; eller overvej at det er umuligt at undlade at foretage en eller to af delingerne hvis man skulle have lyst til det. På samme måde med den egenskab at den modsætningsvise tanke nødvendigvis vender tilbage til

udgangspunktet, det er ikke en egenskab ved linjerne, ikke ved vinklerne, ikke ved retningerne, ikke ved andre tikanter, (men dog ved heptagrammet, som imidlertid ikke er den *hurtigste* tilbagevenden til udgangspunktet).

Det er tydeligt at pentagrammets mening, både for Karen Blixen og for Albert Dam, er meningen med den handling i tid (en række processer som af en fælles hensigt holdes sammen til én handling) som det er at tegne pentagrammet. Pentagrammet opfattes i citaterne ikke som en ting, men som meningen med en handling i tid. De to beskrivelser har en væsentlig kvalitet frem for (1) og (2), nemlig at forfatterne tolker pentagrammet som udtryk for noget andet, hvormed det er isomorft, og derved får 'mening' ud af det - mening som er noget kvalitativt andet end selve figuren eller instruktionen om at rekonstruere den. Det svarer til pq-systemet i § 40 først får mening når det tolkes som udtryk for noget andet, et indhold hvormed det er isomorft. Figuren bruges til at give mening til noget andet, nemlig hhv. 'historien' (dvs. novellen som genre) og 'sandheden' (dvs. søgen efter sandhed gennem modsætningen).

Men de to beskrivelser har også den ulempe at de er **mystiske** i den forstand, at de kun kan forstås af dem der er indforståede. Man kan ikke komme med indvendinger mod hvad figuren betyder, for der er ingen argumenter for dens betydning. Det er et valg hvilken isomorfi man foretrækker, novellen eller dialektikken. Begge tekster forudsætter at: den der har ører, høre. Og har man ikke forudsætninger for at forstå at den der tegner et pentagram med en streg har delt tyve linjestykker i det gyldne snit, så giver teksten ingen hjælp. Forstår man det, forstår man det, og forstår man det ikke, er der ikke noget at gøre ved det.

De to beskrivelser mangler således en kvalitet som (1) og (2) havde, nemlig den at sætte folk der ikke ved hvad et pentagram er, i stand til at lave et eller finde og genkende et, og skelne virkelige pentagrammer fra falske. Man kan sige det således at (1) og (2) er forståelige og informative, men ikke i modtagernes interesse, (4) og (5) er informative og i modtagernes interesse, men ikke forståelige. Den bedste tekst om pentagrammet er således hverken (1) og (2) eller (4) og (5), men heller ikke alle 4 tekster på en gang. Der mangler det som tekst (3) giver, nemlig en overgang fra dele til helhed. I (3) beskrives det hvorledes de holistiske egenskaber lukkethed, symmetri og det gyldne snit, proportional vækst, fremkom- mer i figuren, som nødvendige følger af beskrivelserne i (1) og (2). Det er jo nemlig disse egenskaber der er forudsætningen for de tolkninger som gives i (4) og (5). Var der ingen symmetri i figuren, kunne Karen Blixen ikke sige at der ikke kunne lægges noget til og ikke trækkes noget fra. Det kan der jo, men så er det ikke en symmetrisk figur længere. Så er det blevet noget andet, underforstået: noget som ikke er så værdifuldt. Beskrivelsen i (3) er det nødvendige bindeled mellem de reduktionistiske beskrivelser i (1) og (2) og de holistiske beskrivelser i (4) og (5).

I denne tekst har jeg prøvet at give alle tre typer af beskrivelser af hvad 'en tekst' er: IIA, IIIA, IVB og §§ 81-84 er procedurale og reduktionistiske; IID, § 58, IIIB, VA og VIA er holistiske og mystiske, mens IA, IIB, IVA og VIB er forsøg på at be-

skrive overgangene fra del til helhed og omvendt.

I beskrivelsen af tekster og andre semiotiske genstande er det altså ikke den simpleste beskrivelse der er den bedste, det er heller ikke den dybsindigste, men dem begge to og forbindelsen mellem dem.

§ 100 Pentagrammatisk tekstteori

De to principper om kompositionalitet og holisme har en indviklet sammenhæng med sprog og tekst, som skal belyses ved et citat:

(100.1)

Sproglig kommunikation er i virkeligheden ikke særlig hurtig. Man skal være auktionarius på en fiskeauktion for at kunne udtale mere end 10 ord i sekundet, hvilket svarer til ca. 100 bits pr. sekund. Til sammenligning indeholder den overvejende usymboliserede information, vi modtager via synet, langt mere information. For eksempel er billedbåndsbredden for fjernsynet ca. 1000 gange større end båndbredden for den lyd der følger med. Den mængde information der overføres via billedet er altså 1000 gange større end den, der kommer gennem lyden. Det engelske ordsprog *A picture is worth a thousand words* er faktisk i temmelig god overensstemmelse med virkeligheden.

Denne opdeling mellem det talte og det sete er for det meste en opdeling mellem det symboliserede og det usymboliserede. Ordene i talen er symboler for objekter eller begreber uden fysisk relation til disse, medens billederne på skærmen er fysiske rekonstruktioner af de lysstråler, der faktisk udgik fra objekterne, da billederne blev optaget. (...)

Genkendelsen af et ansigt er et eksempel på symbolfri beregning. Naturen selv udfører altid symbolfri beregninger. Månen beregner ikke sin bane i symboler. Den gennemløber den bare. Når vi bøjer armen, foretager vi heller ikke symbolsk beregning. Vi gør det bare. (...)

Intuitiv tankevirksomhed er symbolfri og langt rigere på information end symboliserede ræsonnementer. Informationsrigdommen gør det vanskeligt at omsætte dens resultater til snævre symboler, der kan kommunikeres. Når et barn skal lære at cykle, får det at vide, at det gælder om at lade være med at tænke på det, bare gøre det. Intuitionen får klaustrofobi, hvis den spærres inde i ord.

Søren Brunak - Benny Lautrup: *Neurale Netværk. Computere med intuition*, København, 1988, side 136-39.

Brunak og Lautrup beskriver her den holistiske tankevirksomhed som analog, først og fremmest billedrepræsentation, indeholdende meget mere information end den kompositionelle, beregnelige digitale information i sproglig tankevirksomhed. Det er

også utvivlsomt rigtigt at et fjernsynsbillede indeholder langt flere bits end fjernsynets lyd. Der er imidlertid den fejl i deres ræsonnement at de sætter 'antal bits' lig med 'mængde af information (som mennesker bruger i deres tankevirksomhed)'. Som beskrevet i § 11, er det nærmest omvendt. Det vi mennesker bruger som information er negentropi, struktur, system, forudsigelighed, regler som reducerer valgfriheden i signalet (bits'ene).

Man må lige holde hovedet koldt her. Både billedet og ordene i fjernsynet er teknisk set digitale signaler. Men for mennesket, som jo ikke kan forarbejde signaler så små og så hurtige som fjernsynets, synes billedet at være analoge signaler, hvad lyden imidlertid også synes at være. Dernæst opfatter vi meningen med billedet uden et system af regler om tegnrelationen (som Brunak og Lautrup kalder symboler), mens talen opfattes ved hjælp af et system af regler om den arbitrære tegnrelation. Men Brunak og Lautrup overser at den evne vi mennesker har til at opfatte de digitale billedsignaler som et analogt billede på et højere niveau og af en større helhed, har vi selvfølgelig også til at opfatte de digitale sprogtegn (bog- staverne eller fonemerne) som en analog repræsentation på et højere niveau og af en større helhed (ytringerne). På samme måde som vi kan opfatte en melodi som en analogt kommunikeret helhed, kan vi opfatte en novelle eller en vittighed, eller bare en sætning som en analog helhed. Mens billedet kun omsættes en gang fra digital til analog kode, sker det mindst to gange med den sproglige meddelelse.

Det betyder at selv om billedet teknisk set indeholder 1000 gange så mange bits, vil den sproglige meddelelse indeholde meget mere for mennesker anvendelig information end billedet. Den for mennesker anvendelige information er uløseligt forbundet med regler, struktur og system.

Det at billedet opfattes holistisk, betyder at alle bits der skal til for over for mennesket at simulere et analogt billede, kun opfattes som så at sige én information, rig og umådelig fyldig og fuld af mening, men kun én, nemlig en figur på en baggrund. Den sprogligt formulerede meddelelse kan derimod indeholde lige så mange informationer som der er helsætninger. Det hænger sammen med det som er beskrevet i § 89 som 'den symbolske funktion': den symbolske funktion (= tegnfunktionen) består af 1) **reduktion** af alle de forskelle (alle de bits i den (evt. digitaliserede) analoge repræsentation) som ikke gør nogen forskel, 2) **skelnen** mellem tegn og ikke tegn, og 3) **kombination** af tegn. Kombination af tegn, som kun er mulig efter reduktion og skelnen, giver mulighed for en rigdom der er mangefold større end de analoge forskelle uden skel. Med kombination af tegn får mennesker mulighed, ikke blot for tegn der er tegn for noget andet end sig selv (den arbitrære tegnrelation), men også for tegn for tegn, metasprog og metametasprog, og for (analoge) helheder af kombinerede tegn, dvs. tegn på højere niveauer, muligheder som det analoge tegn ikke rummer.

Man kan om de to meddelelseskanaler i fjernsynet formulere det således: I billedet udnytter mennesket ikke 1/1000 af de bits der bliver brugt til transmission af

skærmbilledet; for mennesker ville ikke kunne udnytte eller tolke en så fin variation. På hvert skærmbillede giver tusindvis af bits den samme information, fx rødt lys af en vis styrke, for at vi af det skal opfatte en rød plet som kun giver mening som billede af en mund, fordi de forekommer midt i 10 000 bits af pastel lyserødgule signaler som giver billedet af et par kinder således at vi (uden beregning) opfatter et ansigt. Blev alle bits på fjernsynsskærmen udnyttet til variation, ville vi mennesker ikke kunne tillægge billedet nogen mening overhovedet; det ville kun være 'støj' eller 'snevejr på skærmen'.

Anderledes med de digitale meddelelser, lad os sige bogstaver på skærmen, her bruges der forholdsvis få bits til at danne hvert bogstav, som så kombineres til ord der kombineres til sætninger, som kombineres til ytringer og tekster, der kombineres til sociale situationer som fx en tekst-tv-avis. De på skærmen repræsenterede bits udnyttes meget bedre ved den digitale kode end ved den analoge.

På den anden side må man indrømme at et billede også kan sige mere end mange ord. Tag alle ordene i (1), (2), (3) (altså ikke figuren), (4) og (5), og lad dem stå på en fjernsynsskærm. Tegn på en anden fjernsynsskærm et flot pentagram indskrevet i en pentagon og vis begge frem. Der er så brugt lige mange bits. Og, kunne man sige, der er også lige meget information som kan udnyttes af mennesker. Men kvaliteten af informationerne på de to skærme er alligevel ikke den samme. Harmonien i det gyldne snit kan man ikke opleve ved at få den forklaret ved ord. Man kan kun opleve den ved at se den. Det samme gælder harmonien i en treklang. Man kan ikke få glæde af den selv om man får den forklaret nok så meget med sinuskurver og svingningstal. Man har kun glæde af den ved at høre den.

På den tredje side er der måske noget der mangler når man ser skærmen med pentagrammet på. Historien om Fibonacci-tallene, eller om menneskets mål, giver harmonien i pentagrammet en dimension mere end de associationer man selv umiddelbart ville have fået ved anskuelsen af billedet. Teorien om at princippet i det gyldne snit er det samme som princippet for organisk vækst er jo nemlig metategn i forhold til billedet af pentagrammet, og det kan kun beskrives i den digitale kode. Osv.

Moralen er: analoge repræsentationer, billeder, er ikke bedre end sprog, ikke mere informative end sprog, men noget andet end en sprogligt formuleret meddelelse. Sproglige meddelelser, tekster, er ikke bedre end analoge repræsentationer, de er ikke rigere eller dybere, men giver muligheder for noget andet end den analoge meddelelse. Kommunikation er af en helt anden karakter, på et helt andet niveau, af en helt anden orden, hvis den forbinder analoge og holistiske processer med digitale og kompositionelle processer - og omvendt: forbinder digitale kompositionelle processer med analoge og holistiske processer.

Det er altså påstanden i denne bog at en tekst hverken er delene og deres sum, eller den uanalyserbare helhed, men vekselvirkningen mellem dem. Denne vekselvirkning foregår i kommunikationssituationer på mange planer og dimensioner. Den foregår faktisk mindst lige så mange gange pr. tekstytring, og på samme uberegnelige

tidspunkter, som der sker delinger af linjestykker i det gyldne snit, når man tegner et pentagram i en streg.

Tekster er defineret som historiske begivenheder, og ikke som blot ting. En tekst er således på en gang en ting der består af en række bestanddele og deres indbyrdes relationer, resultatet af sprogprocesserne, og den udvekslingsproces mellem denne 'organisme' og dens omgivelser, og mellem hver enkelt del eller aspekt i helheden og deres omgivelser - mens tekstytringen er i luften. Da begreberne 'organisme' og 'omgivelser' er relative, bliver der mange typer af udvekslinger. Fx kan de analoge signaler opfattes som omgivelser for de digitale signaler og således være metameddelelse i forhold til dette, men de digitale signaler kan også være omgivelser i forhold til de analoge og således være metakommunikation i forhold til dem (på samme måde som de gyldne snit forekommer på hver linje i pentagrammet både set fra venstre og fra højre).

For det første er hver af de fem funktioner en udveksling mellem tekstens fysiske men regelstyrede udtryksside og den tilsvarende faktor. Teksten som udtryk for afsenderen forudsætter at afsenderen er der, men afsenderen forudsætter på sin side en tekst at være afsender af; uden den er afsenderen blot en person. På samme måde med udsagn og sag, meddelelse og modtager, kontakt og kanal, sprog og brug. Man kan jo ikke bruge sproget uden at der er et sprog at bruge af. På den anden side har sproget som system ikke nogen anden eksistens end som det der bliver brugt hver gang en tekst produceres. Det der står i grammatikkerne er jo ikke sprogsystemet, men en rekonstruktion af sprogsystemet, for sprogsystemet er jo kun de regelbundne processer som forbinder indhold med udtryk hos afsenderen, og udtryk med indhold hos modtageren. Og disse processer har kun eksistens når teksterne 'er i luften'.

For det andet er hver funktion omgivelse i forhold til de andre funktioner. Man kan kun være ærlig i sit udtryk, hvis teksten på alle de andre funktioner også er vellykket. Hvis man er ærlig i sit udtryk, men laver usande udsagn om sagen, bliver man håbløst til grin fordi man tager fejl. På den måde er en vellykket ytring ikke en der er ærligt udtryk for afsenderens hensigter og holdninger, ikke et sandt udsagn om verden, ikke en relevant meddelelse til modtageren, ikke en rigtig kontakt gennem kanalen og ikke korrekt og forståelig brug af sproget, men enten det altsammen på en gang, eller ingen af delene.

For det tredje: som der i et pentagram altid kan laves et nyt og mindre billede af det oprindelige pentagram, inde i den indre pentagon, således er der inde i teksten i forhold til hver funktion et billede af den tilsvarende faktor i modellen: til afsenderen svarer der i teksten et billede af afsenderen, nemlig: fortælleren; til sagen: motivet, til modtageren: adressaten, til kanalen: genren og til sproget temaet. (Dette sidste er måske ikke indlysende. Men som beskrevet i § 31 får ordene først betydning af den isotopi som dannes af de divergenssemer som er fælles for de ord der er stillet sammen i teksten. Betydningen af ordet *bakke* opstår først i en ytring som - *Sæt glassene på bakken* hvor den defineres af de andre ord i ytringen som *sæt* og *glassene*. Denne

'isotopi', som udgør tekstens 'tema', er således billedet af sprogsystemet i teksten. I faktoren 'sprogsystemet', som bl. a. kunne repræsenteres ved alle 28 bind af *Ordbog over det Danske Sprog* kan *bakke* både betyde 'forhøjning' og 'bæreredskab', men i det billede af sprogsystemet som findes i teksten, kan bakke kun betyde 'bæreredskab'.)

På hver funktion er der vekselvirkning mellem faktoren og det billede af faktoren som findes i teksten, fordi teksten ikke blot indeholder et billede af kommunikationssituationen, men også udgør en del af den igennem hele dens forløb i tid. Det betyder at den virkelige kommunikationssituation definerer hvad der kan menes og kommunikeres i den, men også at de processer i tid som kaldes teksten, konstituerer hvilke kvaliteter situationen har.

Ligesom folk ikke er (består af) andet end det de spiser, er afsendere ikke andet det end de siger. Om afsenderen er ond eller dum eller fornuftig kan kun afgøres på hvad der kommer ud af munden. Det giver lige god mening at sige at folk er fornuftige fordi de taler fornuftigt, som at sige at de taler fornuftigt fordi de er fornuftige. Opfatter man afsenderen som fornuftig er det hende eller ham der bestemmer teksten (jf. kap. VI A).

Ud fra et kantiansk synspunkt kan man også godt fastholde at der er en virkelighed uafhængigt af hvad vi siger om den, men også at det ikke er tingene (an sich) der er et problem for os, men vores opfattelse af dem, og at denne opfattelse for en stor del skabes af de tekster vi laver og læser (jf. kap III B).

Det er i detaljer vist hvorledes man kun kan meddele modtagere noget som er relevant for dem, dvs. forståeligt, informativt og i deres interesse. På den anden side er denne optimale relevans forudsat således at man også sekundært kan meddele modtagere noget som ikke er relevant for dem. *Læg ikke alt til side for at blive færdig med at læse denne bog!* Med andre ord: det er de virkelige modtagere der definerer hvad der er relevant (og altså hvem der er adressater), men adressaten i teksten kan også gøre modtagerne til andre modtagere end de troede de var (jf. kap. IV A).

På kontaktfunktionen er vekselvirkning mellem genre og kanal helt tydelig. De sociale institutioner, fx dagbladet, skolen, ministeriet, tillader kun meddelelser af bestemte typer igennem den kanal som de udgør. Men det er også klart at institutionerne kun ændres hvis de meddelelser der passerer igennem dem, ændrer type. Institutioner i vores samfund funderes jo nemlig på tekster. Bygningerne kan udskiftes, fabrikken kan skifte produktion, direktionen kan være ny, men som institution er den den samme hvis teksterne der passerer igennem den er de samme. Kanalen definerer altså genren, men kanalen er ikke andet end de genrer den rummer (jf. kap. V B)

Og endnu engang den samme mekanik med sprogsystemet og temaet. Sproget giver rum for artikulation af bestemte typer af indhold, og ikke af andre. Men ved metaforer ændrer den enkelte tekst grænserne for hvad der kan formuleres i sproget næste gang. Sproget består ikke af andet end tekster, og teksterne består ikke af andet end sprog (jf. kap. II D)

For det fjerde sker der inden for hver af de fem funktioner en vekselvirkning mellem kompositionelle, digitale, procedurale og reduktionistiske processer på den ene side og irreducible, analoge, tidløse og holistiske processer på den anden side. Det skal her gennemgås lidt mere omhyggeligt:

Sprogligt formede ytringer kan kun forstås og tolkes hvis deres grammatiske struktur tolkes. Det sker efter en grammatik som den der er formuleret i kap. II A. Det er helt klart en kompositionel, digital, procedural og reduktionistisk proces. Resultatet, sætningsstrukturen i form af et analysetræ, er ikke andet end summen af delene, de grammatiske morfemers betydning, og deres relationer af dependens og rækkefølge. Resultatet af den grammatiske analyse er fx at *små nemme børn sover længe* har samme grammatiske struktur som *farveløse grønne ideer sover vildt.*

Med til sætningsmeningen hører også tolkningen af de semantiske morfemers betydning, som er beskrevet i kap. II B. Det sker ved isotopien, hvor de samme divergenssemer i ordene udvælger hinanden som den gennemgående isotopi i teksten. Dette er tydeligvis en holistisk, irreducibel, analog og tidløs proces, som på en måde sker før sprogbrugeren forstår teksten på samme måde som valget mellem figur og grund sker før man ser om billedet forestiller en vase eller to ansigter. Bevidsthed om hvilke af ordenes potentielle betydninger som normalt forsvinder uden at være ramt af bevidstheden, får sprogbrugeren kun ved dobbelt isotopi som: *Hvad er højst: Rundetårn eller et tordenskrald?*

Forståelsen af sætningsmeningen er altså hverken den sekventielle og digitale afkodning af den grammatiske struktur, eller den holistiske begriben af isotopien, men begge processer på en gang, den enes oversættelse til den anden og den andens oversættelse til den ene.

På samme måde om udsagnsfunktionen; den består af to processer, dels konstruktionen af den mentale model, møbleringen skridt for skridt hen igennem teksten af den mentale model med motivgenstande og motivforholdene mellem motivgenstandenene, og med mentale modeller i mentale modeller efter alle de regler som er beskrevet §§ 48-52. Men samtidig sker der en sammenligning af denne mentale model med den del af virkeligheden som den henviser til (§§ 55-64); virkeligheden bliver opfattet i et bestemt skema; der bruges et bestemt topos til at gribe virkeligheden, og det checkes - ved sammenligning - om den mentale model er i overensstemmelse med det billede af virkeligheden som sprogbrugeren har af virkeligheden ad andre kanaler end via den tekst der er under tolkning. Dette check er en typisk alt eller intet-proces. Man kan ikke i samme sætning opfatte samme virkelighed i to forskellige topoi eller motiver. Og beskrives samme virkelighed som to forskellige topoi i samme tekst (med flere sætninger) skal teksten også angive relationen mellem de forskellige topoi og forholdet mellem de forskellige mentale modeller. I anekdoten om Niels Bohr kan læseren ikke på en gang have et billede af Niels Bohr som en der ikke tror på hestesko, og et billede af ham som en der tror på at den bringer lykke selv om man ikke tror på den.

På meddelelsesfunktionens område er kompositionen, som er beskrevet i IV B, en typisk sekventiel og digital rekonstruktion af relationen mellem hver enkelt sætningsytring hen igennem teksten, helheden er bestemt som summen af delene og deres indbyrdes relationer. Men også på denne dimension sker der en holistisk og tidløs bearbejdning af hvad der er det relevante for modtagerne; og er der ikke i den fremsatte information noget for modtagerne relevant, gennemfører de et logisk ræsonnement for at finde de informationer som det er umagen værd at tolke. I novellen om *Billedhuggeren* bliver det tydeligt at man som læser er gået efter relevansen i en gal retning. Man må lave den første tolkning af kompositionens helhed om, og derved bliver denne ellers tidløse tolkningsaktivitet pludselig uigennemsigtig og synlig i tid.

I fiktive tekster, vittigheder og andre tekster med pointe viser det sig ved at læseren under læsningen af tekstens midterpartier, ser frem til i pointen ved tekstens slutning at skulle se tilbage på det sted hun eller han netop er ved at læse. Den holistiske bevidsthed er en form for dobbeltbevidsthed, dobbeltbogholderi med hvad der sker hen igennem teksten. Man skal både læse det afsnit man læser og tolke det, og vide at man senere vil se tilbage på samme afsnit og måske tolke det anderledes.

Den hermeneutiske cirkel viser sig her ved at modtagerne kun kan uddrage information af relevante tekster, men at modtagerne på den anden side kun finder de tekster relevante som de kan uddrage informationer af. Ikke desto mindre får den der siger: - *Jeg er løbet tør for benzin* kommunikeret at han ønsker et svar med oplysning om hvor der er en benzintank.

På kontaktfunktionens område, som er beskrevet i kap. V, er den holistiske tolkningsmekanisme nok den mest åbenbare. Sprogbrugerne kan kun forstå teksten som social handling hvis de forudantager talesituationsidealerne: ærlighed, sandhed, relevans, retfærdighed og forståelighed. Denne forhåndsindstilling er et transcendentalt vilkår, på den måde at man ikke kan fremsætte tvivl om dette ideals gyldighed uden selv at forudsætte det. På den anden side kan der jo også i hver enkelt sproghandling findes træk der udtrykker og markerer hvilken funktion sproghandlingen skal have, hvilket ideal der fokuseres på, og hvilken legitimeringsforpligtelse afsenderen påtager sig.

Det kan således i detaljer beregnes hvad det er Provokalorius underforstår når han siger *DET VAR ET PRAGTFULDT VILDSVIN! TAK FOR ALT ASTERIX!* Det sker altså efter et system af kompositionel beregning. Men det kan ikke beregnes hvorledes han laver doublecross med Asterix og Majestix - det kan beskrives ved AM-trappediagrammer, men det er en post festum beskrivelse. Tolkningen er allerede sket.

Tekster som udtryk for afsenderens hensigter og holdninger, og evt. symptomalt som virkning af afsenderens egenskaber, er også et produkt af vekselvirkningen mellem kompositionelle beregninger og holistiske øjeblikstolkninger, jf. kap. VI. Den der fortæller en vittighed må jo omhyggeligt time sin pointe, dvs. beregne hvorledes den ikke bliver røbet, før den skal. På den anden side oplever alle der finder på vittigheder

i flugten at man ikke selv som afsender også er vittighedsproduktionens subjekt, men at den slår ned i en, den kommer bag om ryggen på en og er der pludselig for modtagerne. Det svarer helt til den psykologiske beskrivelse af to forskellige typer af processer i psyken: primærprocesser og sekundærprocesser, to forskellige typer af forbindelser i sproget: metafor og metonymi, to forskellige typer af logik: gruppestrukturer og logiske typer, og to forskellige dele af hjernen: højre og venstre hjernehalvdel.

Man kan altså ikke tænke sig at et billede kun bearbejdes i den højre (holistiske) hjernehalvdel, og sprogtekster kun i den (kompositionelt beregnende) venstre halvdel. En sproglig tekst må bestandig udveksles frem og tilbage mellem de analoge holistiske øjebliksprocesser, og de digitale, kompositionelle sekventielle processer. Ikke blot en eller et par gange pr. tekst, men bestandig, for hvert led i teksten, for hver dimension i teksten, for hver af tekstens funktioner i forhold til omgivelserne; lige så mange gange som der er gyldne snit i et pentagram.

Teksten er således som en begivenhed i tiden: dobbeltrepræsentation, parallelle processer, og bestandig oversættelse eller udveksling mellem digitale, sekventielle, kompositionelt beregnende processer, og analoge, øjeblikkelige, holistisk begribende processer.

LITTERATUR-
LISTE

AAA

Allwood, J., & L.-G. Andersson, 1971: *Semantik. Ett kompendium*, Göteborgs Universitet, Avd. för lingvistik, Göteborg.

Allwood, Jens, 1976: *Logisk Semantik och Montaguegrammatik - en kortfattad introduktion, Guling 7*, Göteborg.

Allwood, Jens, 1976: *A Montague grammar for a fragment of Swedish, Logical grammar reports 22*, Göteborg.

Andersen, Henning, 1973: *Abductive and deductive change*, i *Language 1973*

Andersen, P. Bøgh, 1973: *Handlinger og symboler*, Kbh.

Andersen, John Edelsgaard, 1986: *Adverbier - sprogvidenskabens stedbørn* i Nauman, H.P., & S. Sonderegger, 1986: *Beiträge zur nordischen Philologie 15, Festschrift Oskar Bandle*, Helbing & Lichtenhahn.

Andersson, Jan, & Mats Furberg, 1969: *Sprog og påvirkning. Om argumentationens semantik*, Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, København.

Apel, K.-O., 1976: *Sprechakttheorie und transzendentale Sprachpragmatik zur Frage ethischer Normen*, i Apel, K.-O. (Hrsg), 1976: *Sprachpragmatik und Philosophie*, Frankfurt.

Aristoteles, (1939) 1975: *The Art of Rhetoric*, with an English translation by John Henry Freese, The Loab Classical Library 193, London.

Aristoteles, 1975: *Om digtekunsten*, ved Erling Harsberg, København.

Aubert, Vilhelm, 1964: *Sosiologi*, Universitetsforlaget, Oslo.

Austin, J.L., (1958) 1971: *Performative-constative*, i Searle, J.R., 1971: *The Philosophy of Language*, Oxford.

Austin, John, (1955) 1975: *How to do Things with Words*, Oxford University Press, Cambridge, GB.

BBB

Baldegger, Markus, Martin Müller, Günther Schneider, Anton Näf, 1983: *Kontaktschwelle Deutsch als Fremdsprache, Europarat, Rat für kulturelle Zusammenarbeit*, Langenscheidt, Berlin.

Bartsch, Renate, 1972: *Adverbialsemantik*, Athenäum, Frankfurt am Main.

Bartsch, Renate, & Theo Vennemann, 1972: *Semantic Structures*, Athenäum Verlag Frankfurt am Main.

Bartsch, Renate, 1979: *Semantical and Pragmatical Correctness as Basic Notions in the Theory of Meaning*, i *Journal of Pragmatics 3*, p. 1-43.

Bartsch, Renate, 1984: *The Structure of Word Meanings: Polysemy, Metaphor, Metonymy* i Landman, Fred, & Frank Veltman (eds), 1984: *Varieties of Formal Semantics*, Foris Publications, Dordrecht.

Bartsch, Renate, 1984: *Norms, Tolerance, Lexical Change, and Context Dependence of Meaning*, i *Journal of Pragmatics 8*, p. 367-393.

Barwise, Jon, and John Perry, 1983: *Situations and Attitudes*, The MIT Press,

Cambridge, Mass.

Basbøll, Hans, 1986: *Diderichsen vs Dik eller Feltanalyse vs Funktionel grammatik* i *NyS 16-17*, akademisk Forlag, Kbh.

Bastian, Peter, 1987: *Ind i musikken. En bog om musik og bevidsthed*, Gyldendal/Publi-Mus, København.

Bateson, Gregory, 1967: *Style, Grace and Information in Primitive Art*, i Bateson, Gregory, 1978: *Steps to an Ecology of Mind*, Granada Publishing, London.

Bateson, Gregory, 1970: *Form, Substance and Difference*, i Bateson, Gregory, (1972) 1978: *Steps to an Ecology of Mind*, Paladin, London.

Bateson, Gregory, 1984: *Natur og Ånd*, Rosinante, København.

Beaugrande, Robert de, and Wolfgang Dressler, (1972) 1981: *Introduction to Text Linguistics*, Longman, London.

Bech, Gunnar, 1955-57: *Studien über das deutsche verbum infinitum 1-2*, Munksgaard, København.

Benveniste, E., 1966: *Problèmes de linguistique générale*, Paris.

Berger, Peter L., and Thomas Luckmann, (1966) 1967: *The Social Construction of Reality*, Doubleday and Co.

Bernstein, Basil, 1971: *Class, Codes and Control*, London; flere artikler oversat i: Enggaard, J., og K. Poulsgaard, 1974: *Basil Bernsteins kodeteori*, København.

Bloomfield, L., 1935: *Language*, London.

Borgstrøm, Carl Hj., 1958: *Innføring i sprogvidenskap*, Universitetsforlaget, Oslo.

Bornscheur, Lothar, 1977: *Zehn Thesen zur Spannungsfüge des Toposbegriffs*, i Plett, Heinrich H., (Hrsg), 1977: *Retorik*, München.

Brandt, Margareta, Wolfgang Koch, Inger Rosengren, 1981: *Die Analysekategorien im Projekt "Fachsprachliche Kommunikation"*, Lund.

Brandt, Per Aage, og Jørgen Dines Johansen, 1971: *Om tekstanalyse*, i Johansen, Jørgen Dines (red), 1971: *Analyser af dansk kortprosa I*, Borgen, Kbh.

Brandt, Per Aage, 1975: *Seymour slices the salami with a knife*, i *Papir I,3*, 1975, Kongerslev.

Brandt-Pedersen, Finn, og Anni Rønne-Poulsen, 1982: *Genrebogen*, Nøgleforlaget, Kolding.

Brask, Peter, 1978: *Tekst og tolkning, første del, bind 1-2*, RUC Boghandel og Forlag, Roskilde.

Brask, Peter, 1979: *Model Groups and Composition Systems*, i Johansen, Jørgen Dines, (ed), 1979: *Danish Semiotics*, Munksgaard, Copenhagen.

Brask, Peter, 1983: *Om en Landsbydegns Dagbog*, Gyldendal, København.

Brask, Peter, og Mogens Gradenwitz, 1976: *Moderne europæiske noveller*, Gyldendal, Kbh.

Bremond, Claude, 1973: *Logique du récit*, Paris.

Brown, Roger, 1965: *Social psychology*, The MacMillan Company, New York.

Brøndal, Viggo, 1928: *Ordklasserne*, Gad, København.

Bühler, Karl, 1965: *Sprachtheorie*, Die Darstellungsfunktion der Sprache 2, Stuttgart.

CCC

Chomsky, Noam, 1965: *Aspects of the Theory of Syntax*, M.I.T., Press, Cambridge, Mass.

Cicero, (?), 1954: *Ad Herennium*, with an English translation by Harry Caplan, The Loab Classical Library 403, London.

Cicero, (1949) 1968: *Topica*, with an English translation by H.M.Hubbell, The Loab Classical Library 349, London.

Clark, H.H., 1975: *Bridging*, i Johnson-Laird P.N., and P.C. Wason, 1977: *Thinking. Readings in Cognitive Science*, Cambridge University Press, Cambridge, GB.

DDD

Dahl, Östen, 1972: *Generativ grammatik på svenska*, Studentlitteratur, Lund.

Dansk 1976. Undervisningsvejledning for folkeskolen 1. Undervisningsministeriet 1976, Kbh.

Diderichsen, Paul 1946: *Elementær dansk grammatik*, Gyldendal, København.

Dijk, Teun A. van, 1972: *Some Aspects of Text Grammars*, The Hague.

Dijk, Teun A. van, 1977: *Text and Context. Explorations in the Semantics and Pragmatics of Discourse*, London.

Dijk, Teun A. van, (1978) 1980: *Textwissenschaft. Eine interdisziplinäre Einführung*, DTV, München.

Ducrot, Oswald, 1972: *Dire et ne pas dire. Principes de semantique linguistique*, Hermann, Paris,

EEE

Egebak, Niels, 1972: *Fra tegnfunktion til tekstfunktion. Introduktion til semiologi*, København.

Enkvist, Nils Erik, 1974: *Några textlingvistiska grundfrågor*, i Teleman, Ulf & T. Hultman, 1974: *Språket i bruk*, Lund.

Epictetos Haandbog (345 f.v.t.) 1942, oversat og indledet af J.A. Bundgaard, København.

EUROTRA, 1988: *Reference Manual 5.0*.

FFF

Fafner, Jørgen, 1977: *Retorik. Klassisk og moderne*, Akademisk Forlag, København.

Flavell, John H., 1963: *The Developmental Psychology of Jean Piaget*. New York.

Flor, Jan Riis: *Russell*, i Lübcke, Poul (red), 1982: *Vor tids Filosofi*, Politikens Forlag, København.

Fodor, J., 1982: *The Modularity of mind*, Cambridge.

Freud, Sigmund, (1900, 1942) 1974: *Drømmetydning*, oversat af Mogens Boisen, Hans Reitzel, København.

Freud, Sigmund, (1905, 1941) 1964: *Hverdagslivets psykopatologi*, Hans Reitzel, Kbh.

Freud, Sigmund, (1906) 1979: *Der Witz und seine Beziehung zum Unbewussten*, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main.

Freud, Sigmund, (19??) 1965: *Forelæsninger til indføring i psykoanalysen*, København, Hans Reitzel.

Freud, Sigmund, 1911: *Formuleringen om de to principper for psykiske processer*, i Freud, Sigmund, 1976: *Metapsykologi I-II*, udgivet og oversat af Ole Andkjær Olsen, Børge Kjær og Simo Køppe, Hans Reitzel, København.

Freud, Sigmund, 1915: *Det ubevidste*, i Freud, Sigmund, 1976: *Metapsykologi I-II*, udgivet og oversat af Ole Andkjær Olsen, Børge Kjær og Simo Køppe, Hans Reitzel, København.

Freud, Sigmund, 1925: *Notits om den 'magiske skriveblok'*, Freud, Sigmund, 1976: *Metapsykologi I-II*, udgivet og oversat af Ole Andkjær Olsen, Børge Kjær og Simo Køppe, Hans Reitzel, København.

GGG

Garfinkel, H., 1967: *Studies in Ethnomethodology*, New Jersey.

Glismann, Otto, 1986: *Om tid og tempus. Et forsøg på en fænomenologisk forståelse af de verbale tempusformers betydning*, i *NyS 16-17*, Akademisk Forlag, København.

Gradenwitz, Mogens, 1983: *Tekstlære*, København.

Gülich, Elisabeth, und Wolfgang Raible, 1972: *Textsorten*, Athenäum, Frankfurt am Main.

Gülich, E., & W. Raible, 1977: *Linguistische Textmodelle*, München.

Greimas, A.J., (1966) 1974: *Strukturel semantik*, København.

Grewendorf, Günther, 1972: *Sprache ohne Kontext. Zur Kritik der performativen Analyse*, i Wunderlich, Dieter, 1972: *Linguistische Pragmatik*, Athenäum, Frankfurt am Main,

Grice, H. P., (1957) 1971: *Meaning*, i Steinberg, D., and L. Jakobovits (eds): *Semantics. An interdisciplinary reader*, CUP, Cambridge.

Grice, H. P., (1967) 1975: *Logic and conversation* i Cole, Peter, & Jerry Morgan, 1975: *Syntax and Semantics, vol 3, Speech Acts*, Academic press.

Grize, Jean-Blaise, 19??: *Logique*, i Piaget, Jean m.fl.: *Logique et connaissance scientifique*, Encyclopédie de la pléade, Paris.

HHH

Haastrup, Niels, 1986: *Ordo naturalis*, i *NyS 16-17*, Akademisk Forlag, Kbh.

Habermas, Jürgen, 1970: *Toward a Theory of Communicative Competence*, i Dreitzel, Hans Peter (ed), 1970: *Recent Sociology No.2, Patterns of Communicative Behavior*, MacMillan Company, New York.

Habermas, Jürgen, 1971: *Vorbereitende Bemerkungen zu einer Theorie der kommunikativen Kompetenz*, i Habermas, Jürgen/Niklas Luhman, 1971: *Theorie*

der Gesellschaft oder Sozialtechnologie - Was leistet die Systemforschung?, Frankfurt am Main, side 101-141.

Habermas, Jürgen, 1973: *Wahrheitstheorien*, i Habermas, J. 1973: *Wirklichkeit und Reflexion*, Pfullingen, p. 211-265.

Habermas, Jürgen, 1976: *Was heisst Universalpragmatik*, i Apel, Karl-Otto, 1976: *Sprach-pragmatik und Philosophie*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main.

Habermas, Jürgen, (1976) 1981: *Hvad er universalpragmatik?*, i Habermas, Jürgen, 1981: *Teorier om samfund og sprog*, oversat af Gunvor Boeberg Jensen, Gyldendal, København.

Halliday, M.A.K., 1970: *Language Structure and Language Function*, i Lyons, John, (ed), 1970: *New Horizons in Linguistics*, Penguin, Harmondsworth.

Hansen, Aage, 1967: *Moderne Dansk 1-3*, Grafisk Forlag, København.

Hansen, Erik, 1970: *Nogle problemer omkring "ordgrammatikken"*, i *NyS 1*, Akademisk Forlag, København.

Hansen, Erik, 1970: *Sætningsskema og verbalskema*, i *NyS 2*, Akademisk Forlag, København.

Hansen, Erik 1974: *Der-konstruktioner*, i *Festskrift til Kr. Hald*, Akademisk Forlag, København.

Hansen, Erik 1977: *Dæmonernes Port*, Hans Reitzel, København.

Hansen, Erik 1983: *Det Pleonastiske At*, i *Danske Studier 78*, Akademisk Forlag, København.

Hansen, Erik, & Jørn Lund, 1983: *Sæt tryk på. Syntaktisk tryk i dansk*, Lærerforeningernes Materialeudvalg, København.

Harder, Peter, & Christian Kock, 1976: *The Theory of Presupposition Failure, Travaus du cercle linguistique de Copenhague vol XVII*, Akademisk forlag, København,

Hastrup, Thure, 1976: *Græsk og romersk talekunst fra Korax til Quintilian*, København.

Heltoft, Lars, 1986: *Topologi og syntax. En revision af Paul Diderichsens sætningsskema*, i *NyS 16-17*, Akademisk Forlag København.

Henriksen, Aage, og Erik Hansen, 1968: *Brevveksling*, i *Kritik nr.6*, Fremad, København, side 21-45.

Hermann, Jesper, 1979: *På nedtur med Bühler som eksempel*, i Karen Risager og Niels Haastrup (red), 1979: *Om anvendelsen af sprogvidenskabelig viden i erhvervsfunktioner uden for skolesystemet. Rapport fra den 4. studiekonference i nydansk grammatik og sprogbeskrivelse*, Roskilde.

Hjelmslev, Louis, (1945) 1963: *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*, København.

Hjelmslev, Louis, 1970: *La stratification du langage*, i Hjelmslev, Louis, 1970: *Essais linguistique. vol I, Travaux du cercle linguistique de Copenhague, vol XII*, Akademmisk Forlag, Kbh.

Hofstadter, Douglas R., (1979) 1980: *Gödel, Escher, Bach: an Eternal Golden Braid*,

Vintage Books, New York.

Horn, Laurence R., 1984: *Towards a new taxonomy for pragmatic inference: Q-based and R-based implicature*, in Schiffrin, Deborah, 1984: *Meaning, Form, and Use in Context: Linguistic Applications*, Georgtown University Press, Georgtown.

Husted, Jørgen: *Frege*, i Lübcke, Poul, (red), 1982: *Vor tids Filosofi*, Politikens Forlag, København.

Hymes, Dell H., 1972: *The Ethnography of Speaking*, i Fishman, Joshua A. (ed), 1972: *Readings in the Sociology of Language*, Mouton, The Hague.

JJJ

Jacobsen, Erling, 1984: *De psykiske grundprocesser*, Centrum, København.

Jakobson, Roman, (1960) 1967: *Lingvistik og poetik*, i *Vindrosen 14. årg. nr. 7*, oversat af N.E.Wille.

Jakobson, Roman, 1975: *The linguistic problems of aphasia*, i Jakobson, Roman, & Morris Halle, 1975: *Fundamentals of Language*, The Hague.

Jensen, Henning V., og Ole Togeby, 1981: *Brug sproget! Om skriftlig fremstilling. Teori - analyse - praksis*, Hans Reitzel, København,

Jin, Koichi, 1975: *En danskstuderendes møje og glæde, Mål & Mæle 1,4*, Viborg.

Johansen, Jørgen Dines, 1977: *Psykoanalyse, litteraturteori, tekstteori, II Kommentar*, Borgens, København

Johansen, Jørgen Dines, 19??: *Forsøg på en systematisering af vurderingskriterier for skønlitterære tekster*, i Johansen, Jørgen Dines, og Erik Nielsen: *Litterær værdi og vurdering*, Odense Universitetsforlag, Odense.

Johansen, Jørgen Dines, 1983: *Sémiotique et pragmatique universelle*, duplikeret manuskript.

Johansen, Jørgen Dines, 1984?: *Prolegomena to a Semiotic Theory of Text Interpretation*, udkommer senere,

Johnson-Laird, P.N., 1983: *Mental Models*, Cambridge Univarsity Press, Cambridge, GB.

Jørgensen, Jørgen, 1963: *Indledningen til logikken og metodelæren*, København.

KKK

Kallmeyer, Klein, Meyer-Hermann, Netzer, Siebert, 1974: *Lektürekolleg zur Textlinguistik, Band 1: Einführung*, Frankfurt am Main.

Kamlah, Vilhelm, & Paul Lorenzen, 1973: *Logische Propädeutik*, Mannheim.

Kant, Immanuel, (1781), 1966: *Kritik af den rene fornuft, med indledning, oversættelse og noter af Justus Hartnack*, Berlingske Forlag, København.

Katlev, Jan, 1975: *Substansbegrebet hos Hjelmslev* i *Papir nr. 3*, Kbh.

Kempson, Ruth M., 1975: *Presupposition and the Delimitation of Semantics*, Cambridge University Press, Cambridge.

Kempson, Ruth M., 1977: *Semantic Theory*, Cambridge Textbooks in Linguistics,

Cambridge.

Kempson, Ruth M., 1986: *Ambiguity and the semantics-pragmatics destinction*, i Travis, C. (ed), 1986: *Meaning & Interpretation*, Blackwell, Oxford.

Kiparsky & Kiparsky, 1968: *Fact*, i Bierwich and Heidilph, 197?: *Recent Advances in Linguistics*, Mouton.

Klaus, Georg, 1969: *Semiotik und Erkenntnistheorie*, München.

Klaus, Georg, & Manfred Buhr, (1964) 1972: *Philosophisches Wörterbuch*, VEB, Leipzig.

Koch, Wolfgang, Inger Rosengren & Manfred Schonebohm, 1978: *Sprachhandlungsstruktur des Textes, FAK 1*, Lund.

Koch, Wolfgang, Inger Rosengren & Manfred Schonebohm, 1979: *Analyse fachsprachliche Texte - Vorstudie, FAK 2*, Lund,

Koch, Wolfgang, Inger Rosengren & Manfred Schonebohm, 1980: *Die Textanalyse im Projekt "Fach-sprachliche Kommunikation", FAK 3*, Lund

Kock, Christian, 1979: *Principles of temporal form*, i *PTL, 1979: A Journal for Descriptive Poetics and Theory of Literature 4*, Mouton, The Hague, p. 267-284.

Koefoed, H. A., 1968: *Sprog og sprogvidenskab*, København.

Kristiansen, Marianne, 1980: *De stille piger. Mindreværd, selvværd - pigefrigørende pædagogik*, i *kontext -socialistisk magasin*, Alternative læreprocesser, Kbh, s. 86-140.

Källgren, Gunnel, 1979: *Innehåll i text*, Studentlitteratur, Lund.

Kärgel, Herbert, u.A., 1981: *Sprache und Praxis*, Leipzig.

LLL

Labov, William, & Joshua Waletzsky, 1967: *Narrative Analysis, Oral Versions of Personal Experience*, i Helm, June, (ed), 1967: *Essays on the Verbal and Visual Arts*, Seattle.

Labov, W., 1972: *The Study of Language in its Social Context*, i Giglioli, P. P., 1972: *Language and Social Context*, Penguin, Harmondsworth.

Lacan, Jacques, 1973: *Om psykosens subjekt*, i Lacan, Jacques, 1973: *Det ubevidste sprog. Psykoanalytiske skrifter*, udvalgt og oversat af Per Aage Brandt, Michael Buchwald, Britta Kragh, Ole Andkjær Olsen og Jørgen Mønster Pedersen, Rhodos.

Lakoff, G., 1971: *On generative Semantics*, i Steinberg and Jakobowits (eds) 1971: *Semantics*, Cambridge, Mass.

Lakoff, George and Mark Johnson, 1980: *Metaphors We Live By*, The University of Chicago Press, Chicago.

Laplanche, Jean, 1983: *Sproget og det ubevidste*, i *Kultur og klasse nr. 47*, 12. årgang nr. 2, Akademisk forlag.

Larsen, Peter Harms, 1971: *Infinitiv og ledsætning som subjekt i moderne dansk*, i *NyS 3*, Akademisk Forlag, København.

Larsson, Kent, 1979: *Modeller och metoder i Textlingvistiken*, Lund.

Lausberg, Heinrich, 1963: *Elemente der literarischen Rhetorik*, Regensburg.
Leech, Geoffrey, 1969: *Towards a Semantic Description of English*, Longmans, London.
Leech, Geoffrey, (1974) 1983: *Semantics*, Penguin, Harmondsworth.
Levin, Poul, 1968: *Semantik*, Munksgård, Kbh.
Levinson, Stephen C., 1983: *Pragmatics*, Cambridge University Press, Cambridge.
Lindhardt, Jan, 1975: *Retorik*, Berlingske Forlag, København.
Lundqvist, Lita, 1980: *La cohérence textuelle*, København.
Lundqvist, Lita, 1983: *L'analyse textuelle*, Paris.
Lyons, John, 1977: *Semantics 1-2*, Cambridge University Press, Cambridge.

MMM
Malmberg, Bertil, 1965: *Sproget og mennesket*, København.
Marfurt, Bernhard, 1977: *Textsorte Witz*, Tübingen.
Martinet, André, 1960: *Élements de linguistique générale*, Librairie Armand Colin, Paris.
Marx, Karl, (1857-58) 1974: *Grundrids. Til kritikken af den politiske økonomi (Råudkast)*, oversat af Mihail Larsen og Hans-Jørgen Schanz, Modtryk, Århus.
Mikkelsen, Kristian, (1911) 1975: *Dansk Ordføjningslære*, Hans Reitzel København.
Morris, Charles, 1946: *Signs, Language and Behavior*, New York.

NNN
Nielsen, Niels Åge, 1975: *Om anvendelsen af to forskellige modeller på dansk sætningsbygning*, i *At færdes i sproget, Dansk sprognævns skrifter nr. 9*, Kbh.
Næss, Arne, (1961) 1971: *En del elementære logiske emner*, Universitetsforlaget, Oslo.
Næss, Arne, 1963: *Filosofiens historie I-III*, København.
Næss, Arne, 1973: *Vor tids filosoffer*, København.
Nøjgaard, Morten, 1977: *Litteraturens Univers. Indføring i tekstanalyse*, Odense Universitetsforlag, Odense.

OOO
Ogden & Richards, 1956: *The Meaning of Meaning*, London.
Olsen, Ole Andkjær, 1983: *Omkring Lacan/Laplanche-kontroversen. Introduktion til Jean Laplanche: Sproget og det ubevidste*, i *Kultur og klasse, nr. 47*, 12. årgang nr. 3, side 18ff.

PPP
Partee, B. H., 1984: *Compositionality*, i Landman, Fred, & Frank Veltman (eds): *Varieties of Formal Semantics*, Dordrecht.
Peirce, Ch.S. 1958: *Selected Writings*, ed. by Philip P. Wieder.

Piaget, Jean, 1952: *Essai sur les transformations des opérations logiques*, Paris.
Piaget, Jean, 1969: *Logique et conaissance scientifique*, Encyclopédie de la Pléade, vol XXII (avec le concours de 19 auteurs), Paris.
Piaget, Jean, (1964) 1971: *Barnets psykiske udvikling*, København.
Piaget, Jean, (1968) 1972: *Strukturalismen*, København.
Piaget, Jean, (1947) 1973: *Intelligensens psykologi*, oversat af Vibeke og Victor Bloch, Hans Reitzel, København.

RRR
Reichenbach, Hans, 1947: *Elements of Symbolic Logic*, Free Press, New York.
Rosch, Eleanor, C.B. Mervis, W.D.Gray, D.M.Johnson and P. Boyes-Bream, 1976: *Basic Objects in Natural Categories*, i *Cognitive Psychology 8*, p. 382-439.
Ross, Alf, 1966: *Om ret og retfærdighed*, København.
Ross, J.R., 1970: *On Declarative Sentences*, i Jacobs/Rosenbaum (eds), 1970: *Readings in English Transformational Grammar*, Waltham, Mass.
Rumelhart, David E., 1975: *Notes on a schema for stories*, i Bobrow, Daniel G. & Anna Collins, 1975: *Representation and Understanding*, New York.
Rumelhart, David E., 1979: *Some Problems with the Notion of Literal Meanings* i Ortony, Andrew, 1979: *Metaphor and Thought*, Cambridge University Press, Cambridge, Mass.
Ruus, Hanne, 1979: *Sproglig betydningsanalyse*, i *NyS 10-11*, 1979, Akademisk Forlag, Kbh.

SSS
Saussure, Ferdinand de, (1916) 1970: *Lingvistikkens objekt (Cours de Linguistique Générale)*, da. overs. i Peter Madsen: *Strukturalisme, en antologi*, København.
Schaff, Adam: *Unscharfe Ausdrücke und die Grenzen ihrer Präzisierung*, i Schaff, Adam, 1968: *Essays über die Philosophie der Sprache*, Europäische Verlagsanstalt, Frankfurt am Main.
Schmidt, Siegfried, 1971: *"Text" und "Geschichte" als Fundierungskategorien*, i Schmidt, Siegfried, 1976: *Texttheorie*, München.
Searle, John R., 1969, *Speech Acts*, Cambridge University Press, Cambridge, Mass.
Searle, John R., 1971: *What Is a Speech Act*, i Searle, J.R. (ed), 1971: *The Philosophy of Language*, Oxford University Press, Oxford.
Searle, John R., 1976: *A classification of illocutionary acts* i *Language in Society vol 5*, 1976, Cambridge University Press, Cambridge.
Searle, J.R., 1979: *Expression and meaning*, Cambridge University Press, Mass.
Searle, John, 1984: *Minds, Brains and Science. The 1984 Reith lectures*, BBC, London.
Sgal, Petr, Eva Hajivšová & Eva Benešová, 1973: *Topic, Focus and Generative Semantics*, Scriptor, Kronberg.

Shannon, Claude E., (1949) 1969: *The Mathematical Theory of Communication*, Urbana.

Spang-Hanssen, Ebbe, 1965: *Erasmus Montanus og naturvidenskaben*, G.E.C. Gad, København.

Sperber, Dan, and Deirdre Wilson, 1986: *Relevance*, Blackwell, Oxford.

Stempel, Wolf Dieter, (Hrsg), 1971: *Beiträge zur Textlinguistik*, München.

Stockwell, Schachter & Partee, 1973: *The Major Syntactic Structures of English*, Holt, Rinehart and Winston, New York.

TTT

Timpanaro, Sebastiano, (1974) (1976) 1985: *The Freudian Slip*, Verso paperback, Thetford, Norfolk.

Togeby, Ole, 1973: *Hvis det går galt bliver du ikke alene! Om den pragmatiske beskrivelse af sproghandlinger*, i *Kritik 26*, 1973, København.

Togeby, Ole, 1975: *RO, Mål & Mæle 2. årg. nr. 3*, Kbh.

Togeby, Ole, 1977: *Om sprog*, Hans Reitzel, København.

Togeby, Ole, 1978: *Er planken høj eller lang? Metodiske og teoretiske problemer i den semantiske beskrivelse*, i Kirsten Gregersen (ed), 1979: *Papers from the Fourth Scandinavian Conference of linguistics, Hindsgavl january 6-8, 1978*, Odense.

Togeby, Ole, 1979: *Nok*, i *Mål og Mæle 6. årg. nr. 3*, Kbh.

Togeby, Ole, 1979: *Theories of Narrative in Textlinguistics*, i Pettersson, T., 1979: *Papers from the Fifth Scandinavian Conference of Linguistics, Frostavallen, Part 1*, Stockholm, p. 337-352.

Togeby, Ole, 1979: *Men hva' med kongen? Om tekstlingvistisk analyse* i Andersen, John Edelsgaard, og Lars Heltoft (red), 1979: *NyS 10-11, Sprogteori og tekstanalyse*, Akademisk Forlag, København.

Togeby, Ole, 1980: *En generisk ordarbejder*, i Haberland, Hartmut, Karen Risager og Ulf Teleman, 1980: *Hverdagsskrift*, RUC, Roskilde.

Togeby, Ole, 1980: *Negation and Aspect*, i Hovdhaugen (ed), 1980: *The Nordic Languages and Modern Linguistics. Proceedings of the Fourth International Conference of Nordic and General Linguistics in Oslo 1980*, Universitetsforlaget, Oslo.

Togeby, Ole, 1981: *Locutopia, eller: frigørelsen i den ideale talesituation*, i Holst, Lisbet, Jørgen, Bo Hakon, Jens Anker Jørgensen, Jan sand Sørensen, 1981: *Frigørelse, humaniora, digtning og sprog. Tilegnet Aage Henriksen.*

Togeby, Ole, 1982: *The Structure of the News Story*, i Fretheim, T. & L. Hellan: *Papers from the Sixth Scandinavian Conference of Linguistics, Røros*, Oslo, p. 236-246.

Togeby, Ole, 1983: *The Structure of the Joke*, i Karlsson, Fred, (ed), 1983: *Papers from the Seventh Scandinavian Conference of Linguistics, Hannasaari, 1982*,

University of Helsinki, Department of General Linguistics. Publications No. 9, Helsinki.

Togeby, Ole, 1984: *Teksten er skabt af mennesket - om hermeneutisk tekstvidenskab i Skandinavien*, i Ringgaard, K., (ed) 1984: *The Nordic Languages and Modern Linguistics 5. Proceedings of the Fifth International Conference of Nordic Languages and Modern Linguistics in Århus 27/6-1/7 1983*, Nordisk Institut, Aarhus Universitet, Århus.

Togeby, Ole, 1985: *Frames, scripts, scenarios - og - topoi*, i Rørbech, Lone og Peder Skyum Nielsen, 1985: *Retorisk Festskrift*, Dafolo, Skjern.

Togeby, Ole, 1985: *Kvinder siger selvfølgelig mest, sagde manden*, Hans Reitzel, København.

Togeby, Ole, 1986: *"Steder" i bevidsthedens landskab - grene på ideernes træ. Om at finde stof til at belyse en sag*, Gyldendal, København.

Togeby, Ole, 1986: *Sprogbog. Grundbog i sprogundervisning*, Dansklærerforeningen, København.

Toulmin, Stephen, (1958) 1969: *The Uses of Argument*, Cambridge University Press, Cambridge.

VWVW

Watzlawick, Paul, Janet Helmick Beavin and Don D. Jackson, 1968: *Pragmatics of Human Communication. A Study of Interactional Patterns, Pathologies and Paradoxes*, Faber and Faber, London.

Watzlawick, Paul, John H. Weakland & Richard Fish, 1974: *Change. Principles of Problem Formation and Problem Resolution*, Norton & Co., New York.

Watzlawick, Paul, 1978: *The Language of Change. Elements of Therapeutic Communication*, Basic Books, New York

Wendler, Zeno, 1968: *Adjectives and Nominalizations (Papers on Formal Linguistics Nr. 5)*, Mouton, The Hague.

Vennemann, Theo, 1972: *Explanation in Syntax*, i Kimball, John P., (ed), 1972: *Syntax and Semantics, vol 2.*, Seminar Press, New York.

Wentzel, Knud, 1981: *Tekstens metode. Ét synspunkt på litterære og praktiske tekster*, Gyldendal, København.

Werlich, Egon, 1975: *Typologie der Texte*, UTB, Heidelberg.

Werlich, Egon, 1976: *A Text Grammar of English*, UTB, Heidelberg.

Whorf, Benjamin Lee, (1942): *Language, Mind, and Reality*, i Whorf, Benjamin Lee, (1956) 1971: *Language, Thought, and Reality*. Edited and with an introduction by John B. Carroll, The MIT Press, Cambridge, Mass.

Wiegand, H.E., 1973: *Leksikalische Strukturen II*, i *Funk-Kolleg Sprache II*, Fischer Verlag, Frankfurt am Main.

Vikner, Carl, 1973: *Quelque réflexions sur les phrases clivées en français moderne, Rids nr. 12*, Romansk Institut i København.

Wilden, Anthony, 1972: *System and Structure. Essays in Communication and Exchange*. Tavistock Publications, London.

Wilden, Anthony G. (1966) 1977: *Signifiant'ens fortrængning - Freud, Signorelli og Lacan*, i Johansen, Jørgen Dines (red): *Psykoanalyse, litteratur, tekstteori. Tradition og perspektiver, bd.I*, Borgen, Kbh.

Wildgen, Wolfgang, 1985: *Archetypensemantik. Grundlage für eine dynamische Semantik auf der Basis der Katastrophentheorie*, Gunter Narr Verlag, Tübingen.

Wilks, Yorick, 1975: *A Preferential, Pattern Seeking Semantics for Natural Language Inference*, i *Artificial Intelligence 6*, 1975, p. 53-74, Amsterdam.

Wittgenstein, Ludwig, (1958) 1971: *Filosofiske undersøgelser*, oversat af Jes Barsøe Adolphsen og Lennart Nørreklit, Munksgaard, København.

Wiwel, H.G., 1901: *Synspunkter for dansk sproglære*, Det nordiske Forlag, København.

Woodcock, Alexander, and Monte Davis, (1978) 1985: *Catastophe Theory*, Penguin Books, Harmondsworth,

Wunderlich, Dieter, 1974: *Grundlagen der Linguistik*, Rowohlt, Reinbek bei Hamburg.

SUMMARY IN ENGLISH

I. The pentagrammatical theory. A. The model

§ 1-2. *Praxt, pragmatic text theory*, is a book about texts and text interpretation. Essential to the description of texts is the assumption that a text is not an object which can be recognized in physical or mental space, but a historical event in time in which the communication partners, **the sender** and **the receiver**, communicate about **a state of affairs**, through **a channel**, using **a sign system** (a language). The communicative event involves five and only five **FACTORS**: sender, receiver, state of affairs, channel and sign system.

The text event has one **FUNCTION** corresponding to each of the factors: The text is an **expression** of the intentions and attitudes of the sender, a **proposition** concerning the state of affairs, **information** for the receiver, **contact** through the channel, and **use** of the language. Every text has all five functions at the same time. Because a text is not only a perceivable object, but a social event, it is constituted by rules, shared by the communication partners, for the way in which behaviour counts as a social act in the community. It is possible to identify one type of **CONSTITUTIVE RULE** for each function: as an expression of the sender's intentions and attitudes the text must be **sincere;** as a proposition concerning the state of affairs it must be **true;** as information for the receiver it has to be **relevant;** as contact through the channel it must be **regular** and **fair,** and as use of the sign system it must be **correct** and **comprehensible.** (Notice: the lexical rules stating that linguistic forms have certain meanings are not constitutive; the comprehensibility rule is a constitutive superrule.) The text only counts as a text if it is in accordance with all five types of rules simultaneously. If the sender breaks just one of the five types of constitutive rules the whole text counts as a failure.

§ 3. The pragmatic text theory describes how five types of **COMPONENTS** in the communicative event are organized according to **PRINCIPLES**: The **sentence,** the unit of language use, is constituted by the principles of **dependency** and **isotopy** to establish associations regarding form and meaning. The **style** of the text is organized by the principles of **concord** and **contiguity** to reflect the sender's attitude towards the receiver. The **motif** is the state of affairs as seen from the perspective of the sender in accord with the principles of **isomorphy** and **consistency**; the **composition** of the text in a **hierarchy** of **connections** of text elements is informative for the receiver; and by **consensus** and **constituency** the text counts as a social **act** inside the framework of the institutions of society. In all texts all five types of components can be found, and all texts will be organized in accordance with all ten organizational principles.

A text is a **REPRESENTATION** of something else, viz. of the five factors of which it is a product; in the text there is a representation of each of the factors in the

communication situation: the **narrator** is the representation of the sender, the **mental model** of the state of affairs, the **addressee** of the receiver, and the **text type** of the channel. I will call the representation of the sign system the **theme,** because the word forms in the text only acquire their meanings from the thematic context, the so-called isotopy of the text.

I. The pentagrammatical theory. B. Other models

§ 4. A text is defined as an actualized communication act which simultaneously involves correct and comprehensible use of one sign system (i.e. concatenation of signs from a system of signs, each of which has form and meaning), sincere expression of one intention on the part of the sender, a true and coherent statement of one state of affairs, relevant information with respect to one interest of the receiver, and regular and fair contact through one channel.

§ 5. Other text models are compared with this five-dimensional text model. The linguistic theory of meaning is viewed as a two-dimensional text model with a **form** (expression) and **meaning** (content). The glossematic twofold distinction between expression and content and between **form** and **substance** makes up a four-part model which is not directly comparable with the factors in the pragmatic model, but which correspond to 'state of affairs', 'mental model', 'sentence', and 'sign system'.

§ 6. **The concept of sign** is defined as a relational product of the relations between the sign token, the sign type, the concept and the referent. The relation between sign type and concept is established by a common 'tone of feeling' in the minds of the communicators, corresponding to the isotopy in the text.

§ 7-8. Halliday's **theory** is viewed as a three-dimensional text model with a description of 'the language user', 'the state of affairs' and 'the language', and Bühler's **theory** is viewed as another three-dimensional model with a description of 'the sender', 'the receiver' and 'the state of affairs'. Compared to the pragmatic model, they both lack a description of two factors involved in the communication situation.

§ 9. **Habermas'** theory of universal pragmatics has greatly influenced my pragmatic text model; my description of speech acts and rules derives from Habermas; but his four-dimensional model is criticized for not distinguishing between 'the generalized other', as a role in any communication situation and **the actual receiver** who is a person with well-defined interests and desires, and for whom the text is or is not **relevant**. (Habermas calls the generalized other *the receiver* and the principle *the relevance rule*, but I have described it as **the channel** and the rule of **fairness**, defined as a technical and social arrangement which makes a fair communication event possible)

§ 10. **Grice's maxims** are compared with the rules in the pragmatic model; the influence is obvious but, contrary to Habermas, Grice lacks the rule of fairness and regularity, and two of his maxims (quantity and relation) are considered as part of the rule of relevance in the pragmatic model.

§ 11. **Shannon's** original **mathematical theory of communication** is viewed as a five-dimensional text theory; information used by humans is in a way the opposite of the mathematical definition of information as entropy, viz. negentropy, systems, rules.

More interesting is **Bateson's biological systems theory** in which a text is viewed as an exchange between an **open system,** the text, an organism and its ecological supersystem, the context, the environment. Information or communication is not defined in terms of energy, but as an evolution or process involving the differences that make the difference - those which imply a **hierarchy of logical types.** The open system, the text, is described as a goal-seeking adaptive system, with still more complex levels of organization coded both digitally and analogically. In this study I will try to show how a text can be described in detail as an open system exchanging **negentropic information** with its environmental supersystem.

§ 12. Dines Johansen's five-dimensional text model, inspired by **Peirce,** should in principle be similar to my pragmatic model, but in fact it is far too complicated, and the dimensions or functions are not exemplified enough to be compared in detail with my text theory.

§ 13. **Roman Jakobson's** theory of the six functions of language is very much like my theory, although the terminology is very different; the idea of factors and functions derives from Jakobson. He deals with a sixth function, **the poetic function,** in which the text is focused on itself. I argue that this poetic function is not a function on the same level as the other functions, but rather a sort of meta-function having impact on the quality of the other functions, primarily by projecting the principle of equivalence from the axis of selection to the axis of combination, selection and combination being the two fundamental processes involved in the use of a sign system in communication.

§ 14. **Dell Hymes** and **Beaugrande and Dressler** have proposed seven-dimensional models. The second theory describes seven standards for textuality: cohesion, coherence, intentionality, acceptability, informativity, situationality and intertextuality. I argue that 'acceptability' and 'informativity' are two aspects of 'relevance', since both 'acceptability' and 'informativity' are defined by their relation to the 'receiver', and that 'situationality' and 'intertextuality' are two types of 'regularity' (fairness) since both 'situationality' and 'intertextuality' are defined by their relation to the 'channel'.

II. The function of use. A. Grammar

§ 15. The function of the text in relation to the system of signs (the language) is a **function of use;** the system of signs is used by communicators to establish a connection between form and meaning. This process of interpretation of form as meaning is divided into two different types of processes: **sequential, digital (discrete) processes**

which give meaning to the signs in closed paradigms, grammatical morphemes; and **holistic, analogical processes** which give meaning to the signs in open paradigms, semantic morphemes. Grammar only deals with the grammatical morphemes.

§ 16. The rules for the interpretation of grammatical morphemes stipulate how to interpret words belonging to different word classes when they are combined, i.e. the meaning of their mutual relations of dependency and order (precedence). While the semantical morphemes describe 'objects' and 'relations' in the situation to which reference is made, **grammatical morphemes make the reference,** i.e. make it possible for the language user to identify the situation referred to in time and space, the objects and the relations which are described by the text.

The following **word classes** are defined by their type of endings, their syntactic possibilities and their function in the interpretation process: nouns, verbs, adjectives, pronouns, prepositions, manner adverbials, relational adverbials, attitude adverbials, operators, particles, numerals, and conjunctions.

§ 17. **The sentence** is defined as a structure of dependent words and phrases: it is constituted by the relation of nexus (mutual dependency) between subject and verb phrase, and in some cases an attitude adverb. The noun phrase consists of a noun as the head and adjectives, determiners, genitives and adverbials as dependent entities. And the verb phrase consists of a finite (auxiliary) verb as the head and infinite verbs (main verbs), operators, relational adverbs, manner adverbs and objects as the dependent constituents.

§ 18. The syntax of a Danish sentence is described by a set of procedural rules, stipulating how it is possible, reading the (surface) sentence from left to right, to construct the hierarchical dependency structure of the sentence and in this way interpret the information coded in the order of the grammatical morphemes.

The procedural rules are a set of **rewriting rules** with a left hand side consisting of only one non-terminal symbol, an arrow indicating 'consists of' or 'is constituted by', and a right hand side consisting of a list of at least one non-optional symbol and other non-terminal or terminal symbols, marked for optionality by '^ ', for iterativity by ' " ' and with the sign ';' indicating 'either...or'. The terminal symbols in the 'generation' of analysis trees are word classes or word forms. Thus *A --> ^ B;C D ^E"* means that the constituent A consists of an optional constituent: either B or C, dependent on D, of the obligatory D, and of a number of optional E's dependent on D, in this order. A coordinated construction with an indefinite number of constituents of identical type can be analyzed and described by the following set of **recursive rules:**

i)	**X --> X ^ coo**	*coo* = coordination construction
ii)	**coo --> ^ com con X**	*com* = comma construction
iii)	**com --> ^ com , X**	*con* = conjunction
iv)	**con --> *and;or;but***	*X* = variable

The analysis can be shown in a tree diagram:

```
                    np = X
        ____________|____________
        X = np                  ^ coo
        |          ______________|______________
        |          ^ com              con        X = np
        |     _____|_________         |          |
        |     ,       X = np          |          |
        |     |       |               |          |
        Peter ,       Paul            and        Mary
```

Note that this type of rule can be constructed such that it only permits the correct trees of a given sentence, in an analysis, even though it can generate unacceptable examples in a synthesis of sentences. I think it is fair to assume that the human brain does the same: it assigns the best meaning to a sentence even though it is not in accordance with the norms.

§ 19. **The topic** is the piece of information which the sentence is about, and it is marked as the first constituent of the sentence. **The focus** is the most salient piece of information i.e. the constituent which falls inside the scope of the negation; the focus falls on the last argument og the sentence or on the verb; circumstantials are not focused.

i)	**sentence --> ^circ;n;ma;iv(=topic) s ^circ**	*ra* = relational adverb
ii)	**circ --> ^ra;aa;s;vai;*hv* ^circ**	*aa* = attitude adverb
iii)	**s --> cont1 ^ma(=focus1)**	*s* = sentential clause
iv)	**cont1 --> cont2 ^obj(=focus2)**	*n* = noun phrase
v)	**cont2 --> nex ^sa ^iv"(=focus3)**	*ma* = manner adverb
vi)	**nex --> ^vf ^k ^at subj ^fv**	*iv* = construction with
vii)	**obj --> ^n n;s;vai**	infinite verbs

vai = infinitive with *at*, *hv* = *wh*-word, *vf* = finite verb, *k* = conjunction, *nex* = the nucleus of the clause with subject and verb, *obj* = objects, *a* = adverb, *subj* = subject, *fv* = cunstruction with an adverb and a finite verb, *sa* = sentence adverb, *circ* = circumstantial constituent, *cont* = content part of the clause

§ 20. **The reality value** of the sentence can be interpreted from the following features of order and dependency: *yes-no* questions from structures with the finite verb as the first constituent, **vf1**, *wh*-questions from topicalized *wh*-word, imperatives from the finite verb in imperative (in the subject slot if there is no other subject in the sentence). Subordinate clauses, with undecided reality value, are marked by subordinating conjunctions, the particle *at*, by a *wh*-word, or by the words *som* and *der*, and no topic, and adverbs on **a1**-position.

§ 21-22. Auxiliaries and modal verbs followed by infinitives (without *at*), or present or past participles, which only indicate a time value or modal value with reference to the main verb in the clause, are described by the rewriting rule for 'rows of verbs', rule ix:

viii)	**fv --> ^a vf**	*a* = adverbs, *if* = infinite function verbs
ix)	**iv --> ^if" ^obj(=vob) ^ma v;ptl;p"(=vp)**	*iv* = infinite verb, *ptl* = (verbal) particle
x)	**vai --> ^a *at* vi ^obj ^ma ^sit**	*p* = preposition, vp = verbal particles or main verb, *v* = mainverb, infinite form.

Mediated objects are described by rule ix which stipulates that a main verb + object + particles or prepositions can take objects, e.g.: *han havde tillid til hende* ('he had confidence in her').

Rule x for 'chains of verbs' describes main verbs followed by objects or other main verbs in the infinitive (with *at*) as stating the relation in time between two predicates.

Infinitives (with *at*) and subordinate clauses are described in the rules as generated by **t, subj, a, obj** or **circ**, but at the same time internally ordered in a new scheme like the scheme of the constituent **s.**

§ 23. The grammar is completed by the following rules for noun phrases:

xi)	**subj --> ^*at* n;*hvem;som;der*;bv;vai;s**
xii)	**n --> ^kv ^det ^b subst ^s;exp ^n;b(=app)**
xiii)	**exp --> ptl ^n ^sit**
xiv)	**b --> ^n ^ra ^exp ^gr adj ^s;exp"**

bv = verb in imperative, *kv* = quantifier, *det* = determinator, *b* = adjectival phrase, *gr* = degree adverbial, *adj* = adjective, *exp* = constituents which anaphorically explicate something, *app* = apposition.

The whole grammar can be illustrated by a tree diagram:

```
                sentence
                |
^topic                                          s                    ^circ
 |                                              |                     |
 |                                  cont1                ^focus1     |
 |                                                          ^ma      |
 |                    cont2                       ^focus2   |       |
 |                                                ^obj      |       |
 |          nex                  ^sa     ^focus3   |       |   aa;
 |                                |        ^iv"     |       |   ra;
 |^vf  ^k  subj    ^fv            |          |      |   vai;  |   s;§
 | |  § |                  #     |   at     |      |   s;    |  vain
tvf1 / k ^at  n1 ^a1 vf2 / ^ls ^a2 / ^if" ^vob ^ma1 vp"^n2  n3   ma2 circ
```

```
såhavde        hun                ikke   haft tillid   til      ham     alligevel
               Peter  gav                                        hunden
                                                                      et ben
               det    er                                              klart §
        §:  at duikke skal                                  fortryde
derfor
 opfordrede    hun                            Peter        til       #
                                  #:  straks at holde       op med   drilleriet
```

In a simplified form for pedagogical purposes the grammar can be illustrated by the following scheme:

```
topic||    clause                                          || circumstantial
     || nexus                | adv |focus                  || extension
t    || v1|k|n1 |a1 |v2 |  a2 |vi |vob |vp | n2 | n3 | ma || sit
```

§ 24. The ordering of the adverbs is described by the following rules:

xv) **a --> ^a aa;ra;oa** *oa* = operator adverbial
xvi) **ma --> ^ra ^exp ^gr ma ^s;exp"**
xvii) **ra --> s;pp;ra**
xviii) **pp --> p n**

II. The function of use. B. Semantics

§ 25. Semantics deals with the meaning of the semantic morphemes, with the meaning of the whole sentence (the proposition), and with the interpretation of the utterance. The content of an utterance is viewed as comprising **four levels of meaning:** 1) configuration of meaning components, semes, deep semantics, 2) word sense, the composition of semes to form a lexical meaning potential, and a communicated, disambiguated meaning, 3) meaning of the sentence, surface semantics, i.e. propositional content, composed of word senses, and 4) interpretation of an utterance, composition of propositions.

§ 26. On the level of semes (and phonemes) there is no relation between form and meaning. On the other levels there are, as a rule, both one-to-many and many-to-one relations between meaning and form, i.e. **homonymy, polysemy** and **synonymy.**

§ 27. The choice of the correct form, in text production, and the choice of the correct meaning, in interpretation, is determined on a given level by presumptions about the unit on the next higher level, e.g. the choice of the correct reading of a given word (the correct word sense) is determined by an assumtion concerning the sentence of which it is part.

The fact that the part can not be processed before the whole, and the whole not before its parts is a hermeneutic problem, but in actual communication this problem is solved by **isotopy** on the level of word sense, by the fact that senses of different words in the same text belong to the same domain of meaning; on the level of propositions it is solved by **relevance structure,** by the fact that the sentence structure reflects the background assumptions and presuppositions of the communicators; and on the level of the utterance it is solved by **isomorphy,** by the fact that the mental model of a fragment of the world constructed on the basis of the text, and the picture of the same fragment constructed by other means (memory, perception, reasoning) have the same structure.

§ 28. Because semantics describes mental processes, its empirical basis is tests, viz. to ask language users to make the adequate **intuitive metastatements** concerning the **semantic relations between two propositions**, viz. relations of autonomy, exclusion, equivalence, implication or paradox, and combinations thereof.

§ 29. From these metastatements about relations between propositions I define the following types of **sense relations** between word meanings: synonyms, hyponyms, supernyms, antonyms, cohyponyms (taxonomical oppositions), polar oppositions, relative oppositions, and hierarchical oppositions. Word senses are described by **meaning components**, or **semes** in the word, which are classified as antonymic semes, polar semes, relational semes, and taxonomical semes.

The only consistent method of description for semantic relations is the theory of semantic relations described in terms of **mathematical group theory.** Semantic relations are seen as elements in a group, with a neutral element (the identity relation), an associative 'adding' operation and inverse elements. The semantic relations are described as **operators** which change the meaning of one word into the meaning of another word within a closed set of words, e.g. the meaning of **man** is described as an O1&2GIRL, O1 being the MALE-FEMALE opposition, and O2 being the ADULT-CHILD opposition; a 'man' is a 'male adult girl', and a 'girl' a 'female child man'. In group theory the concept of symmetry can be defined precisely, and symmetry is found in many semantic fields, but only as a consequence of the delimitation of the field. If the set of words chosen for group theoretical semantic description is determined by their occurrence in a given text, the **symmetry** found in the set is a property of the **text,** not of the vocabulary of the language. Only in this formulation will the theory of semantic symmetry be in accordance with the idea that words only acquire meaning as a product of their isotopic relations to the communication context, and with the theory that the theme is the representation of language in the text (§ 3).

§ 30. A distinction is made between **the meaning of a lexical word**, which is a list of the meaning potentials of the word form, and **the meaning of the word uttered**, which is the sense among the possible senses of the lexical word which is actualized in a specific context and situation. Verification of the fact that the same word form actually has different meanings in different contexts can be found in the **zeugma-test** which says: If you coordinate two contexts of a word, and you get an absurdity, as in a zeugma, the word is polysemous and has two senses; e.g. *What is the highest, the Tower of London or the high C?* The word *high* has (at least) two senses.

§ 31. As regards semes as parts of lexical words, a distinction is made between **parallel semes,** components of the sense of the word in any context, and **divergent semes**, which are semes in the same polysemous (ambiguous) lexical word, but which are alternatives to each other when communicated, i.e. they are never actualized in the same context; divergent semes compete with each other in the process of **monosemiation** (disambiguation), which takes place during the production or interpretation of a text. The relation between two divergent semes of the same lexical word can be compared to the relation between figure and ground in the famous picture of either two faces, or a vase: they exclude each other even before the words are interpreted. The choice of which of two divergent semes will **dominate** in a given context depends on which one belongs to the same **isotopy** (semantic domain) as the (dominating) semes of the other words in the sentence, e.g. in the lexical word *high* the divergent seme DIMENSIONAL dominates over the other divergent seme FREQUENCY in the context a *high tower*, while FREQUENCY dominates over DIMENSIONAL in the context a *high tone*.

§ 32. The syntagmatic relations between semes are described as a network, called a **configuration of semes,** consisting of **terms** (binders, nominal operators and operands) of degree 0º, 1º or 2º, connected by **semes** (predicates) of arity 0, 1 or 2: Convergent semes have no argument and are redundant; semes not connected to any binder correspond to a feature of a word, property semes have one argument of 1º or 2º, relational semes have two arguments of 1º, and functional semes and cognitive semes have 2 arguments of 2º. Configurational networks of binders and semes take the shape of i, Y, I, L or T.

§ 33. On the level of surface **semantics** the structure of propositions is described in a categorial grammar; a **proposition** is constituted by **names,** nominal constituents, which refer to **entities** in (mental or physical) space, and **predicates,** which say (state) something about **properties** and **relations** between the entities referred to. The propositions are structured by operators of different kinds: **subordinators** and **logical operators,** which define subordinated propositions, **qualifiers** and **modifiers,** which define downgraded propositions like adjectivals and adverbials respectively.

§ 34. Five transformation rules describe one-to-many relations between deep semantics and surface semantics: Rule I states that in names only the topmost of features, i.e. of the qualifying predicates generated from i-configurations, is focused.

Rule II defines how I-configurations are transformed either into propositions with one or two arguments, or into names with qualifying relative clauses. Rule III says that L-configurations become either two coordinated propositions or one proposition downgraded as a qualifier or modifier in another. Rule IV says that convergent semes in Y-configurations can not be transformed to predicates but only to a feature in a word, and rule V defines how T-configurations are transformed either into a proposition with the first seme as the predicate and the other seme as the predicate in a proposition subordinated as a term (viz. as subject or object), or, synonymous with the first construction, into a proposition with the second seme as the predicate, and the first seme as predicate in a modifying downgraded proposition (i.e. as a semantic feature or an adverb).

§ 35. By the process of **lexical petrification** some semes, viz. those that refer to more lasting things, have, during the history of the language, become terms (nouns defined by grammatical morphemes of definiteness); and other semes, viz. those referring to more transient things, have become predicates (verbs, adjectives and adverbs with grammatical morphemes of tense). We have the petrified words *the boy ran*, but not **the run boyed.*

In every lexical word there will be an endless number of semes that are **latent** because they are convergent semes from a Y-configuration or downgraded semes from a T-configuration. In actualized texts some of the latent semes will be made manifest by isotopy with context words and create the coherence of the text. The utterance *He couldn't see without his glasses* makes the latent semes WITH THE EYES manifest as a coherence isotopy. But semes made manifest by coherence isotopy are cancelled by contrasting explicit semes in metaphors: *It is forbidden to see with the fingers (but permitted to touch with the eyes).*

§ 36. In nouns the parallel semes differentiate the word from its cohyponyms, the redundant semes characterize its sypernyms, and the latent semes describe the **encyclopedic properties** of the thing referred to. The number of latent semes made manifest by coherence isotopy depends on the **depth of intention** of the interlocutors. The process of making latent semes manifest is a holistic process which works along the lines of pars-pro-toto: if one seme is made manifest a whole bundle is made manifest too with their default value. If *But he has nothing on, the child said* is made manifest and explicit, this 'child' will have the default values for many dimensions: normal age, normal sex and so on. In other words, many people believe that is was a boy who said the words in *The Emperor's New Clothes*. The coherence isotopy in a text involves prototypes and natural categories. The prototypical 'bird' is a 'sparrow' because it is the species with most default values, not an 'ostrich'; and the natural category is 'bird' not 'animal' or 'sparrow', i.e. the concept in the middle of the hierarchy of abstraction, because it is the category having most distinctive parallel semes and most convergent semes.

§ 37. Convergent semes are organized either in **frames** for names or in frames for

predicates. **Names**, lexical units referring to entities, have frame slots for parts, perceptual features, purpose, function and perspective of the entity; they are typically noun phrases. Any (petrified) lexical word has a slot for **value connotations:** positive, negative or neutral. In **predicates**, lexical words referring to states and processes, the semes are organized in frames with slots for roles, phases, motor skills, perceptual features, causes, presuppositions, purposes and perspectives.Predicates occurring in propositions can be divided into STATES, PROCESSES and EVENTS, and their arguments can be divided into the following types: AGENT, OBJECT, EXPERIENCER, yielding a classificatory scheme for the proposition with 14 classes.

§ 38. Predicates are divided into descriptive adjectives, relative adjectives, predicates of change, of iteration, of causation, predicates with indirect objects, predicates of utterance, perception, psychological properties, evaluation, inverses, implicatives, transverses, factives and modals.

§ 39. When word senses are put together along the lines described in surface semantics, the **relevance structure,** i.e. the information value of each of the words, is expressed by syntactic linearization and thematization, the main rule being that presupposed information and information already mentioned precedes stated and focused information. Any parallel seme can be stated information while convergent semes are always presupposed information. Any choice made among the alternative possible and synonymous surface semantic transforms of the same deep semantic configuration implies information structure: the choice of lexicalization, the choice between the active and passive form of the verb, the choice between subordination and downgrading, the choice between a feature in a word and a qualifying downgraded proposition, all these choices imply different patterns of focus and presupposition.

§ 40. Interpretation of the utterance as a whole depends on the **isomorphy** between the structure of the mental model constructed from the propositions of the text and the structure of the world view arrived at by the communicators in ways other than by text interpretation. Consequently, the relation between **form and meaning** is neither arbitrary on the level of the sentence nor on the level of the text; form and meaning have to be isomorphic.

§ 41. In this chapter on semantics I propose a theory of **non-compositional meaning** of the utterance. The meaning of the whole utterance is not only a function of the meanings of its parts and the way they are syntactically combined, but also of the verbal context of the utterance, the situation in which the utterance is uttered, the intentions of the interlocutors, and of the the structure of the situation referred to by the utterance. This theory is called **the hypothesis of ecological-hermeneutic interpretation**. This theory of context sensitive meaning is described on four levels: the meaning components of lexical words depend on the **default** values of the slots in the frame of the concept, the sense of the actualized words depends on their **isotopy** with the sense of other words, the meaning of the sentence depends on the **relevance** of the utterance, viz. presuppositions and implicatures made by the interlocutors, and

the interpretation of the whole text depends on the **isomorphy** between the mental model made on the basis of the text and the world view held by the language user.

II. The function of use. C. Theme

§ 42-45. The theme of a text is defined by the monosemiation **process** of interpretation, determined by the **isotopy** of the text, and not - as the motif - dependent upon the entities referred to and the relations described in the text.

Theme interpretation is a process of **reduction** of the semantic variation of the text to a small number of basic dominating semantic oppositions; this reduction consists of the exclusion of irrelevant information (presupposing and implying propositions), selection of the basic information (the implied and presupposed propositions), generalization of features, and condensing of episodes. The theme is not a more abstract representation of the interpretation of the text than the motif; it is a representation of the interpretation of the text of another logical type, a metarepresentation in relation to the motif. If the state of affairs is compared to a landscape, the text can be viewed as the map, i.e. a representation, the motif as an alternative map, a map in another scale, and the theme as an index to the book of maps, i.e. a metarepresentation.

§ 44. Because of the general one-to-many relation between form and meaning on many levels, it is possible to find texts with **double isotopy,** two themes in competition and alternation with each other: jokes and short stories. By means of such double isotopy word senses and sentence meanings can be interpreted in two coherent ways, one of which is natural and easy to process, while the other reveals itself as the only possible one in the punch line of the text. Thus, jokes illustrate that the theme is not a representation of the state of affairs, but a representation of the role of language (the sign system) in the process of human orientation in reality by means of texts.

§ 45-47. **Metaphors** are not ornaments of style, but propositions in which the theme belongs to another domain in semantic space than the **motif.** In cases where no other forms fit, themes of orientation and ontology are communicated by motifs from another sphere, e.g. concepts of thought processes are communicated by words from the sphere of visual perception, concepts of psychological feelings from the sphere of tactile perception. Themes of ideology and values are communicated to receivers by motifs of analogical events as a kind of seduction; the words can only be understood if the values are accepted, e.g. 'war' described as either *a chess game* or as *a slaughter house*. Themes of theory and world view are communicated by motifs from other homological semantic domains, e.g. 'the new physical world view' is communicated by the motif of *holography*.

In all cases metaphors emphasize certain semantic features of the motif (the meaning of the words and sentences in the text), hide or reduce others, and restructure the con-

nection network between semes, creating a representation counter to the representation of the motif. Thus, text interpretation in general can be compared with walking into a river; you can walk into the same river, and you can not walk into the same river. So at the same time it is true that the same text form is never interpreted in exactly the same way, and that the entire language is a grave yard full of dead metaphors.

III. The propositional function A. Motif

§ 48. The **mental model** of the text is a representation of the **entities** to which reference is made by the names in the text, of the **relations** between the entities described by the predicates in the text, and of the **events** and **processes** in time and space, communicated by the cohesion established in the text by means of coreference. The analytical process of determining the motif consists of the construction of a mental model representing the state of affairs that is the topic of the text. The basis for construction of the mental model consists of the 16 intuitive metastatements about meaning relations between propositions.

§ 49. The **names** (and the predicates) in the text make it possible for the language user to identify things and objects in the state of affairs, to construct them as entities in the model, and also to construct as entities that which has metonymic relations to the things referred to: i.e. parts of wholes, wholes of parts, means of ends and ends of means, causes of effects and effects of causes etc., and to construct states and events made possible by the state of affairs referred to, and information made comprehensible by other previous pieces of information presupposed by it.

§ 50-51. The relations between the entities in the mental model are constructed from the **predicates** of the text (verbs, adjectives and adverbs). The mental model is thus a semantic network with entities representing objects directly or indirectly referred to by the text, and predicative connectors, semes representing relations described by or inferred from the text.

§ 52-53. The 16 intuitive metastatements of meaning relations between propositions presuppose that all concepts, when used for classification of the state of affairs, are organized according to a taxonomy, a classification system, and have **definitions,** i.e. are defined not only by prototypes and family resemblance, but also by **genus proximum et differentia specifica**. Concepts have both extension and intension and are ordered in hierarchies of sets of extension.

§ 54. Mental models are logically **consistent:** they do not comprise any representation of negated propositions or of logical connectors as alternation (*or*) or implication (-->); they consist of representations of all the propositions stated, presupposed, implied or inferred by the sentences in the text. Inference is possible **inductively**, moving from many cases of cause and effect to the existence of a **general principle** of implication, example: 'when Mary is hit, she often feels pain;

consequently: if people are hit, they feel pain'; **deductively** from causes (minor premise) and principles (major premise) to **necessary effects** (modus ponens), example: 'Mary was hit; if people are hit, they feel pain; consequently: Mary felt pain'; or from principles and no effects to no possible causes (modus tollens), example: 'If people are hit, they feel pain, Mary did not feel pain; consequently: she was not hit'; and **abductively** from effects and principles to possible **causes,** example: 'Mary feels pain, when people are hit they feel pain, consequently: Mary has possibly been hit'.

§ 55-56. **Topos** is defined as the type of mental model chosen as a representation of a given state of affairs, a pattern of mental model entities and relations, a scheme for the interpretation of whole situations or a state of affairs. In classical rhetoric topoi are defined as the 'places' in the mental landscape, where you can find topics relevant in relation to a certain problem. Typical topoi are slots in a frame for situations like: WHO, WHAT, WHERE, WHEN, HOW, WHY, MEANS and ENDS, CAUSE and EFFECT, SUBCATEGORIES, SIDECATEGORIES and SUPERCATEGORIES, PROPERTIES, EXAMPLES, PARTS and WHOLES, ANALOGIES, CONTRASTS, OPPOSITIONS, FACTORS, FUNCTIONS, SORTS, ASPECTS, COMPONENTS, SOCIAL PROPERTIES, PHYSICAL PROPERTIES and PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS, STRENGTH, VELOCITY, ACTIVITY, LIFE and DEATH, NATURE and CULTURE, CREATION and DESTRUCTION.

§ 57. The concept of topos is not only used in text production as a means of obtaining ideas, but also in text analysis as a means of interpreting whole paragraphs; the topos is equivalent to the motif of the paragraph, and the order of the topoi chosen in the text indicates the line of argumentation running through the text. Different text types can be seen as having different patterns of topoi characterizing the paragraphs.

§ 58. The interpretation of meaning from form on the levels of the sentence and the text is governed by two different principles: **the motif principle of compositionality and (metonymic) combination** of referential identities and consistent propositions (subordinated or downgraded), and **the thematic principle of holism and (metaphoric) selection** of mutually exclusive interpretations based on default values, isotopy and relevance structure. Motif interpretation can be seen as a continuous sequential both-and process of making the mental model more and more detailed, while theme interpretation is a discontinuous holistic either-or activity involving choice between gestalts, that which is called a singularity in catastrophe theory, a sudden restructuring of the mental representation of the interpretation of the whole utterance.

The poetic function in Roman Jakobson's model is viewed as a typical thematic interpretation process, and it is shown how the motif interpretation and the theme interpretation are complementary and mutually presuppose each other.

III. The propositional function B. Truth

§ 59-60. The most well-known rule of language is the rule that the text has to be a true statement about the state of affairs; however, it is only one among five rules for sincerity, truth, relevance, fairness and comprehensibility. Five positions can be distinguished in the history of philosophy as regards the **definition of truth:** the theory of correspondence between the proposition and reality, the theory of truth as that which has survival value for the subject, the theory of truth as a set of coherent statements, the pragmatic truth theory, which defines truth as consensus, and the **ecological truth theory** defining truth as the balance between the organism's information to the environment and the information from the environment as interpreted by the organism.

§ 61. The question of truth can only be answered under the following presumptions: Everything is flux. Some parts of the flux have the capacity for perception and action, they are **organisms.** Humans have spatiotemporal perception. Organisms acquire experiences by extracting information about invariance and uniformity from heterogeneous spatiotemporal situations. Different organisms inhabit the same reality, but they extract different information about uniformities, in relation to which they act.

Humans construct, by the synthesis of abstract concepts, concrete representations of situations, representations in which the **concrete** information **contains (implies)** the **abstract** information, and the **abstract** information **involves** the **concrete** information. Although humans act in relations to their representations of situations, they change reality according to their desires if the representation of the situation is **isomorphic** with fragments of reality. In the real world **energy** is exchanged and **causes** have **effects.**

Humans synthesize their representations of situations to a world view, which is knowledge of 3º. All information is partial, flat and abstract. Representations are constructed from perception, memory, inference, imagination and desires (called **a representation of the situation**) or from texts (the representation is then called a **mental model).** Reality is a human product, the real world is an objective reality. Humans (and their world view) are a product of reality.

§ 62. By means of texts, humans sharing approximately the same language can communicate instructions for the construction of representations of situations, viz. **mental models.** By motif interpretation communicators synthesize relatively concrete mental models consisting of networks with names representing things and objects located in space, and predicates representing relations and processes located in time. Construction of a mental model presupposes that the **theme** has already been chosen by the language user from among the possibilities of interpretation given by the linguistic forms in the text. The theme is a metarepresentation of fragments of reality.

Communication is a relation between two situations: from **the communication situation** with the sender and the receiver, reference is made to things and objects in space and events and processes in time in **the described situation.** Different formal parts of the sentence are used for **reference** and **description:** grammatical morphemes, inflectional endings (definiteness, tense) deictic words, conjunctions and pronouns make the reference from the communication situation to the described situation, and the semantic morphemes, names and predicates constitute the description.

Only descriptions have **truth value,** the reference is either efficient or not. Descriptions presuppose reference. Truth is thus a relation of correspondence and balance between two representations: between the mental model, constructed from linguistic input, and the representation of situations constructed from input from perception, memory, imagination and inference. The truth relation is a **one-way relation.** The isomorphy or correspondence is created by the change of the representation of situations in accordance with the mental model, never by the change of the mental model. Absolute truth does not exist because representations are always partial, flat and abstract, and consequently texts can only be relatively true. In practice **relative truth** is dependent on the degree to which the mental model is consistent, exhaustive, simple, corresponding to the world view, and in agreement with the common consensus of society.

§ 63-64. **Truth** is then defined as a relative **isomorphy** (correspondence) between an **efficiently referring, simple, exhaustive** and **consistent** mental model constructed from textual input according to the rules of language (about which there is consensus in society), and an appropriate representation of situations made from input from perception, memory, inference and imagination in accordance with the world view of the communicator. Texts are judged **untrue** by the receiver if they are inconsistent, redundant (not simple), not exhaustive, insincere, not corresponding to the receiver's world view, not corresponding to the receiver's representation of the situation referred to by the mental model, or not following the rules of language (about which there is consensus).

IV. The informative function A. Relevance

§§ 65-70. The concept of 'meaning' can not be defined independently of the concepts of '**relevance**' and '**information**' (i.e. propositional content relatable to both the mental model and the representation of situations). It is a constitutive rule for a text that it, as information for the receivers, has to be relevant, i.e. not too informative, not too redundant and in accordance with the interests of the **receiver.** For meaning, interpretation and communication to take place the sender and receiver not only have to have knowledge of a common language and to be able to code and decode messages, the sender must also make **manifest** to the receiver something not previously accessible

to perception and inference, and the receiver must then **infer** the message (i.e. the information relevant for her or him) from the information made manifest by the sender, the background knowledge and a trust in the sender's guarantee of optimal relevance. The **inference** is made by non-trivial deductive elimination rules (modus ponens, modus tollens) or by abductive (metonymic) rules, never by trivial deductive rules introducing new concepts.

Optimal relevance is defined as an ideal situation where the information made manifest by the sender is 1) sufficient for the receiver's correct inferential interpretation of the sender's intention, 2) relevant enough to be worth the receiver's interpretation efforts and 3) the most economical way to communicate the information. This means that it is a condition for successful communication 1) that the meaning of the (grammatical) topic of the sentence is accessible to both sender (S) and receiver (R) (S is aware of it, R becomes aware of it), 2) that S knows the information put in the focus of the sentence, 3) That S is aware of the fact that R does not know the massage, and 4) that S assumes that R prefers knowledge of the message to ignorance of it.

By means of 15 principles of relevance structure many of the word order rules in Danish syntax can be explained: **1**. All definite nouns are **given information**; by definite nouns the sender simply mentions what she presupposes to be known by the receiver. By means of all indefinite nouns, and nouns in bare form, all verbs, adverbs and most adjectives the sender communicates **new information** to the receiver.

2. The pieces of information which are fronted form the **topic** of the message. Here the sender refers to the time, place, persons or circumstances of the situation, providing the background which makes it possible to understand what is being communicated. Normally the topic of the message (marked with [brackets]) is a) the grammatical subject of the sentence, b) dummy subjects as *det* or *der*, c) fronted constituents on the **t**-position, viz. circumstantial relational adverbials or contrastive arguments; d) topics are placed in **n3**-position (late in the sentence) in constructions with *det*, and e) in cleft sentences, in which the topic makes up most of the information (and the focus may be definite).

3. The utmost (i.e. normally the last) piece of communicated information is the **news focus** of the message (marked with <u>*double underscore*</u>); it can be: a) indefinite arguments as objects (not subjects), indirect objects, complements, manner adverbials, adjectives (also in definite noun phrases), or the main verb (if no arguments are present in the sentence), b) the deep subject in the n3-position in thetic constructions with *der*, cleft sentences with *der*, or passive sentences (deep subject marked by *of*), or e) indefinite arguments of a subordinate clause which is an argument of the main verb.

4. By means of focusing the sender guarantees the relevance of the focus in relation to the following sentence. In this way the sender implicates the **argumentative direction** of the whole text, in the notation marked by the **implicated question** ('in petit') to which the next sentence will be the answer: a) if predicates of the type PROCESS or EVENT are focused, the question is: 'and what happened then?', b) if an

argument is focused, the question is: 'and what about that?', c) if predicates of the type STATE, modal verbs + infinitive, adjectives, manner adverbials, or nouns as complements are focused, the question is: 'why?', 'how?', or 'and consequently?'. *[The snake] gave Eve the apple* 'and what happened then?' - *[The snake] gave Eve an apple* 'and what about that apple?' - *[The witch] gave Snowwhite the red apple* 'and consequently?' - *[Der] kom en betjent* (there came a policeman) 'and what about him?'

5. Information which is neither topic nor focus is **neutral information**: a) arguments in definite form, and b) circumstantials which are not in the latest position. The neutral information is necessary for the interpretation of the focus, but it has no impact on the relevance of the sentence in relation to the next sentence. The question would be 'and what happened then?' even if the sentence was: *[The snake) gave Eve the orange,* because *the apple* and *the orange* is neutral information.

6. The **principle of relevance** means a) that the reference to the topic is made as economically as possible (by the weakest expression which is sufficient), b) that communication of the relevant focus is done as efficiently as possible (by the strongest expression which is true), which means that the receiver always can add as **implicated meaning**: 'the focus and only the focus'. c) The sender implies that the less informative alternatives to the focus are true, and d) implicates that the more informative alternatives to the focus are not true or relevant for the receiver.

[She] has three children implies 'she has two children' and implicates 'she has three children and only three' = 'she has not four children'. Four is more informative that three, and *and* is more informative than *or*. *Anarchy or chaos* implicates 'not anarchy and chaos'.

In the interpretation of the implicatures the receiver uses **abductive reasoning** of the type: Major premise: If S means that something is relevant, she puts it in focus position; minor premise: S puts *three* in focus position; conclusion: S means that *three* is relevant. If S finds that something is not relevant, she does not put it in focus position; there is nothing but *three* in focus position; nothing but *three* is relevant. The abductive reasoning does not lead to a necessary conclusion, and that is why implicatures can be cancelled while implications can not.

§ 67. **7.** The sender chooses the level of abstraction in accordance with the principle of relevance; this means a) that the most abstract expression which refers unambiguously is selected as topic, and b) that the most concrete expression is selected as focus. *[Peter] is going to town today. [He] is going to meet a woman. He* is the most abstract expression which refer to 'Peter', and because *woman* is the most concrete expression of the person he is going to meet, it can not be his wife, sister, or platonic friend. Because if it had been, one of these expressions would have been selected.

8. When the sender does not tell something new to the receiver, but identifies one entity known by the receiver with another entity also known to the receiver, the sender uses **identity focus**. Identity focus does not indicate the argumentative direction, so 'no question' is implicated. a) in cleft sentences the sender presupposes the right located

topic and implicates that all alternatives to the focus are excluded, viz. 'the focus and only the focus'; b) in *wh*-cleft sentences the sender presupposes the information in the *wh*-clause and implicates that the expected negation of the focus is cancelled: 'the focus and actually the focus'; c) in identity predication the predicate means 'is' and both the subject and the complements may be definite; d) in *wh*-questions the *wh*-word is focused, and in *yes-no*-questions the truth value of the proposition is focused; the rest is presupposed. *It was Peter who came* implies 'someone came' and implicates 'nobody but Peter came'. *[Hvem Peter møtte], var hans kone* (litt.: whom Peter met was his wife) implies 'Peter met someone', and implicates 'it was actually his wife (counter to what you expected)', *It is her* 'no question'. [Hvem] leder du efter? (Who are you looking for?) *[Is] it her?*

9. When the sender emphasizes a constituent besides the focus, the focus is a contrastive focus, i.e. only valid under the restrictions indicated by the emphasized contrastive element (marked by <CAPITALS>). In sentences with contrastive focus it is implicated: 'and only under this restriction' and 'BUT>> the contrast to the focus and the contrast to the emphasized constituent', but the focus, and not the contrastive element, is in the scope of the negation. A constituent is emphasized by a) parallel fronting of the same type of constituents in two sentences, b) extra stress on the contrastive constituent, c) a constituent placed in the fronted focus position, d) overspecification of the subject topic, illocutionary verbs, or relational adverbials which introduce alternative mental spaces in the fronted topic position. *[<IN THE OLD DAYS>] the church told people how to live* 'and only in the old days', 'BUT>> in our days it does not tell' . *[<IN OUR DAYS>] the church has little importance* 'and only in our days', ' BUT>> in the old days it was very important'. *[<HAM>]* ***kender*** *du (da) (him you know)* 'and only him', 'BUT>> the others you don't know'. *[The <FIRST> tooth] comes in the mouth* 'and only the first one', 'BUT>> the second and the third come on the knee'. *[<ON THE PICTURE>] she has green eyes* 'and only on the picture', 'BUT>> in reality she has blue eyes'. *[<IF YOU MOWE THE LAWN>], I'll give you 50 kr.* 'and only if you mowe it', 'BUT>> if you don't I won't'.

10. Negated main clauses are only used when the sender wants to erase some information which is already in the mind of the receiver. The scope of the negation (indicated by underlining) is the focus (the utmost argument or the predicate) or possibly a circumstantial to the right of the negation. By means of negation the sender implicates: 'ELSE>> the less informative alternative to the non-negated focus is otherwise the case', 'BUT>> something else (not negated) is on the other hand the case'. *[Whales] are not fish* 'ELSE>> whales are sea animals', 'BUT>> whales are mammals'. *She didn't sleep because she was ill* is ambiguous: *[She] didn't sleep because she was ill* 'BUT>> she was awake', or: *[She] didn't sleep because she was ill* 'BUT>> because of the noise'. *[Peter] didn't eat three biscuits* 'ELSE>> he ate some', 'BUT>> he did eat two'.

11. By negative yes-no-questions the sender implicates that a positive answer is expected; the expected answer to *Didn't Peter come?* is: *Yes indeed he did!*

12. By using certain words (conjunctions, adverbs, modal verbs, special verbs and nouns, marked by underlining) which indicate the argumentative direction of the

sentence, the sender implicitly presupposes certain semantic relations between other words in the sentence. The implicit presuppositions are marked: P>>'implicit presupposition', and the conclusion which can be drawn from the focus and the focus information by abductive reasoning is marked: I>> 'implicit message'. *[He] was a negro but well groomed* P>> 'normally negroes are not well groomed', I>> 'he is good enough'.
[Peter] is little worried about his bad breath P>> he acts as if he was not worried', I>>'therefore he will have no qualms about kissing Mary'.

13. If the information which is presupposed as known by the receiver is in fact not known, it is communicated to the receiver by **indirect message**. *[When] did you stop beating your wife?* P>> 'you are a man, you have a wife, you have been beating her, you have stopped beating her'. *[She] **knows** that he will come* P>> 'he will come'.

14. A distinction is made between **presuppositions**, the implicit information presupposed every time a certain word is used, **implicatures**, the implicit information presupposed by the utterance of a sentence in a certain situation, and **implications**, the implicit information which is communicated because it is implied by the focus.

15. If the sender is not sincere (honest) and does not believe the information presupposed and implicated, and if the sender knows that the receiver does not know that this is the case, then presupposition failures (called **deception**) and implicature failures (called **confidence tricks**) occur. Genuine presuppositions are found in definite nouns, factive verbs, implicative verbs, verbs of the event type, iteratives, evaluating illocutionary verbs, temporal clauses, cleft sentences, contrastive stress, comparison, parenthetical relative clauses, counterfactual conditionals, questions, emotive words, adverbs and conjunctions, modal verbs.

IV. The informative function B. Composition

§ 71. Like the text as a whole, any **sequential unit** must be relevant, i.e. not too informative, not too redundant, and in the interest of the receiver. This means that the receiver when going from one unit to the next is bound to interpret a semantic connection between them. Texts, like sentences, are composed by means of a **hierarchy** of syntagmatic units with **semantic connections** between them on all levels. The types of sequential units are defined partly by their propositional material, partly by the environmental connections, and the types of connections are defined partly by the words (conjunctions) expressing them, partly by the sequences they connect; e.g. the connection between CAUSE and EVENT is of the type **therefore:**, and sequential units connected by **therefore:** are of the types CAUSE-EFFECT, INTENTION-ACTION or EXPERIENCE-REACTION.

§ 72. Syntagmatic cohesion is established by propositions and connectors, the types of **connections** are: *and:, or:, but:, like:, even:, presupposed by: (prb:), presupposing: (p:), then:, while:, after:, that:, unquote:, because:, therefore:, in spite of:, although:,*

for:, viz.:, i.e.:, in short:, e.g.:, consequently:, since:. **Terminal types of sequential units** (propositions) are: STATES (S), PROCESSES (P) or CHANGES (C), and: AGENT PROPOSITIONS (A), EXPERIENCER PROPOSITIONS (E), or OBJECT PROPOSITIONS (O). By their combination the following subclasses are defined (row and column indicated in parenthesis): CLASS (S&A), PSYCHOLOGICAL CHARACTER (S&E), PROPERTY (S&O), BEHAVIOUR (P&A), CONSCIOUSNESS (P&E), SITUATION (P&O), ACT (C&A), UTTERANCE (C&A), EXPERIENCE (C&E), INTENTION (C&E), EVENT (C&O). Non-terminal sequential units (greater than propositions) are: (PIECE OF) INFORMATION, CONCLUSION, JUDGEMENT, ASSUMPTION, (LOGICAL) PRINCIPLE, ASSERTION.

§ 73-75. The grammar of the narrative, the news story and the argumentative text can thus be described by a set of rewrite rules:

' -<' = consists of, '(...)' = optional, '/' = either ...or

<10> NARRATIVE -< (INTRODUCTION *prb: while:*) EPISODE (*consequently: then:* END)
<11> INTRODUCTION -< STATE/PROCESS (*and:* STATE/PROCESS)
<12> EPISODE -< COMPLICATION *therefore:* REACTION
<13> END -< STATE/PROCESS/CONCLUSION/ASSUMPTION/JUDGEMENT/PRINCIPLE
<14> As COMPLICATION -< As EVENT/EXPERIENCE/ Bs EPISODE
<15> REACTION -< BEHAVIOUR/ACT
<16> NEWS -< HEADLINE *viz.:* TEXT
<17> TEXT -< SUMMARY *viz.:* TEXT
<18> HEADLINE/SUMMARY/TEXT -< INFORMATION
<19> INFORMATION -< WH (*and:* INFORMATION)
<20> WH -< PROPOSITION
<21> ARGUMENTATION -< (INTRODUCTION *prb:*) THESIS (*consequently:* END)
<22> THESISx -< ASSERTIONu (*and:* PRINCIPLEv) *consequently:* CONCLUSIONx
<23> CONCLUSION -< ASSUMPTION/JUDGEMENT/REGULATION/PRINCIPLE
<24> ASSERTIONv -< (COUNTERASSERTIONu *but:*) ASSERTIONv

Composition is not only the connection of propositions and other units on a higher level, which is necessary for the interpretation of the cohesion of the text; composition can itself be a pattern with a **(poetic) message** of its own. Thus, the composition of the news story is a right branching structure, expressing actuality and gradually decreasing importance; argumentation is a left branching structure expressing the increasing degree of importance (relevance) of the propositions; and the narrative is a symmetrical structure with an asymmetrical core, expressing the symmetrical relations of the sender and the receiver and the asymmetrical relations of the hero and the antagonist in the situation described. All types of symmetry and repetition express poetic surplus meaning, e.g. the non-explicit theme of a metaphor or a parallelism. **Double isotopy** (§§ 44 and 58) is found in composition too; the punch line of a joke is the expected REACTION of an EPISODE on a low level, and on a high level at the same time the unforeseen RETROSPECTIVE REVALUATION (JUDGEMENT) of the equivocal text.

V. The contact function A. Fairness

§ 77. As contact through the **channel** (the physical or social arrangement which makes communication possible) the text must be regular and fair, i.e. distribute communicative rights and obligations equally among the communication partners. A distinction is made between the receiver's general (counterfactive) ideal **expectations** regarding the sincerity, truth, relevance, fairness and comprehensibility of any utterance, and the sender's assertion of a specific **validity** of the utterance with accompanying specific responsibility and obligation.

The sender can, by focusing on one dimension of validity, communicate the type of speech act the utterance should count as, define the type of (confirming or rejecting) responses that are open to the communication partner, and commit herself to legitimation if the validity is doubted. In the following I note for each specific a/ **dimension of validity**, the corresponding type of b/ *speech act*, the type of c/ the receiver's possible confirming response, and the type of d/ the sender's legitimation: 1/ **sincerity** - *judgement* - revealing - ensuring, 2/ **truth** - *assertion* - belief - explanation, 3/ **relevance** - *message* - acceptance - reconfirmation, 4/ **fairness** - *regulation* - act - justification, 5/ **comprehensibility** - *communication* - understanding - elucidation.

§ 78-80. The receiver's ideal expectations are described by Searle as preparatory rules, sincerity rules and propositional rules, and by Habermas as **transcendental rules**, i.e. rules that are 'always already' presupposed prior to the event of communication even though they turn out to be counterfactual.

From the point of view of the observer, the type of speech act that an utterance should count as can not be determined until three utterances later in the communicative interaction; only from the sender's reaction to the receiver's reaction to the utterance can the observer infer whether the sender felt that her intentions were understood properly or not. A speech act can only be answered in three different ways: **by confirmation, rejection or disconfirmation**; and disconfirmation is not a proper answer.

The ideal of **truth** is sometimes described as the fundamental ideal of communication, but here it is given the same level of importance as the ideals of sincerity, relevance, fairness and comprehensibility. Examples from Ludvig Holberg's *Erasmus Montanus* show that the ideal of truth is not more fundamental to communication than the ideal of fairness.

V. The contact function B. Speech acts and relations

§ 81. Different **classifications of speech acts** have been proposed by Austin, Searle, Habermas, Baldegger et al. I propose a classification with five categories: *assertions,*

messages, regulations, communications, and *judgements*. The classification criteria are: the type of the focused function of the utterance (propositional, informative, regulative, language use or expressive), the receiver's specific type of response and answer, and whether the speech act is an opening act or a reaction.

§ 82. **Regulations** are the most typical speech acts, regulating the relations of rights and obligations between the communication partners, e.g. a promise is a statement of the sender's obligation to carry out a future act and of the receiver's right to sanctions if it is not carried out. In the same way 16 regulative speech acts are defined as a group (§ 38-39): order, obey, disobey, promise, accept promise, reject promise and others.

§ 83. The **form-meaning relations in speech acts** has been discussed by Searle, Bartsch and Labov. I propose that the utterance: - *Can you pass the salt.* is interpreted by **abductive inferences** and the interpolation of logical principles of communicative implications like: 'information is only relevant for those who do not know it', 'the sender makes only manifest what is relevant', 'it is a prerequisite for someone's doing something that they are able to do it'. The sentence then means: 'the sender states that it is relevant for the receiver to pass the salt'.

§ 84. The type of speech act type is normally marked syntactically in the utterance by sentence type (§ 20), performatives, modal verbs, attitude adverbials and by the type of predicate; examples: modal verbs are used in many regulative speech acts: in 'ask for permission', 'promise', 'permit', 'order'. A distinction is made between attitude adverbs expressing criteria of knowledge (*obviously*), adverbs of judgement (*unfortunately*), markers of distance (*so-called*), signals of engagement (*really*) and markers of composition (*first*). Finally the different types of predicates (§ 30) indicate the speech act type.

§ 85-86. When information presumed known by the receiver is in fact not known (-R) it is communicated by indirect message (§ 66), but in this way a communicative relation of **mutual knowledge** between sender (S) and receiver (R) is also defined. This relation depends on whether the sender herself knows what she presumes known (S±), whether the sender knows that the receiver does not know it (SR±), whether the receiver knows whether the sender knows this (±RS) and so on until the fourth level: SRSR± and ±RSRS. From patterns of positive and negative mutual reflexive assumptions different types of communicative relations are defined: **standard situation** (+ all over), **naivety** (-R, SR+), **deception** (S-, SRS+), **disguise, insincerity** (S-), **communicative failure, communicative balance, communicative solidarity, neglect, rhetorical behaviour, irony, sarcasm, befooling, cynicism** (- all over) and **bullying.** As an example Socrates' questions in Plato's *Symposion* are analyzed as sarcasm and bullying.

§ 87. Text **types** or genres are defined as inaccurate but global hermeneutic frames, chosen by the receiver after reading the first few lines in order to facilitate further interpretation on the basis of the communicative relations (§ 85-86), the grammatical

morphemes (definiteness and tense), narrator and addressee, types of speech acts (§ 81), level of abstraction and composition of speech acts.

§ 88. Text types are the result of a historical development, and no convincing text type theory exists as yet, although proposals have been put forward by authors on classical rhetoric, Aristotle, Fafner, Wentzel, Brandt-Pedersen and Rønn-Poulsen, Werlich and Togeby.

VI. Function of expression A. The sender

§ 89. If the text is not taken to be a sincere expression of the intentions and attitudes of the sender, there are two possibilities: the sender is either **mad or bad.** In § 85-86 different types of badness were discussed; here the causes of madness are found in the unconscious processes of the mind. Distinctions are made between different types of **unconsciousness:** rule executing processes, perception processes, memory processes, and Freudian repressed material, and between different types of **consciousness:** analog representations (having meaning because of similarity) and digital representations (combinable because of discreteness).

The transition in the history of man from nature to culture is taken as a metaphor of the change from analog semantic representations that differ in substance to digital representations with a syntax of significant differences (differences that make the difference) yielding an endless number combinations. § 90. The mental process involved in text processing comprises first of all Freud's unconscious **primary processes** characterized by: ambivalent labile but intense feelings, displacement, condensation, pars-pro-toto, no logic, i.e. no negation, no distinction between present, past and future, between reality and fantasy, nor between self and environment. These are comparable to **deep semantic configurations of semes** and the choice of words. Text processing also comprises (unconscious and conscious) **secondary processes** characterized by stabile feelings and isotopy (identity), logic, postponement of reactions (distance between stimulus and response), abstract thinking. These are comparable to **surface semantics, mental models and information structure**. Thus normal text processing involves both primary and secondary processes.

§ 91. **Dreams and slips** (slips of the tongue or of the pen, misrememberings) are examples of insincere and mad texts. Freud explains them as produced by primary processes dominating over secondary processes, as conscious products of an illegitimate wish processed and 'disguised' by primary processes, and not filtered or repressed by secondary processes.

§ 92. Timpanaro argues that all Freud's examples of slips can be explained in other ways, viz. by the accepted principles of **textual criticism** in philology: as the hackneying, forgetting the redundant information and saut même au même. But Freud's claims are not scientific formulations of explanatory laws for textual errors, but

principles of hermeneutic unravelling of the specific (historical) origin of the error. Freud's theory is a modern theory where 'cause' and 'effect' are replaced by 'structure' and 'information'.

§ 93. **Lacan's** theories concerning 'the unconscious as discourse of the Other', and 'metaphor as implantation of a foreign signifiant in the chain of signifiants' is criticized for being based on an intentional misinterpretation of both Freud and Jakobson. The theory of **Laplanche** shows correspondence between Freud's concepts of 'Sachvorstellung', 'Wortvorstellung' and 'Dingvorstellung' and Hjelmslev's 'substance of content', 'substance of expression' and 'sign relations', respectively.

VI. Function of expression B. Style

§ 94. By means of **style,** i.e. by choosing among synonymous variants of form, the sender defines the social relation to the communication partners and presents her conception involved in the factors of the speech situation, viz. **the narrator, the addressee** and **the mental model.** The narrator and the addressee (the representations in the text of sender and receiver) can be inferred from the distribution of different types of information (§§ 66-69) and from the communicative relations of mutual knowledge (§§ 85-86). The addressees are characterized by the information they are not expected to have in advance, i.e. the information communicated (focused or inferred) by the utterance, e.g. - *You are not allowed to lie on the tables*; the narrator is characterized by information she believes the addressees to have, i.e. the given information, especially by the information communicated by indirect message (§ 66), e.g. - *Father was sober yesterday.*

§ 95. Style is also signalled by the choice of personal pronouns, syntactic patterns, level of complexity, level of abstraction, degree of correctness, length of the utterances and length of the sentences. All the choices communicate relations of **power and solidarity** among the communication partners, viz. ambition, dominance, belief in authorities, neatness, defiance, formality, invisibility.

§ 96. If the receiver does not take an utterance to be sincere, he interprets it as a symptom of a deficiency on the part of the sender, who is experienced as either bad or mad or both. **Textual features** which in this way **disqualify communication** are i.a.: incorrect focusing (§ 19), incorrect attitude adverbs (§ 84), coordination of non parallel material (§ 18) and incorrect indirect implicature (§ 68).

§ 97. Jakobson convincingly argues that two types of **aphasia** are caused, respectively, by a disturbance of the **faculty of selection and substitution** of equivalents and of metalinguistic operations like metaphors and definitions, and by a disturbance of the **faculty of textuality,** i.e. the cohesion of contiguous units and metonymy, and of the combination of sequential units into a hierarchy.

Based on this observation text processing is described as the manipulation of two kinds of relations: **equivalence** (E) and **contiguity** (C) in two dimensions: **position** (P) and **semantic** (S), yielding four types of processes: metaphoric (PE & SE),

metonymic (PE & SC), metalinguistic (PC & SE) and predicative (PC & SC). In this scheme **poetic language** is viewed as a projection of the principle of equivalence to the axis of combination (and of the principle of contiguity to the axis of selection). And **schizophrenic discourse** is viewed as the selection of non- combinable sequences from non-equivalents, and the combination of non-contiguous units with a unit on a higher level which does not permit selection. In the terms of this book, schizophrenia is caused solely by a lack of monosemiation by isotopy.

§ 98. In conclusion text processes are defined as a dialectical exchange of processes of two types: serial, **digitally computing processes of combination** defined by **mathematical group theory,** yielding compositional hierarchical representation, and **instantaneous analogically computing processes of choice** defined by the **theory of logical types,** yielding transcendental holistic metarepresentations.

In modern neuropsychology the two types of processes are localized to the right and the left brain hemisphere respectively. As a metaphor describing how the two types of processes are intertwined in the mind, one type of representation coming from the right and another from the left, constantly being sent back and forth between the hemispheres, this description has many advantages when compared with Freud's notion of the subconscious analogical processes as primary and conscious digital processes as secondary in time.

VII. The Whole

§ 99-100. A good metaphor for the main problems involved in text theory is the problem you meet trying to describe the geometrical figure of a pentagram. You can either write instructions (a computer program) showing how to construct a pentagram like the following: 'Draw a straight line one step forward, make a line 4 times one step back-wards to the right at an angle of 36º; end!'

This procedural compositional reductionistic description is scientific, i.e. corresponding, exhaustive and simple, but it fails to explain the many meanings and esthetical qualities which make the pentagram a very pregnant figure as a sign: a pentagram is the prototypical star, in it 20 lines are divided by the golden section, which means that it can be multiplied in a manner of organic growth, it is symmetrical over 5 axes, and circumscribed by a pentagon, it comprises 35 golden section triangles.

Or you can grasp the impact of all these qualities, the wholeness, the non-summativity and the surplus meaning of symmetry, by mystic, religious or literary descriptions like 'the foot of the druid', 'Salomo's seal' and 'the star of wholeness'. These metaphoric, classificatory, irreducible descriptions, on the other hand, fail to describe how the golden sections are made and how the figure can be reproduced in a controlled manner. So the best description of a pentagram must be both types of descriptions taken together. But you can not combine the two types of descriptions,

you can only add them: you can not describe at exactly which moment in the drawing process the golden section with its esthetical quality is being made .

And that is the problem of text theory. You can either describe the serial processes by which the text is processed and which have reality over time in the human mind, but then you can not explain what is meant. Or you can describe the meaning of the text, but you can not describe the process by which it is chosen. The two descriptions are complementary, united but mutually exclusive.

The rules for sentence syntax, for the construction of mental models, for the composition of texts, for combinations of speech acts, are all procedural rules. The choice of isotopy of the words, of the topos of the paragraph, of the theme of the text, of optimal relevance of information, and of the communicative relation of mutual knowledge are described as holistic meanings.

So text interpretation is a dialectical exchange between serial combination (both-and processes) based on mathematical groups and choice of meaning (either-or processes) based on logical types. And the shift from choice to combination and vice versa is performed at least as many times, and at exactly the same times as a golden section is being made when you are drawing a pentagram: never and always already.

NAVNE- OG EMNEREGISTER

0-infinitiver 449
aa (attitude adverbial) 145, 147
a-plads 126, 137, 145
a1,
a1-pladsen 112, 122, 123, 141-142, 145, 444, 449, 505
a2 145, 444
a2-pladsen 117, 119-120, 122-123 133, 141, 144-146,
abduktion 356, 453, 566
abstrakt videnskab 161
abstrakt 345, 397, 460, 506
abstraktion 272, 458, 460, 506
abstraktionsretninger 154
abstraktionstrin 153, 460
acceptabel 94
adadjektival 102
adjektiv 97, 101, 154
adjektivsyntagmer 100
adled, 95
adlyde 644
adressaten 29, 465, 744, 749, 751, 755
adverbialer 144, 496
adverbialsyntagmer 100
adverbier 98
afatisk 762, 770
afhandling 692
afhængighed 95
afsenderen 20, 460, 506, 608, 700
agent 235, 538
akkomodation 400
aktionsart 234, 537
aktualisering 175, 182
aktualiseret kommunikativ handling 32
alligevel 501
Allwood 100, 166, 805
almene sætninger 354
alternation 163, 321-322, 354, 536
alternativer 92-93
altså 546
analog 704, 780
analyse 366
andengradsforandring 781
Andersen: 356
Andersen, John Edelsgaard 532, 805
Andersen, Henning 805
Andersen, P. Bøgh 805
Andersson 681, 805
anerkendt 665, 666
angive 473
ansøgninger 690
antagelse 570
antonymer 167
Apel, K.-O. 60, 805
apposition 450
arbitrære tegn 44
argumentation 351, 563, 570, 584, 693
Aristoteles 359, 532, 805
artikler 97
artsmodsætninger 166
aspekt 28
assimilation 400
at-infinitiver 449
at 131, 543
attitudeadverbial 99, 101, 116
Aubert 629, 805
Austin 603, 618, 635, 805
autonomi 162.163, 165, 322, 535, 542

baggrundsantagelser 663
balance 664-666
Baldegger 635, 805
banaliseringer 725
Bartsch 102, 144, 146, 155, 162, 184, 211, 216,
Barwise 393-394, 396, 397, 399, 406, 619, 805
Basbøll 124
Bastian 395-96, 401, 806
Bateson, Gregory 70, 284, 395, 403, 619, 703, 806
Beaugrande 85, 806
bebrejde 662
Bech 128, 806
bede fri for 646, 648
bede 659
bedrag 493, 508
bedømmelse 608
befale 141
begivenhed 366, 447, 537
begreber 225, 228, 397
begrebsindhold 342
begrebsomfang 342
begrunde 366, 694
behabitiver 636
behavioristiske tegnmodel 46
bekendelse 609
bekendthed 96, 254
beklage 651
bekræfte 609, 610
bekræftelse 606
Benesová 459, 813
Benveniste, E 44, 806
benægtelse 466
beretning 539 584, 689, 692-694
Berger 400, 687
Bernstein 758, 806
berøringisotopi 772
beskrive 401, 694
beskrivelse 405, 689, 692, 693
beskriver 95
bespurgt 141
bestemte 254, 495
bestemthed 96-97
bestemthedsendelserne 405
bestemthedsmarkør 221
betingelse 445, 504
bevise 582
billede 33
billedprocesser 704
bindere 197, 198, 202
Bloomfield, L. 46, 806
bondefangeri 493, 508, 671
Borgstrøm 92, 806
Bornscheur 359, 806
Brandt 694, 744
Brandt, Margareta 806
Brandt, Per Aage 806
Brandt-Pedersen 687, 806
Brask 168, 585, 753, 806
Bremond 532, 806
Brown 756, 806
brug af sproget 11, 24, 610
Brøndal 96, 806
Buhr 407
bundet (rolleled) 202, 213, 447-449, 505
burde 659
bv 713
Bühler, Karl 55, 807

censur (psykoanalytisk) 710, 717
Chomsky 459, 807
Cicero 359, 687, 807
Clark 326, 807
commissiver 635, 636

Dahl 132, 241, 807
de 226, 361
debat 609, 610, 407, 689
deduktive 435

default-værdier. 228
defaultværdi 161, 228, 230, 236, 267, 268, 375
definition 348, 365, 692, 694, 772
definition af tekst 32
degraderet 214
deiktiske 405, 760
deklarationer 636
deliberative taleart 688
demontrative taleart 688
dependens 31
der-konstruktioner 448
der-kløvning 448
derfor 537, 544, 546, 584
det bedre arguments mærkelige tvangløse tvang 391
det-kløvning 464, 465, 506
determinator 102
diatese 96
Diderichsen 95, 110, 111, 134, 807
digital 704, 705, 780
Dijk, Teun van 277, 532, 807
direktiver 636
diskussion 689, 692
distancemarkører: 661
divalente semer 198
divergenssemer 183, 195, 229
dobbelttydighed 585
dokumentaristiske princip, det
dom 608-610, 640
dramatik 689, 693
Dressler 806
driftsrepræsentanter 743
drømmeindhold 716
drømme 715
drømmetanker. 716
Ducrot 457, 493, 807
dvs 536
dybdesemantik 150, 197, 265
dækkende (sandhed) 408
dårligt 145

e-pladsen 112, 115, 117-120, 122, 126-128, 133, 140-142, 145, 444, 445, 464, 466, 504, 506
effektiv 401, 405, 451, 505
efter at 542, 546
Egebak 37, 38, 807
egenskab 197, 342, 395
egenskabssemer 199, 202
eksamination 689
eksempel 608, 610
eksistens 355, 566
eksistenssætninger 325
eksklusivitet 162, 163, 165, 321, 322, 535
eksplicit 219, 221, 493
eksplikativ 131
ekstra 466, 506
elimineringsregler 435
eller 535, 536
emne-pladsen se e-pladsen
emne 110-113, 116, 117, 140, 442, 444, 504
emotiv 496, 689
empirisk videnskab 161
en 148, 460
encyklopædisk viden 228
endog 535
energi 397
engagementsmarkører 661
enhed. 397
Enkvist 318, 532, 807
ensartetheder 395, 396
entropi 68
entydiggørelsesisotopi 191, 195, 265
Epictetos 398, 807
epik 689, 691, 693
episode 584
erfarer 393
ergo 535, 536, 584
erindring 400
erkende 96
erstatning 221, 711, 771, 773
essay 692
et 460
ethos. 701
EUROTRA 105, 807
exercitiver 635
exp (eksplikation) 134, 137
expositiver 636
expressiver 636

faktorer 20
funktioner 24
Fafner 687, 807
faktiv 246, 336, 495
faktor 20, 610
fald 96, 97
fantasi 400
fatisk 689
Fauconnier 469
fbv 713
fejl 664, 665
fejlreaktioner 715
fiktion 407, 485, 507
finit 100, 101, 124, 143
Flavell 163, 807
flertydighed 153
Flor 807
Fodor 400, 807
fokus 110, 111, 115, 143, 444, 446, 460, 493, 506, 606, 651
folke-taksonomi 227, 228
for 536, 537
foragt 674
forbindelsesmuligheder 198
fordi 537, 544, 546
forhandling 609, 610, 629
forhold 197, 202, 225, 237, 317
forholdsmodsætninger 167
forholdssemer: 199, 202
forhør 689
forklare 365, 609, 610, 689, 694
form 384, 394, 705
formaliseret notation 280
fornuft 632, 715
forpligte 628
forsikre 609, 610
forskel 780
forskelle der gør forskellen 705
forskydning 711, 717, 728, 733, 739
forstillelse 664, 665, 679
forstillelse på skrømt 679
forstillet naivitet 664
forstå 609, 610
forståelig 23, 562, 605
forståelighed 95, 438
fortrængning 712
fortælle 694
fortæller 28, 336, 701, 743, 744, 751, 755
fortælling 692
fortætning 711, 717, 728, 733, 739
forudsat 493, 536, 651
forudsige 694
forudsætninger 442, 444, 481, 483, 485, 492, 503, 504, 507, 508
forudsætningfletninger 503
Frege 389, 392
fremsat 141, 257, 610
fremsættende 659
Freud 584, 703, 707, 716, 718, 728, 807

frihed 688
frontstilling 466, 506
funktion 612, 639, 651
funktionel beskrivelse af sætningen 444
funktionsmarkør 606, 610
funktionsmarkør 612, 657
funktionssem 199, 202
funktionsverber 124
fv 116, 137
fx 536
fælles kognitive omgivelser 433
følelsestone 714
følelsesudtryk 638
følgen 354
førbevidst 713
få-til-at-verber 242

Garfinkel 620, 808
generalisering 277
generelle idealforventning 386, 611
genfortælling 689
gennemskuet forstillet nivitet 664, 665
genre (tekstart) 29, 679
genstand 225, 317, 395
genstandsled 106, 108
gentagelse 586, 772
gestalt 225, 228, 231, 782
Glismann 125, 808
godtgøre 609, 610
gr-pladsen 144
grad 97, 202
grad af abstraktion 154
gradbøjning: 98
Gradenwitz, Mogens 37, 808
gradsmodsætninger 166
grammatisk 93
Greimas 183, 194, 808
Grewendorf 658, 808
Grice, H.P. 63, 431,808
Grices maximer 63
grin, gøre grin med 664
Grize 808
grunden 354
grundlæggende 263
gruppestruktur 274, 779
gruppeteori 168, 781
grænsetilfælde som synonymi 154
gyldighedshævdelse, afsenderens specifikke 608
gyldighedshævdelse 608, 611, 614, 620
gyldighedskrav 59, 608
Gülich 532, 687, 808
gøre 665
gøre grin med 664
gåder 694

Haastrup 111, 808
Habermas, Jürgen 58, 59, 385, 388, 391, 603, 612, 617, 635, 808
Hajicová (Hajišová) 459, 813
Halliday, M.A.K. 52-54, 459, 809
handling med sociale konsekvenser 18
handling: 32, 537, 610
handlingsmarkør 606
handlingsreguleringer 638
Hansen, Aage 110, 111, 809
Hansen, Erik 98, 110, 120, 139, 144, 243, 237, 529, 809
Harder 335, 445, 493, 523, 663, 809
Hare 470, 809
Hastrup 809
helhed 787
heller 501
Heltoft 139, 809
Henriksen 529, 809
hensigt 608, 702
hensynsled 106, 108
henvisning 156, 401, 405, 442, 444, 451, 504, 505
henvisningshandlingen 611
Heraklit 393, 396
Hermann 809
hermeneutisk 161
hierarki 31, 523, 583
hierarkimodsætninger 167
hierarkisering 202, 265, 772
historie 692, 774
Hjelmslev, Louis 37, 38, 41, 42, 91, 95, 404, 408, 705, 809
hjælpeverber 124
Hofstadter 259, 809
holdninger 608
holisme 225, 228, 375, 788
homologi 297
homonymi 153, 158, 714
horn 462, 810
hovedverbet 124
Husted 810
hv-kløvning 464, 506
hv-spørgsmål 116, 118
HVAD 556
HVEM 556
HVIS 567
HVOR 556
HVORDAN 556
HVORFOR 556
Hymes, Dell 85, 810
hæve følgen 355
Høffding 707
hån 666

i 34
I-konfiguration 199, 200, 206, 208, 213
ideal 607
idealforventning 610, 611, 614
idealforventninger, modtagerens almene 605
identificere 96
identitet 363
identitetsfokus 442, 458, 464, 493, 506
identitetsomsagn 464, 465, 506
identitetsudsagn 564
if-pladsen 126, 130, 131, 133, 148, 444
ignoreret 664-666
ikke-kompositionelt indhold 158
ikke 451, 501, 505
ikke-trivielle ræsonnementer 435
imidlertid 501
implicerer 162, 163, 322, 535
impliceres 163, 322, 535
implicit manifeste semer 220, 221, 266, 493
implikation 165, 321, 354, 492, 493, 508
implikativ 243, 245, 495
implikatur 63, 493
indhold 150, 441, 743
indhold1 136
indhold2 136
indholdsform 41, 740, 743
indholdskomponenter 152, 264
indholdsmening 743
indholdsplan 740
indholdssubstans 740, 743
indirekte 240, 485, 493, 507
indirekte meddelelse 485
individer 395
indledning 584

indlæg 689
indrømme 651
induktion 356, 566
infinit 96, 102, 124
information 68, 393, 397, 399, 442, 493, 503
informationernes gensidige afhængighed 442
informationsstruktur. 442
informationsteori 66
informativ 173, 257, 438, 562
institutionelle 637
institutioner. 150
instruktioner om teksttolkning 401
instruktioner 693
intentioner 432
intentionsdybde 224, 228, 266, 399
interaktionsform 609, 610
interesse. 438
interview 689
introjicering 768
invarianser 395
invers 243
involverer 397
ironi 664, 668, 669
irreducibelt 791
irrelevante 665
isomorfi 31, 161, 258, 259, 262, 263, 268, 397, 420, 607
isotopi 31, 161, 183, 263, 375, 607, 774
iterativ 239, 495
iv-pladsen 124, 129-131, 137, 145

Ja-nej-spørgsmål 119
Jacobsen, Erling 50, 708, 810
Jakobson, Roman 81, 91, 583, 738, 771, 810
Jakobsons model 81
Jensen, Henning V. 687, 810
Johansen, Jørgen Dines 73, 806, 810
Johansen 806, 810
Johansens model 73
Johnson 232, 293, 305, 388, 394, 398, 403, 811
Johnson-Laird 324, 357, 810
judikale taleart 688
Jørgensen 810

K-plads 121, 133, 141, 444
kalejdoskop 292
Kallmeyer 183, 810
Kamlah 348, 810
kanal 21, 42, 610
Kant 393-395, 397, 810
karakterisere 366, 689, 694
kategori 537
Katlev 810
kausativ 239
Kempson 480, 493, 810
kendt 442
kerneled 95
Kiparsky 246, 811
klasse 342
klasseindhold 343
klasseomfang 343
klassifikation 342, 635, 366
klassifikation af tekster 687
klassifikationssystemer 341
Klaus Georg 48, 407, 811
kløvninger 495
knap nok 502
kobling mellem motiv og tema 281
Koch, Wolfgang 532, 694, 806, 811
Kock, Christian 335, 445, 493, 523, 594, 663, 809, 811
kode 38, 91, 584, 772
Koefoed, H. A. 38, 811
kognitionssemer 199, 202
kohærens 23, 269, 386
kohærens-teorien 390
kohæsion 221, 268, 318
Koichi 481
kombination 83, 91, 281, 375, 583, 773, 795
kommentar 638, 692
kommunikation 442
kommunikationsfællesskab 60
kommunikationssituationen 96, 442
kommunikationsteori 66
kommunikativ handling 32
kommunikativer 637, 640
kommunikere 400
kompetence. 715
kompleks isotopi 285
komplekst forhold mellem træk 197
komplementaritet 163, 195, 321, 323, 383, 536, 780
komplementer 773
komplikation 584
komponenter 26
komposition 16, 26
kompositionalitetsprincippet 153, 375, 788
kompositionsmarkører 661
konative 689
kongruens 31, 114, 701
konjunktion 99, 102, 354, 405
konklusion 351, 570, 582, 584
konkret 345, 397, 399, 460, 506
konneksion 31, 526, 531
konnektorer 534
konsekvenser 366
konsensus 31, 408, 417, 419, 426, 428
konsistens 31, 418, 426, 428
konstaterende 237
konstativer: 637
konstituens 31, 607
konstruktion af mental model 401, 403
kontakt 18, 24, 610
kontiguitet 31, 92, 583, 701, 757
kontinuitet 607
kontradiktion 163, 323
kontrafaktisk 496, 607
kontrast-op-forhold: 163, 323
kontrast-ned-forhold 163, 323
kontrastemne 113, 115, 140, 143, 493
kontrastledet 466, 506
konvergenssemer 202, 214, 221, 222, 228, 229
konversation 688
korrekt 23, 33, 94, 386, 605, 608, 610
korrespondens 409, 417, 418, 426, 428
korrespondens-teorien 389
kort 536
krav 20
Kristiansen 768, 811
kriterielle træk 342, 344
kriteriemarkører 660
ks 109
kultur 693, 700
kun lidt 502
kun 452, 502
kunne 659
kunst 407
kunstsproget Ro 69
kvalificerende degraderet omsagn 203

kvalifikator 203
kvalitet 363, 366
kvantificering. 265
kynisme 666
kæde 91, 583, 772
kærlighed? 609
Källgren 37, 324, 326, 533, 811
Kärgel 811
køn 97

L-konfiguration 200, 209, 213
l-pladser 123
Labov 533, 656, 811
Lacan 719, 734, 735, 736, 811
Lakoff 232, 293, 305, 388, 394, 398, 403, 657, 811
Laplanche 742, 811
Larsen, Peter Harms 114 811
Larsson 533, 811
latent 204, 217
latente 204, 216, 217, 221, 228, 255, 266
latente drømmetanker 716
Lau 683
Lausberg 533, 812
ledsætning 121
Leech 162, 196, 211, 243, 244, 405, 812
legitimere 608
leksikalisering 214, 221, 266
leksikalsk 175, 182, 264
Levin 812
Levinson 457, 812
lidt 502
lighed 714, 772, 780
Lindhardt 687, 812
linearisering 248, 257, 267
lingvistikkens tekstmodeller 37
l-l 123, 137
logisk 321, 536
logisk produkt 323
logisk operator 205
logiske typer 779
lokkeduemetafor 292
love 659
lovmæssighed 722
lovtekster
ls 444
Luckmann 400, 687, 806
Lund 98
Lundqvist 533, 812
Lyons 493, 812
lyrik 689, 691, 693
løfte: 644
løgn 633

ma (mådesadverbial) 116, 117, 131, 137, 145-148, 444, 446, 504
ma-plads 126, 145-147
mad or bad 702
magt 756
Malmberg, Bertil 55, 812
mangfoldighedens enhed 282
manifest drømmeindhold 716
manifest sem 217, 228, 493
manifestation: 433
Marfurt 533, 812
markør 700
Martinet 812
Marx 282, 398, 399, 812
masse 567
matematisk gruppe 168
materie 743
MED HVAD 556
meddelelse 17, 24, 436, 442, 444, 451, 493, 503-505, 507, 610
men/endog 541, 546
men 502, 535, 536
mening 431, 792
meningskonfiguration. 198
meningsprocesserne 264
mens 535, 542, 546, 584
mental model 29, 317, 324, 358, 361, 393, 400, 406, 434, 441, 442, 748
meta-meta-meta-aktivitet 284
metafor 219, 221, 300, 306, 375, 407, 438, 738, 739, 770, 772
metaforisk interesse 438
metafortyper 289
metakommunikation 283, 780
metasprog 689, 772
metodiske 263
metonymi 326, 375, 738, 748, 770, 772
metonymisk interesse 438
metonymisk relation 537
middelbare led 127
Mikkelsen 110, 812
mindstetegn 92
modalord 247
modalverber 124, 497
modeller i modeller 332
modificerende degraderet omsagn 204
modifikationer 352
modifikator 204
modsigelsesfrihed 351, 408, 711
modsætninger, relative 155
modsætnings-fokus 442, 458 466, 506
modsætningsskema 280
modsætningstryk 496
modtager 20, 562, 605, 610, 614
modtese 351
modus 566
monovalente 198
Morris, Charles 46, 812
motiv 13, 26, 268, 281, 317, 324, 374, 375, 744, 755
motivforhold 324, 325, 329, 402, 405, 748
motivgenstande 324, 325, 402, 405, 748
motivkonkretisering 281
motivskema 325
motivtolkning 317, 375, 400, 402
motivtolkningsmetoden 324
muliggør 163, 323, 536, 546
muliggørelse, negativ 322
muliggørelses-relation 526
mulighed 355, 566
mystiske 793
møveri. 485, 507, 664, 669
måde 96
mådesadverbium 98, 101
måtte 659

n-plads 112, 113, 115-117, 121, 131, 133, 134, 137, 139, 140, 142
n1-pladsen 112-115, 120, 121, 128, 131, 133, 139-141, 444, 464, 506
n2-pladsen 114, 115, 131, 132, 140, 148, 444
n3-pladsen 114, 115, 128-131, 133, 134, 140, 444-446, 450, 464, 504, 506, 513
naiv 664, 666
natur 700
naturlige kategorier 226, 228
navne 202, 206, 214, 405
navneinkorporering 127
negativ miliggørelse 163, 322
negativ præsupposition 163, 322
nemlig 536, 546, 554, 583

neutral information 449, 505
nex 112, 116, 117, 122, 123, 137
nexusrelation 95
Nielsen, Niels Åge 111, 812
Nietzsche 390, 398
niveau 268, 582, 583
niveau, semantisk 149
nominaler 106, 108, 748
nominalsyntagmer 100
notation 165
nul-valente prædikater 198
ny information 438, 446, 504
nyfokus 115, 140, 442, 446, 447, 504
nyhedsartikel 553, 556, 583
nægtelser 442, 472, 473, 507
nærhed 714, 772
nærmeste art og adskillende kendemærke 343, 348
Næss 224, 812
nævnt information 442, 444, 460, 503, 506, 606, 610
nødvendighed 355, 566
Nøjgaard 744, 812
når 508

o-pladsen 127, 130, 131, 133, 140, 141, 145, 147-149, 444, 505, 506
oa (operatoradverbial) 145, 147
obj 112-114, 116, 117, 128-130, 137, 148, 444
objekt 235, 538
objektforestilling 712, 743
og/eller 541, 546, 554
og 535, 546, 584
Ogden 47, 812
Ogden og Richards tegnmodel 47
også 503
Olsen 737, 812
omorganisere 442
omsagn 104, 202, 206, 405, 557, 771
omstændigheder 442
omstændighedsangivelser 104, 143
ontologiske 293
operator 99, 101, 205
oplever(semantisk rolle) 235, 538
oplysning 352, 407, 556, 583, 610, 639
ord 92, 94
leksikalske 175, 182
løbende 175
ordbetydninger 150, 152
orddannelseslære 91, 92
ordforestillingen 711, 714, 743
ordføjningslære 92
orientering 609, 610
orienteringsmetafor 293
ornamentikmetafor 291
ovenpå 664, 665
overbegreb 166
overbevise 582
overensstemmelse 408, 409
overensstemmelse 406
overfladesemantik 150, 265
overgang 234, 537
overgangsverber 238, 495
overskrift 556, 583
overspecifikation 466, 506

paradigmatisk 92
paradoks: 162, 163, 165, 324, 780
parafrase 273, 277
parallel 183, 466, 506
parallelisme 586, 772
parallelle semer: 229
parallelsemer 195
parentetiske 496
pars-pro-toto-princippet 225, 228, 782
Partee 150, 812, 814
partikler 99
passiv-sætninger 448
passivkonstruktionerne 156
pathos 701
Peirce 77, 356, 812
pentagram 787
pentagrammatisk tekstteori
permutation 95
Perry 393, 394, 396, 397, 399, 619, 805
personkarakteristik 367
perspektiv 155, 233
Piaget 163, 243, 400, 813
poesibogsvers 689
poetisk 584, 689
poetiske funktion 83, 738
polysemi 153, 158, 263
pragmatiske 391
pragmatisk tekstteori ???
primærproces 707, 708, 711, 741, 779, 782
princip 30, 352, 554, 570, 582, 584
procedural beskrivelse 788
processer 447, 504
produkt, logisk 536
pronominerne 97, 405
propaganderende: 693
prototype 194
prototype 194, 195, 225, 236, 774
prædikation 772
prædikationshandlingen 611
prælogisk 198
præposition 102, 98
præsupposition 163, 323, 334, 482, 492, 508, 536
præsupposition, negativ 322
psykoanalytisk 241, 715
psykoanalytisk tegnmodel 50
ptl-pladsen (partikler) 128, 144
påbyde 120, 651, 659
påstand 570, 582, 584, 610, 622
påstå 632

ra (relationsadverbial) 116, 130, 137, 145, 147
Raible 532, 687, 808
rapport 689
rationel fantasi 403
reaktion 584, 610, 639
realitet 363
realiteten i primærprocesserne 711
realitetsmarkør 118
realitetsværdi 141
redegøre 366, 692-694
reduktion (tekstproces) 272
reduktionistisk beskrivelse 788, 795
redundant 173, 229, 725
referat 689, 692
referentiel 689
regler 692
regulativer: 637
regulering 570, 608-610, 639, 643
Reichenbach 320, 813
reklame 689
rekonstruktion 272, 279
relation 396, 651, 662
relationelt adverbium 99-101
relationsmarkør 606, 610
relative modsætninger 155
relevans 17, 23, 161, 268, 386,

431, 438, 442, 444, 446, 451, 460, 504-506, 605, 608, 610
relevansstruktur 161, 247, 263, 375
reportage 689
repræsentation 399, 401
repræsentativer 636, 637
resultatet 352
resume 689
ret 628
retfærdig 605, 610, 629
retfærdiggøre 609
retfærdighed 627, 633
retorisk 664, 668
retslige: 693
Richards 812
rigtig (kontakt gn kanal) 18, 23, 35, 386, 605, 606, 608, 610
rolle 233
roller 104, 139
Rosch 227, 232, 396, 813
Rosenbaum 774
Rosengren 532, 694, 806
Ross, Alf 651, 813
Ross, J.R. 657, 813
rubrik 556, 583
Rumelhart 307, 526, 533, 813
rumskabere 469
Russell 389
Ruus 235, 538, 813
række (af tekstelementer) 582, 883
rækkefølge 95
ræsonnement 365, 400, 694

s (sætning) 112, 115-117, 122, 124, 133, 134, 136, 140, 145
sa (sætningsadverbial) 117, 121, 123, 124, 137, 141, 147, 148
sag 610
sagforhold 42
sagforholdet 20
sammenfatning 277, 397, 556, 583, 692
sammenføje 221, 228, 442
sammenhængsisotopi 214, 217, 221, 265, 266
sammenkædning 33, 92, 523, 582, 772
sammenligning: 496
sammenligningsgrundlag: 154
sammensat 127
samtale 34, 688
sand 22, 34, 386, 405, 451, 505, 564, 606, 608, 688
sandhed 385, 408, 604, 610, 627
sandhedskrav 562
sandhedsteori, økologisk 408
sandsynlig 564
sanktioner 628
sansedata 743
sanseerfaring 400
sanser 393
sanseverber 241, 244
sarkasme 664
Saussure, Ferdinand de: 37, 40, 404, 813
Schachter 814
Schaff 155, 813
Schmidt 715, 813
Schonebohm 532, 694
Searle 603, 611, 635, 653, 813
sekundærprocesser. 707, 708, 711, 779
selektion 83, 91, 277, 375, 584
selv 503
semantik 94, 149, 174, 263, 264, 557
semantisk niveau 149
semantisk terminologi og notation 165
semantisk empiri 161
sem 170, 183, 196, 198, 202, 213, 264
semkonfiguration 195, 202, 206
Sgal 459, 813
Shannon 66, 814
siges af 543
simpelhed 408, 426, 428, 529
sit-plads (situationelt led) 116, 117, 122, 130, 133, 134, 136, 143, 146, 147
situation, den beskrevne 405
situation 156, 395
situationsbillede 393, 406
skabelon 228, 230, 236, 267
skal 460, 662
skelnen 795
skemaer 362
skiftere 760
skildring 692, 694
skizofren 712, 762, 770, 779, 782
skjult udsagn 204
skuespil 664
skulle 659
slutning 584
social 638
solidaritet. 665, 666, 749, 756
som 514
sonne 774
sov 145
Spang-Hanssen 631, 814
specifikation 556, 583
specifikke gyldighedshævdelser 386
Sperber 432, 814
sprog 38, 401, 610
sprogfilosofi 388
sproghandling 27, 610, 612, 635
sprogprocesser 703
spørgesætning 659
spørgsmål 118, 464, 466, 472, 481, 496, 506, 507
standardsituationen 664, 666
statik 98, 99
steder (topoi) 402
stempel 814
stil 12, 26, 701, 743, 755
stille fri 646
stilmarkør 755
Stockwell 241, 246, 814
stof 394
strategiske regler 756
strukturelle metaforer 296
styre 124
styrke 566, 639
stærktryk 466
støtter 352
subj-pladsen 114, 118-120, 134, 139, 445, 466, 504, 506
subj 112-114, 116, 117, 141
subjekt 100, 106, 143, 445, 504
subjektivisme 390
substans 41, 384, 705, 741
substantiv 96, 100, 154, 221
suppleringsregler 435
symmetri 274, 585, 588, 780
symptom 700
symptomallæsning 761
synekdokæ 738
synonyme 166
synonymer 94
synonymi 94, 153, 154, 156, 158, 166, 263
syntagmatiske 92
syntaktisk 466, 773
syntese 397
system 38
systemteori 66

syvkantede modeller 85
sætning (se også s!) 26, 92, 100, 106, 108, 112, 116, 134, 136, 155
sætningsadverbial (se også sa!) 143, 466
sætningskerne 143
sætningsmening 150
sætningsskema 134
sætningstype 651, 659
sætningstyper 651
sætte grunden 354
så 542, 546, 584

T-konfiguration 200, 210, 214
tal 96, 97
tale 689
taleorganisering 638
taler forbi hinanden 674
talesituationsideal 60, 616
talord 99
tautologi 163, 355
tegn 46, 743, 756
tegn fra et tegnsystem 33
tegnmodellen 51
tegnsystem 20, 38
teknisk 693
tekst 32, 33, 38
tekstarter 679
tekstbeskrivelse 367
tekstbrud 761
tekstelement 525, 531
tekstkritik 722
teksttema 153
teksttolkning 400, 401, 692
teksttolkningsskema 361
teksttype 691
tema 30, 150, 268, 281, 375, 401, 402, 417, 418, 426
temaabstraktion 281
temaanalyse 283, 374
tematisering 248, 257
tematolkningen 317, 376
terapi 609, 610
tese 351, 570, 584
tetisk udsagn 446, 504
tid 96
tid og rum 394
tider 396, 402
tidløs 711, 782
tidsbisætninger 495
tidsbøjningen 405
tidsmarkør 221
tidspunkt 147
tilbud 659, 692
tilfældige 342, 344
tilføje 442
tillade 651, 659
tilstande 234, 505, 537
tilstrækkelig 451, 505
Timpanaro 725, 814
tingsforestilling 711, 714, 740, 741, 743
Togeby, Ole 69, 185, 249, 324, 326, 359, 533, 616, 644, 663, 674, 683, 687, 760, 810, 814
tolkning 258, 268, 317
topisk analyse 368
topos 358
topostræet 363
Toulmin 352, 815
tragisk 691
transcendentalt 614
transformationsproces 265
transvers 245
tredimensionale modeller 52
triviel 435
tro 609, 610
træksem 198, 202
turde 659
tyde 609, 610
type 264, 618
tællelighed 97

ualvorlighed. 665
ubekendt 254
ubestemt 141, 254, 325, 748
ubevidst 720, 743
ubv 713
udeladelse 277
uden overflødighed 438
udenfor 665
udsagn 409
udsagn om sagforhold 14
udsagn 24, 92, 96, 202, 206, 532, 606, 610, 611
udsagnsfunktion 385
udsagnssemantik 202
udsagnsstruktur 202, 206
udsagnstyper 537
udtryk 24, 150, 610, 700, 743
udtryk for afsenderens holdninger 13, 695
udtryk-indhold-forholdet 105
udtryksform 41, 740, 743
udtryksmening 743, 770
udtryksplan 740
udtryksside 33
udtrykssubstans 740, 743
udtømmende 408, 417, 426, 428, 529
underbegreb 166
underforstå 473, 507
underforstå 451, 473, 493, 505, 507
underforståelse 28, 447, 492, 504, 508
underklasser 342
underordnet udsagn 204, 214
undervisning 609, 610
universalpragmatik 58
usandhed 413
usolidarisk 664, 666
uspecifik 362
uudtalte forudsætninger 483, 493, 507
uvederhæftig 493, 508
uærlighed 626, 664, 665

v-plads (verbal) 117, 140, 141
v1 (finit verbal) 112, 117-119, 121, 126, 141, 464
v2-plads 126
vai-plads (*at* infinitiv) 130, 131, 137, 140, 145, 146
valens 202
valg af abstraktionstrin 460
valg 772
variant 92, 93
varighed 234, 537
ved 442
vejledning 692
Vennemann 102, 162, 184, 815
verbal 106
verbalkæde 100, 130
verbalrække 100, 124, 125
verbalsyntagme 100
verber 96, 221
verbum 96, 106, 221
verdensbillede 393, 400, 409, 417, 782
verdictiver 635
vf-plads (finit verbal) 130, 141, 444, 446, 466, 504, 506
vf2-plads 133, 142, 148, 444, 446, 504
vi (infinit verbum) 148
videnskabelige 693
Vikner 465, 815
ville 659
virkeligheden 393, 396, 400
virkeområde. 257

vittighed 285, 407, 694
vob (inkorporerede verbal-objekter) 132, 140, 444, 518
vp (verbalpartikel, hoved-verbum) 126, 128, 129, 133, 145, 147, 148, 444, 446, 472, 504, 507, 513
vurderende adverbialer 661
vurderende 247, 495
vurdering 242, 570, , 608, 638
værdi-metafor 295
værditilskrivning 232
Watzlawick, Paul, 70, 163, 399, 609, 619, 702, 733, 780,
Wendler 237, 815
Wentzel 583, 687, 815
Werlich 533, 559, 683, 688, 815
Whorf 404, 815
Wiegand 166, 815
Wilden 70, 394, 398, 404, 707, 719, 721, 816
Wildgen 377, 816
Wilks 533, 816
Wilson 432, 814
Wittgenstein 163, 402-404, 816
Wiwel 110, 816
Woodcock 377, 816
Wunderlich 162, 493, 658, 816

Y-konfiguration 201, 210
ytringen 610
ytringsdel 610
ytringsniveau 156
ytringssituationen 405
ytringsverber 240

zeugmaprøven 174, 182, 264,

ækvifinalitet 732
ækvivalens 163, 165, 321
ækvivalent 162, 163, 323, 536
ækvivok 593
ærlighed 22, 34, 386, 604, 606, 608, 610, 701, 715

økologisk sandhedsteori 391, 408
økonomisk 451, 505, 529
ønske 608

åbenbare 609, 610
åbenbarer 608
åbningsytring 639

åndelige processer 70
årsag 365, 397, 537
årsags-ledsætninger 474